RAHVASAADIKU KÄSIRAAMAT

A-92539 II

RAHVASAADIKU KÄSIRAAMAT

KOOSTANUD H. SCHNEIDER
juriidiliste teaduste kandidaat

1959
EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN

EESSÕNA

Nõukogude rahvas viib kommunistliku partei juhtimisel edukalt ellu NSV Liidu põhilist majanduslikku ülesannet — jõuda järele arenenumatele kapitalistlikele maadele ning neist ette minna toodangu väljalaske poolest ühe elaniku kohta.

Meie võime õigusega uhked olla võitude üle, mis meie maa on saavutanud majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös. Need ajaloolised võidud on kommunistliku partei targa juhtimise ja partei ümber tihedalt koondunud rahvaste kangelasliku töö tulemus.

Juhindudes marksistlik-leninlikust teooriast, arendades seda teooriat loovalt ja rikastades seda kommunistliku ülesehitustöö uute kogemustega, oskab meie partei leida igal etapil selle kõige tähtsama lüli, millest kinni haarates saab edukalt lahendada suuri ülesandeid, mis kerkivad meie maa ette teel kommunismile. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine, laiaulatuslikud elamuehituse ja keemiatööstuse tormilise kasvu programmid, masina-traktorijaamade reorganiseerimine ja tehnika müümine kolhoosidele ning põllumajandussaaduste varumise uue korra kehtestamine — need on suurepärased näited marksismi-leninismi loova rakendamise ja arendamise kohta.

Loovas töös saavutatud edusammud on aluseks uute, perspektiivsete ülesannete püstitamisele ja veelgi hoogsamat edasiliikumist tagavate abinõude väljatöötamisele. Nõukogude rahvas on jõudnud sellistele kõrgustele, on teinud nii grandioosseid ümberkujundusi, et need annavad meie maale võimaluse astuda nüüd uude arenguperioodi — kommunistliku ühiskonna hoogsa ehitamise perioodi. Selle perioodi põhiülesanneteks on luua kommunismi materiaalne tehniline baas, tugevdada meie kodumaa majanduslikku ja kaitsevõimsust ning samaaegselt üha täielikumalt rahuldada nõukogude rahva kasvavaid materiaalseid ja vaimseid vajadusi. See kujuneb otsustavaks etapiks võistluses kapitalistliku maailmaga. Nagu N. S. Hruštšov oma ettekandes NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul märkis, võib meie maa suurendada ja peab suurendama 15 aastaga toodangu väljalaske tähtsamates tööstusharudes 2—3-kordseks.

Lähema seitsme aasta ülesanded leiavad konkreetse väljenduse partei XXI kongressi poolt heaks kiidetud NSV Liidu rahvamajan-

duse arendamise kontrollarvudes aastaiks 1959—1965. Tööstusettevõtteis, transpordiorganisatsioonides, kolhoosides, sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades, ehitustellinguil — kõikjal meie suurel kodumaal areneb praegu laialdaselt sotsialistlik võistlus seitsme aasta plaani täitmise eest, mille põhiülesanne seisab selles, et tagada kõigi majandusharude taseme võimas tõus rasketööstuse eelisarendamise baasil, meie maa majandusliku potentsiaali tugevdamine ning selle alusel läbi viia rahva elutaseme uus märgatav tõstmine. Seitseaastaku jooksul on ette nähtud suurendada tööstustoodangut 1958. aastaga võrreldes umbes 80% võrra ja põllumajanduse kogutoodangut umbes 1,7 korda.

Selle uue, grandioosse ülesehitustöö programmi elluviimisel, nagu üldse sotsialismi ja kommunismi ehitamisel, kuulub tähtis osa riigiaparaadile. Ilma eeskujuliku, hästi organiseeritud, rahvale lähedase ja täpselt töötava aparaadita ei ole võimalik juhtida mistahes sotsialistliku ülesehitustöö lõiku. Riigiaparaat peab oma rahvahulki mobiliseeriva ja organiseeriva tööga kindlustama eesseisvate ülesannete eduka elluviimise, peab ergutama ja igati toetama töötajate initsiatiivi ning ühendama ja suunama rahvahulkade patriootlikku liikumist. See aga nõuab meie riigiaparaadilt kõige tihedamat ja otsest sidet laiade rahvahulkadega, nõuab kõigi nõukogude organite töö sihikindlat parandamist nii keskuses kui ka kohtadel.

Nõukogude riigiaparaadi töö edasine parandamine, rahvahulkade üha laiem kaasatõmbamine riigivalitsemisse, nõukogude organite organisatsioonilise töö vormide ja meetodite pidev areng, eriti aga kohalike töörahva saadikute nõukogude õiguste järjekindel laiendamine, asetavad järjest suuremaid nõudmisi rahvasaadikutele.

Nõukogude demokratismi edasise arendamise üheks keskseks küsimuseks ongi rahva poolt valitud saadikute tegevuse laiendamine ja aktiviseerimine, nende sidemete tugevdamine oma valijatega ning nende osatähtsuse tõstmine riigivalitsemises. Rahvasaadikute pidev osavõtmine nõukogu tegevusest kindlustab kollegiaalsuse printsiibi kõrvalekaldumatu elluviimise riigiaparaadi töös. Saadikute aktiivne tegevus võimaldab töörahva saadikute nõukogudel kasutada masside rikkalikke kogemusi, kiiresti avastada ja likvideerida puudusi asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevuses, tagada valijate juhendite ja ettepanekute eduka täitmise.

Kuid oma ülesannete täitmisel tekib rahvasaadikutel tihti raskusi, tuleb puudus teadmistest ja kogemustest, eriti neil, kes töötavad rahvasaadikuina esmakordselt.

Suureks abiks sellistel juhtudel on erialane kirjandus. Eesti NSV töörahva saadikute nõukogude ja nende saadikute tööd käsitlevat kirjandust aga on seni ilmunud võrdlemisi vähe. Selles osas võib nimetada ainult kolme teost: K. Püssi «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja

läbiviimisest», E. Silveti «Rahvasaadiku tegevuse põhivormid» ning H. Schneideri, V. Rjanžini ja A. Aule «Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogud». Neistki ainult E. Silveti brošüür käsitleb otseselt rahvasaadiku tegevust, tema töövorme ja -meetodeid.

Mis puutub nõukogude töö alasesse tõlkekirjandusse, siis on see suures enamuses vananenud. Pealegi ei saa alati teistes liiduvabariikides rakendatavaid saadiku töö vorme ja meetodeid kohalike iseärasuste tõttu mehaaniliselt meie vabariigi tööpraktikasse üle kanda. Seepärast tunnevad kohalike nõukogude saadikud praegu kõige suuremat vajadust niisuguse kirjanduse järele, kus üldistatakse meie vabariigi kohalike töörahva saadikute nõukogude ja nende saadikute töökogemusi ning antakse juhtnööre õiguslikes küsimustes, millega tuleb saadikutöös kokku puutuda.

Seda lünka meie nõukogude töö alases kirjanduses on püütud käesoleva käsiraamatuga osaliselt täita. Käsiraamatus antakse ülevaade rahvasaadiku tegevuse kõigist tähtsamatest lõikudest, kusjuures peamist tähelepanu on pööratud saadiku õigusliku seisundi ja organisatsioonilise tööga seotud küsimustele.

Käsiraamat koosneb kahest osast. Esimeses osas peatutakse lühidalt nõukogude esindussüsteemi olemusel, mis annab võtme nõukogude saadiku kui rahva esindaja ja teenri seisundi mõistmiseks, antakse ülevaade rahvasaadiku valimistest, tema kohustustest ja õigustest kommunismiehitamise käesoleval etapil ning nende realiseerimise vormidest ja meetoditest, rahvasaadiku volitustest ja suhetest täitevkomiteega, lähtudes seejuures kehtivast seadusandlusest, vabariigi kohalike nõukogude saadikute töökogemustest ja praktikast.

Teises osas käsitletakse rahvasaadikule organisatsiooniliseks tööks ja saadikukohustuste täitmiseks vajalikke õiguslikke küsimusi tööstuse, põllumajanduse, kalanduse, elamu- ja kommunaalmajanduse, tervishoiu, rahvahariduse ja kultuuri, tööõiguse ning sotsiaalkindlustuse alalt. Kuna käsiraamatus ei ole võimalik anda üksikasjalist ülevaadet mainitud aladelt, siis haaratakse põhiliselt ainult neid küsimusi, millega rahvasaadikul tuleb oma töös kõige sagedamini kokku puutuda, ja sedagi vaid sellises ulatuses, et saadik saaks ettekujutuse, mida ühel või teisel juhul ette võtta, või kelle poole pöörduda valijate juhendite, ettepanekute, taotluste, kaebuste ja avalduste lahendamiseks.

Kui aga mõnel saadikutest tekib oma kohustuste täitmisel vajadus tutvuda mõne õigusliku küsimusega põhjalikumalt, siis nende abistamiseks ja suunamiseks on käsiraamatus tehtud viiteid kirjandusele ning õigusaktidele, kus neid küsimusi lähemalt käsitletakse. Viidatud on peamiselt nendele õigusaktidele, mida saadikud võivad leida linnade ja rajoonide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedest. Samuti sisaldab käsiraamat mõningaid statistilisi andmeid ja teatmematerjale, mis on vajalikud esinemiseks valijate ees ning muuks saadikutööks. Ühtlasi juhitakse rahvasaadi-

kute tähelepanu nendele aktuaalsetele majanduse ja kultuurielu probleemidele, mille lahendamisele nad saavad tõhusalt kaasa aidata.

Käsiraamat on eeskätt mõeldud kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikutele, kuid see peaks pakkuma huvi ka Eesti NSV Ülemnõukogu saadikutele.

Märkused käsiraamatu kohta palutakse saata aadressil: Tallinn, Estonia pst. 7, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi õiguse sektor.

Koostaja

ESIMENE OSA

I peatükk

Nõukogude võim on tõeline rahvavõim, nõukogude saadik on rahva esindaja ja teener

Nõukogude saadikut, kes ta ka ei oleks — tööline või õpetlane, kolhoosnik või arst, õpetaja või arhitekt — ümbritseb üldine lugupidamine. Vaatamata sellele, kas ta on meie maa kõrgeima riigivõimuorgani — NSV Liidu Ülemnõukogu — või külanõukogu saadik, ta on rahva poolt valitud, temale kuulub rahva usaldus.

Rahvas valib töörahva saadikute nõukogudesse oma maa parimad tütred ja pojad, kes on silma paistnud oma ühiskondliku ja tööalase tegevusega, oma aktiivse osavõtuga majanduslikust ja kultuurilisest ülesehitustööst, võitlusega kommunismi võidu eest. Andes neile oma hääled, väljendavad valijad sellega oma veendumust, et nad on kommunistliku partei poliitika ustavad elluviijad, et nad ausalt rahvast teenivad.

Teisiti see ei võigi olla, sest nõukogude saadikud on rahva esindajad, tõelise rahvavõimu esindajad. Kogu võim NSV Liidus, nagu märgib NSV Liidu Konstitutsioon, kuulub linna ja maa töörahvale töörahva saadikute nõukogude näol (§ 3). Töörahva saadikute nõukogud on NSV Liidu poliitiliseks aluseks.

§ 1. Töörahva saadikute nõukogud on rahva esindusorganid

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooliseks saavutuseks on nõukogude võimu — tööliste ja talupoegade võimu kehtestamine. Tuhandete aastate jooksul enne seda on riik olnud valitseva ekspluataatorliku klassi, rahva tähtsusetu vähemuse käes aparaadiks ekspluateeritava enamuse, töörahva vaoshoidmiseks, kehtiva ekspluateerimissüsteemi säilitamiseks ja kindlustamiseks. Nii oli see orjanduslikus ja feodaalses riigis, nii on see ka kodanlikus riigis, mis on aparaadiks kodanluse käes kapitalistliku kurnamissüsteemi säilitamiseks ja tema kaitsmiseks töörahva järjest kasvava revolutsioonilise võitluse eest.

Proletaarse riigi ette aga kerkisid hoopis teistsugused üles-

anded. Võimule tuli siin mitte ekspluateeriv vähemus, vaid seni ekspluateeritav klass, töölisklass, kes juhib riiki liidus töötava talurahvaga, keda kodanlus ekspluateeris, rõhus ja surus sageli niisama palju ja isegi tugevamini kui proletaarlasi, kuid kes polnud suutelised i s e s e i s v a k s võitluseks enda vabastamise eest.[1] Säilitada ja kindlustada polnud aga vaja mingit kurnamissüsteemi, vaid ülesanne seisis ekspluateerimise kaotamises ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamises.

Oktoobrirevolutsiooni tulemusena sündinud sotsialistlik riik ongi seetõttu uus *riigitüüp*, mis pole kohandatud töörahva hulkade ekspluateerimise ja rõhumise ülesanneteks, vaid nende igasugusest rõhumisest ja ekspluateerimisest täieliku vabastamise ülesanneteks, proletariaadi diktatuuri ülesanneteks.

On selge, et töölisklass ei saanud kasutada neiks ülesanneteks endisi, senituntud riigivorme, mis olid kohandatud ekspluataatorliku ühiskonna tingimustele. Uus sisu, seni olematud ja tundmatud riigi ülesanded tingisid ka uue vormi, uue riikliku organisatsiooni, mis põhimõtteliselt erineb kõigist ekspluataatorlikku tüüpi riikide riigivormidest. Vana, kodanlik riigiaparaat lammutati, tema poliitilised ja õiguslikud asutused likvideeriti ning selle asemele loodi uus riigiaparaat, mille aluseks ja tuumikuks said *nõukogud*.

Nõukogud tekkisid ammu enne Oktoobrirevolutsiooni. Nad sündisid esmakordselt 1905. aasta revolutsiooni tules kui proletariaadi massilised võitlusorganisatsioonid. Tekkinud algul streigivõitluse organitena, kasvasid nad revolutsiooni käigus revolutsioonilisteks võitlusorganisatsioonideks, revolutsioonilise ülestõusu organiteks.

1905. aasta revolutsiooni lüüasaamisega lakkasid eksisteerimast ka nõukogud. Nõukogude idee aga elas edasi tööliste teadvuses. Kohe pärast 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni loodi nad uuesti, nüüd aga juba kui tööliste ja soldatite saadikute nõukogud; maal loodi talupoegade nõukogud.

Seega olid nõukogud *rahvahulkade vahetuks revolutsiooniliseks omaloominguks*. V. I. Lenini geniaalsus seisis selles, et ta nägi tööliste ja töötava talurahva revolutsioonilise loomingu tulemusena moodustatud nõukogudes proletariaadi võimu organiseerimise parimat vormi. Oma kuulsates «Aprilliteesides» näitas V. I. Lenin esmakordselt, et proletariaadi diktatuuri kõige sobivamaks riiklikuks vormiks on nõukogud. «Mitte parlamentaarne vabariik — tööliste saadikute nõukogudelt selle juurde tagasipöördumine oleks samm tagasi —, vaid tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariik üle kogu maa, alt kuni üles.»[2]

Võidukas Oktoobrirevolutsioon viiski selle täide — II Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi otsuse kohaselt läks kogu võim

[1] Vt. V. I. L e n i n, Teosed, 25. kd., lk. 376—377.

[2] V. I. L e n i n, Teosed, 24. kd., lk. 5.

kohtadel tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogudele, kõrgema võimu riigis võttis aga kongress enda kätte.

Oktoobrirevolutsiooni võit võimaldas ka eesti töötaval rahval murda balti parunite ja kodanluse ikke ning asuda kõige tihedamas koostöös vene ja teiste Venemaa rahvastega kindlustama nõukogude võimu Eestis. Algas proletariaadi diktatuuri ajalugu Venemaal ning selle esimene arenemisfaas Eestis.

Kohe pärast kodanluse ja mõisnike kukutamist võimult tõusid päevakorda revolutsiooni relvastamise, riikliku ja majandusliku ülesehitustöö küsimused. Kuigi nõukogude võim püsis Eestis ainult kolm ja pool kuud, viidi selle aja jooksul põhiliselt lõpule vana riigiaparaadi lammutamine ja uue ehitamine ning tehti ära suur töö majanduse ümberkorraldamisel. [1]

Oktoobrirevolutsioonile järgnenud välismaise interventsiooni ja kodusõja käigus õnnestus aga välismaistel imperialistidel ning eesti kodanlusel ajutiselt lämmatada nõukogude võim Eestis, kunstlikult katkestada sajandite jooksul eesti ja vene rahva vahel välja kujunenud kõige tihedamad koostöö sidemed ning kehtestada kodanluse diktatuur.

Välismaistel imperialistidel ja eesti kodanlusel ei läinud aga korda hävitada eesti töötava rahva teadvuses kindlalt edasi elavat nõukogude võimu ideed. Ammutades jõudu NSV Liidu edusammudest uue ühiskondliku korra loomisel, ei kaotanud eesti töötav rahvas julgust ja meelekindlust ka kodanluse diktatuuri süngeil terroriaastail, vaid koondus üha tihedamalt proletariaadi ja selle juhi — Eestimaa Kommunistliku Partei ümber, et otsustavalt võidelda kodanliku korra kukutamise eest. Eesti töötava rahva relvastatud võitlus kodusõjas 1919. aastal, Saaremaa töörahva ülestõus, Tallinna tööliste relvastatud ülestõus 1924. aasta 1. detsembril, — need eesti töörahva väljaastumised rõhujate vastu, kuigi nad lõppesid kaotusega, on kõige kangelaslikumateks lehekülgedeks eesti töörahva võitluse ajaloos.

Kodanliku valitsuse kukutamisega 1940. aasta ajaloolistel juunipäevadel saavutas eesti töötav rahvas kodanlusevastases võitluses otsustava võidu. Nõukogude võimu taaskehtestamine 21. juulil 1940. aastal ning Eesti NSV vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu tähendasid uue, perspektiivirikka ajastu algust Eesti riiklikus, majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös. Kuigi saksa okupandid tekitasid Suure Isamaasõja ajal meie vabariigis tohutuid purustusi, likvideeris eesti töötav rahvas tänu teiste liidu-vabariikide omakasupüüdmatule abile kiiresti sõjajäljed ja -kahjustused ning on sõjajärgsel perioodil saavutanud seniolematut edu rahvamajanduse ja kultuurielu arendamisel.

---

[1] Lähemalt vt. J. Saat, Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn 1956, lk. 203 jj.; R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 16—32; V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918, Tallinn 1957, lk. 147 jj.

Millised on siis nõukogude kui riigivõimuorganite iseloomulikud jooned, nende elulisuse, võitmatuse ja jõu allikad?

V. I. Lenin formuleeris nõukogude iseloomulikud jooned juba siis, mil laoti esimesi telliseid sotsialistliku korra alusmüüri. Peamine, mida ta rõhutas, on nõukogude sügavalt rahvalik iseloom, nende võime töölisklassi juhtimisel ühendada kõiki töötajaid, vaatamata nende elukutsele, neis peituvad võimalused rahvahulkade poliitilise ja tööalase aktiivsuse ning algatusvõime arendamiseks. Nõukogud, kirjutas V. I. Lenin, on töörahva laiade hulkade endi vahetu organisatsioon, mis annab neile võimaluse ise korraldada riiki ja valitseda seda igati, kuidas aga võimalik.[1]

Nimelt nõukogud võisid kasutada seda imevahendit, mis oli suuteline korraga kümnekordistama riigiaparaadi jõudu, milleks V. I. Lenini sõnade järgi on töötajate kaasatõmbamine riigivalitsemisse. Nõukogud on niisugused riigiorganid, kust sotsialistliku riigi iga töötaja võib võtta osa nii riigi seaduste arutamisest, võimuorganite valimistest kui ka seaduste ellurakendamisest. Nõukogud, nagu näitas V. I. Lenin, on uueks riigiaparaadiks, mis loob «... massidega, rahva enamikuga niivõrd tiheda ja lahutamatu, niivõrd kergesti kontrollitava ja uuendatava sideme, et varasemas riigiaparaadis ei ole midagi sellesarnast olemaski»[2].

Juba oma tekkimise esimestest päevadest alates kujutas nõukogude esindussüsteem uut, kõrgemat demokraatia vormi, sest ta väljendas elanikkonna enamuse huve. Pärast ekspluataatorlike klasside likvideerimist ja sotsialismi võitu meie maal kajastab nõukogude esindussüsteem esmakordselt ajaloos *kogu ühiskonna* huve, mis koosneb kahest sõbralikust klassist ja intelligentsist.

Iseloomustades nõukogusid, märkis V. I. Lenin, et see «on võim, mis on avatud kõigile, mis teeb kõik hulkade nähes, mis on hulkadele kättesaadav, lähtub vahetult hulkadest, on rahvahulkade ja nende tahte otsene ning vahetu organ»[3].

Kogemused, mis on omandatud Nõukogude riigi eksisteerimise ja arengu rohkem kui 40 aasta jooksul, kinnitavad kujukalt ja veenvalt, et töörahva saadikute nõukogud on *töötajate massiorganisatsioon*, riigivõimu kõige demokraatlikum vorm, mis tagab rahva laialdase kaasatõmbamise alalisele ja otsustavale osavõtule riigi demokraatlikust valitsemisest.

Nõukogude rahvalik iseloom avaldub kõigepealt nende moodustamise korras ja koosseisus. Kõik töörahva saadikute nõukogud, alates külanõukogudest ja lõpetades NSV Liidu Ülemnõukoguga, on valitavad. Valimised toimuvad meil tööliste, talupoegade ja intelligentsi koostöö olukorras, nende vastastikuse usalduse ja sõpruse olukorras, sest meil ei ole kapitaliste ega mõisnikke, samuti

---

[1] Vt. V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 226.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 80—81.

[3] V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 220

mitte ekspluateerimist — järelikult pole kedagi, kes rahvale survet avaldaks, et moonutada tema tahet. Rahvas ise seab üles kandidaadid, valib enda hulgast välja parimad. Ta annab oma saadikuile kaasa juhendid, kontrollib saadikute tööd, nõuab, et nad täidaksid rahva tahet.

Töörahva saadikute nõukogud on oma koosseisult tõelised esindusorganid, kes on võimelised kindlalt väljendama valijate tahet ja tegutsema tihedas sidemes elanikkonnaga. Kuivõrd esinduslikud ja rahvalikud on nõukogud, nähtub kujukalt Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude koosseisust, mis valiti 1959. aasta märtsis. Valimistest võttis osa valdav enamik valijaist, ühel või teisel põhjusel jäid valimistest kõrvale ainult üksikud. Valituks osutusid 11 727 kommunistide ja parteitute bloki kandidaati, ainult neli kandidaati ei saanud absoluutset häälteenamust ning neis valimisringkondades toimusid hiljem uued valimised.

Kõige arvukama osa rahvasaadikutest moodustavad inimesed, kes otseselt tegelevad tootva tööga. Kokku on neid 6142 ehk 52,37%. Loova töö esindajatena on kohalikes nõukogudes arvukalt haridus-, kultuuri-, tervishoiu- jt. töötajaid.

Kõigis töörahva saadikute nõukogudes võime näha suurt mitmekesisust elukutsete, hariduse ja vanuse osas. Seetõttu on nõukogud kõige rikkamad kollektiivse kogemuse keskused, kes on võimelised õigesti ja asjatundlikult lahendama kõiki nende kompetentsi kuuluvaid küsimusi.

Siit on selgesti näha, et nõukogude korra tingimustes on kogu võim töörahva enda käes. Töötav rahvas ise juhib oma elu, rahvamajanduse ja kultuuri arengut, ehitab oma tulevikku.

Kuid rahva osavõtt riigivalitsemisest ei piirdu ainult valimistega ja rahvasaadikute tegevusega nõukogudes. Selleks, et rahvast veelgi laialdasemalt riigivalitsemisele kaasa tõmmata, et nõukogude organite ja rahvahulkade vahelisi sidemeid veelgi süvendada ja tugevdada, on moodustatud nõukogude juurde alalised komisjonid. Meie vabariigi kohalike töörahva saadikute nõukogude juures töötas üle 1800 alalise komisjoni, kelle tööst kõrvuti 6973 saadikuga võttis liikmetena osa ligi 4400 mittesaadikut ja aktivistidena rohkem kui 7800 inimest. 1959. aastal valitud kohalike nõukogude alaliste komisjonide, nende liikmete ja aktivistide arv on aga veelgi suurem.

Kui siia juurde arvata veel töötajad vabariigi mitmesugustest ühiskondlikest organisatsioonidest ning kaastöökomisjonidest, kelledega töörahva saadikute nõukogud on tihedas koostöös ja kes seovad nõukogusid töötavate hulkadega, samuti need sajad tuhanded valijad, kes kontrollivad saadikute ja nõukogude tegevust ning kellele saadikud annavad perioodiliselt aru oma tegevusest, siis võib öelda, et riigivalitsemisest võtab ühel või teisel viisil osa kogu rahvas. Seepärast ongi nõukogud kõige massilisem ja kõige

demokraatlikum riiklik organisatsioon, võrreldes ükskõik millise kodanliku maa riikliku organisatsiooniga.

Ainult sotsialismimaal on lõpuni lahendatud demokraatia põhiküsimus — töörahva määratu suurte hulkade poliitiliste õiguste küsimus. Nõukogude ühiskonnas, kus ei ole üksteisele vaenulikke klasse ja rahvaste rõhumist, kus töötavad hulgad on ise kõigi tootmisvahendite ja enda poolt loodud rikkuste omanikud, ühiskonnas, kus valitseb rahva moraalne ja poliitiline ühtsus ja kus riik seisab valvel kogu töörahva huvide eest, on rahvas tõeliselt võimu teostaja. See nõukogude demokraatia iseärasus on avanud rahvahulkade enneolematud loovad jõud.

Midagi sarnast ei näe me kodanlikes riikides. Kodanlus ainult demagoogitseb ilusate kõnedega demokraatiast, vabadusest, võrdsusest, vendlusest jne., kuid tegelikult on neist demokraatlikest vabadustest vaid riismed järele jäänud. Üha enam paljastub demokraatia-viigilehe tagant kodanluse diktatuuri rahvavaenulik, terroristlik pale.

Heidame näiteks pilgu kaks-kolm aastakümmet tagasi kodanliku Eesti «vabariiki», mida emigrantlikud ringkonnad ei väsi veel praegugi ülistamast. Kodanlikus Eestis kuulus kogu võim kapitalistidele — vabrikantidele, hallparunitele, ärimeestele ja majaomanikele, kes rikastusid töötava rahva arvel. Tähtsat osa riigiaparaadis etendasid elukutselised poliitilised avantüristid, kes istusid ministritoolidel, kodanlikus parlamendis või raekodades, tülitsedes ja intrigeerides üksteisega riigipiruka jagamisel.

Selles «rippumatus, iseseisvas ja demokraatlikus vabariigis» suleti kõik tähtsamad töölisorganisatsioonid, uputati verre 1924. aasta 1. detsembri tööliste ülestõus, organiseeriti terve rida räpaseid protsesse töölisklassi esindajate üle, nagu 1921. aasta 50 protsess, 1922. aasta 115 protsess, 1924. aasta 149 protsess, 1925. aasta 77 protsess jne. Alatult tapeti eesti töötava rahva juht V. Kingissepp ja teised väljapaistvad töölisklassi esindajad: J. Kreuks, J. Tomp, H. Heidemann, A. Riismann, A. Leiner jpt.

Kodanlik Eesti oli «nisamaa, mis isandatel imeda», nagu tabavalt märkis proletaarne luuletaja J. Lilienbach. 1934. aastal likvideeris kodanlus viimased demokraatia jäänused ja kehtestas fašistliku diktatuuri. Näiteks ei tohtinud üle 2—3 inimese ilma politsei prefekti loata koosolekule kokku tulla, rääkimata muudest vabadustest.

Eesti kodanlik vabariik oli lääne imperialistide võlalõa otsas, tööstus läks allamäge, tööpuudus kasvas. Iga inimese kohta tuli keskmiselt 109 krooni kodanluse poolt tehtud välisvõlga, mida töölised ja talupojad pidid oma raske tööga tasa teenima. See võlg tuli vastava kokkuleppe kohaselt tasuda 1984. aastaks. Salvava irooniaga märkis V. Kingissepp, et «isegi poodud hobusevaras on võllas rippumatum kui «rippumata ja iseseisev» Eesti».

Tänapäeval kodanlus paljudes maades pöörab härdalt oma pilgud Ameerika Ühendriikide, selle «tõotatud» maa poole, kust eks-

porditakse kõigisse kapitalistlikesse maadesse paljukiidetud «ameerika elulaadi». Kongressmenid on aga sellelt maha püganud viimasedki demokraatia udemed.

Pöördume faktide poole. Ainuüksi pärast sõda on Ameerika Ühendriikides kehtestatud üle 200 töölisvastase seaduse. On seatud sisse mustad nimekirjad progressiivsete organisatsioonide jaoks, kuhu on kantud Ameerika—Nõukogude Sõpruse Komitee, kommunistlik partei, kokku üle 100 mitmesuguse organisatsiooni. Föderaalse Juurdlusbüroo, selle Ameerika Gestapo laegastes hoitakse miljonite «kahtlaste» ameeriklaste sõrmejäljed. 1948. aastast alates toimub kommunistliku partei juhtivate töötajate kohtulik jälitamine. Rassiline diskrimineerimine ja neegrite õigusetus on Ameerika Ühendriikides kehtiva poliitilise süsteemi üks aluseid. [1]

Töötajate enamik on Ühendriikides poliitilisest elust välja lülitatud. Seal on igasuguste kitsenduste tõttu (kehtib kokku üle 50 mitmesuguse tsensuse) valimistest eemaldatud lõunaosariikide neegrite põhimass ja valge elanikkonna kõige vaesem osa — kokku miljoneid inimesi. Lõunas ei saa valimistest osa võtta 50—70% täiskasvanud elanikkonnast.

Ameerika Ühendriikide riigiaparaat, valimissüsteem ja kõik «vabadused» on täielikult allutatud monopolidele maksimaalsete kasumite saamise huvides. Samuti nagu on reaktsiooniline Ameerika Ühendriikide riigiaparaat ja sisepoliitika, nii on rahu, demokraatia ja sotsialismi vastane ka tema välispoliitika. Ameerika Ühendriikide valitsevad imperialistlikud ringkonnad on terrori, salakuulamise, diversiooniaktide korraldamise ja teiste maade siseasjadesse vahelesegamise tõstnud oma riikliku poliitika tasemele.

Ligemale viiskümmend aastat tagasi soovitas E. Vilde võtta Ameerika Ühendriikide sümboliks määratu suur rusikas, millesse on surutud dollaripaberid, ja kui jääb lipule ruumi, võib lisada veel mõned pühvlipead mäletsemas närimiskummit. Täpsemini ei saa ka tänapäeval edasi anda Ameerika imperialistide ideelisi tarbeid, kodanliku demokraatia olemust.

Kodanlik demokraatia on demokraatia rikastele, demokraatia ekspluateerivale vähemusele, mis alistab endale ekspluateeritava enamuse. Kodanlikud «esindusorganid» kaitsevad kapitalistlikku kurnamissüsteemi, kapitalistide huve, eraomandust.

Meie sotsialistlikul kodumaal, otse vastupidi, tuleneb esindusorganite tegevus, olgu need siis kas kohalikud nõukogud või NSV Liidu Ülemnõukogu, töötajate põhilistest huvidest. Nõukogude võim annab rahvale mitte ainult maksimumi demokraatlikke õigusi ja vabadusi, vaid kogu tema tegevus on suunatud lõppkokkuvõttes *kogu ühiskonna pidevalt kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamisele.* Seega on töörahva saadi-

[1] Lähemalt vt. O. Vassiljev, Kodanliku demokraatia kaks palet, Tallinn 1958, lk. 19 jj.

kute nõukogud rahvalikud ka oma ülesannete ja töö sisu poolest. Selles peitub Nõukogude riigi üleolek kapitalistlikest riikidest.

Tingituna nõukogude rahvalikust iseloomust on *rahvalikult organiseeritud ka nende tegevus.* Nõukogud töötavad tõeliselt demokraatlikel alustel, s. o. avalikult, rahva nähes ja rahva kontrolli all, tuginedes kogu oma tegevuses töötajate laiadele hulkadele. Töötajad võtavad nõukogude tööst osa nii oma esindajate — saadikute kaudu — kui ka vahetult, töötades alalistes komisjonides ja täidesaatvate ning korraldavate organite poolt moodustatud organisatsioonides. Ka nõukogude tegevuse vormid — istungjärgud, alalised komisjonid, saadikute töö valimisringkonnas — on sellised, mis võimaldavad rahva laiade hulkade osavõttu nõukogude tööst.

Töörahva saadikute nõukogude kui töörahvale kuuluva riigivõimu vahetute teostajate üheks iseloomustavaks jooneks on ühtlasi ka see, et nad moodustavad *ühtse esindusorganite süsteemi.* See tähendab, et kõik võimuorganid on rajatud ühtedele ja samadele printsiipidele, samuti seda, et keskuses ja kohtadel pole teisi riigivõimuorganeid peale töörahva saadikute nõukogude.

Nii kõrgeimate riigivõimuorganite — ülemnõukogude — kui ka kohalike riigivõimuorganite — kohalike nõukogude — võimuallikaks on neid valinud töörahva tahe ja see ühendab neid ühtseks riigivõimuorganite süsteemiks, millele on tundmata kodanliku riigi aparaadile omane keskvõimuorganite vastandamine kohalikele.

Kõrgeimad riigivõimuorganid — ülemnõukogud — väljendavad rahva tahet seaduste vormis, kohalikud nõukogud aga tegutsevad neile seadustega antud õiguste piirides ning tagavad kohalikke tingimusi ja iseärasusi arvesse võttes seaduste elluviimise selliste vahendite ja võtete abil, mis võimaldavad antud tingimustes saavutada kõige paremaid tulemusi seadustes püstitatud eesmärgi mõttes. Siin avaldubki kohalike nõukogude organiseeriva tegevuse omapära — kohaliku omaalgatuse maksimaalse ärakasutamise alusel, kohaliku tööjõu ja materiaalsete ressursside otstarbekohase paigutamise teel kindlustada seaduse ja selles avalduva parteipoliitika elluviimine.[1]

Seda kohaliku omaalgatuse maksimaalse ärakasutamise vajadust peabki silmas nõukogude riigiorganite süsteemi aluseks olev demokraatliku tsentralismi põhimõte, mis planeerimise ja juhtimise tsentraliseerimist põhiküsimustes ühendab kohalike nõukogude organite avarate õigustega plaanide täitmisel ja operatiivsete funktsioonide teostamisel. Demokraatlik tsentralism, nagu märkis V. I. Lenin, eeldab mitte ainult kohalike erinevuste, vaid ka kohaliku algatuse, kohaliku initsiatiivi täieliku ja takistamatu arene-

---

[1] Vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärgulisest töövormist. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Õigusteaduskonna töid, Vihik 44, Tallinn 1956, lk. 90.

mise võimalust, eeldab ühise eesmärgi poole liikumise teede, meetodite ja vahendite mitmekesisust.[1]

Kohalikud nõukogud on täieõiguslikud rahva esindusorganid kohtadel. Nad juhivad oma territooriumil kultuuripoliitilist ja majanduslikku ülesehitustööd, määravad kindlaks kohaliku eelarve, juhivad neile alluvate valitsemisorganite tegevust, kindlustavad riikliku korra kaitset, aitavad kaasa maa kaitsevõime tugevdamisele ning kindlustavad seaduste täitmist ja kodanike õiguste kaitset.

Meie maa töörahva saadikute nõukogud erinevad põhjalikult ja printsipiaalselt kohaliku «omavalitsuse» organitest kapitalistlikes maades. Viimased on kodanlike riikide bürokraatliku keskaparaadi ripatseiks, keskuse käskude ja korralduste mehaanilisteks täitjateks. Nende armetut osa iseloomustas tabavalt V. I. Lenin, märkides, et «... need kohalikud asutused tegelevad *kodanlikule riigile kahjutu* «pesukausside tinutamisega», veevarustusega, elektritrammidega jms. ettevõtetega, mis ei ole suutelised õõnestama selle *aluseid*, mida nimetatakse «olemasolevaks ühiskondlikuks korraks»»[2].

Nagu kogu kodanlik riigiaparaat, nii täidavad ka kohalikud «omavalitsusorganid» kuulekalt kapitalistlike monopolide tahet. Antidemokraatlik valimissüsteem ja räpane valimispraktika eemaldavad kapitalistlikes maades laialdased töörahva hulgad valimistest ja nad ei saa kuigi tõhusat mõju avaldada ei kohalike «omavalitsusorganite» koosseisule ega nende tegevuse iseloomule.

Nõukogudemaal seisavad töörahva saadikute nõukogud järjekindlalt rahva huvide kaitsel. Oma mitmepalgelises töös juhinduvad nad Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhenditest ja direktiividest.

Kogu meie riigiaparaat tervikuna seisab rahvahulkade elulisi huve väljendava kommunistliku partei poliitika elluviimise teenistuses ja siit tulenebki nõukogude töö parteilise juhtimise nõue. Parteiline juhtimine on selleks vajalikuks garantiiks, mis kindlustab nõukogude organite kooskõlastatud tegevuse. Olles töörahva eesrindlikuks väesalgaks võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest, kujutab kommunistlik partei endast töötajate kõigi organisatsioonide, nii ühiskondlike kui ka riiklike, juhtivat tuumikut.

Parteiline juhtimine on nõukogude töö põhialuseks, sest teisiti ei olegi mõeldav ühiskonna riiklik juhtimine töölisklassi poolt ega saa olla edukas ka töörahva saadikute nõukogude organisatsiooniline ja praktiline töö. Partei juhib nõukogude tegevust, kuid ei asenda neid. Juba VK(b)P VIII kongressi resolutsioonis märgitakse: «Oma otsused peab partei ellu viima nõukogude organite

---

[1] Vt. V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 183.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 167.

kaudu, Nõukogude konstitutsiooni raamides. Partei püüab nõukogude tegevust juhtida, kuid mitte nõukogusid asendada.» [1]

Nõukogude tegevuse juhtimisel kasutab kommunistlik partei mitmesuguseid parteilise juhtimise vorme ja meetodeid. Nõukogude parteiline juhtimine avaldub nii osavõtus nõukogude organite juhtiva kaadri valikust, nõukogude kaadri ulatuslikus poliitilises kasvatamises kui ka direktiivsete juhiste andmises, mis määravad nõukogude töö sisu ja meetodid.

Seega nõukogude süsteemi ühtne sotsiaalne baas, mis kujunes töölisklassi ja töötava talurahva murdumatu liidu alusel, ja ühtne juhtimine, mida teostab kommunistlik partei, kindlustavad nende demokraatlike printsiipide elluviimise, mis on kõigi nõukogude töö aluseks. Seepärast ei saagi olla vastuolu kesksete ja kohalike riigivõimuorganite vahel.

Niisiis — töörahva saadikute nõukogusid kui töörahva esindusorganeid iseloomustab see, et nad on oma struktuuri ja moodustamise korra, saadikute koosseisu, töövormide ja tegevuse iseloomu poolest tõeliselt rahvalikud organid, et nad väljendavad kogu rahva tahet ja on kogu riigivõimu, kogu riigiaparaadi alaliseks ja ainsaks aluseks, moodustades alt kuni üles ühtse võimuorganite süsteemi. Nõukogude elulisus ja võitmatus seisab nende parteilises juhtimises, samuti selles, et nad ammutavad oma jõu rahvalt, toetuvad rahvale, on rahva poolt kontrollitavad, nad mitte ainult ei õpeta rahvast, vaid ka õpivad temalt, sest rahva võimed on ammendamatud.

§ 2. Rahvasaadik on rahva teener

Töörahva saadikute nõukogud koosnevad rahva poolt valitud esindajatest — rahvasaadikutest. Asjaolu, et meie esindussüsteem kui ajaloos uus ja kõrgem esindussüsteem, on kogu rahva võimutäiuse väljenduseks, määrab kindlaks ka saadikute ja rahva vahelised suhted, rahvasaadikute tegevuse alused ja põhiülesanded.

Rahvasaadiku ja tema tegevuse iseloomustamiseks kasutatakse meil väljendit: saadik on rahva teener. Sellesse lühikesse lausesse on kätketud sügav mõte — saadik, olles rahva esindaja riigivõimuorganis, peab kogu oma tegevuses *juhinduma rahva huvidest*, võitlema nende eest ja täitma rahva tahet. Rahvasaadikul pole kõrgemaid huve kui nõukogude rahva huvid. Samuti nagu kogu nõukogude rahvas, nii peavad ka tema saadikud aktiivselt võitlema helge tuleviku — kommunismi ülesehitamise eest. Rahvasaadikute tööd hinnatakse selle järgi, kui sihikindlalt ja edukalt nad on ellu viinud rahva tahet.

Valijate tahe ühes või teises Nõukogudemaa valimisringkonnas

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956, lk. 446.

ei ole vastuolus rahva tahtega, sest ekspluataatorlike klasside likvideerimise tulemusena kujunes meie maal rahva poliitiline ja moraalne ühtsus. Parteiline juhtimine, nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus, isiklike ja ühiskondlike huvide harmooniline kooskõlastamine — kõik see määrab *valimisringkondade valijate huvide* ühtelangemise kogu rahva ja riigi huvidega. Seepärast iga nõukogu saadik, väljendades oma valimisringkonna valijate huve ja tahet, väljendab samaaegselt kogu rahva huve ja tahet.

Kuid rahvasaadikus on ebaõige näha ainult lihtsat rahva tahte täitjat. Ta on samaaegselt ka *rahvahulkade organisaator ja kasvataja*. Rahvasaadik, olles rahva esindaja, on ühtlasi ka vastava töörahva saadikute nõukogu, s. o. riigivõimu esindaja, kellena ta kannab vastutust nõukogu ees seisvate ülesannete täitmise eest. Nende ulatuslike ülesannete realiseerimine on mõeldamatu ilma rahvahulkade aktiivse ja vahetu osavõtuta. Selleks, et lülitada kõik töötajad riigivalitsemistöösse, tõmmata nad nõukogude seaduste ja otsuste elluviimisele, on vaja teha ulatuslikku organiseerimis- ja selgitustööd. See on rahvasaadikute otseseks ülesandeks, mis tuleneb nende kui nõukogude võimu esindajate positsioonist. Selgitav ja innustav sõna ning isiklik eeskuju — need on rahvasaadikute peamisteks vahenditeks töötajate mobiliseerimisel majanduse, kultuurielu ja teiste küsimuste lahendamisele.

Meil on palju selliseid saadikuid, kes oma eeskuju ning väsimatu organiseerimistööga on võitnud rahva sügava lugupidamise. Kes külastab üha kasvavat töölisalevit Tootsit, sellele hakkab kahtlemata silma alevi üha kaunimaks muutuv ilme: nägusad lillepeenrad majade ees, korrastatud tänavaääred, värsked haljasalad, rohkesti ilupuid ja -põõsaid. Kõigile aga ei ole teada, et kõik see on tekkinud sinna tänu alevi elanike ühistööle, mille organiseerijaiks ja algatajaiks ning esimesteks, kes, labidas käes, alustasid heakorrastustööd, olid alevinõukogu saadikud. Eeskuju innustas ning saavutused ei jäänud tulemata.

Või võtame rahvamaja ehitamise Paide rajooni Lelle külanõukogus. Ehitada rahvamaja ühiskondlikus korras — see on suur üritus. Kuid külanõukogu ja rajooninõukogu täitevkomitee viisid selle saadikute aktiivsel toetusel edukalt lõpule. Külanõukogu saadikuid V. Vaherit, J. Karu, E. Talu ja paljusid teisi võis sageli näha nii hoogtööpäevakute ja talgute organiseerijate, selgitustöötegijate kui ka tegelike ehitajate hulgas. Terve rea ehitustööga seotud küsimusi lahendas rajooninõukogu saadik L. Paumets, kes on ühtlasi ka «Rahu» kolhoosi esimees. «Rahu» kolhoosi transpordiga veeti kohale ehitusmaterjal. Rahvamaja projekti ja eelarve koostasid rajooninõukogu täitevkomitee kolhooside-ehituse osakonna juhataja H. Sepp ja osakonna tehnik V. Kukepalla. Rajooni Kohaliku Majanduse Kombinaadi Lelle tsehhis valmisid rahvamaja uksed, aknad, lengid, kuivatati puitmaterjal. Ehitaja-

teks olid kolhoosnikud «Rahu» kolhoosist, töölised ja teenistujad Lelle tsehhist:

Ühistöö tulemusena valmis rahvamaja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevaks. See on Lelle suuremaid ehitusi. Seal on 180 istekohaga saal, ruumid isetegevuslastele harjutusteks, kõrvalruumid. Rahvamajas on samuti avarad ruumid raamatukogule.

Lelle rahvamaja saamislugu kõneleb rahvasaadikute ja nende valijate edukast koostööst.

Kuid saadikutel tuleb tihtipeale esineda ka töötajate kasvataja osas. Näiteks Jõgeva rajooninõukogu saadiku L. Reinsonini jõudsid halvad sõnumid Väikesaare kena, sihvaka kaasiku kohta. Läks vaatama ja nägi: siin känd, seal känd, oksad lagas maas. Mõned kolhoosnikud olid siit viinud endale koju küll vägevad koormad kaselõmmusid, kuid kas see oli küttepuude hankimiseks õige koht?!

Sellele oli vaja piir panna. Kuidas aga leida tee kolhoosnikute südamesse? Üks oli selge — noomimisest oleks olnud vähe kasu. Nagu kasvatustöös üldse, nii tuli ka antud juhul toimida delikaatselt. Rahvasaadik L. Reinson pidas nõu rajooninõukogu täitevkomitee haridusosakonna juhatajaga. Ja nad tulid otsusele, et kasulik oleks Endla külas korraldada kirjandusõhtu, kus võiks rahvaga läbi arutada J. Smuuli raamatust «Kirjad Sõgedate külast» jutustuse «Tapetud puud».

Kirjandusõhtu toimus. See oli palju rahulikum kui koosolek Sõgedate külas. Väikesaare kaasiku nime võeti vaid mõnel korral suhu, aga mis öeldi, see tuli südamest ja läks ka nähtavasti südamesse, sest Väikesaare kaasik kohiseb edasi ja värskeid kände sinna juurde tekkinud ei ole. Kui leidubki keegi, kes mõõdab elu vaid süllapuuga, siis kaasiku kallale teda ei lasta: inimesed hoiavad silma peal.[1]

Juba neist üksikutest näidetest selgub, et terav pilk elunähtuste suhtes, leppimatus puudustega, omaalgatus ja aktiivsus on nendeks teguriteks, mis tagavad edu saadikutöös. Toodud näited kõnelevad samuti sellest, et saadiku tegevus on seda edukam ja tulemusrikkam, mida *tihedam on side ning koostöö valijatega,* mida põhjalikumalt ta tunneb valijate püüdlusi ja vajadusi, rõõme ja muresid.

Rahvasaadiku ja valijate suhted on rajatud tõeliselt demokraatlikele alustele. Saadiku side valijatega algab tema kandidatuuri ülesseadmisega töörahva saadikute nõukogusse. Juba valimiseelsetel koosolekutel annavad valijad temale juhendeid tööks. Juhenditest ja ettepanekutes määratakse kindlaks saadiku töö ja tegevuse põhisuunad. Valijate juhenditel on kohustuslik iseloom, mis tuleneb sellest, et saadik on rahva esindajaks nõukogus.

Rahvasaadiku side oma valijatega ei lõpe rahvasaadiku valimistega, vaid kestab kogu tema volituste kestel. Selle sideme ole-

[1] Vt. «Rahva Hääl» 3. augustist 1957.

mus seisab selles, et rahvasaadik on oma valijate püüdluste, huvide, vajaduste, kogemuste üldistajaks ning väljendajaks vastavas nõukogus, partei ja valitsuse poliitika ning nõukogu otsuste selgitajaks ja täitmise organiseerijaks valimisringkonnas, et saadik kogu oma tegevuses on äruandekohustuslik oma valijate ees ning kogu oma saadikutöö eest nende ees vastutab. See vastutus ulatub kuni rahvasaadiku tagasikutsumiseni valijate poolt juhul, kui rahvasaadik oma tegevusega on näidanud, et ta ei vääri oma valijate usaldust.

Järelikult rahvasaadiku ja valijate suhted ei ole võrdõiguslike poolte vahelised suhted, vaid on *alluvussuhted*, sest nõukogude võimu allikaks on rahvas, kellelt saadik saab oma volitused ja kelle tahet ta peab väljendama. Iga rahvasaadik peab olema oma valijate lähimaks usaldusmeheks ja nõuandjaks, kelle poole pöördutakse niihästi tähtsates riiklikes ning ühiskondlikes küsimustes kui ka vajaduse korral isiklike probleemide ja muredega. Ainult nii võib rahvasaadik täita oma tähtsat osa: *olla siduvaks lüliks laiade rahvahulkade ning riigiorganite vahel.* See tähendab, et Nõukogudemaal on saadik rahvast lahutamatu. Nõukogude demokraatia elujõu ja rahvalikkuse üheks avalduseks ongi see, et saadikud ei kaota sidet rahvaga ja on valijate pideva kontrolli all.[1]

Hoopis teistsugustele alustele on rajatud saadikute ja valijate suhted kapitalistlikes maades. Neis maades saame valijate ja valitavate suhetest rääkida ainult valimiskampaania ajal, kuna valimistega lõpeb harilikult saadikute side valijatega, sest kandidaadid, kes valdavas osas on kodanluse esindajad, vajavad valijaid vaid selleks, et pääseda riigipiruka jagamisele.

Kodanlike parteide kandidaadid lipitsevad enne valimisi valijate ees, püüavad neile meeldida, katsuvad endile kindlustada nende toetust, kohkumata seejuures tagasi ühestki vahendist. V. I. Lenin kirjutas juba 1916. aastal kodanliku demokraatia tavade kohta: «Valimisteta ei saa läbi meie ajal; massideta ei tule toime, masse aga e i s a a trükikunsti ja parlamentarismi ajastul endaga kaasa tõmmata, kui puudub laialdaselt harunenud, süstemaatiliselt läbiviidud ja kindlalt korraldatud süsteem meelitamiseks, valetamiseks, tüssamiseks, moodsate ning populaarsete sõnakestega žongleerimiseks, töölistele heldel käel igasuguste reformide ning igasuguste hüvede tõotamiseks — kui töölised vaid loobuksid kodanluse kukutamise eest peetavast revolutsioonilisest võitlusest.»[2]

Demagoogia ohjeldamatul märatsemisel, kodanlike parteide ja nende kandidaatide valedel ja trikkidel on eriti lai ulatus Amee-

---

[1] Lähemalt vt. Л. И. Мандельштам и А. И. Тихонов, Депутат — слуга народа, «Советское государство и право», 1952, nr. 12, lk. 29—38; В. А. Немцев, Депутат местного Совета, Иркутск 1957, lk. 17 jj.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 104—105.

rika Ühendriikides toimuvate valimiskampaaniate ajal. Reaktsiooniline Ameerika ajakiri «United States News and World Report» tunnistab avameelselt: «Poliitikute ülesandeks on võita hääli. Hääli saadakse valijate hulkade mõjutamise teel. Valijatele avaldavad sagedamini mõju emotsioonid kui mõistus.» Puhudes üles «emotsioone» ei põlga kodanlikud kandidaadid mingisuguseid tempe: nad võistlevad poisikestega selles, kes sööb kõige kiiremini ära arbuusi või kes sülitab kõige kaugemale, jooksevad üksteisega võidu, seisavad kätel ja lasevad kukerpalli valijate ees, näidates, et neil on ka füüsilist jõudu «rahva» esindamiseks, kostitavad lapsi kompvekkidega ning valijaid viinaga ja aitavad naistel pesu pesta.[1]

Mis kõik ei tõotatud ka kodanlikus Eestis selleks, et pääseda riigipiruka jagamisele. Majaomanikele lubati maksud kustutada ja üürihindu tõsta; töötuile tõotati tööd ja tasuta korterit; vallandatud ametnikele lubati soetada uued ja paremad kohad; talupoegadele — peekoni ja munade hinna tõstmist.

Valimiste möödudes aga unustati kõik need lubadused. Saadikud juhindusid nüüd mitte enam rahva huvidest ja antud lubadustest, vaid oma kukru huvidest. Ka valijatel polnud enam midagi teha, sest saadikud olid neist sõltumatud. Kodanlikus Eestis, nagu teisteski kapitalistlikes maades, oli saadik vormiliselt vastutav mitte oma otseste valijate ees, vaid ebamäärase «natsiooni», «kogu rahva» ees. Saadik oli vabastatud valijate kontrolli alt. Reas kodanlikes riikides on koguni seadusega keelatud imperatiivsed mandaadid, s. t. valijate poolt saadikule kohustuslike juhendite andmine.

Seevastu Nõukogudemaal on valijate juhendite täitmine saadikutele kohustuslik. Nad saavad oma volitused rahvalt ja peavad rahva tahet ellu viima. Nõukogude rahvas, kes on oma elu ja saatuse täielik peremees, esitab saadikutele järgmised nõudmised.

1. Rahvas nõuab, et tema esindajad töörahva saadikute nõukogudes oleksid *leninlikku tüüpi* riigitegelased, kes üle kõige *armastaksid oma kodumaad ja rahvast.* Armastada kodumaad ja rahvast — see tähendab pühendada kogu oma jõud, teadmised ning kogu oma elu rahva ennastsalgavale teenimisele. See tähendab hoolitseda kõrvalekaldumatult Nõukogude riigi võimsuse igakülgse tugevdamise, töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikuma rahuldamise eest, võitlust kõige sellega, mis pidurdab ja tõkestab meie edasiliikumist kommunismile.

2. Rahvasaadikud peavad kogu oma tegevuses juhinduma *kommunistliku partei poliitikast* ja olema selle aktiivsed elluviijad, sest partei poliitika, ühtudes täielikult rahva tahtega, on nõukogude korra eluliseks aluseks. Kommunistlikus parteis näeb rah-

[1] Lähemalt vt. R j a n ž i n, Nii toimuvad valimised kapitalistlikes riikides, «Rahva Hääl» 12. märtsist 1958.

vas oma kogenud juhti, meie ülesehitustöö kõigi võitude organiseerijat ja innustajat. Paljude aastate kogemuste põhjal on nõukogude inimesed veendunud partei poliitika õigsuses, mis rajaneb ühiskonna arengu objektiivsete seaduspärasuste tundmisel. Kommunistliku partei kogu tegevus on olnud ja on ennastsalgav rahva teenimine, tal ei ole teisi huvisid peale rahva huvide.

3. Rahvasaadikuilt nõutakse, et nad oleksid *sidepidajaks nõukogude riigiaparaadi ja töötajate laiade hulkade vahel,* milleta on võimatu kommunismi edukas ehitamine. Saadikud saavad oma ülesandeid rahvahulki ja riigiorganeid siduva lülina täita seda edukamalt, mida põhjalikumalt nad tunnevad valijate tööd ja tegevust, nende püüdlusi ja vajadusi, nende saavutusi kui ka töös esinevaid raskusi ja ebaõnnestumisi, nende rõõme ja muresid. Kogemused näitavad veenvalt, et nõukogude töö edu oleneb suurel määral sellest, kui tugev on side rahvasaadikute ning valijate vahel.

4. Et nõukogude saadikud ei ole elukutselised poliitika- ja riigitegelased, vaid kolhoosnikud kolhoosidest, töölised ja teenistujad tööstusettevõtteist, kaevandustest, transpordi- ja ehitusorganisatsioonidest, kooliõpetajad, arstid, arhitektid, kirjanikud, kunstnikud ja paljude teiste elukutsete esindajad, nõuavad valijad neilt, et nad oleksid *eesrindlased oma töölõigus* ja innustaksid teisi oma eeskujuga.

Kuid rahvasaadiku osa oma tööalal ei piirdu ainult eeskujuga. Rahvasaadikult nõutakse, et ta oleks ühtlasi ka kolhoosi juhatuse, ettevõtte või asutuse juhtkonna aktiivne abiline kõige uue ja eesrindliku juurutamisel, sotsialistliku võistluse organiseerimisel, võitluses selle eest, et kõik töötajad saavutaksid kõrgeid töönäitajaid.

Rahvasaadik, tööeesrindlane ja organisaator ühes isikus — sellise inimese sõnal on kaalu.

5. Olla eesrindlane töös ja täita tulemusrikkalt saadikukohustusi — see nõuab rahvasaadikuilt nii oma *praktiliste kui ka teoreetiliste teadmiste pidevat täiendamist.* Kommunismiehitamise käesolevale etapile on iseloomulik teaduse ja tehnika kiire areng ning tehnika laialdane rakendamine. Iga saadiku kohustuseks on õppida tundma oma töö tehnikat, tõsta järjest oma tootmis- ja tööalast kvalifikatsiooni.

Selleks aga, et teadlikult ehitada uut ühiskonda ja teada tema arengu seaduspärasusi, on vaja tunda marksistlik-leninlikku teooriat. Teooria võimaldab mõista ümbritsevate sündmuste olemust ja sisemist seost ning näha ette sündmuste käiku tulevikus. Teaduslikul ettenägemisel on aga otsustav tähtsus juhtimistöös. See aitab rahvasaadikuil leida ühiskondliku elu keerukast ahelast selle otsustava lüli, millest kinni haarates on võimalik saavutada üldist edu.

6. Üheks rahvasaadikuile esitatavaks nõudeks on see, et nad *kõrvalekaldumatult peaksid töö- ja riiklikku distsipliini.* Nõuko-

gude võimu kui rahvavõimu tingimustes ei või ega saa olla kaht distsipliini — üks juhtijate, teine reatöötajate jaoks. Meil on üks distsipliin, üks seadus kõigi kodanike jaoks, sõltumata nende teenetest ja ametikohtadest. Seepärast iga nõukogude kodanik, sealhulgas ka rahvasaadik, peab oma tegevuse rajama nõukogude seadustele, mis väljendavad rahva tahet.

7. Rahvasaadikud on kohustatud *arendama kriitikat ja enesekriitikat,* mis on meie ühiskonna liikumapanevaks jõuks, välja selgitama puudusi töös ja taotlema nende kõrvaldamist, võitlema paraadliku heaolu vastu. Kriitika ja enesekriitika ei lase seisma jääda ühele kohale, rahulduda saavutatuga, vaid sunnivad otsima ja leidma uusi võimalusi, reserve, jõude ja vahendeid meie edasiliikumise kiirendamiseks. Need otsingud on seda viljakamad, mida ulatuslikumalt võtavad riigiaparaadi töötajad arvesse rahvahulkade kollektiivseid kogemusi, altpoolt tulevat kriitikat, ettepanekuid, nõuandeid. Selles on üks peamisi tagatisi, et töötajate initsiatiiv ei manduks tühipaljasteks projektide tegemiseks, vaid saaks tegelikult riikliku juhtimise väärtuslikuks toeks.

Eriti suur tähtsus on sellel, et saadikud teeksid kõik neist sõltuva *altpoolt tuleva kriitika* arendamiseks. Töörahva laiade hulkade aktiivne osavõtt võitlusest töös esinevate puuduste ja meie edasiliikumist pidurdavate nähtuste vastu annab kujukalt tunnistust nõukogude korra tõelisest demokratismist ja nõukogude inimeste kõrgest poliitilisest teadlikkusest. Altpoolt tulevas kriitikas leiab oma väljenduse töötajate loov initsiatiiv, nende hoolitsus Nõukogude riigi tugevdamise eest. Mida laiemalt areneb enesekriitika ja altpoolt tulev kriitika, seda täielikumalt avalduvad meie rahva loovad jõud ja energia, seda tugevamini kasvab ja süveneb rahvahulkades tunne, et nad on oma maa peremehed.

Enda suhtes nõudlik saadik on eluliselt huvitatud altpoolt tuleva kriitika arendamisest, teades, et see aitab tööd parandada. Selline saadik suhtub heatahtlikult ka oma töös esinevate puuduste kritiseerimisse ja teeb sellest vajalikud järeldused.

8. Nõukogude saadikuilt nõutakse, et nad oleksid *printsipiaalsed, õiglased ja ausad rahva ees.* Võttes aktiivselt osa nende ülesannete täitmisest, mis seisavad Nõukogude riigi ees, abistades valijaid, andes neile nõu või täites nendelt saadud ettepanekuid ja juhendeid, peab saadik alati ilmutama püsivust ja printsipiaalsust küsimuste lahendamisel. Rahvas nõuab oma saadikutelt püsivust ja otsustavust ettenähtud eesmärgi saavutamisel, oskust ületada raskusi.

Saadik peab olema õiglane ja aus, see tõstab tema autoriteeti rahva silmis. Olla õiglane ja aus tähendab püüdlikult suhtuda oma saadikukohustustesse, tähelepanelikult kuulata valijate taotlusi ja soove ning võtta tarvitusele kõik temast olenevad abinõud, et õigeaegselt täita valijate õigustatud nõudmised.

Rahvasaadikud Nõukogudemaal on oma saadikutöö korraldanud vastavalt neile rahva poolt esitatud nõudmistele, pälvides vali-

jate usalduse ja lugupidamise. Kui aga selgub, et mõni saadik ei vasta rahva teenrile esitatud moraalsetele ja poliitilistele nõuetele, et ta seab oma huvid kõrgemale rahva huvidest, et ta irdub rahva huvidest, siis on valijail õigus oma saadikut ennetähtaegselt ära kutsuda.

Siit nähtub kujukalt, et nõukogude saadik, väljendades oma valijate ja samal ajal ka kogu rahva huvisid, on tõeline rahva esindaja. Nõukogude saadik kujutab endast uut tüüpi riigitegelast, keda iseloomustab see, et ta on tulnud töörahva hulgast, teenib ustavalt rahvast ja sõltub rahvast. Ta on nii oma ülesannete kui ka moraalsete ja poliitiliste omaduste poolest diametraalselt erinev saadikutest kodanlikes parlamentides ja omavalitsuse organites.

§ 3. Rahvasaadikute valimise kord

Kõik rahva esindajad töörahva saadikute nõukogudes on valitavad. Valimised toimuvad meil üldrahvalike üritustena, millega käib kaasas rahva poliitilise ja tööalase aktiivsuse suur tõus. Nõukogude inimesed ühendavad valimisi Nõukogude riigi võimsuse edaspidise tugevdamisega. Valimiste päev on kogu maale üldrahvalikuks pidupäevaks.

Rahva selline suhtumine valimistesse on tingitud nõukogude ühiskonna olemusest, nõukogude demokraatia olemusest, sellest, et nõukogude võim on rahva oma võim, mida rahvas kaitseb, hoiab ja väsimatult tugevdab. Meil puuduvad ekspluataatorlikud klassid, puudub inimese ekspluateerimine teise inimese poolt. Maa, maavarad, veed, metsad, tehased, vabrikud, pangad, sidevahendid, kõik põhilised tootmisvahendid ja -riistad on meil ühiskondlikuks sotsialistlikuks omandiks. Meie ühiskonnas säilinud klassid — töölisklass ja talurahvas —, samuti meie intelligents, rakendavad kogu oma jõu ühise eesmärgi saavutamiseks — kommunismi ülesehitamiseks. Seetõttu pole meil ühiskondlikke rühmi ega klasse, kes tahaksid oma tahet teistele peale sundida. See kõik loob meil aluse tõeliselt vabadeks valimisteks.

1. Nõukogude valimissüsteemi põhiprintsiibid

Nõukogude korra tingimustes on valimised rahvahulkade riigivalitsemisse lülitamise üheks kõige ulatuslikumaks vormiks. Nõukogude valimissüsteem kindlustab vaba ja piiramatu tahteavaldamise, tagab tõeliselt üldised, ühetaolised ja otsesed valimised salajasel hääletamisel kõigile NSV Liidu kodanikele.

Üldine valimisõigus. Vastavalt NSV Liidu ja Eesti NSV Konstitutsioonile on saadikute valimised kõigisse töörahva saadikute nõukogudesse üldised. See tähendab, et kõigil NSV Liidu kodanikel, kes on saanud 18-aastaseks, sõltumata rassilisest ja rahvus-

likust kuuluvusest, soost, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, paiksusest, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisundist ja endisest tegevusest, on õigus osa võtta saadikute valimistest ja olla valitav.

Seega ei ole meil selliseid elanike rühmi, keda ühel või teisel põhjusel jäetakse ilma valimisõigusest. Et valimistest osa võtta, on nõutav ainult teatav vanus, s. t. kodanik peab olema valimiste päevaks 18-aastane. 18-aastaselt saavad noored kehtiva seadusandluse kohaselt täisealisteks ja lülituvad aktiivselt riigi poliitilisse ellu.

Sellesse ikka jõudmisel omandavad töötajad ka passiivse valimisõiguse — õiguse olla valitav. Kõrgem vanusemäär on ette nähtud üksnes ülemnõukogude saadikutele: NSV Liidu Ülemnõukogu saadikutele 23 aastat ja Eesti NSV Ülemnõukogu saadikutele 21 aastat. Erinev vanusetsensus passiivse valimisõiguse puhul on tingitud esiteks kompetentsi erinevustest NSV Liidu Ülemnõukogu, vabariikide ülemnõukogude ja kohalike töörahva saadikute nõukogude vahel ning teiseks erinevustest saadikukohustuste täitmise komplitseerituse astmes. On selge, et NSV Liidu Ülemnõukogu ja vabariikide ülemnõukogude saadikutelt nõuab saadikukohustuste täitmine suuremaid teadmisi ja elukogemusi kui saadikukohustuste täitmine kohalikes nõukogudes, mistõttu on kõrgem ka nende vanusetsensus.

Eesti NSV Konstitutsiooni kohaselt puudub valimisõigus ainuüksi nõdrameelsetel. See on ka loomulik — suutmata aru anda oma tegudest, ei saa nad osa võtta ka riigi poliitilisest elust.

Varemalt puudus valimisõigus ka neil, kes kohtu poolt olid süüdi mõistetud ühes valimisõiguste äravõtmisega. Kuid NSV Liidu Ülemnõukogu poolt kinnitatud «NSV Liidu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse alused» enam sellist kriminaalkaristust nagu valimisõiguse äravõtmine ette ei näe. Seepärast võib ütelda, et valimised on meil tõeliselt üldised, millest võtab osa kogu täiskasvanud elanikkond.

Üldistest valimistest kõneldakse ka paljude kodanlike riikide konstitutsioonides, kuid ühelgi maal seda ei teostata täielikult, sest formaalselt deklareeritud õigused ja vabadused muutuvad nulliks neile järgnevate klauslite ning varandusliku ebavõrdsuse tõttu. Kodanlike konstitutsioonide puhul kirjutas juba K. Marx, et konstitutsiooni iga paragrahv sisaldab endas iseenda vastuoksust . . . vabadus — üldlauses, vabaduse kaotamine — klauslis.

Üldist valimisõigust kärbivad kodanlikes maades väga mitmesugused tsensused ehk valimiskitsendused. Tähtsamad neist on vanuse-, varaline, paiksus- ja hariduslik tsensus.

Vanusetsensuseks nimetatakse tingimust, et valimistest võib osa võtta ainult teatavasse ikka jõudmisel. Mida kõrgem on see tsensus, s. o. mida hiljem saabub valimistest osavõtmise õigus, seda kitsam ja piiratum on valimisõiguse demokratism. Ameerika

Ühendriikides, Belgias, Inglismaal ja Prantsusmaal saavad kodanikud valimisõiguse 21-aastaselt, Türgis 22-aastaselt, Rootsis 23-aastaselt, Hollandis ja Taanis 25-aastaselt. Noorsugu on seega nendes maades 18. kuni 25. eluaastani valimistest eemaldatud. Elanikkonna selle osa valimisõigusest ilmajätmisel on ilmselt klassiiseloom. Töötav noorsugu on 18-aastases vanuses juba täiesti iseseisev. Ta on kapitalistliku korra juures juba kõiki eluülalpidamise raskusi tunda saanud ja on tuttav võitluse tingimustega oma olemasolu eest. Teaduslikult tunnustatud seisukoha järgi küpseb töötav noorsugu selles vanuses täielikult ka vaimselt ja poliitiliselt. Samal ajal on aga noorsugu 18.—25. aastates harilikult impulsiivsem elanikkonna osa ja oma revolutsioonilise meelsuse pärast kodanlusele ohtlik. Kodanlusele on kasulik vabaneda selles vanuses valijaist, kes moodustavad küllaltki suure arvu.

Varalise tsensuse sihiks on samuti kitsendada nende inimeste valimisõigust, kel puudub ettenähtud vara ning kes ei suuda maksta kindlaksmääratud riigimakse. Kõik teised tsensused (paiksus-, hariduslik jne.) olenevad ühel või teisel määral varalisest tsensusest. Juba XVIII sajandi lõpul ütles ameerika ühiskonnategelane Thomas Penn 60 dollari suuruse varalise tsensuse kehtestamise puhul: «Meie ees on inimene, kellel täna on eesel, kelle väärtus on 60 dollarit. Täna see inimene on valija, ta läheb hääletama oma eesliga ja annab ära hääle. Homme eesel kärvab. Järgmisel päeval inimene läheb hääletama juba ilma eeslita ning tuleb välja, et tal nüüd üldse pole hääleõigust. Öelge mulle, kes siis oli valija, kas inimene või eesel.»

Need teravmeelsed sõnad iseloomustavad Ameerika Ühendriikides toimuvaid valimisi ka tänapäeval. Seal kehtib praegu mitte üksnes varaline tsensus, vaid terve tsensuste süsteem. Nii kaotavad 13 osariigis valimisõiguse need, kes saavad rahalist toetust; 8 osariigis on võetud valimisõigus neegreilt, kes ei maksa makse. 18 osariigis kehtib hariduslik tsensus: isikud, kel puudub keskharidus, peavad sooritama erilised eksamid, kus kontrollitakse nende inglise keele oskust ja konstitutsiooni tundmist. *Hariduslik tsensus* on jällegi suunatud peamiselt neegrite ja valge elanikkonna kehvemate kihtide vastu. 7 osariigis on sisse seatud eriline valimismaks, mille tasumatajätmisel kodanikke valijate nimekirja ei kanta. Selle maksu tõttu jääb valimisõiguseta üle 7 miljoni inimese. Kuigi Ameerika Ühendriikide põhiseadus näeb ette võrdsed õigused kõigile kodanikele, vaatamata rassile ja nahavärvusele, on neegrid, indiaanlased ning rida teisi rahvusi ja rasse kehtestatud tsensuste ja valitseva terrori tõttu tegelikult valimistest eemaldatud.

Samuti nagu kõigis kapitalistlikes maades kasutati ka kodanlikus Eestis väga mitmesuguseid kitsendusi, et valimisõigust muuta tegelikult kitsa kildkonna eesõiguseks. Kodanliku Eesti valimisõiguse kohaselt olid nn. «omavalitsuste» esinduskogudest kodanike

poolt valitavad ainult linna- ja vallavolikogud. Maakondade maavolikogud valiti aga valla- ja linnavanemate poolt. [1]

Linna- ja vallavolikogude valimistel oli hääleõigus üksnes neil kodanikel, kes olid valijate nimekirjade koostamise alguspäevaks (mitte valimiste päevaks!) saanud 22-aastaseks, olnud vähemalt 3 aastat Eesti kodakondsuses ja omanud vähemalt 2 aastat alalise elukoha või töökoha vastavas linnas või vallas.

Kuid neistki kodanikest ei omanud valimisõigust pimedad, kurttummad, pillajaks tunnistatud, sundhooldamisel olijad, vahistatud, kohtulikult karistatud pärast karistuse kandmise lõppu 3—10 aasta kestel, riigilt või omavalitsustelt hoolekande korras toetuse saajad, raviasutustes ravil viibivad nakkushaiged ja ajateenijad sõjaväeteenistuses. [2]

Valimisi ei korraldatud üldse neil kordadel, kui oli üles seatud ainult üks kandidaat. See loeti valituks ilma hääletuseta.

Siit näeme, et kodanlikes riikides ei ole olnud, ei ole ega saagi olla tõeliselt üldisi valimisi, sest sellised valimised ohustavad kodanluse huve.

Ühetaoline valimisõigus. See nõukogude valimissüsteemi põhiprintsiip tähendab seda, et kõik hääleõiguslikud kodanikud võtavad valimistest osa võrdsetel alustel: igal kodanikul on ainult üks hääl, ühelgi valijal ei ole ega võigi olla teistega võrreldes mingeid eeliseid.

Tingituna ühetaolise valimisõiguse kehtestamisest on naistel meestega võrdne õigus valida ja olla valitav. Seda mitte ainult ei deklareerita valimisõiguses, vaid viiakse ka järjekindlalt ellu. Näiteks Eesti NSV Ülemnõukogu V koosseisu 125 saadikust on naisi 41, s. o. 32,8%. 1959. aasta märtsis valiti meie vabariigis kohalikesse töörahva saadikute nõukogudesse kokku 11 727 saadikut, kellest 4606 ehk 39,28% on naised. Kui heita pilk meie majandusele, haridusele, kultuurile või ükskõik millisele töölõigule, siis näeme, et nõukogude naised on ammu ennast igati meestega võrdsustanud ja võtavad aktiivselt osa meie suurest ülesehitustööst igal elualal.

Ühetaoline valimisõigus tähendab samuti seda, et kõigil NSV Liidu relvastatud jõudude ridades teenivail kodanikel on kõigi teiste kodanikega võrdne õigus valida ja olla valitav. Teiste liiduvabariikide kodanikud, kes elavad ajutiselt Eesti NSV territooriumil, kasutavad Eesti NSV kodanikega võrdseid valimisõigusi, samuti nagu Eesti NSV kodanikud kasutavad samasuguseid õigusi teiste liiduvabariikide territooriumil.

Lõpuks, ühetaoline valimisõigus tähendab ka seda, et kõik töörahva saadikute nõukogud valitakse valimisringkondade järgi, mis on moodustatud igale nõukogude lülile ettenähtud ühtsete normide alusel.

---

[1] Vt. Maakonnaseadus, «Riigi Teataja» 1938, nr. 43, art. 405.

[2] Vt. Linnavolikogude valimise seadus, «Riigi Teataja» 1939, nr. 41, art. 329.

Vastupidine on aga olukord kodanlikes riikides. Seal puudub faktiliselt valijate võrdsus, sest pole ju võrdsed kapitalist ja tööline, mõisnik ja talupoeg, peremees ja sulane. Kodanlus teeb kõik, et kärpida töötajate õigusi ja luua üha uusi privileege varakaile.

Sellistes kodanlikes maades, nagu Šveits ja teised, puudub valimisõigus naistel, mida põhjendatakse nende intellektuaalse ja moraalse küündimatusega. Neis maades kehtivad seadused võtavad naistelt mitte üksnes valimisõiguse, vaid ka õiguse töötada riiklikel ametikohtadel, õiguse õppida kõrgemates koolides jne. Portugalis on valimisõigus ainult neil naistel, kel on ette näidata diplom kesk- või kõrgema hariduse kohta.

Mõnedes maades on keelatud valimistest osavõtt ka sõjaväelastele. Ja seda silmakirjalikul põhimõttel: «Armee seisab väljaspool poliitikat.» Tegelikult kapitalistlike maade armee ei seisa kõrval poliitikast, otse vastupidi, ta on vahendiks, mis kindlustab kodanlikes riikides võimul olevate ekspluataatorlike klasside poliitika elluviimise.

Hääleõiguse äravõtmine kodanikelt, kes olid sõjaväeteenistuses, viidi kindral J. Laidoneri algatusel sisse ka Eesti kodanliku vabariigi viimasesse põhiseadusse.

Suuremas osas kapitalistlikes maades õõnestatakse ühetaolist valimisõigust ebavõrdsete valimisringkondade moodustamisega, mida nimetatakse «valimisgeograafiaks». Näiteks Ameerika Ühendriikide lõunaosariikidel, kus hääletab veidi üle 5,5 miljoni elaniku, on kongressis 119 esindajat, kes väljendavad põhiliselt elanikkonna kõige reaktsioonilisema osa tahet. Kolme tööstuslikku põhjaosariiki aga, kus hääletab 13,5 miljonit inimest, s. o. üle kahe korra rohkem kui lõunaosariikides, sealhulgas arvukalt töölisi, esindab kongressis ainult 104 kongressmeni. Järelikult «valimisgeograafia» teenib sijn täielikult kodanluse huve, hävitades igasuguse valimisvõrdsuse.

Otsene valimisõigus. Otsene valimisõigus tähendab, et võimuorganite valimisi teostavad kodanikud vahetult, ilma vahepealsete astmeteta, s. o. valijad võtavad isiklikult osa hääletamisest saadikukandidaatide poolt või vastu. NSV Liidu Konstitutsiooni järgi valitakse otsese valimise teel meie maal kõik töörahva saadikute nõukogud, alates külade ja linnade nõukogudest ning lõpetades NSV Liidu Ülemnõukoguga.

Otsesel valimisõigusel on suur tähtsus. Ta võimaldab kõigepealt igal valijal tutvuda ülesseatud kandidaatidega ja langetada valimistel oma otsus läbikaalutult. Otseste valimiste puhul teab iga valija, kes on ta esindajaks nõukogus, kelle poole pöörduda nõu ja abi saamiseks, kellelt nõuda saadikukohustuste täitmist. Otsese valimisõiguse alusel tekkinud side valijate ja nende saadikute vahel kestab saadikute kogu volituste kestel. Valijad annavad oma saadikule juhendeid tööks saadikuna ja kontrollivad tema tegevust pidevalt.

Siit näeme, et otsesest valimisõigusest tuleneb rida väga olu-

lisi jooni valijate ja nende saadiku vaheliste suhete alal, mis avaldavad soodsat mõju mitte ainult saadiku tööle, vaid ka nõukogu tööle tervikuna. Saadikute kaudu suunavad ja kontrollivad valijad nõukogude tegevust, näitavad nõukogudele kätte nende töös esinevad puudused, esitavad oma ettepanekud ja nõuded.

Vastupidised otsestele valimistele on mitmeastmelised ehk kaudsed valimised. Seal valivad kodanikud mitte saadikukandidaate, vaid niinimetatud valijamehi, kes nende eest valimiste päeval hääletavad.

Kodanlikes maades on see üheks abinõuks, mis võimaldab valitseval klassil laialdasi rahvahulki valitsemisest kõrvale tõrjuda, nende tahet moonutada. Selles suhtes on iseloomustav, et kaudseid valimisi rakendatakse kodanlikes riikides kõige rohkem parlamentide ülemkodade, nende reaktsiooni bastionide kujundamisel. Kaheastmelise valimissüsteemi alusel valitakse ülemkojad Hollandis, Taanis, Argentiinas ja paljudes teistes maades.

Kaudsed valimised viis sisse samuti Eesti kodanlus 1937. aastal vastuvõetud põhiseadusega. Riigikogu teine koda — Riiginõukogu polnud enam otseselt valitav. Osa tema liikmeid määrati presidendi poolt, osa kuulus sinna oma ameti järgi, osa aga valiti omavalitsuste, kutsekodade ja teiste asutuste poolt. Otseselt ei valitud ka maakondade «esindusorganeid» — maavolikogusid.

Salajane hääletamine. Salajane hääletamine tähendab seda, et valija saab hääletada nii, et kellelgi pole võimalik teada saada, kellele ta annab oma hääle, täites valimissedelid selleks spetsiaalselt sisustatud tubades või kabiinides, kus on samaaegselt keelatud viibida teistel valijatel, samuti valimiskomisjoni liikmetel. Salajane hääletamine kindlustab valijatele vaba ja sõltumatu tahte avaldamise.

Kodanlikes maades on salajase hääletamise rikkumise ja valijate mõjutamise vahendeid väga palju. Juba enne valimisi hakatakse seal valijate vaadete ja kavatsuste vastu huvi tundma. Näiteks Ameerika Ühendriikide Lõuna-Carolina osariigis on esinenud massiliselt juhtumeid, kus valijaile antakse valimissedelid välja ainult sel juhul, kui nad teatavad, missuguse partei poolt nad kavatsevad hääletada. Colorado osariigis pannakse igale valimissedelile number, mis ühtib valijate nimekirjas valija nime ees asuva numbriga. See võimaldab välja selgitada, kes hääletas selle või teise kandidaadi poolt või vastu. Väga palju esineb salajase hääletamise rikkumisi ka Türgis, kus suur osa elanikkonnast on kirjaoskamatu.

Lisaks eespool kirjeldatule tuleb märkida veel seda, et valimised kapitalistlikes riikides toimuvad töörahva tagakiusamise, vahel isegi vähemusrahvuste ja rasside terroriseerimise olukorras, et hääli ostetakse ja müüakse nagu iga teistki kaupa, et võltsitakse valimiste tulemusi, nagu võltsitakse kõiki teisi dokumente, kui mängus on miljonäride ja miljardäride taskuhuvid.

Nii ei jää kodanlike riikide konstitutsioonides deklareeritud

üldistest, ühetaolistest ja otsestest valimistest salajasel hääletamisel midagi järele. Seevastu NSV Liidus viiakse neid printsiipe järjekindlalt ellu. [1]

2. Nõukogude valimisõigus on garanteeritud õigus

Nõukogude valimissüsteemi üheks põhiliseks iseärasuseks on see, et ettenähtud õigusi mitte ainult deklareeritakse, vaid need õigused on ühtlasi tagatud. Meil on loodud kõik tingimused selleks, et iga hääleõiguslik kodanik tõesti saaks kasutada üht oma suurimat õigust — võtta osa valimistest ja olla valitav. Ühtlasi võtavad meil tuhanded töötajad aktiivselt osa valimiste ettevalmistamisest ja läbiviimisest ning kindlustavad valimismäärustiku täpse elluviimise. Selliseks osavõtu vormiks on valimismäärustikuga ettenähtud valimiskomisjonid, samuti agitkollektiivid, saadikukandidaatide usaldusmehed jt.

Valimiskomisjonid moodustatakse tööliste ja teenistujate ametiühinguorganisatsioonide, kooperatiivsete organisatsioonide, kommunistliku partei organisatsioonide, noorsoo-organisatsioonide, kultuuri-, tehniliste ja teaduslike ühingute ning teiste seaduses ettenähtud korras registreeritud töörahva ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute esindajaist ning tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist ettevõtete ja asutuste järgi, sõjaväelaste koosolekute esindajaist sõjaväeosade järgi, talupoegade koosolekute esindajaist kolhooside ja külade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate koosolekute esindajaist sovhooside järgi.

Eesti NSV kohalike nõukogude valimisteks moodustatakse kolme liiki valimiskomisjonid: 1) valimiste rajooni-, linna-, linnarajooni-, alevi- ja külakomisjonid; 2) valimiste ringkonnakomisjonid; 3) valimiste jaoskonnakomisjonid.

Nendesse komisjonidesse kuulub ümmarguselt 60 000 töötajat. Kui siia juurde arvata veel ligemale 12 000 saadikukandidaatide usaldusmeest ja agitaatorite arvukas pere, siis võib ütelda, et valimiste organiseerimisega tegeleb vahetult rahvas ise.

Samuti võtavad *saadikukandidaatide ülesseadmisest* osa kõige laiemad töötajate hulgad, mis kindlustab kõige paremate ja töörahva huvidele ustavate inimeste ülesseadmise saadikukandidaatideks. Saadikukandidaatide ülesseadmise õigus on kindlustatud töörahva ühiskondlikele organisatsioonidele ja ühinguile: kommunistliku partei organisatsioonidele, ametiühinguile, kooperatiivseile organisatsioonidele, noorsoo-organisatsioonidele ja kultuurilistele ühingutele. Seda õigust teostavad nende organisatsioonide ja ühin-

---

[1] Lähemalt nõukogude valimissüsteemi printsiipide kohta vt. E. Silvet, Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude valimiste kord, Tallinn 1957, lk. 10—20; Н. Г. Старовойтов, Порядок выборов в местные Советы, Москва 1957, lk. 7—14.

gute vabariiklikud ja rajooniorganid. Peale selle on saadikukandidaatide ülesseadmise õigus tööliste ja teenistujate üldkoosolekutel ettevõtete ja asutuste järgi, sõjaväelaste üldkoosolekutel sõjaväeosade järgi, talupoegade üldkoosolekutel kolhooside ja külade järgi, sovhooside tööliste ja teenistujate üldkoosolekutel sovhooside järgi.

Saadikukandidaatide ülesseadmisest võtavad ühesugustel alustel osa nii kommunistid kui parteitud, nii parteiorganisatsioonid kui teised töötajate ühiskondlikud organisatsioonid ja ühingud. Valimistel esineb kommunistlik partei blokis parteitutega, sest kommunistid ja parteitud on üheskoos võidelnud ja võitnud nii rahu- kui ka sõja-aastail ning ehitavad nüüd käsikäes kommunismi. Neil on ka ühised kandidaadid. Iga parteitu saadikukandidaat on ühtlasi kommunistide saadikukandidaat, samuti nagu iga kommunistist saadikukandidaat on saadikukandidaadiks ka parteituile.

Valimiste ringkonnakomisjonid on kohustatud *registreerima* kõik kandidaadid, kes on üles seatud ettenähtud korras. Saadikukandidaatide registreerimine toimub valimiste ringkonnakomisjonide koosolekul, kusjuures eraldi iga saadikukandidaadi registreerimise kohta koostatakse vastav protokoll kahes eksemplaris. Rajooni, linna, linnarajooni, alevi või küla töörahva saadikute nõukogu valimiste ringkonnakomisjoni keeldumise peale registreerida saadikukandidaati võib kaevata kahe päeva jooksul vastavalt valimiste rajooni-, linna-, linnarajooni-, alevi- või külakomisjonile, kelle otsus on lõplik.

Garanteeritud on samuti *agitatsioonitöö* tegemine saadikukandidaatide eest. Igale valimiste ringkonnakomisjonis registreeritud saadikukandidaadi ülesseadnud organisatsioonile ja igale Eesti NSV kodanikule kindlustatakse õigus takistamata agiteerida selle kandidaadi poolt koosolekuil, ajakirjanduses ja teiste vahenditega, vastavalt Eesti NSV Konstitutsioonile (§ 96). Selleks annab riik kodanikele ja nende organisatsioonidele kasutada ruume, trükikodasid, paberit, sidevahendeid.

Terve abinõude süsteem on valimismäärustikuga kehtestatud selleks, et igal valimisõiguslikul kodanikul oleks tagatud hääletamisest osavõtmine.

Ilma kodaniku enda algatust ootamata kantakse linna-, linnarajooni, rajooni-, alevi- või külanõukogu täitevkomitee või sõjaväeosa komandöri poolt valijate *nimekirjadesse* kõik kodanikud, kellel on valimisõigus ja kes elavad nimekirjade koostamise momendil selle nõukogu territooriumil. Ühtki valijat ei või kanda rohkem kui ühte valijate nimekirja. Valijate nimekiri on tähtsaim valimiste dokument. Ainult see kodanik, kes on kantud valijate nimekirja, saab valimistel valimissedeli ja temal lubatakse hääletamisest osa võtta.

Seepärast on tähtis, et igaühele oleks võimaldatud kontrollida valijate nimekirja õigsust. Selleski osas on Nõukogude kodanike

õigused igati kaitstud. 20 päeva enne valimisi pannakse valijate nimekirjad üldiseks tutvumiseks välja või kindlustatakse valijatele võimalus tutvuda nende nimekirjadega nõukogu või valimisjaoskonna ruumides.

Sellest võimalusest informeeritakse kõiki kodanikke ja igal kodanikul on õigus teha avaldusi ebaõigsuste kohta valijate nimekirjas. Niisugusteks ebaõigsusteks võivad olla näiteks valimisõigusliku kodaniku väljajätmine nimekirjast või valimisõigusest ilmajäetud isikute ebaõige võtmine nimekirja, perekonna-, ees- ja isanime moonutamine, ebaõige sünniaeg jm. Avaldus esitatakse kas otseselt või jaoskonnakomisjoni kaudu täitevkomiteele. Täitevkomitee peab avalduse kolme päeva jooksul läbi vaatama ja kas tegema nimekirjas paranduse või andma kirjaliku õiendi avalduse tagasilükkamise kohta. Täitevkomitee otsuse peale võib avaldaja anda kaebuse rahvakohtusse, kes peab kaebust arutama hiljemalt kolme päeva jooksul, kutsudes välja täitevkomitee esindaja ja avaldaja. Rahvakohtu otsus on lõplik.

Valimisõiguse teostamise võimaldamiseks on tähtis, et hääletamine toimuks valijaile kergesti *kättesaadavas kohas* ja *niisugusel ajal,* et see segaks vähem nende tööd.

Valimissedelite vastuvõtmiseks moodustatakse valimisjaoskonnad. Linnades, alevites ja külanõukogudes, kus elab üle 2000 elaniku, moodustatakse valimisjaoskonnad iga 1500—3000 elaniku kohta. Külanõukogus, kus ei ole üle 2000 elaniku, moodustatakse üldreeglina üks valimisjaoskond. Neil puhkudel, kui mõnest väikesest asulast (300—500 elanikku) valimisjaoskonna keskuseni on üle 10 km, moodustatakse selles asulas eraldi valimisjaoskond. Kaugetes paikkondades ja saartel, sõjaväeosades ja sõjaväekoondistes, haiglates, sünnitusmajades, sanatooriumides ja invaliidide kodudes moodustatakse eraldi valimisjaoskond, kui nendes on vähemalt 50 valijat. Sõidus olevatel laevadel moodustatakse eraldi valimisjaoskond, kui laeval on vähemalt 25 valijat.

Seega on valimiste koht igale valijale kergesti kättesaadav. Valimiste päeval kasutatakse haigete, vanade, samuti kaugemal elavate valijate kohaletoomiseks mitmesuguste asutuste ja ettevõtete sõidukeid, raskesti haigetele ja vanadele viiakse valimiskast koguni koju.

Valimisõigust saavad teostada ka need kodanikud, kes peavad valimiste päeval oma alalisest elukohast eemal viibima. Elukoha vahetamisel valijate nimekirja koostamise ja valimiste päeva vahelisel ajal tuleb neil võtta sellest valimisjaoskonnast, kus nad on valijate nimekirjas, hääletamisõiguse tõend. Hääletamisõiguse tõendi ettenäitamisel võimaldatakse neile hääletamine selles valimisringkonnas, kus nad valimiste päeval viibivad.

Valimiste päev määratakse kindlaks hiljemalt 45 päeva enne valimisi. Valimiste päevaks võib olla ainult puhkepäev, mil enamik valijatest on tööst vabad. Hääletamine toimub 18 tunni kestel

(hommikul kella kuuest kuni kesköönі) ja hääletamas on võimalik käia kas enne tööle minekut või pärast töölt tulekut.

Valimiste ajast ja kohast peab valimiste jaoskonnakomisjon valijatele ajakirjanduse kaudu või muul viisil iga päev viimase 10 päeva jooksul enne valimisi laiaulatuslikult teatama. Valimiste aja ja koha teatavakstegemine valijatele toimub ajalehe, raadio, agitpunkti, valijaid kodus külastavate agitaatorite, majadesse ülespandavate teadaannete, valijaile saadetavate nimeliste kutsete jne. kaudu. Sel viisil on täielikult välditud võimalus, et mõni valija ei saa õigeaegselt teada kohta ja aega, kus ja millal tal on võimalik hääletada.

Valimiste päeval hääletavad valijad hääletamiseks määratud ruumis isiklikult. Valimissedeli saamiseks tuleb esitada jaoskonnakomisjoni sekretärile või selleks volitatud liikmele isikut tõendav dokument.

Valija isiku kindlakstegemise järel antakse valijale valimissedel või -sedelid. Igale valimissedelile on märgitud valimiste kuupäev, nõukogu nimetus ja selle valimisringkonna number, kuhu valija kuulub, ülesseatud saadikukandidaatide perekonna-, ees- ja isanimed, samuti saadikukandidaadid ülesseadnud ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute ning töötajate üldkoosolekute nimetused.

Valimised on salajased. Selleks on valijatele valimisruumis eraldatud *eritoad* või *üksikud kabiinid*, kus valija võib valimissedelilt maha tõmmata ükskõik missuguse kandidaadi, jättes läbi kriipsutamata ainult selle kandidaadi nime, kellele ta soovib oma hääle anda. Selle toimingu juures ei tohi viibida teisi isikuid. Ainult need valijad, kes ei suuda iseseisvalt valimissedelit täita — kas kirjaoskamatuse või mõne füüsilise puuduse tõttu (näiteks pimedad, invaliidid, halvatud jne.), võivad kutsuda sellesse ruumi ükskõik millise valija, et see täidaks nende asemel valimissedeli. Sellega on täielikult kindlustatud valimiste salajasus.

Nõukogude valimisseadus kõrvaldab igasuguse võimaluse valimiste tulemuste moonutamiseks või häälte ebaõigeks loendamiseks. Juba valimiste jaoskonna- ja ringkonnakomisjonide koosseis ise kindlustab seda, sest ta koosneb valijate endi esindajatest. Peale selle võivad häälte loendamise ja valimiste tulemuste kokkuvõtmise juures viibida töörahva ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute selleks volitatud esindajad ning ajakirjanduse esindajad.

Valimisringkonnas valituks loetakse see kandidaat, kes on saanud absoluutse häälteenamuse, kusjuures kehtib nõue, et valimistest võtaksid osa vähemalt pooled selle ringkonna hääleõiguslikest valijatest. See tagab, et saadik on valitud nõukogusse tõepoolest vastava valimisringkonna elanike enamuse tahtel.[1]

[1] Lähemalt valimiste organisatsioonilise ja tehnilise läbiviimise kohta vt. E. Silvet, Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude valimiste kord, Tallinn 1957, lk. 20 jj.; Н. Г. Старовойтов, Порядок выборов в местные Советы, lk. 14 jj.

Seega on meil Nõukogude riigis valijatele loodud kõik võimalused oma valimisõiguse kasutamiseks ja oma tahte vabaks avaldamiseks.

Eesti NSV rajoonide, linnade, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogude valimiste määrustik näeb ette, et igaüht, kes vägivalla, pettuse, ähvarduse või äraostmise teel takistab Eesti NSV kodanikku teostamast vabalt oma õigust valida ja olla valitav Eesti NSV Ülemnõukogusse ja kohalikesse nõukogudesse, karistatakse vabadusekaotusega kuni kahe aastani.

Nõukogude ameti-isikut või valimiskomisjoni liiget, kes pani toime valimisdokumentide võltsimise või teadlikult ebaõige häälte kokkuvõtmise, karistatakse vabadusekaotusega kuni kolme aastani.

Niiviisi kaitseb riik kodanike üht kõige suuremat õigust — valimisõigust — ka kriminaalsanktsioonide rakendamisega.

Et valijad oleksid oma õigustest teadlikud ja saaksid täielikult ja vabalt kasutada neile nõukogude võimu poolt antud valimisõigust, selleks abistatakse iga valijat veel ühiskondlikus korras.

Agitpunktid korraldavad asjatundlikke konsultatsioone, tutvumist kandidaatidega, korraldavad valimiseelseid rahvakoosolekuid, ühiselt valimismäärustiku tundmaõppimist jne. Iga kodanik, kellel on mingi valimistesse või mõnesse teise alasse puutuv küsimus jäänud ebaselgeks, saab igal ajal agitpunktist asjatundlikku nõu.

Agitpunkti ja valijate vahel on peamisteks sidepidajateks agitaatorid. Agitaatorid teatavad valijaile agitpunkti poolt korraldatavatest üritustest, valimiste ajast ja kohast, teevad valijate hulgas poliitilist selgitustööd, tutvustavad valimismäärustikku ning informeerivad agitpunkti valijate soovidest ja vajadustest.

Valijate teadlikkuse tõstmiseks kasutatakse ulatuslikult ajakirjandust ja raadiot ning antakse valimiste eel massiliselt välja vastavat kirjandust. Samuti korraldatakse esmakordselt valivate noorte tutvustamist valimismäärustikuga ja konstitutsiooniga, et nad võiksid teadlikult oma õigusi kasutada.

Nagu näeme, on valimised NSV Liidus niihästi juriidiliselt kui ka tegelikult tõepoolest üldised, ühetaolised, otsesed ja salajased, millest valijad võtavad osa peaaegu 100%-liselt. Nõukogude riik kehtestas seega esimesena inimkonna ajaloos tõeliselt demokraatliku valimissüsteemi, mis vastab töölisklassi ja kogu töötava rahva huvidele, tagades rahva tahte vaba avaldamise.

Sellisena on ta eeskujuks ka rahvademokraatia maadele, kes ehitavad sotsialistlikku ühiskonda, ja kapitalistlike maade töötavale rahvale võitluses oma poliitiliste õiguste eest.

Kohaliku nõukogu saadiku kohustused ja õigused, tema töövormid ja -meetodid

Nõukogude rahvas, valides saadikuid nõukogudesse, paneb neile rahva esindamise ja huvide kaitsmise vastutusrikkad kohustused ning annab neile kohustuste täitmiseks vajalikud õigused. Seega ei ole rahvasaadiku nimetus ainult austav, vaid on ka paljuks kohustav.

Saadiku töö, tema kohustused ja õigused pole leidnud õiguslikku reguleerimist ühtses õigusaktis. Seepärast tuleb kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikute kohustuste ja õiguste määratlemisel lähtuda kohalike nõukogude õiguslikust seisundist, sest saadikute tööd ei saa vaadelda lahus vastava nõukogu tegevusest, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi otsustest ja teistest kohalike nõukogude ja nende saadikute tööd käsitlevatest õigusaktidest, samuti väljakujunenud praktikast.

Rahvasaadikute töö aluseks on V. I. Lenini juhend selle kohta, et nõukogu saadikud «... peavad ise töötama, ise täide viima oma seadused, ise kontrollima seda, mis neist elus saab, ise otseselt vastutama oma valijate ees.» [1]

Selleks, et täita neid nõudeid ja õigustada valijate usaldust, on rahvasaadikud kohustatud:

1) võtma aktiivselt osa nõukogu ja tema poolt moodustatud alaliste komisjonide tööst ning täitma neilt saadud ülesandeid, aitama kaasa täitevkomitee ning tema osakondade töö korraldamisele;

2) võtma tarvitusele abinõud valijate juhendite ja ettepanekute täitmiseks, tõmmates selleks kaasa ka valijaid;

3) pidama alalist ja tihedat sidet valijatega, õppima tundma nende nõudeid ja vajadusi, selgitama neile partei ja valitsuse poliitikat, nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuseid, võtma vastu valijaid, aitama lahendada nende kaebusi ja avaldusi;

4) näitama tööeeskuju oma alalisel tööpostil asutuses, ettevõttes või organisatsioonis, juurutama eesrindlikke kogemusi, tegema laiahaardelist organisatsioonilist tööd ja innustama teisi oma isikliku eeskujuga;

5) esinema regulaarselt aruandega oma ja nõukogu tööst valijate ees.

Nende põhikohustuste täitmiseks on rahvasaadikutele antud vastavad õigused, millest põhilisteks on järgmised:

1) õigus valida ja olla valitav kõigisse nõukogu organitesse;

2) õigus esitada nõukogule ja tema täitevkomiteele arutamiseks küsimusi, mis kuuluvad nende kompetentsi, osa võtta küsimuste arutamisest istungjärgul ja täitevkomitee istungil ning teha

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 396.

omapoolseid ettepanekuid, kusjuures istungjärgu töös on saadikul otsustav, täitevkomitee istungitel aga nõuandev hääl;

3) õigus esitada arupärimisi;

4) õigus enda algatusel, nõukogu ülesandel või tema täitevkomitee ettepanekul kontrollida nõukogu territooriumil paiknevate ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide tegevust;

5) õigus saada kaasabi ja nõuda informatsiooni täitevkomiteelt ühes või teises saadikutöö küsimuses, samuti õigus pöörduda mõne asutuse või ettevõtte poole valijailt saadud kaebuse või avalduse lahendamiseks või mõneks muuks otstarbeks vajalike andmete saamiseks.

Rahvasaadiku õigused ja kohustused on omavahel tihedalt seotud, kusjuures õigused tulenevad kohustustest ja on viimaste täitmise garantiideks. Sel asjaolul, et saadiku õigustel on kohustustest tuletatud iseloom, on suur printsipiaalne tähtsus, mis tuleneb nõukogude esindussüsteemi olemusest. Nagu teada, erineb nõukogude esindussüsteem kodanlike riikide esindussüsteemist kõigepealt selle poolest, et meil on kaotatud saadiku privilegeeritud seisund. Õiguste kohustustest tuletatud iseloom on tingitud samuti sellest, et nõukogude saadik on rahva teener. Seepärast omistatakse nõukogude saadikule ainult niipalju õigusi, kui see on vajalik kohustuste täitmiseks.

Süstematiseeritud ülevaate saamiseks vaatleme saadiku kohustusi ja õigusi üksikasjalisemalt: 1) istungjärgulises töös; 2) töös alalises komisjonis; 3) täitevkomitee koosseisus; 4) valimisringkonnas toimuvas töös; 5) igapäevases töös ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides.

Selline rahvasaadiku kohustuste ja õiguste süstematiseerimine on küll mõneti tinglik, sest saadiku töö istungjärgul, nõukogu poolt moodustatud organites ja valimisringkonnas on omavahel tihedasti seotud, samuti on omavahel seotud saadiku kohustused ja õigused, kuid praktilistel kaalutlustel on see siiski otstarbekohane. See annab saadikutele parema ja piltlikuma ülevaate kohustustest ja õigustest ning nende realiseerimise vormidest saadikutöö tähtsamates lõikudes.

§ 1. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses istungjärgulise tööga

1. Istungjärk — kohalike nõukogude tegevuse põhivorm

Suur osa rahvasaadiku tööst on seotud selle nõukogu istungjärkudega, kelle koosseisu ta on valitud. Istungjärk on nõukogu tegevuse kollegiaalne vorm, mis kindlustab kõigi saadikute osavõtu nõukogu tööst, võimaldab mobiliseerida nende loomingulist initsiatiivi, annab võimaluse arvestada masside praktilisi koge-

musi, nende soove ja taotlusi, hinnata õigesti olukorda kohtadel vastavas töölõigus ning võtta vastu õige, konkreetne ja eluline otsus.

Istungjärk on nõukogu tegevuse põhiliseks organisatsioonilis-õiguslikuks vormiks. Kohalike nõukogude istungjärgulise töövormi olemus seisab selles, et rahvasaadikud, tulles kokku istungjärgule, arutavad kollektiivselt läbi kohalike nõukogude tegevusse kuuluvad küsimused ning annavad direktiive ja juhiseid pidevalt tegutsevaile, kohalike nõukogude ees aruandvatele, täidesaatvatele ja korraldavatele organitele, asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele. Istungjärgulise töövormi kasutamine nõukogude töö põhivormina tuleneb sellest, et kohalikud nõukogud ei teosta mitte vahetut haldamisfunktsiooni, vaid neile alluvate haldusorganite tegevuse, kohaliku majanduse ja kultuurielu juhtimise funktsiooni.[1]

Istungjärgulises töökorras on kohalik nõukogu õigustatud otsustama kõiki tema kompetentsi kuuluvaid küsimusi. Eesti NSV Konstitutsiooni kohaselt juhivad kohalikud töörahva saadikute nõukogud oma territooriumil kultuuripoliitilist ja majanduslikku ülesehitustööd, määravad kindlaks kohaliku eelarve, juhivad neile alluvate valitsemisorganite tegevust, kindlustavad riikliku korra kaitset, aitavad kaasa maa kaitsevõime tugevdamisele ning kindlustavad seaduste täitmist ja kodanike õiguste kaitset (§ 54).

Seega on kohalikele nõukogudele antud konstitutsiooniga ulatuslikud ülesanded. See annab aga omakorda rahvasaadikuile kui vastava nõukogu täieõiguslikele liikmetele avara tegevusvälja ning paneb neile rea kohustusi.

Rahvasaadikute esmaseks kohustuseks on *aktiivselt osa võtta istungjärgu ettevalmistamisest ja läbiviimisest.* Aktiivne osavõtt istungjärgu tööst aitab rahvasaadikuil täita oma kohustusi valijate ees, väljendada ja aidata ellu viia nende tahet majandus- ja kultuurielu erinevatel aladel, välja selgitada puudused täidesaatvate ja korraldavate organite, nõukogu territooriumil asuvate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töös ning tarvitusele võtta vajalikud abinõud nende kõrvaldamiseks.

Selleks aga, et rahvasaadikutel oleks võimalik vahetult ja aktiivselt osa võtta majandus- ja kultuuriellu kuuluvate sõlmküsimuste arutamisest ning otsustamisest, nõukogu enese ja temast kõrgemal seisvate organite otsuste täitmise kontrollimisest, on kõigepealt vajalik *istungjärkude endi regulaarne läbiviimine.* Arvestades nõukogu istungjärgulise töökorra erilist tähtsust, on istungjärkude läbiviimise normid ette nähtud Eesti NSV Konstitutsioonis.

Vastavalt Eesti NSV Konstitutsioonile kutsutakse meie vabariigi rajoonide, linnade, linnarajoonide, alevite ja külade töörahva

---

[1] Vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 5.

saadikute nõukogud kokku vähemalt kuus korda aastas (§ 59) ning Tallinna linna töörahva saadikute nõukogu istungjärgud vähemalt neli korda aastas (§ 60). Külanõukogude põhimäärus [1], mis kinnitati Eesti NSV Ülemnõukogu poolt 4. veebruaril 1958. aastal, täpsustab külade töörahva saadikute nõukogude istungjärkude läbiviimist sellega, et püstitab nõude, mille kohaselt istungjärke tuleb kokku kutsuda mitte harvemini kui kord kahe kuu jooksul (§ 27). See nõue tuleks püstitada ka teiste nõukogude suhtes, välja arvatud Tallinna linnanõukogu. Sellega kindlustatakse nõukogude istungjärkude korrapärane kokkukutsumine kogu aasta kestel.

Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude kokkukutsumine on Eesti NSV Konstitutsiooniga pandud nende täitevkomiteedele.

Sel juhul aga, kui kohalike nõukogude täitevkomiteed seda kohustust ei täida, on vastava nõukogu saadikuil, samuti kõrgemalseisval nõukogul ja tema täitevkomiteel õigus nõuda neilt istungjärgu kokkukutsumist, garanteerides sellega istungjärkude läbiviimise Eesti NSV Konstitutsioonis ettenähtud sagedusega. Seadusandlikult on need garantiid leidnud fikseerimist Eesti NSV külade ja alevite töörahva saadikute nõukogude põhimäärustes, kus on öeldud, et küla- ja alevinõukogu istungjärgu kutsub kokku küla- või alevinõukogu täitevkomitee kas omal algatusel või rajooni töörahva saadikute nõukogu ja tema täitevkomitee või $^1/_5$ küla- või alevinõukogu saadikute nõudmisel.

See asjaolu, et kõrgemalseisvate töörahva saadikute nõukogudel ja nende täitevkomiteedel on õigus nõuda madalamalseisva nõukogu täitevkomiteelt nõukogu istungjärgu kokkukutsumist, ei ole vastuolus, vaid on täielikus kooskõlas riigiorganite tegevuse ja vastastikuste suhete aluseks oleva demokraatliku tsentralismi printsiibiga, mille kohaselt kõrgemalseisev nõukogu organ juhib madalamalseisva organi tegevust, kontrollib tema tegevuse seaduslikkust ja kannab vastutust tema tegevuse õiguspärasuse eest.

Istungjärgu kokkukutsumise nõudmise õiguse andmine saadikutele tuleneb aga nõukogude esindussüsteemi olemusest, sellest, et saadikud on rahva tõelised esindajad, kellele kuulub kogu võimutäius. [1]

Valdavas osas kohalikes nõukogudes toimuvad istungjärgud regulaarselt, hästi ettevalmistatult ja aktiivselt. On rida rajoone, kus kohalike nõukogude eelmise koosseisu volituste kestel ei esinenud ühegi nõukogu osas konstitutsiooni rikkumisi istungjärkude kokkukutsumisel. Kuid samal ajal leidub üksikuid nõukogusid, kus rikutakse istungjärkude kokkukutsumise regulaarsuse nõuet. Nii ei viinud 1957. aastal Eesti NSV-s istungjärke ettenähtud sagedu-

---

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 3, art. 32.

[2] Vt. K. P ü s s, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn, 1957, lk. 6.

sega läbi kokku 25 kohalikku nõukogu, nendest 7 rajooninõukogu, 15 külanõukogu, 1 vabariikliku alluvusega linna nõukogu, 1 rajoonilise alluvusega linna nõukogu ja 1 alevinõukogu [1].

Siinjuures tuleb märkida, et ajavahemikul pärast NLKP XX kongressi, kus kritiseeriti teravalt istungjärgulises töös esinevaid puudusi [2], on Eesti NSV Konstitutsiooni rikkumise faktid istungjärkude kokkukutsumise osas pidevalt vähenenud. Kui 1955. aastal leidus vabariigi 425 kohaliku nõukogu hulgas 190 nõukogu ehk 44,7% ja 1956. aastal 424 nõukogu hulgas 154 nõukogu ehk 36,3%, kes ei pidanud istungjärkude kokkukutsumise tähtaegadest kinni, siis 1957. aastal oli konstitutsiooni rikkumise fakte küll palju vähem, kuid 422 kohaliku nõukogu hulgas leidus veel siiski 25 nõukogu, s. o. 5,92% nõukogude üldarvust, kes rikkusid konstitutsiooni nõudeid istungjärkude läbiviimisel.

Kogemused näitavad, et seal, kus istungjärkusid kindlaksmääratud tähtaegadel kokku ei kutsuta, vähenevad saadikute aktiivsus ja osatähtsus nõukogu ees seisvate küsimuste lahendamisel ning nõukogud kaotavad vältimatult oma juhtiva osa neile aru andvate ning oma täidesaatvate ja korraldavate organite suhtes, mis põhjustab nõukogude demokraatia printsiipide rikkumist. On iseloomulik, et just seal, kus nõukogude istungjärgud ei toimu regulaarselt, juurdub kantseleilik tööstiil, areneb bürokratism ja leiab aset irdumine rahvahulkadest. Seepärast seisab ülesanne selles, et likvideerida täielikult konstitutsiooni rikkumised istungjärkude kokkukutsumise osas. Ainult istungjärkusid regulaarselt kokku kutsudes võivad nõukogud õigeaegselt lahendada majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö küsimusi ning luua tingimused rahvasaadikute aktiivseks osavõtuks riigi valitsemisest.

Kohalike nõukogude kui riigivõimuorganite osatähtsuse tõstmise huvides kohaliku majanduse ja kultuurielu juhtimisel, samuti rahvasaadikute aktiivsuse ning omaalgatuse arendamise seisukohast pole sugugi tähtsusetu ka see, missuguseid küsimusi ja kuidas arutatakse istungjärkudel. Ei ole vajadust tõestada, et ainult *konkreetsete põhiküsimuste* ülestõstmine nõukogude istungjärkudel, rahvasaadikute aktiivne osavõtt küsimuste ettevalmistamisest ja arutamisest, puuduste asjalik kritiseerimine ja loomingulise initsiatiivi igakülgne stimuleerimine loob aluse, mis annab nõukogu otsustele efektiivse jõu, et ainult see tagab nende otsuste eduka elluviimise.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressil märgiti, et nõukogude istungjärkudele esitatakse arutamiseks veel vähe konkreetseid, eluliselt tähtsaid küsimusi ning asjaliku aruta-

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1958. aasta 22. veebruari otsus «Olukorrast Eesti NSV kohalike nõukogude poolt 1957. aastal nõukogude demokraatia printsiipidest kinnipidamise alal».

[2] Vt. N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn 1956, lk. 98; K. J. Vorošilov, Kõne NLKP XX kongressil, Tallinn 1956, lk. 13.

mise asemel leiavad sageli aset paraadkõned ja võetakse vastu deklaratiivseid otsuseid. Sellised vead ja puudused leidsid aset ka meie vabariigi kohalike nõukogude töös. Sellele juhtis tähelepanu Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium oma 1956. aasta 18. augusti otsuses «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest». Märkinud ära, et kohalikud nõukogud jäävad sageli veel kõrvale paljude kohaliku elu tähtsamate küsimuste arutamisest ja otsustamisest, kohustas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium selles otsuses kõigi rajoonide ja vabariikliku alluvusega linnade töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteesid esitama rajooni- või linnanõukogule arutamiseks kõige põhilisemaid ning määravaid majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö küsimusi ning kindlustama, et nõukogud ise või nende alalised komisjonid saaksid osa võtta istungjärkudele küsimuste planeerimisest.[1]

Täites seda otsust, on terve rida varem esinenud puudusi kõrvaldatud ja istungjärkudel arutatavate küsimuste ring avardunud. Kui näiteks 1955. aastal arutasid sellist tähtsat küsimust, nagu rajooni rahvamajandusplaan, ainult kaks rajooninõukogu, siis 1958. aasta plaan arutati läbi juba 11 rajooninõukogus. Üha sagedamini võib rajooni-, linna-, alevi- ja külanõukogude istungjärkude päevakorras leida täitevkomitee, alaliste komisjonide ja saadikute aruandeid oma tööst, sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamise, asulate heakorrastamise ja kaunistamise, linna- ja maa-asulate arhitektuurilise kujundamise, ehitustööde parandamise, valijate juhendite täitmise ja paljusid teisi elulisi ja vajalikke küsimusi. Rajooninõukogud on kõrvuti külvi-, heina- ja lõikustööde ettevalmistamise ning läbiviimise küsimustega hakanud arutama ka selliseid põllumajanduse arendamise perspektiivseid küsimusi, nagu kolhooside edasise organisatsioonilise ja majandusliku tugevdamise abinõud, põldude viljakuse tõstmine, põllunduse ja loomakasvatuse kooskõlastamine kolhoosides, tehnika ostmine ja kasutamine kolhoosides, kolhoositoodangu omahinna alandamise teed ja võimalused jne.[2]

See asjaolu, et kohalikud nõukogud on viimasel ajal hakanud oma istungjärkudel üha sagedamini arutama majanduse ja kultuurielu arendamise põhilisi ning perspektiivseid küsimusi, on paljuski seletatav rahvasaadikute, alaliste komisjonide ja aktiivi kaasatõmbamisega arutamiseks planeeritavate küsimuste valikusse. See on toimunud mitmeti. Paide rajooni Väätsa külanõukogus, Räpina rajooni Mehikoorma ja paljudes teistes külanõukogudes on täitevkomiteed koostanud istungjärkude aasta pers-

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 18. augusti otsus «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest».

[2] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1958. a. 26. aprilli otsus «Rajoonide töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest».

pektiivplaani projekti, mis arutati läbi rahvasaadikute poolt istungjärgul. Samuti on talitanud ka Paide rajooninõukogu. Reas alevi- ja külanõukogudes kasutatakse tööplaani projekti, mille koostisosaks on istungjärkude plaani projekt, tutvustamiseks, arutamiseks ja täiendamiseks alaliste komisjonide koosolekuid, saadikute ja aktiivi nõupidamisi, tootmisnõupidamisi ja üldkoosolekuid kolhoosides, millest täitevkomitee esimees või sekretär osa võtavad. Samuti on kohalikke nõukogusid, kus on kehtestatud kord, mille kohaselt täitevkomitee liikmed, nõukogu saadikud, alaliste komisjonide esimehed ja aktivistid esitavad oma ettepanekud tööplaani suhtes 15—25 päeva enne uue kvartali algust täitevkomitee sekretärile, kes koostab nende alusel tööplaani projekti. Kuid Tartu linnas ja mitmes rajoonis on kasutatud ka sellist moodust, et pärast istungjärgu lõppu vahetatakse saadikute nõupidamisel arvamusi, missuguseid küsimusi oleks otstarbekohane arutada järgmisel istungjärgul.

Kuigi praktikas on välja kujunenud terve rida üksteisest erinevaid vorme ja võtteid kohalike nõukogude töö planeerimisel, on nende eesmärk üks: kindlustada, et rahvasaadikud, alalised komisjonid ja aktiiv võtaksid vahetult osa nõukogule arutamiseks esitatavate küsimuste valikust, mis tagab arutatavate küsimuste konkreetsuse, elulisuse ja aktuaalsuse.

2. Istungjärkude ettevalmistamine ja läbiviimine

Erilist tähelepanu on vaja pöörata istungjärkude hoolikale ja põhjalikule ettevalmistamisele. Üksnes hästi ja põhjalikult ettevalmistatud istungjärk on suuteline küsimusi asjalikult arutama. Siin on suur osa täita kohalike nõukogude täitevkomiteedel. Täitevkomiteedele on pandud kohustus tagada istungjärkudel arutamisele tulevate küsimuste põhjalik ettevalmistus alaliste komisjonide, vastava ala eriteadlaste ning aktiivi kaasabil, pannes pearõhu kohapealse olukorra kontrollimisele ning põhjalikule tundmaõppimisele, samuti kohustus organiseerida arutatavas küsimuses kaasaruandega esinemine vastava alalise komisjoni poolt ning otsuste projektid ette valmistada laialdase aktiivi osavõtul.[1]

Nendeks vormideks, mille kaudu tõmmatakse saadikud ja aktiiv istungjärkude ettevalmistamisele, on alalised komisjonid, saadikute töö valimisringkonnas ja kohapealseks kontrolliks moodustatavad brigaadid.

Istungjärkude ettevalmistamise käigus on üheks olulisemaks töölõiguks tegeliku olukorraga tutvumine selleks kindlaksmääratud objektides. Rahvasaadikud, saanud nõukogult, alaliselt komisjonilt või täitevkomiteelt vastava ülesande, või teostades kont-

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 18. augusti otsus «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest».

rolli enda algatusel, peavad välja selgitama kontrollitava objekti töö tugevad ja nõrgad küljed, puuduste põhjused ning nende kõrvaldamise teed. Kontrollimise käigus tuleb saadikutel selgusele jõuda, kas iga antud ettevõtte, asutuse või organisatsiooni liige tunneb kollektiivi ees seisvaid ülesandeid, kuidas tehakse seal töötajate hulgas kasvatustööd, kas ja kuidas levitatakse eesrindlaste paremaid töökogemusi, kas administratsiooni töös ei esine bürokratismi ja kantseleilikkust, kas ei esine nõukogude kodanike seaduslike õiguste ja huvide rikkumise fakte.

Pärast kontrolli üldistatakse saadikute ja aktivistide poolt kogutud materjalid täitevkomitees, alalistes komisjonides või selleks moodustatud kontrollbrigaadides, kelle kaudu nad lülitati istungjärgu ettevalmistustöösse, valitakse välja kõige tüüpilisemad, tööd iseloomustavad faktid ja nendest lähtudes tehakse töö edasiseks parandamiseks vastavad ettepanekud, mis on aluseks aruande, kaasaruande ja otsuse projekti koostamiseks.[1]

Kuid mitte kõik nõukogu saadikud pole istungjärkude ettevalmistamisel otseselt seotud kontrollimisega asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides, aruannete, kaasaruannete ning otsuste projektide koostamisega; kohaliku nõukogu istungjärgulise töö taseme tõstmiseks on vajalik istungjärkude ettevalmistustöödele kaasa tõmmata ka neid rahvasaadikuid. Selleks on kõigepealt vaja, et saadikuid informeeritaks varakult istungjärgust, selle toimumise ajast ja kohast ning arutatavatest küsimustest.

Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogude põhimäärus kehtestab nõude, et külanõukogu istungjärgu koha, aja ja arutamiseks esitatavad küsimused peab täitevkomitee tegema rahvasaadikutele ja elanikkonnale teatavaks hiljemalt 5 päeva enne istungjärku (§ 33). Alevi- ja rajoonilise alluvusega linnanõukogude istungjärkudest informeeritakse saadikuid harilikult samal ajal kui külanõukogude saadikuidki, rajooni- ja vabariikliku alluvusega linnanõukogude saadikuid aga 7—14 päeva enne istungjärgu toimumist. See on väga oluline abinõu saadikute aktiivsuse suurendamiseks. Neil on sel puhul võimalik astuda ühendusse oma valijatega, selgitada välja valijate nõudmised ja arvamused, tutvuda küsimustega ja saada seega materjali küsimuste arutamiseks istungjärgul. Ainult nõukogu koosseisude esimesed istungjärgud, kus arutatakse põhiliselt organisatsioonilisi küsimusi, kutsutakse vahel kokku kiiremas korras. Näiteks Tartu linnanõukogu V koosseisu esimene istungjärk kutsuti kokku kohe päev pärast hääletamise tulemuste lõplikku kindlakstegemist, s. o. 12. märtsil 1957. aastal.

Kohalike nõukogude istungjärkude toimumisest teatatakse saa-

[1] Lähemalt kohalike nõukogude istungjärkude ettevalmistamise, aruannete, kaasaruannete ja otsuste projektide kohta vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 22—36.

dikutele harilikult posti teel vastava kirjaliku teatega, millele tähtsamate küsimuste puhul lisatakse ka otsuste projektid, et saadikuil oleks võimalik nendega tutvuda juba enne istungjärku. Rajooni- ja linnanõukogude istungjärkude kokkukutsumise kohta avaldatakse sellekohased teated ka kohalikus ajakirjanduses ja raadios. Ajakirjanduse ja raadio kaudu avaldatud teated istungjärgu toimumise kohta ei ole mõeldud ainult meeldetuletuseks saadikutele, vaid nende eesmärgiks on elanikkonna informeerimine ja aktiviseerimine, sest istungjärgud on avalikud ja igal valijal on õigus neist osa võtta.

Viljandi rajooninõukogu, Tallinna ja Pärnu linnanõukogude täitevkomitee on teiste liiduvabariikide kohalike nõukogude tööpraktika eeskujul [1] kasutanud mõnel korral ka seda, et saadikutele istungjärgust teatamisel on ühtlasi soovitatud neil oma valimisringkonnas mõnda objekti kontrollida, töötajate ettepanekud antud küsimuses välja selgitada. See on andnud häid tulemusi, mistõttu on soovitav seda laiemalt praktiseerida.

Istungjärguks ettevalmistumiseks kasutavad kohalike nõukogude saadikud mitmesuguseid vorme. Tähtsamad neist on: kohtumised valijatega, kus selgitatakse välja valijate ettepanekud ja taotlused arutamisele tulevate küsimuste osas, samuti puudused ja vead, mis leiavad aset valimisringkonnas olevate asutuste ja ettevõtete töös; valijate vastuvõtu organiseerimine; valijate isiklik külastamine; nõupidamine ja mõtete vahetamine vastavate spetsialistidega; kontrollimised kohtadel; istungjärgu ettevalmistusmaterjalidega tutvumine täitevkomitees, kui neid pole eelnevalt saadikutele välja saadetud; sõnavõtu ettevalmistamine esinemiseks istungjärgul.

Nende vormide oskuslik ühendamine olenevalt arutamiseks kavandatud küsimustest võimaldab saadikutel edukalt täita oma kohustust — võtta aktiivselt osa istungjärkude tööst.

Ühtlasi näeme siit, et istungjärgu ettevalmistamine ja saadikute valmistumine istungjärguks, kuigi nad on omavahel tihedasti seotud ja teenivad sama eesmärki — kindlustada istungjärgule esitatud küsimuste asjalik, mitmekülgne ja kriitiline läbiarutamine ning edu tagavate abinõude väljatöötamine, pole alati sarnased mõisted. Istungjärkude ettevalmistamisest, aruannete, kaasaruannete ja otsuste projektide koostamisest ei võta harilikult otseselt osa kõik saadikud, kuid istungjärguks on nad kohustatud ette valmistuma kõik, vaatamata arutamisele tulevate küsimuste iseloomule ning saadikute töö- ja huvialadele. Valmistada ette istungjärk — see tähendab ülesannet kohaliku nõukogu täitevkomiteele luua saadikute ja aktivistide kaasabil objektiivsed tingimused istungjärgu edukaks tööks; valmistuda istungjär-

[1] Vt. А. А. Аскеров, Очерки советского строительства, Москва 1953, lk. 265—266; Н. Т. Савенков, Основные формы деятельности депутата местного Совета, Москва 1956, lk. 9—10.

guks — see aga tähendab ennekõike ülesannet saadikule luua eeldused ja vajalikud tingimused tema enda aktiivseks osavõtuks istungjärgu tööst.

Istungjärkude kokkukutsumine ja läbiviimine tähendab põhiliselt selliste abinõude rakendamist, nagu istungjärgu toimumise aja kindlaksmääramine, külaliste kutsumine, istungjärgu avamine ja töölerakendamine, päevakorra kinnitamine, kodukorra vastuvõtmine, aruannete ja kaasaruannete ärakuulamine, nende arutamine, otsuste vastuvõtmine ja istungjärgu töö lõpetamine.

Nende organisatsiooniliste abinõude rakendamisega on seotud rida saadiku õigusi. Nii näiteks istungjärgu päeva kindlaksmääramisega tekib rahvasaadikuil *õigus vabaneda oma igapäevaste ülesannete täitmisest töökohal istungjärgu ajaks,* kui see toimub tööajal, kusjuures äraoldud tööaja eest *säilitatakse saadikuile keskmine töötasu.* Samuti on neil õigus *saada hüvitust kulude eest, mis on seotud osavõtuga istungjärgu tööst* (näiteks sõidukulud). Sellepärast üksnes sellised erandjuhtumid, nagu haigus või teenistusalane lähetus, saavad olla mõjuvateks põhjusteks saadiku istungjärgult puudumisel.

Meie vabariigi paljude kohalike töörahva saadikute nõukogude töös on välja kujunenud hea tava, mille järgi saadikud, kes mingil mõjuval põhjusel ei saa istungjärgule ilmuda, teatavad sellest juba enne istungjärku täitevkomiteele. Täitevkomiteel on seega võimalus nõukogule ette kanda, mis põhjusel saadikud puuduvad.

Vastavalt Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. aasta 18. augusti otsusele «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest» loetakse otsustusvõimelisteks ainult need kohalike nõukogude istungjärgud, mille tööst võtab osa vähemalt $^2/_3$ vastava nõukogu saadikute üldarvust (p. 2). Otsustel, mis on vastu võetud ilma kvoorumita, ei ole õiguslikku jõudu. Kvooruminõude püstitamine pole sugugi formaalne nõue. Kui istungjärgu tööst ei võta osa saadikute enamus, siis puudub loomulikult ka alus nende nimel esinemiseks. Ühtlasi rikutakse sellega kollegiaalsuse printsiipi, mis aga on aluseks eranditult kõigi esindusorganite tööle.

Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärgud avab praktikas väljakujunenud tava kohaselt antud nõukogu täitevkomitee esimees, tema äraolekul aga esimehe asetäitja. See tava tuleneb sellest, et täitevkomitee ülesandeks on istungjärkude kokkukutsumine. Sellest üldreeglist kaldutakse aga kõrvale nõukogude uue koosseisu esimesel istungjärgul, mille samuti praktikas väljakujunenud tava kohaselt avab nõukogu vanim saadik. Küla- ja alevinõukogude põhimääruses on need tavad fikseeritud ka õiguslikult.

Avada istungjärk — see tähendab teatada saadikutele, kui suur on antud nõukogu saadikute üldarv, kui palju neist on kohal, kes neist puuduvad ja mis põhjusel. Istungjärgu töö alustamise küsi-

muse otsustavad seejärel nõukogu saadikud hääletamise teel, pidades silmas kvooruminõuet.

Kui istungjärk on otsustusvõimeline ja otsustab tööd alustada, siis järgneb istungjärgu tööd juhtiva organi valimine. Vastavalt Eesti NSV Konstitutsioonile valivad kohalikud töörahva saadikute nõukogud (erinevalt ülemnõukogudest, kel on kogu koosseisu volituste ajal alaline juhataja ja tema asetäitjad) iga istungjärgu ajaks istungjärgu juhataja ja sekretäri (§ 61). Rahvasaadikutel on siin õigus esitada kandidaate, valida ja olla valitav istungjärgu juhataja ja sekretäri kohale. Olgu märgitud, et istungjärgu juhatajaks ja sekretäriks saab valida üksnes antud nõukogu saadikuid.

Enne uue külanõukogude põhimääruse vastuvõtmist toimus külade töörahva saadikute nõukogude istungjärkude juhatamine erinevalt teiste kohalike nõukogude istungjärkude juhatamisest. Nimelt juhatas külanõukogude istungjärke varemalt külanõukogu täitevkomitee esimees, kes oli ühtlasi ka antud külanõukogu esimeheks. Uus külanõukogude põhimäärus näeb aga ette, et istungjärgu töö juhtimiseks tuleb valida külanõukogu igal istungjärgul juhataja ja sekretär (§ 31). Seega on külanõukogude istungjärkude töö juhtimine viidud kooskõlla teiste kohalike nõukogude istungjärkude töö juhtimise printsiipidega.

Samuti nagu nõukogu istungjärgu töö alustamise ja juhatamise küsimuse otsustavad saadikud ise hääletamise teel, nii määravad nad kindlaks ka istungjärgu päevakorra ja kodukorra. Päevakorra kindlaksmääramisel lähtub istungjärk täitevkomitee ettepanekutest, kusjuures tal on õigus esitatud päevakorra projekti osas teha muudatusi. Istungjärgu päevakorda küsimuste esitamise õigus on nõukogu saadikutel, alalistel komisjonidel, täitevkomiteel, kõrgemalseisval töörahva saadikute nõukogul ja tema täitevkomiteel.[1] Enne päevakorra kinnitamist on igal saadikul õigus sõna võtta ning esitatud küsimuste päevakorda võtmise poolt või vastu oma arvamust avaldada. Kui küsimuse on päevakorda esitanud rahvasaadik, siis võib ta sõna võtta oma ettepaneku motiveerimiseks.

Istungjärgu kodukorra ehk reglemendiga määratakse kindlaks aeg aruannete ja kaasaruannete esitamiseks ning sõnavõttudeks, istungjärgu vaheaegade sagedus ja kestus jne. Erinevalt ülemnõukogudest, kes väljakujunenud praktika kohaselt võtavad oma töökorra vastu iga koosseisu esimesel istungjärgul, mis kehtib kogu antud koosseisu volituste ajal, kinnitatakse kohalike nõukogude istungjärkude kodukord igal istungjärgul.

Senised kogemused näitavad, et kodukorra järgi väikeste linna-, alevi- ja külanõukogude töös erilist vajadust ei ole, välja arvatud uue koosseisu esimene istungjärk, kus toimub nõukogude mandaatkomisjoni valimine, saadikute mandaatide kinnitamine,

---

[1] Vt. näit. Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogude põhimäärus, § 32; Eesti NSV alevite töörahva saadikute nõukogude põhimäärus, § 34.

täitevkomitee esimehe, tema asetäitja, täitevkomitee sekretäri ja liikmete valimine ning alaliste komisjonide moodustamine. Kuna esimese istungjärgu läbiviimine nõuab mandaatkomisjoni valimise, tema aruande ärakuulamise ja nõukogu organite moodustamise tõttu aja ratsionaalset jaotamist, siis on soovitav, et istungjärk määraks kindlaks kodukorra. Kodukord on vajalik suuremate linna- ja rajooninõukogude istungjärkude töö korraldamiseks.

Edasi kulgeb istungjärgu töö juba vastavalt päevakorrale, kusjuures iga küsimuse arutamine toimub eraldi järgmises korras: aruanne, tähtsamates küsimustes ka kaasaruanne, küsimused aruandjatele, sõnavõtud, aruandja ja kaasaruandja lõppsõna ning otsuse vastuvõtmine. Iga päevakorras oleva küsimuse kohta vastava otsuse projekti lõplikuks väljatöötamiseks valivad saadikud redaktsioonikomisjoni. Viimane võtab oma töö aluseks juba istungjärgu ettevalmistamise ajal väljatöötatud otsuse projekti, tehes selles vastavaid parandusi ja täiendusi küsimuse arutamise käigus istungjärgul esitatud sõnavõttude ja ettepanekute alusel.[1]

Samuti nagu istungjärgu töö kodukorra, nii ka redaktsioonikomisjonide puhul tuleb märkida, et väikestes linna-, alevi- ja külanõukogudes on nende osa otsuste projektide lõpliku redaktsiooni väljatöötamisel olnud väike, real juhtudel aga täiesti formaalne. Praktiline vajadus redaktsioonikomisjonide järele neis nõukogudes on siis, kui istungjärgul on arutamisel mõni ulatuslikum küsimus, näiteks täitevkomitee aruande ärakuulamisel, kus nõukogu annab täitevkomiteele tegevusjuhiseid väga mitmesugustes töölõikudes, kusjuures vastuvõetud otsus jääb pikemaks ajaks täitevkomitee tegevuse aluseks.

Rahvasaadiku *kohustusele võtta aktiivselt osa istungjärgu tööst vastab tema õigus arutada vabalt otsustava hääleõigusega kõiki istungjärgu päevakorras olevaid ja töö käigus üleskerkivaid küsimusi.*

3. Rahvasaadiku kohustuste ja õiguste realiseerimise vormid

Nendeks põhivormideks, mida rahvasaadikud kasutavad oma kohustuste ja õiguste realiseerimiseks istungjärgulises töökorras, on aruanded, kaasaruanded, küsimused, informatsiooni nõudmine, arupärimiste esitamine ja teised.

Aruanne. Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkudel arutatavais küsimustes esinevad aruannetega harilikult nende asutuste või ettevõtete juhatajad, kelle tööd istungjärgul arutatakse või kes vastavat majandus- või kultuurielu ala juhib. Tingituna sellest, et kohaliku majanduse ja kultuurielu praktiline juh-

[1] Vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 40.

timine toimub eeskätt täitevkomitee ja tema osakondade poolt, on viimaste töötajad istungjärkudel ka peamisteks aruandjateks.

Rahvasaadikud esinevad aruannetega istungjärgul järgmistel juhtudel: 1) kui nad on antud nõukogule aru andvate organite, asutuste või ettevõtete juhatajad; 2) kui kohaliku nõukogu täitevkomitee või alaline komisjon teeb mõnele oma liikmetest, kes on ühtlasi ka saadik, ülesandeks esitada istungjärgule täitevkomitee või alalise komisjoni aruanne; 3) kui mõni küsimus võeti istungjärgu päevakorda rahvasaadiku algatusel ja ettevalmistamisel; 4) kui istungjärgul arutatakse saadiku tööd või mõne temale nõukogu poolt pandud ülesande täitmist.

Nagu näeme, ei piirdu saadikute aruandlus istungjärgul ainult oma tööaruandega. Nad esinevad aruannetega ka nende asutuste ja ettevõtete tööst ning majanduse ja kultuurielu olukorrast, mida nad juhivad, samuti alaliselt komisjonilt saadud ülesandel ning enda algatusel ülestõstetud küsimustes. Kuna igal mainitud juhul on aruandluse objekt erinev, siis on erinevusi ka aruannete ettevalmistamisel ja koostamisel.

Viimasel ajal on üha laiemalt juurdunud praktika, et neil juhtudel, kus saadikud esinevad aruannetega istungjärgul nende juhtimisel olevate asutuste või ettevõtete tööst, arutatakse aruanded eelnevalt ametiühingukomitee liikmete, administratsiooni ja partei-algorganisatsiooni esindajate osavõtul kollektiivselt läbi. Selline aruande eelnev läbiarutamine aitab palju kaasa aruande lõplikule valmimisele, võimaldab sügavamalt haarata antud asutuse või ettevõtte töö tugevaid ja nõrku külgi, vabaneda vähetähtsast ja ebaolulisest ning pöörata tähelepanu sellele, mis aruandjal on jäänud kahe silma vahele.

Kui aga nõukogu saadik saab täitevkomitee või alalise komisjoni esindajana ülesande esitada aruanne istungjärgule mainitud organite nimel, tuleb aruanne vastavalt kas täitevkomitees või alalises komisjonis läbi arutada ja kinnitada. Antud juhul peab aruanne olema täitevkomitee või alalise komisjoni kollektiivse töö tulemuseks, üldistuseks täitevkomitee või alalise komisjoni liikmete ja aktiivi poolt teostatud kontrollimiste materjalide alusel, vaatamata sellele, kas on tegemist täitevkomitee või alalise komisjoni tööaruandega või aruandega mõnes nende tegevusse puutuvas küsimuses, mis on võetud istungjärgu päevakorda.

Ka sel korral, kui mõni küsimus võeti istungjärgu päevakorda saadiku initsiatiivil, ei pea ta seda ette valmistama ega aruannet koostama üksinda, tuginemata oma aktiivile. Aktiivi kaasatõmbamine on siin kõigiti vajalik, luues ettevalmistustöödele laia ja tugeva aluse. Asi on selles, et nüüd lasub ettevalmistustööde organiseerimine põhiliselt saadiku õlgadel ja aruannet pole enne istungjärku vaja täitevkomitee või alalise komisjoni poolt kinnitada, sest seda ei esitata nende aruandena. Küll aga on tähtis, et täitevkomitee ja alalised komisjonid osutaksid saadikule igakülgset kaasabi.

Mis puutub saadiku tööaruandesse istungjärgul, siis juba oma iseloomu poolest peab saadik selle põhiliselt ise ette valmistama. Täitevkomitee saab siin saadikut abistada ainult nõuandega aruande vormistamise osas, sest sisulist külge teab saadik ise kõige paremini. Üldiselt peab aga märkima, et saadikute tööaruannete ärakuulamist istungjärgul praktiseeritakse väga harva. Saadikute aktiivsuse tõstmiseks, nendevaheliste töökogemuste vahetamiseks ja üldistamiseks, eriti alevi- ja külanõukogudes, tuleks seda aeg-ajalt teha. Kohalikud nõukogud peaksid nõudma selliste aruannete esitamist nii hästi kui ka halvasti töötavailt saadikuilt, et ühelt poolt anda edasi paremaid töökogemusi ja teiselt poolt tõsta saadikute vastutustunnet nõukogu ja valijate ees.

Aruannete suhtes on püstitatud nõue, et nad oleksid *konkreetsed, asjalikud, objektiivsed, kriitilised ja enesekriitilised, põhineksid faktilisel materjalil, oleksid asetleidnud fakte ja asjaolusid analüüsivad ning üldistavad, mitte aga konstateerivad, näitaksid kätte edasise arengu perspektiivid ja abinõud esinenud puudustest jagusaamiseks.*

Mingeid kindlaid vorminõudeid aruannetele esitatud ei ole, neid pole ka otstarbekohane esitada. See süvendaks ainult šablooni ja stampide kujunemist aruandluses, teeks aruanded kuivaks ning üksluiseks ja ahendaks aruandjate initsiatiivi. Aruandes tuleb ära näidata arutatava kultuuripoliitilise või majandusliku küsimuse tähtsus, töös saavutatud tulemused ja edasise arengu perspektiivid, kasutatud ning laiemat propageerimist väärivad töömeetodid ja -vormid, samuti tööd pidurdavad tegurid ning nende põhjused, tuleb anda hinnang tööle ning täitevkomitee või tema osakonna tegevusele, kelle juhtimisele vastav halldusharu kuulub.

Ainult kõigiti läbi kaalutud ja konkreetne aruanne, mis sisaldab endas vastava küsimuse või töölõigu põhjaliku analüüsi, järeldused ja edasise arenemise perspektiivid, kutsub esile ka teiste saadikute aktiivsuse ja elavad vaidlused, mis tagavad konkreetse ja mobiliseeriva otsuse vastuvõtmise.

Kaasaruanne. Kaasaruanne on rahvasaadikute kohustuste ja õiguste realiseerimise teiseks vormiks istungjärgu töös. Kaasaruande eesmärgiks on süvendada aruannet, juhtida nõukogu tähelepanu nendele asjaoludele, mida käsitleti aruandes ebapiisavalt või mis ei leidnud seal üldse kajastamist, anda omapoolne hinnang tehtud tööle ja teha täiendavaid ettepanekuid olukorra parandamiseks antud töölõigus. Kaasaruanne täidab temale pandud ülesande ainult siis, kui ta sisaldab julget kriitikat ja leppimatut suhtumist töös esinevatesse puudustesse ning asjalikke, veenvaid ettepanekuid, mis annavad järgnevaile sõnavõttudele laiema aluse.

Kaasaruannetega esinevad harilikult alalised komisjonid, kusjuures kaasaruanne on alalise komisjoni kõigi liikmete loova töö viljaks. Komisjoni poolt koostatud kaasaruande esitab istungjärgule kas komisjoni esimees või komisjoni ülesandel üks liikmetest. Kuid rajooni- ja külanõukogude tööpraktikas on ka selliseid juhtu-

meid, kus kaasaruandega ei esine alaline komisjon, vaid mõni saadikutest. Seda peamiselt neil kordadel, kui istungjärgu päevakorras on mõni kitsam küsimus, nagu tehnika täiustamine ja kasutamine ühes või teises ettevõttes, asjaajamisalase töö organiseerimine mõnes asutuses, tõuaretustöö korraldamine teatud kolhoosis ja teised, mille selgitamiseks on vajalikud spetsiaalsed teadmised. Kaasaruannetega neis küsimustes esinevadki harilikult insenerid, tehnikud, raamatupidajad, instruktorid, zootehnikud, kes juba oma tööalaste sidemete tõttu tunnevad olukorda kohapeal.

Sõnavõtud on kolmandaks ja ühtlasi kõige levinumaks saadikute töövormiks istungjärgul. Nagu kohalike töörahva saadikute nõukogude tööpraktika näitab, tõstavad saadikud oma sõnavõttudes üles sageli suure riikliku tähtsusega küsimusi, nagu kokkuhoiu süvendamine, tehnika parem kasutamine, tööviljakuse tõstmine, riigiaparaadi töö parandamine, töötajate heaolu tõstmine, kasvatustöö tegemine, riiklike kohustuste täitmine jpt. Sõnavõttudes räägitakse eesrindlikest töövormidest ja -meetoditest, mis on taganud edu töös, naelutatakse kinni puudusi asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töös ning tehakse ettepanekuid kiiret edasiliikumist pidurdavate tegurite kõrvaldamiseks.

Ent meie vabariigi kohalike nõukogude tööpraktika näitab samuti ka seda, et tublide, aktiivsete rahvasaadikute varju jäävad teinekord üksikud, kes suhtuvad oma saadikukohustustesse ükskõikselt, ei võitle valijate soovide ja taotluste elluviimise eest ega võta aktiivselt osa istungjärgu tööst. Võtame näiteks Haapsalu rajooninõukogu neljanda koosseisu. Sõnavõttude hulga järgi võib öelda, et istungjärgud on seal üsnagi aktiivsed. Peaaegu igal istungjärgul on sõna võtnud 7 või rohkemgi rahvasaadikut. Iseasi aga on, kes rahvasaadikutest sõna võtavad. Peaaegu igal istungjärgul võis näha kõnetoolis rahvasaadikuid A. Karistet, I. Uulet, A. Põldrood, J. Saart ja teisi. Seevastu oli aga nõukogu koosseisus üle 10 saadiku, kes ei võtnud kordagi sõna.

Tähtis pole muidugi see, et tingimata istungjärgul esineda, vaid see, et sõnavõtuga aidata kaasa arutatava küsimuse põhjalikumale ja sügavamale käsitlemisele. Kui ühe puudusena märkisime mõnede saadikute lubamatut passiivsust istungjärgul, siis teiselt poolt esineb mõningaid juhtumeid, kus saadikul ei ole midagi uut lisada, kuid sõnavõtuga esineb siiski. Võtta sõna ainult sõnavõtu enda pärast — sellest pole kellelegi kasu. Kui aga saadikul on uusi mõtteid, soove, ettepanekuid, arvamusi, on sõnavõtt alati vajalik.

Igal sõnavõtul peab olema oma siht, ja nimelt — osutada esinevate puuduste kõrvaldamisel abi nõukogu täitevkomiteele, osakondadele, asutustele, ettevõtetele või nende üksikutele töötajatele. Selleks on soovitav, et sõnavõtt vastaks järgmistele tingimustele: esiteks, et see oleks läbi mõeldud, konkreetne, asjalik ja pikkuselt selline, et mahuks reglemendiga ettenähtud ajaraamidesse; teiseks, et see oleks kriitiline ja enesekriitiline, kus näidatakse ära puu-

dused ja nende põhjused või siis kogemusi edasiandev; kolmandaks, et sõnavõtt sisaldaks ettepanekuid esinevate puuduste kõrvaldamiseks.

Nendest nõuetest kinnipidamine annab sõnavõtule asjalikkuse ja teeb ta huvitavaks, võitlevaks.

Küsimused on neljandaks rahvasaadikute istungjärgu tööst aktiivse osavõtu vormiks. Küsimusi esitatakse põhiliselt aruandjatele ja kaasaruandjatele seoses arutatava probleemiga. Mis puutub aga küsimuste esitamise vormi, siis oleks otstarbekohane kodukorras märkida, et neid võib esitada nii suuliselt kui ka kirjalikult, vaatamata nõukogu suurusele.

Kohalike nõukogude istungjärkudel esitatud küsimuste analüüs näitab, et aruandjatele ja kaasaruandjatele esitatud küsimuste eesmärk võib olla mitmesugune. Esiteks, kuna aruandjatena istungjärkudel esinevad tavaliselt nõukogu territooriumil asuvate asutuste ja ettevõtete juhatajad, täitevkomitee ja tema osakondade töötajad, on üks osa küsimusi suunatud sellele, et jõuda selgusele, kuidas viiakse ellu nõukogu poolt kavandatud või täitevkomitee tööplaanis ettenähtud abinõusid, samuti seda, millised järeldused on tehtud alaliste komisjonide ja saadikute ettepanekutest, milline on olukord aruandes ja kaasaruandes puudulikult käsitletud töölõikudes. Teiseks, on terve rida küsimusi, mille eesmärgiks on välja selgitada aruandes või kaasaruandes arusaamatuks jäänud küsimused. Kolmandaks, paljudel juhtudel taotlevad rahvasaadikud oma küsimustega seda, et juhtida täitevkomitee, tema osakondade, asutuste ja ettevõtete juhatajate tähelepanu nendele probleemidele, mis seni on jäänud kahe silma vahele, kuid tegelikult vajaksid kiiret lahendamist.

Seega on saadikute poolt aruandjatele ja kaasaruandjatele esitatavatel küsimustel küllaltki tähtis koht istungjärgu töös. Nad aitavad arutatavas küsimuses sügavamale tungida. Küsimuste arv on vahel küllaltki suur. Näiteks Tartu linnanõukogu V koosseisu VII istungjärgul, mis toimus 1958. aasta 28. veebruaril ja kus arutati linna 1958. aasta rahvamajandusplaani projekti, esitasid 16 saadikut aruandjale kokku 20 küsimust.

Peale aruandjatele ja kaasaruandjatele esitatud küsimuste tunneb meie vabariigi kohalike nõukogude tööpraktika ka küsimusi sõnavõtjatele ja istungjärgu juhatajale. Kuid nende küsimuste eesmärk on erinev aruandjatele esitatud küsimuste eesmärgist. Sõnavõtjatele võib küsimusi esitada üksnes kahel juhul: 1) kui sõnavõtus jäi midagi selgusetuks ja 2) kui rahvasaadikud soovivad teada täiendavaid asjaolusid seoses sõnavõtuga. Seevastu istungjärgu juhatajale on saadikutel õigus esitada küsimusi ainult istungjärgu töö juhtimise osas. Istungjärgu juhatajale adresseeritud küsimused on mõeldud selleks, et kindlustada istungjärgu organiseeritud läbiviimine vastavalt reglemendile.

Informatsiooni nõudmine on viiendaks istungjärgu tööst aktiivse osavõtu vormiks. Seda võib nõuda täitevkomiteelt või sel-

lele alluvailt organeilt küsimuse kohta, milles saadikutel puudub vajalik ülevaade ja selgus. Informatsiooni esitamise nõue suunatakse täitevkomiteele või sellele alluvaile organeile. Erinevus küsimuste esitamise ja informatsiooni nõudmise vahel seisab selles, et informatsiooni võivad saadikud nõuda mitte ainult istungjärgu päevakorraga seotud küsimustes, nagu see on nõudeks küsimuste esitamise puhul, vaid ka väljaspool päevakorda seisvates küsimustes. Informatsiooni nõude esitamine võib toimuda kas saadiku sellekohases sõnavõtus või kirjalikult, olenevalt sellest, kuidas istungjärgu töö kodukorras on kindlaks määratud. Sellisele nõudele tuleb reageerida samal istungjärgul ja kui nõukogu peab vajalikuks, võib ta esitatud informatsiooni põhjal ka vastava otsuse vastu võtta.

Arupärimised on istungjärgulisest tööst aktiivse osavõtu kuuendaks vormiks. Arupärimine seisab saadiku nõudmises saada ammendav vastus küsimusele, mille ta esitab nõukogule alluvate organite, samuti küla- ja alevinõukogu poolt kontrollitavate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajatele ning kus osutatakse mõnele puudusele nende töös, kusjuures nad on kohustatud rahuldama rahvasaadiku nõudmise.

Arupärimise iseärasuseks, võrreldes teiste vahenditega, mida saadikud kasutavad nõukogule alluvate organite, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide ning nende ameti-isikute tegevuse suunamiseks, on see, et arupärimise korral tegutseb saadik nõukogu kaudu, sest vastus antakse arupärimisel mitte ainult saadikule, kes selle esitas, vaid vastavale töörahva saadikute nõukogule tervikuna, kes võtab vastu sellekohase otsuse. Seepärast tuleb saadikute arupärimisi vaadelda kui üht nõukogu poolt teostatava kontrolli vormi.

Kuigi rahvasaadikutel on arupärimise õiguse näol kasutada tõhus vahend nõukogude aparaadi töö edasiseks parandamiseks, võitluseks bürokratismi ja asjaajamise venitamise vastu, elanikkonna vajadustesse, nõuetesse ja ettepanekutesse hoolimatu suhtumise vastu, pole arupärimised meie vabariigi kohalike nõukogude istungjärkude töökorras saavutanud sellist kohta, mis neile kuulub. Selle peamiseks põhjuseks on asjaolu, et paljudel rahvasaadikutel ja real juhtudel isegi kohalike nõukogude täitevkomitee töötajatel puudub selles küsimuses vajalik selgus. See tuleneb aga omakorda sellest, et kohalike nõukogude saadikute arupärimise õiguse kasutamise kord ja tingimused pole täpselt õiguslikult reguleeritud. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. aasta 18. augusti otsus [1] annab ainult mõned üksikud juhised arupärimise õiguse realiseerimise kohta. Ka nõukogude töö alases kirjanduses, kus püütakse üldistada arupärimistega seotud praktikat, puudu-

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. aasta 18. augusti otsus «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest».

vad üldtunnustatud seisukohad selle kohta, mis on arupärimise objektiks, kelle poole võib kohaliku nõukogu saadik arupärimisega pöörduda, millal tuleb arupärimisele vastus anda, kuidas lahendada esitatud arupärimist jne. Seepärast on vaja arupärimistega seotud küsimusi lähemalt vaadelda.

Kõigepealt küsimus sellest, missugustel juhtudel on kohalike nõukogude saadikutel õigus esitada arupärimisi? Selles osas on arvamused kõige lahkuminevamad. N. Savenkov [1], J. Filonovitš [2], E. Silvet [3] ja rida teisi autoreid jagavad seisukohta, et rahvasaadikud võivad esineda arupärimisega kõigis *nõukogude kompetentsi* kuuluvates küsimustes. V. Nemtsevi [4] arvates võib saadik esitada arupärimisi igasugustes tema *saadikutegevusega* seotud küsimustes. Seevastu K. Püssi seisukohalt võivad arupärimise objektiks olla nii vastava nõukogu ja temast kõrgemal seisvate riigiorganite aktide rikkumise või täitmata jätmise faktid kui ka valijate poolt antud juhendite täitmata jätmine, alaliste komisjonide ettepanekute ignoreerimine või rahvasaadikute õiguste rikkumise faktid. [5] Selle kohaselt on arupärimise peamiseks tunnuseks see, et selles viidatakse mõnele õiguse rikkumise või õigusaktide mittetäitmise faktile. Tähendab — arupärimise esitamise aluseks peab olema mõne nõukogule alluva või nõukogu poolt kontrollitava asutuse, ettevõtte või organisatsiooni ameti-isiku ebaõige tegevus.

Viimatinimetatud seisukoht arupärimise õiguse objekti osas tuleb tunnistada õigeks, sest see vastab täielikult arupärimise eesmärgile — avaldada nõukogu vahendusel otsustavat mõju nõukogule alluvate organite, küla-, alevi- ja väikeste linnanõukogude puhul ka nende poolt kontrollitavate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevusele. Sel juhul, kui pole tegemist õiguse rikkumise ja õigusaktide täitmata jätmise faktidega, piisab saadikutel teistest vahenditest, nagu ettepanekute esitamine, pöördumine asutuse või ettevõtte poole jt., ja puudub vajadus tegutseda nõukogu kaudu.

Arupärimise õiguse objekti selline käsitlus on täielikus kooskõlas tegelikkusega. Vanemate liiduvabariikide kohalike nõukogude tööpraktika, mis on arupärimise õiguse kasutamise poolest tunduvalt rikkam kui meie oma, näitab kujukalt, et saadikute, saadikute rühmade ja alaliste komisjonide poolt esitatud arupärimiste aluseks on mõni ameti-isiku ebaõige tegevuse, õiguse rikkumise, oma

---

[1] Vt. Н. Т. Савенков, Основные формы деятельности депутата местного Совета, Москва 1956, lk. 31.

[2] Vt. Ю. К. Филонович, Советский депутат, Москва 1958, lk. 42.

[3] Vt. E. Silvet, Rahvasaadiku tegevuse põhivormid, Tallinn 1957, lk. 17.

[4] Vt. V. A. Nemtsev, Küla töörahva saadikute nõukogu, Tallinn 1956, lk. 93.

[5] Vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 41, 43.

ülesannetesse hooletu suhtumise või töötajate õigustatud nõudmiste täitmata jätmise fakt.[1]

Informatsiooni nõudmise ja arupärimise vahe seisab selles, et kuigi mõlemad lahendatakse istungjärgul, ei ole informatsiooni nõudmine erinevalt arupärimisest seotud osutamisega õiguse rikkumise või õigusaktide täitmata jätmise faktile. Informatsiooni nõudmisel pöördub saadik, saadikute rühm või alaline komisjon täidesaatva ja korraldava organi või selle ameti-isiku poole nõudega anda selgitust ühes või teises neid huvitavas küsimuses.[2] Seega on arupärimistel ja informatsiooni nõudmisel sootuks erinevad eesmärgid. Erinevad on ka tulemused. Informatsiooni puhul võib nõukogu, kui ta seda vajalikuks peab, võtta vastu vastava otsuse, kuid arupärimise puhul on otsuse vastuvõtmine kohustuslik.[3]

Arupärimise eesmärgiks on avaldada mõju nõukogu täitevkomiteele ja tema osakondade juhatajatele, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide ameti-isikutele, et nad likvideeriksid esinenud puudused ning väärnähtused. Istungjärgul esitatud küsimused on seotud istungjärgu päevakorras olevate küsimustega, arupärimiste puhul aga pole selline seos kohustuslik.

Arupärimise õigusest on vaja eraldada saadiku õigust pöörduda mõne asutuse, ettevõtte või organisatsiooni poole. Kui arupärimise õiguse teostamine toimub istungjärgul, siis saadiku pöördumine teatud asutuse või ettevõtte poole valijate juhendite elluviimise asjus või nende kaebuste ja avalduste lahendamise puhul toimub väljaspool istungjärku ja ka vastuse saamine ei toimu mitte istungjärgul, vaid väljaspool seda. Real juhtudel on kohalike nõukogude täitevkomiteed määranud kindlaks ka tähtajad, mille jooksul asutused ja ettevõtted on kohustatud nende poole pöördumisel vastama saadikutele, kusjuures need tähtajad ei ületa viit päeva.[4]

Kelle poole võib kohaliku nõukogu saadik arupärimisega pöörduda? Selles osas on avaldatud kahesuguseid arvamusi: ühed, et saadikud võivad arupärimisega pöörduda ainult täitevkomitee ja selle osakondade juhatajate poole,[5] teised, et saadikud võivad arupärimistega pöörduda ka teiste nõukogu poolt kontrollitavate

---

[1] Vt. В. С. Основин, Право запроса депутатов местных Советов, Москва 1957, lk. 8—9.

[2] Vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 42.

[3] Vt. В. С. Основин, Право запроса депутатов местных Советов, Москва 1957, lk. 12—13.

[4] Vt. «Бюллетень исполкома Ленинградского городского Совета депутатов трудящихся», 1951, nr. 5, lk. 1; «Памятка о правах и обязанностях депутатов и постоянных комиссий местных Советов депутатов трудящихся», Целябинск 1953, lk. 6; «Juhis kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikute tööst», Võru 1955, lk. 4.

[5] Vt. А. И. Тихонов, Организационно-массовая работа Советов. «Советское государство и право», 1951, nr. 12, lk. 53—54; Г. И. Козлов, Советы за работой, Росиздат 1951, lk. 24—26 jj.

organite ja ameti-isikute poole.[1] Viimatinimetatud seisukohale on asunud ka Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium, kes andis juhise selle kohta, et kohalike nõukogude saadikud võivad arupärimistega esineda mitte üksnes täitevkomitee ja tema osakondade juhatajate, vaid ka teiste asutuste ning organisatsioonide aadressil.[2]

Nimetatud seisukohti ei saa lugeda ebaõigeks, kuid ka kaugeltki mitte täpseks. Küsimusele, kelle poole võivad kohalike nõukogude saadikud pöörduda arupärimisega, on vaja läheneda diferentseeritult.

Arvestades neid juhtimistöö erinevusi, mis tulenevad osakondade puudumisest täitevkomitee aparaadis, ja seda, et küla-, alevi- ja väikestele linnanõukogudele alluvate asutuste ning ettevõtete arv on väike ja nende juhatajad viibivad üldreeglina kas saadikutena või juurdekutsututena istungjärgul, tuleb tunnistada nende nõukogude saadikute õigust esitada arupärimisi mitte ainult täitevkomiteele, vaid ka nõukogude poolt kontrollitavate asutuste ja ettevõtete juhatajatele. Seevastu aga nendes nõukogudes, kelle täitevkomiteedel on osakonnad, on saadikutel õigus esitada arupärimisi ainult täitevkomitee ja tema osakondade juhatajate aadressil. See on seletatav järgmiste asjaoludega.

Esiteks, NSV Liidu Konstitutsioon ja Eesti NSV Konstitutsioon näevad ette arupärimise esitamise üksnes ministrite nõukogudele ja ministritele, s. o. neile, keda ülemnõukogud valivad ja ametisse kinnitavad. Analoogia põhjal peaksid rajooni- ja linnanõukogude saadikud pöörduma arupärimisega täitevkomitee ja tema osakondade juhatajate poole, sest need valitakse ja kinnitatakse samuti nõukogude poolt.

Teiseks, pöördumine arupärimisega vahetult asutuste ja ettevõtete juhatajate poole vähendab täitevkomitee vastavate osakondade juhatajate vastutust. Näiteks rajooninõukogu täitevkomitee haridusosakonna juhataja peab vastutama olukorra eest kõigis rajooni koolides. Mispärast pöörduda siis arupärimisega kooli direktori poole, keda nõukogu pole valinud ega ametisse määranud, mitte aga haridusosakonna juhataja poole? Kuna me taotleme personaalset vastutust täidesaatvate ja korraldavate funktsioonide elluviimisel, siis peame nõudma vastust arupärimisele neilt, keda valisid saadikud ja kellele nad usaldust avaldasid. Osakondade juhatajad, vastates arupärimisele, annavad sellega ühtlasi aru ka oma tööst.

Kolmandaks, arupärimise esitamise aluseks peab olema kül-

---

[1] Vt. V. A. Nemtsev, Küla töörahva saadikute nõukogu, Tallinn 1956, lk. 93; Н. Г. Старовойтов, Организационно-массовая работа сельских Советов, Москва 1955, lk. 46; Памятка депутата местного Совета, Москва 1957, lk. 15; В. С. Основин, Право запроса депутатов местных Советов, Москва 1957, lk. 17—18.

[2] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 18. augusti otsus «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest».

laltki tõsine põhjus, et saadik peab vajalikuks seda arutada istungjärgul. Kui kõne all on pöördumine arupärimisega asutuse või ettevõtte juhataja poole, siis peetakse silmas küsimusi ja fakte, mis on iseloomulikud ainult antud asutusele või ettevõttele. Kui neil küsimustel on printsipiaalne tähtsus, siis tuleb arupärimisega pöörduda osakonna juhataja poole. Juhul, kui see on üksiknähtus ning sel ei ole printsipiaalset tähtsust, võib saadik pöörduda väljaspool istungjärku selle asutuse või ettevõtte juhataja poole.

Neljandaks, kuna vastus arupärimisele tuleb üldreeglina anda samal istungjärgul, siis on loomulik, et seda saavad teha üksnes osakondade juhatajad, sest kõigi rajooni- ja linnanõukogu territooriumil asuvate asutuste ja ettevõtete juhatajad istungjärgul ei viibi.

Kõigest sellest tuleneb ainult üks järeldus: *nende kohalike nõukogude saadikud, kelle täitevkomitee aparaadis on osakonnad, võivad arupärimisega pöörduda üksnes täitevkomitee ja tema osakondade juhatajate poole.* [1]

Mis puutub arupärimise esitamisse, siis ollakse üksmeelsed selles osas, et saadikud võivad arupärimistega esineda istungjärgu töö mistahes staadiumis. Vaidlusi on esinenud aga selles küsimuses, kas saadikud võivad arupärimisi esitada ka väljaspool istungjärku. Tingituna sellest, et arupärimisele tuleb tingimata vastus anda istungjärgul, on osa täitevkomiteede töötajaid teinud järelduse, et ka arupärimise esitamine peab toimuma istungjärgul. Kuid teiste liiduvabariikide kohalikes nõukogudes on olnud terve rida selliseid juhtumeid, kus rahvasaadikud on esitanud arupärimise juba enne istungjärku. [2] Ja see on osutunud täiesti otstarbekohaseks. Seda eriti nende arupärimiste osas, millele ammendava sisulise vastuse andmine nõuab üksikasjalist ettevalmistamist või isegi kontrolli kohapeal.

Seepärast tuleb asuda seisukohale, et arupärimisi võib esitada mitte üksnes istungjärgul, vaid ka väljaspool seda. See pole sugugi vastuolus sellega, et arupärimisele tuleb vastata istungjärgul, sest arupärimise esitamine ja arupärimisele vastamine on kaks erinevat mõistet. [3]

Arupärimise vormi osas tuleb märkida seda, et istungjärkude vahelisel ajal esitatud arupärimised peavad olema esitatud kirjalikult. Kui arupärimine on esitatud istungjärkude vahelisel ajal, siis järgmisel istungjärgul tuleb see kohe saadikutele teatavaks teha ja võtta korralise arupärimisena istungjärgu päevakorda. Sel juhul, kui arupärimine esitatakse istungjärgul, toimub see tavaliselt saadiku sellekohase esinemise, sõnavõtu korras. Arupärimise

---

[1] Lähemalt selle kohta vt. Д. Бахрах, Право запроса депутатов местных Советов, «Советы депутатов трудящихся», 1958, nr. 8, lk. 22 jj.

[2] Vt. В. С. Основин, Право запроса депутатов местных Советов, Москва 1957, lk. 21—23.

[3] Vt. sealsamas, lk. 21.

võib aga esitada ka kirjalikult, kusjuures istungjärgu juhataja selle siis saadikuile ette loeb. Suuremates nõukogudes on istungjärgu töö kodukorraga kindlaks määratud, et erakorralised arupärimised esitatakse kõik kirjalikult.

Olenevalt arupärimise iseloomust võib arupärimisele järgneda saadikut rahuldav vastus kohe, mille tulemusena langeb ära vajadus avada antud küsimuses läbirääkimisi, või avatakse arupärimise ja sellele antud vastuse järel antud küsimuses läbirääkimised, et selgitada nõukogu enamiku arvamus arupärimise ja sellele antud vastuse kohta. [1]

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium püstitas nõude, et saadiku arupärimisele antaks ammendav vastus üldreeglina samal istungjärgul, kus arupärimine esitati. See on vajalik ühelt poolt sellepärast, et arupärimine võib järgmiseks istungjärguks kaotada oma aktuaalsuse, ja teiselt poolt sellepärast, et õiguse rikkumised nõukogule alluvate ning tema poolt kontrollitavate organite, asutuste ja ettevõtete töös, millele viidatakse arupärimises, vajavad kiiret kõrvaldamist. Ainult üksikutel juhtudel, kui arupärimises märgitud küsimused vajavad üksikasjalist uurimist ja kontrollimist kohapeal, võib saadiku arupärimisele anda vastuse hiljem, nõukogu poolt määratud tähtajal, kusjuures nõukogu tuleb antud vastusest informeerida järgmisel istungjärgul. [2]

Igal juhul tuleb pidada kohustuslikuks arupärimise sissekandmist istungjärgu protokolli ja arupärimise kohta nõukogu otsuse vastuvõtmist. Kui arupärimisele on antud saadikuid rahuldav vastus juba samal istungjärgul ning puudub vajadus antud küsimuses vastu võtta erisisulist otsust, kantakse istungjärgu protokolli nõukogu otsusena märkus: «võetud teadmiseks». [3] Küsimuse selle kohta, kas arupärimise ja sellele vastuse andmise järel on vajalik avada läbirääkimisi või mitte, otsustab nõukogu ise hääletamise teel.

Kuna arupärimised on tõhusaks vahendiks võitluses riigiaparaadi töö edasise parandamise eest, tõstavad saadikute autoriteeti rahvahulkade silmis ja on riigiaparaadi töötajatele suure kasvatusliku tähtsusega, on vajalik, et meie vabariigi kohalike nõukogude saadikud kasutaksid seda õigust laialdaselt istungjärgu töös.

Teised kohustuste ja õiguste realiseerimise vormid. Rahvasaadikud kasutavad istungjärgu tööst osavõtmisel ka selliseid vorme,

---

[1] Vt. K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 45.

[2] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 18. augusti otsus «Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest».

[3] Vt. Л. Г. Мареева, О контроле местного Совета над деятельностью органов управления, «Советское государство и право», 1951, nr. 8, lk. 50; K. Püss, Kohalike töörahva saadikute nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest ja läbiviimisest, Tallinn 1957, lk. 47.

nagu teadete ja faktiliste märkustega esinemine, ettepanekute ja täienduste tegemine otsuse projekti kohta.

Rahvasaadikud esinevad **teadetega** istungjärgul harilikult sel juhul, kui neil on nõukogule teatada nõukogu huvitavaid või nõukogu edukaks tööks vajalikke asjaolusid. Meie vabariigi kohalike nõukogude tööpraktika tunneb teateid saadiku surma, õnnetusjuhtumite, aruandja ja kaasaruandja haigestumise, saadiku vääritu käitumise kohta, samuti arutatavate küsimustega seoses olevaid teateid, mis ei ole saadikutel teada, kuid mis on küsimuste õigeks lahendamiseks vajalikud.

Tunduvalt rohkem esineb aga praktikas selliseid teateid, mis on seotud rahvasaadiku endaga. Neid nimetatakse sageli ka saadiku isiklikeks avaldusteks. Näiteks sel korral, kui rahvasaadik asub elama mujale ja tal pole enam võimalik nõukogu tööst osa võtta, teeb ta selle nõukogule teatavaks ja palub end saadikukohustustest vabastada. Või teine näide. Kui rahvasaadikul on mõjuval põhjusel tarvis istungjärgult lahkuda, peab ta sellest teatama nõukogule kas suuliselt või saatma vastava kirjaliku teate istungjärgu juhatajale, kes teeb selle nõukogule teatavaks.

Mis puutub aga **faktilistesse märkustesse,** siis kujutavad need endast lühikesi õiendusi või nõukogu tähelepanu juhtimisi mõnele konkreetsele asjaolule, mis on tähtsad küsimuse arutamisel või otsustamisel. Näiteks võis aruandja või sõnavõtja eksida mõne arvuga. Et vältida selle tõttu arusaamatuse tekkimist, palub rahvasaadik sõna faktiliseks märkuseks ning juhib istungjärgu tähelepanu eksitusele. Faktilisi märkusi võib teha ka istungjärgu töö juhtimise korra kohta. Kui näiteks oli otsustatud teha iga tunni järel vaheaeg ning kui istungjärgu juhataja sellest kinni ei pea, võib rahvasaadik faktilise märkuse korras juhtida sellele nõukogu tähelepanu. Faktilised märkused on kestuselt lühikesed ning ei tohi kujuneda sõnavõttudeks. Väljakujunenud tava järgi antakse neiks sõna väljaspool järjekorda. [1]

Istungjärgu tööd kokkuvõtvaks etapiks igas küsimuses on otsuse vastuvõtmine. Otsuse projekt saadetakse paljudes nõukogudes juba enne istungjärku saadikutele, et neil oleks võimalik projektiga aegsasti tutvuda ja neid valijatega läbi arutada. Et kindlustada läbirääkimiste käigus tehtud väärtuslike ettepanekute sisseviimine otsuse projekti ning hästi läbimõeldud ja redigeeritud otsuse vastuvõtmine, moodustatakse suuremates nõukogudes tähtsamate küsimuste puhul redaktsioonikomisjon.

Otsuse projekti esitab istungjärgule redaktsioonikomisjoni esimees, sel juhul aga, kui redaktsioonikomisjoni valitud ei ole, esitab projekti kas täitevkomitee esimees, vastava alalise komisjoni esimees või keegi neist, kes võttis osa otsuse projekti koostamisest.

Rahvasaadikud otsustavad hääletamise teel, kas võtta esitatud

[1] Vt E. Silvet, Rahvasaadiku tegevuse põhivormid, Tallinn 1957, lk. 13.

otsuseprojekt aluseks või mitte. Otsuse projekti aluseks võtmine tähendab seda, et saadikud tunnistavad projekti arutamiseks vastuvõetavaks. Kui otsuse projekti aluseks ei võeta, tuleb nõukogu poolt antud juhendite kohaselt välja töötada uus projekt.

Igal rahvasaadikul on õigus teha **otsuse projekti täiendamiseks või muutmiseks omapoolseid ettepanekuid** ning neid põhjendada. Samuti võib rahvasaadik sõna võtta teiste poolt tehtud ettepanekute toetamiseks või nende vastu. Kõik saadikute poolt tehtud ettepanekud tuleb panna hääletamisele. Pärast ettepanekute ja täienduste hääletamist pannakse otsuse projekt hääletusele tervikuna koos vastuvõetud muudatuste ja täiendustega. Kõik otsused võtab nõukogu vastu lihthäälteenamusega.[1]

Saadikute aktiivne osavõtt otsuste vastuvõtmisest ja kogu istungjärgu tööst on kindlaks garantiiks, et nõukogu otsused vastavad töötajate hulkade elulistele huvidele.

§ 2. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses tööga alalistes komisjonides

Üheks töörahva saadikute nõukogude tegevuse organisatsioonilis-õiguslikuks vormiks on kohalike nõukogude alalised komisjonid, mis moodustatakse saadikutest ja eesrindlikest töötajatest harilikult nõukogu iga uue koosseisu esimesel istungjärgul nõukogu koosseisu volituste ajaks. Igal saadikul on õigus valida ja olla valitav komisjoni koosseisu, ning olles komisjoni liige, lasub tal kohustus aktiivselt osa võtta selle tööst.

Alaliste komisjonide tööst osavõtu kohustus tuleneb Nõukogude riigi rajaja V. I. Lenini juhendist, mille järgi nõukogude töö tuleb organiseerida nii, et «... igal nõukogu liikmel oleks kindlasti peale nõukogu koosolekutest osavõtmise alaline töö riigivalitsemise alal»[2].

Alalised komisjonid ongi selliseks organisatsioonilis-õiguslikuks vormiks, mille kaudu tõmmatakse rahvasaadikud ja nõukogude aktiiv riiklike ülesannete alalisele täitmisele.

Töötades alalistes komisjonides, on saadikutel võimalus vahetult osa võtta materjalide ettevalmistamisest järgmiseks istungjärguks ja otsuste projektide väljatöötamisest või nende kohta arvamuse avaldamisest, kui saadikud ei võtnud osa projektide koostamisest; pärast istungjärku aga — teha laialdast organisatsioonilist tööd vastuvõetud otsuste täitmiseks ja täitmise kontrollimiseks.

Iga saadiku ülesandeks on igati laiendada ja tugevdada sidet töörahva hulkadega ja tõmmata nõukogu tööst osa võtma võima-

---

[1] Lähemalt vt. E. Silvet, Rahvasaadiku tegevuse põhivormid, Tallinn 1957, lk. 14.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 130.

likult rohkem aktiviste. Selleks aga pakub saadikutele töö alalistes komisjonides piiramatuid võimalusi.

Saadikute kohustused ja õigused alalistes komisjonides määratakse kindlaks nende eesmärkide ja ülesannetega, milleks nad on moodustatud. Seepärast on enne saadikute kohustuste ja õiguste vaatlemisele asumist otstarbekohane peatuda lühidalt kohalike nõukogude alaliste komisjonide eesmärkidel ja ülesannetel, nende moodustamise korral, koosseisul ning õiguslikul seisundil, mis annab võtme saadikutöö mõistmiseks alalistes komisjonides.

1. Alaliste komisjonide eesmärgid, ülesanded ja koht kohalike nõukogude süsteemis

Eesmärgid ja ülesanded. Alalised komisjonid on kohalike töörahva saadikute nõukogude organid. Nad moodustatakse iga nõukogu poolt majandusliku ja kultuurilise töö mitmesugustel aladel, olenevalt kohalikest tingimustest ja konkreetsetest vajadustest.

Vastavalt Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude alaliste komisjonide põhimäärusele[1] on alaliste komisjonide eesmärgiks nõukogule kaasabi osutamine majandusliku ja kultuuripoliitilise töö ning nõukogule alluvate haldusorganite tegevuse juhtimisel ja sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamisel, nõukogu saadikute ja elanikkonna kaasatõmbamine riigivalitsemistööle ning nõukogu sidemete tugevdamine laiade rahvahulkadega.

Alaliste komisjonide põhimäärus rõhutab seega otseselt, et alaliste komisjonide tegevusel on *abistav* iseloom, s. t., et nad on moodustatud nõukogude abistamiseks viimaste ees seisvate ülesannete täitmisel.

Üheks alaliste komisjonide põhiülesandeks on *kaasa aidata nõukogude istungjärgulise töö taseme tõstmisele.* Seda ülesannet täidavad alalised komisjonid kohalike nõukogude istungjärkudele esitatavate küsimuste ettevalmistamisest osavõtu teel. Valmistades ette küsimust istungjärkudele, kontrollib alaline komisjon antud küsimuses tegelikku olukorda kohtadel, koondades sealjuures peatähelepanu täitevkomitee vastava osakonna töö kontrollimisele, esitab oma kontrolli tulemused kas aruandena või kaasaruandena ning võtab osa otsuste projektide väljatöötamisest.

Alaline komisjon esineb istungjärgul aruandega siis, kui nõukogu teda selleks kohustab või kui küsimus võeti istungjärgule arutamiseks komisjoni algatusel ning selle valmistas ette komisjon. Näiteks arutas Pärnu linnanõukogule alluv Uulu külanõukogu oma istungjärgul 29. aprillil 1957. aastal maa meditsiiniliste asutuste töö parandamist. Selle küsimuse tõstis üles ja valmistas

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 4, art. 29.

täielikult ette sotsiaal-tervishoiukomisjon, samuti esines komisjon sellekohase aruandega istungjärgul.

Kaasaruannetega esinevad alalised komisjonid tavaliselt siis, kui aruandjaks on üks või teine haldusorgan või mõne asutuse, ettevõtte või organisatsiooni juhataja ning komisjon ainult abistas küsimust istungjärgule ette valmistada. 1957. aastal esinesid vabariigi kohalike nõukogude alalised komisjonid, keda oli arvult kokku 1825, kaasaruannetega nõukogude istungjärkudel ja täitevkomiteede istungitel rohkem kui 3100 korral. Suhteliselt kõige rohkem, nimelt üle 900 korra, esinesid kaasaruannetega rajooni- ja külanõukogude alalised põllumajanduskomisjonid.

Järelikult kohalike nõukogude alaliste komisjonide ülesanne — aidata kaasa istungjärgu töö taseme tõstmisele — seisneb: 1) täitevkomitee vastava osakonna ja nõukogu territooriumil asuvate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevuse kontrollimises; 2) osavõtus otsuste projektide väljatöötamisest; 3) aruannete ja kaasaruannete koostamises istungjärgul arutamisele tulevates küsimustes.

Teiseks alaliste komisjonide põhiülesandeks on *kontrolli teostamine selle üle, kuidas täitevkomitee osakonnad, nõukogu territooriumil olevad asutused, ettevõtted ja organisatsioonid täidavad antud nõukogu ja temast kõrgemal seisvate organite otsuseid ning viivad ellu valijate juhendeid ja ettepanekuid.*

See on väga tähtis lõik alaliste komisjonide töös. Vabariigi kohalike nõukogude tegevuspraktika on rikas näidetest selle kohta, et üksnes tõeliselt asjalik otsuste täitmise organiseerimine ja igapäevane kontroll nende täitmise üle tagavad kavandatud abinõude elluviimise, seatud eesmärgile jõudmise. Ja vastupidi — kus otsuste täitmise organiseerimine ja kontroll otsuste täitmise üle unustatakse, seal pole loota ka edu töös. Hästi organiseeritud kontroll otsuste täitmise üle võimaldab tundma õppida iga haldusaparaadi töötajat, tema võimeid, samuti tema töö nõrku külgi. Partei XX kongressil leidis rõhutamist põhimõte, et kontrollida tuleb mitte üksnes hooletuid töötajaid, vaid ka neid, kes töötavad hästi, sest kontroll on eelkõige kord, ta distsiplineerib töötajaid, hoiab ära vead, suurendab töötajate vastutustunnet oma töö eest.[1] On ju korduvalt kinnitust leidnud, et isegi head töötajad, kui nad on jäetud omapead, kui nende tegevust ei kontrollita ning kui neid ei abistata, muutuvad ükskõikseteks töötajateks. Seepärast peabki täitmise kontroll olema *pidev, tegelik ja efektiivne,* sest see aitab teha lõpu vastutustundetusele ja formaalsele suhtumisele otsuste ning valijate juhendite ja ettepanekute täitmisse.

Täitmise kontroll on lahutamatult seotud otsuste täitmise organiseerimise ja laiahaardelise selgitustööga elanikkonna hulgas. Täitmise kontrollimise käigus aitab iga alalise komisjoni liige ja

[1] Vt. N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn 1956, lk. 100.

komisjoni tööst osavõttev aktivist ellu viia partei direktiive ja riigiorganite akte.

Seega kuulub kohalike nõukogude alaliste komisjonide kontrolliva tegevuse hulka: 1) nõukogu ja temast kõrgemal seisvate organite otsuste ning valijate juhendite ja ettepanekute täitmise pidev kontrollimine, samuti vastavate haldusorganite tegevuse jälgimine ja töö kontrollimine; 2) partei ja valitsuse poliitika selgitamine elanikkonnale ning töötajate laiade hulkade mobiliseerimine partei direktiivide ja riigiorganite otsuste elluviimisele; 3) eesrindlaste kogemuste uurimine, üldistamine ja levitamine; 4) operatiivsete abinõude rakendamine kontrolli käigus ilmnenud puuduste kõrvaldamiseks; 5) ettepanekute esitamine, mis on suunatud olukorra parandamiseks ühes või teises haldusharus, ning täiendavate võimaluste ja reservide väljaselgitamine mitmesuguste majandus- ja kultuurialade arendamiseks.

Need mõlemad alaliste komisjonide põhiülesanded on omavahel tihedalt seotud ja läbi põimunud, moodustades ühe osa kohalike nõukogude ülesannetest, nende tegevusest; raske on tõmmata täpset piirjoont, kus lõpeb üks ja algab teine.

Siit järeldub, et istungjärkude ettevalmistamisel ja haldusorganite tegevuse pideval, igapäevasel kontrollimisel kohalikud nõukogud tegutsevad oma alaliste komisjonide kaudu. Seepärast alalised komisjonid moodustavadki kohalike nõukogude tegevuse ühe organisatsioonilis-õigusliku vormi.

Kohalike nõukogude tegevuse ühe vormina on alalised komisjonid nõukogude demokraatia kujukaks väljenduseks, ühendades valitud rahvaesindajate näol nii riigivõimu teostamisega seotud küsimuste otsustamise kui ka vastuvõetud otsuste täitmise, nõudes saadikute osavõttu nõukogude töö kõigist staadiumidest. Saadikute eemalejäämine alaliste komisjonide tööst viiks selleni, et kohalikud nõukogud peaksid kogu töö istungjärkude ettevalmistamisel ja otsuste täitmise kontrollimisel jätma oma täidesaatvate ja korraldavate organite hooleks. Neis tingimustes poleks kohalikel nõukogudel võimalik teostada igapäevast efektiivset kontrolli haldusorganite tegevuse üle ja tagajärjeks oleks, et nad kaotaksid oma juhtiva osa täidesaatvate ning korraldavate organite suhtes. Ja teiselt poolt poleks ka kohalike nõukogude täitevkomiteed võimelised eeskujulikult täitma neile pandud ülesandeid, kui neid ei abistaks saadikud ja nende poolt riigivalitsemistöösse kaasatõmmatud aktivistid.

Oleks aga ebaõige teha siit järeldust, et kogu töö istungjärkude ettevalmistamisel ja otsuste täitmise kontrollimisel lasuks alalistel komisjonidel ning toimuks täidesaatvate ja korraldavate organite osavõtuta. Just kohalike nõukogude täitevkomiteedel on täita tähtis osa istungjärkude ettevalmistamisel. Mis puutub aga nõukogude ja neist kõrgemal seisvate organite otsuste täitmise organiseerimisse ning täitmise kontrolli, siis moodustab see suure osa täitevkomiteede töö sisust.

Istungjärkude ettevalmistamisest ja otsuste täitmise kontrollimisest võtavad saadikud osa koos täitevkomiteega. Saadikute ja nõukogude täidesaatvate ning korraldavate organite tegevus täiendavad üksteist ning koos kindlustavad kohalike nõukogude ees seisvate ülesannete täitmise — kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poliitika eduka elluviimise.

Saadikute osavõtt istungjärkudel arutamisele tulevate küsimuste ettevalmistamisest ja otsuste elluviimisest võimaldab kohalikel nõukogudel sügavamalt mõista olukorda kohtadel, õppida tundma töötajate nõudeid ja vajadusi, operatiivselt täita partei direktiive ja kõrgemalseisvate organite otsuseid, diferentseeritult juhtida oma täidesaatvate ning korraldavate organite tegevust.

Alaliste komisjonide õigused. Oma ülesannete täitmiseks kasutavad kohalike töörahva saadikute nõukogude alalised komisjonid neile põhimäärusega antud õigusi. Samuti nagu rahvasaadikute, nii on ka alaliste komisjonide ülesanded ja kohustused omavahel tasakaalus. Alalistele komisjonidele pandud ülesannete iseloom määrab kindlaks ka õiguste iseloomu. Kuna abi osutamine neid moodustanud nõukogudele on alaliste komisjonide eesmärgiks, siis ei ole neil selliseks tegevuseks vaja administratiivseid volitusi ega õigust anda õigusakte.

Kuid kohalike nõukogude alalistele komisjonidele pandud ülesannete ulatus ja iseloom ei määra kindlaks alaliste komisjonide tegevussfääri ja volituste piire.

Sellele saame vastuse pärast alaliste komisjonide õiguste ja neid moodustanud nõukogude õiguste võrdlemist ning nendevaheliste suhete väljaselgitamist, sest alaliste komisjonide õigused on tuletatud kohalike nõukogude õigustest. See asjaolu määrab kindlaks alaliste komisjonide tegevuse ulatuse ja nende volituste piirid.[1]

Et alaliste komisjonide õigustel tuleb üksikasjaliselt peatuda ka komisjonide koosseisus tegutsevate saadikute kohustuste ja õiguste käsitlemisel, siis piirdume siinkohal ainult alalistele komisjonidele antud õiguste äramärkimisega. Niisiis, kohalike nõukogude alalistel komisjonidel on õigus:

1) esitada töörahva saadikute nõukogule või tema täitevkomiteele arutamiseks küsimusi vastavalt alalise komisjoni tööalale;

2) tutvuda töörahva saadikute nõukogu täitevkomitees kõrgemalseisvate organite otsuste ja juhenditega ning täitevkomitee otsuste ja korraldustega;

3) tutvuda töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee osakondades, samuti nõukogu territooriumil asuvates asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides nende juhatajate käskkirjade ja juhenditega ning teiste dokumentide ja materjalidega, mis on vajalikud vastava asutuse, ettevõtte või organisatsiooni tegevuse jälgimi-

---

[1] Vt. Ю. В. Тодорский, Постоянные комиссии местных Советов депутатов трудящихся, Москва 1955, lk. 89.

seks ning töörahva saadikute nõukogu, tema täitevkomitee ja kõrgemalseisvate organite otsuste täitmise kontrollimiseks; tutvuda nende asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tööga;

4) nõuda täitevkomitee osakondade, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajatelt seletust nõukogu, tema täitevkomitee või kõrgemalseisvate organite otsuste täitmise kohta ja esitada ameti-isikutele arupärimisi;

5) kutsuda komisjoni koosolekule küsimuste arutamisest osa võtma nõukogu territooriumil tegutsevate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide vastutavaid töötajaid;

6) tõmmata kaasa eriteadlasi konsulteerimiseks küsimustes, mis on üles kerkinud alalise komisjoni töös;

7) esineda nõukogu istungjärkudel ja täitevkomitee istungitel aruannete ja kaasaruannetega;

8) anda komisjoni liikmetele ja aktivistidele ülesandeid, mis on vajalikud komisjoni ees seisvate ülesannete täitmiseks;

9) võtta osa täitevkomitee istungist nõuandva häälega.

Selleks, et edukalt täita neile pandud ülesandeid, peavad alalised komisjonid panema oma töös pearõhu organiseerivale tööle elanikkonna hulgas ning kontrollivale tegevusele asutustes ja ettevõtetes, koondama enda ümber laialdase aktiivi elanikkonna hulgast ning kasutama oma töös mitmesuguseid töövorme ja -meetodeid. Kuid asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töö kontrollimisel ei või aga alalised komisjonid vahele segada nende operatiivsesse tegevusse, tühistada ega muuta asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajate korraldusi, anda kohustuslikke juhiseid jne.

Kohalike nõukogude alaliste komisjonide eesmärgist, neile pandud ülesannetest ja nende täitmiseks omistatud õigustest nähtub, et alalised komisjonid pole riigivõimu- ega ka haldusorganid, vaid nad kuuluvad kohalike nõukogude *abiorganite* hulka. Nad tegutsevad vaid vastava kohaliku nõukogu volituste kestuse ajal, alluvad ainult neid moodustanud nõukogule ja on ainuüksi viimase ees vastutavad ja aruandvad. See tähendab, et alalised komisjonid alluvad ainult horisontaalliinis, mitte aga vertikaalliinis — kõrgemalseisvate nõukogude samanimelistele alalistele komisjonidele.

Alaliste komisjonide alluvus ainult neid moodustanud nõukogule tähendab seda, et ainult sel nõukogul on õigus: a) kindlaks määrata alaliste komisjonide koosseis ja teha selles muudatusi; b) juhtida alalisi komisjone ja anda neile kohustuslikke juhiseid tööks; c) ära kuulata alaliste komisjonide tööaruandeid.

Kuigi erinevate nõukogude alaliste komisjonide vahel ei ole alluvussuhteid, ei saa sellest järeldada, et nende vahel ei või olla koostööd. Vastupidi — rajooninõukogude alalistel komisjonidel peab olema tihe side madalamalseisvate nõukogude samanimeliste alaliste komisjonidega, kusjuures kõrgemalseisva nõukogu alaline komisjon etendab n. ö. vanema venna osa, kes õpetab ja abistab teisi.

Nii talitabki näiteks Elva rajooni nõukogu alaline põllumajanduskomisjon. Ta saadab regulaarselt oma kvartalitööplaani külanõukogude alalistele põllumajanduskomisjonidele, et neil oleks võimalik kooskõlastada tööd rajooninõukogu alalise komisjoni tegevusega, juhtida tähelepanu neile küsimustele, mis vajavad kiiret lahendamist. Samuti suunab rajooninõukogu alaline põllumajanduskomisjon oma liikmeid appi külanõukogude vastavatele komisjonidele, et aidata neil põllumajandusalaseid küsimusi külanõukogu istungjärkudele põhjalikult ette valmistada.

Side kõrgemal- ja madalamalseisvate nõukogude samanimeliste komisjonide vahel on vajalik ka kõrgemalseisvate nõukogude töö edukuse huvides. Nii on Elva, Tapa ja Lihula rajooninõukogu alalised põllumajanduskomisjonid istungjärkudele küsimuste ettevalmistamisel tõmmanud kohapeal olukorra kontrollimiseks kaasa külanõukogude alalisi põllumajanduskomisjone. Sel teel on need komisjonid välja selgitanud suuri puudusi põllutööde organiseerimisel ning teinud häid ettepanekuid töö parandamiseks otsuste projektide väljatöötamisel. Võru, Haapsalu ja Põltsamaa rajooninõukogu alalised kaubandus-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustuse komisjonid on kasutanud sidepidamiseks madalamalseisvate nõukogude alaliste komisjonidega ka sellist moodust, et on kutsunud oma koosolekutest osa võtma linna- ja külanõukogude vastavate komisjonide esindajaid.

Alalised komisjonid ja täitevkomitee. Alaliste komisjonide koha kindlaksmääramiseks kohalike nõukogude süsteemis on vaja välja selgitada ka nende suhted täitevkomiteedega.

Nõukogude töö praktika näitab, et kohalike nõukogude täitevkomiteed ja alalised komisjonid peavad arendama tihedat koostööd, sest nii täitevkomiteed kui ka alalised komisjonid tegelevad laiahaardelise organiseerimistööga, valmistavad ette istungjärke ja täitevkomitee istungeid ning kontrollivad nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuste täitmist, mis kõik nõuavad kooskõlastatud tegevust. Alaliste komisjonide töö edukus sõltub paljuski sellest, kuidas neid abistab kohaliku nõukogu täitevkomitee. Kuid ka täitevkomitee ei saa vajalikult lahendada tema ees seisvaid ülesandeid, kui ta ei tugine oma töös nõukogu alalistele komisjonidele ja saadikutele.

See koostöö avaldub selles, et alalised komisjonid abistavad täitevkomiteed nõukogu istungjärkudel ja täitevkomitee istungitel arutamisele tulevate küsimuste ettevalmistamisel, esinevad aruannete ja kaasaruannetega, osutavad täitevkomiteele kaasabi otsuste täitmise organiseerimisel ja täitmise kontrollimisel ning võtavad täitmiseks teisi ülesandeid.

Seevastu kohaliku nõukogu täitevkomitee ülesandeks on tutvustada alalisi komisjone partei ja valitsuse otsustega, samuti oma ja kõrgemalseisvate nõukogude ning täitevkomiteede nende otsustega, mis kuuluvad antud komisjoni tööalasse, kaasa tõmmata alalised komisjonid täitevkomitee tööplaani koostamisele, informee-

rida alaliste komisjonide liikmeid täitevkomitee ees seisvatest ülesannetest ja anda neile nõu kontrollimiste läbiviimiseks, organiseerida alaliste komisjonide vahel kogemuste vahetamist ning levitada nende paremaid töökogemusi, kutsuda alaliste komisjonide esindajaid osa võtma täitevkomitee istungitest komisjonide tööalasse puutuvate küsimuste arutamisel, viivituseta läbi vaadata alaliste komisjonide poolt esitatud ettepanekud ning igati toetada nende initsiatiivi.

Väärtuslikke kogemusi koostööks alaliste komisjonidega on Tartu linnanõukogu, Elva ja Tapa rajooninõukogu, Paide rajooni Väätsa ja rea teiste külanõukogude täitevkomiteedel. Nad korraldavad regulaarselt alaliste komisjonide esimeeste ja liikmete seminare, informatsioonilist laadi nõupidamisi ja kogemuste vahetamisi, organiseerivad ekskursioone meie ja naabervabariikide eesrindlikesse nõukogudesse. Ühtegi täitevkomitee tööplaani pole neis nõukogudes välja töötatud ilma alaliste komisjonide osavõtuta. Täitevkomiteed teevad alalistele komisjonidele aegsasti teatavaks, missugused küsimused on kavatsetud esitada arutamiseks eelseisval nõukogu istungjärgul ja tõmbavad komisjonid kaasa nende küsimuste ettevalmistamisele, kontrolli teostamisele ja materjalide läbitöötamisele. Samuti on saanud tavaks, et alaliste komisjonide koosolekutest võtavad osa täitevkomitee vastavate osakondade juhatajad.

Enamikes rajooninõukogude täitevkomiteedes on juhtimistöö korraldatud selliselt, et täitevkomitee juhtkonna hulgast tegeleb alaliste komisjonide töö suunamisega ainult sekretär, kuna täitevkomitee esimees ja tema asetäitjad ei pea seda oma ülesandeks. On täiesti arusaadav, et täitevkomitee sekretär, kes otseselt ei tegele näiteks põllumajandusalaste küsimustega, ei ole suuteline sisuliselt abistama alalist põllumajanduskomisjoni. Seepärast on otstarbekohane, et vastava komisjoni sisulise töö suunamise ja abistamisega tegeleks ennekõike see täitevkomitee töötaja, kelle juhtimisele vastav ala kuulub. Selle praktilist tähtsust on juba arvestanud valdava osa rajooninõukogude täitevkomiteed ning tulemuseks on alaliste komisjonide töö tunduv paranemine.

Tähendab, alaliste komisjonide ja täitevkomitee suhted on *vastastikuse abistamise ja koostöö suhted.*

Ühtlasi selgub siit, et alalistel komisjonidel on eriline koht kohalike nõukogude süsteemis. Nad omavad kohalike nõukogude abiorganite õiguslikku seisundit. Selle seisundi omapära seisab selles, et täites põhiliselt istungjärkude ettevalmistamise ja täitmise kontrolli ülesandeid, mis moodustavad kohalike nõukogude tegevuse lahutamatu koostisosa, on alalised komisjonid tihedates koostöö ja vastastikuse abistamise suhetes nõukogude täidesaatvate ja korraldavate organitega.

2. Alaliste komisjonide liigid ja koosseis

Alaliste komisjonide moodustamine. Kohalike nõukogude alalised komisjonid kui nõukogude abiorganid moodustatakse iga nõukogu poolt majandusliku ja kultuurilise töö mitmesugustel aladel. Küsimuse, missugused komisjonid moodustada, otsustab iga nõukogu ise, olenevalt kohalikest tingimustest ja konkreetsetest vajadustest. Samuti võib nõukogu oma volituste kestel moodustada uusi alalisi komisjone, olemasolevaid likvideerida ja teha muudatusi alaliste komisjonide koosseisus.

Tootmisharulisel printsiibil moodustatakse ka kohalike nõukogude täitevkomiteede osakonnad. Kuid see ei tähenda, et igale täitevkomitee osakonnale peaks igal juhul vastama samanimeline alaline komisjon. Tegelikult on nendel kohalikel nõukogudel, kes omavad tootmisharulisi haldusorganeid, alalisi komisjone tunduvalt vähem kui osakondi. Seda sellepärast, et mitmed alalised komisjonid tegelevad küsimustega, mis kuuluvad kahte, vahel isegi kolme või nelja haldusharusse. Näiteks Pärnu linnanõukogu alaline ehitus- ja arhitektuurikomisjon tegeleb nii riikliku, kooperatiivse kui ka individuaalehituse, samuti linna planeerimise, ehitusmaterjalide tootmise, varustamise ja müügi küsimustega. Mis puutub aga küla-, alevi- ja väikeste linnade nõukogudesse, siis nende täitevkomiteedel puuduvad osakonnad ja valitsused üldse, kuid alalised komisjonid moodustatakse ikkagi.[1] Järelikult ei ole alaliste komisjonide moodustamisel tähtis see, kas ja kuipalju on antud nõukogu täitevkomiteel tootmisharulisi organeid, vaid see, et kujundatud alalised komisjonid tervikuna haaraksid oma tegevussfääri neid moodustanud nõukogu töö kõik olulisemad lõigud kohaliku majanduse ja kultuurielu alal.

Alaliste komisjonide arv ja liigid ei ole kohalike nõukogude kõikides lülides ühesugused. See on tingitud teatud erinevustest kohalike töörahva saadikute nõukogude tegevuses. Suhteliselt kõige rohkem on alalisi komisjone moodustatud vabariikliku alluvusega linnanõukogudes — 9—13, kõige vähem aga on alalisi komisjone külanõukogudes — keskmiselt 3—4. Rajooninõukogudes on keskmiselt 6—7, rajoonilise alluvusega linnanõukogudes 5—6 ja alevinõukogudes 4—5 alalist komisjoni. Seega, mida suurem on kohaliku nõukogu koosseis, seda rohkem on ka alalisi komisjone.

Pärast NLKP XX kongressi, kus teravalt kritiseeriti puudusi nõukogude töös, on meie vabariigis mindud ühelt poolt kohalike nõukogude alaliste komisjonide arvu vähendamise, teiselt poolt aga komisjonide koosseisu tugevdamise teed, kusjuures iga komisjoni tegevussfäär haarab mitut lähedalseisvat ja üksteisega seotud tööala. Kui näiteks Põltsamaa rajooni Järavere külanõukogus oli

---

[1] Lähemalt külanõukogude alaliste komisjonide kohta vt. H. Schneider, V. Rjanžin, A. Aule, Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogud, Tallinn 1958, lk. 48—63.

varem 5 alalist komisjoni, siis pärast uue koosseisu valimist 1957. aastal leidis külanõukogu, et kogu töö võib jagada kolme alalise komisjoni vahel ning moodustas järgmised komisjonid: 1) põllumajanduskomisjon; 2) rahvahariduskomisjon, kes tegeleb ka külanõukogu kultuurharidus- ning sotsiaalkindlustusalaste küsimustega; 3) rahanduskomisjon, kelle ülesannetesse kuuluvad samuti eelarve-, kaubandus- ja varumisalased küsimused.

Selliselt toimisid valdav osa rajooni-, linna-, alevi- ja külanõukogusid, mistõttu alaliste komisjonide koguarv vähenes 1957. aastal eelmise aastaga võrreldes ligemale 340 võrra. Neid muudatusi alaliste komisjonide osas kajastab tabel 1.

Tabel 1

Alaliste komisjonide ja nende tööst osavõtvate saadikute arv kohalike töörahva saadikute nõukogude üksikute liikide järgi 1956. ja 1957. aastal.

Jrk. nr.	Kohalike nõukogude nimetus	Alalisi komisjone kokku		Alaliste komisjonide koosseisu kuuluvad saadikud	
		1956	1957	1956	1957
1	Rajooninõukogud	251	206	923	1034
2	Vabariikliku alluvusega linnade nõukogud	45	63	566	679
3	Rajoonilise alluvusega linnade nõukogud	177	147	461	514
4	Linnarajooninõukogud	31	34	426	482
5	Alevinõukogud	142	124	365	371
6	Külanõukogud	1518	1251	3603	3893
	Kokku	2164	1825	6344	6973

Toodud tabelist selgub, et alaliste komisjonide arv on vähenenud kõigis kohalike nõukogude lülides, välja arvatud Tallinna linnarajooni- ja vabariikliku alluvusega linnade nõukogud. Viimaste alaliste komisjonide arv tõusis peamiselt selle arvel, et Sillamäe töölisalev nimetati vabariikliku alluvusega linnaks.[1]

Senised kogemused näitavad, et kohalike nõukogude, eriti aga väikeste koosseisudega nõukogude alaliste komisjonide arvu vähendamine ja küsimuste ringi laiendamine, millega nad tegelevad, õigustavad end. Seetõttu osutus võimalikuks suurendada alaliste komisjonide koosseisu ja tõsta saadikute arvu neis. Kui 1956. aastal oli Eesti NSV kohalike nõukogude 2164 alalises komisjonis kokku 12 842 liiget, kellest 6344 olid saadikud ja 6498 mittesaadikud, siis 1957. aastal langes alaliste komisjonide arv 1825-le, kusjuures neis töötavate saadikute arv aga tõusis, ulatudes ligemale

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1957. a. 29. juuni seadlus «Sillamäe töölisalevi kujundamisest vabariikliku alluvusega linnaks».

7000-ni, millele lisandub veel 4382 mittesaadikut. Samuti elavnes alaliste komisjonide tegevus ja laienes nende aktiiv ligemale 2500 inimese võrra.

Nüüd aga, kus kohalike nõukogude saadikute arv on tunduvalt suurenenud, võib ka komisjonide arvu mõnevõrra uuesti tõsta ning suurendada veelgi komisjonide koosseise rahvasaadikute arvel.

Alalistest komisjonidest on kõige levinumad eelarve- ja rahandus-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustus-, haridus- ning kultuurhariduskomisjon. Need komisjonid on moodustatud peaaegu kõigis kohalikes nõukogudes, sest sellealaste küsimustega tegelevad kõik kohalikud nõukogud. Kuna maal on põhiliseks tootmisalaks põllumajandus, siis on rajooni- ja külanõukogudes moodustatud ka põllumajanduskomisjonid. Seevastu linna- ja alevinõukogudes on keskne koht kohaliku tööstus- ja kaubandus-, tervishoiu-, kommunaalmajandus- ja heakorrakomisjonil. Peale nimetatute on reas kohalikes nõukogudes moodustatud veel sotsialistliku seaduslikkuse, kehakultuuri- ja spordi-, elamu-, ehitus-, kaebuste ja avalduste ning kalanduskomisjone. Üldse ulatub meie vabariigi kohalikes nõukogudes kujundatud alaliste komisjonide eri liikide arv 30-ni. Võrreldes kohalike nõukogude 1955. aastal valitud koosseisuga, on alaliste komisjonide liikide arv tunduvalt suurenenud. Kommunistliku ülesehitustöö käigus kerkib päevakorda pidevalt uusi ja uusi küsimusi, samuti võivad lakkamatus arenguprotsessis omandada esmajärgulise tähtsuse need probleemid, mis varem seisid teatud põhjustel tagaplaanil, seepärast on alaliste komisjonide uute liikide tekkimine ning muutused ühe või teise komisjoniliigi levikus täiesti seaduspärasteks nähtusteks meie kiiresti arenevas ühiskonnas.

Uusi alalisi komisjone moodustatakse vahel ka ilma põhjaliku kaalumiseta ja praktilise vajaduseta. Näiteks kohalike nõukogude 1955. aastal valitud koosseisu volituste ajal moodustasid Lihula ja Põltsamaa rajooninõukogu teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste juurutamise komisjoni. Kuna mõlemas nimetatud rajoonis on tööstus vähe arenenud ning põhiliseks tootmisalaks on põllumajandus, siis kujunes välja olukord, kus nii põllumajanduskomisjon kui ka teaduste saavutuste ja eesrindlike kogemuste juurutamise komisjon tegelesid ühtede ja samade küsimustega, sest vastavalt Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude alaliste komisjonide põhimäärusele peavad alalised komisjonid tegelema eesrindlaste kogemuste uurimise, üldistamise ja juurutamisega. Selline dubleerimine alaliste komisjonide töös polnud millegagi põhjendatud ning Lihula ja Põltsamaa rajooninõukogu tegid õigesti, kui ühendasid teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste juurutamise komisjoni alalise põllumajanduskomisjoniga.

Dubleerimine rea kohalike nõukogude alaliste komisjonide töös on tingitud ka sellest, et kõik nõukogud pole silmas pidanud Eesti NSV kohalike nõukogude alaliste komisjonide põhimääruse nõuet selle kohta, et alaliste komisjonide moodustamisel peab töörahva

saadikute nõukogu määrama kindlaks iga komisjoni konkreetsed ülesanded, lähtudes põhimääruses fikseeritud alaliste komisjonide põhiülesannetest ja nõukogu ees seisvatest ülesannetest.

Mõndagi on selles osas õppida Pärnu linna- ja Haapsalu rajooninõukogult. Selleks, et anda alaliste komisjonide liikmetele endile võimalus osa võtta alaliste komisjonide konkreetsete ülesannete kavandamisest, kinnitati need Haapsalu rajooninõukogu poolt mitte uue koosseisu esimesel, vaid teisel istungjärgul, s. o. pärast seda, kui alalised komisjonid olid täitevkomitee töötajate kaasabil välja töötanud ja läbi arutanud oma ülesannete projekti. Sellise praktika tugev külg seisab selles, et alaliste komisjonide liikmed võtavad ise osa komisjoni ülesannete määramisest ning neil on teada, milliste küsimustega neil tuleb tegelda ja missugused probleemid seisavad komisjoni ees.

Kuna alaliste komisjonide konkreetsed ülesanded on kindlaks määranud ainult üksikud kohalikud nõukogud ja real juhtudel ei teatagi, kuidas seda teha, siis toome selle kohta näite Pärnu linnanõukogu tööpraktikast, kes määras oma alalise ehitus- ja arhitektuurikomisjoni ülesanded järgmiselt.

Ehitus- ja arhitektuurikomisjon:

a) kontrollib linna ehitusorganisatsioonide tegevust ning teeb ettepanekuid nende töö parandamiseks;

b) aitab kaasa elamuehituse organiseerimisele elanikkonna osavõtul;

c) osutab igakülgset kaasabi individuaalelamuehituse arendamiseks linnas;

d) kontrollib ehitustööde kvaliteeti ning töö organiseerimist linna ehitusobjektidel ja aitab kaasa esinevate puuduste kõrvaldamiseks;

e) võtab osa linna planeerimisest ning teeb ettepanekuid linna väljaehitamise küsimustes;

f) töötab välja ettepanekuid ehitusmaterjalide kvaliteedi tõstmiseks ja nende tootmise laiendamiseks kohalikust toorainest;

g) kontrollib ehitusmaterjalide müüki linna kaubandusvõrgus.

Selliselt kindlaks määratud ülesannete puhul on igal komisjoni liikmel selge, missuguste küsimustega tal tuleb tegelda.

Alaliste komisjonide koosseis. Kohalikud nõukogud, määrates kindlaks loodavate alaliste komisjonide liigid ja konkreetsed ülesanded, lahendavad ühtlasi ka küsimuse komisjonide suuruse ja personaalse koosseisu kohta. Alaliste komisjonide arvulise suuruse kindlaksmääramisel tuleb arvestada kaht asjaolu: esiteks, antud nõukogu saadikute arvu; teiseks, komisjoni töömahtu. Et kohalikud nõukogud pole oma koosseisult võrdsed ja alaliste komisjonide töömaht on erinev, siis erineb ka alaliste komisjonide suurus. Suhteliselt kõige suuremad on Tallinna linnarajooninõukogude alalised komisjonid, kuhu kuulub keskmiselt 14 liiget, vabariikliku alluvusega linnade nõukogude alalistes komisjonides on keskmiselt 12, rajooninõukogude alalistes komisjonides — 8, rajoonilise

alluvusega linnade nõukogude alalistes komisjonides — 6, alevi- ja külanõukogude alalistes komisjonides — 5 liiget.[1]

Need on alaliste komisjonide keskmised suurused kohalike nõukogude liikide järgi. Kuid sõltuvalt alaliste komisjonide töömahust on nende arvulises suuruses suuri erinevusi ka ühe ja sama nõukogu lüli ning isegi ühe ja sama nõukogu ulatuses. Nii näiteks on küla- ja rajooninõukogude alalised põllumajanduskomisjonid tunduvalt suuremad kui eelarve- ja rahanduskomisjonid, linnanõukogude kaubandus-, heakorra-, kommunaalmajandus- ja kohaliku majanduse komisjonid on harilikult koosseisult arvukamad kui eelarve- ja rahandus- ning teedekomisjonid.

Kui alaliste komisjonide suuruse kindlaksmääramisel tuleb arvestada nõukogude saadikute arvu ja komisjonide töömahtu, siis komisjonide personaalse koosseisu kindlaksmääramisel on vaja silmas pidada saadikute ning komisjonide tööst osa võtma kutsutud eesrindlike töötajate töö- ja huvialasid ning soovi töötada komisjonis.

Eesti NSV kohalike nõukogude alaliste komisjonide üheks iseärasuseks on see, et nende koosseisu võivad nõukogud vajaduse korral valida peale saadikute ka teisi töötajaid, kes antud nõukogu saadikud ei ole. Kuigi juriidilises kirjanduses on osa autoreid avaldanud arvamust, et mittesaadikute valimine alaliste komisjonide koosseisu pole õige,[2] on see praktika meie vabariigi kohalike nõukogude, eriti aga väikesekoosseisuliste küla-, alevi- ja linnanõukogude tööpraktikas sügavalt juurdunud. See võimaldab töötajate laiemaid hulki kaasa tõmmata nõukogude ees seisvate ülesannete täitmisele. Meie vabariigis on põhiliselt ainult Tallinna linnarajooninõukogude alalised komisjonid sellised, mis koosnevad üksnes saadikutest. Eesti NSV kohalike nõukogude 1957. aastal valitud koosseisu alalistes komisjonides oli kokku 6973 saadikut ja 4382 mittesaadikut. Valdav osa mittesaadikutest, arvult 3034, kuulus külanõukogude alaliste komisjonide koosseisu. Rajooninõukogude alaliste komisjonide koosseisus oli 628, rajoonilise alluvusega linnanõukogude alalistes komisjonides 417, alevinõukogude alalistes komisjonides 229 ja vabariikliku alluvusega linnanõukogude alalistes komisjonides 74 mittesaadikut.

Üheaegselt alaliste komisjonide moodustamisega valivad nõukogud ka alaliste komisjonide esimehed. Esimehe asetäitja ja sekretäri valimine kuuluvad aga alaliste komisjonide endi õiguste hulka. Saadikute juhtiva osa kindlustamiseks alalistes komisjonides näeb Eesti NSV kohalike nõukogude alaliste komisjonide põhimäärus ette, et alaliste komisjonide esimeheks ja tema asetäitjaks võib valida üksnes vastava nõukogu saadikuid (p. 6).

Samuti fikseerib põhimäärus praktikas väljakujunenud tava,

[1] Seoses 1959. aasta märtsis toimunud valimistega suurenes kohalike nõukogude koosseis, mis võimaldas mõnevõrra suurendada ka alalisi komisjone.

[2] Vt. Ю. В. Тодорский, Постоянные комиссии местных Советов депутатов трудящихся, lk. 62.

mille kohaselt täitevkomitee esimeest, tema asetäitjat ega sekretäri ei valita nõukogude alaliste komisjonide koosseisu. Küll võivad aga komisjonidesse kuuluda täitevkomitee liikmed ja osakondade juhatajad. Nende suhtes kehtestab põhimäärus nõude, et neid ei või valida alaliste komisjonide esimeesteks, esimeeste asetäitjateks ega sekretärideks. Sellega välditakse haldusorganite ning nende juhtivate töötajate administreerimise võimalused alaliste komisjonide suhtes, kes alluvad ainult neid moodustanud nõukogudele, ja luuakse alalistele komisjonidele kõik vajalikud tingimused täitevkomitee osakondade tegevuse takistamatuks kontrollimiseks.

Kohalike nõukogude alaliste komisjonide käsitlemisel on vaja eraldi peatuda mandaatkomisjonil, mis kujutab endast erilaadset komisjoni. Ehkki ka tema oma iseloomult on alaline komisjon, ei laiene temale alaliste komisjonide põhimääruse eeskirjad ning tema töö toimub teistes vormides. Mandaatkomisjoni ülesanded seisavad vastava nõukogu saadikute volituste kontrollimises ning kontrollimiste tulemuste ettekandmises nõukogule. See on peamiselt kontroll selle üle, kas on peetud kinni valimiste eeskirjadest. Mandaatkomisjoni teise ülesandena näevad Eesti NSV külade ja alevite töörahva saadikute nõukogude põhimäärused ette nõukogule ettekannete tegemise selle kohta, kuidas saadikud täidavad oma kohustusi. Just selle viimase ülesande täitmisele tuleks mandaatkomisjonidel pöörata suuremat tähelepanu; see aitaks tõhusalt kaasa saadikutöö edasisele parandamisele.

3. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid töös alalises komisjonis

Tööülesannete jaotus alalistes komisjonides. Kohalike nõukogude alalistesse komisjonidesse valitud rahvasaadikute ja eesrindlike töötajate põhiliseks kohustuseks on *aktiivselt osa võtta selle komisjoni tööst, kelle koosseisu nad kuuluvad.* See kohustus sisaldab endas nõude võtta osa alalise komisjoni koosolekutest ja täita õigeaegselt ning eeskujulikult kõik komisjonilt saadud ülesanded.

Alaliste komisjonide poolt liikmetele antud ülesanded on iseloomult kas *alalised* või *ajutised.* Alaliste ülesannete hulka kuuluvad näiteks komisjoni esimehe, esimehe asetäitja ja sekretäri kohustuste täitmine, ajutiste ülesannete hulka aga kõik ülejäänud.

Küsimus alalise komisjoni esimehe valimisest, nagu juba eespool tähendatud, lahendatakse kohaliku nõukogu poolt, kõik ülejäänud ülesanded jagab aga komisjon ise oma liikmete vahel.

Alalise komisjoni esimees teostab komisjoni töö üldist juhtimist: ta kutsub kokku komisjoni koosolekud ja juhatab neid, organiseerib komisjoni tööplaanide koostamist, koosolekute etteval-

mistamist, määrab kindlaks komisjoni koosolekute aja ja koha, kui need pole tööplaanis ette nähtud, suhtleb komisjoni nimel asutuste, ettevõtete ja organisatsioonidega, peab alalist sidet täitevkomitee ja tema vastava osakonnaga, organiseerib komisjoni poolt tehtud ettepanekute realiseerimist, suunab ja abistab komisjoni liikmeid neile antud ülesannete täitmisel.

Rahvasaadik, kes on valitud alalise komisjoni esimehe asetäitjaks, abistab esimeest tema kohustuste täitmisel, täidab esimehelt saadud ülesandeid koosolekute ettevalmistamise, tehtud ettepanekute täitmise kontrolli ja täitevkomiteega sidepidamise alal, esimehe äraolekul täidab aga kõiki tema kohustusi.

Kui alaliste komisjonide esimehed ja nende asetäitjad peavad olema kindlasti antud nõukogu saadikud, siis komisjonide sekretäride kohta alaliste komisjonide põhimäärus seda nõuet ei püstita, nendeks võivad olla ka komisjoni koosseisu kuuluvad mittesaadikud. Sekretäri ülesandeks on teha komisjoni liikmetele teatavaks koosolekute aeg ja koht, protokollida komisjoni koosolekuid, pidada komisjoni liikmete ja aktivistide töö kohta arvestust ja kontrollida neile antud ülesannete täitmist, hoida korras komisjoni asjaajamine ning saata komisjoni poolt vastuvõetud ettepanekud õigeaegselt edasi vastavatele organitele.

Alaliste komisjonide esimeeste, nende asetäitjate ja sekretäride iseseisev tegevus piirdub ainult organisatsiooniliste abinõudega. Kõigil teistel juhtudel võivad nad tegutseda ainult komisjonilt saadud ülesandel ja volitusel.

Komisjoniliikmete alaliste ülesannete hulka loetakse vahel ka pidev kontroll neile kinnistatud objektides või tööpiirkondades. Praktika lähem analüüs aga näitab, et antud juhtudel pole tegemist mitte alaliste ülesannete andmisega komisjoniliikmetele, vaid kindlate objektide ja tööpiirkondade määramisega, kus nad täidavad komisjonilt saadud ajutise iseloomuga ülesandeid.

Seega kuuluvad alaliste ülesannete hulka ainult komisjoni esimehe, tema asetäitja ja sekretäri kohustuste täitmine, kuna ülejäänud liikmetele antud ülesanded on ajutise iseloomuga.

Komisjonid annavad oma liikmetele harilikult järgmise sisuga ülesandeid: 1) kontrollida teatud objekti või kaebustes ja avaldustes märgitud asjaolude vastavust tegelikkusele; 2) süstemaatiliselt kontrollida ja jälgida teatud nõukogu territooriumil oleva asutuse, ettevõtte või organisatsiooni tegevust; 3) võtta osa nõukogu või tema täitevkomitee otsuste projektide, samuti komisjoni enda ettepanekute väljatöötamisest; 4) võtta osa täitevkomitee istungist; 5) esineda aruannete ja kaasaruannetega nõukogu istungjärkudel või täitevkomitee istungil; 6) abistada täitevkomiteed kaebuste ja avalduste lahendamisel ning valijate ettepanekute ja juhendite elluviimisel jne.[1]

---

[1] Vt. Ю. В. Тодорский, Постоянные комиссии местных Советов депутатов трудящихся, Москва 1955, lk. 117.

Alalised komisjonid võivad ülesandeid anda mitte ainult oma liikmetele, vaid ka komisjonide tööst osa võtma kutsutud aktivistidele. Meie vabariigi kohalike nõukogude alaliste komisjonide aktiiv on küllaltki suur, ulatudes eelmise koosseisu ajal ligemale 8000 inimeseni. Kõige rohkem aktiviste, nimelt 5028, oli külanõukogude alalistel komisjonidel, kusjuures iga komisjoni kohta tuli keskmiselt 4 aktivisti. Rajooninõukogude 206 alalisel komisjonil oli kokku 1190 aktivisti. Suhteliselt kõige vähem oli aktiviste alevinõukogude alalistel komisjonidel — keskmiselt ainult kaks iga komisjoni kohta.

Alaliste komisjonide aktiivi hulgas on tootmise novaatoreid, kolhoositöö eesrindlasi, insener-tehnilisi töötajaid, agronoome, zootehnikuid, arste, õpetajaid, kultuurihariduslike ja teiste asutuste töötajaid. Andes nii neile kui ka komisjonide liikmetele tööülesandeid, on vajalik arvestada nende võimeid, oskusi, kogemusi ja soove rakenduda ülesande täitmisele. Iga ülesanne, mis antakse komisjoni liikmetele ja aktivistidele, peab olema neile jõukohane. See on esimene nõue. Teiseks on vajalik, et tööülesanded oleksid antud eranditult kõigile komisjoni liikmetele ja aktivistidele. Praktikas aga esineb tihtipeale seda, et need komisjoni liikmed ja aktivistid, kes suhtuvad oma töösse kohusetundlikult, koormatakse ülesannetega üle, kuna neile, kes pole üles näidanud omapoolset aktiivsust või kes vajavad süstemaatilist abi tööks alalistes komisjonides, ülesandeid üldse ei anta. Selliste väärnähtuste vastu tuleb otsustavalt võidelda, sest see koormab asjatult ühtesid komisjonide liikmeid ja aktiviste ning sulgeb tee arenguks teistele. Alaliste komisjonide töö korraldamisel ei tohi hetkekski unustada, et nad on ja peavad jääma riigivalitsemise kooliks tuhandetele töölistele ja talupoegadele.

Pärast partei XX kongressi hakkasid kohalikud nõukogud osutama suuremat tähelepanu alaliste komisjonide tegevusele, sagedamini hakati kuulama nende tööaruandeid, samuti on suurenenud täitevkomiteede abi komisjonidele. Seetõttu on elavnenud ka alaliste komisjonide töö ning kasvanud nende liikmete aktiivsus. Alalistes komisjonides on nüüd palju selliseid saadikuid ja mittesaadikuid, kes püüdlikult ja kohusetundlikult täidavad neile antud ülesandeid, näitavad üles omapoolset initsiatiivi. Piirdume siinjuures ainult ühe näitega.

Haapsalu rajooninõukogu alalise põllumajanduskomisjoni üheks energilisemaks liikmeks, vaatamata oma rohkem kui 70 eluaastale, on rahvasaadik J. Saar. Ta sai komisjonilt ülesande selgitada välja põhjused, mis pidurdavad noorloomakasvatust J. Lauristini nimelises kolhoosis. Olles Noarootsi veterinaarjaoskonna juhataja, ei jäänud temale kui spetsialistile tähele panemata ükski puudus. Kuid ta ei piirdunud ainult puuduste fikseerimisega, vaid näitas kätte ka teed, abinõud ja vahendid olukorra parandamiseks noorloomakasvatuses. Ta selgitas neid kolhoosnikutele farmitöötajate nõupidamistel ja kolhoosnikute üldkoosolekuil. Ei

saa ütelda, et J. Saarel oleks läinud tehtud ettepanekute rakendamine libedasti. Asi ei seisnud mitte üksnes kolhoosi juhatuses, vaid tarvis oli jagu saada ka minnalaskmise meeleoludest farmis. J. Saar kontrollis, kuidas rakendatakse abinõusid olukorra parandamiseks, vestles farmitöötajate ja juhatuse liikmetega, mitmel korral abistas isiklikult kohapeal. Isegi rajooninõukogu täitevkomitee istungil tuli seda küsimust arutada. Pärast aastast visa tööd hakkas olukord noorloomakasvatuses paranema.

See on ühtlasi näide selle kohta, kui tähtis on alaliste komisjonide liikmetele püsivus, kannatlikkus, järjekindlus ja visadus saadud ülesannete täitmisel, tuginemine kohapealsetele töötajatele ning laiahaardeline selgitustöö nende hulgas.

Alaliste komisjonide koosolekud. Tingituna sellest, et alalised komisjonid on kohalike nõukogude kollegiaalsed organid, kes arutavad liikmete osavõtul kõiki komisjonide ülesannetesse kuuluvaid põhiküsimusi, on rahvasaadikute ja komisjonide tööst osa võtma kutsutud aktivistide kohustuseks osa võtta *komisjonide koosolekutest.* Alaliste komisjonide töövormina vastavad koosolekud täielikult komisjonide kui kollegiaalsete organite tegevuse iseloomule, kindlustades komisjoni kõigile liikmetele võimaluse osavõtuks komisjoni tööst.

Alaliste komisjonide koosolekutel arutatakse kontrollimise tulemusi, istungjärkudele või täitevkomitee istungitele esitatavaid ettekandeid, kaasaruandeid, otsuste projekte, samuti komisjonide liikmete tööaruandeid, kuulatakse asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhtivate töötajate informatsiooni, arutatakse läbi ja kinnitatakse komisjonide tööplaanid, formuleeritakse ettepanekud, jagatakse tööülesanded liikmete vahel jne.

Meie vabariigis on mitmetes kohalikes nõukogudes, nagu Lihula rajooninõukogus, Elva rajooni Rõngu ja reas teistes külanõukogudes praktiseeritud mitme komisjoni *ühiste koosolekute* korraldamist. Seda peamiselt seoses kas kevadkülvi või mõne teise põllumajanduskampaania läbiviimisega, millega tegeleb küll peamiselt põllumajanduskomisjon, kuid peale selle ka kultuurihariduse ja teised komisjonid. Antud juhul on tegemist ühe ja sama nõukogu mitme alalise komisjoniga. Kuid praktika tunneb ka erinevate nõukogude ühe- ja erinimeliste alaliste komisjonide ühiseid koosolekuid. Üks selline koosolek toimus Haapsalu rajoonis, kus arutati asulate heakorrastamist ja kaunistamist. Koosolekust võtsid osa nii rajooni-, linna- kui ka külanõukogude alalised komisjonid, kes tegelesid tähendatud küsimustega. On selge, et niisuguste laiu töötajate hulki haaravate ürituste organiseerimine nõuab alalistelt komisjonidelt kooskõlastatud tööd. Selleks pakuvadki häid võimalusi ühised koosolekud, kus jagatakse ülesanded komisjonide ja nende liikmete vahel ning tehakse kokkuvõtteid tehtud tööst.

Peale alaliste komisjonide ühiste koosolekute on mõnedes kohalikes nõukogudes, nagu Tartu ja Narva linnanõukogus, Paide rajooni Oisu, Võru rajooni Haanja ja Tartu rajooni Kokora küla-

nõukogus organiseeritud *alaliste komisjonide väljasõidukoosolekuid* nendesse asutustesse, ettevõtetesse ja organisatsioonidesse, kelle tööküsimusi arutatakse. Selliste koosolekute korraldamist on soovitav ulatuslikumalt praktiseerida. See võimaldab kontrollitavate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töötajate laialdast osavõttu koosolekutest ja esineda seal omapoolsete ettepanekutega. Samuti soodustab see altpoolt tuleva kriitika arendamist ning mobiliseerib kohalikke töötajaid esinevate puuduste kõrvaldamisele.

Alaliste komisjonide koosolekute töö on edukas ainult siis, kui need on hoolikalt ette valmistatud. Selle eest vastutavad komisjoni esimees, tema asetäitja ja sekretär. Koosolekute ettevalmistamise hulka kuuluvad küsimuste valik koosoleku päevakorda vastavalt tööplaanile ja tekkinud vajadustele, kontrolliülesannete täitmine seoses arutamisele kavandatud küsimustega, koosoleku aja, koha ja päevakorda esitatud küsimuste teatamine komisjoni liikmetele, täitevkomitee esindajaile, vastava osakonna töötajaile ja aktivistidele, kelle osavõttu komisjoni koosolekust peetakse vajalikuks. See teatamine peab toimuma aegsasti, vähemalt 5—10 päeva enne koosolekut, et osavõtjatel oleks võimalik selleks hästi ette valmistada ning koosoleku tööst aktiivselt osa võtta.

Nagu eesrindlike alaliste komisjonide kogemused kinnitavad, on otstarbekohane nii komisjonide koosolekute ettevalmistusse kui ka koosolekute töösse peale liikmete kaasa tõmmata aktiviste, kes on tihedalt seotud asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tööga ning rahvahulkadega, tunnevad hästi töötajate vajadusi ning võivad seetõttu osutada komisjonidele suurt abi.

Alalise komisjoni koosolek on otsustusvõimeline siis, kui sellest võtab osa üle poole komisjoni liikmete arvust. Kõik küsimused otsustatakse komisjoni koosolekul lihthäälteenamusega. Aktivistid, kes ei ole valitud komisjoni koosseisu, võtavad selle tööst osa nõuandva häälega.

Komisjoni koosseisu kuuluvate saadikute ja mittesaadikute kohustusele võtta osa alalise komisjoni tööst vastab nende *õigus esitada küsimusi koosolekule arutamiseks, avaldada oma ja töötajate arvamusi arutatavates küsimustes, teha omapoolseid ettepanekuid, võtta osa küsimuste lahendamisest otsustava häälega.*

Alaliste komisjonide töökord on tõeliselt demokraatlik. See võimaldab mitte ainult komisjoni liikmetel, vaid ka kõigil teistel koosolekust osavõtjatel esineda koosolekul, kritiseerida puudusi nõukogu organite töös, näidata teid ja võimalusi nende kõrvaldamiseks. See tähendab, et alaliste komisjonide aktivistid, koosolekule kutsutud täitevkomitee ja vastavate osakondade esindajad ning asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide ameti-isikud kasutavad alaliste komisjonide koosolekutel samu õigusi, mis on komisjoni liikmetelgi, välja arvatud ainult see, et neil on küsimuste lahendamisel mitte otsustav, vaid nõuandev hääleõigus. Otsustav

hääleõigus on ainult alaliste komisjonide liikmetel, vaatamata sellele, kas nad on antud nõukogu saadikud või mitte.

Põhiliselt ühesugused on ka need tegevusvormid, mida kasutavad komisjonide liikmed ja aktivistid alaliste komisjonide ees seisvate ülesannete täitmisel. Tähtsamateks tegevusvormideks, mis kindlustavad komisjonide liikmete ja aktivistide aktiivse osavõtu alaliste komisjonide koosolekutest, on: 1) esinemine informatsiooniga kontrollimise tulemuste või komisjonilt saadud ülesannete täitmise kohta; 2) sõnavõtud seoses arutatavate küsimustega; 3) küsimuste esitamine; 4) ettepanekute tegemine.

Esinemine informatsiooniga kontrollimise tulemuste ja komisjonilt saadud ülesannete täitmise kohta on üheks levinumaks alaliste komisjonide koosolekust aktiivse osavõtu vormiks. Komisjonide koosolekud on sisulise töö poolest põhiliselt kahesugused: nad kas eelnevad vahetult organisatsioonilisele tööle, kus selgitatakse liikmetele ja aktivistidele eesseisvaid üritusi, kavandatakse üksikasjaline organisatsioonilise töö plaan ning jagatakse ülesanded komisjoni liikmete ja aktivistide vahel, või siis viivad selle lõpule. Just viimasel juhul, kui tehakse kokkuvõtteid organisatsioonilisest tööst, kontrollimise tulemustest ning komisjonilt saadud ülesannete täitmisest, on informatsioonidel tähtis koht. Nende alusel koostatakse komisjoni aruanded ja kaasaruanded ning töötatakse välja ettepanekud töö edasiseks parandamiseks.

Kuid sageli esinevad informatsiooniga ka komisjonide koosolekutele kutsutud täitevkomitee juhtivad töötajad, täitevkomitee osakondade, samuti asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajad. Nende informatsioon on oma sisult tunduvalt erinev komisjoni liikmete ja aktivistide informatsioonist. Kui viimaste informatsioon sisaldab peamiselt ülevaadet selle kohta, mida nad on teinud komisjonilt saadud ülesannete täitmiseks, millised on täitmise tulemused ja ettepanekud esinenud väärnähtuste kõrvaldamiseks ning sisemiste reservide ulatuslikumaks kasutamiseks, siis täitevkomitee juhtivad töötajad esinevad alaliste komisjonide koosolekutel põhiliselt selle eesmärgiga, et informeerida alaliste komisjonide liikmeid täitevkomitee ees seisvatest ülesannetest, kooskõlastada täitevkomitee ja alaliste komisjonide tegevust, suunata alaliste komisjonide tähelepanu neile küsimustele, mis vajavad kiiret lahendamist, ning anda neile nõu kontrollimise läbiviimiseks.

Siinjuures tuleb aga märkida seda, et alaline komisjon ei saa täitevkomitee esimeest, esimehe asetäitjaid ja sekretäre kohustada esinema informatsiooniga. Küll aga on alalistel komisjonidel õigus nõuda täitevkomitee osakondade, samuti asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajatelt informatsiooni nõukogu, tema täitevkomitee või kõrgemalseisvate organite otsuste täitmise kohta, nõuda seletust ühe või teise küsimuse kohta vastavas töölõigus. Siin on vaja teha selgepiiriline vahe ühelt poolt informatsiooni ja teiselt poolt aruande vahel, sest alalised komisjonid võivad osakondade, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajatelt

nõuda informatsiooni, mitte aga aruannet. Erinevus seisab siin kõigepealt eesmärgis. Aruanne kujutab endast süstematiseeritud, üksikasjalist ja analüüsivat ülevaadet osakonna, asutuse, ettevõtte või organisatsiooni kogu tegevuse või mõne tema töölõigu kohta, selgitades välja töö kõik tugevad ja nõrgad küljed. Alalised komisjonid aga, nõudes informatsiooni asutuste ja ettevõtete juhatajatelt, peavad silmas teist eesmärki. Kuna alalised komisjonid panevad oma töös pearõhu organiseerivale tegevusele elanikkonna hulgas ning kontrollivale tegevusele asutustes ja ettevõtetes, siis seisavad ka informatsioonid kontrolliva tegevuse teenistuses. Antud juhul puudub vajadus üksikasjaliste aruannete järele, sest komisjonid tutvuvad ise olukorraga kohtadel, piisab vaid informatsioonist komisjonile selgusetuks jäänud küsimuses. Informatsioon valgustab seega olukorda mõnes üksikküsimuses, toob selgust otsuse täitmise, samuti asetleidva puuduse põhjuste kohta. Informatsiooni nõudmine selles tähenduses on täielikus kooskõlas ka alaliste komisjonide volitustega.

Siit järeldub, et informatsiooni iseloom alaliste komisjonide koosolekul sõltub sellest, kes esineb informatsiooniga: kas komisjoni liikmed ja aktivistid, täitevkomitee vastutavad töötajad või osakondade, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajad.

Informatsioonide kõrval kasutavad alaliste komisjonide liikmed ja aktivistid komisjonide koosolekute tööst osavõtuks samuti sellist vormi nagu *sõnavõtud*. Sõnavõtud on seotud komisjoni koosolekul arutatavate küsimustega. Sõnavõttudes võivad komisjoni liikmed ja aktivistid avaldada nii oma kui ka kohalike töötajate arvamusi, kõnelda oma tähelepanekutest ja eesrindlaste kogemustest, kritiseerida puudusi, teha ettepanekuid nende kõrvaldamiseks, juhtida komisjoni tähelepanu nendele küsimustele, mis vajavad kiiret lahendamist või mis on vaja võtta komisjoni edasisse tööplaani. Kuid sealjuures kehtib nõue, et igal sõnavõtul oleks oma kindel eesmärk — aidata komisjonil jõuda arutatavas küsimuses edasi.

Küsimusi esitatakse alaliste komisjonide koosolekul harilikult neile, kes esinesid informatsiooni või sõnavõtuga või tegelesid aruannete, kaasaruannete või otsuste projektide esialgsete variantide ettevalmistamisega. Küsimused peavad aitama välja selgitada arusaamatuks jäänud asjaolusid. Real juhtudel taotlevad alaliste komisjonide liikmed oma küsimustega seda, et juhtida komisjoni, täitevkomitee osakonna, asutuse, ettevõtte või organisatsiooni juhatajate tähelepanu nendele probleemidele, mis seni pole leidnud lahendamist, samuti seda, et saada teada täiendavaid asjaolusid seoses informatsioonidega.

Alaliste komisjonide tööpraktikas ei puudu ka näited selle kohta, kus küsimused on adresseeritud komisjoni esimehele, tema asetäitjale või sekretärile. Seda harilikult seoses neile pandud alaliste ülesannete täitmisega komisjoni töö organiseerimise alal. Valdavatel juhtudel on esitatud küsimuste aluseks mõni negatiivne

fakt. Näiteks esitasid Põltsamaa rajooni Lustivere külanõukogu alalise kultuurharidus- ja sotsiaalkindlustuskomisjoni liikmed esimehele küsimuse selle kohta, et miks ta pole tööplaanis ettenähtud tähtaegadel kokku kutsunud komisjoni koosolekuid ega pea alalist sidet täitevkomiteega. Esitame veel ühe näite. Sindi linnanõukogu alalise eelarvekomisjoni sekretäril tuli komisjoni liikmetele anda vastust selle kohta, miks komisjoni poolt vastuvõetud ettepanekuid ei antud õigeaegselt edasi vastavaile organeile. Kuid esimehele või sekretärile esitatud küsimuse aluseks võib olla samuti mõni komisjoni liikmetele selgusetu asjaolu seoses komisjoni töö korraldamisega.

Mis puutub alaliste komisjonide liikmete ja aktivistide *ettepanekutesse* arutatava küsimuse kohta, siis esitatakse need oma informatsioonides või sõnavõttudes. Ent peale selle on komisjonide liikmeil ja aktivistidel õigus komisjoni tööst kokkuvõtete tegemisel teha omapoolseid ettepanekuid komisjoni otsuste, ettepanekute, tööplaanide, aruannete ja kaasaruannete projektide muutmise või täiendamise kohta ning neid põhjendada. Samuti võib komisjoni liige või koosolekust osavõttev aktivist sõna võtta teiste poolt tehtud ettepanekute toetamiseks või nende vastu. Kõik ettepanekud tuleb panna hääletamisele.

Alaliste komisjonide tööd kokku võtvad aktid on mitmesugused. Levinumad neist on järgmised: 1) arvamused nõukogu otsuste projektide kohta, mis on välja töötatud täitevkomitee poolt; 2) otsuste projektid, mis komisjon ise on ette valmistanud; 3) ettepanekud nõukogude organitele, asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele töö edasiseks parandamiseks ning sisemiste reservide mobiliseerimiseks; 4) kontrollaktid; 5) alaliste komisjonide aruanded ja kaasaruanded istungjärkudel ja täitevkomitee istungitel; 6) otsused.

Need alaliste komisjonide liikmete kollektiivset arvamust kajastavad aktid on sisult ja iseloomult kahesugused: ühtedes neist lahendatakse komisjoni töökorraldusega seotud küsimusi, nagu komisjoni esimehe asetäitja ja sekretäri valimine, tööplaanide, komisjoni aruannete ja kaasaruannete kinnitamine ning tööülesannete jagamine komisjoni liikmete vahel, teised aktid aga sisaldavad arvamusi ja ettepanekuid teiste asutuste ja ettevõtete töö parandamiseks.

Tingituna sellest, et alaliste komisjonide osavõtt riiklikust tegevusest toimub mitte riiklike ülesannete iseseisva lahendamise, vaid kohalikele riigivõimuorganeile abi osutamise vormis, sisaldavad ka nende aktid nõukogule, täitevkomiteele ja tema osakondadele, asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele põhiliselt soovitusliku iseloomuga ettepanekuid, milledel puudub juriidiliselt kohustuslik jõud. Kui asutuse, ettevõtte või organisatsiooni juhataja ei vii ellu alalise komisjoni ettepanekuid, on viimasel õigus esitada need läbivaatamiseks ja otsustamiseks vastavale töörahva saadikute nõukogule või tema täitevkomiteele. Ainukesteks küsi-

musteks, mida alalised komisjonid võivad iseseisvalt lahendada ja otsustada, on komisjonisisesed organisatsioonilised küsimused.

Seega võivad alalised komisjonid vastu võtta otsuseid ainuüksi komisjonide töösse puutuvates küsimustes, kõigil teistel juhtudel aga ainult akte, mis sisaldavad komisjoni arvamusi ja soovitusliku iseloomuga ettepanekuid.

Kuid alaliste komisjonide liikmete ja aktivistide tegevus ei piirdu ainult osavõtuga komisjoni koosolekutest. Neil on täita ulatuslikud ülesanded samuti elanikkonna mobiliseerimisel partei ja valitsuse poliitika elluviimisele, nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuste täitmisele, nõukogu istungjärkude ja täitevkomitee istungite ettevalmistamisel, valijate ettepanekute, taotluste ja juhendite realiseerimisel, sotsialistliku võistluse organiseerimisel ning kontrolli teostamisel asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides. Sealjuures kasutavad nad mitmesuguseid töövorme ja -meetodeid.

Alaliste komisjonide kontrolliv tegevus. Üheks tähtsamaks alaliste komisjonide liikmete ja aktivistide töövormiks, mida nad kasutavad komisjonidelt saadud ülesannete täitmiseks, on kontrollimiste läbiviimine nõukogu territooriumil paiknevates asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides ning nende töö jälgimine. Kohapealse olukorra kontrollimine on vajalik igal juhul, olenemata sellest, missuguse alalise komisjoni ülesande täitmisega on tegemist. Kontrollimise käigus aitab iga alalise komisjoni liige ja komisjoni tööst osavõttev aktivist oma organisatsioonilise töö ja mobiliseeriva tegevusega ellu viia partei direktiive ja nõukogude organite akte, välja selgitada asutuste ja ettevõtete tööd pidurdavad tegurid ning abinõud nende kõrvaldamiseks.

Enne kui asuda vahetule kontrollimisele, tuleb alalisel komisjonil kavandada kontrollimise plaan ja sooritada vajalik ettevalmistustöö. Selle ettevalmistustöö hulka kuuluvad: 1) kontrollimisele tulevate objektide — asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide, vahel isegi üksikute tootmisosakondade, brigaadide ja farmide kindlaksmääramine; 2) kontrolli ulatuse ja eesmärgi kindlaksmääramine; 3) komisjoni liikmete ja aktivistide vahel objektide ja ülesannete jaotamine; 4) kontrolli tähtaegade kindlaksmääramine.

Kontrollimisele võetavate objektide kindlaksmääramisel lähtuvad komisjonid neist ülesannetest ja eesmärkidest, mida kontrollimisega taotletakse. Alevi- ja külanõukogudes, kus asutuste ja ettevõtete arv on üldiselt väike, pole kontrolliobjektide kindlaksmääramisega erilisi raskusi — harilikult kontrollitakse neid kõiki. Seevastu rajoonides ja suurtes linnades, kus asutuste ja ettevõtete arv on suur, on vajalik teha kontrolliobjektide osas valikut, sest komisjonil puudub võimalus kõigi nende tööd põhjalikult kontrollida. Selle valiku teeb komisjon ise, püüdes haarata ühelt poolt selliseid ettevõtteid, kelle töös esinevate puuduste kohta on saabunud signaale juba varem, ja teiselt poolt neid ettevõtteid, kes on tuntud eesrindliku töö poolest ning kust on võimalik saada andmeid paremate

töökogemuste kohta. Selline objektide valik tagab nii vastavat liiki ettevõtete töös esinevate tüüpiliste puuduste kui ka töö positiivsete külgede väljaselgitamise ja loob alused komisjoni poolt asutuste ja ettevõtete töö parandamiseks konkreetsete ettepanekute tegemiseks.

Kontrolli ulatuse ja eesmärgi kindlaksmääramine tuleneb komisjoni tööplaani võetud küsimuse enda iseloomust. Kui on vaja koostada kaasaruanne mõne asutuse või ettevõtte töö kohta, siis on vaja kontrollida selle asutuse või ettevõtte kogu tegevust. Kui aga on plaanis selgitada välja, kuidas täidetakse linnas või rajoonis kaubanduseeskirju, siis tuleb kontrollimisele võtta kõigi kaubandusettevõtete see tööliik. Tihtipeale ei piisa üksnes täitmise kontrollimisest, vaid on tarvis süstemaatiliselt kontrollida kogu täitmisega seoses olevat tegevust. Samuti pole harvad juhtumid, kus ühes ja samas asutuses või ettevõttes tuleb korraga kontrollida mitme otsuse täitmist, mis käsitlevad asutuse või ettevõtte tegevuse erinevaid külgi.

Olenevalt kontrolli ulatusest ja iseloomust kasutavad alalised komisjonid mitmesuguseid kontrollimisviise ning ülesannete ja kontrolliobjektide jaotamise mooduseid. Kõige rohkem on komisjoni liikmete ja aktivistide poolt rakendamist leidnud vastavate kontrolliobjektide *individuaalne kontrollimine*. Sellise kontrollimisviisi juures antakse igale komisjoni liikmele või aktivistile individuaalne ülesanne kontrollida vastava objekti tööd.

Teise viisina on alalised komisjonid kasutanud *kontrollimist grupi ehk brigaadiga*. See tähendab, et vastavate objektide kontrollimise ülesanne pannakse komisjoni liikmete ja aktivistide grupile, kellest üks nimetatakse grupi vanemaks või brigadiriks. Brigaad ise jaotab omakorda ülesanded oma liikmete vahel ning annab neile juhised tööks. Sellist kontrollimoodust on kasutanud peamiselt Tallinna, Tartu, Narva ja teiste suuremate linnanõukogude alalised komisjonid, tunduvalt vähem aga rajooni- ja külanõukogude alalised komisjonid, ning sedagi üldreeglina neil juhtudel, kui kontrolli ülesanne haarab paljusid üheliigilisi ettevõtteid ja asutusi. Mõnikord on brigaadilist kontrolli praktiseeritud ka siis, kui on kavandatud kontrollida rea ettevõtete kogu tegevust, kusjuures brigaadid on moodustatud mitme alalise komisjoni liikmetest.

Tuginedes omandatud kogemustele, võib väita, et brigaadiline kontrollimine õigustab end suurtes nõukogudes, kelle territooriumil on palju üheliigilisi asutusi ja ettevõtteid. Väikeste linnade, alevi- ja külanõukogude alalistes komisjonides võib rakendada brigaadilist kontrollimist siis, kui on vaja kontrollida mitme asutuse või ettevõtte tegevuse kõiki tööliike, mis eeldab mitme alalise komisjoni tegevust. Mitme komisjoni liikmete töö koordineerimiseks on soovitav moodustada neist ühtne brigaad.

Kolmandaks kasutatakse objektide töö *pideva jälgimise moodust,* mis seisab selles, et alaline komisjon kinnistab oma liikme

või aktivisti teatava ettevõtte, asutuse või organisatsiooni juurde selle töö kontrollimiseks ja jälgimiseks pikema aja vältel. Selliselt talitas näiteks Haapsalu rajooninõukogu alaline põllumajanduskomisjon, kes jagas kontrolliobjektid selliselt, et J. Tombi nimelise ja «Tuleviku» kolhoosi tegevust jälgis pidevalt L. Valper, «Kaardiväe» kolhoosi tegevust E. Reinok, Koidula-nimelise ja «Kommunismi Tee» kolhoosi tegevust E. Pikvere jne. Objekti juurde kinnistatud komisjoniliige informeeris pidevalt komisjoni oma töö tulemustest, see aga võimaldas komisjonil operatiivselt kasutusele võtta abinõusid otsuste täitmise käigus esinevate puuduste kõrvaldamiseks. Soovitav on seda kontrollimisviisi kasutada selliste objektide tegevuse kontrollimiseks, kus töö on ebarahuldav või kellede tööst oleneb suurel määral nõukogu istungjärgul vastuvõetud otsuse täitmine.

Süstemaatilise kontrolli ülesandeid on jaotatud ka teisiti, nimelt tööpiirkondade viisi. Seda moodust on praktiseerinud Lihula rajooninõukogu alaline põllumajandus-, eelarve- ja rahanduskomisjon, kes on igale oma liikmele ja aktivistile kinnistanud kindla tööpiirkonna — külanõukogu. Selle praktika tugev külg seisab selles, et niisuguse tööjaotuse korral on võimalik luua tihedad sidemed rajooni- ja külanõukogude samanimeliste alaliste komisjonide vahel.

Kuid on ka kohalikke nõukogusid, kus sõltuvalt kohalikest tingimustest on alaliste komisjonide liikmete ja aktivistide kontrollialased ülesanded jaotatud nii objektide kui ka territoriaalsete tööpiirkondade järgi. Küsimus selle kohta, kuidas jagada kontrolliobjektid ja -ülesanded komisjoni liikmete ning aktivistide vahel, tuleb lahendada konkreetseid tingimusi arvestades.

Viimasel ajal on meie vabariigi kohalike nõukogude alalistes komisjonides hakatud organiseerima sektsioone. Nii näiteks moodustas Tartu linnanõukogu alaline kultuurikomisjon 1957. aastal viis sektsiooni: 1) klubiliste asutuste; 2) raamatukogude ja muuseumide; 3) loominguliste liitude; 4) asutuste ja ettevõtete massilise kultuuritöö ning 5) kinode ja teatri sektsioon. Põltsamaa rajooni Lustivere külanõukogu alaline kultuurharidus- ja sotsiaalkindlustuskomisjon organiseeris 1958. aastal oma koosseisu 3 sektsiooni: kultuuri-, sotsiaalkindlustus- ja haridussektsiooni.

Need sektsioonid kujutavad endast alaliste komisjonide liikmete tööjaotuse üht vormi, sest sektsioonid ei tegutse iseseisvalt, vaid nende poolt läbiviidud kontrollimiste tulemused tuleb alati läbi arutada komisjoni koosolekul kõigi liikmete osavõtul. Sellise tööülesande jaotuse iseärasus seisab selles, et siin ei toimu jaotus mitte objektide ja tööpiirkondade viisi, vaid üksikute töölõikude järgi.

Ka alalise komisjoni liikmetel ja aktivistidel, saanud komisjonilt, brigaadilt või sektsioonilt ülesande, on vajalik enne vahetute kontrollioperatsioonide teostamisele asumist sooritada teatav ettevalmistustöö, määrata kindlaks kontrollimiste aeg, kontrollivor-

mid ja -meetodid kontrollitavas objektis, küsimused ning töölõigud, millele kontrollimise käigus on vaja osutada tähelepanu, et tagada kontrollitavate objektide tööst ja otsuste täitmise olukorrast õige ning põhjaliku ülevaate saamine. Arvestades seda, et komisjonide koosseisus ja aktivistide hulgas on kõrvuti kogenud töötajatega ka neid, kes vajavad abi kontrollitöö organiseerimisel, on Pärnu linnanõukogu hariduskomisjon, Jõgeva rajooninõukogu põllumajanduskomisjon ja rea teiste nõukogude alalised komisjonid koostanud komisjoni liikmetele ja aktivistidele vastavad küsimustikud, kus täpsustatakse, millele tuleks kontrollimisel tähelepanu pöörata. Selliste küsimustike ja meelespeade koostamise praktika on seda väärt, et see leiaks laiemat rakendamist.

Kontrollimisel tuleb komisjoni liikmetel ja aktivistidel silmas pidada, et kuigi nad teostavad mõne konkreetse otsuse täitmise kontrolli, ei piirdu nende ülesanne ainult otsuse täitmise või täitmata jätmise fakti kindlakstegemisega. Nad peavad välja selgitama paremad töökogemused, mis on aidanud otsust edukalt täita, otsuste täitmata jätmise põhjused ja ka iseloomulikud jooned vastava objekti kui terviku töös.

Kontrollimise käigus kasutavad komisjonide liikmed ja aktivistid olenevalt kontrolliobjektidest mitmesuguseid meetodeid, nagu: 1) vestlused kontrollitavate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töötajate ning administratsiooni esindajatega; 2) asutuste ja ettevõtete juhatajatelt seletuse nõudmine nõukogu, tema täitevkomitee või kõrgemalseisvate organite otsuste täitmise kohta; 3) tutvumine ettevõtete tööprotsessi ja toodanguga ning asutuste töökorraga; 4) tutvumine asutuste ja ettevõtete juhatajate käskkirjade ja juhenditega, samuti teiste dokumentide ning materjalidega jne.

Selliste kontrollimeetodite rakendamine võimaldab komisjonide liikmetel ja aktivistidel selgusele jõuda, missugune on kontrollitava objekti töökultuuri tase, kuidas töötab juhtiv kaader, kas iga töötaja tunneb kollektiivi ees seisvaid ülesandeid, kuidas toimub kasvatustöö tegemine töötajate hulgas, kuidas uuritakse, üldistatakse ja levitatakse eesrindlaste kogemusi ning toetatakse nende algatusi, kas administratsiooni töös ei esine bürokratismi nähtusi ja töötajate seaduslike huvide rikkumise fakte. Kõigi nende asjaolude väljaselgitamine annab tervikliku ülevaate kontrollimisele võetud asutuse või ettevõtte tööst ja võimaldab teha õigeid järeldusi töö edasise korraldamise kohta.

Seoses kontrolliva tegevusega asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides on vaja vaadelda, missugused on alaliste komisjonide liikmete õigused selles töölõigus ja milline on nende poolt teostatava kontrolli iseloom.

Samuti nagu kohalike nõukogude alaliste komisjonide õigused tulenevad nõukogude õigustest, nii tulenevad alaliste komisjonide liikmete õigused komisjonide õigustest. See tähendab, et alaliste komisjonide liikmete õiguste väljaselgitamisel, mida nad kasuta-

vad kontrollimisel asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides, on vaja lähtuda neist eesmärkidest, mida alalised komisjonid taotlevad ja on volitatud taotlema kontrollimistega. Iga komisjoni liikme ja aktivisti tegevus peab olema suunatud komisjoni ees seisvate ülesannete täitmisele.

Vastavalt sellele on alaliste komisjonide liikmetel *õigus takistamatult külastada kõiki antud nõukogu territooriumil paiknevaid asutusi, ettevõtteid ja organisatsioone.* Kuid nõukogude territooriumil on kaht liiki asutusi ja ettevõtteid: ühed neist alluvad samale nõukogule, teised aga mitte. Alaliste komisjonide ja nende liikmete suhted ühelt poolt nõukogule alluvate ja teiselt poolt temale mittealluvate asutuste, ettevõtete ning organisatsioonidega on erinevad.

Alalistel komisjonidel ja nende liikmetel on õigus arutada ja kontrollida nõukogule alluvate asutuste, ettevõtete ning organisatsioonide kogu tegevust. Samasugune õigus on neil ka kolhooside ja kõigi teiste ettevõtete ja organisatsioonide suhtes, kes asuvad küll antud nõukogu territooriumil, kuid ei allu ühelegi nõukogule ega ametkonnale.

Kõrgemalseisvatele nõukogudele, rahvamajanduse nõukogule, vabariiklikele, liidulis-vabariiklikele ja üleliidulistele ministeeriumidele alluvate asutuste ja ettevõtete tegevust on alalistel komisjonidel ja nende liikmetel õigus kontrollida üksnes nendes lõikudes ning küsimustes, mis kuuluvad antud nõukogu kompetentsi. Kontrollialase tegevuse piirid on siin tunduvalt kitsamad.

Selgitame seda näitega praktikast. Tartu linna territooriumil on hulk selliseid tööstusettevõtteid, mis ei allu linnanõukogule, vaid Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule. Linnanõukogu alaliste komisjonide liikmetel puudub õigus kontrollida tähendatud ettevõtete tootmise planeerimist, töö ja tootmise organiseerimist, sest need küsimused ei kuulu linnanõukogu kompetentsi, küll aga võivad nad kontrollida juba kinnitatud plaanide täitmist nii kogutoodangu kui nomenklatuuri osas, toodangu kvaliteeti, sotsialistliku võistluse organiseerimist, üldkohustuslike otsuste täitmist. Samuti on neil õigus kontrollida, kuidas toimub tööliste ja teenistujate elukondlike ning sotsiaal-kultuuriliste vajaduste rahuldamine, milline on töö- ja teenistusruumide, kultuurihariduslike asutuste ja elamute sanitaarne olukord, kuidas peetakse kinni tuletõrje, ohutustehnika ja teistest eeskirjadest. Alates 1957. aastast, kui linnanõukogu juurde moodustati alaline sotsialistliku seaduslikkuse komisjon, on viimase liikmed osutanud erilist tähelepanu tööseadusandluse täitmise, kaebuste ja avalduste lahendamise ning teistele sotsialistliku seaduslikkuse küsimustele.

Kontrollides nõukogu territooriumil asuvate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevust, on alaliste komisjonide liikmetel *õigus nõuda nende juhatajatelt seletust.* See võimaldab kont-

rollijail välja selgitada kõik asjaolud, mis on seotud mingi väärnähtusega või mõne otsuse täitmata jätmisega.

Samuti on alaliste komisjonide liikmetel *õigus tutvuda täitevkomitee osakondades, asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides nende juhatajate käskkirjade ja juhenditega ning teiste dokumentide ja materjalidega,* mis on vajalikud vastava asutuse, ettevõtte või organisatsiooni tegevuse uurimiseks, nõukogu, tema täitevkomitee ja kõrgemalseisvate organite otsuste täitmise kontrollimiseks. Ühtlasi on neil õigus tutvuda ettevõtete tööprotsessiga või asutuste töökorraga, s. o. tegelike töötulemustega kohtadel.

Kuigi praktikas on kõige ulatuslikumalt levinud kontrolliobjektide individuaalne kontrollimine, ei tähenda see seda, et komisjoni liige või aktivist, kes on saanud vastava ülesande, peaks kontrollimise toimetama üksi. *Tal on õigus endale appi võtta ka teisi töötajaid, kas vastava asutuse või ettevõtte ühiskondlike organisatsioonide liikmete, eesrindlike töötajate või vastava erialaga spetsialistide hulgast.* Mida laiem on kontrollimisest osavõttev aktiiv, seda põhjalikumalt on võimalik tundma õppida kontrollitava asutuse või ettevõtte tegevust.

Eriline tähtsus kuulub siin spetsialistide kaasatõmbamisele, mis tagab kontrollimise asjalikkuse ja põhjalikkuse ning võimaldab ettepanekute väljatöötamisel arvestada teaduse ja tehnika saavutusi. Real juhtudel on aga spetsialistide kaasatõmbamine kontrollialasesse töösse täiesti vältimatu. Nii näiteks tegi Pärnu linnanõukogu alaline põllumajanduskomisjon oma kahele liikmele rahvasaadikutele E. Pokile ja H. Tammjärvele ülesandeks kontrollida piima rasvasisalduse määramist Kihlepa koorejaamas. Selleks, et jõuda selgusele, kas kolhoosnikutelt ja Koidula-nimelisest kolhoosist saabunud signaalid rasvasisalduse ebaõige määramise kohta vastavad tõele või mitte, oli vaja teha paralleelseid proove. See nõudis aga spetsiaalseid teadmisi. Seepärast E. Pokk ja H. Tammjärv kutsusid ülesande täitmisest osa võtma Pärnu võitööstuse direktori ja kolhooside zootehnikud. Nagu kontrollimisel selgus, olid signaalid kõigiti põhjendatud. Kuna kontrollimisest võtsid osa vastava ala spetsialistid, polnud kontrolli tulemuste õigsuses kahtlust ning põllumajanduskomisjoni ettepanekul määrati koorejaamale uus juhataja.

Alaliste komisjonide liikmetel ja aktivistidel on küll õigus kontrollida oma territooriumil asuvate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevust, kuid neil puudub õigus segada end nende operatiivsesse töösse ja anda neile täitmiseks kohustuslikke juhiseid. See tähendab, et alalistel komisjonidel ja nende liikmetel, erinevalt riigivõimu- ja haldusorganitest, puuduvad asutuste ja ettevõtete tegevuse kontrollimisel administratiivsed volitused. Selliste volituste puudumine vastab täielikult alaliste komisjonide tegevuse iseloomule ja nende kui nõukogude abiorganite õiguslikule seisundile.

Järelikult sarnaneb alaliste komisjonide, nende liikmete ja

aktivistide poolt teostatav kontroll oma iseloomult *ühiskondliku kontrolliga,* erinedes viimasest vaid kontrollialaste küsimuste tunduvalt suurema mahu poolest. See aga ei vähenda, vaid tõstab veelgi alaliste komisjonide ja nende liikmete poolt teostatava kontrolli tähtsust, sest see pole ametkondlik kontroll ülevaltpoolt, vaid kontroll altpoolt, töötajate endi poolt, kusjuures selle kontrolli alusel tehtud ettepanekud kajastavad töötajate laiade hulkade huve ja arvamusi.

Vaatamata sellele, et alaliste komisjonide liikmed ja aktivistid ei saa segada end kontrollitavate objektide operatiivsesse tegevusse, ei ole nad ilmnenud faktide passiivsed registreerijad. Kontrollimise tähtsaimaks ülesandeks on olukorra väljaselgitamise kõrval abi osutamine kontrollitavale asutusele, ettevõttele või organisatsioonile tema töös. Selleks on komisjoni liikmetel ja aktivistidel *õigus teha asutuste ja ettevõtete juhatajatele vastavaid ettepanekuid töö parandamiseks.* Neil ei ole selleks vaja oodata komisjoni koosolekut, vaid nad võivad juba kontrollimise käigus juhtida kontrollitava objekti administratsiooni tähelepanu kontrollimisel väljaselgitatud puudustele ning anda omapoolset nõu nende kõrvaldamiseks. Sel juhul, kui kontrollitava objekti administratsioon ei nõustu komisjoni liikme või aktivisti seisukohaga, ei arvesta tema poolt tehtud ettepanekutega, tuleb küsimuse lahendamine edasi lükata komisjoni koosolekuni, kus komisjon võtab neis küsimustes oma seisukoha.

Istungjärkude ettevalmistamine. Alaliste komisjonide liikmete ja aktivistide töövormide hulgas kuulub tähtis koht nende osavõtule istungjärkude ettevalmistamisest. Osavõtt kohalike nõukogude istungjärkude ettevalmistamisest on keerukas protsess, mis koosneb mitmest omavahel tihedalt seotud etapist, nagu kontrollimine kohtadel, kontrollimise tulemuste arutamine ja üldistamine, otsuste projektide väljatöötamine, aruannete ja kaasaruannete koostamine. Tegelikult kujutab iga etapp endast alaliste komisjonide, nende liikmete ja aktivistide iseseisvat töövormi. Kuid tingituna ühtsest ülesandest — valmistada istungjärguks ette kõik vajalikud materjalid — moodustavad nad tervikuna uue, erilise töövormi. [1]

Kuna kontrollimistest, otsuste projektide väljatöötamisest, aruannete ja kaasaruannete koostamisest on olnud juttu juba eespool, siis siinkohal peatume vaid neil iseloomulikel tunnustel, mis on omased alaliste komisjonide ja nende liikmete ning aktivistide osavõtule istungjärkude ettevalmistamisest.

Vaadeldava töövormi üheks iseärasuseks on see, et siin on vaja *erilise tähelepanelikkusega suhtuda kontrolliobjektide valikusse.* Seda esiteks sellepärast, et istungjärkudele kavandatakse arutamiseks kohaliku majanduse ja kultuurielu kõige tähtsamad

[1] Vt. Ю. В. Тодорский, Постоянные комиссии местных Советов депутатов трудящихся, Москва 1955, lk. 148 jj.

küsimused ja teiseks sellepärast, et kontrollimisel kogutud andmed on aluseks üldistuste tegemiseks mitte ainult kontrollitud objektide, vaid ka kõigi teiste samaliigiliste asutuste ja ettevõtete tegevuse kohta. Ebaõnnestumine kontrolliobjektide valikul ning oskamatus tuua päevavalgele tüüpilisi puudusi asutuste ja ettevõtete töös ei võimalda komisjonil välja töötada eluliselt tähtsaid ettepanekuid.

Teine iseärasus seisab selles, et harilikult kontrollivad alalised komisjonid ja nende liikmed ühes aktivistidega peamiselt nõukogu territooriumil paiknevate asutuste ja ettevõtete tegevust. Kuna aga kohalikud nõukogud annavad oma istungjärkudel vastuvõetud otsustes esmajoones direktiive oma täidesaatvatele ja korraldavatele organitele, siis küsimuste istungjärkudele ettevalmistamise käigus koondavad alaliste komisjonide liikmed ja aktiiv *peatähelepanu täitevkomitee vastava osakonna töö kontrollimisele*, et välja selgitada just viimase töös esinevaid puudusi ja aidata nõukogudel leida abinõusid osakondade töö edasiseks parandamiseks.

Kolmandaks, küsimuste istungjärkudeks ettevalmistamisel *peavad alaliste komisjonide liikmed ja aktivistid tegutsema tihedas koostöös täitevkomiteega,* sest just viimasel lasub peamine töö istungjärkude ettevalmistamise juhtimisel ja suunamisel. See aga ei tähenda, et alalistel komisjonidel ja nende liikmetel puuduks siin iseseisvus, oma initsiatiiv nii küsimuste algatamisel kui ka küsimustele omapoolsete lahenduste andmisel.

Mõnikord osutub istungjärgule arutamiseks esitatava küsimuse ettevalmistamisel vajalikuks mitme alalise komisjoni liikme koostöö, näiteks kohaliku rahvamajandusplaani kinnitamise puhul, mis hõlmab mitte ainult ühe, vaid mitme alalise komisjoni töölõike. Alalised komisjonid peavad sel juhul koordineerima oma tööplaanid, koos läbi viima vajalikud kontrollimised, kontrolli tulemused koos läbi arutama ja üheskoos välja töötama ka tehtavad ettepanekud.

Osavõtt täitevkomitee istungitest. Üheks alaliste komisjonide liikmete töövormiks on osavõtt täitevkomitee istungitest. Selle õiguse alalistele komisjonidele annab Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude alaliste komisjonide põhimäärus. Istungit võivad külastada kõik alalise komisjoni liikmed. Muidugi võtavad alaliste komisjonide liikmed osa nendest täitevkomitee istungitest, kus arutatakse vastavate komisjonide töölõiku kuuluvaid küsimusi.

Täitevkomitee istungitest osavõtu õigus tuleneb alaliste komisjonide ja täitevkomitee ühistest ülesannetest, samuti sellest, et täitevkomitee ja alaliste komisjonide tegevus on rajatud vastastikuse koostöö ja abistamise suhetele.

Alaliste komisjonide liikmed võtavad osa täitevkomitee istungite tööst nõuandva häälega. Realiseerides seda õigust, võivad alaliste komisjonide liikmed esitada küsimusi istungite päeva-

korda, esineda aruannete ja kaasaruannetega, võtta sõna läbirääkimistel, teha ettepanekuid otsuste projektide muutmiseks ja täiendamiseks. Alaliste komisjonide liikmed esinevad komisjoni aruandega täitevkomitee istungil siis, kui küsimus võeti istungile komisjoni initsiatiivil ja selle küsimuse ettevalmistamine viidi läbi komisjoni poolt; kaasaruandega aga siis, kui aruandjaks on mõne asutuse või ettevõtte juhataja ning komisjon vaid abistas küsimust ette valmistada. Kui on tegemist komisjoni aruande või kaasaruandega, siis määrab komisjon kindlaks ka aruannetega esinejad. Sõnavõttude ja ettepanekutega aga võivad komisjoni liikmed esineda nii omal initsiatiivil kui ka komisjoni ülesandel.

Alaliste komisjonide liikmete osavõtt täitevkomitee istungitest on neile suure tähtsusega riikliku tegevuse kooliks, seepärast oleks vaja seda töövormi laiemalt rakendada.

Osavõtt alalise komisjoni ettepanekute elluviimisest. Alaliste komisjonide ettepanekute realiseerimine toimub üldreeglina vastavate riigiorganite või neile alluvate asutuste, ettevõtete või organisatsioonide poolt. Kuid ka alaliste komisjonide liikmed ja aktivistid võtavad vahetult osa tehtud ettepanekute rakendamisest. See toimub mitmesugusel viisil.

Praktikas esineb tihtipeale juhtumeid, kus alalised komisjonid annavad oma liikmetele ja aktivistidele konkreetseid ülesandeid ettepanekute realiseerimise alal. Need ülesanded seisavad kas *osavõtus otsuse projekti koostamisest, osavõtus täitevkomitee istungist,* kus arutatakse tehtud ettepanekuid, või *isikliku kontakti loomises nende organitega, kellest sõltub ettepanekute rakendamine,* samuti mõne *tootmisiseloomuga kohustuse panemises mõnele komisjoni liikmele või aktivistile selles asutuses või ettevõttes, kus ta töötab.* Näiteks Tartu linnanõukogu alaline kultuurikomisjon, kes arutas oma koosolekul kunstilise isetegevuse olukorda Tartu Riiklikus Ülikoolis ja töötas välja konkreetsed abinõud sellealase töö edasiseks parandamiseks, tegi ühele oma liikmetest ülesandeks analüüsida ülikooli klubi tööd tema juhatuse koosolekul ja esitada komisjoni poolt tehtud ettepanekud juhatusele seisukoha võtmiseks.

Paide rajooni Väätsa külanõukogu alalise põllumajanduskomisjoni, Tootsi alevinõukogu alalise heakorrakomisjoni ja Tartu linnanõukogu alalise tervishoiukomisjoni edu ettepanekute elluviimisel on paljuski seletatav sellega, et nende liikmed kannavad individuaalset vastutust komisjoni poolt väljatöötatud abinõude rakendamise ja selleks kaasabi osutamise eest neis asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides, kus nad töötavad. Mõistagi, antud juhul ei toimu komisjoni ettepanekute elluviimine asutuste ja ettevõtete administratsioonist mööda minnes, vaid neile otsese praktilise kaasabi osutamise teel, kusjuures selleks mobiliseeritakse ja innustatakse ka teisi töötajaid. Alalistes komisjonides on kolhooside esimehi, brigadire, farmijuhatajaid, arste, kooliõpetajaid, asutuste ja ettevõtete juhatajaid, kes juba oma töö- või tee-

nistusalase seisundi tõttu võivad osutada suurt abi ettepanekute realiseerimisel.

Üheks alaliste komisjonide ettepanekute elluviimisest osavõtu viisiks on ka *laiaulatuslik selgitustöö ning ettepanekute sisu, mõtte ja tähtsuse selgitamine töötajatele.* Selles osas väärib järgimist Keila rajooni Nissi külanõukogu alalise põllumajanduskomisjoni liikmete ja aktivistide tegevus, kes sageli selgitavad komisjoni poolt kavandatud abinõusid kolhoosnikute üldkoosolekutel, juhatuse koosolekutel ja tootmisnõupidamistel ning arutavad koos kolhoosnikutega, kuidas neid abinõusid rakendada ja kontrollimiste käigus väljaselgitatud puudused kõrvaldada.

Kui aga selgub, et alalise komisjoni ettepanekud pole leidnud rakendamist või kontrollitava objekti administratsioon ei nõustu komisjoni ettepanekutega, tuleb sellest viivitamatult teatada komisjoni esimehele ja kui vaja, tõsta küsimus üles kas nõukogu, täitevkomitee või vastava osakonnajuhataja ees.

Peale nende vahendite võivad alaliste komisjonide liikmed avaldada kolhooside juhatustele, asutuste ja ettevõtete juhatajatele mõju ka sel teel, et *kritiseerivad neid nõukogu istungjärkudel, täitevkomitee istungitel ja ajakirjanduses, pöörduvad küsimuse arutamiseks vastavate asutuste või ettevõtete ühiskondlike organisatsioonide poole jne.*

Alaliste komisjonide ettepanekute lahendamise üle teostab pidevat kontrolli komisjoni esimees. Ta jälgib, kas vastuvõetud ettepanekud antakse õigeaegselt edasi vastavatele organitele ja kas võetakse tarvitusele vajalikud abinõud. Tallinna linnanõukogu alaline kommunaalmajandus- ja heakorrakomisjon, Paide rajooni Oisu külanõukogu alaline põllumajanduskomisjon, Võru linnanõukogu alaline kultuurihariduskomisjon ja paljud teised komisjonid kuulavad sageli esimehe informatsiooni vastuvõetud ettepanekute rakendamise kohta. Rida edukalt töötavaid komisjone arutab regulaarselt oma koosolekutel tähtsamate ettepanekute realiseerimise ja selle üle kontrolli teostamise küsimusi. See on ka arusaadav, sest ettepanekute väljatöötamine ei ole eesmärgiks omaette, vaid need on kavandatud selleks, et kõrvaldada tööd pidurdavad tegurid ja saavutada edu töös.

Tähtis osa alaliste komisjonide ettepanekute õigeaegsel rakendamisel kuulub samuti täitevkomiteedele. Tunnustavalt tuleb siin märkida Elva rajooninõukogu, Lihula alevinõukogu ja Põlva rajooni Ahja külanõukogu täitevkomitee tegevust, kes peavad alaliste komisjonide ettepanekute arvestust ja kontrollivad pidevalt nende täitmist, ja kui vaja, osutavad asutustele ning ettevõtetele omapoolset abi nende realiseerimiseks. Täitevkomiteede selline tegevus on täielikus kooskõlas nende ja alaliste komisjonide tegevuse aluseks olevate vastastikuse koostöö ja abistamise suhetega.

Kokku võttes võib märkida, et alalised komisjonid on kohalike nõukogude tegevuse selliseks vormiks, mille kaudu tõmmatakse igapäevasesse riigivalitsemistöösse nii rahvasaadikud kui ka laiad

töötajate hulgad. Alaliste komisjonide näol on meil tegemist ühe niisuguse organisatsioonilise vormiga, mis kindlustab V. I. Lenini juhendi elluviimise selle kohta, et rahvasaadikud «... peavad ise töötama, ise täide viima oma seadused, ise kontrollima seda, mis neist elus saab, ise otseselt vastutama oma valijate ees» [1].

§ 3. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses tööga täitevkomitees

Täitevkomitee — kollegiaalne riigivalitsemisorgan. Kohalike nõukogude istungjärkude vahelisel ajal teostavad nõukogude, samuti kõrgemalseisvate riigivõimu- ja haldusorganite otsuste täitmist kohalike töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteed. Täitevkomitee on kohalike nõukogude alaliselt tegutsev täidesaatev ja korraldav organ, kes vastavalt Eesti NSV Konstitutsioonile juhib oma territooriumil kultuuripoliitilist ja majanduslikku ülesehitustööd nõukogu ja kõrgemalseisvate nõukogude ning nende täidesaatvate organite otsuste alusel (§ 58).

Täitevkomiteede võimupiirid on seega ulatuslikud, sealt jäävad välja ainult küsimused, mis kuuluvad kohalike nõukogude ainukompetentsi, s. o. küsimused, mida võivad lahendada ainult nõukogud oma istungjärkudel. Siia kuuluvad: saadikute mandaatide kinnitamine, täitevkomitee ja alaliste komisjonide moodustamine ning nende aruannete ärakuulamine, kohaliku eelarve ja selle täitmise aruande kinnitamine jt.

Täitevkomiteede moodustamine toimub valitavuse põhimõttel. Nende valimised toimuvad kohalike nõukogude iga uue koosseisu esimesel istungjärgul, kusjuures igal antud nõukogu saadikul on *õigus valida ja olla valitav täitevkomitee koosseisu.*

Mis puutub aga täitevkomiteede arvulisse suurusse, siis määravad selle nõukogud ise kindlaks. Külanõukogude osas näeb Eesti NSV külade ja alevite töörahva saadikute nõukogude põhimäärus ette täitevkomiteede koosseisu maksimumpiiri — 7 liiget. Seda seadusandlikult kehtestatud piiri arvestades on ka neil nõukogudel õigus määrata ise kindlaks täitevkomitee arvuline suurus. Kohalike nõukogude täitevkomiteede suuruse määramisel tuleb arvestada iga nõukogu saadikute arvu ja täitevkomitee töömahtu.

Täidesaatvate ja korraldavate organite kaadri valikul peavad kohalike nõukogude saadikud jälgima seda, et täitevkomiteesse, eriti aga selle esimehe, esimehe asetäitjate ja sekretäri ning osakondade juhatajate kohale valitaks inimesed, kes suudaksid edukalt täita neid tähtsaid ülesandeid, mis nõukogude täidesaatvatel ja korraldavatel organitel lasuvad nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuste elluviimise organiseerimisel, kohaliku majanduse ning kultuurielu küsimuste lahendamisel.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 396.

Kohalikud töörahva saadikute nõukogud, lahendades oma täidesaatvate ja korraldavate organite koosseisu küsimusi, lähtuvad kommunistliku partei juhenditest kaadri valikul. Samuti osutavad siin nõukogudele suurt abi kohalikud parteiorganisatsioonid ning nõukogude parteigrupid, aidates välja valida isikuid, kes oma poliitiliste ja tööalaste omaduste poolest vastavad nõudeile, mida esitatakse riigiaparaadi juhtivale kaadrile.

Partei juhendid kaadri valiku ja paigutamise ning kohalike nõukogude töö suunamise alal viiakse ellu nõukogude parteigruppide poolt. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei põhikiri näeb ette, et kõigi nõukogude, ametiühingute, kooperatiivsete ja teiste massiorganisatsioonide kongressidel, nõupidamistel ja valitavais organeis, kus on vähemalt 3 partei liiget, organiseeritakse parteigrupid, kelle ülesandeks on partei mõju igakülgne tugevdamine ja partei poliitika läbiviimine parteitute hulgas, partei ja riikliku distsipliini kõvendamine, võitlus bürokratismi vastu, partei ja nõukogude direktiivide täitmise kontrollimine (p. 67).[1]

Sellised parteigrupid on moodustatud Lihula ja Haapsalu rajooninõukogus, Pärnu linnanõukogus ning reas teistes kohalikes nõukogudes. Parteigruppidesse on õigus kuuluda ainult neil rahvasaadikutel, kes on kommunistliku partei liikmed. Parteigruppide jooksva töö korraldamiseks valitakse sekretär.

Meie vabariigi kohalike nõukogude parteigrupid on enne istungjärgu algust toimunud koosolekutel andnud hinnangu paljudele arutamisele tulevatele tähtsatele probleemidele, arutanud rajooni-, linna-, alevi- ja külanõukogude täitevkomiteede kaadri paigutamise ning kasvatamise ja mitmeid teisi organisatsioonilise iseloomuga küsimusi. Kohalike nõukogude parteigrupid alluvad vastavatele partei linna- ja rajoonikomiteedele ning on kohustatud kõigis küsimustes rangelt ja kõrvalekaldumatult juhinduma partei juhtivate organite otsustest.[2]

Õppides põhjalikult tundma kohalike nõukogude tööd ja suunates nende tegevust, arutades nõukogude organite tööplaanide projekte ja nõukogude organite juhatajate ettekandeid tähtsamate ürituste täitmise käigust ja selle tulemustest, kontrollivad parteiorganid nõukogude töö olukorda, abistavad neid nende töö korraldamisel, aitavad neil vabaneda töös veel esinevaist puudustest ja vigadest.

Kohalike nõukogude parteiline juhtimine ja nende abistamine kaadri valikul ei vähenda nõukogude osatähtsust nende ees seisvate ülesannete lahendamisel, ei tähenda nõukogude aparaadi asendamist parteiorganitega, vaid on nõukogude eduka tegevuse

---

[1] Vt. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei põhikiri, Tallinn 1953, lk. 106—107.

[2] Lähemalt parteigruppide kohta vt. «Партийная жизнь» 1958, nr. 3, lk. 72—74; Г. Кривошеин, Райком партии и районный Совет, «Партийная жизнь» 1957, nr. 3, lk. 59—64.

aluseks. Asendamisest ei saa olla juttu juba sellepärast, et ainult nõukogudel on õigus lõplikult otsustada nende kompetentsi kuuluvaid majanduse ja kultuurielu juhtimise ning kaadri küsimusi.

Iga kandidatuur täitevkomitee koosseisu arutatakse läbi istungjärgul. Rahvasaadikutel on õigus avaldada oma arvamust iga kandidaadi kohta ning seada üles kandidaate, keda nad peavad vääriliseks.

Kohalike nõukogude täidesaatvate ja korraldavate organite valimine toimub lahtisel hääletamisel lihthäälteenamusega, kusjuures eraldi valitakse täitevkomitee esimees, esimehe asetäitjad, sekretär ja liikmed. Kohalike nõukogude täitevkomiteede koosseisu võib soovitada ja valida ainult neid, kes on antud nõukogu saadikud. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium on korduvalt juhtinud kohalike nõukogude tähelepanu sellele, et antud nõukogu saadikute hulka mittekuuluvate töötajate valimine täitevkomitee koosseisu on vastuolus täidesaatvate ja korraldavate organite moodustamise demokraatlike põhimõtetega,[1] kuid vaatamata sellele pole Haapsalu, Kingissepa, Rapla ja Tartu rajoonis seda väärpraktikat veel seni suudetud täielikult likvideerida.

Nõue, et täitevkomitee liikmeteks võib valida ainult vastava nõukogu saadikuid, tuleneb kõigepealt sellest, et iga saadikuks olev täitevkomitee liige kannab vastutust oma töö eest mitte ainult nõukogu, vaid ka oma valijate ees. Järelikult saadikute valimine täitevkomitee liikmeteks tugevdab rahva poolt teostatavat kontrolli nii esindusorganite kui ka nende täidesaatvate ja korraldavate organite tegevuse üle.

Töörahva saadikute nõukogu esimesel istungjärgul kinnitatakse ametisse täitevkomitee ettepanekul ka täitevkomitee osakondade juhatajad, kusjuures siin ei ole enam obligatoorne, et osakondade juhatajateks oleksid saadikud.

Samuti nagu täitevkomiteede moodustamine ja osakondade juhatajate kinnitamine, nii ka muudatuste tegemine nende koosseisus ja osakondade juhatajate asendamine kuuluvad ainuüksi nõukogude kui esindusorganite ainukompetentsi. Ükski teine organ ei saa ilma antud nõukogu sellekohase otsuseta muuta tema täitevkomitee koosseisu. Kohaliku nõukogu koosseisu volituste lõppemisel säilitab täitevkomitee oma volitused nii kaua, kui nõukogu uus koosseis moodustab uue täitevkomitee.

Kohalike nõukogude täitevkomiteede suhted neid moodustanud nõukogude ja kõrgemalseisva nõukogu täitevkomiteega on

---

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1953. a. 22. mai otsus «Rajoonide täitevkomiteede ja külanõukogude töö planeerimisest ning organisatsioonilisest tööst tööplaanide täitmisel Harju ja Rapla rajoonis; 1957. a. 23. veebruari otsus «Olukorrast Eesti NSV kohalike nõukogude poolt 1956. aastal nõukogude demokraatia printsiipidest kinnipidamise alal»; 1958. a. 22. veebruari otsus «Olukorrast Eesti NSV kohalike nõukogude poolt 1957. aastal nõukogude demokraatia printsiipidest kinnipidamise alal».

rajatud *demokraatliku tsentralismi printsiibile,* mis võimaldab üldriiklikke huve, riigi ülesandeid tervikuna siduda kohalike huvidega ja loob tingimused mitte ainult kohalike iseärasuste arvestamiseks, vaid ka kohaliku algatuse täielikuks ja takistamatuks arenemiseks ning eeldab ühise eesmärgi poole liikumise teede, meetodite ja vahendite mitmekesisust.[1]

Demokraatliku tsentralismi printsiibi üheks iseloomulikuks jooneks on see, et nõukogude täidesaatvad ja korraldavad organid on kahekordses alluvuses. Nende tegevust juhivad ühelt poolt neid moodustanud töörahva saadikute nõukogud: nõukogu määrab täitevkomitee arvulise suuruse ja valib tema koosseisu, annab direktiive tööks ning kuulab ära täitevkomitee aruandeid töö kohta, kusjuures nõukogu otsused on täitevkomitee töö aluseks. Teiselt poolt alluvad täitevkomiteed vastavale kõrgemalseisva nõukogu täitevkomiteele. Nii alluvad küla-, alevi- ja rajoonilise alluvusega linnanõukogude täitevkomiteed vastavatele rajooninõukogude täitevkomiteedele, rajooninõukogude ja vabariikliku alluvusega linnanõukogude täitevkomiteed aga otseselt Eesti NSV Ministrite Nõukogule, kes juhib kõigi meie vabariigi valitsemisorganite tegevust. Kui täitevkomiteede alluvus horisontaaljoones tagab vastavate nõukogude otsuste elluviimise, kohalike majanduslike, kultuuriliste, elutarbeliste ja teiste erinevuste arvestamise, siis alluvus vertikaal- ehk ülenevas joones garanteerib kõrgemalseisva haldusorgani juhtnööride täitmise, tagab kõigi meie vabariigi riigivalitsemisorganite ühtse ja sihikindla tegevuse kogu vabariigi ees seisvate ühiste ülesannete lahendamisel.

Eesti NSV kohalike nõukogude 1957. aasta märtsis valitud koosseisu esimestel istungjärkudel valiti täitevkomiteede koosseisu kokku 2512 kohaliku nõukogu saadikut. Seega keskmiselt iga neljas rahvasaadik on täitevkomitee liige. Juba see arv ise näitab antud tegevusvormi osatähtsust kohalike nõukogude saadikute töös. Ja kui siia juurde arvata veel 6973 saadikut, kes võtavad osa alaliste komisjonide tööst, siis näeme, et alaliste komisjonide ja täitevkomiteede kaudu on tõmmatud alalisele riigivalitsemistööle kõik kohaliku nõukogu saadikud.

Kohalike nõukogude täitevkomiteed on kollegiaalsed organid. Kollegiaalsuse printsiip tuleneb vajadusest kasutada juhtimisel täitevkomitee liikmete ja rahvahulkade kogemusi, toetada ja arendada nende initsiatiivi ning loovaid võimeid, vajadusest võidelda tardumuse ja bürokratismi vastu. Kõigi tähtsamate ja keerukamate juhtimistöö küsimuste kollegiaalne arutamine on kindlaks tagatiseks läbi mõtlemata, ühekülgsete otsuste vastu.

Nõukogu täitevkomiteesse *valitud rahvasaadikute põhikohustuseks on aktiivselt lülituda täitevkomitee laiaulatuslikku organiseerimistöösse, täita täitevkomiteelt kui kollegiaalselt organilt saadud ülesandeid ja võtta osa täitevkomitee istungitest.*

---

[1] Vt. V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 183.

Täitevkomitee istungid. Istung on täitevkomitee põhiliseks töövormiks. See töövorm võimaldab kõigil täitevkomitee liikmetel osa võtta täitevkomitee kompetentsi kuuluvate küsimuste arutamisest ja otsustamisest. Vastavalt tööplaanile kutsub täitevkomitee istungid kokku täitevkomitee esimees. Täitevkomiteede kui kollegiaalsete organite korrapärase tegevuse tagamiseks näeb külanõukogude põhimäärus ette, et täitevkomitee istungid peavad toimuma vähemalt üks kord kahe kuu jooksul ja alevinõukogude täitevkomiteede istungid — kord kuus. Rajooni- ja linnanõukogude täitevkomiteede istungid toimuvad tihti veelgi sagedamini — kuni kaks korda kuus.

Kohalike nõukogude täitevkomiteede istungid on otsustusvõimelised, kui neist võtab osa üle poole täitevkomitee koosseisust. Kvooruminõude õiguslik tähendus seisab selles, et ta annab täitevkomiteele õiguse tema kompetentsi kuuluvaid küsimusi arutada ja otsustada.

Selleks aga, et tagada küsimuste asjalik arutamine ja õige otsustamine täitevkomitee istungitel, on vaja istungid hästi ette valmistada. Istungite ettevalmistamine on seda mitmekesisem ja põhjalikum, mida laialdasemalt tõmmatakse sellesse töösse täitevkomitee liikmeid, alalisi komisjone, rahvasaadikuid, spetsialiste ja aktiviste. Täitevkomitee liikmetel, kes on saanud täitevkomiteelt mõne ülesande seoses istungi ettevalmistamisega, ei ole selle täitmiseks, võrreldes rahvasaadikute ja alaliste komisjonide liikmetega, kasutada mingeid eriõigusi. Järelikult rahvasaadikutel, kuigi nad on nõukogu täidesaatva ja korraldava organi liikmed, teostades kontrolli asutustes või ettevõtetes ja valmistades küsimusi istungile, puudub õigus asutuste ja ettevõtete tegevusse administratiivseks vahelesegamiseks.

Täitevkomitee istungite ettevalmistamine algab tavaliselt täitevkomitee juhtivate töötajate nõupidamisega, kus määratakse kindlaks istungi päevakorda esitatavad küsimused, isikud, kes vastutavad nende ettevalmistamise eest, kontrollimisele võetavad objektid, samuti need vormid ja meetodid, kuidas lülitada ettevalmistustöösse rahvasaadikuid, alalisi komisjone ja aktiivi.

Edasi toimub kontrollimiste läbiviimine kohtadel, kontrolli tulemuste üldistamine, aruannete ja kaasaruannete koostamine ning otsuste projektide väljatöötamine. Olenevalt istungi päevakorda esitatavate küsimuste iseloomust, võib istungi ettevalmistamine kesta 1—2 nädalat, kusjuures üldist kontrolli ettevalmistustööde üle teostab täitevkomitee sekretär.

Täitevkomitee liikmete osavõtt istungite ettevalmistamisest toimub mitmel kujul. Neile on pandud kas vastutus mõne küsimuse ettevalmistamise eest, mis sisuliselt tähendab seda, et nad peavad organiseerima ja suunama kogu antud küsimuse ettevalmistamisega seotud tööd, mõni kontrollülesanne asutustes ja ettevõtetes või siis ülesanne võtta osa aruande, kaasaruande või otsuse projekti koostamisest.

Kohaliku nõukogu täitevkomitee istungi avab ja tema tööd juhib täitevkomitee esimees, viimase äraolekul aga esimehe asetäitja. Täitevkomitee liikmetel on õigus määrata kindlaks istungi päevakord, arutada päevakorras olevaid küsimusi, teha omapoolseid ettepanekuid, võtta osa küsimuste otsustamisest. Kuna täitevkomitee istungite tööst võivad aktiivselt osa võtta ka need rahvasaadikud, kes ei ole täitevkomitee liikmed, siis tekib küsimus: missugune vahe on täitevkomitee liikmeks oleva rahvasaadiku ja täitevkomitee liikmeks mitte oleva rahvasaadiku õiguslikus seisundis?

Vahe seisab kõigepealt selles, et rahvasaadikutel, kes ei ole täitevkomitee liikmed, on *õigus* osa võtta täitevkomitee istungite tööst, täitevkomitee liikmetele on see aga *kohustuseks*. Teiseks, täitevkomitee liikmed võtavad istungi tööst osa *otsustava,* rahvasaadikud — *nõuandva hääleõigusega.*

Kõik otsused võetakse täitevkomitee istungil vastu lihthäälteenamusega, kusjuures ükski täitevkomitee liige, vaatamata sellele, kas ta on täitevkomitee esimees, esimehe asetäitja või sekretär, ei ole õiguslikult eelistatud olukorras. Kui mõni täitevkomitee liikmetest ei nõustu vastuvõetud otsusega, pidades seda kas ebaseaduslikuks või mitteotstarbekohaseks, võib ta lisada istungi protokolli oma vastuväited otsuse kohta. Kuid see ei vabasta teda kohustusest täita otsust, mis on vastu võetud täitevkomitee liikmete häälteenamusega.

Vaatamata sellele, et viimastel aastatel on kohalikud nõukogud, partei rajooni- ja linnakomiteed osutanud suurt tähelepanu nõukogude täidesaatvate ning korraldavate organite töö parandamisele, võitlusele bürokratismi ja inimeste vajadustesse ükskõikse suhtumise nähtustega, esineb nende töös ikkagi veel mõningaid puudusi.

Üheks puuduseks mitmete kohalike nõukogude täitevkomiteede, eriti külanõukogude täitevkomiteede töös on see, et aruanded ja kaasaruanded istungil arutatavais küsimustes on pealiskaudsed, puudub asjalik kriitika ja enesekriitika. Real juhtudel on madal ka täitevkomitee liikmete aktiivsus. Näiteks Võru rajooni Obinitsa külanõukogu täitevkomitee võttis 1957. aastal vastu mitu olulist otsust, ilma et ükski täitevkomitee liige oleks nende küsimuste arutamisel sõna võtnud. Sõnavõtjateks olid üksnes külalised.

Teiseks esineb fakte, kus kõik täitevkomiteede ette kerkinud küsimused püütakse lahendada kollegiaalselt, mistõttu täitevkomitee istungite päevakorda võetakse hulgaliselt pisiküsimusi, mida võib lahendada jooksva töö käigus. Vahel võetakse ühes ja samas küsimuses vastu mitu otsust, mistõttu otsuste üldarv ulatub mõnikord 300—400-ni. See käib peamiselt rajooni- ja vabariikliku allu-vusega linnanõukogude täitevkomiteede kohta.

Kollegiaalse ja ainujuhtimise kooskõlastamine täitevkomitee tegevuses. Kuigi kollegiaalsus on täitevkomitee tegevuse põhi-

meetodiks, kusjuures peale istungite tunneb täitevkomitee tööpraktika ka veel selliseid kollegiaalseid töövorme, nagu täitevkomitee liikmete, osakondade juhatajate ning aktiivi koosolekud ja nõupidamised, kus arutatakse istungite ettevalmistamise, otsuste täitmise ja teisi tööküsimusi, ei välista see ainujuhtimist vähemolulistes küsimustes. V. I. Lenin rõhutas korduvalt vajadust panna maksma täidesaatvates funktsioonides kõige rangem vastutus, nii et kollektiivse töö protsess ei jääks ilma kindla juhtimiseta, ilma juhtiva töötaja vastutuse täpse kindlaksmääramiseta, ilma rangeima korrata, mille loob juhtiva töötaja tahteühtsus. [1]

Siin on tähtis koht ainujuhtimisel. Ainujuhtimine võimaldab küll kindlaks määrata kindla korra ja vastutuse täidesaatvates funktsioonides ning operatiivselt küsimusi lahendada, kuid tema puuduseks on see, et ainuisikulised otsused on sageli ühekülgsed, mõnikord aga koguni ebaõiged. Selleks, et kindlustada kollegiaalsus põhiküsimuste otsustamisel ja range individuaalne vastutus otsuste täitmisel ning vähemoluliste küsimuste lahendamisel, on nõukogude täitevkomiteede töös need kaks juhtimismeetodit ühendatud. [2] V. I. Lenin iseloomustas seda kollegiaalse ja ainujuhtimise kooskõlastamist nõukogude haldusorganite tegevuses järgmiselt: arutamine kollektiivne, vastutus aga isiklik.

Järelikult peab täitevkomitee kõik tähtsamad tema pädevusse kuuluvad küsimused arutama ja otsustama kollegiaalselt. Kuid on ka rida jooksva iseloomuga küsimusi, mida võib ja on otstarbekohane otsustada ainuisikuliselt. Täitevkomitee nimel on õigus ainuisikuliselt küsimusi lahendada ainult täitevkomitee esimehel, tema äraolekul aga esimehe asetäitjal. Põhinõudeks kollegiaalse ja ainujuhtimise kooskõlastamisel on see, et küsimuste ainuisikulisel otsustamisel peab täitevkomitee esimees juhinduma täitevkomitee kui kollegiaalse organi otsustest. Ainujuhtimine on seega kollegiaalsele juhtimisele allutatud tegevus, kusjuures kollegiaalne juhtimine määrab kindlaks ainujuhtimise iseloomu ja sisu. Erinevad on samuti juhtimise õiguslikud vormid. Kui *otsused* on kohalike nõukogude täitevkomiteede kollegiaalse tegevuse õiguslikuks vormiks, siis *korraldused* kajastavad täitevkomiteede esimeeste ainuisikulist tegevust.

Milliseid küsimusi võib täitevkomitee esimees lahendada ainuisikuliselt?

Kohaliku nõukogu täitevkomitee esimees võib ainuisikuliselt lahendada üksnes neid täitevkomitee kompetentsi kuuluvaid küsimusi, millel ei ole põhiline, vaid t e i s e j ä r g u l i n e tähtsus ja mis vajavad o p e r a t i i v s e t lahendamist, kusjuures on olemas

---

[1] Vt. V. I. L e n i n, Teosed, 27. kd., lk. 186—187.

[2] Lähemalt kollegiaalse ja ainujuhtimise kohta vt. Ю. М. К о з л о в, Коллегиальность и единоначалие в советском государственном управлении, Москва 1956.

küllaldane selgus otsustatavas küsimuses, mis teeb ülearuseks selle arutamise ja otsustamise kollegiaalses korras.[1]

Nagu meie vabariigi kohalike nõukogude tööpraktikast selgub, on täitevkomiteede esimehed andnud kolme liiki korraldusi: 1) korraldused kõrgemalseisvate organite otsuste teadmiseks ja täitmiseks võtmiseks, kui nende realiseerimiseks pole tarvis rakendada täiendavaid abinõusid; 2) korraldused täitevkomitee enda ja temale alluvate asutuste aparaadi osas; 3) korraldused kiire iseloomuga küsimuste lahendamiseks. Viimaste hulka kuuluvad korraldused täitmise kontrolli käigus ilmnenud puuduste kõrvaldamiseks, plaaniliste ülesannete jaotamiseks kinnitatud plaani alusel, kaebuste ja avalduste lahendamiseks, mitmesuguste ajutiste komisjonide moodustamiseks jne.

Ühtlasi selgub siit asjaolu: kui istungite tööst osavõtmisel kasutavad kõik täitevkomitee koosseisu valitud rahvasaadikud ühesuguseid õigusi, siis igapäevases operatiivses töös on nende ülesannetes ja õiguslikus seisundis teatud erinevused. Kõigepealt — üks osa täitevkomitee liikmetest, nagu täitevkomitee esimees ja sekretär, suuremate linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteedes ka täitevkomitee esimehe asetäitjad, on täitevkomitee koosseisulisteks töötajateks, teine osa aga mitte. Järelikult täidab üks osa täitevkomitee liikmetest operatiivseid ülesandeid palgaliste töötajatena, teine osa liikmetest aga ühiskondlikus korras.

Erinevad on samuti need ülesanded, mida täidab üks või teine täitevkomitee koosseisu kuuluv palgaline töötaja.

Täitevkomitee esimees juhib kogu täitevkomitee operatiivset tööd. Täitevkomitee esimehe õiguslikku seisundit iseloomustab see, et ta on täitevkomitee kui kollegiaalse organi juht, kes täidab ühtlasi ka ainujuhi ülesandeid. Ta kutsub kokku täitevkomitee istungid ning juhatab neid, organiseerib ja tagab täitevkomitee otsuste ja korralduste, samuti täitevkomitee istungite vahelisel ajal nõukogu otsuste täitmist, abistab alalisi komisjone ja nõukogu saadikuid nende tegevuses, annab täitevkomitee nimel korraldusi, suunab ja koordineerib täitevkomitee liikmete tööd otsuste täitmisel, juhib vahetult tööd kaadriga, teostab rahanduse ja eelarve-alase töö üldjuhtimist. Siinjuures on aga vaja märkida, et kuigi täitevkomitee esimees on täitevkomitee kui kollegiaalse organi juht ning ta võib iseseisvalt lahendada täitevkomitee kompetentsi kuuluvaid küsimusi, allub ta kogu oma tegevuses täitevkomiteele, nõukogule ja kõrgemalseisva nõukogu täitevkomiteele.

Täitevkomitee esimehe asetäitjad juhivad vastavalt sisemisele tööjaotusele teatud osakondade tööd või kindlaksmääratud lõike täitevkomitee töös ning abistavad täitevkomitee esimeest tema kohustuste täitmisel. Esimehe äraolekul täidab aga üks asetäitjatest kõiki tema kohustusi. Eesti NSV külade töörahva saadikute

---

[1] Vt. В. В. Копейчиков, Правовые акты местных органов государственной власти и управления, Москва 1956, lk. 46.

nõukogude põhimäärus näeb ette, et esimehe kohustuste täitmise ajal säilitatakse täitevkomitee esimehe asetäitjale, kes ei ole täitevkomitee koosseisuline töötaja, keskmine töötasu tema töökohal kolhoosis, sovhoosis, ettevõttes, asutuses või organisatsioonis. Seega alaliste ülesannete täitmise korral täitevkomitees kindlustatakse täitevkomitee esimehe asetäitjad ka materiaalselt.

Täitevkomitee töös kuulub tähtis koht täitevkomitee sekretärile. Tema tegevussfäär on võrdlemisi lai. Ta valmistab ette nõukogu istungjärkude ja täitevkomitee istungite materjale, protokollib täitevkomitee istungeid, hoiab korras kirjavahetuse ja toimikuid, teostab arvestust ja aruandlust, vastutab nõukogu ja täitevkomitee dokumentide säilitamise eest. Peale selle võtab sekretär koos teiste täitevkomitee juhtivate töötajatega osa otsuste täitmise ning täitmise kontrolli organiseerimisest, organisatsioonilis-massilisest tööst saadikute ja aktiiviga, koostab saadud ettepanekute alusel täitevkomitee tööplaani projekti, suunab ja kontrollib madalamalseisvate nõukogude täitevkomitee sekretäride tööd asjaajamise korraldamisel jne. Seega ei ole täitevkomitee sekretär ainult tehniline töötaja, vaid tema tegevuses seisab esiplaanil organisatsiooniline töö.

Ülejäänud täitevkomitee liikmed täidavad neile täitevkomitee sisemise tööjaotuse korras pandud ülesandeid, organiseerivad otsuste täitmist ja täitmise kontrolli, valmistavad täitevkomitee ülesandel ette istungeid ja istungjärke, viivad läbi kontrollimisi kohtadel. Tähtis on see, et igale täitevkomitee liikmele oleks antud kindlad ülesanded täitevkomitee operatiivses töös ja et nende tegevus ei piirduks ainuüksi täitevkomitee istungitest osavõtmisega.

Täitevkomitee liikmete operatiivse töö korraldamise osas väärivad tähelepanu Paide rajooninõukogu täitevkomitee, Tootsi alevinõukogu täitevkomitee ja Tartu rajooni Kärevere külanõukogu täitevkomitee töökogemused. Neist viimases on tööülesannete jaotus läbi viidud selliselt, et esimees tegeleb põllumajandusega, esimehe asetäitja kultuuri- ja haridustööga, üks liikmetest eelarve, rahanduse ja kaubandusega, teine — sotsiaalkindlustuse ja tervishoiuga. Et külanõukogu juurde on moodustatud 4 alalist komisjoni, on iga komisjoni töö suunamise ja abistamise eest määratud vastutavaks üks täitevkomitee liige, kes tegeleb samade aladega, millega vastav komisjon. Külanõukogu istungjärgul või täitevkomitee istungil arutamisele tulevate küsimuste ettevalmistamise eest vastutab see täitevkomitee liige, kelle töölõiku need kuuluvad. Ühtlasi pannakse temale ka vastava otsuse täitmise ning täitmise kontrolli ülesanded.[1]

Kogemused näitavad, et täitevkomitee liikmete selline töökorraldus, kus igal liikmel on täpselt määratletud ülesanded täide-

[1] Vt. H. Schneider, V. Rjanžin, A. Aule, Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogud, Tallinn 1958, lk. 85—86.

saatvate ja korraldavate funktsioonide täitmisel, õigustab end täiesti. Sellega lülitatakse kõik täitevkomitee liikmed täitevkomitee ees seisvate laiaulatuslike organisatsioonilise töö ülesannete täitmisse ja tõstetakse nende osatähtsust täitevkomitee igapäevases operatiivses töös. Samuti likvideeritakse vastutamatus kollegiaalselt vastuvõetud otsuste täitmisel.

Niisiis, täitevkomitee liikmetel on peale harilike saadiku kohustuste ja õiguste veel kohustus võtta aktiivselt osa täitevkomitee istungitest ning täitevkomitee organisatsioonilisest tööst täidesaatvate ja korraldavate funktsioonide täitmisel, samuti õigus otsustava häälega arutada istungjärgu päevakorras olevaid küsimusi.

§ 4. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses tööga valimisringkonnas

1. Valimisringkond — rahvasaadiku töö keskus sidepidamisel valijatega

Rahvasaadikute tegevus ei piirdu ainult osavõtuga nõukogu istungjärkude ja tema organite — täitevkomitee ja alaliste komisjonide — tööst. Nad teevad samuti laiaulatuslikku organisatsioonilist tööd oma valimisringkonnas. Valimisringkond on saadiku massilise selgitus- ja organiseerimistöö keskuseks valijatega. Rahvasaadiku sidepidamine oma valijatega toimub valimisringkonna kaudu.

Mida kujutab endast valimisringkond?

Vastavalt Eesti NSV Konstitutsioonile ja kehtivale nõukogude valimissüsteemile toimuvad valimised Eesti NSV töörahva saadikute nõukogudesse valimisringkondade järgi. See tähendab, et iga nõukogu valimiseks jagatakse vastava nõukogu territoorium elanike arvu kindlate normide järgi valimisringkondadeks ja iga valimisringkonna valijad valivad sellesse nõukogusse oma esindajaks ühe saadiku. Seega on iga valimisringkonna elanikel esindaja vastavas nõukogus ning igal saadikul oma kindel valimisringkond. Sellest tulenebki, et saadiku kogu töö valijate hulgas peab toimuma ja toimub valimisringkonnas. Siin kohtub ta oma valijatega, võtab neid vastu selleks kindlaksmääratud ajal ja kohas, selgitab valijatele partei ja valitsuse poliitikat, tutvustab nõukogu otsuseid, mobiliseerib valijaid nõukogu ees seisvate ülesannete lahendamisele, partei ja valitsuse poliitika elluviimisele, annab valijaile aru nii oma kui ka vastava nõukogu tööst.

Järelikult on kohalike nõukogude valimistel valimisringkondade järgi saadikutöö organiseerimise seisukohalt suur praktiline tähtsus. Sellise valimiskorra juures teab iga valija, kes on tema esindajaks nõukogus, kelle tegevust ta kontrollib, kelle poole ta võib pöörduda nii ühiskondlikes küsimustes kui ka vajaduse kor-

ral isiklike probleemide ja muredega ning kelle kaudu ta saab nõukoguga sidet pidada. Samuti on saadikutel teada valijad, kellelt ta sai oma volitused, keda ta esindab nõukogus, kellega tuleb sidet pidada, kelle ees aru anda.

Kuid valimistest, mis toimuvad valimisringkondade järgi, tulenevad ka mõningad iseärasused rahvasaadiku ja valijate vahelise sidepidamise ning saadikutöö korraldamise alal.

Esiteks — valijad kuuluvad valimisringkonda mitte oma töökoha, vaid elukoha järgi. Seetõttu toimub rahvasaadiku side oma valijatega nende elukoha kaudu. Siinjuures tuleb märkida samuti seda, et ka saadiku enda elu- ja töökoht ei pruugi kokku langeda valimisringkonnaga.

Kõik see vajutab oma pitseri saadiku tööle valimisringkonnas.

Teiseks — tingituna sellest, et rahvasaadik peab oma valijatega sidet nende elukoha kaudu, kasutavad ka need valimisõiguslikud kodanikud, kes asusid elama antud saadiku valimisringkonna territooriumile pärast valimisi, kõiki samasuguseid õigusi nagu needki kodanikud, kes elasid seal valimiste ajal, ning muutuvad selles mõttes antud rahvasaadiku valijateks.

Kolmandaks — rahvasaadiku töö korraldamine valimisringkonnas, tema töövormid ja -meetodid selles töölõigus sõltuvad paljuski valimisringkonna suurusest. Valimisringkonnad ühe ja sama nõukogu valimistel on ühesugused. Enam-vähem ühesuurused on valimisringkonnad ka ühte ja samasse nõukogu lülisse kuuluvate nõukogude valimistel. Kuid väga suured on valimisringkondade suuruste vahed kohalike nõukogude erinevate lülide puhul. Kui näiteks alevites ja külanõukogudes, kelle territooriumil elab üle 2000 elaniku, on igas valimisringkonnas 100 elanikku, linnades, elanike arvuga 12 000 kuni 100 000, on igas valimisringkonnas 350 elanikku, siis Tallinnas on moodustatud iga 1000 elaniku kohta üks valimisringkond.

On loomulik, et nendes valimisringkondades, kus on 100 elanikku, toimub saadikute sidepidamine valijatega mõneti teisiti kui niisugustes valimisringkondades, kus elanikke on 1000. Ühtlasi sõltub saadiku töö korraldamine paljuski sellest, kas ta valimisringkond asub linnas või maal, kas ta valimisringkond on oma territooriumilt suur või väike. Linnades ja alevites asuvad valimisringkonnad, tingituna sellest, et nad on tihedamini asustatud, on oma territooriumilt palju väiksemad kui maal paiknevad küla- ja rajooninõukogude valimisringkonnad. Mida suurem on aga valimisringkonna territoorium, seda komplitseeritum on saadiku töö sidepidamisel valijatega.

Saadikute aktiivsel tegevusel oma valimisringkonnas on suur tähtsus kogu nõukogu töös tervikuna. Mida paremini töötab saadik oma valimisringkonnas, mida tihedam on tema side valijatega, mida põhjalikumalt ta selgitab valijatele partei ja valitsuse otsuseid, seda aktiivsemalt võtavad valijad osa nõukogu tööst ja aitavad tal lahendada eesseisvaid ülesandeid. Side töötajate laiade

hulkadega ning nende aktiivne osavõtt kohaliku nõukogu tööst võimaldavad nõukogul ja tema saadikutel välja selgitada ja arvestada töötajate nõudeid ja vajadusi ning rahuldada kodanike nõudmisi ja kaitsta nende seaduslikke huve.

Selleks aga, et korraldada hästi tööd valimisringkonnas ning luua tihedad sidemed valijatega, on rahvasaadiku üheks esmaseks ülesandeks pärast valimisi põhjalikult tundma õppida oma valimisringkonda, tutvuda seal paiknevate asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide tegevusega, luua vahetu kontakt valijatega. Selle ülesande täitmine toimub mitmeti, olenevalt valimisringkonna suurusest, sellest, kas rahvasaadik ise elab ringkonna territooriumil või väljaspool seda. Linna-, alevi- ja külanõukogude saadikud külastavad harilikult oma valijaid nende kodudes, õpivad tundma nende vajadusi ja arvamusi. Rajooninõukogu saadikud aga, kes elavad väljaspool oma valimisringkonda, külastavad vastavat kolhoosi, külanõukogu, tutvuvad nende tööga, vestlevad valijatega jne.

Tunnustavalt tuleb märkida Tartu linnanõukogu saadikute J. Reimandi, M. Prikko ja rea teiste tegevust, kes kohe pärast valimisi lõid kontakti vastavate majavalitsejatega ning majavalitsuste kaastöökomisjonidega, sest valimiseelsetel kohtumiskoosolekutel selgus, et paljud soovid, ettepanekud ja taotlused puudutasid just elamu- ja heakorraküsimusi.

Nagu Lihula ja Elva rajooninõukogu saadikute kogemused näitavad, on otstarbekohane luua kontakt madalamalseisvate kohalike nõukogude, nagu küla-, alevi- ja linnanõukogude saadikutega, kelle valimisringkonnad asuvad samal territooriumil, sest on ju neil osalt ühised valijad, mis omakorda tingib vajaduse ühiselt töötada valijate ettepanekute ja juhendite elluviimisel. Kuna madalamalseisvate nõukogude saadikud sageli elavad ja töötavad oma valimisringkonnas, tundes hästi olukorda kohtadel, siis võivad nad rajooninõukogu saadikutele osutada väärtuslikku abi valimisringkonna tundmaõppimisel.

Üheaegselt valimisringkonnaga tutvumisega on vaja alustada aktiivi kujundamist. Et aktiivis ja just alalises aktiivis peitub suur jõud, seda on kogenud paljud eesrindlikud saadikud. Veelgi enam — üksnes laialdase aktiivi olemasolu on saadiku eduka töö aluseks valimisringkonnas.

Ainult tänu sellele, et Pärnu linnanõukogule allutatud Sauga külanõukogu saadik A. Nurk on koondanud enda ümber hulgaliselt aktiviste, tunneb ta hästi oma valijate vajadusi ja taotlusi ning on teinud külanõukogu istungjärkudel väärtuslikke ettepanekuid kolhoosnikute materiaalse ja kultuurilise heaolu tõstmiseks, «Komsomoli» kolhoosi loomakasvatuse parandamiseks, kultuuritöö tõhustamiseks. Ühtlasi on A. Nurk oma aktiivi kaudu organiseerinud valijaid tehtud ettepanekute elluviimisele. Tema aktiivi hulka kuuluvad «Komsomoli» kolhoosi eesrindlikud farmitöötajad, põllundusbrigaadide brigadirid, revisjonikomisjoni ja komsomoli-

algorganisatsiooni liikmed ning teised tublid kolhoosnikud. Kuna rahvasaadik A. Nurk on ühtlasi külanõukogu alalise põllumajanduskomisjoni esimees, siis ei piirdu ta tegevus ainult valimisringkonnaga, vaid hõlmab põllumajandusalaseid küsimusi kogu külanõukogus. Seetõttu kuulub tema aktiivi hulka ka inimesi väljastpoolt valimisringkonda.

Üks asi on luua aktiiv, teine aga temaga töötada. Hea aktiiv ei kasva iseenesest. Teda on vaja õpetada, juhendada, abistada tegeliku töö käigus. Aktivistidele tuleb selgitada, kuidas üht või teist ülesannet täita. Õigesti talitavad need rahvasaadikud, kes esialgu teostavad kontrollimisi, külastavad valijaid, selgitavad neile partei ja valitsuse poliitikat koos aktivistidega, kes omandavad niimoodi praktilisi kogemusi tööks. Muidugi, töös aktivistidega on vajalik läheneda neile diferentseeritult, sest algajate aktivistide kõrval on ka kogenuid, kellele piisab vaid ülesannete andmisest.

Laialdase aktiivi loomine, tema õpetamine ja kasvatamine ning valimisringkonna põhjalik tundmaõppimine on tähtis just selle tõttu, et terve rea saadikukohustuste täitmine on seotud tööga valimisringkonnas. Sellisteks kohustusteks on: 1) *pidada sidet valijatega,* s. t. selgitada välja valijate materiaalsed ja kultuurilised vajadused ning organiseerida nende vajaduste rahuldamist, arendada koostööd elanikkonnaga, selgitada temale partei ja valitsuse poliitikat ning tõmmata valimisringkonnas elunevaid kodanikke selle poliitika elluviimisele; 2) *täita valijate ettepanekuid, taotlusi ja juhendeid;* 3) *anda valijatele süstemaatiliselt aru nii oma kui ka nõukogu tegevusest.*

Nende kohustuste täitmiseks on saadikutele antud ka vastavad õigused. Saadikutel on õigus: 1) *nõuda asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajatelt saadikutööks vajalike materjalide ning andmete esitamist, samuti viia läbi kontrollimisi* sellises ulatuses ja neis küsimustes, mis kuuluvad nõukogu pädevusse; 2) *nõuda täitevkomiteelt saadikutööks vajalike tingimuste loomist* (ruume aruande- ja kohtumiskoosolekute läbiviimiseks, materjale aruande koostamiseks jne.) *ning teateid valijate juhendite ja ettepanekute täitmise kohta;* 3) *pöörduda suuliselt või kirjalikult mistahes riigiorgani poole küsimustes, mis on seotud saadikukohustuste täitmisega.*

Nagu selgub, on saadiku töö oma valimisringkonnas mitmepalgeline ja küllaltki komplitseeritud. Siin esineb ta enneköike kui nõukogude võimu esindaja, kui kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poliitika aktiivne elluviija. Olles kommunistide ja parteitute bloki esindajad, peavad rahvasaadikud partei poliitika elluviimist, mis kajastab kogu rahva elulisi huve, oma esmajärguliseks kohustuseks. Nad ei tee seda mitte üksi, vaid mobiliseerivad ja innustavad selleks laiu töötajate hulki.

2. Valijate juhendid ja nende täitmise organiseerimine

Valijate juhendid — rahva suveräänsuse üks avaldusvorme. Rahvasaadikute kogu tegevus, olgu see siis kas nõukogu istungjärkudel, alalistes komisjonides, nõukogu täitevkomitees või valimisringkonnas, on lahutamatult seotud valijate juhendite täitmisega. Valijate juhendite täitmine — see on rahvasaadikute üheks põhikohustuseks. See tuleneb sellest, et juhendid on valijate tahte üheks avaldusvormiks, kusjuures saadikud, kes on rahva teenrid, peavad seda tahet ellu viima.

Meie ühiskonnas määratakse valijate juhendite poliitiline ja õiguslik loomus kindlaks Nõukogude riigi olemusega. Nõukogude riiki iseloomustab see, et kogu võim kuulub siin linna ja maa töörahvale, see, et rahvas on ainsaks võimuallikaks, et rahva tahe on suveräänne. Rahva tahe, mis on väljendatud riigivõimu- või haldusorgani aktides, kuulub kohustuslikule täitmisele kõigi asutuste, ettevõtete, organisatsioonide ja kodanike poolt. Kuid nõukogude rahvas teostab oma võimu mitte üksnes töörahva saadikute nõukogude kaudu, vaid ka otseselt, vahetult. See leiab aset saadikute valimisel nõukogudesse, saadiku ärakutsumisel, kui viimane ei õigusta rahva usaldust, rahvahääletuste ehk referendumite ajal jne. Rahvas teostab vahetult oma võimu ka siis, kui ta annab juhendeid saadikutele.

Kuna rahvale kuulub Nõukogudemaal kogu võimutäius, siis valijate juhendite täitmine on kohustuslik mitte ainult rahvasaadikutele, vaid ka kõigile töörahva saadikute nõukogudele ning nende täidesaatvatele ja korraldavatele organitele, andes nende tegevusele suuna. See on leidnud ka seadusandlikult kinnitamist Eesti NSV alevite töörahva saadikute nõukogude põhimääruses, kus rõhutatakse, et alevinõukogu juhindub NSV Liidu Konstitutsioonist, Eesti NSV Konstitutsioonist, NSV Liidu ja Eesti NSV seadustest ja teistest kõrgema astme riigivõimuorganite aktidest, samuti valijate juhenditest, mida alevinõukogu on võtnud täitmiseks.

Oma juhendites määravad valijad kindlaks saadikute kui rahva esindajate tegevusprogrammi. Kui valimistel otsustatakse küsimus, kes esindavad rahvast nõukogus, siis valijate juhendid sisaldavad juhtnööre selle kohta, mida saadikud peavad tegema, millistele küsimustele on vaja osutada peamist tähelepanu, millised probleemid ootavad kohest lahendamist, missugused peaksid kuuluma perspektiivplaani. Juhendite kaudu suunavad valijad oma saadikute ning kogu nõukogu tegevust, teiselt poolt võimaldavad nad nõukogul oma töös täielikumalt toetuda töötajate initsiatiivile ning paremini rahuldada nende vajadusi. Selliseid rahvasaadikuid aga, kes ei võta tarvitusele kõiki võimalikke abinõusid valijate juhendite täitmiseks ega vääri nende usaldust, võivad valijad enne nende volituste lõppemist ära kutsuda.

Valijate juhendites on summeeritud rahva tohutud kogemused,

millel on rahvasaadikute ja nõukogude tegevusele suur tähtsus. Seepärast on ka mõistetav, miks valdav osa saadikutest ja kohalikest nõukogudest suhtub tähelepanelikult valijate juhenditesse ja teeb kõik võimaliku nende elluviimiseks. Toome mõned näited selle kohta.

Tapa rajooninõukogu saadiku, A. H. Tammsaare nimelise kolhoosi esimehe V. Loiti valijad tegid ettepaneku avada kirjanik A. H. Tammsaare muuseum tema sünnikohas Vargamäel, sest Vargamäed külastab rohkesti ekskursioone ja turiste, ning andsid saadikule juhendi selle küsimuse lahendamiseks. Rahvasaadik V. Loit, kes oli ühtlasi ka rajooninõukogu alalise haridus- ja kultuurikomisjoni esimees, kasutas saadud juhendi rakendamiseks komisjoni kaasabi. Komisjon arutas muuseumi asutamise küsimust oma koosolekul ning kavandas selle ürituse elluviimiseks üksikasjalise plaani. Komisjon pöördus Tapa rajooninõukogu täitevkomitee poole abi saamiseks. Täitevkomitee toetas seda algatust ja varsti algasid ka muuseumi rajamisega seoses olevad tööd, kusjuures majanduslikud ja organisatsioonilised küsimused lahendati peamiselt täitevkomitee kultuuriosakonna ning alalise komisjoni esimehe rahvasaadik V. Loiti poolt. Spetsialiste paluti appi Tartu Riiklikust Ülikoolist ja 30. jaanuaril 1958, s. o. A. H. Tammsaare 80. sünni-aastapäeval oldi nii kaugel, et võidi muuseum Vargamäel juba avada.

Ühel kohtumiskoosolekul sai Võru rajooninõukogu saadik P. Morosov oma valijatelt juhendi organiseerida Uue-Saaluse ja Haanja-Risttee asundusse telefoniliini sissetoomine. Telefoniside sisseseadmine neis kohtades oli tõesti vajalik, sest lähima telefonini oli 5—6 kilomeetrit. Kuigi rajooninõukogu täitevkomitee otsustas selle küsimuse jaatavalt, tuli rahvasaadik P. Morosovil teha ulatuslikku organiseerimistööd, enne kui jõuti nii kaugele, et Munamäe kolhoos muretses telefonipostid, kolhoosnikud kaevasid postiaugud ja panid postid püsti, et Võru Liinitehnilise Sõlme abiga saadi muud vajalikud materjalid ja seati üles telefonid.

Valijate juhendite edukas täitmine mõlemal juhul on paljuski seletatav saadikute aktiivse ja järjekindla organiseerimistööga, samuti nõukogu organite abi ja toetusega. Kuid on ka rida juhendeid, mida on võimalik täita valijate endi osavõtul. Juba 1957. aastast alates toimub Paide rajooni Väätsa külanõukogus rahvasaadikute juhtimisel ning valijate laialdasel osavõtul sotsialistlik võistlus kolhooside, rahvamajade ja raamatukogude ümbruse heakorrastamiseks ning kodude kaunistamiseks. See algatus on pärit valijailt, kes andsid vastava juhendi oma saadikutele. Küllap oli selle põhjuseks asjaolu, et sellele töölõigule oli seni osutatud vähe tähelepanu ja sellest tingituna esines silmale valusaid puudusi. Kolhooside tootmishoonete ümbrused uppusid mitte ainult sügiseti ja kevaditi, vaid isegi südasuvel vihmahoo järel porri. Ka kultuuriasutuste ümbrus ei olnud kooskõlas neis tehtava sisulise tööga.

Kui lähedane oli see üritus kolhoosnikute laiadele hulkadele, seda näitab nende aktiivne osavõtt heakorrastamise hoogtööpäevakutest, uute aedade rajamisest. Kui 1957. aasta mais toimusid «Esimese Mai» kolhoosi loomakasvatajate tootmisnõupidamised, oli päevakorra üheks küsimuseks lautade ja tallide ümbruse korrastamine. Otsustati, et loomakasvatajate sotsialistlikus võistluses on kilogrammide ja tsentnerite kõrval üheks näitajaks ka puhtus ja kord töökohal ning selle ümbruses. Esimestena korrastasid oma lauda ümbruse L. Tammsaar ja A. Nahkmann. Neis lautades, kus oli rohkem loomagruppe, tegid loomatalitajad selle töö kollektiivselt.

Intensiivne tegevus heakorrastamise ja kodukultuuri alal jätkus 1958. aastal. «Üheksanda Mai» kolhoosi uude keskusse viiva tee äärde istutati poolteise kilomeetri ulatuses ilupuid. Kolhoosis rajati puukool dekoratiivpuude ja -põõsaste kasvatamiseks. Kolhoosnikud panid aluse kümnetele uutele viljapuuaedadele. Hästi on korrastatud «Koidu» kolhoosi keskus. Sealsed kolhoosnikud tegid 1958. aasta kevadel uusi tarasid, lillepeenraid, teid.

Väätsa külanõukogu eeskujul tõstsid valijad üles heakorrastamise küsimuse ka teistes külanõukogudes. Rahvasaadikud arutasid seda koos rajooniorganite töötajatega. Tulemuseks oli, et Paide rajooninõukogu täitevkomitee ja rajooni parteikomitee kuulutasid 1958. aasta kevadel välja ülerajoonilise kodukaunistamise võistluse, mis aktiviseeris töötajaid korrastama ja kaunistama kolhooside, sovhooside ja asutuste ümbrust ning oma kodusid. Ühtlasi leiti võimalus kodukultuuri instruktori ametisse palkamiseks, kes teeb ulatuslikku selgitustööd ja annab töötajatele asjalikku nõu kodukultuuri küsimustes.

Üritus, mis sai alguse valijate juhendist oma saadikutele Väätsa külanõukogus, on saanud laia leviku osaliseks. Abja rajooninõukogu täitevkomitee organiseeris 1958. aasta mais kodukaunistamise hoogtöökuu, Eesti Aianduse ja Mesinduse Seltsi Karksi osakond aga kogu suveks aedade hooldamise ning kodukaunistamise võistluse. Heakorra ja kodukultuuri küsimusi arutati Paide ja Tapa rajooninõukogu istungjärkudel. See initsiatiiv on hinnatav ja seepärast pöördus Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium 24. mail 1958 rahvasaadikute, täitevkomiteede, kolhooside ja asutuste poole kirjaga, et nende rajoonide eeskujule järgnetaks kõikjal, et kõikjal arendataks aktiivset tegevust kodukultuuri alal. Samuti arutati linnade, alevite ja teiste asulate heakorrastamise küsimust Eesti NSV Ülemnõukogu IV koosseisu VII istungjärgul. Ent see on töölõik, mis rajaneb peaaegu täielikult kolhooside, sovhooside ja töötajate aktiivsusel ja omaalgatusel. Seetõttu on kodukultuurialane töö edukas üksnes seal, kus rahvasaadikud, asutuste ja ettevõtete ühiskondlikud organisatsioonid suudavad enda ümber mobiliseerida töötajate laiu hulki.

Kodukultuuri küsimused on praegu väga aktuaalsed just maal; see on loomakasvatuses ning põllunduses tehtud edusammude

vahetu kajastus. Nüüd, mil põllumajanduslik tootmine on järsult intensiivistunud, on maal ka rohkem materiaalseid võimalusi kultuurseks eluks. Kuid see on ainult küsimuse üks külg. Intensiivsem tootmine nõuab kaasajal kõrgemat töökultuuri, ent töö- ja kodukultuur on üksteisega tihedalt seotud. Seega võib kodukultuurialast tegevust hinnata mitte ainult töötajate kultuuriliste ja esteetiliste vajaduste rahuldamise seisukohalt, vaid ka tootmise seisukohalt, kuivõrd see mõjutab töökultuuri ja selle kaudu samuti tööviljakust.

Toodud näidete põhjal võib teha järgmised järeldused: 1) valijate juhendid kajastavad ühiskonna arengu käigus üleskerkinud vajadusi; 2) juhendid sisaldavad valijate enamuse tahet, mis erilise ilmekusega avaldub nende endi massilises osavõtus juhendite täitmisest; 3) rahvasaadikute ülesandeks on kõigiti kaasa aidata valijate juhendite elluviimisele, mobiliseerides ja innustades selleks töötajate laiu hulki, kontrollida nende täitmist ja informeerida valijaid, kuidas toimub nende juhendite realiseerimine.

Kuigi valijate juhendite täitmine on kujunenud saadikute ja kohalike nõukogude töö aluseks, ei tähenda see veel, et töös valijate juhenditega ei leiduks puudusi. Esinevate puuduste üheks põhjuseks on see, et real juhtudel ei ole veel nõukogude täitevkomiteede töötajatel ja rahvasaadikutel endil täit selgust, mida kujutab endast valijate juhend, kuidas toimub nende andmine saadikutele, milliste organisatsiooniliste vahenditega tuleb kindlustada nende elluviimist.

Rahvasaadikud puutuvad oma kohustuste täitmisel sageli kokku valijate väga mitmesuguste tahteavaldustega, mis on väljendatud erinevates vormides, nagu avaldused, ettepanekud, nõuanded, soovid, palved jne. Avame näiteks Tartu linnanõukogu täitevkomitee kausta, kus registreeritakse valijate juhendeid, ettepanekuid ja avaldusi. Me näeme seal valijate ettepanekuid tänavate asfalteerimiseks, uute kaupluste avamiseks ja kaubandusorganisatsioonide töö parandamiseks, avaldusi pensioni saamiseks, kirju kriitiliste märkustega majavalitsejate ning ehitusmaterjalide tootjate aadressil. Ja siit kerkibki üles küsimus: missugused neist on valijate juhendid, missugused mitte?

Sellele küsimusele vastamiseks tuleb kõigepealt välja selgitada valijate juhendeid iseloomustavad tunnused. Nagu juba eespool nägime, on valijate juhendi üheks tunnuseks see, et ta kajastab ja peab kajastama antud valimisringkonna *valijate enamuse tahet*. Seega eraldab valijate juhendit üksikute töötajate isiklikest avaldustest ja soovidest just asjaolu, et ta on valijate ühise tahte väljenduseks. Ainult sellistena saavad juhendid olla saadiku töö aluseks ja määrata kindlaks tema tegevusjoone nõukogus, sest saadik allub mitte üksiku valija, vaid oma valijate enamuse tahtele. Mõni valijatest võib küll teha ettepaneku saa-

dikule juhendi andmiseks, kuid see muutub valijate juhendiks ainult siis, kui selle ettepanekuga ühinevad teised valijad.

Teiseks valijate juhendi tunnuseks on see, et ta *peab vastama üldrahvalikele huvidele.* Parteiline juhtimine, nõukogude ühiskonna moraalne ja poliitiline ühtsus, isiklike ja ühiskondlike huvide harmooniline ühendamine, kõik see määrab üksikute valimisringkondade valijate huvide ühtelangemise kogu rahva ja riigi huvidega. Seetõttu ühe või teise valimisringkonna valijate juhend saadikule on tervikuna nõukogude rahva juhend saadikule.

Kolmanda tunnusena tuleks märkida seda, et valijate juhend sisaldab endas *kohustusliku iseloomuga juhiseid selle kohta, mida saadik peab tegema.* Valijate juhend vastab seega küsimusele, mida teha. Ka üksikud valijad võivad teha omapoolseid ettepanekuid saadiku tegevuse korraldamise kohta. Kuid juhenditest erinevad nad põhiliselt selle poolest, et neil ettepanekutel on soovituste, mitte aga kohustuslik iseloom.

Nende tunnuste alusel näeme, et valijate juhenditele kuulub eriline koht valijate muude ettepanekute ja avalduste hulgas. Nende tähtsus seisab selles, et nad väljendavad rahva tahet ja sellistena määravad kindlaks saadikute ning nõukogude tegevusprogrammi, võimaldavad nõukogudel sügavamalt tundma õppida ja paremini rahuldada töötajate vajadusi.

Valijate juhendite tähtsuse allakriipsutamine ei tähenda mingil määral seda, et rahvasaadikud võiksid vähema tähelepanu ja hoolikusega suhtuda üksikute valijate ettepanekutesse ja avaldustesse. Sageli sisaldavad nad saadikutööks vajalikke juhtnööre ning tutvustavad olukorda kohtadel. Seepärast ongi nõutav kõigi valijate nõuannete ja ettepanekute kõige hoolikam arvestamine, sest need on enamikul juhtudel kantud hoolitsusest Nõukogude riigi kasvu ja õitsengu, riigiaparaadi tegevuse parandamise ja täiustamise, töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu tõstmise eest. Kuid vaatamata sellele on vaja vahet teha valijate juhendite vahel, mis on rahvasaadikutele kohustuslikud, ja üksikute valijate ettepanekute, nõuannete ja soovide vahel. Seda sellepärast, et valijate juhendite andmisel, samuti nende täitmisel on rida spetsiifilisi jooni.

Valijate juhendite andmine. Kuna valijate juhendites kajastub valijate ühtne tahe, siis tuleb nende andmisel kasutada ka selliseid vorme, mis võimaldavad valijate tahte väljaselgitamise. Sellele nõudele vastavad kõige rohkem valimiseelsed kohtumiskoosolekud saadikukandidaadiga, saadiku *kohtumis- ja aruandekoosolekud*, mis on ka saadikutele juhendite andmise peamisteks vormideks. Siinjuures tuleb positiivsena ära märkida Põltsamaa rajooni Puurmani ja Keila rajooni Nissi külanõukogu ning Ambla alevinõukogu mõnede saadikute kohtumis- ja aruandekoosolekute organiseerimise praktikat, kus saadikule juhendite andmise küsimus seisab päevakorras eraldi punktina. See kujutab endast kohtumis- ja aruandekoosoleku tööd kokku võtvat etappi,

kus kavandatakse abinõud eesseisvate ülesannete täitmiseks, antakse hinnang saadiku tööle ning juhendid edaspidiseks tegevuseks. Omandatud kogemuste põhjal võib väita, et kohtumis- ja aruandekoosolekute tööst kokkuvõtte tegemine peaks toimuma lihthäälteenamusega vastu võetud otsuse kujul, mis sisaldab ühtlasi ka valijate juhendeid saadikule. Niisugune valijate juhendite andmise kord kindlustab valijate tahte väljaselgitamise ja loob kindla aluse tööks juhenditega. Igal juhul tuleb kriitiliselt suhtuda niisugusesse, kahjuks küllaltki levinud praktikasse, kus «valijate juhendid» tuletatakse pärast kohtumis- või aruandekoosolekut üksikute valijate sõnavõttudest ja arvamuseavaldustest, mis võivad olla omavahel isegi vasturääkivad.

Nagu Lihula rajooni Lõpe, Arila, Tuudi ja Varbla külanõukogu kogemused näitavad, võib saadikutele juhendite andmiseks kasutada edukalt ka *kodanike üldkoosolekuid.* Näiteks Lõpe külanõukogu kodanike üldkoosolekul, kus arutati loomakasvatuse arendamise ja söötade varumise olukorda külanõukogus, tegid valijad rahvasaadikutele ülesandeks ja andsid neile juhendi teha ulatuslikku selgitustööd ning organiseerida Paadrema 7-klassilise kooli õpilasi, kohaliku võitööstuse ja kooperatiivi tööstuskombinaadi töölisi kolhoosidele appi söötasid varuma.

Samuti on Lihula rajoonis külanõukogude saadikutele juhendite andmiseks kasutatud külanõukogudes korraldatud *loomakasvatuspäevi.* Neid valijate juhendeid, mis on antud kodanike üldkoosolekuil, kohalikel loomakasvatuspäevadel ja teistel rahvakogunemistel, iseloomustab see, et nad on adresseeritud mitte ühele saadikule, vaid tervele saadikute grupile või kõigile antud külanõukogu saadikutele. See on ka arusaadav, sest kodanike üldkoosolekuist ja loomakasvatuspäevadest võtavad osa valijad paljudest külanõukogude valimisringkondadest. Teiseks iseloomustab neid juhendeid see, et nad sisaldavad üldreeglina juhiseid saadikutöö mõne kitsa lõigu kohta, mis on seotud loomakasvatuse või mõne kodanike üldkoosolekul arutatud küsimusega, samal ajal kui valimiseelsetel kohtumiskoosolekutel ja saadikute aruandekoosolekutel antud juhendid haaravad kogu mitmepalgelist saadikutööd.

Siit näeme, et nõukogude töö praktika loob pidevalt uusi vorme rahvasaadikutele juhendite andmiseks.

Valijate juhendite andmisele järgneb ulatuslik organisatsiooniline töö nende täitmiseks. Valijate juhendite täitmisest oleneb suurel määral rahvasaadiku autoriteet oma valijate hulgas. Seepärast on iga rahvasaadiku ülesandeks teha kõik temast olenev juhendite elluviimiseks. Valijate juhendite edukas täitmine sõltub aga ennekõike sellest, kuidas kohalike nõukogude täitevkomiteed on korraldanud oma töö valijatega, sellest, kuidas nad suhtuvad valijate juhenditesse.

Nii mõndagi on selles osas õppida Elva rajooninõukogu täitevkomiteelt. Kuna 1957. aastal toimunud kohalike nõukogude vali-

miste ajal andsid valijad rohkesti juhendeid saadikukandidaatidele tööks nõukogus ja tegid terve rea ettepanekuid nõukogude töö edasiseks parandamiseks, siis töötas rajooninõukogu täitevkomitee nende alusel välja nõukogu uue koosseisu tegevusprogrammi ja koostas üksikasjalise abinõude plaani valijate juhendite täitmiseks ning esitas need läbivaatamiseks ja kinnitamiseks nõukogule tema esimesel istungjärgul, mis toimus 20. märtsil 1957. Valijate juhendite ja neist tulenevate ülesannete arutamise tulemusena võeti vastu otsus, kus muuhulgas määrati kindlaks ka üksikasjaline kord tööks valijate juhenditega.

Vastavalt sellele otsusele on täitevkomitees sisse viidud register, kus peetakse valijate juhendite ja ettepanekute arvestust. Registrist leiame andmeid selle kohta, kui suur on valijate juhendite ja ettepanekute koguarv, millal nad on esitatud, kellele adresseeritud, missugune on nende sisu, kellele nad on lahendamiseks või täitmiseks antud, milline on juhendite ja ettepanekute lahendamise käik ning millised on täitmise tulemused. Valijate juhendite kogumine ja arvestamine täitevkomitee poolt on vajalik selleks, et ühtki neist ei unustataks ja et igale neist reageeritaks.

Elva rajooninõukogu otsuse kohaselt peab täitevkomitee oma istungitel perioodiliselt läbi vaatama kõik need valijate juhendid ja ettepanekud, millede lahendamine ja elluviimine pole võimalik täitevkomitee jooksva töö käigus, töötama välja konkreetsed abinõud, määrama kindlaks täitjad ja täitmise tähtajad, võtma juhendite täitmine täitevkomitee kontrolli alla ning teatama seda kõike rahvasaadikule, kellele juhend anti.

Enne seda toimub aga täitevkomitees valijate juhendite analüüsimine ja grupeerimine. Kuna valijate juhendid oma iseloomult on väga mitmesugused, siis tekib küsimus: kuidas ja mis alusel neid grupeerida ja klassifitseerida?

Nagu Elva rajooninõukogu ja teiste vabariigi kohalike nõukogude täitevkomiteede tööpraktika näitab, on valijate juhendeid tarvis grupeerida nii sisu kui täitmise meetodite järgi.

Valijate juhendid jagatakse nende sisu alusel gruppidesse vastavalt sellele, missugust majanduse ja kultuurielu ala üks või teine juhend puudutab. Nii eristatakse valijate juhendeid, mis on seotud kaubanduse, hariduse, kultuurihariduse, sotsiaalkindlustuse, tervishoiu, tööstuse ja transpordi, kommunaalmajanduse jt. küsimustega.

Täitmise meetodite alusel jagunevad valijate juhendid kolme gruppi: esimesse gruppi kuuluvad juhendid, mis ei nõua erilisi materiaalseid kulutusi ja mis realiseeritakse põhiliselt valijate endi poolt, kusjuures rahvasaadikutele kuulub organisaatori osa; teise gruppi kuuluvad juhendid, mis on realiseeritavad nõukogu vahenditega ja nõukogu organite poolt; kolmandasse gruppi kuuluvad juhendid, mille elluviimine sõltub kõrgemalseisvatest organitest.

Iga tähendatud gruppi kuuluvate juhendite täitmisel on nõukogu täitevkomitee ülesanded ja osa erinev. Esimesel juhul osutab täitevkomitee valijate juhendite realiseerimisel saadikutele ainult organisatsioonilist abi. Teisel juhul peab täitevkomitee välja töötama abinõud valijate juhendite elluviimiseks ja tagama seda organisatsioonilise tööga. Kolmandal juhul seisab täitevkomitee ülesanne selles, et viia need juhendid koos omapoolse seisukohaga vastavatesse instantsidesse, kellest sõltub nende lahendamine.

Kui valijate juhendite klassifitseerimine on olnud hoolikas ja asjalik, on ka täitevkomiteel võimalik välja töötada otstarbekohane abinõude plaan juhendite täitmiseks. Ka sel puhul, kui valijate juhend on antud küsimuses, mille lahendamine kuulub mitte antud nõukogu, vaid mõne kõrgemalseisva organi kompetentsi, on vajalik täitevkomiteel või nõukogul võtta selles küsimuses oma seisukoht ja esitada see koos juhendiga vastavale organile. Mõningatel juhtudel pole valijate juhendeid võimalik kohe ellu viia. Seda eriti siis, kui nende realiseerimine nõuab erilisi kulutusi, mis ei ole rahvamajandusplaanis ja eelarves ette nähtud. Antud juhul seisab täitevkomitee ülesanne selles, et selgitada valijatele saadiku kaudu, miks juhendite realiseerimisega seotud küsimuste lahendamine on edasi lükatud. Samuti on rahvasaadikutel õigus nõuda täitevkomiteelt teateid valijate juhendite lahendamise käigu kohta ning kontrollida nende täitmist.

Järelikult rahvasaadiku kohustus täita valijate juhendeid ei tähenda kaugeltki seda, et ta peaks alati vahetult osa võtma nende realiseerimisest, küll aga sisaldab nõude, et ta teeks kõik temast sõltuva valijate juhendite elluviimiseks, kontrolliks nende täitmist ja informeeriks sellest valijaid.

3. Rahvasaadiku sidepidamise vormid oma valijatega

Nõukogude töö praktika on rikas näidetest selle kohta, et mida tihedamad on rahvasaadiku sidemed oma valijatega, mida põhjalikumalt ta tunneb nende püüdlusi, vajadusi, nende saavutusi ja õnnestumisi kui ka raskusi, seda edukam on tema töö saadikuna. Seepärast rahvasaadiku igapäevane, süstemaatiline töö valimisringkonnas sidemete tugevdamiseks valijatega on saadikutöö väga oluliseks lõiguks, üheks tema põhikohustuseks.

Selle kohustuse täitmiseks kasutavad rahvasaadikud paljusid organisatsioonilise töö vorme. Neist vormidest on tähtsamateks järgmised: 1) valijate vastuvõtmine; 2) valijate külastamine nende kodudes; 3) töö valijate kirjade, kaebuste ja avaldustega; 4) kohtumiskoosolekud; 5) organisatoorne töö partei ja valitsuse poliitika elluviimisel ja nõukogu otsuste täitmisel; 6) esinemine ajakirjanduses ja raadios; 7) aruandlus valijate ees.

Valijate vastuvõtu organiseerimine. Rahvasaadik on aktiivne riigitegelane. Teda külastavad sageli paljud valijad. Nad pöörduvad tema poole mitmesuguste küsimustega: teevad ettepanekuid nõukogu territooriumil asuvate asutuste, kolhooside, sovhooside, ettevõtete ja organisatsioonide, samuti riigiaparaadi töö parandamiseks, paluvad saadiku kaasabi nende isiklikku ellu puutuvate küsimuste lahendamisel, lähevad saadiku juurde eesmärgil saada head nõu ühes või teises küsimuses. Vahel esitavad valijad aga ka kaebusi nende õiguste rikkumise, asetleidvate bürokratisminähtuste, asjaajamise venitamise ja töötajate vajadustesse osavõtmatu suhtumise faktide kohta.

Tähelepanelik ja osavõtlik suhtumine teda külastanud valijatesse on rahvasaadiku üheks esmaseks ülesandeks. Valijate hästi organiseeritud vastuvõtu korral on võimalik lahendada nende poolt ülestõstetud küsimusi operatiivselt ja asjalikult. Valijate vastuvõtt peab aitama tugevdada ja süvendada kontakti nendega.

Selleks, et valijatel oleks võimalik pöörduda oma saadikute poole, peavad viimased koos vastava töörahva saadikute nõukogu täitevkomiteega määrama kindlaks vastuvõtu aja ja koha.[1]

Seoses valijate vastuvõtu organiseerimisega tuleb arvestada seda, et vastuvõtukoht peab üldreeglina asuma saadiku valimisringkonna territooriumil. See nõue kehtib eriti rajooninõukogu saadikute kohta, kelle valimisringkond on oma territooriumilt võrdlemisi suur. Linnades ja alevites võtavad rahvasaadikud harilikult oma valijaid vastu majavalitsuste, asutuste ja ettevõtete ruumides ning agitpunktides, mis asuvad valijate elukoha läheduses, maal — kolhoosikeskustes, külanõukogude täitevkomiteede ruumides, kooli- ja rahvamajades.

Mis puutub valijate vastuvõtuaega, siis tuleb see valida nii, et valdav osa valijaist oleks sel ajal tööst vabad. Seepärast näemegi, et linnades ja alevites toimub valijate vastuvõtt õhtul pärast tööpäeva lõppu, maal — laupäeva õhtuti ja pühapäeviti.

Väga tähtis on samuti küsimus selle kohta, kui sagedasti peavad saadikud oma valijaid vastu võtma. Kirjanduses on avaldatud arvamust, viidates seejuures väljakujunenud praktikale, et küla-, alevi- ja linnanõukogude saadikud peavad oma valijaid vastu võtma 3—4 korda kuus, rajooni- ning oblastinõukogude saadikud — 1—2 korda kuus.[2] Kui ka vahel vastuvõtu kordade arvus on mõningaid erinevusi, jagavad peaaegu kõik autorid seisukohta, et madalamalseisvate nõukogude saadikud peavad valijaid vastu võtma sagedamini kui kõrgemalseisvate nõukogude saadikud.

Meie vabariigi kohalike nõukogude saadikute tööpraktikast

---

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1949. a. 10. juuni otsus «Kohalike nõukogude saadikute tööst Tartumaal ja Narva linnas».

[2] Vt. А. А. Аскеров, Очерки советского строительства, Москва 1953, lk. 260; Памятка депутата местного Совета, Москва 1957, lk. 47 jt.

tulenevad aga mõnevõrra teistsugused järeldused. Nimelt just kõrgemalseisvate nõukogude, eriti rajooninõukogude saadikud peavad oma valijaid vastu võtma sagedamini kui näiteks külanõukogude saadikud, sest neil ei ole oma valijatega nii tihedat igapäevast suhtlemist ja tööalast kontakti kui viimastel. Kuna peaaegu kõik külanõukogude saadikud elavad ja töötavad oma valijate keskel, siis valijatele rahvasaadiku poole pöördumine mingisuguseid raskusi ei tekita ja valdav osa küsimusi lahendatakse kas töö juures kokku puutudes või saadiku kodus. Seetõttu on ettenähtud vastuvõtuaegadel külastajaid vähe, tihtipeale aga puuduvad need üldse.

Muidugi ei tähenda see, et külanõukogude saadikutel poleks kindlaid vastuvõtuaegu ja -kohti üldse vaja. Tarvidus on, kuid mitte 3—4 korda, vaid täiesti piisab ühest korrast kuus. Nii see ongi korraldatud enamikes külanõukogudes. Seevastu aga rajooninõukogude saadikutel, kelle valimisringkond on külanõukogude saadikute omast palju suurem ja kes tihtipeale ei ela ega tööta oma valimisringkonnas, tuleks organiseerida valijate vastuvõtmist sagedamini. Kuid ka siin tuleb rõhutada seda, et valijate vastuvõtu organiseerimisel ei saa igal pool kasutada ühtset mõõdupuud, vaid see küsimus tuleb lahendada vastavalt konkreetsetele tingimustele.

Kohalike nõukogude saadikute vastuvõtuajad on tavaliselt püsivad. Nii näiteks võttis Paide rajooni Väätsa külanõukogu saadik E. Pajos oma valijaid vastu iga kuu viimasel pühapäeval kl. 12—14, Haapsalu rajooninõukogu saadik S. Dubinin — iga kuu 3. ja 18. päeval kl. 18—20 ja Tartu linnanõukogu saadik K. Urva — iga kuu 1. ja 4. nädala kolmapäeval kl. 18—20. Selliste püsivate vastuvõtuaegade eelis seisab selles, et siis ei ole vaja toimuvast vastuvõtust iga kord eraldi teatada.

Vastuvõtu aeg ja koht tehakse valijatele teatavaks avaldamisega ajalehes, vastavate teadaannete väljapanemisega nõukogu täitevkomitees, kolhooside, sovhooside, tööstusettevõtete ja asutuste ruumides, agitaatorite kaudu ja muul viisil. Väljakuulutatud vastuvõtuajast tuleb saadikutel täpselt kinni pidada. Kui saadik ei saa ärasõidu, haiguse või mõnel muul mõjuval põhjusel valijaid väljakuulutatud ajal vastu võtta, siis on vaja sellest valijatele tingimata eelnevalt teatada.

Nagu iga teinegi nõukogude riigitegelane, nii peab ka nõukogu saadik olema mitte üksnes tähelepanelik ja heasoovlik teda külastanud valijate vastu, suhtuma neisse austuse ja lugupidamisega, tundma huvi nende murede ja vajaduste vastu, vaid osutama ka igakülgset kaasabi valijate poolt ülestõstetud küsimuste lahendamisel. Sõltuvalt küsimuste iseloomust võib see abi olla mitmesugune. Ühel juhul seisab see valijale vajaliku nõu andmises. Teisel juhul — valija mõne õigustatud nõudmise, ettepaneku või palve lõplikus lahendamises. Näiteks Tartu rajooni

Haaslava külanõukogu saadiku E. Kihno poole pöördus «Uue Elu» kolhoosi elatanud liige A. K. pensioni taotlemise küsimuses. Tal endal oli raskusi selleks vajalike dokumentide muretsemisega. Rahvasaadik aitas muretseda kõik dokumendid, mille alusel kodanikule määrati pension.

Kuid mõnikord pöörduvad valijad oma saadiku poole ka sellistes küsimustes, mille lahendamine nõuab nõukogude seadusandluse tundmist, eelnevat kontrolli kohapeal või konsulteerimist vastavate riigiorganitega, mistõttu rahvasaadik ei saa neile kohe anda ammendavat vastust. Antud juhul seisab saadiku ülesanne selles, et selgitada välja kõik vajalikud asjaolud ja informeerida sellest siis hiljem valijaid.

Valijate külastamine nende kodudes. Rahvasaadiku suhtlemine oma valijatega ei seisa ainult nende vastuvõtus kindlaksmääratud päevadel. Paljud kohalike nõukogude saadikud külastavad regulaarselt oma valijaid nende kodudes, vestlevad nendega, selgitavad välja nende vajadusi ja soove. Eriti tähtis ja vajalik on aga nende valijate külastamine, kes on vanad, invaliidid või haiged ning kel seetõttu on raskusi oma saadiku poole pöördumisega. Pealegi võimaldab valijate külastamine kodudes ja töökohal sügavamalt mõista nende poolt ülestõstetud küsimusi ja esitatud pretensioone.

Tunnustavalt kõnelevad valijad Valga rajooni Mõniste külanõukogu saadikutest R. Ungerist, H. Tarkusest ja R. Koemetsast, kellele valijate huvid on südamelähedased. Teada saanud, et mõnel valijal on raskeid üleelamusi, ebaõnnestumisi, õnnetusjuhtumeid või muid raskusi, leiavad nad alati võimalusi nende külastamiseks, ja mis kõige tähtsam — aitavad leida väljapääsu tekkinud olukorrast. Seepärast võivad valijad olla kindlad oma saadikute abile. Nende organiseerimisel on muretsetud mitmele vanakesele kütet ja aidatud õueaiamaad harida.

Tähelepanelik suhtumine valijatesse lähendab neile rahvasaadikuid ning tõstab viimaste autoriteeti rahva hulgas.

Töö valijate kirjade, kaebuste ja avaldustega. Kommunistlik partei pöörab suurt tähelepanu tööle töötajate kirjade, avalduste ja kaebustega. Seepärast peavad ka rahvasaadikud suhtuma valijate kirjadesse, avaldustesse ja kaebustesse suurima tõsidusega; seisab ju nende igaühe taga elav inimene.

Viimastel aastatel on valijatelt hakanud saabuma tunduvalt rohkem kirju saadikutele, eriti vabariikliku alluvusega linna- ja rajooninõukogude saadikutele. See näitab, et kohalike nõukogude saadikute töös kuulub isiklike kontaktide loomise kõrval küllaltki tähtis koht kirjalikule sidemele valijatega.

Nõukogude ühiskonnas mõistetakse kodaniku kaebust või avaldust esiteks — kui tema eluliste huvide ja vajaduste väljendust, mille rahuldamine olemasolevate võimaluste piirides on kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse sisepoliitika tähtsamaid ülesandeid; teiseks — kui tema õiguste piiramise või rikkumise

vastu seadusliku kaitse otsimise abinõu; kolmandaks — kui mõne asutuse või ameti-isiku halva töö ja seaduse rikkumise kohta tulevat signaali.[1]

Rahvasaadiku töö valijate kirjade, avalduste ja kaebustega algab nende sisuga tutvumisest. Kirjadega tutvumisel selgub ühtlasi, mida on tarvis ette võtta saabunud kaebuse või avalduse lahendamiseks. Õigesti talitavad need saadikud, kes peavad täpset arvestust valijate kaebuste ja avalduste ning nende lahendamise käigu kohta, olenemata sellest, kas need on esitatud suuliselt või kirjalikult. Selleks võib kasutada saadiku päevikut, märkmikku või tööarvestuse raamatut. Kaebuste ja avalduste arvestamise tähtsus seisab selles, et ükski neist ei jääks unustusse ega lahendamata, samuti on see vajalik saadiku enda töö arvestamiseks.

Järgmiseks staadiumiks töös valijate kirjade, kaebuste ja avaldustega on neis märgitud asjaoludega tutvumine ja kontrollimine kohtadel. Selle eesmärgiks on välja selgitada, kas kirjas või kaebuses toodud andmed vastavad tõsioludele ja kas esitatud väited on põhjendatud. Mõnikord pole küll kahtlust kirjade ja kaebuste sisu õigsuses, kuid küsimuse õigeks lahendamiseks on vaja täiendavaid andmeid ja materjale. Ka sel juhul on küsimuse uurimine kohapeal vältimatu. Täiendavaid materjale on võimalik saada nii valijatelt endilt, kes sellekohase kirja, kaebuse või avaldusega pöördusid saadiku poole, kui ka teistelt töötajatelt, kes ühel või teisel viisil on seotud uuritava küsimusega. Nagu praktika näitab, võivad siin saadikutele tõhusat abi osutada ka asutuste ja ettevõtete partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonid.

Olenevalt kirja sisust, kaebuse ja avalduse iseloomust teostab kontrollimisi ning uurimisi kohtadel kas rahvasaadik üksi või koos aktivistidega. Paljud saadikud on praktiseerinud seda, et on kontrollimiste juurde kutsunud ka avaldajad ja kaebajad, mis on küsimuste väljaselgitamisel andnud häid tulemusi. Elva, Abja ja Tartu rajooninõukogu saadikud on real juhtudel kasutanud ka oma valimisringkonda kuuluvate linna- ja külanõukogu saadikute abi, kes tunnevad paremini kohapealseid olusid ja inimesi.

Mis puutub aga saadikutöö sellisesse lõiku valijate kirjadega nagu kaebuste ja avalduste lahendamine ning vajalike abinõude rakendamine puuduste ja väärnähtuste kõrvaldamiseks, siis tuleb rõhutada, et rahvasaadikutel ei ole õigust anda kohustuslikke juhiseid asutuste ja ettevõtete juhatajatele ega segada end nende operatiivsesse töösse. Ja selleks pole rahvasaadikutel vajadustki.

Sageli piisab valija rahuldamiseks küsimuse selgitamisest, talle nõu andmisest. Teistel juhtudel aitab küsimuse lahendamiseks sellest, kui rahvasaadik kasutab ameti-isikute mõjutamiseks teistsuguseid vahendeid, vestleb nendega, juhib nende tähelepanu esile-

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 27. augusti määrus «Kodanike kaebuste ja avalduste läbivaatamise töö parandamisest», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 12, art. 184.

toodud puudustele või asjaoludele ja soovitab neil kasutusele võtta abinõud kodaniku taotluse rahuldamiseks. Et selline rahvasaadiku soovitus arvesse võetakse, selle üheks tagatiseks on rahvasaadiku autoriteet.

Paljud Rakvere, Jõhvi ja Valga rajooninõukogu ning Tartu rajooni Mäksa ja Pärnu linnanõukogule alluva Sauga külanõukogu saadikud on tulemusrikkalt kasutanud selliseid mõjutamisvahendeid, nagu esinemine kolhooside ja kooperatiivide juhatuse koosolekutel, ettevõtete tootmisnõupidamistel, küsimuse ülestõstmine asutuse või ettevõtte ühiskondlike organisatsioonide ees, süüdi olevate ameti-isikute kritiseerimine seinalehes, täitevkomitee istungitel ja nõukogu istungjärkudel.

Illustreerime seda ühe näitega. Sauga külanõukogu saadik J. Pärn sai oma valijatelt signaali selle kohta, et Stalini-nimelises kolhoosis esineb piima kõrvaldamise fakte. Ta kontrollis koos kolhoosi revisjonikomisjoni liikmetega olukorda farmides, kusjuures tehti kindlaks, et nädalane piima puudujääk, võrreldes lüpsipäevikutega, ulatus mõnes lüpsigrupis kuni 200 kilogrammini. Kontrollakt koos vastavate ettepanekutega arutati küll läbi kolhoosi juhatuse koosolekul, kuid ettepanekud, mis olid suunatud analoogiliste väärnähtuste kordumise vältimiseks, ei leidnud ikkagi rakendamist. Ei aidanud ka kriitika seinalehes ega korduvad meeldetuletused esimehele. Alles pärast seda, kui rahvasaadik J. Pärn tõstis selle küsimuse üles külanõukogu istungjärgul, võeti tarvitusele otsustavad abinõud olukorra parandamiseks farmis.

Kuid tihtipeale esineb ka kaebusi ja avaldusi, millede lahendamine kuulub üksnes riigiorganite kompetentsi. Ka sel korral ei piirdu saadiku ülesanne ainult kaebuse või avalduse lahendamise üleandmisega vastavale riigiorganile, vaid tarvis on kontrollida ja kohapeal välja selgitada kõik vajalikud asjaolud ning määrata kindlaks oma seisukoht antud küsimuses. Selline arvamus, põhinedes vastavate asjaolude ning kohapealse olukorra tundmisel, aitab riigiorganitel vastu võtta õige otsuse.

Valijate avalduste ja kaebuste õigeks ja õigeaegseks lahendamiseks kaasaaitamiseks võivad rahvasaadikud kasutada ka teisi vahendeid ja töövõtteid. Kui mõni kaebus või avaldus kuulub sama nõukogu täitevkomitee lahendada, siis võib saadik, nagu kõigil teistelgi juhtudel, osa võtta täitevkomitee istungist, selgitada täitevkomiteele kaebuse või avaldusega seotud täiendavaid asjaolusid, mis ilmnesid kontrollimisel, põhjendada oma seisukohta antud küsimuses jne. Mõnikord näitavad kohalike nõukogude täitevkomiteed sellistel juhtudel üles ka omapoolset algatust. Tunnustavalt tuleb märkida Sindi linnanõukogu, Ambla alevinõukogu ja Paide rajooni Oisu külanõukogu täitevkomitee tegevust, kes neil kordadel, kui küsimus on esitatud täitevkomiteele saadiku kaudu, kutsuvad selle lahendamisest osa võtma ka rahvasaadiku. See kohustab saadikut tähelepanelikult uurima valijate ettepanekute, pretensioonide, avalduste ja kaebustega seotud asja-

olusid ning võimaldab täitevkomiteel nende lahendamisel arvestada saadiku seisukohta.

Kui kaebuse või avaldusega seotud küsimust arutab kõrgemalseisev organ, siis saadikud sellest harilikult osa ei võta, küll aga lisavad antud küsimuse kohta omapoolse arvamuse ja kontrollivad selle lahendamise käiku. Selleks on neil õigus saada ametiisikute jutule väljaspool järjekorda nagu iga teisegi saadikutöösse puutuva küsimuse korral. Kui küsimus on rahvasaadiku arvates valesti lahendatud, kui lahendamisega venitatakse või suhtutakse küsimusse bürokraatlikult, võib rahvasaadik pöörduda kõrgemalseisvate organite poole vastavate abinõude tarvitusele võtmiseks.

Nagu kõigi teiste, nii ka rahvasaadikute kaudu esitatud kaebuste ja avalduste puhul kehtib nõue, et vabariiklikud keskasutused lahendaksid need hiljemalt ühe kuu, kohalike nõukogude asutused aga 20 päeva jooksul. Nõukogude armees teenivate Nõukogude kodanike ja Isamaasõja invaliidide avalduste lahendamise aeg on aga veelgi lühem, vastavalt 15 ja 7 päeva [1]. Rahvasaadikud peavad hoolega jälgima, et vastavad organid sellest ajapiirist kinni peaksid. Kui aga esineb venitamist, võivad saadikud esineda nii kirjalike kui ka suuliste järelepärimistega nende ameti-isikute aadressil, kes kannavad vastutust kaebuste ja avalduste õige ning õigeaegse lahendamise eest.

Vastavalt kehtivale korrale on riigiorganid kohustatud rahvasaadikule küsimuse lahendamisest teatama, kui küsimus on tulnud neile saadiku kaudu. Saadik aga omakorda peab teatama sellest valijale, kes esitas kaebuse või avalduse. Elva rajooninõukogu täitevkomitee on korraldanud oma töö selliselt, et igast täitevkomitee otsusest või kõrgemalseisva organi kirjast, mis sisaldab lahendust või vastust mõnele saadiku kaudu laekunud ettepanekule, avaldusele või kaebusele, tehakse ärakiri ja saadetakse saadikule. Rahvasaadikul on seega võimalik tutvustada valijat ametliku vastusega. Ja alles siis, kui valijale on teatatud ja otsuses ettenähtud abinõud on rakendamist leidnud, võib rahvasaadik lugeda kaebuse või avalduse lahendatuks ning teha vastava märkuse oma tööarvestuse märkmikku või raamatusse.

Tähendab — rahvasaadik, kes õigesti mõistab oma ülesandeid, ei muutu kunagi passiivseks vahendajaks, kes automaatselt annab üle valijate kaebusi täitevkomiteele, vaid osutab valijatele ja täitevkomiteele otsest kaasabi valijate poolt esitatud kirjade, kaebuste ja avalduste lahendamisel. On iseloomulik märkida, et seal, kus rahvasaadikud on oma töö valimisringkonnas organiseerinud hästi, on järsult vähenenud ka täitevkomiteele saabuvate kaebuste arv.

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 1958. a. 27. augustil kinnitatud juhend «Kodanike kaebuste ja avalduste läbivaatamise ja lahendamise kord Eesti NSV asutustes ja ettevõtetes», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 12, art. 184.

Töös valijate kirjade, kaebuste ja avaldustega kuulub tähtis koht nende analüüsimisele, et jõuda selgusele põhjustes, mis tingisid kaebuste ja avalduste esitamise, miks domineerivad nende hulgast üht või teist liiki kaebused ja avaldused. Selline analüüs aitab saadikutel välja selgitada puudusi eri lõikudes ja organiseerida oma tööd nii, et oleks võimalik rakendada abinõusid nende kõrvaldamiseks.

Real juhtudel paisub kirjade ja avalduste arv seetõttu, et valijad ei tunne küllaldaselt kehtivaid õigusnorme. Nii näiteks tuli Tartu linnanõukogu saadikutel pärast uue pensioniseaduse ilmumist hulgaliselt kirju pretensioonidega täitevkomitee sotsiaalkindlustusosakonna aadressil. Kontrollimisel ilmnes, et osa pretensioone olid õigustatud, enamus aga mitte. Seda põhjusel, et töötajad ei tundnud küllaldaselt pensioniseadust ja selle rakendamisega seotud üksikasju. Siit tuligi ülesanne saadikutele — selgitada laialdasemalt pensioniseadust ja pensioneerimise korda. Samuti rakendati selle ülesande täitmisele Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilased ja õppejõud, õigusnõuandla juristid ning täitevkomitee sotsiaalkindlustusosakonna töötajad. See kõik andis tulemusi — kirjade ja kaebuste arv vähenes järsult.

Kuid rahvasaadikute töö ei piirdu mitte ainult nende kirjade, kaebuste ja avaldustega, mis on otseselt neile adresseeritud. Peale selle on Lihula alevinõukogu ja Kingissepa rajooninõukogu, Keila linnanõukogu, Elva rajooni Rõngu ning Kingissepa rajooni Tornimäe külanõukogu ja rea teiste kohalike nõukogude täitevkomiteed tõmmanud saadikuid kaasa täitevkomiteele laekunud avalduste ja kaebuste lahendamisele. Saadikute osa seisab siin kaebustes ja avaldustes märgitud asjaolude kohapealses kontrollimises, kaebuste ja avalduste lahendamiseks vajalike täiendavate materjalide kogumises ning omapoolse arvamuse avaldamises nende läbivaatamisel.

NLKP Keskkomitee peab oma otsuses «Tõsistest puudustest töötajate kirjade, kaebuste ja avalduste läbivaatamisel» väga tähtsaks, et nõukogude organitele ja ühiskondlikele organisatsioonidele saabunud kaebuste ja avalduste kontrollimisele ning läbivaatamisele tõmmataks kaasa nõukogude saadikuid, parteiorganisatsioonide esindajaid, ametiühingu-, komsomoli ja muude ühiskondlike organisatsioonide liikmeid ning aktiivi [1]. Hulkade kaasatõmbamine eriti nende kirjade kontrollimisele ja läbiarutamisele, millel on põhimõtteline tähtsus, tagab küsimuste õige ja kiire lahendamise ning võimaldab tuua avalikkuse kohtu ette neid tšinovnikuid ja bürokraate, kes on süüdi asjaajamisega venitamises ning hoolimatus suhtumises inimestesse. Rahvasaadikutele kui rahva esindajaile peab kuuluma üks esikohtadest võitluses bürokratisminähtuste vastu, valijate kirjadesse, kaebustesse ja avaldustesse tähelepaneliku suhtumise eest.

[1] Vt. «Правда» 26. augustist 1958.

Kohtumiskoosolekud valijatega. Kui valijate vastuvõtmine, nende külastamine kodudes, samuti töö kirjade, kaebuste ja avaldustega on peamiselt valijatega individuaalse kontakti loomise vormiks, siis kohtumiskoosolekud on selliseks sidepidamise vormiks, kus rahvasaadik astub korraga suhtlemisse paljude valijatega. Seepärast on kohtumiskoosolekud osutunud kõigiti otstarbekohaseks organisatsiooniliseks vormiks massilise poliitilise selgitustöö tegemiseks valijate hulgas.

Rahvasaadikud on kasutanud kohtumiskoosolekuid selleks, et selgitada valijatele partei ja valitsuse poliitikat ning tutvustada neid nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsustega. Rohkesti kohtumiskoosolekuid oma valijatega organiseerisid vabariigi rajooni- ja külanõukogude saadikud seoses NLKP Keskkomitee pleenumi otsuse «Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest» ilmumisega. Ja seda mitte üksnes selleks, et selgitada kolhoosnikutele selle otsuse sisu ja tähtsust, vaid ka selleks, et tõmmata neid selle tähtsa küsimuse lahendamisele ja konkreetsete abinõude väljatöötamisele kolhooside edasiseks organisatsiooniliseks ja majanduslikuks tugevdamiseks. Linnades seevastu olid kohtumiskoosolekute päevakorras tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimise ning pensioneerimise küsimused.

Need küsimused olid arutlusobjektideks pärast vastavate partei direktiivide ja õigusaktide ilmumist. Peale nende on kohtumiskoosolekutel käsitletud ka palju teisi ülesehitustöö käigus üleskerkinud küsimusi. Õigesti talitavad need rahvasaadikud, kes kasutavad kohtumiskoosolekuid istungjärkudele kavandatud küsimuste eelnevaks arutamiseks ja valijate soovide, pretensioonide ning ettepanekute väljaselgitamiseks. See võimaldab saadikutel aktiivselt osa võtta istungjärkude tööst ja esineda seal valijate nimel. Samuti on kohtumiskoosolekutel vaja tutvustada valijatele nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuseid, eriti neid, mille elluviimine nõuab töötajate laiade hulkade osavõttu. Sellega tagatakse ühtlasi kohalike nõukogude töö ja tegevuse tutvustamine elanikkonnale ning tugevdatakse valijate kontrolli nõukogude ja oma saadikute töö üle.

Aktuaalsete küsimuste arutamine, ulatuslik selgitustöö, nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuste sisu ja mõtte selgitamine kohtumiskoosolekutel — kõik see teenib valijate poliitilise ja tööalase aktiivsuse tõstmise, nende riigivalitsemistöösse kaasatõmbamise eesmärki. Sellega, et Kohtla-Järve linnanõukogu saadikud organiseerisid kohtumiskoosolekuid nõukogu poolt kinnitatud heakorrastustööde plaani tutvustamiseks ja elanikkonna mobiliseerimiseks selle täitmisele, on seletatavad paljud edusammud linna heakorrastuse alal. Sai ju eesrindlike töötajate algatus — töötada linna heakorrastamisel vähemalt 20 tundi ühiskondlikus korras — üldise heakskiidu osaliseks rahvasaadikute poolt organiseeritud kohtumiskoosolekutel. Ja tulemused? On korrastatud linna

ettevõtete territooriumid, kaunid näevad välja Kukruse kaevanduse ja kaevanduse Käva-2 asulad, peaaegu kõigi koolide juurde on rajatud viljapuuaiad. On rajatud 14 hektari suurune viljapuuaed ning ka teede äärde on istutatud viljapuid. Töötajad alustasid 36 hektari suuruse linnapargi rajamisega.

Rahvasaadikud organiseerivad kohtumiskoosolekuid mitmeti. Külanõukogude saadikud kasutavad selleks tihtipeale kolhoosnikute kogunemist brigaadi keskusse, tootmisnõupidamistele, üldkoosolekutele jne. Sageli on kohtumiskoosolekuid läbi viidud enne ja pärast kinoetendusi, loenguid ja vestlusi. Eeskujuväärivalt on toiminud mõned Paide, Väike-Maarja ja Hiiumaa rajooninõukogu saadikud, kes on aidanud külanõukogu saadikutel kohtumiskoosolekuid organiseerida ja ühiseid koosolekuid läbi viia. Selline praktika õigustab end ka sellepärast, et küsimused, mida arutatakse nii rajooni- kui ka külanõukogude saadikute poolt organiseeritud kohtumiskoosolekutel, langevad paljuski ühte. Neil kohtumiskoosolekutel antud valijate juhendid on samuti ühised nii rajooninõukogu saadikule kui ka vastavatele külanõukogu saadikutele. See paneb ühtlasi aluse ka erinevate nõukogude saadikute koostööle valijate juhendite täitmisel.

Linnades ja alevites ei saa üldreeglina rahvasaadikud kasutada kohtumiskoosolekute organiseerimiseks asutuste ja ettevõtete töötajate kogunemisi, sest valijate elu- ja töökoht ei lange paljudel juhtudel ühte. Ettevõte või asutus võib paikneda küll saadiku valimisringkonnas, kuid töötajad elavad sageli hoopis teistes valimisringkondades. Seepärast tuleb kohtumiskoosolekud valijatega läbi viia iseseisvate üritustena.

Arvestust kohtumiskoosolekute läbiviimise, seal tehtud ettepanekute ja antud juhendite kohta peavad saadikud kas päevikus, märkmikus või tööarvestuse raamatus. Real juhtudel kohtumiskoosolekud, eriti rajooni- ja vabariikliku alluvusega linnanõukogude saadikute kohtumiskoosolekud valijatega ka protokollitakse. Tähtis on muidugi mitte vorm, kuidas kohtumiskoosolekute tööd kajastatakse, vaid see, et kõik valijate juhendid ja ettepanekud ning nende poolt ülestõstetud küsimused leiaksid fikseerimist ja et need võetaks lahendamisele.

Partei ja valitsuse ning nõukogu otsuste täitmise organiseerimine ja täitmise kontroll. Nõukogude saadikud ei võta osa ainult kohaliku majanduse ja kultuurielu küsimuste arutamisest ja otsustamisest nõukogu istungjärkudel, vaid organiseerivad ka vastuvõetud otsuste täitmist, mobiliseerides valijaid nende elluviimisele. Partei poliitika järjekindel elluviimine, otsuste täitmine ja täitmise kontroll — see on saadikutöö lahutamatu osa, saadiku üks põhikohustusi. Juba nõukogude riikluse arengu esimestel aastatel märkis V. I. Lenin, et rahvasaadikud peavad ise täide viima oma seadused, ise kontrollima seda, mis neist elus saab.

Kus seda leninlikku põhimõtet järjekindlalt ellu viiakse, seal ei jää edu tulemata. Nii saavutati Pärnu linnas rea kitsaskohtade

likvideerimine elanikkonna meditsiinilisel teenindamisel eeskätt just selle tõttu, et linnanõukogu saadikud, eriti aga alalise tervishoiukomisjoni liikmed võtsid aktiivselt osa abinõude väljatöötamisest ja nende elluviimisest meditsiinilistes asutustes. Vabariigi ravi- ja profülaktiliste asutuste ühiskondliku ülevaatuse käigus 1. oktoobrist 1957 kuni 5. maini 1958 tegid rahvasaadikud, aktivistid ja spetsialistid nende asutuste töö parandamiseks üle 50 mitmesuguse ettepaneku, mis valdavas osas leidsid ka rakendamist. Üksnes Pärnu Linna Haiglas viidi administratiiv- ja majandusalal ellu 17 ning ravi- ja profülaktilisel alal 20 ettepanekut. Maaelanikkonnale konsultatiivse abi andmise ja linna töötajate arstiabi parandamise eesmärgil rakendati 1958. aasta I kvartalis tööle alaline valveterapeut.

Seal aga, kus saadikuid otsuste täitmise organiseerimisele kaasa ei tõmmata, kus valitseb usk paberi jõusse, seal on ka tulemused vastupidised. Nii näiteks võttis Harju rajooninõukogu täitevkomitee 10. detsembril 1957. aastal vastu väga vajaliku otsuse elanikkonna elutarbelise teenindamise alal esinevate puuduste kõrvaldamiseks. Kuna aga otsuse täitmist organisatsiooniliselt ei kindlustatud, peavad Aruküla, Kuusalu, Raasiku ja Saku asula elanikud endiselt laskma oma jalatseid parandada, ülikondi ja kleite õmmelda Tallinnas.

Rahvasaadiku osa otsuste realiseerimisel, samuti tema organisatsioonilise töö vormid ja meetodid sõltuvad otsuse iseloomust ja sisust. Kui mõnes otsuses peetakse vajalikuks elanikkonna laiade hulkade osavõttu heakorrastustöödest, koolimajade, rahvamajade ja internaatide ehitamisest, kolhooside abistamisest hooajatöödel jne., seisab rahvasaadikute ülesanne selles, et tõmmata töötajaid kaasa nende ürituste läbiviimisele, organiseerida ja juhtida nende tööd, innustada teisi oma eeskujuga. Tähendab — antud juhul lasub rahvasaadikutel otsuse täitmise *otsese organiseerimise ja vahetu elluviimise ülesanne.* Kui aga nõukogu või tema täitevkomitee otsuses nähakse ette abinõusid mõne asutuse või ettevõtte töö parandamiseks, siis peab saadikute organiseerimistöö olema suunatud sellele, et taotleda ettenähtud abinõude elluviimist antud asutuse või ettevõtte *organite kaudu, neile abi osutamise teel,* mitte aga neist mööda minnes. Viimasel juhul olenevad otsuse täitmise ja selle kontrollimise vormid ning meetodid osalt ka sellest, kas rahvasaadik töötab ise samas asutuses (ettevõttes) või mitte.

Saadikutöö kogemused näitavad, et häid tulemusi otsuste täitmisel annab s o t s i a l i s t l i k u v õ i s t l u s e o r g a n i s e e r i m i n e. Sotsialistlikul võistlusel on suur mobiliseeriv ja innustav jõud, tal on suur tähtsus ettevõtete ja organisatsioonide ees seisvate ülesannete lahendamisel. Kinnitame seda näitega praktikast.

See oli mõni nädal pärast kohalike nõukogude uue koosseisu valimisi 1957. aastal, kui Viljandi rajooni Paistu külanõukogu täitevkomitee istungil arutati kevadisteks põllutöödeks valmistu-

mise käiku «Tuleviku» kolhoosis. Aruandega esines ühismajandi esimees H. Uibo, kaasaruandega põllumajanduskomisjoni esimees F. Lauk. Viimane tegi rea teiste asjalike märkuste kõrval ettepaneku organiseerida Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva auks võistlus naabrite vahel.

Nii otsustatigi.

Nüüd oli rahvasaadikute mureks, et hea ja vajalik otsus ei jääks paberile, vaid ka ellu viidaks. Kuidas seda teha?

Kõigepealt aidati «Tuleviku» kolhoosi kollektiivil koostada konkreetsed sotsialistliku võistluse kohustused. Need arutati läbi üldkoosolekul ja otsustati: saada teravilja hektarilt keskmiselt 11 ts, kartulit 120, põldheina 21 ts; toota piima lehma kohta 2000 kg ja iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta 211 ts; toota sealiha iga 100 ha põllumaa kohta 22 ts jne. Kohustused lõppesid üleskutsega «Võidu» kolhoosi liikmetele: «Tulge võistlema!»

«Võidu» kolhoosis toimunud üldkoosolekust võtsid osa rahvasaadikud S. Aitsen, H. Toomistu, J. Merila, A. Luik ja E. Vari. «Tuleviku» üleskutse arutati läbi ja võistluse küsimus otsustati jaatavalt. Omalt poolt kohustuti näiteks piima tootma iga 100 ha põllumajandusliku maa kohta tunduvalt rohkem — 224 ts ja lehma kohta 2200 kg.

Kuid see oli alles algus.

Saadikud palusid abi «Võidu» ja «Tuleviku» kolhoosi parteialgorganisatsioonilt. Koos kommunistidega korraldati nõupidamised brigaadides ja farmides.

Selgitustöösse lülitusid agitaatorid. Peab tunnustavalt märkima, et Paistu külanõukogu saadikud on ise kõik agitaatorite kollektiivi liikmed, kes täidavad kohusetundlikult oma ülesandeid, andes oma tööga isiklikku eeskuju. Saadik P. Sinkartšuk on «Võidu» kolhoosi parim brigadir, saadik A. Kõrge Kurvitsa aiandussovhoosi tublim traktorist, saadik F. Lauk rajooni eesrindlikum piimanduse alal töötaja ja vabariigi parim juustumeister. Saadik J. Lääne juhtimisel töötav «Tuleviku» kolhoosi II põllundusbrigaad on paaril viimasel aastal saavutanud suurt edu.

Et sotsialistlik võistlus oleks tõepoolest hoogne ja elav, tehakse sellest pidevalt kokkuvõtteid ja tulemused teatatakse kõigile osavõtjatele. Nii «Tuleviku» kui ka «Võidu» kolhoosi keskusse seati üles sotsialistliku võistluse näitajad — «kellad». Need näitavad dekaadide kaupa, kuidas läheb võistluskaaslastel ja kuidas töötavad oma majandi brigaadid. Võistlust lüpsjate-karjatalitajate vahel kajastavad vastavad graafikud.

Võistluse heaks kordaminekuks tegid mõndagi ära kolhooside seinalehed. «Võidu» kolhoosi seinaleht «Elav Sõna» on rajooni parimaid. Seda toimetab saadik E. Vari. Tihti võtavad lehes sõna kolhoosi esimees, agronoom, brigadirid ja eesrindlased. Hästi osatakse Paistus kasutada välklehtede abi. Välklehti on ilmunud kõigil kibekiiretel tööperioodidel. Loosungite ja plakatite uuendamise

eest hoolitseb samuti E. Vari. Võistluses väljapaistvamate nimed on kantud autahvlile.

Muret tekitas küsimus, kuidas teatada võistluse tulemusi kõigile. Selle küsimuse kallal juurdlemine viis rahvasaadikud H. Toomistu ja S. Aitseni mõttele hakata välja andma masinal paljundatud bülletääni. Mõte sai teoks ja tegu osutus õigeks. Bülletään võitis võistlejate hulgas populaarsuse, iga number oli oodatud. Algul toodi bülletäänis ära ainult eesrindlaste nimed ja saavutused, hiljem pandi järjekorras kirja juba kõik võistlejad. See oli hea vahend. Võistluse hoog kasvas üle ootuste — keegi ei tahtnud oma nime lugeda viimaselt kohalt.

Aga mis on võistlus ilma eesrindlaste kogemuste edasiandmiseta, ilma mahajääjate abistamiseta?

Saadikute Aitseni, Vari, Toomistu ja aktiivi hulka kuuluvate seltsimeeste Uibo, Porgassaare, Irbuse, Sumbaku ja teiste initsiatiivil viiakse mõlemas kolhoosis kord kuus läbi karjatalitajate nõupidamised. Neil nõupidamistel analüüsitakse võistluse käiku, kuulatakse mõne eesrindlase jutustust oma töövõtetest ja -viisidest ning ühiselt kavandatakse abinõud, mida rakendada veelgi paremate tulemuste saavutamiseks. Eriti positiivset mõju avaldasid kahe kolhoosi lüpsjate ühised nõupidamised.

Praktiseeritakse ka eesrindlaste külastamist nende töö juures. Nii käidi õppimas «Võidu» kolhoosi ühe tublima lüpsja E. Hundi juures. Mõndagi kasulikku korra ja puhtuse osas õppisid «Võidu» karjatalitajad «Tuleviku» uuest suurest karjalaudast. Viimase õppekäigu organiseerijaks oli külanõukogu täitevkomitee liige S. Aitsen.

Võistluse elulisus olenes suuresti materiaalsest huvitatusest, seda teadsid rahvasaadikud hästi. Sellepärast soovitati kolhooside juhatustel arutada materiaalse huvitatuse tõstmise küsimust ja kehtestada premiaalsüsteem. Seda ka tehti. Põllundusbrigaadides antakse saagikuse plaani ületamise korral kuni 75% üleplaanilisest viljast selle tootjaile. Karjatalitajate preemiad olenevad samuti plaanide ja kohustuste ületamisest.

Premiaalsüsteemil oli suur stimuleeriv tähtsus. 1957. aastal lüpsti nii «Võidu» kui ka «Tuleviku» kolhoosis kaheksa ja poole kuuga lehmalt niisama palju piima kui kogu 1956. aasta jooksul. 1958. aastal aga olid toodangu juurdekasvu näitajad veelgi suuremad. Samuti täideti ja ületati ka kõik teised sotsialistliku võistluse kohustused.

Tõime selle näite nii pikalt ära sellepärast, et Paistu külanõukogu saadikute kogemused on õpetlikud mitmes suhtes: esiteks, nad näitavad, et sotsialistlik võistlus on loov, pidevalt arenev üritus, mis ei salli šablooni; teiseks, sotsialistlik võistlus on edukas siis, kui saadikud tuginevad selle organiseerimisel ettevõtte ühiskondlikele organisatsioonidele, agitaatoritele ja aktiivile, kui võistlus ühendatakse eesrindlaste kogemuste uurimise, üldistamise ja juurutamisega ning mahajääjate abistamisega; kolmandaks,

sotsialistlik võistlus, ka sel juhul, kui see on organiseeritud nõukogu otsuse täitmiseks, peab olema vaba administreerimisest — kõik küsimused, mis kuuluvad ettevõtte administratsiooni ülesannetesse või kolhoosi juhtimisorganite kompetentsi, on vaja lahendada nende organite kaudu; neljandaks, ühes ja samas ettevõttes või organisatsioonis töötavatel rahvasaadikutel on kõigiti otstarbekohane ja vajalik ühendada oma jõupingutusi ning kooskõlastatult organiseerida nende ettevõtete või organisatsioonide ees seisvate ülesannete täitmist, mis tulenevad nõukogu ja tema täitevkomitee ning kõrgemalseisvate organite otsustest.

Eesrindlike rahvasaadikute töökogemused näitavad ühtlasi seda, et otsuste täitmisel ja täitmise kontrollimisel pole vaja tugineda üksnes ettevõtete ja organisatsioonide partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonidele, vaid ka sellistele massiorganisatsioonidele, nagu kaastöökomisjonid, lastevanemate komiteed koolide ja lasteaedade juures, nõukogud kultuuriasutustes jne. Nende organisatsioonide põhiliseks eesmärgiks on töötajate isetegevuse organiseerimine, ühiskondliku kontrolli teostamine asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides, võimalikult laiade hulkade lülitamine riigivalitsemistöösse.

Kaastöökomisjonidest on levinumad majavalitsuste ning riikliku krediidi ja säästutegevuse kaastöökomisjonid. Majavalitsuste kaastöökomisjoni ülesandeks on majaelanike kaasatõmbamine elamufondi säilitamisele ja selle õige ekspluateerimise kindlustamisele ning nõukogu otsuste täitmise kontrollimisele, kusjuures neil on õigus kontrollida ka majavalitsuste tööd ja kuulata ära majavalitseja aruandeid [1]. Sellega tegelevad samuti linna- ja alevinõukogude saadikud. Mis oleks aga antud tingimustes loomulikum, kui rahvasaadikud arendaksid koostööd ja tõmbaksid elamumajanduse olukorra parandamiseks nõukogu istungjärgul vastuvõetud otsuste täitmise organiseerimisele ja kontrollimisele kaasa selle arvuka aktiivi, mis on olemas majavalitsuste kaastöökomisjonide näol. Nii on ka paljud Tartu, Kohtla-Järve, Tallinna ja Pärnu linnanõukogu saadikud oma töö korraldanud. See ei ole tulnud kasuks mitte üksnes saadikute tegevusele, vaid on aidanud aktiviseerida ka kaastöökomisjonide tegevust.

Milline suur organiseeriv jõud peitub kaastöökomisjonides, seda tõendab järgmine näide. Tallinna linna majavalitsuse nr. 13 juures asuva kaastöökomisjoni poolt organiseeriti laste mänguväljaku ehitamine. Väljak tuli ehitada soisele pinnale, mis eelnevalt kuivendati. Väljakule istutati puid ja põõsaid, ehitati bassein, karussellid, kiiged, liivakastid ja muud mänguvahendid. Sellest

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 1958. a. 27. augustil kinnitatud «Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude majavalitsuste juures asuvate ühiskondlike kaastöökomisjonide põhimäärus», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 12, art. 183.

tööst võtsid vabatahtlikult osa paljud ümbruskonna majade elanikud, kes töötasid kokku üle 2000 tunni. Väljaku ehitamine oleks läinud maksma üle 30 000 rubla.

Riikliku krediidi ja säästutegevuse kaastöökomisjonid on organiseeritud ettevõtetes, asutustes, organisatsioonides, kolhoosides ja nõukogude täitevkomiteede juures. Nad osutavad kaasabi rahandusorganitele, samuti hoiukassadele hoiuste värbamisel, raha ja asjade loterii piletite realiseerimisel ning 3%-lise riigilaenu mahutamisel. Paljude külanõukogude, nagu Elva rajooni Rõngu, Lihula rajooni Tuudi, Tapa rajooni Aravete ja teiste alaliste eelarve- ja rahanduskomisjonide liikmed on kasutanud kolhooside riikliku krediidi ja säästutegevuse kaastöökomisjone ka maksundusalase selgitustöö läbiviimiseks kolhoosnikute hulgas.

Paljudes liiduvabariikides on rahvasaadikud loonud tihedad koostöösidemed mitmesuguste territoriaalsel printsiibil loodud ühiskondlike kaastööorganisatsioonidega, nagu näiteks linnades tänava- ja kvartalikomiteed. Viimaste ülesandeks on kaasabi osutamine täitevkomiteedele tänavate, kvartalite ja majade ühiskondlikus heakorrastamise töös, ühiskondliku kontrolli teostamine majavalitsuste ja majaomanike töö üle majade heakorrastamisel, massilise kultuuritöö organiseerimine majades, sanitaar-propaganda tegemine elanikkonna hulgas, kontrollimiste läbiviimine sotsialistliku ühiselu reeglite täitmise üle ning võitlus huligaansuse vastu, süstemaatilise ühiskondliku kontrolli organiseerimine nende tegevusterritooriumil asuvate elukondliku teenindamise ettevõtete tegevuse üle.

Tallinnas, Tartus ja reas teistes linnades on pärast partei XXI kongressi hakatud looma rahvamalevate salku, kelle ülesandeks on ühiskondliku korra kindlustamine. Saadikutel oleks otstarbekohane luua ka nendega tihedad koostöö sidemed.

Koolidel ja lasteasutustel on laialdane aktiiv lastevanemate komiteede näol. Lastevanemate komiteed abistavad koole pedagoogilise propaganda teostamisel lastevanemate hulgas, organiseerivad õpilastele kultuurset vaba aja veetmist ja suvepuhkust, kontrollivad üldise koolikohustuse seaduse täitmist. Lastevanemate komiteesid on organiseerinud ka mõned majavalitsused Tallinnas ja Tartus. Nende komiteede põhiliseks ülesandeks on laste koolivälise töö organiseerimine ning laste vaba aja otstarbekas sisustamine. Lastevanemate komitee algatusel moodustati Tartu endise majavalitsuse nr. 57 juurde vajaliku sisustusega lasteklubi.

Ühiskondlike kaastöökomisjonide ja -organisatsioonide, lastevanemate komiteede ja kultuuriasutuste nõukogude töövormid on väga mitmesugused. Nad organiseerivad ühiskondlikku kontrolli, teevad selgitustööd rahvahulkades, organiseerivad elanikkonna kaasabi organitele ja asutustele, kes juhivad vastavat ala, aidates seega tõhusalt kaasa täitevkomiteele täita temal lasuvaid ülesandeid ning abistades rahvasaadikuid nende tegevuses.

Millised on siis ühiskondlike kaastöökomisjonide ja -organisatsioonide, samuti kultuuriasutuste nõukogude, koolide lastevanemate komiteede ning rahvasaadikute omavahelised suhted?

Siin tuleb kõigepealt rõhutada, et suhted rahvasaadikute ning ühiskondlike kaastöökomisjonide, komiteede ja nõukogude vahel on vastastikuse koostöö ja abistamise suhted. Vastastikune abistamine ja töö koordineerimine on vajalik seetõttu, et nii rahvasaadikute kui ka kaastöökomisjonide, komiteede ja nõukogude ülesanded langevad paljuski ühte. Majavalitsuse kaastöökomisjoni põhimääruses rõhutatakse, et komisjon peab täitma oma ülesandeid tihedas kontaktis kohaliku nõukogu saadikutega. Ning teiselt poolt, kohalike nõukogude täitevkomiteed soovitavad saadikutel tugineda oma töös kaastöökomisjonidele ja teistele ühiskondlikele organisatsioonidele.

Kuid see ei tähenda vähemalgi määral, et rahvasaadikutel poleks õigus suunata kaastöökomisjonide, komiteede ja nõukogude tööd. Vastupidi — praktika näitab, et edukalt töötavad just need elanikkonna initsiatiivil moodustatud massiorganisatsioonid, kelle tööd juhivad ning suunavad rahvasaadikud. Tallinna linna kesklinna rajooni nõukogu ning Narva linnanõukogu saadikud on majavalitsuste kaastöökomisjonide töö suunamiseks võtnud osa nende töökoosolekutest, aidanud neil koostada tööplaane, selgitanud kaastöökomisjonide liikmetele eesseisvaid ülesandeid, viinud nendega läbi ühiseid kontrollimisi ja õpetanud neile praktilise töö kogemusi. Real juhtudel on saadikud kaastöökomisjonide, lastevanemate komiteede ja kultuuriasutuste nõukogude esimeesteks ja liikmeteks. Kõik see võimaldab kooskõlastada rahvasaadikute ja töötajate massiorganisatsioonide tööd. On iseloomulik märkida, et mida aktiivsemalt võtavad saadikud ise kaastöökomisjonide, lastevanemate nõukogude jne. tööst osa, mida rohkem nad abistavad neid, seda suurem on ka nende abi saadikutele nõukogu otsuste täitmisel ja täitmise kontrollimisel.

Üldiselt tuleb märkida, et kui rahvasaadikud on otsuste täitmisel ja täitmise kontrollimisel kasutanud ettevõtete ja organisatsioonide partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonide ning kolhooside revisjonikomisjonide abi, siis tunduvalt vähem on leidnud kasutamist selline suur ühiskondlik jõud, nagu mitmesugused kaastöökomisjonid, lastevanemate komiteed jne. Selles peituvad suured reservid otsuste täitmise ja selle kontrollimise edasiseks tõhustamiseks.

Otsuste täitmise ja täitmise kontrolli organiseerimine, üldse massilise selgitus- ja organiseerimistöö läbiviimine nõuab ühes ja samas ettevõttes või asulas töötavate saadikute töö ja tegevuse kooskõlastamist, nende jõupingutuste ühendamist. See on viinud nii meil kui ka teistes liiduvabariikides s a a d i k u t e g r u p p i d e kujunemisele.

Kuigi saadikutegruppide tekkimine ja arenemine on saanud tegelikkuseks, ei ole kirjanduses jõutud nende suhtes ühtsele

seisukohale. On autoreid, kes peavad saadikutegruppe oma aja ära elanud vormiks ega soovita nende organiseerimist.[1] Kuid on selliseid autoreid, eriti praktikute hulgas, kes õigustavad saadikutegruppide organiseerimist.[2]

Muidugi ei saa lahendada küsimust saadikutegruppide otstarbekuse või ebakohasuse kohta viitega sellele, et see vorm on leidnud rakendamist Nõukogude riikluse arengu varasematel etappidel. Karta ei tule mitte kõike vana, vaid ainult seda, mis pidurdab meie edasiliikumist. Kui aga mõni vanadest vormidest ei ole minetanud oma tähtsust või kui ta on muutunud uuesti aktuaalseks teistes tingimustes ja aitab kaasa nõukogude töö arengule, tuleb seda kõhklemata kasutada. Järelikult tuleb ka saadikutegruppide puhul võtta arvesse seda, kas nad end praktiliselt õigustavad või mitte.

Senised kogemused näitavad, et saadikutegruppide organiseerimine end õigustab. Veelgi enam — nende moodustamine on tingitud praktilistest vajadustest, üha laienevast organiseerimistööst ning saadikute osatähtsuse tõstmisest otsuste täitmisel ja selle kontrollimisel. Selgitame seda näitega. Harilikult on ühe kolhoosi territooriumilt valitud üks-kaks rajooninõukogu saadikut ning kolm kuni viis külanõukogu saadikut. Neist igaüks võib töötada erinevas alalises komisjonis. Kui külanõukogu või tema täitevkomitee võtab vastu otsuse abinõude kohta koristustööde kiireks läbiviimiseks, siis selle otsuse tutvustamine ja kolhoosnikute mobiliseerimine selle täitmisele lasub põhiliselt sellel saadikul, kes on alalise põllumajanduskomisjoni liige, teised jäävad eemale. Ja vastupidi, kui on tarvis organiseerida näiteks kultuuritööd, siis tegeleb sellega pahatihti ainult kultuurikomisjoni liige. Sageli puudub koostöö ka rajooninõukogu saadiku ja külanõukogu saadikute vahel, olgugi et nad on ühe ja sama ühismajandi liikmed.

Või võtame teise näite. Linnades asuvates suurtes ettevõtetes töötab mõnikord kuni kaheksa-üheksa saadikut. Nende valimisringkonnad asuvad mujal, tihtipeale täidavad nad ka alaliselt komisjonilt saadud ülesandeid oma valimisringkonnas asuvates objektides. Ja tulebki nii välja, et ettevõttes töötab küll hulk rahvasaadikuid, kuid organisatsioonilise tööga ettevõttes tegelevad nad vähe ja killustatult. Rahvasaadikute killustatud tegevus annab end tunda eriti siis, kui nõukogu või täitevkomitee otsuses ettenähtud abinõude elluviimine nõuab ulatuslikku organiseerimistööd ettevõtetes.

Seepärast pole sugugi juhus, et mõte saadikute töö koordineerimiseks ja saadikutegruppide moodustamiseks tööstusettevõtetes, kolhoosides ja sovhoosides tekkis selliste massiliste ürituste ja kampaaniate käigus, nagu kevadised suurpuhastused linnades, heakorrastustööd, mitmesugused põllutööde kampaaniad jne. Nii

[1] Vt. näit. И. Ф. Панкратов, Новые брошюры по колхозному праву, «Советское государство и право», 1955, nr. 2, lk. 149.

[2] Vt. С. Каратаев, Депутатские группы, Сталинград 1957, lk. 3 jj.

toimus saadikutegruppide esialgne kujunemine Kukruse kaevanduses, Kohtla-Järve kombinaadis, Lehtse turbatööstuses ja Paide rajooni «Üheksanda Mai» kolhoosis just heakorrastustööde käigus. Tartu linna suuremates ettevõtetes on kevadiste suurpuhastuste ajaks moodustatud ajutise iseloomuga saadikutegruppe.

Saadikutegruppe organiseeritakse kahe erineva printsiibi — tootmisalase ja territoriaalse printsiibi järgi. Meie vabariigis on saadikutegruppe moodustatud peamiselt tööstusettevõtetes, kolhoosides ja sovhoosides, s. o. tootmisalase printsiibi järgi. Kuid teistes liiduvabariikides on ka territoriaalsel printsiibil kujundatud saadikutegruppe. Näiteks Stalingradi oblasti Krasnoarmeiski rajooni Kirovski külanõukogus moodustati 1955. aastal pärast kolhooside ühendamist igasse asulasse, mis varemalt olid kolhooside, nüüd aga ühinenud kolhoosi brigaadide keskused, saadikutegrupp, kelle eesotsas seisavad kogenud saadikud. Kuna külanõukogu territoorium on seal suur ning kolhooside tootmisbrigaadid asuvad üksteisest kaugel, siis lahendavad saadikutegrupid külanõukogult saadud juhendite alusel kõik väiksema tähtsusega küsimused, mis kuuluvad asula heakorda ja kolhoosi tootmisbrigaadi tegevusse. Saadikutegrupid on viinud oma liikmete vahel läbi tööjaotuse ning kuulavad grupi koosolekuil ära brigadiri aruandeid. Ühtlasi teevad nad ulatuslikku organisatsioonilist tööd. Ainuüksi 1956. aastal organiseerisid nad igas asulas 6—8 tootmisnõupidamist ja kodanike üldkoosolekut ning üle 20 pühapäevaku.[1]

Meie vabariigi ettevõtetes, kolhoosides ja sovhoosides loodud saadikutegrupid on tegelnud peamiselt partei ja valitsuse poliitika ning nõukogu otsuste selgitamisega kollektiivi liikmetele, organiseerinud sotsialistlikku võistlust ettevõtte ümbruse heakorrastamiseks ja põllumajanduslike tööde läbiviimiseks, aidanud korraldada tootmisnõupidamisi ja juurutada eesrindlaste töökogemusi, kontrollinud otsuste täitmist, arendades seejuures tihedat koostööd partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonidega.

Olemasolevate kogemuste põhjal võiks märkida esiteks seda, et meie vabariigis on vajadus ennekõike *tootmisalasel printsiibil* organiseeritud saadikutegruppide järele, et kooskõlastada ühes ja samas ettevõttes töötavate saadikute tegevust nõukogu ning kõrgemalseisvate organite otsuste täitmisel, üldse massilisel organiseerimistööl ettevõttes. Saadikutegrupid kujutavad seega kohalike nõukogude tugipunkte tööstusettevõtteis, kolhoosides ja sovhoosides. Kolhoosides ja sovhoosides organiseeritud saadikutegrupid on ühtlasi ka rajooninõukogu ja külanõukogu saadikute koostöö arendamise vormiks. Peale töötamise ühes kolhoosis või sovhoosis on selle koostöö aluseks veel ka asjaolu, et nende valijateks on ühed ja samad kodanikud.

Teiseks, saadikutegrupp on eeskätt *rahvasaadikute organisatsioonilisek vormiks,* kuhu kuuluvad peamiselt saadikud. Seepärast

[1] Vt. С. Каратаев, Депутатские группы, Сталинград 1957, lk. 3 jj.

ei saa õigeks lugeda ajakirjanduses avaldatud seisukohta, et saadikutegrupid koosnevad kindlaksmääratud objekti juurde kinnistatud alalise komisjoni liikmest ja tema ümber koondunud aktivistidest.[1] Neis rajoonides ja linnades, kus sellised alaliste komisjonide liikmete ja aktivistide grupid on tekkinud, kujutavad nad endast mitte saadikutegruppe, vaid alaliste komisjonide liikmete ühte koostöö vormi aktiiviga. Selle seisukoha järgi võib olla «saadikutegruppe», kus pole ühtegi saadikut, sest meie vabariigi kohalike töörahva saadikute nõukogude alaliste komisjonide koosseisus on kõrvuti saadikutega ka mittesaadikuid.

Oleks ebaõige teha siit järeldust, nagu töötaksid saadikutegrupid ilma aktiivita. Praktika näitab, et saadikutegruppidel on laialdane aktiiv tööstusettevõtete, kolhooside ja sovhooside aktiivsemate töötajate näol, kellele nad toetuvad praktilises organiseerimistöös. Kuid aktiiviga töötamine ei tähenda aktivistide lülitamist saadikutegruppi.

Kolmandaks, puudub täielik alus alaliste komisjonide ja saadikutegruppide üksteisele vastandamiseks. Samuti pole karta dubleerimist nende töös, sest alalised komisjonid on moodustatud tootmisharulisel, saadikutegrupid aga tootmisalasel või territoriaalsel printsiibil, s. o. saadikute töö- või elukoha järgi. Seega *saadikutegrupid ja alalised komisjonid rahvasaadikute töövormidena täiendavad teineteist,* võimaldades saadikutel veelgi ulatuslikumalt lülituda igapäevasesse organiseerimistöösse, et kindlustada partei ja valitsuse ning nõukogu otsuste edukas elluviimine.

Esinemine ajakirjanduses ja raadios. Üheks sidepidamise vormiks valijatega on saadikute sõnavõtud ajakirjanduses ja raadios. Ajakirjandus ja raadio täidavad kollektiivse agitaatori, propagandisti ja organisaatori ülitähtsat ülesannet, nad on võimsaks vahendiks ühiskondliku arvamuse kujundamisel, eesrindlaste kogemuste levitamisel, vahedaks relvaks võitluses puuduste ja väärnähtustega.

Sageli kasutavad raadiot, kohalike ja vabariiklike ajalehtede veerge nõukogude töösse puutuvate küsimuste kohta sõna võtmiseks Elva, Valga, Võru, Lihula ja rea teiste rajoonide rajooni- ja külanõukogude saadikud. Neis sõnavõttudes jutustavad saadikud oma tööst, piitsutavad bürokraate, kes suhtuvad hoolimatult töötajate vajadustesse ega rakenda abinõusid elanike õigustatud nõudmiste rahuldamiseks, saadikud annavad siin edasi oma töökogemusi, tõstavad üles saadikutöö aktuaalseid küsimusi ning näitavad kätte teid ja võimalusi nõukogude töö edasiseks parandamiseks.

Huvitava küsimuse tõstis ajakirjanduse veergudel üles Võru rajooninõukogu saadik P. Morosov. Nimelt, kas peab rahvasaadik, kui ta pöördub mõne asutuse, ettevõtte või organisatsiooni juhataja poole mõne elanikkonna laiemaid hulki huvitava küsimuse

[1] Vt. «Rahva Hääl» 15. augustist 1958.

lahendamiseks, tingimata esinema saadikuna, või võib ta seda teha ka näiteks kolhoosi esimehena, ettevõtte direktorina, kooliõpetajana, töölisena, kolhoosnikuna, sellena, kellena ta töötab. Ühtlasi avaldab ta ka oma arvamust. «Minul on kujunenud arvamus,» kirjutab P. Morosov, «et kui rahvasaadik tahab lahendada oma valijaid huvitavat ükskõik millist küsimust (kuigi seda valijad otseselt võib-olla pole püstitanudki), siis peab ta seda tegema ennekõike ikkagi kui saadik. Miks ma pean niisugust nõuet õigeks? Sellepärast, et see suurendab rahvasaadiku kui rahva teenri vastutust ja osatähtsust. Samuti tuleb arvestada seda, et nii mõnegi asutuse juhtivad töötajad, kellest ühe või teise küsimuse lahendamine oleneb, ei suhtu tihtipeale veel töötajate nõudmistesse küllaldase tähelepanuga. Kui aga nende küsimuste lahendamise vajaduse tõstab üles rahvasaadik, siis suhtutakse neisse enamikul juhtudel hoopis vastutustundlikumalt.»[1] See seisukoht on õige — rahvasaadikuna on vaja esineda kõigil neil juhtumitel, kui tema pretensioonid ja ettepanekud tulenevad valijate juhenditest ja nõudmistest.

Samuti on õige, et rahvasaadiku sõnal on suurem kaal. See on ka igati arusaadav, sest saadik esindab rahvast, on tema tahte väljendaja.

Kingissepa rajooni Tornimäe külanõukogu saadik alalise kalanduskomisjoni esimees A. Pitk kasutas ajalehe kaasabi selleks, et teha ettepanekuid püüniste paremaks kasutamiseks ja nende omahinna alandamiseks. Tihtipeale võime kohata püünistesse ebaperemeheliku suhtumise fakte. Samuti ei kasuta mitmete kalurikolhooside juhatused, kalapüügibrigaadide brigadirid ja kalurid püüniste valmistamisel ära kõiki võimalusi nende omahinna alandamiseks. Selleks, et vältida neid puudusi, teeb ta ettepaneku jätta utiili arvatud püünised kolhooside käsutusse, et neid võimalust mööda kasutada uute valmistamiseks ja kehtestada premiaalsüsteem püüniste säästliku kasutamise puhul.[2] Kahtlemata aitab nende ettepanekute rakendamine kaasa püüniste ratsionaalsemale kasutamisele. Ühtlasi näitab see, et rahvasaadik on igati huvitatud selle küsimuse lahendamisest, mis puudutab kõiki meie kalureid.

Nende ja paljude teiste küsimuste ülestõstmine ajakirjanduses, Eesti Raadios ja kohalikes raadiosõlmedes aitab saadikutel tihendada oma sidet rahvahulkadega, selgitada neile eesseisvaid ülesandeid, esitada arutamiseks ja seisukoha võtmiseks uusi probleeme, mobiliseerida töötajate hulki partei poliitika ja nõukogu otsuste elluviimisele.

Saadiku aruandlus valijate ees. Eesti NSV Konstitutsiooni § 113 kohaselt on kõigi töörahva saadikute nõukogude saadikutele

---

[1] «Rahva Hääl» 15. jaanuarist 1958.

[2] Vt. «Punalipp» 3. juulist 1958.

pandud kohustus anda valijatele aru nii omaenda kui ka nõukogu tööst, kelle koosseisu nad on valitud. Rahvasaadikute aruandluse kohustus oma valijate ees tuleneb meie esindussüsteemi olemusest, sellest, et kogu võimutäius kuulub linna ja maa töörahvale, kusjuures rahvasaadikud on vaid rahva teenrid, tema tahte realiseerijad. Aruandlus valijate ees kujutab endast suure riikliku tähtsusega abinõu, mis garanteerib saadikute sõltuvuse rahvast. Ühtlasi on aruandlus üheks saadiku sideme vormiks valijatega, üheks rahva suveräniteedi avaldusvormiks.

Kuid saadikute aruandluse tähtsus ei piirdu sellega. Saadikute aruandluse korral kontrollivad valijad oma saadiku ja kogu nõukogu tööd, teevad sellest kokkuvõtte ning annavad juhendeid töö edasiseks parandamiseks. Aruandekoosolekud võimaldavad saadikutel selgitada elanikkonna vajadusi, nõudeid ja ettepanekuid, omandada praktilisi kogemusi töös valijatega. Ja teiselt poolt — saadikute aruandluse kaudu tõmmatakse valijad kaasa riiklike küsimuste arutamisele ja arendatakse laialdaselt altpoolt tulevat kriitikat nõukogude töös.

Rahvasaadikute aruandlusel on seega suur riiklik ja poliitiline tähtsus. Aruandluse kui konstitutsioonilise nõude mittetäitmine on nõukogude demokraatia põhimõtete jäme rikkumine, mis toob kaasa nõukogu sidemete nõrgenemise rahvahulkadega, altpoolt tuleva kriitika ja kontrolli nõrgenemise nõukogu töös. Seepärast pole sugugi juhuslik see suur tähelepanu, mida osutas ja osutab partei nõukogude demokraatia edasiarendamisele, saadikute töö aktiviseerimisele ja nende regulaarsele aruandlusele valijate ees.

Rea aastate jooksul enne partei XX kongressi esines meie vabariigi kohalike nõukogude praktikas sageli, et rahvasaadikud ei andnud regulaarselt aru oma valijatele. Sellega rikuti normaalseid suhteid rahvasaadiku ja tema valijate vahel ning nõrgenes mõningal määral nõukogude side rahvaga. Nii näiteks andis 1954. aastal aru oma valijatele ainult 28,2% kohalike nõukogude saadikute üldarvust. Mõnes rajoonis aga ei andnud oma valijatele aru ükski kohaliku nõukogu saadik.

1955. aastal olukord mõnevõrra paranes. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi juhendite [1] kohaselt hakkasid kohalikud nõukogud rohkem tegelema saadikute aruandlusega, mis andis ka tulemusi. Kokku andis vabariigis 1955. aastal oma valijatele aru 82,37% kohalike nõukogude saadikute üldarvust. 1956. aastal esines aruandega 89%, 1957. aastal aga juba 91,85% kohalike nõukogude saadikutest. 1958. aastal oli see protsent aga veelgi kõrgem, nimelt 95,54. Eesmärk seisab aga selles, et eranditult kõik rahvasaadikud annaksid aru oma valijatele.

Kuid saadikute aruannete arv üksi ei iseloomusta veel olu-

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1955. a. 29. aprilli otsus «Eesti NSV kohalike nõukogude saadikute aruandlusest oma valijatele».

korda Eesti NSV Konstitutsiooni § 113 nõude täitmise alal. Siin on vaja vaadelda ka aruandluse sisulist külge, kogu seda ulatuslikku organiseerimistööd, mis on seotud rahvasaadikute aruannete läbiviimisega.

Kõigepealt küsimus — mida kujutab endast rahvasaadiku aruanne.

Saadiku aruande põhiliseks tunnuseks on see, et ta annab ja peab andma *süstematiseeritud ja igakülgse ülevaate mitte ainult saadiku enda tööst, vaid ka nõukogu tööst tervikuna,* kelle koosseisu ta kuulub, või siis nõukogude töö kindla lõigu kohta, kui korraga annavad aru mitu saadikut. Sellest nähtub, et rahvasaadik kannab vastutust oma valijate ees ka nõukogu töö eest. Järelikult rahvasaadik ei ole ainult oma valijate esindajaks antud nõukogus, vaid samal ajal on ta ka vastavas valimisringkonnas nõukogu esindajaks, kellena ta peabki esinema aruandega nõukogu tööst. Siit tuleneb, et aruandluse puhul valijad kontrollivad ja suunavad oma saadikute ning nende kaudu kogu vastava nõukogu tegevust.

Ka kohtumiskoosolekutel tutvustavad rahvasaadikud valijatele nõukogu tööd, istungjärkudel arutatud küsimusi ja seal vastuvõetud otsuseid, samuti seda, mida nad ise on teinud ühe või teise küsimuse lahendamiseks, valijate juhendi või ettepaneku elluviimiseks. Kuid aruandekoosolekutest erinevad nad esiteks oma põhieesmärgi ja teiseks käsiteldavate küsimuste ulatuse poolest. Kohtumiskoosolekute eesmärgiks on välja selgitada valijate taotlused, pretensioonid, arvamused ja ettepanekud mõnes küsimuses, tutvustada neile partei poliitikat, nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuseid, tõmmata valijaid vastuvõetud otsuste täitmisele jne. Seevastu aga aruandekoosolekute põhieesmärk seisab selles, et arutada, hinnata ja suunata nii saadiku kui ka antud nõukogu tööd. Sellest tulenevalt peab rahvasaadik üksikasjaliselt valgustama oma aruandes nii omaenda kui ka nõukogu tööd aruandeperioodi jooksul, samal ajal kui kohtumiskoosolekute töö on koondatud mõnede üksikküsimuste läbiarutamisele.

Rahvasaadiku aruande sisu ja vormi kohta ei saa teha mingeid ettekirjutusi ega koostada retsepte. Saadik ise määrab need aruande koostamisel vastavalt tehtud tööle, oma arvamustele ja võimetele. Tähtis on see, et aruanne oleks konkreetne, sisaldaks nii nõukogu kui ka saadiku enda töö asjalikku analüüsi, kus on toodud saavutused, puudujäägid ja näidatud teed nende ületamiseks ning eesseisvate ülesannete täitmiseks.

Aruande selles osas, mis käsitleb nõukogu tööd, annavad saadikud harilikult ülevaate neist ülesannetest, mis seisid aruandeperioodil nõukogu ees ja kuidas need lahendati, kuidas nõukogu ja tema täidesaatvad ning korraldavad organid on täitnud kohalikku rahvamajandusplaani ja eelarvet, mida on ette võetud töötajate materiaalse ning kultuurilise heaolu tõstmiseks, valijate juhendite ja ettepanekute realiseerimiseks. Kuna aruandekoosole-

kutel tehakse mitte ainult kokkuvõtteid möödunud tegevusest, vaid kavandatakse ka abinõusid edaspidiseks, siis talitavad õigesti need saadikud, kes samaaegselt selgitavad valijatele tähtsamaid partei ja valitsuse otsuseid ning neist tulenevaid ülesandeid nõukogule, samuti seda, missugune on valijate osa ühe või teise ülesande praktilisel täitmisel.

Oma töö osas valgustavad rahvasaadikud seda, kuidas nad on osa võtnud istungjärkudest ja mida teinud nende ettevalmistamiseks, millised valijate ettepanekud ja soovid on nad tõstnud üles nõukogu ees ning kuidas nõukogu neile reageeris, kuidas nad on töötanud teistes nõukogu alalistes organites — alalistes komisjonides ja täitevkomitees, kuidas nad on sidet pidanud oma valijatega, milliseid küsimusi, kaebusi ja avaldusi nad on aidanud lahendada, mida võib kirjutada kordaminekute ja mida puudujääkide arvele, kuidas nad töötavad oma tootmistööl ning palju teisi saadikutööga seotud küsimusi.

Siinjuures tuleb veel kord rõhutada, et toodud küsimuste ring, mida oleks vaja aruandes valgustada, ei ole kaugeltki ammendav, vaid ainult näitlik, ning nende käsitlemise järjekorra ja viisi, üldse aruande vormi kohta ei ole ega saagi olla ühtseid šabloone.

Üheks rahvasaadiku aruandluse iseloomulikuks tunnuseks on samuti see, et aruanne tuleb tingimata esitada *valijatele vahetult*, s. o. valijate koosolekul või aruandekoosolekul. Teiste liiduvabariikide kohalike nõukogude tööpraktika tunneb ka saadikute aruandlust raadio ja ajakirjanduse kaudu. See praktika on saanud õigustatud kriitika osaliseks[1] ja tuleb lugeda ebaõigeks, sest valijad ei saa sel puhul üles näidata omapoolset aktiivsust ning aruandlus ei täida seetõttu oma eesmärki. Ainsaks rahvasaadikute aruandluse läbiviimise vormiks, mis võimaldab valijatel igakülgselt analüüsida, kritiseerida, kontrollida ja suunata saadiku ning nõukogu tööd, on valijate koosolekud.

Siit näeme, et oma erilise sisu ja eesmärgi poolest ei saa lugeda saadiku aruandeks iga tema esinemist valijate ees, nagu üldpoliitilised ettekanded, erialased loengud, vestlused jne. Samuti ei tohi aruannet ära segada esinemistega raadios ja ajakirjanduses, kohtumiskoosolekutega, vestlustega valijate kodudes ning teiste valijatega sidepidamise vormidega.

Suure praktilise tähtsusega on küsimus sellest, kui tihti peab rahvasaadik oma valijatele aru andma. Seadusandlus ei sisalda selle kohta mingit kindlat normi. Kehtib ainult nõue, et aruandlus oleks regulaarne.[2] Üleliiduline aruandlus kohalike nõukogude töö kohta võtab aluseks, et iga kohaliku nõukogu saadik annaks oma

[1] Vt. В. И. Васильев, Об отчетах депутатов местных Советов перед избирателями, «Советское государство и право», 1955, nr. 7, lk. 123; Н. Т. Савенков, Основные формы деятельности депутата местного Совета, Москва 1956, lk. 79.

[2] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 28. jaanuari otsus «Olukorrast Eesti NSV kohalike nõukogude poolt 1955. a. nõukogude demokraatia printsiipidest kinnipidamise alal».

valijatele aru vähemalt üks kord aastas. Sellest on juhindutud enamikul juhtudel ka praktikas. Kuid on ka rida rajooni- ja külanõukogusid, kes on asunud seisukohale, et saadikud esineksid aruandega oma valijate ees vähemalt kaks korda aastas. Kui kohalikud nõukogud on otsustanud, et saadikud peavad esinema aruannetega valijate ees sagedamini kui üks kord aastas, tuleb kindlustada selle nõude elluviimine. Pahatihti ei peeta sellest kinni. Meie vabariigi kohalike nõukogude tööpraktika näitab, et aruannetega esinemise osas tuleks jääda ühe-kahe piiridesse aastas. Sagedama aruandluse puhul kannatab nende ettevalmistamine ning nende läbiviimine muutub formaalseks, saavutamata sidemete tugevnemist valijatega. Samuti tuleb arvestada, et iga koosoleku organiseerimine toob kaasa töötajate eemaldamise nende igapäevasest tegevusest.

Mõned vabariigi rajooni- ja külanõukogude täitevkomiteede töötajad on avaldanud arvamust, et külanõukogude saadikute aruandlus võiks üldse ära jääda, põhjendades seda asjaoluga, et nende valimisringkond on väike ning saadikud puutuvad oma valijatega kokku peaaegu iga päev, mistõttu on võimalik valijaid hoida juba jooksvalt kontaktis nii nõukogu kui ka saadikute tööga.

Esialgu näib see ettepanek olevat õige ja põhjendatud. Võime tõepoolest kolhoosides ja sovhoosides sageli näha, kus tööle kogunemistel ja tööde vaheajal saadikud kõnelevad oma ja nõukogu tööst. Kuid küsimuse lähem analüüs näitab, et aruandluse järele on siiski vajadus. Seda kõigepealt sellepärast, et rahvasaadiku aruandlus oma valijate ees ei ole asendatav ühegi teise sidepidamise vormiga. Kui põhjalikult ka mõni rahvasaadik on püüdnudki kohtumistel valijatega valgustada istungjärkude ja alalise komisjoni tööd, kelle koosseisu ta kuulub, pole neil kohtumistel peaaegu kunagi arutatud ja hinnatud saadiku ning vastava nõukogu tööd. Neil on olnud enamikus tutvustav ja informeeriv iseloom. Teiseks, aruandlusel on suur distsiplineeriv mõju, mis ei lase saadikutel tekkida enesega rahulolu meeleolusid. Kolmandaks ei pea paika väide, et külanõukogude saadikutel, kel on tihe, igapäevane side oma valijatega, pole aruandekoosolekutel lisada midagi uut ja seetõttu on valijate osavõtt neist loid. Praktika näitab hoopis vastupidist. Seal, kus saadikud on juba enne aruandekoosolekut tihedas sidemes oma valijatega, on osavõtt aruandekoosolekust elav, seal aga, kus saadikutel selline side puudub, pole neil ka midagi oma valijatele öelda ja arusaadavalt jäävad sellised aruandekoosolekud hõredaks nii osavõtjate kui ka sisu poolest.

Rahvasaadikute aruandluse regulaarsuse põhimõte eeldab ka seda, et saadikud esineksid valijate ees *pidevalt kogu aasta jooksul,* mitte aga kampaania korras aasta lõpul, nagu see paljudes kohalikes nõukogudes aset leiab. Nii näiteks toimusid 1958. aastal Tartu linnanõukogu rohkem kui 200 saadiku aruandekoosolekud põhiliselt novembri- ja detsembrikuu jooksul. Kampaania korras

aruandluse üheks suuremaks puuduseks on asjaolu, et sellega kaasneb harilikult kiirustamine koosolekute organisatsioonilis-tehnilisel ja sisulisel ettevalmistamisel, mis jätab pitseri kogu aruandlusele. Sel korral jääb saadikute aruandluskoosolekute läbiviimine sageli vaid omaette eesmärgiks. Sellest järeldub, et saadikute aruandlust on vaja organiseerida kindla plaani alusel ühtlaselt kogu aasta jooksul. Sellised plaanid on koostatud Valga rajooni Mõniste ja Võru rajooni Urvaste külanõukogus, ning neid viiakse ka edukalt ellu.

Siinjuures tuleb märkida, et peale plaanis ettenähtud juhtude peavad rahvasaadikud esinema aruandega ka neil kordadel, kui seda nõuavad valijad või vastav töörahva saadikute nõukogu. Samuti tuleks tunnistada saadikukandidaadi ülesseadnud töötajate kollektiivi õigust nõuda saadikult, et ta esineks valijate ees aruandega. Seda ka sel juhul, kui see kollektiiv ei asu saadiku valimisringkonnas, sest kollektiiv kannab ikkagi teatud mõttes vastutust tema poolt ülesseatud ning saadikuks valitud kandidaadi eest.

Vaatamata sellele, kas aruandlus toimub saadiku enda algatusel, täitevkomitee ettepanekul või valijate, nõukogu või saadikukandidaadi ülesseadnud kollektiivi nõudmisel, tuleb suurt tähelepanu osutada aruandekoosolekute ettevalmistamisele.

Aruandekoosolekute ettevalmistamine toimub põhiliselt kahes liinis: organisatsioonilis-tehnilises liinis ja aruande koostamise liinis. Kuigi konstitutsioon paneb aruandekohustuse saadikutele, ei tähenda see seda, et nõukogu täitevkomitee võiks jääda aruandekoosolekute organiseerimisel pealtvaataja ossa. Vastupidi, täitevkomiteel lasuvad siin küllaltki vastutusrikkad ülesanded saadikute abistamisel. Vastavalt Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1955. aasta 29. aprilli otsusele «Eesti NSV kohalike nõukogude saadikute aruandlusest oma valijatele» peavad kohalike nõukogude täitevkomiteed uurima ja üldistama saadikute kogemusi aruannetega esinemisel valijate ees ning levitama neid saadikute hulgas, selgitama saadikuile aruandluse läbiviimisega seotud küsimusi, aitama neil lahendada organisatsioonilis-tehnilisi küsimusi ja varustama neid aruannete koostamiseks vajalike materjalidega.

Kohalike nõukogude täitevkomiteed on omandanud väärtuslikke kogemusi saadikute aruandlusalase töö juhtimisel ja organiseerimisel. Nii mõndagi on selles osas õppida Tapa rajooninõukogu täitevkomiteelt. Kogu aruandlus toimub seal kindla plaani alusel. Plaanis on ära märgitud iga rajooninõukogu saadiku aruandekoosoleku koht ja aeg, samuti isetegevuskollektiivid, kes sisustavad aruandekoosolekutele järgnevat kunstilist osa.

Täitevkomitee saadab kõigile saadikutele ärakirjad nõukogu otsustest ning varustab neid regulaarselt bülletäänidega, mis sisaldavad teatmematerjali rajooni saavutuste ja puudujääkide kohta kõigil tähtsamatel majanduse ning kultuurielu aladel. See on saadikutele tänuväärseks materjaliks aruannete koostamisel.

Samuti on täitevkomitee instrueerinud saadikuid sellest, kuidas koostada aruannet ja lahendada teisi aruandlusega seotud küsimusi. Et saadikute aega kokku hoida, viiakse nende instrueerimised läbi piirkondade viisi, näiteks Kadrinas Kadrina piirkonna saadikutele, Tapal Tapa piirkonna saadikutele jne. Saadikutele, kellel puuduvad kogemused aruande koostamiseks, suunatakse appi kohapealseid kooliõpetajaid, põllumajanduse spetsialiste ja aktiviste. Ühtlasi on soovitatud neil kogemuste omandamiseks külastada kogenud saadikute aruandekoosolekuid. Kogemuste vahetamine kõigi saadikutöö lõikude, sealhulgas ka aruandluse osas toimub peamiselt pärast istungjärke korraldatud nõupidamistel. Kõik see loob vajalikud tingimused aruandekoosolekute organiseeritud läbiviimiseks.

Kuid peale täitevkomitee on rahvasaadikutel ka teisi abilisi aruandekoosolekute organiseerimisel. Nimetame siin kõigepealt neid asutusi ja ettevõtteid, kus saadikud töötavad, samuti nende asutuste ja ettevõtete partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioone. Kui saadiku aruandekoosolek toimub tema töökohas, siis on loomulik, et töökoha kollektiiv kannab hoolt ruumide piduliku ilme eest. Asutuse või ettevõtte agitkollektiivi liikmete ülesanne seisab selles, et teatada valijatele aruandekoosoleku toimumisest. Kuid ainuüksi teatamisest on vähe. Paljud valijad kujutavad endale veel halvasti ette, mis tähtsus on saadiku aruandel, mille poolest ta erineb teistest valijatega sidepidamise vormidest. Seetõttu tuleb agitkollektiivide liikmetel neile seda küsimust selgitada ning soovitada valijatel esineda sõnavõtuga neid huvitavates küsimustes. Elu näitab, et seal, kus seda tehakse, on valijate huvi saadikute aruandekoosolekute vastu suur ning koosolekud toimuvad aktiivselt.

Palju võimalusi saadikute abistamiseks on ka partei-algorganisatsioonidel. Eeskuju andvalt toimis näiteks Paide rajooni «Edasi» kolhoosi partei-algorganisatsioon, kes vestles kolhoosis töötavate külanõukogu saadikutega ning juhtis nende tähelepanu neile olulistele momentidele, mida oleks vaja valgustada aruandes ning missugused küsimused tuleksid esitada valijatele seisukoha võtmiseks. Rahvasaadikute aruanded muutusid seetõttu palju sisukamaks ning ülestõstetud küsimused kutsusid esile hulgaliselt asjalikke sõnavõtte. Seepärast oleks vaja, et ka kõigi teiste asutuste ja ettevõtete partei-algorganisatsioonid pühendaksid saadikute aruandlusele suuremat tähelepanu ning aitaksid omalt poolt kaasa selleks, et rahvasaadiku aruanne kujuneks suureks poliitiliseks sündmuseks.

Teiseks võib rahvasaadikute aruandluse organiseerimisele palju kaasa aidata rahvasaadiku kandidatuuri ülesseadnud kollektiiv. Maal esitatakse kolhooside, sovhooside, asutuste ja ettevõtete töötajate üldkoosolekute poolt saadikukandidaatideks harilikult sama kollektiivi liikmed. Linnades ja alevites aga real juhtudel saadikukandidaadi ülesseadnud kollektiiv ei asu üldse saa-

diku valimisringkonnas. Samuti ei pruugi alati saadik ise töötada selles kollektiivis. Neis tingimustes on tähtis, et saadikukandidaadi ülesseadnud töötajate kollektiiv jääks ka pärast valimisi teatavasse sidemesse rahvasaadikuga ja abistaks teda saadikukohustuste täitmisel. Selle sideme üheks vormiks, nagu kirjanduses on leidnud õigesti märkimist[1], ongi see, et saadikukandidaadi ülesseadnud töötajate kollektiiv aitab organiseerida oma esindajate kaudu rahvasaadiku aruandekoosolekut. See abi võib olla organisatsioonilis-tehnilist laadi, aga ka sisuline. Samuti võiksid selle kollektiivi isetegevusringid esineda valijatele pärast saadiku aruande läbiarutamist. Kui sellise sideme loomisele hakatakse praktikas rohkem tähelepanu pöörama, siis leitakse kindlasti ka teisi vorme saadikute abistamiseks. Ühtlasi peaks saama tavaks, et saadikukandidaadi ülesseadnud ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi esindaja võtaks osa rahvasaadiku aruandekoosolekust.

Nagu näeme, ei ole rahvasaadikud aruandluse organiseerimisel üksi jäetud. Peaaegu kõik aruandekoosolekute ettevalmistamisega seotud organisatsioonilis-tehnilist laadi küsimused (vastavate ruumide leidmine, saadikute instrueerimine, saadikute varustamine aruande koostamiseks vajalike materjalidega, isetegevuse organiseerimine, valijatele aruandest teatamine jne.) lahendavad täitevkomitee, ettevõtted ja organisatsioonid. Saadiku põhiliseks ülesandeks on aruande ettevalmistamine, kusjuures ka siin on tagatud vajaliku abi saamine.

Kohalike nõukogude saadikute aruandlust oma valijate ees on organiseeritud mitmeti. Reas kohalikes nõukogudes on saanud tavaks rahvasaadikute *individuaalne* aruandlus valimisringkondade järgi. Nii näiteks talitati enamiku Elva ja Abja rajooninõukogu saadikute aruannete puhul. Kuid vabariigi kohalikes nõukogudes on võrdlemisi laialdaselt levinud ka saadikute *grupiviisilise aruandluse* praktika, mis seisab selles, et ühel ja samal aruandekoosolekul esineb mitu saadikut. Valijate koosolekud haaravad neil juhtudel mitut valimisringkonda korraga. Kuna aruandekoosolekute õnnestumine oleneb eeskätt nende ettevalmistamisest, siis on olnud kordaminekuid ja ebaõnnestumisi nii ühe kui ka teise aruandluse mooduse korral. Grupiviisilise aruandluse puhul tuleb siiski silmas pidada seda, et aruandvate saadikute arv ei oleks liiga suur, mitte üle kolme. Vastasel korral pole kindlustatud kõigi aruannete üksikasjaline läbiarutamine. Samuti on otstarbekohane, et nõukogu töö valgustamisel lepiksid saadikud enne kokku, millist külge üks või teine saadik nõukogu tööst valgustab.

Praktika näitab, et paremaid tulemusi grupiviisilisest aruandlusest on andnud need, kus on esinenud erinevate nõukogude saadikud, näiteks rajooninõukogu saadik ja tema valimisringkonda kuuluvad küla-, alevi- või rajoonilise alluvusega linnanõu-

[1] Vt. E. Silvet, Rahvasaadiku tegevuse põhivormid, Tallinn 1957, lk. 54.

kogu saadikud. Vajadus arendada rajooni territooriumi ühe ja sama osa saadikute koostööd on viinud ka ühiste aruandekoosolekute organiseerimisele. Et just seda laadi grupiviisiline aruandlus on viimastel aastatel näidanud kasvutendentsi, selleks on olemas oma põhjused. Esiteks, iga aruandekoosoleku läbiviimine on seotud rea organisatsioonilis-tehniliste abinõudega, mis nõuavad võrdlemisi palju aega ja tööd. Grupiviisiline aruandlus võimaldab saavutada siin kokkuhoidu. Teiseks, igast koosolekust osavõtmiseks peavad töötajad kulutama aega. Ka selles osas on grupiviisilisel aruandlusel oma eelised. Kolmandaks, grupiviisilise aruandluse poolt räägib ka see asjaolu, et majanduslikku ja kultuuripoliitilist ülesehitustööd, mis toimub rajooni selles või teises osas, ei organiseerita ainult rajooninõukogu, vaid ka küla-, alevi- ja rajoonilise alluvusega linnanõukogude poolt, kes tegutsevad sellel territooriumil. Seepärast on nimetatud nõukogude saadikute tegevusel rida kokkupuutepunkte ja ühiseid probleeme, mida aruandekoosolekul arutada. Järelikult erinevate nõukogude saadikute grupiviisiline aruandlus on real juhtudel mitte üksnes soovitav, vaid ka vajalik.[1]

Nõukogude tööpraktikas on leidnud sageli kasutamist ka niisugune moodus, kus *rahvasaadikud esitavad oma aruande mõne teise koosoleku või ürituse eel.* Eriti palju esinevad rajooni- ja külanõukogude saadikud kolhooside üldkoosolekute, brigaadide koosolekute ja tootmisnõupidamiste, samuti kinoetenduste jt. ürituste eel. Säärase vormi kasutamisel on vaja jälgida, et aruande esitamiseks luuakse normaalsed tingimused, nagu vastava valimisringkonna valijate kohaleilmumine, vajalik aeg aruande esitamiseks ning läbiarutamiseks jne. Siinjuures tuleb aga juhtida tähelepanu sellele, et linnades ja alevites ei ole üldreeglina võimalik esitada saadiku aruannet ettevõtte või asutuse töötajate koosolekul. Põhjuseks on see, et valijate elu- ja töökoht ei lange seal territoriaalselt kokku. Aruandluse korral on nõudeks, et saadik esitaks aruande oma valijatele.

Rahvasaadiku aruandekoosoleku läbiviimise kord sarnaneb üldiselt hariliku koosoleku läbiviimise korraga. Kuna aruandekoosolekute puhul on saanud heaks tavaks, et neist võtab osa mõni täitevkomitee juhtivatest töötajatest, siis esineb ta ka lühikese sissejuhatava sõnavõtuga ja avab koosoleku. Kui mõningatel asjaoludel täitevkomitee esindajat ei ole kohal, teeb seda mõne

---

[1] Rahvasaadikute aruandluse kohta teistes liiduvabariikides vt. Г. Л. Котов, М. А. Постников и В. С. Шаповалов, Отчеты депутатов местных Советов перед избирателями, Москва 1955; М. Р. Бурлаков, Отчеты депутатов — важнейшая форма связи с избирателями, Улан-Удэ 1957; Н. Т. Савенков, Основные формы деятельности депутата местного Совета, Москва 1956, lk. 7 jj; Н. А. Кудинов, Работа депутата в избирательном округе, Минск 1958; Памятка депутата местного Совета, Москва 1957, lk. 50—58; В. С. Основин, А. К. Иваноглу, Работа депутата в избирательном округе, Москва 1955, lk. 30 jj.

ühiskondliku organisatsiooni või saadikukandidaadi ülesseadnud kollektiivi esindaja. Seejärel valitakse koosoleku juhataja ja protokollija. Viimase poolt koostatavas protokollis tuleb erilist rõhku panna valijate poolt ülestõstetud küsimuste, tehtud ettepanekute ja saadikule antud juhendite täpsele fikseerimisele. Kõik valijate õigustatud nõudmised ja ettepanekud on vaja arvesse võtta ning kindlustada nende täitmine. Ükski rahvasaadik ega nõukogude asutuse töötaja ei tohi unustada, et nende autoriteet ning samuti edaspidi korraldatavate aruandekoosolekute õnnestumine oleneb suurel määral sellest, kuidas nad täidavad valijate soove ja nõudmisi.

Teiste liiduvabariikide kohalikes nõukogudes on välja kujunenud praktika, et rahvasaadikute aruandekoosoleku lõpul võetakse vastu otsus, kus antakse hinnang saadiku tööle ja juhendid edaspidiseks tööks. Sellist aruandekoosolekute tööst kokkuvõtte tegemise korda tuleks kindlasti rakendada ka meie vabariigis. Seda enam, et meil valdavatel juhtudel seni rahvasaadiku tegevusele hinnangut ei ole antud ega mingisugust otsust vastu ei ole võetud, mis kajastaks valijate kollektiivset arvamust. See tõstaks kahtlemata valijate aktiivsust ning rahvasaadiku vastutustunnet oma valijate ees.[1]

Nagu selgub, on rahvasaadikute tööl oma valimisringkonnas suur poliitiline tähtsus. Kui see töö on hästi organiseeritud, võimaldab ta tugevdada nõukogude riigiaparaadi sidet massidega ja tõhustada nõukogude töö kontrolli altpoolt, mobiliseerida töötajaid partei ja valitsuse poolt kavandatud ülesannete täitmisele. Seepärast on iga rahvasaadiku kohustuseks parandada igati oma tööd valimisringkonnas, tähelepanelikult õppida tundma ja kasutada saadikutöö paremaid kogemusi, pidada tihedat sidet valijatega ning olla järjekindel võitluses esinevate puudustega, mis pidurdavad meie kiiret edasiliikumist kommunismile viival teel.

§ 5. Rahvasaadiku avangardne osa oma igapäevases töös

Kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikud — need on meie sotsialistliku põllumajanduse töötajad kolhoosidest ja sovhoosidest, töölised ja teenistujad kaevandustest, tööstusettevõtteist ning transpordiorganisatsioonidest, kalurid kalurikolhoosidest, ehitajad ehitustellinguilt, need on arstid, agronoomid, kunstnikud, kirjanikud, teadlased ja teised nõukogude intelligentsi esindajad. Nende hulgas on nii reatöötajaid kui ka tootmise organisaatoreid, majanduse ja kultuurielu juhtivaid töötajaid. Kõik nad ühendavad saadikukohustuste täitmise nõukogus, tema organites ja

[1] Selle kohta vt. ka E. Silvet, Rahvasaadiku tegevuse põhivormid, Tallinn 1957, lk. 54—55.

valimisringkonnas oma igapäevase tööga kolhoosides, sovhoosides, tööstusettevõtteis ja asutustes.

See ühendamine seisab muuhulgas ka selles, et ühe rahvasaadiku kohustuse, nimelt täita kohusetundlikult oma tööülesandeid ja olla eeskujuks teistele, realiseerimine toimub saadiku töökohas. See kohustus tuleneb saadiku kui rahva esindaja seisundist, keda ümbritseb valijate usaldus, ja neist nõuetest, mida rahvas esitab oma saadikule. Seepärast peab rahvasaadik õigustama valijate usaldust mitte ainult nõukogu ja tema organite töös, vaid ka igapäevases tootmistöös.

Novaatoritena, kõige uue ja eesrindliku eest võitlejatena, abivalmis seltsimeestena — sellistena me ka tunnemegi nõukogude saadikuid. Töötades kolhoosides, sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades, tööstusettevõtteis, ehitustellinguil või kaevandustes, näitavad rahvasaadikud kõrge tööviljakuse ja distsipliini ning tööülesannetesse teadliku suhtumise eeskuju. Kuid rahvasaadikute ülesanded tootmises ei piirdu üksnes isikliku tööeeskujuga. Nad on ühtlasi ka kolhooside juhatuste, brigadiride, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajate ning tootmiskomandöride aktiivseteks abilisteks sotsialistliku võistluse organiseerimisel kolhooside, brigaadide, samuti ettevõtete, üksikute osakondade ja tsehhide vahel, uue tehnika rakendamisel, teaduse saavutuste ja eesrindlaste kogemuste juurutamisel.

Tähendab — *oma tööülesannete kohusetundliku täitmise ühendavad rahvasaadikud laialdase organisatsioonilise tööga ettevõtetes, organisatsioonides ja asutustes, kus nad töötavad.*

Heaks näiteks selles suhtes on Tartu linnanõukogu saadik A. Bolšakova. Ta on linnanõukogu üks nooremaid saadikuid. Kui A. Bolšakova 16-aastase tütarlapsena lauatehasesse tuli, ei uskunud keegi, et töö seal on talle jõukohane. Kuid juba esimestest päevadest alates paistis ta silma oma visadusega, töö- ja korraarmastusega. Kõik temale antud ülesanded täitis ta hästi.

Mõne aja pärast tõusis üles küsimus A. Bolšakova üleviimisest tsehhi. Taara- ja saetsehh nõudsid teda teineteise võidu endale. Tubli noortöölise uueks töökohaks sai taaratsehh, kus ta asus tööle koppmasinal. Juba teist-kolmandat aastat järjest on ta kantud Tartu linna autahvlile, kus tööülesannete täitmise protsendina on märgitud 150.

See on ainult üks lõik tema tööst tehases. Ta on ühtlasi ka nii komsomoli-algorganisatsiooni komitee kui ka ametiühingukomitee liige, kelledele on tal hea tugineda samuti oma saadikukohustuste täitmisel. Kui Tartu linnanõukogu võttis vastu otsuse, kus muuhulgas juhiti tähelepanu madalale töökultuurile lauatehases, siis oli A. Bolšakova esimene, kes tõstis selle küsimuse komsomoli- ja ametiühingukomitee päevakorda. Tulemuseks oli, et täiendati tsehhide sotsialistliku võistluse kohustusi punktiga töökultuuri osas. A. Bolšakova initsiatiivil seati tsehhides sisse komsomoli kontrollpostid, hakati välja andma välklehte ja piitsutama seinalehes

neid, kes ei tunnistanud korda ega töödistsipliini. Ja kellele oli sellestki vähe, neid hakati välja kutsuma komsomoli- ja ametiühingukomiteesse. Tuli lõpuks välja, et parandamatuid ei olnudki, vahe seisis vaid selles, et üks õppis austama distsipliini ja korda töös kiiremini kui teine.

Töökultuuri ja distsipliini osas ei saa korraga teha suurt ega otsustavat murrangut, eriti veel siis, kui lüngad sellel alal on olnud suured, kuid edasiminek on toimunud ja isegi pika sammu võrra. Teine võit, mida A. Bolšakova on kommunistlike noorte ja ametiühinguaktivistide kaasabil saavutanud, seisab selles, et sotsialistlik võistlus on muudetud tõeliselt elavaks, kõiki töötajaid haaravaks ürituseks, mille käigus on tehtud rida väärtuslikke ettepanekuid töö edasiseks parandamiseks. Ka rahvasaadik A. Bolšakova nimi on tehase ratsionaliseerijate hulgas. Ta on oma tubli töö ja rahvasaadiku autoriteediga palju kaasa aidanud töötajate väärtuslike ettepanekute ning algatuste rakendamiseks. Ühtlasi on ta abivalmis töötaja, kelle poole pöördutakse sageli nõu ja abi saamiseks.

Uue tunne — see on üks rahvasaadikute lahutamatu omadus. Võtame näiteks Paide rajooni Oisu külanõukogu saadiku L. Nerepi. Ta on vilunud agronoom, kuid ühtlasi ka väsimatu katsetaja, uue otsija, teaduse saavutuste agar levitaja. Kui päevakorda tõusis agro-zootehnilise õppuse organiseerimine kolhoosnikutele, siis oli «Edasi» kolhoosi agronoom L. Nerep üks esimesi, kes valmistas ise vajalikud seemne- ja taimekogud, tabelid, diagrammid ja teised näitlikud õppevahendid, et aga paremini aidata kolhoosnikutel omandada teadmisi. Kui ajakirjanduses hakati propageerima keemilist umbrohutõrjet, siis L. Nerep võis juba järgmisel sügisel kõnelda selle võtte tähtsusest ja kasulikkusest oma kogemuste ning katsete põhjal.

Kuid mitte ainult põllule pole suunatud L. Nerepi huvi. See on ulatunud ka karjalauta, sigalasse, kuivatisse, sepikotta — sihiga, mehhaniseerida kõik võimalikud tööprotsessid, kergendada kolhoosnikute tööd. Selle tulemusena on «Edasi» kolhoos üks paremini mehhaniseeritud majandeid kogu vabariigis. Isegi kuulsal «Estonia» kolhoosil on sealt tööprotsesside mehhaniseerimise osas mõndagi õppida.

Oleks ekslik arvata, et novaatorlusest, uue ja eesrindliku rakendamisest saab kõnelda ainult seoses otsese tootmistööga. See on võimalik kõigil töö- ja kutsealadel. Ka arst võib olla novaator. Arsti-novaatori kuulsuse on võitnud endale Jõgeva rajooni Tabivere haigla ja arstijaoskonna juhataja J. Pilv, kes on ühtlasi Tabivere külanõukogu saadik. Tal on seljataga rohkem kui 30-aastane arstipraktika, mille kestel ta on töötanud välja terve rea uusi ravimeetodeid. Juba paar aastakümmet on J. Pilv eksperimenteerinud ja otsinud efektiivseid vahendeid ainevahetushaiguste ravimiseks. Tulemusi on saavutatud, ja küllaltki häid.

Rahvasaadik J. Pilve teeneks tuleb lugeda ka seda, et Tabi-

vere maahaiglast ei saa enam rääkida kui tavalisest selle nime kandjast. Keskmiselt 500 inimest aastas viibib selles raviasutuses tervist parandamas.

Ning veel üks J. Pilve tegevust iseloomustav joon: ta on meditsiinialaste teadmiste väsimatu propageerija elanikkonna hulgas. Ta on esinenud paljude loengutega ja alati on tal hulgaliselt tänulikke kuulajaid.

Eespool kirjeldasime selliseid valijatega sidepidamise vorme, nagu töö valijate kaebuste ja avaldustega, kohtumiskoosolekud, esinemised ajakirjanduses jt. Kuid häid võimalusi töötajatega kontakti loomiseks pakub samuti saadikute aktiivne osavõtt ühiskondlikust tööst. See on väga tähtis ka rahvasaadikutele endile — on ju ühiskondliku töö kogemusi, energiat, tahtejõudu ja võitlevat hinge saadikutööks eriti tarvis.

Üheks paljude hulgast, kellest jätkub mitmele poole, on Haapsalu linnanõukogu saadik H. Talmet. Ta töötab Haapsalu haiglas laborandina, juhib kultuurimajas rahvatantsuringi ning õpetab muusikakoolis klaverimängu. Nende ülesannete kõrval lõpetas ta mõni aasta tagasi Haapsalu Pedagoogilise Kooli, oli kaastegev operetis «Rahutu õnn». Kui esinevad solistid või võimlejad, siis tahavad nad alati näha, et klaveri taga istuks saatjana H. Talmet.

Kõiki endale võetud kohustusi täidab H. Talmet hästi. Haiglas ollakse temaga rahul. Nõudliku klaveriõpetajana ei ole tema vastu pretensioone muusikakooli õpilastel ega nende vanematel. Laiema tunnustuse aga on H. Talmet võitnud koostöös rahvatantsijatega. Haapsalu kultuurimaja rahvatantsuring on esinenud edukalt laulupidudel ja kunstilise isetegevuse ülevaatusel. H. Talmeti seatud tantsudega esinevad paljud isetegevuslased kogu vabariigis, tema «Läki tantsule» kanti ette eesti kunsti ja kirjanduse dekaadil Moskvas.

Selline tihe side ja aktiivne osavõtt linna kultuurielust annab rahvasaadik H. Talmetile palju elulist materjali tööks linnanõukogus ja alalises kultuurikomisjonis.

Niisuguseid näiteid saadikute kohusetundlikust tööst oma igapäevasel tööpostil ning ulatuslikust organiseerimistööst võib tuua palju. Kuid toodudki näidetest kooruvad välja need tunnused, mis iseloomustavad rahvasaadiku avangardset osa töös. Et pälvida eesrindlase nimetust ja vallata täielikult oma ala, nagu seda nõuavad valijad saadikult, — selleks on vaja: esiteks, olla uute töömeetodite initsiaator, juurutada teaduse ja tehnika saavutusi, innustada teisi isikliku eeskujuga; teiseks, olla majandusjuhtide ja tootmiskomandöride ning asutuste juhatajate abiliseks organisatsioonilises töös; kolmandaks, toetada masside hulgast tulnud algatusi ja aidata neid rakendada; neljandaks, mobiliseerida töötajaid kollektiivi ees seisvate ülesannete täitmisele, propageerida kõike uut ja edasiviivat.

Ühtlasi ilmneb siit, et saadikukohustuste täitmine on tihedasti seotud rahvasaadiku tööga ettevõttes, asutuses või organisatsioo-

nis. See side avaldub ühelt poolt selles, et rahvasaadikute aktiivne osavõtt oma kolhoosi, sovhoosi, tööstusettevõtte või asutuse tööst ja kultuurielust võimaldab neil hästi tundma õppida kollektiivi püüdlusi, saavutatud edusamme ja ka puudujääke, mis pakub tänuväärset materjali tööks nõukogus ning alalises komisjonis, ja teiselt poolt selles, et rahvasaadikutel tuleb nõukogu otsuste või alaliselt komisjonilt saadud ülesannete alusel teha ulatuslikku organiseerimistööd oma töökohal ning aidata kaasa otsuste täitmisele. Kõik saadikud on kohustatud osa võtma nende nõukogu ja kõrgemalseisvate organite otsuste täitmisest, mis puudutavad selle kolhoosi, sovhoosi, tööstusettevõtte või asutuse tegevust, kus nad töötavad, vaatamata sellele, kas töökoht asub nende valimisringkonnas või mitte, kas neil on selleks alaliselt komisjonilt ülesanne või mitte. Nagu meil juba varem oli võimalus tutvuda, on see ka üheks põhiliseks saadikutegruppide loomise põhjuseks.

Organisatsioonilise töö tegemiseks oma asutuses, ettevõttes või organisatsioonis on rahvasaadikutel terve rida eeliseid. Esiteks, valdav osa saadikuist on kas partei-, komsomoli- või ametiühinguorganisatsiooni liikmed, kuuludes tihtipeale isegi nende juhtivate organite koosseisu; see võimaldab organisatsioonilises töös tugineda neile ühiskondlikele organisatsioonidele ja kooskõlastada nendega oma tööd. Teiseks, rahvasaadikud tunnevad oma asutuse, ettevõtte või organisatsiooni olukorda kõige paremini, neil on võimalik sügavamalt küsimustesse tungida ning süstemaatiliselt tegelda selgitus- ja organiseerimistööga. Kolmandaks, mõnikord saavad saadikud lahendada terve rea asutuse, ettevõtte või organisatsiooni ellu puutuvaid küsimusi oma teenistusalase seisundi tõttu. Seepärast on ka alalistes komisjonides tööülesannete jaotamisel silmas peetud seda, et iga liige saaks neid täita eeskätt selles asutuses, ettevõttes või organisatsioonis, kus ta töötab.

§ 6. Rahvasaadiku töö planeerimine ja arvestus

Kohalike töörahva saadikute nõukogude ja nende organite — täitevkomiteede ja alaliste komisjonide töö toimub kindla plaani alusel. Seepärast peab olema plaanipärane ka kohalike nõukogude saadikute tegevus. Rahvasaadikute töö planeerimine on vajalik samuti seetõttu, et nõukogude saadikud ei ole elukutselised poliitikategelased, vaid töötajad väga mitmesugustest ettevõtetest, asutustest ja organisatsioonidest, kes peavad kooskõlastama saadikukohustuste täitmise oma põhitööga tootmises või asutuses.

Nõukogude töö praktika näitab, et rahvasaadikute organisatsioonilise töö edukus neile pandud ülesannete täitmisel sõltub suuresti töö õigest planeerimisest. Ja vastupidi, need saadikud, kel puudub tööplaan, ei suuda alati leida saadikutöö sõlmküsimusi ega eralda praktilises töös olulist ebaolulisest. Saadikutöö planee-

rimine ei tähenda alati kaugeltki seda, et kavandatud üritused peaksid olema paberile pandud. Osa saadikuid on oma tegevuse läbi mõtelnud ja neil on plaan n. ö. peas. Muidugi tuleb arvestada ka seda, et paberile planeeritud ürituste puhul pole karta unustamist. Selles seisavad tema eelised.

Plaan — see on igasuguse organisatsioonilise töö alus. Hästi läbi mõeldud plaan annab rahvasaadikute tegevusele perspektiiviselguse, võimaldab koondada peamise tähelepanu nendele küsimustele, millel on antud momendil põhiline tähtsus ja mis vajavad kohest lahendamist, jagada ratsionaalselt oma aega ning kooskõlastada saadikutööd nõukogu ja tema organite tööga.

Selleks aga, et koostada hästi läbimõeldud, tegeliku elu nõuetele vastav ning kõiki rahvasaadiku tegevuse külgi ettenägev plaan, on tarvis *kõigepealt tunda oma valimisringkonda, valijate soove, ettepanekuid ja juhendeid, asutuste ning ettevõtete vajadusi.*

Teiseks nõudeks saadikutöö planeerimisel on see, et rahvasaadikute tööplaanid oleksid kooskõlas täitevkomitee ja selle alalise komisjoni tööplaaniga, kelle koosseisu nad kuuluvad. See on võimalik vaid siis, kui kohalike nõukogude täidesaatvad ja korraldavad organid ning alalised komisjonid tutvustavad saadikuid oma tööplaanidega. Reas kohalikes nõukogudes on täitevkomiteed saatnud tööplaani igale rahvasaadikule.

Kolmandaks, saadikutöö planeerimisel pole tähtsuseta ka see, kui pika aja peale plaan koostada. Meie vabariigi kohalike nõukogude saadikud, kes tegelevad oma töö planeerimisega, on koostanud plaane mitmesuguste tähtaegadega: kuu, kvartali ja poolaasta peale. Kogemused näitavad, et kõige otstarbekohasemad on *kvartaliplaanid.* Tööplaanid, mis on koostatud ainult ühe kuu peale, ei võimalda ette näha perspektiive töös ega otsustada küsimuse üle, missugused probleemid on tähtsamad ja vajavad suuremat tähelepanu ning missugused mitte. Poolaastaplaanide puuduseks aga on see, et nende koostamisel ei ole kõige parema tahtmise juures võimalik ette näha kõiki neid küsimusi, mis vajavad lahendamist ja millega tuleb tegelda. Kvartaliplaanide koostamine on vajalik ka täitevkomitee ja alaliste komisjonide tööplaanidega kooskõlastamiseks, sest kvartaalse töö planeerimise põhimõte on meie vabariigi kohalikes nõukogudes üldtunnustatud.

Neljandaks momendiks, millele on vaja tähelepanu osutada, on rahvasaadiku tööplaani vorm. See peab vastama saadiku töö sisule ja kajastama selle tähtsamaid külgi. Praktikas valitseb selles osas äärmine ebaühtlus. On rahvasaadikuid, kes märgivad rahvasaadiku märkmikku vaid nõukogu istungjärkude ja alalise komisjoni koosolekute toimumise aja ja koha ning seal arutamisele kavandatud küsimused. Osa saadikuid on seevastu teinud plaanilisi visandeid ainult oma töö kohta valimisringkonnas. Selleks on andnud põhjust ka nõukogude töö alane kirjandus, kus

kõneldakse üksnes saadikutöö planeerimisest valimisringkonnas.[1] Kuigi saadikutöö planeerimisel valimisringkonnas on eriline tähtsus ning see vajab head läbimõtlemist, on see siiski ainult saadiku tegevuse üheks lõiguks. Plaan aga peab kajastama saadikutöö kõiki tähtsamaid lõike. Seda kas või juba sellepärast, et sellised saadikutöö lõigud, nagu osavõtt nõukogu istungjärkude, alaliste komisjonide ning täitevkomitee tööst ja töö valimisringkonnas on omavahel tihedalt seotud.

Vaatamata sellele, et rahvasaadikute töö planeerimise praktika on alles väljakujunemise staadiumis ja selles puudub ühtsus, on siiski märgata *tendentsi kasutada töö planeerimiseks niisuguseid vorme, mida saab ühtlasi kasutada ka töö arvestuseks.* Tööarvestuse pidamine on sama vajalik kui töö planeeriminegi, kusjuures need on omavahel tihedalt seotud. Kui rahvasaadiku tööplaan näitab, mida on ühel või teisel päeval tarvis teha, siis tööarvestus annab vastuse selle kohta, kas planeeritud üritused on läbi viidud või mitte, mida on saadik teinud oma kohustuste täitmiseks ja mis selles osas on tegemata jäänud.

Töö arvestamine on saadikute hulgas palju laiemalt levinud kui töö planeerimine. Seda sellepärast, et rahvasaadikud peavad regulaarselt tegema kokkuvõtteid oma tööst ja esinema aruannetega valijate ees. Samuti sellepärast, et oleks pidev ülevaade valijate juhendite elluviimise, kaebuste ja avalduste lahendamise kohta.

Nagu rahvasaadikute töö planeerimine, nii toimub ka nende töö arvestamine mitut moodi. Valdav osa saadikuist peab arvestust eri märkmikus, vihikus või kaustikus, kuhu nad teevad regulaarselt sissekandeid istungjärkudest ja alalise komisjoni tööst osavõtu, valijate vastuvõtu, nende juhendite, ettepanekute ja soovide, oma valimisringkonnas nõukogu ja tema täitevkomitee otsuste täitmise käigu, valijate ees aruannete ja ettekannetega esinemise ja muu saadikutegevuse kohta. Ühed peavad arvestust eraldi istungjärkude, alalise komisjoni ja täitevkomitee tööst osavõtu, valijate vastuvõtu, kaebuste ja avalduste lahendamise, aruandluse jne. kohta, teised aga teevad ülestähendusi oma töö kohta kronoloogilises järjekorras.

Tapa rajooninõukogu saadik A. Avapuu ja rida teisi kasutavad tööarvestuse pidamiseks *päeviku* vormi. Rahvasaadiku päevikud on vahel väga huvitavad, nad ei sisalda ainult kuivi faktilisi ülestähendusi, vaid kajastavad ka saadiku enda suhtumist ühte või teise küsimusse, sõnavõttu, ettepanekusse. Päeviku veergudelt võib nii mõnigi kord leida, kui palju vaeva on saadikult nõudnud mõne pealtnäha lihtsa küsimuse lahendamine, kui palju on selle pärast tulnud asutuste uksi kulutada.

---

[1] Vt. В. С. Основин, А. К. Иваноглу, Работа депутата в избирательном округе, Москва 1955, lk. 37; А. Фуражков, Планы депутатской работы, «Известия» 14 juunist 1952.

Saadiku päevik pakub tööarvestuse vormina küll häid võimalusi saadiku töö peegeldamiseks, kuid ta kajastab seda üksnes kronoloogilises järjekorras ega võimalda süstematiseeritud ülevaadet üksikute küsimuste kaupa. Samuti ei ole selle arvestusvormi kasutamine jõukohane kõigile saadikutele. Saadikute tööarvestus aga tuleb korraldada selliselt, et ta oleks lihtne, ülevaatlik ja mõistetav igale rahvasaadikule, et ta ei võimaldaks teha ainult töökokkuvõtteid aruandluse jaoks, vaid et saaks pidada ka arvestust valijate juhendite, ettepanekute, avalduste ja nõukogu otsuste täitmise üle.

Selles suhtes pakuvad suurt huvi Tapa rajooninõukogu saadikute tööarvestuse raamatud. Need raamatud laskis trükkida rajooninõukogu täitevkomitee. Igas raamatus on saadikutöö erinevate lõikude kohta vastavad graafikud. Nende tööarvestuse raamatute eriline tähtsus seisab selles, et neid saab kasutada nii saadikute töö planeerimiseks kui ka nende töö arvestamiseks. Kui rahvasaadik saab teada täitevkomitee ja alalise komisjoni tööplaani, siis kannab ta oma tööarvestuse raamatu vastavatesse lahtritesse istungjärkudel ja alalise komisjoni koosolekul arutamiseks planeeritud küsimused ning nende ettevalmistamiseks saadud ülesanded. Lähtudes istungjärkude ja alalise komisjoni tööplaanist, nõukogult ja komisjonilt saadud ülesannetest, täitevkomitee ettepanekutest ning valijate juhenditest, kavandab saadik oma tööprogrammi valimisringkonnas ning fikseerib selle tähtsamad ülesanded samuti vastavates lahtrites. Kavandatud ürituse või saadud ülesande järel on lahtrid, kus antakse ülevaade nende täitmise kohta. Sellega saavutataksegi rahvasaadikute töö planeerimise ja arvestuse ühendamine, mis annab ülevaatliku pildi nende tegevusest.

Graafikud on koostatud selliselt, et plaanilisi ülesandeid võib pidevalt konkretiseerida ning uusi ülesandeid, laekunud kaebusi ja avaldusi juurde lisada.

Kuna meie vabariigi kohalike nõukogude saadikute töö planeerimisele ja arvestamisele on seni väga vähe tähelepanu osutatud ning selles osas esineb suuri puudusi, siis tooksime eeskujuna ära Tapa rajooninõukogu rahvasaadikute tööarvestuse raamatu tähtsamad graafikud, kuhu on tehtud mõningad korrektiivid, mis planeerimise ja töö arvestamise praktilise töö käigus on osutunud vajalikuks.

Näitena toodud rahvasaadikute töö planeerimise ja töö arvestamise vormid ei pretendeeri kaugeltki täiuslikkusele, praktika kindlasti lihvib neid ja teeb sinna korrektiive, kuid praegustes tingimustes oleks rahvasaadikute töö planeerimise ja töö arvestamise sisseviimine selgi kujul suureks sammuks edasi saadikute töökultuuris. Rahvasaadikute töö planeerimisele ja töö arvestamisele ei saa vaadata kui asjatule paberimäärimisele, vaid sel on suur distsiplineeriv tähtsus, see on võimsaks vahendiks saadikutöö parandamisel.

Tapa Rajooni Töörahva Saadikute Nõukogu valimisringkonna nr. .....

saadiku .....

(perekonna- ja eesnimi)

TÖÖARVESTUSE RAAMAT

I. Rahvasaadiku tegevus seoses nõukogu istungjärgulise tööga

Istungjärgu jrk. nr.	Istungjärgu toimumise aeg	Istungjärgu päevakorda esitatud küsimused	Mida on tehtud istungjärgu ettevalmistamise osas	Esinemine arutande, kaasarutande, sõnavõtu või ettepanekutega istungjärgul	Millal ja kuidas toimus nõukogu otsuste tutvustamine valijatele	Mida on tehtud otsuste elluviimiseks

II. Rahvasaadiku töö alalises komisjonis ja komisjonilt saadud ülesannete täitmisel

Komisjoni koosoleku toimumise aeg	Komisjoni koosoleku päevakorda esitatud küsimused	Esinemine ettekande, informatsiooni, sõnavõtu või ettepanekutega	Komisjonilt saadud ülesande sisu	Mis on ette võetud ülesande täitmiseks	Millised on täitmise (kontrollimise jne.) tulemused	Missugused ettepanekud, millal ja kellele on tehtud olukorra parandamiseks	Missugused abinõud on võetud tarvitusele tehtud ettepanekute elluviimiseks

III. Rahvasaadiku osavõtt täitevkomitee tööst ja tema ettepanekute täitmisest

Täitevkomitee istungi toimumise aeg	Istungi päevakorda esitatud küsimused	Esinemine aruande, kaasaruande, sõnavõtu või ettepanekutega istungil	Täitevkomitee poolt tehtud ettepanekute sisu, mis on adresseeritud saadikule täitmiseks	Mis on ette võetud tehtud ettepanekute täitmiseks	Millised on täitmise (kontrollimise jne.) tulemused	Missugused ettepanekud, millal ja kellele on tehtud olukorra parandamiseks	Missugused abinõud on võetud tarvitusele tehtud ettepanekute elluviimiseks

IV. Valijate vastuvõtt, nende kaebuste, avalduste ja ettepanekute lahendamine

Jrk. nr.	Valija nimi, kes käis saadiku jutul või saatis kirja	Aasta ja kuupäev, millal valija käis saadiku jutul või saatis kirja	Sõnalise avalduse, ettepaneku, kaebuse või kirja sisu	Mida saadik avalduse, ettepaneku, kaebuse või kirja lahendamiseks ette võttis	Lahendamise tulemused	Millal avalduse, ettepaneku, kaebuse või kirja lahendamisest teatatud valijale

V. Kohtumised valijatega, aruandlus ja esinemine valijate ees ning valijate ettepanekute ja juhendite täitmine

Valijatega kohtumise ja nende ees esinemise moodus (kohtumiskoosolekud, aruanne, loeng, vestlus jne.)	Kuupäev ja koht	Osavõtjate arv	Kui loeng või vestlus, siis selle teema	Milliseid küsimusi esitati või milliseid ettepanekuid tehti	Millised juhendid anti	Mis on ette võetud küsimuste ja ettepanekute lahendamiseks ning valijate juhendite täitmiseks	Millised on küsimuste ja ettepanekute lahendamise ning valijate juhendite täitmise tulemused

Käesolevast peatükist kokkuvõtte tegemisel tuleb kõigepealt alla kriipsutada, et kõik kohalike nõukogude saadikute tegevuse organisatsioonilised vormid (osavõtt istungjärkude tööst, töö alalistes komisjonides ja täitevkomitees ning valimisringkonnas) on praktiliselt üksteisest lahutamatud. Nad moodustavad ühtse terviku, tingides ja täiendades üksteist. Ainult nende õige ja oskuslik ühendamine võimaldab saadikutel maksimaalselt arvestada ja ellu viia valijate tahet, teenida rahvast ja pälvida tema usaldust. Rahvasaadiku piirdumine ühe või teise tegevusvormiga peegeldub vältimatult kogu tema töös. Kui näiteks saadiku tegevus piirdub ainult istungjärkude külastamisega, kaotab ta paratamatult sideme valijatega ja seetõttu jääb ta töö ka nõukogus viljatuks. Või vastupidi, kui saadik töötab küll alalises komisjonis ja valimisringkonnas, kuid ei võta osa istungjärkudest, jäävad valijate taotlused ja ettepanekud nõukogu otsustes arvesse võtmata.

Samuti tuleb rõhutada, et rahvasaadikute põhiõigused ja -kohustused kõigis kohalike nõukogude lülides on peaaegu ühesugused. Kuid rahvasaadikute põhiõiguste ja -kohustuste samasus ning saadikute tegevuse organisatsiooniliste vormide ühtsus ja vastastikune tingitus ei välista, vaid koguni eeldab teatud iseärasuste olemasolu ühe või teise nõukogude lüli saadikute töös, millele on tekstis tähelepanu juhitud. Need erinevused saadikute töömeetodites tulenevad selle kohalike nõukogude lüli kompetentsi erisustest, kelle koosseisu saadik kuulub, kohalikest iseärasustest, mida on vaja arvestada, peamiselt aga valimisringkonna territooriumi suurusest ja sealsete elanike arvust. Seepärast on ka kõige rohkem erinevusi just valimisringkonnas tehtavas töös.

III peatükk

Kohaliku nõukogu saadiku suhetest täitevkomiteega ning rahvasaadiku volituste tekkimisest ja lõppemisest

§ 1. Rahvasaadik ja täitevkomitee

Rahvasaadikute ja täitevkomitee töö on vaid siis edukas, kui nad töötavad käsikäes ning kooskõlastatult. Ilma täitevkomitee praktilise abita saadikutele, eriti kui saadikud võtavad nõukogu tööst osa esmakordselt, ei ole ega saagi olla nende töö tulemusrikas. Sedasama võib öelda ka täitevkomitee töö kohta, kui ta ei tugine rahvasaadikutele ega tõmba neid kaasa täitevkomitee ees seisvate ülesannete täitmisele.

Siinjuures tuleb aga märkida, et rahvasaadikute ja täitevkomitee suhted ei ole alluvussuhted. Need on *koostöö ja vastastikuse abistamise suhted.* Seepärast peavad nii rahvasaadikud kui

ka kohalike nõukogude täitevkomiteed kasutama selliseid töövorme, mis ei välju nende suhete raamidest.

Vastastikuse abistamise ja koostöö suhted rahvasaadikute ning täitevkomitee vahel ei välista, vaid eeldavad ka *vastastikuste kohustuste ja õiguste olemasolu.* Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium on oma otsustes korduvalt rõhutanud, et kohalike nõukogude täitevkomiteed on kohustatud: esiteks, abistama saadikuid nende kohustuste täitmisel ja organiseerima neile seminare, loenguid, vestlusi ja kogemuste vahetamisi, et varustada neid teadmistega saadikutöö alalt; teiseks, looma rahvasaadikutele kõik vajalikud tingimused saadikukohustuste täitmiseks; kolmandaks, arvestama rahvasaadikute ettepanekuid ning reageerima nende kriitilistele märkustele; neljandaks, tõmbama saadikuid kaasa töötajate kaebuste ja avalduste lahendamisele, otsuste täitmisele ning täitmise kontrollimisele ja teiste täitevkomitee ees seisvate ülesannete elluviimisele.[1]

Nende kohustuste täitmiseks on kohalike nõukogude täitevkomiteed kasutanud mitmesuguseid töövorme ja -meetodeid. Töös saadikutega pööravad täitevkomiteed põhilise tähelepanu nende teadmiste avardamisele ja abistamisele praktilises töös. See on ka arusaadav — mida teadlikumad ja kogenumad on saadikud, seda resultatiivsem on nende tegevus nii saadikukohustuste täitmisel kui ka täitevkomitee abistamisel.

Rahvasaadikute teadmiste täiendamiseks on meie vabariigi kohalike nõukogude täitevkomiteed võrdlemisi laialdaselt kasutanud sellist vormi nagu *seminarid.* Seminaridel, kus täitevkomitee töötajad selgitavad saadikutele nende kohustusi ja õigusi, töövorme ja -meetodeid, nõukogu ees seisvaid ülesandeid, partei ja valitsuse otsuseid, on eriti suur tähtsus pärast kohalike nõukogude uue koosseisu valimisi, sest valimistega tuleb nõukogudesse neid töötajaid, kes asuvad rahvasaadiku tööpostile esmakordselt. Kuid ka hiljem on seminaridel kindel koht saadikute teadmiste täiendamisel.

Seminaride töö on korraldatud mitmeti. Harilikult algavad seminarid täitevkomitee töötajate ettekannetega, millele järgneb töökogemuste vahetamine rahvasaadikute tegevuse mõne üksiku lõigu või kogu töö üle. Praktilisem on muidugi arutada saadikute tööd üksikute küsimuste kaupa. Esineb ka niisugust praktikat, et ettekande teemal jätkuvad hiljem sõnavõtud ja vahetatakse kogemusi.

---

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1952. a. 4. aprilli otsus «Valga Rajooni TSN Täitevkomitee tööst rajooninõukogu alaliste komisjonide ja saadikute töö abistamisel»; 1952. a. 21. novembri otsus «Väike-Maarja Rajooni TSN Täitevkomitee organisatsioonilis-massilisest tööst»; 1955. a. 29. aprilli otsus «Eesti NSV kohalike nõukogude saadikute aruandlusest oma valijatele»; 1953. a. 8. mai otsus «Rajoonide täitevkomiteede ja külanõukogude tööplaanidest ja tööplaanide täitmisest Otepää ja Räpina rajoonis»; 1953. a. 19. juuni otsus «Kodanike kaebuste ja avalduste lahendamise kohta Vändra rajoonis» jt.

Levinud on ka *saadikute nõupidamiste* organiseerimine. Nõupidamised erinevad seminaridest peamiselt selle poolest, et seal arutatakse peamiselt üht-kaht küsimust, samal ajal kui seminaridel käsitletakse mitmeid sisult erinevaid küsimusi. Viimastel aastatel on kujunenud praktika, et saadikute nõupidamised viiakse läbi enne või pärast istungjärku, vältides seega rahvasaadikute korduvat eemaldamist igapäevasest tööst. Neil nõupidamistel informeeritakse saadikuid eesseisvatest ülesannetest, arutatakse istungjärgul vastuvõetud otsuste elluviimisega seotud küsimusi ja täitevkomitee tööplaani projekte, kuulatakse saadikute informatsiooni neile antud ülesannete täitmise kohta, vahetatakse kogemusi. Tartu linnanõukogu, Paide rajooninõukogu, Aegviidu alevinõukogu, Paide rajooni Väätsa külanõukogu ja rea teiste kohalike nõukogude täitevkomiteed on korraldanud ka nõupidamisi, mis on pühendatud ainuüksi saadikute töökogemuste vahetamisele ja levitamisele. Kogemused näitavad, et saadikutel on selliste nõupidamiste vastu suur huvi ning need on oskusliku ettevalmistamise korral kujunenud huvitavateks ja kasulikeks üritusteks.

Üheks vormiks, mis seisab samuti rahvasaadikute teadmiste täiendamise teenistuses, on nn. *«rahvasaadikute päevad»*. See nimetus on tulnud sellest, et rahvasaadikutele korraldatud üritused kestavad üks või rohkem päeva korraga. «Rahvasaadikute päevade» organiseerimine on sügavalt juurdunud teiste liiduvabariikide kohalike nõukogude tööpraktikas.[1] Nende eeskujul on rahvasaadikute päevi hakatud praktiseerima ka meie vabariigis, nagu Jõgeval, Tapal ja mujal. Võrreldes seminaridega on «rahvasaadikute päevadel» nii rida ühtivaid kui ka erinevaid jooni. Ühine seisab selles, et nii seminaridel ja nõupidamistel kui ka «rahvasaadikute päevadel» toimuvad saadikute abistamiseks, töö suunamiseks ja teadmiste avardamiseks ettekanded, informatsioonid, arvamuste ja kogemuste vahetamine.

Erinevuseks on aga see, et «rahvasaadikute päevadest» võtavad osa mitte ainult antud nõukogu saadikud, vaid ka kõigi teiste nõukogude saadikud, kelle valimisringkond asub selle nõukogu territooriumil. Näiteks Tapa rajooninõukogu täitevkomitee poolt organiseeritud «rahvasaadikute päevast» võtsid osa NSV Liidu Ülemnõukogu ja Eesti NSV Ülemnõukogu vastavad saadikud, Tapa linnanõukogu, alevi- ja külanõukogude saadikud. Vastavalt sellele käsitleti ka rahvasaadikute päeval selliseid küsimusi, nagu saadikute õigused ja kohustused, nende realiseerimise vormid ning meetodid, kõrgemal- ja madalamalseisvate nõukogude saadikute koostöö arendamise viisid ning vormid jne., mis huvitavad kõiki saadikuid. «Rahvasaadikute päevade» organiseerimise üheks eesmärgiks on see, et suunata ja näidata kätte teid koostöö arendami-

[1] Vt. А. А. Аскеров, Очерки советского строительства, Москва 1953, lk. 164.

seks eri liiki nõukogude saadikute vahel, mis üha intensiivistuva organiseerimistöö tingimustes on muutunud hädavajalikuks.

Tõsi küll, praktika tunneb ka selliseid juhtumeid, kus seminaridest võtavad osa erinevate nõukogude saadikud, kuid see ei ole tüüpiline seminaridele, samal ajal kui «rahvasaadiku päevale» on see üheks iseloomustavaks tunnuseks.

Teiseks paistab silma see, et «rahvasaadikute päevadel» on püütud rohkem kui seminaridel ühendada ettekanded ja kogemusi edasiandvad sõnavõtud praktiliste, näitlike õppuste ning selgitustöö vormidega. Nii on «rahvasaadikute päevadel» pandud välja eesrindlike saadikute tööplaane ja tööarvestuse raamatuid, aruandekoosolekute protokolle ja neil koosolekutel vastuvõetud otsuseid, milles on antud hinnang saadiku tööle ja valijate juhendeid edaspidiseks tööks, saadikute aruannete tekste jpm. Seminaridel ja nõupidamistel kasutatakse näitlikke vahendeid väga harva. Need erinevused võimaldavadki näha «rahvasaadikute päevades» saadikute teadmiste täiendamise iseseisvat vormi, kuigi neil on seminaridega rida ühtelangevaid tunnuseid.

Üldse tuleb alla kriipsutada *praktiliste ja näitlike õppuste* tähtsust rahvasaadikute teadmiste täiendamisel. Kui põhjalikud ka oleksid seminaridel, nõupidamistel ja saadikute päevadel peetud ettekanded, kui hästi ka oleks seal korraldatud kogemuste vahetamine, ei anna see kaugeltki nii selget ja meeldejäävat ülevaadet kui eesrindlike saavutustega vahetu tutvumine ning kogemuste omandamine praktilise töö käigus. Seepärast tuleb pidada õigeks nende kohalike nõukogude täitevkomiteede töötajate tegevust, kes, kontrollides kohapeal mõne asutuse, ettevõtte või organisatsiooni tööd, tõmbavad kaasa saadikuid, et nad saaksid tutvuda, kuidas praktiliselt kontrollimisi läbi viia.

Kuid on ka teisi võimalusi näitlike õppuste korraldamiseks. Elva rajooni Rõngu ja reas teistes külanõukogudes on organiseeritud näitlikke istungjärke, millest võtsid osa rahvasaadikud teistest külanõukogudest. Samuti võiks läbi viia näitlikke alaliste komisjonide koosolekuid, rahvasaadikute aruande- ja kohtumiskoosolekuid jne. Muidugi tuleb eelneva organisatsioonilise tööga kindlustada, et need kujuneksid tõeliselt eeskuju andvaiks üritusteks.

Praktilise õppuse vormidest tuleks veel märkida täitevkomitee poolt korraldatavaid *ekskursioone* teistesse nõukogudesse. Palju külalisi on tulnud vastu võtta Paide rajooni Väätsa külanõukogul, kes kaks aastat järjest tunnistati Eesti NSV parimaks külanõukoguks. Kuidas seal on korraldatud töö saadikutega, milliseid töövorme ja meetodeid nad rakendavad — kõige sellega tutvusid ekskursiooni korras teiste külanõukogude saadikud ja täitevkomitee töötajad mitmest rajoonist. Sellised õppe- ja kogemuste vahetamise eesmärgil organiseeritud ekskursioonid on ulatunud isegi väljapoole meie vabariigi piire. Eriti tihedad sidemed on meil tekkinud Läti NSV kohalike nõukogudega. Häid või-

malusi töökogemustega tutvumiseks pakub samuti omavahel võistlevate rajoonide ja külanõukogude vastastikune kontroll, millest võtavad osa ka rahvasaadikud. Sotsialistliku võistluse alusel on välja kujunenud ka sidemed meie vabariigi ja Läti NSV kohalike nõukogude vahel.

Tähtis koht rahvasaadikute abistamisel ja nende teadmiste tõstmisel kuulub kohalike nõukogude täitevkomiteede poolt koostatud ja paljundatud *bülletäänidele, meelespeadele, juhistele,* kus üldistatakse saadikute töökogemusi ja tehakse neile teatavaks saadikutööks vajalikud materjalid. Võru rajooninõukogu täitevkomitee koostas ja laskis trükkida juhise kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikute töö kohta.[1] Seal antakse saadikutele väärtuslikke näpunäiteid: kuidas organiseerida kohtumis- ja aruandekoosolekuid, korraldada tööd valimisringkonnas, viia ellu valijate juhendeid, kuidas pidada saadiku päevikut. Tapa rajooninõukogu täitevkomitee annab regulaarselt välja bülletääne, mis sisaldavad rahvasaadikute aruannete koostamiseks vajalikku teatmematerjali. Sel kõigel on suur tähtsus rahvasaadikute praktilise töö suunamisel.

Kõrvuti rahvasaadikute töökogemuste üldistamise ja levitamisega bülletäänide, meelespeade ja juhiste vormis tuleb tunnustavalt äri märkida Tartu ja Viljandi linnanõukogu, Paide, Tapa ja Lihula rajooninõukogu ning teiste kohalike nõukogude täitevkomiteede vastutavate töötajate tegevust, kes sageli kasutavad ka *ajakirjanduse veerge* selleks, et populariseerida saadikutöö positiivseid kogemusi ja naelutada kinni puudusi saadikute tegevuses. Täitevkomiteede juhtivate töötajate artiklid ajaleheveergudel kuuluvad samuti saadikute teadmiste ja nende töö suunamise vormide hulka.

Rahvasaadikute abistamise teenistuses seisavad ka saadikute toad. Teistes liiduvabariikides on saadikute tubasid organiseeritud rohkem,[2] meie vabariigis on sellised toad sisustatud üksnes suuremate linnanõukogude täitevkomiteedes. Nagu Tartu linnanõukogu täitevkomitee kogemustest nähtub, aitab saadikute toa organiseerimine palju kaasa saadikute tegevuse aktiviseerimiseks. See tuba on kohaks, kus saadikud üksteisega tutvuvad ja kohtuvad, peavad nõu ja vahetavad kogemusi, kuidas paremini läbi viia üritusi. Seal saavad saadikud, samuti valijad täitevkomitee organisatsioonilis-massilise töö instruktorilt vajalikku nõu ja konsultatsiooni neid huvitavais küsimustes. Paljud rahvasaadikud võtavad saadikute toas valijaid vastu, seal toimuvad ka alaliste komisjonide koosolekud ja teised üritused.

---

[1] Vt. Juhis kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikute tööst, Võru 1955.

[2] Vt. А. А. Аскеров, Очерки советского строительства, Москва 1953, lk. 263—264; Н. Т. Савенков, Основные формы деятельности депутата местного Совета, Москва 1956, lk. 87—88; Памятка депутата местного Совета, Москва 1957, lk 60.

Saadikute tuppa on koondatud saadikutööks vajalikud materjalid, alaliste komisjonide asjaajamine, nõukogude töö alane kirjandus, teatmematerjalid, väljalõiked ajalehtedest, linnanõukogu ja tema täitevkomitee otsused, seadusandlikud aktid, alaliste komisjonide ja täitevkomitee tööplaanid. Seal peetakse arvestust valijate ettepanekute ja juhendite ning nende elluviimise kohta, antakse välja rahvasaadikute tööd käsitlevat bülletääni.

Seega rahvasaadikute toad on kohaks, kus saadikutel on võimalik saada igapäevast abi saadikutöös üleskerkinud küsimustes ja leida materjali esinemiseks valijate ees.

Peale saadikute abistamise ja nende teadmiste täiendamise on kohalike nõukogude täitevkomiteede ülesandeks luua saadikutele kõik vajalikud tingimused neile pandud kohustuste täitmiseks. Täitevkomiteel tuleb kutsuda istungjärgud regulaarselt kokku ja teatada sellest õigeaegselt saadikutele, võimaldada saadikutele õigeaegselt tutvuda istungjärgu ettevalmistamise materjalidega, aidata planeerida alaliste komisjonide ja rahvasaadikute tööd, kutsuda saadikuid osa võtma täitevkomitee istungite tööst, saata saadikutele täitevkomitee tööplaanid, nõukogu ja täitevkomitee otsused tähtsamates küsimustes, kooskõlastada iga saadikuga tema vastuvõtu aeg ja koht ning teha see teatavaks elanikkonnale. Samuti on vaja täitevkomiteel abistada saadikuid valijate kaebuste ja avalduste lahendamisel, pidada arvestust valijate poolt antud juhendite ja tehtud ettepanekute ning nende täitmise kohta, varustada saadikud aruannete ja vestluste läbiviimiseks vajalike materjalidega, aidata neil organiseerida valijate koosolekuid jne.

Suur tähtsus on rahvasaadikute *kriitilistele märkustele reageerimisel* ning nende poolt istungjärkudel, täitevkomitee istungitel, ajakirjanduses ja mujal tehtud ettepanekute elluviimise organiseerimisel. Rahvasaadikute kriitilised märkused ja ettepanekud tulenevad kohapealse olukorra ja vajaduste tundmisest, valijate soovidest ja juhenditest, olles tõhusaks vahendiks töö edasiseks parandamiseks. Kuid küsimusel on ka teine külg. See seisab selles, et ainult siis tekib soodne pind kriitika ja enesekriitika arendamiseks, rahvasaadikute aktiivsuse tõusuks, kui iga rahvasaadik on veendunud, et tema tööst on kasu, et tema sõnavõtule reageeritakse, et tema poolt istungjärkudel, täitevkomitee istungitel ja ajakirjanduses tehtud kriitiline märkus ei jää ainult istungjärgu või istungi protokolli, vaid sellesse suhtutakse asjaomaste asutuste ning ameti-isikute poolt täie tõsidusega ja võetakse tarvitusele abinõud selle ellurakendamiseks.

Arvestades seda on Elva, Tapa ja Abja rajooninõukogu, Paide rajooni Oisu külanõukogu, Lihula alevinõukogu, Võru linnanõukogu ja paljude teiste kohalike nõukogude täitevkomiteedes hakatud registreerima rahvasaadikute poolt istungjärkudel, täitevkomitee istungitel, ajakirjanduses ja mujal tehtud kriitilisi

märkusi ning ettepanekuid. Vajalik on registreerida saadikute kriitilised märkused ja ettepanekud muust kirjavahetusest eraldi ning koondada nende lahendamisega seoses olev kirjavahetus kontrolli hõlbustamiseks ühte kohta. Õigesti talitavad need täitevkomiteed, kes saadavad ärakirjad saadikute kriitilistest märkustest ja ettepanekutest nende asutuste ja ettevõtete juhatajatele ning ameti-isikutele, kellele need on adresseeritud ja kellest oleneb nende lahendamine (sest mitte kõik asutuste ja ettevõtete juhatajad ning ameti-isikud ei võta osa istungjärkudest ja täitevkomitee istungitest), ning kontrollivad tehtud märkustele ja ettepanekutele reageerimist. Kui aga saadikute märkused ja ettepanekud puudutavad täitevkomiteed ja on tema poolt lahendatavad, siis arutatakse ja lahendatakse need täitevkomitee istungil, millest kutsutakse osa võtma ka asjaomased saadikud.

Sel korral, kui rahvasaadikud ei võta ise osa nende poolt tehtud kriitiliste märkuste ja ettepanekute arutamisest ja lahendamisest, tuleb neid sellest informeerida. Praktikas on see toimunud mitut moodi. Reas kohalikes nõukogudes on saanud tavaks, et nendele kriitilistele märkustele ja ettepanekutele reageerimisest, mis on tehtud istungjärkudel, informeeritakse saadikuid ka istungjärgul koos informatsiooniga eelmisel istungjärgul vastuvõetud otsuste täitmise kohta, teistele märkustele ja ettepanekutele reageerimisest aga kirja teel. Kuid on ka kohalike nõukogude täitevkomiteesid, kes teatavad rahvasaadikutele nende märkuste ja ettepanekute lahendamisest kas suuliselt või kirja teel, vaatamata sellele, kas need tehti istungjärgul või mujal. Oluline muidugi ei ole see, kuidas toimub saadikute informeerimine, vaid see, et nad oleksid teadlikud, mida on ette võetud puuduste kõrvaldamiseks ja tehtud ettepanekute rakendamiseks. Ka sel juhul, kui rahvasaadiku ettepanekut kaaluval põhjusel pole võimalik kohe ellu viia, on vaja sellest rahvasaadikut informeerida ühes vastavate asjaolude selgitamisega.

Üks kohalike nõukogude täitevkomiteede kohustusi töös saadikutega seisab selles, et tõmmata neid kaasa täitevkomitee ees seisvate ülesannete elluviimisele. See on eriti tähtis just sellistes täitevkomitee töölõikudes, nagu nõukogu istungjärkude ja täitevkomitee istungite ettevalmistamine, kontrollimiste läbiviimine kohtadel, kaasaruannete koostamine, otsuste projektide väljatöötamine, otsuste täitmise ja selle kontrolli organiseerimine, töötajate kaebuste ning avalduste lahendamine. Siinjuures saavad kohalike nõukogude täidesaatvad ja korraldavad organid rakendada rahvasaadikute suhtes ka oma ainsat õigust — teha neile ettepanekuid ühe või teise ülesande täitmiseks. See õigus põhineb saadikute kohustusel aidata kaasa täitevkomitee ja tema osakondade töö korraldamisele.

Kuigi täitevkomiteelt saadud ülesannetel ei ole juriidiliselt kohustuslikku jõudu, peavad rahvasaadikud nende täitmist endale moraalseks kohustuseks. Sel juhul aga, kui mõni saadikutest ei

täida vabatahtlikult temale antud ülesannet, võib täitevkomitee pöörduda nõukogu või alalise komisjoni poole, kelle koosseisu antud saadik kuulub, kusjuures nõukogu ja vastav alaline komisjon võivad anda täitmiseks kohustusliku iseloomuga ülesandeid.

Praktika näitab, et neis tingimustes, kus täitevkomitee ja rahvasaadikute vahel on kujunenud tihedad koostöö sidemed, kus täitevkomitee hoolitseb pidevalt saadikute teadmiste täiendamise ja neile vajalike töötingimuste loomise eest, võivad rahvasaadikud omakorda osutada tõhusat abi täitevkomiteele. Nad aitavad välja selgitada valijate taotlusi, soove ja ettepanekuid, tõstavad täitevkomitee ees üles praktilise töö käigus esile kerkinud küsimusi, kasutavad kriitikarelva täitevkomitee aparaadi töös esinevate puuduste kõrvaldamiseks, aitavad organiseerida otsuste täitmist ja täitmise kontrolli, mobiliseerida töötajate laiu hulki partei ja valitsuse poliitika elluviimisele, tagada nende seaduslike õiguste ning huvide kaitset jne. Täitevkomitee töö edu sõltub paljuski sellest, kuidas ta on suutnud kaasa tõmmata ja tööle rakendada saadikud ning aktiivi. Ja vastupidi, mida suurem on täitevkomitee abi rahvasaadikutele, seda aktiivsem on nende tegevus, seda resultatiivsem nende töö.

Rahvasaadikute ja täitevkomitee suhete rajamine vastastikuse koostöö ja abistamise alusele on tingitud põhiliselt sellest, et nii saadikute kui täitevkomitee ülesannetes ja tegevuses on rida kokkulangevaid momente. Võtame istungjärkude ettevalmistamise, otsuste täitmise ja selle kontrolli, töö valijate juhendite ja ettepanekutega, töötajate kaebuste ning avalduste lahendamise — kõige sellega tegelevad nii rahvasaadikud kui kohalike nõukogude täidesaatvad ja korraldavad organid. Paratamatult tingib see vastastikuse koostöö arendamise ja üksteise abistamise. Samuti on rahvasaadikud ja täitevkomitee vastutavad ja aruandekohustuslikud ühelt poolt nõukogu ning teiselt poolt valijate, rahva ees.

Selleks, et rahvasaadikud saaksid edukalt ja takistamatult täita oma saadikukohustusi, on neile antud rida õigusi täitevkomitee suhtes. Nii on rahvasaadikutel õigus: võtta osa täitevkomitee istungitest nõuandva häälega, esitada täitevkomitee istungi päevakorda küsimusi, saada täitevkomitee juhtivate töötajate jutule väljaspool järjekorda, esitada arupärimisi täitevkomitee aadressil ja saada neile vastus istungjärgul.

Tähendab, kuigi rahvasaadikute ja täitevkomitee vastastikused suhted on koostöö ja abistamise suhted, on saadikute õigused täitevkomitee suhtes tunduvalt laiemad kui täitevkomitee õigused saadikute suhtes. Kohustuste osas on aga olukord vastupidine — saadikute kohustused täitevkomitee vastu on peamiselt moraalset laadi, samal ajal kui täitevkomiteel on rahvasaadikute vastu terve rida juriidilise iseloomuga kohustusi. Selline kohustuste ja õiguste kooskõlastamine tuleneb nõukogude demokraatia print-

siipidest, tuleneb sellest, et saadikud on rahva esindajad ja sellega ka nõukogude võimu esindajad, kes võtavad istungjärgulises töökorras osa täitevkomitee tegevuse kontrollimisest ja suunamisest.

§ 2. Rahvasaadiku volituste tekkimisest ja lõppemisest

Rahvasaadiku volituste tekkimise ja lõppemise küsimusel ei ole ainult teoreetiline, vaid ka suur praktiline tähtsus. Volituste kehtima hakkamise tähtsus seisab selles, et tollest momendist alates asub saadik rahva esindamise funktsioonide täitmisele, selle momendiga kaasneb rahvasaadiku kohustuste ja õiguste tekkimine. Volituste lõppemisega aga lõpeb saadikukohustuste täitmine ja toimub nende realiseerimiseks omistatud õiguste kaotamine. Seega rahvasaadikute volituste alguse ja lõpu momendi määramine on kõigiti vajalik. Seda enam, et seadusandlus seda küsimust otseselt ei reguleeri. NSV Liidu ja Eesti NSV Konstitutsioon määravad küll kindlaks ülemnõukogude ja kohalike nõukogude saadikute volituste kestuse vastavalt neli ja kaks aastat, mitte aga volituste alguse ning lõpu momente.

Siin vajab selgitamist küsimus, kas saadik saab volitused valimistega või hiljem ja millal lõpevad volitused: kas konstitutsioonis ettenähtud aja möödumisel, uute valimiste väljakuulutamisel või uue saadiku valimistega.

Selle küsimuse lahendamisel ei saa piirduda juhuslike asjaoludega, vaid tuleb lähtuda nõukogude esindussüsteemi olemusest, rahvasaadiku õiguslikust seisundist ja tema suhetest valijatega.

Kuna meie maal kuulub kogu võimutäius rahvale, siis on ka saadikute kui rahva esindajate *volituste kehtima hakkamine seotud rahva tahteavaldusega.* Niisuguseks rahva tahteavalduseks on valimised. Seepärast on täiesti loomulik, et saadikukandidaat, kes valimistel on saanud absoluutse häälteenamuse, see on üle poole kõigist valimisringkonnas antud ja kehtivaks tunnistatud häältest, loetakse valituks ja rahva esindaja funktsioonidesse astunuks. Õigusliku väljenduse leiab see valituks tunnistamise tõendis, mille annab valitud saadikukandidaadile üle valimiste ringkonnakomisjoni esimees.

Küll aga on vaidlusi tekitanud see, kas valimiste tulemuste kindlakstegemise momendist alates omandab valitud saadikukandidaat kõik saadikuõigused või mitte. Kirjanduses on avaldatud arvamust, et saadikukandidaadi valituks tunnistamine annab talle ainult osa saadikuõigustest ja nimelt õiguse esindada valijaid ja kaitsta nende huvisid, mitte aga osa võtta nõukogu kui esindusorgani kompetentsi kuuluvate küsimuste arutamisest ja otsustamisest. Selle õiguse saavad nad pärast volituste kont-

rollimist ja kinnitamist nõukogude poolt.[1] Seega seotakse rahvasaadikute volituste täielik kehtima hakkamine nende kontrollimisega. Seda kontrolli teostab nõukogu poolt valitud mandaatkomisjon.

Seisukoht, et saadikute volituste kontrollimisele omistatakse otsustav tähtsus volituste kehtima hakkamisel, on vastuolus tegelikkusega. Kohalike nõukogude tööpraktikas on küllalt näiteid selle kohta, kus rahvasaadikud alustavad tööd enne esimese istungjärgu kokkukutsumist ja volituste kontrollimist mandaatkomisjoni poolt. Nad on valmistanud ette esimesel istungjärgul arutamisele tulevaid küsimusi, organiseerinud valijate juhendite elluviimist, tutvunud valimisringkonnaga, võtnud tarvitusele abinõusid valijate kaebuste ning avalduste lahendamiseks jne. Ei pea paika ka väide, et enne volituste kontrolli pole saadikutel õigust arutada ega otsustada nõukogu pädevusse kuuluvaid küsimusi. Ometi on teada, et enne volituste kontrolli otsustavad rahvasaadikud istungjärgulises töökorras sellised küsimused, nagu istungjärgu avamine, istungjärgu tööd juhtivate organite valimine, istungjärgu päevakorra ja reglemendi kinnitamine ning mandaatkomisjoni moodustamine. Alles seejärel kontrollib mandaatkomisjon valimiste rajooni-, linna-, linnarajooni-, alevi- või külakomisjonilt saadud materjale valimiste läbiviimise kohta, kontrollib, kas on olemas saadikukandidaatide registreerimise dokumendid, hääletamisprotokollid. See on kontroll ennekõike selle üle, kas on kinni peetud valimiste demokraatlikest põhimõtetest. Mandaatkomisjoni ettepanekul kohalik nõukogu kas *tunnustab* valitud rahvasaadiku volitused või *tühistab* üksikute rahvasaadikute valimised, kui on eksitud valimisseadusega kehtestatud normide vastu. Valimised aga on saadiku volituste tekkimise aluseks.

Järelikult tuleb asuda seisukohale, et *valimistega saavad rahvasaadikud kõik rahvasaadiku õigused, sealhulgas ka õiguse osa võtta nõukogu tööst otsustava häälega.* See on kooskõlas nii rahva suveräniteedi põhimõttega kui ka väljakujunenud praktikaga. Kuni rahvasaadikute volituste kontrollimiseni täidavad nad oma saadikukohustusi ja kasutavad nende täitmiseks omistatud õigusi eeldusel, et valimised toimusid ettenähtud korra kohaselt ja volitused on seaduslikud. Ning seda nad ka faktiliselt on, sest valimiste organiseerimine ja läbiviimine on rahva enda kätes ja kontrolli all.

Samuti nagu rahvasaadikute volituste tekkimine, nii on ka üldreeglina nende lõppemine seotud valimistega. Valimised tähendavad ühelt poolt eelmise koosseisu saadikute volituste lõppemist ning teiselt poolt uue koosseisu saadikute volituste tekkimist.

---

[1] Vt. Л. Г. Мареева, О сроках полномочий депутата, «Советское государство и право», 1948, nr. 9, lk. 54—55; Н. Т. Савенков, Обязанности и права советского депутата, Москва 1958, lk. 64—65.

Siinjuures tuleb aga silmas pidada seda, et kohalike nõukogude volituste kestuseks on kaks aastat ja valimised on vaja läbi viia ilma volituste tähtaega ületamata. See on konstitutsiooniline nõue. Kui mõnel mõjuval põhjusel on valimisi vaja edasi lükata, siis tuleb pikendada ka rahvasaadikute volitusi, sest nõukogude kui riigivõimuorganite funktsioneerimine peab olema pidev.

Tingituna sellest, et nõukogude demokraatia tingimustes peavad esindusorganid eksisteerima ja funktsioneerima pidevalt, ei saa rahvasaadikute volituste lõppemist seostada nõukogu uue koosseisu valimiste väljakuulutamisega, nagu see leiab aset mõnedes kapitalistlikes riikides.

Tähendab, rahvasaadikute volitused kestavad üldreeglina valimistest valimisteni, kusjuures ajavahemik valimiste vahel ei tohi ületada kaht aastat. Kui see aga ületab kahe aasta piiri, siis lõpevad nõukogude ja ühes sellega ka saadikute volitused, kui neid ei ole pikendatud. Need kaks kriteeriumi — valimised ja nõukogu volituste kestus — on rahvasaadikute volituste lõppmomendi määramisel vajalikud ühelt poolt selleks, et tagada volituste konstitutsioonilise nõude range elluviimine ja anda nõukogu volitustele määrav tähtsus saadikuvolituste suhtes, ning teiselt poolt selleks, et pärast kohalike nõukogude valimisi oleks täpne selgus vana ja uue koosseisu saadikute volituste osas.

Mis puutub aga nõukogude ja nende saadikute volituste omavahelisse vahekorda, siis ei saa neid üksteisele vastandada, samuti mitte samastada. Enamikul juhtudel rahvasaadikute volituse algus ja lõpp langevad kokku nõukogude volituste algus- ja lõppmomendiga, sest nii nõukogude kui ka nende saadikute volituste tekkimise ja lõppemise aluseks on põhiliselt valimised. Kuid esineb ka selliseid juhtumeid, kus saadikud langevad surma või mõne muu põhjuse tõttu nõukogu koosseisust välja ja nende volitused lõpevad enne nõukogu volituste lõppemist. Samuti on saadikuid, kelle volituste algus ei ühti nõukogu volituste algusega. See käib nende kohta, kes on valitud väljalangenud saadikute asemele. Kuigi nende saadikute volitused tekkisid hiljem, lõpevad nad üheaegselt nõukogu volitustega.

Seega *nõukogu volitustel on määrav tähtsus saadikute volituste osas.* Ühegi saadiku volitus ei saa tekkida enne nõukogu volituste algust ega lõppeda pärast nõukogu volituste lõppemist. Saadikute volitused peavad igal juhul mahtuma nõukogu volituste raamidesse.

Teatud mõttes erandi moodustavad need saadikud, kes kuuluvad täitevkomitee koosseisu, sest nemad säilitavad oma volitused niikaua, kui nõukogu uus koosseis moodustab uue täitevkomitee. Siinjuures tuleb selgitavalt märkida, et täitevkomitee liikmed ei säilita pärast nõukogu vana koosseisu volituste lõppemist kõiki saadikukohustusi ja -õigusi, vaid ainult need, mis on seotud tööga nõukogu täidesaatvas ja korraldavas organis. Kõik teised kohustused ja õigused lähevad valimistel üle uutele saadikutele.

Kui endise täitevkomitee liikmeid ei ole nõukogu uude koosseisu tagasi valitud, siis pole nad ka enam rahva esindajad selle sõna otseses tähenduses, sest teda esindavad juba teised saadikud.

Ühtlasi nähtub siit, et rahvasaadikute volitused võivad lõppeda kas nõukogu uue koosseisu saadikute valimisega seaduses ettenähtud ajal või enne seda.

Rahvasaadikute volituste ennetähtaegne lõppemine leiab aset teatud juriidiliste faktide olemasolu korral. Niisugusteks juriidilisteks faktideks on sündmused (surm) või teod (näiteks saadiku elama asumine mujale, mis teeb võimatuks saadikukohustuste täitmise), sealhulgas ka õiguserikkumised.[1]

Vastavalt sellele loetakse saadik kohalike nõukogude koosseisust väljalangenuks ja tema volitused ennetähtaegselt lõppenuks järgmistel juhtudel:

1) saadiku surma korral;

2) kui saadikut karistab kohus vabaduskaotusega;

3) kui saadikul on võimatu täita oma saadikukohustusi (elamaasumisel teise nõukogu territooriumile, raskel kujul invaliidistumisel või muudel väga mõjuvatel põhjustel) ja vastav töörahva saadikute nõukogu vabastab ta saadiku volitustest isikliku avalduse alusel;

4) kui saadik on ettenähtud korras valijate enamiku otsusel ära kutsutud.

Nendest rahvasaadiku volituste ennetähtaegse lõppemise juhtudest tuleks lähemalt peatuda rahvasaadiku ärakutsumisel valijate poolt.

Saadiku ärakutsumise õiguse omistamine valijatele on nõukogude esindussüsteemi tõelise demokratismi üks eredamaid avaldusvorme. Juba Nõukogude riigi hälli juures rõhutas V. I. Lenin: «Ükskõik missugust valitavat asutust või esinduskogu võib lugeda tõeliselt demokraatlikuks ja tõepoolest rahva tahet esindavaks ainult tingimusel, kui tunnustatakse ja rakendatakse valijate õigust ära kutsuda oma valitud esindajaid.»[2]

Kodanlusele ustavad sulerüütlid ei säästa pingutusi, et ülistada kodanlikku «demokraatiat» ja esindussüsteemi, ent see esindusõigus on V. I. Lenini sõnade järgi piiratud sellega, et rahval on õigus kord kahe või rohkema aasta jooksul hääletada, sageli aga ilmneb, et tema häältega on läbi läinud need, kes aitavad just teda ennast maha suruda, kuid demokraatlikku õigust tagandada neid, võtta tarvitusele tõhusaid tõkkeabinõusid tal ei ole. Sellest tulenebki, et kodanlikes maades on saadikud oma valijatest sõltumatud ega kanna vastutust nende ees.

Seevastu Nõukogudemaal on saadikute ärakutsumise õigus

---

[1] В. А. Пертцик, О праве отзыва и досрочном прекращении полномочий депутата местного Совета. Труды Иркутского госуниверситета им. А. А. Жданова, т. 17, серия юридическая, вып. 2, Иркутск 1956, lk. 230.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., Tallinn 1954, lk. 307.

valijate selliseks õiguseks, mis on fikseeritud konstitutsioonis. Valdav osa nõukogude saadikuist täidab ausalt ja kohusetundlikult neile pandud kohustusi, olles seega rahva usalduse väärilised. Kuid on ka üksikuid, kes ei õigusta neile osutatud usaldust, ei täida valijate juhendeid ega võta osa istungjärkude ja alaliste komisjonide tööst. Partei XX kongressil märgiti, et konstitutsiooni säte, mis fikseerib valijate õiguse kutsuda ära oma esindajaid nõukogust, ei leia alati rakendamist nende saadikute suhtes, kes ei vääri rahvasaadiku austavat nimetust.[1] See puudus esines ja esineb veel praegugi ka meie vabariigi kohalike nõukogude tööpraktikas.

See on teatud määral seletatav asjaoluga, et puudub väljatöötatud kord rahvasaadikute ärakutsumiseks. Sellise korra kehtestamine kuulub iga liiduvabariigi kompetentsi. Seni on rahvasaadikute ärakutsumise üksikasjaline kord välja töötatud ja kehtestatud üksnes Moldaavia NSV-s. Meie vabariigis on vastav kord väljatöötamisel.

Missugustest printsiipidest tuleks siin lähtuda?

Seoses rahvasaadikute ärakutsumise õiguse rakendamisega tekib kõigepealt küsimus, mis juhtudel või motiividel võivad valijad oma esindajat ära kutsuda.

Nendeks motiivideks võivad olla: a) põhjendamatu ja süstemaatiline puudumine istungjärkudelt; b) loid osavõtt täitevkomitee või alalise komisjoni tööst, kelle koosseisu ta kuulub; c) ebarahuldav töö valimisringkonnas sidepidamisel valijatega; d) valijate juhendite mittetäitmine; e) hooletu ja ükskõikne suhtumine töösse asutuses, ettevõttes või organisatsioonis, kus ta töötab, samuti tööülesannete ebarahuldav täitmine; f) tegude kordasaatmine, mis toob endaga kaasa karistuse kandmise kohtuotsuse põhjal; g) tegude kordasaatmine, mis ei too küll kaasa kriminaalkaristust, kuid on sobimatu saadikule; h) saadiku moraalne laostumine ning sotsialistliku ühiselu reeglite korduv rikkumine.

Õigus tõsta üles küsimus rahvasaadiku ärakutsumise kohta on valimisringkonna valijate koosolekul, asutuste ja ettevõtete töötajate koosolekutel, kodanike üldkoosolekutel maal, sovhooside, kolhooside, remondi- ja tehnikajaamade kollektiividel, sõjaväelaste koosolekutel sõjaväeosade järgi, tööliste ja teenistujate ametiühingu-organisatsioonidel, kooperatiivsetel organisatsioonidel, partei-organisatsioonidel, noorsoo-organisatsioonidel, kultuuri-, tehnilistel ja teaduslikel ühingutel ning teistel seaduses ettenähtud korras registreeritud töörahva ühiskondlikel organisatsioonidel ja ühingutel, samuti saadiku valijatel, nõukogul, tema täitevkomiteel ja alalistel komisjonidel.

Ettepanek saadiku ärakutsumise kohta on vaja esitada nõu-

[1] Vt. N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn 1956, lk. 98.

kogu poolt moodustatud mandaatkomisjonile. Mandaatkomisjonile sellepärast, et vabariikliku seadlusandluse kohaselt peab ta kontrollima saadikute tegevust ja tegema nõukogule ettekandeid selle kohta, kuidas rahvasaadikud täidavad oma kohustusi.[1] Mandaatkomisjon uurib üksikasjaliselt kõiki saadiku ärakutsumisega seotud asjaolusid ning kannab sellest ette nõukogule järgneval istungjärgul. Nõukogu kuulab ära ja arutab läbi nii mandaatkomisjoni ettekande kui ka saadiku tööaruande ja tema selgitused asja juurde ning võtab vastu motiveeritud otsuse, kas viia läbi valimised saadiku ärakutsumiseks või lükata ettepanek tema ärakutsumise kohta tagasi. Samuti oleks vajalik kutsuda nõukogu istungjärgule, kus arutatakse saadiku ärakutsumise küsimust, ka selle saadikukandidaadi ülesseadnud kollektiivi esindajad ja kuulata ära nende arvamus antud küsimuses, sest on ju loomulik, et saadikukandidaadi ülesseadnud kollektiiv kannab teatud vastutust tema poolt ülesseatud ning saadikuks valitud kandidaadi eest. See võimaldab nõukogul tutvuda küsimusega igakülgselt ja võtta vastu kõigiti põhjendatud otsus.

Nõukogu otsus peaks olema lõplik.

Valimiste läbiviimine saadiku ärakutsumise küsimuse otsustamiseks peaks toimuma võrdlemisi kiiresti, soovitav kahe nädala jooksul pärast nõukogu sellekohast otsust. Valimiste päeva vabariikliku alluvusega linna- või rajooninõukogu saadiku ärakutsumiseks, samuti rajoonilise alluvusega linna-, alevi- ja külanõukogu saadiku ärakutsumiseks määrab kindlaks vastava töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee.

Valimisringkonnas, kus viiakse läbi hääletamine saadiku ärakutsumise otsustamiseks, oleks otstarbekohane moodustada ainult üks komisjon — valimiste ringkonnakomisjon, kes täidab ühtlasi ka valimiste jaoskonnakomisjoni ülesandeid.

Valijate nimekirjade, hääletamisprotokollide ja valimissedelite vormid saadiku ärakutsumise kohta määrab kindlaks Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium.

Nagu valimistel üldse, nii on ka saadiku ärakutsumise korral kõigil NSV Liidu kodanikel, ühiskondlikel organisatsioonidel ja ühingutel, kommunistliku partei organisatsioonidel ning noorsooorganisatsioonidel õigus takistamatult agiteerida saadiku ärakutsumise poolt või vastu, kasutades selleks ajakirjandust, raadiot ja teisi vahendeid.

Hääletamisest on õigus osa võtta kõigil antud valimisringkonna territooriumil ajutiselt või alaliselt elunevail kodanikel, kes on saanud 18-aastaseks, välja arvatud nõdrameelsed.

Ärakutsutuks ja nõukogu koosseisust väljalangenuks loetakse

---

[1] Vt. Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogude põhimäärus, § 29, «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 3, art. 32; Eesti NSV alevite töörahva saadikute nõukogude põhimäärus, § 29, «Eesti NSV Teataja» 1959, nr. 3, art. 27.

saadik siis, kui tema vastu on antud üle poole kõigist valimisringkonnas antud ja kehtivaks tunnistatud häältest. Seejuures kehtib nõue, et valimistest võtaksid osa vähemalt pooled valijatest, kellel on õigus hääletada selles ringkonnas.

Vastavalt Eesti NSV rajoonide, linnade, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogude valimiste määrustikule peab vastava nõukogu täitevkomitee neil juhtumitel, kui mõni saadikutest langeb surma, vabaduskaotuse, ärakutsumise või mõne teise asjaolu tõttu nõukogu koosseisust välja, määrama hiljemalt kahe kuu jooksul pärast saadiku väljalangemist uue saadiku valimised vastavas valimisringkonnas (§ 109).

Väljalangenud saadikute asemele uute saadikute valimisel on terve rida erinevusi võrreldes kohalike nõukogude valimistega. Nende läbiviimine toimub lihtsustatud ja kiirendatud korras.[1]

Esiteks, valimiskampaania algab kaks nädalat enne valimiste päeva Eesti NSV rajoonide, linnade, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogude valimiste määrustikus ettenähtud 45 päeva asemel. Vastavalt sellele kinnitatakse valimiste ringkonnakomisjonid 12 päeva, pannakse valijate nimekirjad välja üldiseks tutvumiseks 10 päeva ja registreeritakse saadikukandidaadid hiljemalt 7 päeva enne valimisi, kusjuures andmed registreeritud saadikukandidaatide kohta ja kandidaadid ülesseadnud ühiskondlike organisatsioonide nimetused avaldatakse hiljemalt 5 päeva enne valimisi.

Teiseks, valimisjaoskondi ega valimiste jaoskonnakomisjone üldse ei moodustata. Valimissedelite vastuvõtmist ja ringkonnas iga saadikukandidaadi poolt antud häälte lugemist teostavad valimiste ringkonnakomisjonid.

Kolmandaks, üksikutes valimisringkondades väljalangenud saadikute valimiste läbiviimisel valimiste rajooni-, linna-, alevi- ega külakomisjone ei moodustata. Valimiste kestel valimiste määrustiku kõrvalekaldumatu täitmise järele valvamine ning valimiste ringkonnakomisjonide ebaõige tegevuse kohta esitatud avalduste läbivaatamine pannakse vastavate töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedele, kuna kindlaks määratud vormikohased valimissedelid valmistatakse vastavate valimiste ringkonnakomisjonide poolt.

Neljandaks, kui valija muudab oma elukohta, hääletamisõiguse tõendit välja ei anta ning sellega seoses võib häälte andmise kuulutada lõpetatuks ka enne kella 12 öösel, kui selleks

---

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1952. a. 22. veebruari seadlus «Väljalangenud saadikute asemele Eesti NSV rajoonide, linnade, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogude üksikutes valimisringkondades valimiste korra kohta»; 1959. a. 24. jaanuari seadlus «Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogudest väljalangenud saadikute asemele uute saadikute valimise läbiviimise korra kohta», «Eesti NSV Teataja» 1959, nr. 6, art. 40.

ajaks on kõik valijate nimekirja kantud valijad ilmunud valimistele.

Vaatamata sellele, et nõukogu koosseisust väljalangenud saadikute asemele uute saadikute valimiste läbiviimine toimub lihtsustatud ja kiirendatud korras, ei piira see vähemalgi määral kodanike õigust vabalt valida oma esindajaid nõukogusse. Vastupidi, mida kiiremini valimised läbi viiakse, seda rutemini on valijatel võimalik saata oma esindaja väljalangenud saadiku asemele.

TEINE OSA

IV peatükk

Tööstus

§ 1. Sotsialistlik riiklik tööstus ja selle juhtimine

Tööstus on NSV Liidus materiaalse tootmise peamine haru. Ta tagab rahvamajandusele vajalike looduslike tooraineressursside hankimise (hankiv tööstus) ja teostab nii tööstusliku kui ka põllumajandusliku tooraine edasist töötlemist (töötlev tööstus), muutes selle tooraine tööriistadeks ja tarbeesemeteks. Tööstuses toodetakse põhiline osa rahvatulust, mis on ühiskondliku tootmise pideva arenemise ja töötajate materiaalse heaolu järjekindla tõusu allikaks.

Kommunismi materiaalse ja tehnilise baasi loomiseks ning kõigi rahvamajandusharude edasiseks tehniliseks ümbervarustamiseks suunasid ja suunavad kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus valdava osa kapitaalmahutustest rasketööstusse. Selle tulemusena areneb rasketööstus kiiremas tempos kui kerge- ja toiduainete tööstus ning põllumajandus. See on vajalik selle tõttu, et sotsialistliku majanduse tingimustes kujutab suurtööstus, eriti aga rasketööstus, endast juhtivat rahvamajandusharu, kõigi harude arendamise baasi, mis tagab kogu rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise, maa majandusliku võimsuse ja sõltumatuse. Rasketööstus loob tingimused ühiskondliku töö kõrge viljakuse saavutamiseks.

Meie maa on nõukogude võimu aastail majanduslikus arengus ette jõudnud paljudest kapitalistlikest riikidest ja jõudnud tööstusliku tootmise tasemelt teisele kohale maailmas. Revolutsioonieelse perioodiga võrreldes on tööstustoodangu maht Nõukogude Liidus kasvanud 1958. aastaks umbes 36-kordseks ja 1940. aastaga võrreldes rohkem kui neljakordseks. Seejuures on masinaehitus ja metallitööstuse toodangu väljalase suurenenud 1913. aastaga võrreldes 240-kordseks [1] ja elektrienergia toodang rohkem kui 100-kordseks. See tähendab, et praegu toodetakse meil iga

[1] Vt. N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressile, Tallinn 1959, lk. 7.

kolme päeva kestel sama palju elektrienergiat, kui toodeti tsaari-Venemaal ühe aasta jooksul. Vanal Venemaal ei olnud tegelikult keemiatööstust. Praegu on NSV Liit keemiatööstuse toodangu mahult teisel kohal maailmas.

Nõukogude vabariikide vennalikus peres on ka Eesti NSV tööstus teinud suuri edusamme ja meie vabariik on muutunud arenenud tööstusmaaks. Tööstustoodangu väljalase suurenes 1959. aastaks 1940. aastaga võrreldes 9,3-kordseks ja elektrienergia tootmine samal ajavahemikul rohkem kui 6,2-kordseks. On loodud suur põlevkivi tootmise ja töötlemise tööstus, tunduvalt on arenenud masinaehitus, kerge- ja toiduainete tööstus.

Käesoleval seitseaastakul kasvab vabariigi tööstuse kogutoodang ligikaudu 1,8-kordseks, sealhulgas masinaehitustööstuses 2,3-kordseks, põlevkivi toodang kasvab 1,8-kordseks ja tsemendi-toodang — rohkem kui 6-kordseks.

Majandusliku ülesehitustöö ja kogu maa arengu edusammud sõltuvad suurel määral selle keeruka, laiaulatuslikult hargnenud mehhanismi juhtimise tasemest. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus pühendavad seepärast erilist tähelepanu rahvamajanduse juhtimise igakülgsele täiustamisele. Sotsialistliku majandamise leninlike printsiipide rakendamisel on partei rahvamajanduse arengu igal etapil hoolikalt silmas pidanud elu uusi valminud vajadusi ning loovalt kujundanud ja muutnud rahvamajanduse juhtimise organisatsiooni vastavalt neile vajadustele, vastavalt tootlike jõudude kasvule.

Kui nõukogude võimu esimestel aastatel loodi natsionaliseeritud ettevõtete juhtimiseks Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu, kohtadel aga rahvamajandusnõukogud, kui viisaastakute perioodil tõsteti rahvamajanduse juhtimisel esiplaanile spetsialiseeritud rahvakomissariaadid ja peavalitsused, seejärel aga ministeeriumid, kui Suure Isamaasõja tingimused nõudsid tugevat, tsentraliseeritud rahvamajanduse juhtimist,[1] siis tootlike jõudude uus võimas kasv, majanduse edasiarenemine tegid vajalikuks tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organisatsioonilise ümberkorraldamise.

Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 10. mail 1957 vastu võetud seadusele[2] mindi majanduse juhtimise senistelt vormidelt — juhtimiselt ministeeriumide ja keskasutuste kaudu — üle uutele, painduvamatele juhtimisvormidele territoriaalsuse printsiibi alusel, kusjuures põhiliseks organisatsiooniliseks juhtimisvormiks on nüüd rahvamajandusnõukogud, mis moodustati administratiivsete majanduspiirkondade järgi.

---

[1] Lähemalt vt. И. Н. Ананов, Развитие организационных форм управления промышленностью в СССР, Москва 1958, lk. 5—58.

[2] Vt. NSV Liidu 1957. aasta 10. mai «Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasise täiustamise seadus», Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasise täiustamise seadus, Tallinn 1957, lk. 3 jj.

Rahvamajandusnõukogu kui tööstuse juhtimise põhiline organisatsiooniline vorm. Meie vabariigi administratiivpiires moodustati ühtne administratiivne majanduspiirkond ehk majandusrajoon. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimiseks loodi Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, kes allub kogu oma tegevuses otseselt Eesti NSV Ministrite Nõukogule.[1]

Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu alluvuses on 223 ettevõtet, mis annavad põhilise osa vabariigi tööstuse kogutoodangust.

Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu ülesandeks on perspektiivsete ja jooksvate koond-tootmisplaanide väljatöötamine ja elluviimine, ettevõtete spetsialiseerimine ja koopereerimine, materiaalse ja tehnilise varustamise planeerimine, tööstuse ja ehitustegevuse edasiarendamisega seoses olevate probleemide ülestõstmine ja kõrgemalseisvatele organitele läbivaatamiseks esitamine, trükisõnalise tehnilise informatsiooni organiseerimine, tehniliste tingimuste kinnitamine vabariigile antud õiguste piires, projekteerimisorganisatsioonide ja teadusliku uurimise asutuste juhtimine, uute toodete hinna kinnitamine jpt.

Rahvamajanduse Nõukogu tegevust juhivad nõukogu esimees ja tema asetäitjad. Eesti NSV Ülemnõukogu otsustas kinnitada Rahvamajanduse Nõukogu esimehe ja tema asetäitjad vabariigi ministriteks, selleks, et anda Rahvamajanduse Nõukogu juhtkonnale võimalus iseseisvalt ja operatiivselt küsimusi lahendada. Rahvamajanduse Nõukogu annab oma võimkonna piires täitmiseks välja määrusi ja korraldusi NSV Liidu ja Eesti NSV seaduste, NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste alusel ja täitmiseks ning kontrollib nende täitmist (Eesti NSV Konstitutsiooni § 50-a).

Peale esimehe ja tema asetäitjate kuuluvad Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu koosseisu veel tähtsamate osakondade juhatajad ja tootmisharuvalitsuste juhatajad, kes on ühtlasi ka nõukogu liikmed.

Rahvamajanduse Nõukogu ettevõtete ja ehituste vahetu juhtimine on pandud *tootmisharude järgi moodustatud valitsustele.* Nende valitsuste hulka kuuluvad põlevkivi- ja keemiatööstuse, energeetikamajanduse, masinaehituse, ehitusmaterjalide tööstuse, ehitus-, metsa-, puidu- ja paberitööstuse, kergetööstuse, toiduainete tööstuse, kalatööstuse ning liha- ja piimatööstuse valitsus. Kõik tootmisharuvalitsused töötavad isemajandamise alusel, olles Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu koostisosaks.

---

[1] Vt. Eesti NSV 1957. a. 7. juuni seadus «Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest Eesti NSV-s». Eesti NSV Ülemnõukogu neljanda koosseisu viies istungjärk 6.—7. juunil 1957. Stenogramm, Tallinn 1957, lk. 95—96.

Rahvamajanduse Nõukogu operatiivse töö jaoks on loodud aparaat, mille koosseisu kuuluvad sellised *funktsionaalsed* osakonnad, nagu tootmisosakond, tehnikaosakond, plaani- ja majandusosakond, töö- ja palgaosakond, rahandusosakond, kapitaalehitusosakond, kaadri- ja õppeasutuste osakond, keskraamatupidamine, administratiiv-majandusosakond jne. Tööstuse ja ehitustegevuse üldiste ja perspektiivsete tehnilis-majanduslike küsimuste lahendamiseks kujundati Rahvamajanduse Nõukogu juurde nõuandva organi õigustes *Tehnika- ja Majandusnõukogu* oma sektsioonidega, kelle koosseisu kuuluvad peale Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu juhtivate töötajate ka veel teadlased, suurte tööstusettevõtete juhatajad, partei-, nõukogude ja ühiskondlike organisatsioonide esindajad ning tootmise eesrindlased.

Tehnilis-majandusliku informatsiooni levitamise eesmärgil organiseeriti Rahvamajanduse Nõukogu juurde ka *Tehnilise Informatsiooni Keskbüroo.* Selle põhiülesandeks on seatud kogu tehnilise ja majandusliku informatsiooni alase töö teostamine, samuti tehnilise dokumentatsiooni, kataloogide, prospektide, reklaamlehtede, etikettide jne. tsentraliseeritud väljaandmise organiseerimine.

Kohalik tööstus ja selle juhtimine. Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamise tulemusena toimusid kohalike nõukogude töös kohaliku majanduse, sealhulgas ka tööstuse juhtimise alal tõsised muudatused. See ümberkorraldamine tõi kaasa kohalike nõukogude õiguste tunduva laienemise kohaliku tööstuse ettevõtete tegevuse juhtimisel, nende osatähtsuse ja vastutuse suurenemise kohapealsete võimaluste kõige ratsionaalsema ärakasutamise eest töötajate paremaks elukondlikuks teenindamiseks ja nende vajaduste rahuldamiseks laiatarbekaupadega.

Peale selle anti kohalike nõukogude käsutusse rida vabariikliku alluvusega tööstusettevõtteid, nagu valutehas «Pioneer», «Norma», «Montaaž», «Teras» jt. Seetõttu suurenes ainuüksi Tallinna linna kohaliku tööstuse tootmismaht rohkem kui 5-kordselt.

Pärast tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimist läks kogu kohaliku tööstuse juhtimine üle kohalikele nõukogudele, kuid alates 1959. aastast allutati kohalik tööstus uuesti ühelt poolt vabariikliku alluvusega linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteedele ja teiselt poolt Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumile.

Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeerium vastutab rööbiti rajoonide ja vabariikliku alluvusega linnade täitevkomiteedega kohaliku tööstuse seisukorra ja arengu eest, samuti tootmise, ehituse ja ekspluatatsiooni plaanide täitmise eest kohaliku tööstuse ettevõtete poolt, koostab koos rajooni- ja linnanõukogude täitevkomiteedega kohaliku tööstuse tootmis- ja finantsplaani, tööjõu, omahinna, kapitaalmahutuste, materiaalse ja tehnilise varusta-

mise plaanid, teostab kohaliku tööstuse materiaalset ja tehnilist varustamist ning selle töö koordineerimist, organiseerib tootmisalast koopereerimist, koostab kooperatiivhangete plaane kohaliku tööstuse ettevõtete ja Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, ministeeriumide ja teiste keskasutuste ettevõtete vahel, organiseerib standardiseerimist, uute toodete tehniliste tingimuste ja jooniste väljatöötamist ning ettevõtete standarditega varustamist jne.

Olulised muutused on toimunud kohalike nõukogude täitevkomiteede struktuuris. Juhtimise struktuuri ümberkorraldamine kohtadel viidi läbi diferentseeritult, arvestades kohalikke tingimusi ja iseärasusi. Likvideeriti kõigi vabariikliku alluvusega linnanõukogude, välja arvatud Tallinna linnanõukogu, ja rajooninõukogude täitevkomiteede kommunaalmajanduse osakonnad, samuti kohaliku tööstuse osakonnad.[1]

Väiksemates rajoonides moodustati tööstuskombinaadi, kommunaalettevõtete (saunade, pesumajade, võõrastemajade) ja teiste elutarbelise teenindamise ettevõtete ning ehitus- ja remondiorganisatsioonide baasil *kohaliku majanduse kombinaadid,* kes otseselt ja vahetult tagavad nimetatud ettevõtete majandusliku, rahandusliku ja tootmisalase juhtimise, töötades isemajandamise alusel. Praktika näitab, et selline ümberkorraldamine õigustab end täielikult. Kõik rajoonile eraldatavad materiaalsed ja tehnilised vahendid, tööjõu ja palga limiidid, transport, baasid, laod ja muu majandus jäävad nüüd ühe koondise kätte ning sellega tagatakse nii inim- kui ka materiaalsete ressursside ratsionaalne ärakasutamine.

Väiksemates rajoonides pandi kohaliku majanduse kombinaadi tegevuse üldjuhtimine täitevkomitee *plaanikomisjonile,* kelle esimees on ühtlasi täitevkomitee esimehe asetäitja. Seejuures laiendati ka plaanikomisjonide funktsioone. Nad tegelevad mitte ainult kohaliku majanduse planeerimisega, vaid teostavad samuti kontrolli ettevõtete tegevuse üle. Sellepärast tugevdati ka plaanikomisjone likvideeritud kommunaalmajandusosakondade koosseisu arvel.

Mis puutub aga suurematesse rajoonidesse ja mõnedesse linnadesse, siis on ka seal pandud kohaliku majanduse vahetu juhtimine kas kohaliku majanduse kombinaatidele või trustidele. Nende koosseisu kuuluvad tsehhi või jaoskonna õigustega endise tööstuskombinaadi ettevõtted, kommunaalasutused, heakorrakontorid, elutarbelise teenindamise ettevõtted ning remondi- ja ehituskontorid. Kuid erinevalt eelmistest tegelevad nendes rajoonides ja linnades kohaliku majanduse kombinaatide või trustide tegevuse juhtimisega mitte täitevkomitee plaanikomisjonid, vaid endiste kommunaalmajanduse osakondade baasil loodud *funktsionaalsed*

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1957. a. 24. augusti seadlus «Eesti NSV vabariikliku alluvusega linnade ja rajoonide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede struktuuri muutmisest», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 15, art. 144.

kohaliku majanduse osakonnad. Peale kombinaatide või trustide alluvad neile osakondadele veel elamute valitsused ja inventariseerimisbürood. Ühtlasi kontrollivad ja koordineerivad nad ka tarbijate kooperatsiooni ettevõtete tegevust.

Tallinnas ja Tartus kui meie vabariigi suuremates linnades, kus on võrdlemisi palju kohaliku majanduse ettevõtteid, on loodud nende juhtimise eriline struktuur. Tallinnas moodustati mitme tootmisharuga tööstuskombinaatide asemele neli spetsialiseeritud tööstuskombinaati — jalatsi- ja nahkgalanteriikombinaat, metalliremondi kombinaat, individuaalõmbluse ja riiete remondi kombinaat ning puidu töötlemise ja ehitusremondi kombinaat. Rea endise Kohaliku, Põlevkivi- ja Keemiatööstuse Ministeeriumi ettevõtete üleminek 1957. aasta lõpul ja 1958. aasta algul linnanõukogu täitevkomitee alluvusse soodustas kohaliku tööstuse edasist spetsialiseerumist. Näiteks plekktoodete valmistamine on nüüd koondatud ühte ettevõttesse — tehasesse «Norma». Vabrik «Vill» laseb praegu välja ainult silmkoe- ja tekstiiltooteid, varem eksisteerinud nahkkinnaste tootmise tsehh anti aga üle jalatsi- ja nahkgalanteriikombinaadile.

Kõik need spetsialiseeritud tööstuskombinaadid alluvad otseselt Tallinna linnanõukogu täitevkomitee *kohaliku tööstuse valitsusele*[1], mis kujundati endise kohaliku tööstuse osakonna baasil.

Tartu linnanõukogu täitevkomitee koosseisus aga moodustati kohaliku majanduse osakond, kellele alluvad elutarbelise teenindamise, metalli- ja puidutöötlemise kombinaat ning teised ettevõtted.

Selline oleks lühidalt liidulis-vabariikliku ja riikliku kohaliku tööstuse juhtimise struktuur meie vabariigis. Kuid seoses sellega huvitab meid küsimus: milliseid tulemusi on andnud selline tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimine?

Esiteks, sellega likvideeriti ametkondlikud barjäärid, mis avas võimalused tohutute tootmisreservide ärakasutamiseks ja võimaldas kiirendada tehnilise progressi tempot, ratsionaalsemalt kasutada tootmisvahendeid ja tööjõu ressursse.

Teiseks, tööstuse juhtimise uus süsteem on loonud avarad võimalused tootmise spetsialiseerimiseks ja kindlustanud vajalikud tingimused koopereerimissidemete igakülgseks arendamiseks. Nagu kogemused näitavad, võimaldab tootmise spetsialiseerimine ilma eriliste kapitaalmahutusteta tunduvalt parandada tööliste töötingimusi, tõsta tööviljakust, alandada toodangu omahinda ning paremini kasutada seadmeid ja tootmisruume. Ühtlasi muutub lihtsamaks tootmise juhtimine, ettevõtete materjalide ja tooraainega varustamine ning valmistoodangu realiseerimine.

Kolmandaks, suurt edu on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõu-

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1957. a. 24. augusti seadlus «Eesti NSV vabariikliku alluvusega linnade ja rajoonide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede struktuuri muutmisest», p. 1, «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 15, art. 144.

kogu ja kohalike nõukogude täitevkomiteed saavutanud neile alluvate ettevõtete juhtimise struktuuri lihtsustamisel, väikeettevõtete ja -organisatsioonide ühendamisel.

Neljandaks, tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimise tulemusena lähenes juhtimine vahetult tootmisele, muutus konkreetsemaks, elulisemaks ning operatiivsemaks. Kui varem planeerisid kohalikus tööstuses vahetult tootmist ning materiaalset ja tehnilist varustamist, toodangu omahinda ja töötasu, kapitaalmahutusi uuteks ehitusteks, rekonstrueerimiseks ja uue tehnika juurutamiseks endine Kohaliku, Põlevkivi- ja Keemiatööstuse Ministeerium ning vabariigi plaanikomisjon, mis tõi kaasa mitmesuguseid vigu ja disproportsioone plaanides, kuna vabariigi keskasutustel oli raske tegelda iga ettevõttega, teada tema võimalusi ja vajadusi, siis nüüd on kõigi tööstuse arengu ja tööga seotud küsimuste planeerimise alal linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteede osatähtsus tunduvalt suurenenud, mis võimaldab mitte üksnes vältida vigu ja disproportsioone, vaid ka plaanides paremini kajastada kohaliku elanikkonna nõudeid ja vajadusi.

Viiendaks, tööstuse juhtimise uus organisatsiooniline struktuur ja rakendatavad juhtimisvormid ja -meetodid võimaldavad täielikumalt ühendada rahvamajanduse tsentraliseeritud plaanilist juhtimist, arvestust ja finantseerimist selle juhtimise demokraatlike alustega, loomingulise algatuse ja initsiatiivi arendamisega kohtadel, laialdaste õiguste andmisega majandusliku juhtimise alal kohalikele organitele ja ettevõtetele, masside kaasatõmbamisega kogu rahvamajanduse juhtimisse. Täielikult on end õigustanud sellised töötajate hulkade ja insener-tehniliste töötajate tööstuse juhtimisse kaasatõmbamise vormid, nagu Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Tehnika ja Majanduse Nõukogu ning tema sektsioonid, tehaste tehnikanõukogud, teaduslik-tehnilised ühingud, alalised tootmisnõupidamised ja teised.

Suur tähtsus vabariigi kohaliku tööstuse arendamisel on EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. aasta 8. detsembri määrusel.[1] Selle määruse alusel reorganiseeriti tööndusliku ja invaliidide kooperatsiooni artellid riiklikeks ettevõtteiks.

Tööstuse arengu käesoleval etapil kohaliku riikliku ja kooperatiivse tööstuse paralleelne eksisteerimine end ei õigustanud, vaid muutus koguni kohaliku tööstuse arengut pidurdavaks, kuna see ei võimaldanud läbi viia ettevõtete spetsialiseerimist ja liitmist, segas tootmisvõimsuste paremat kasutamist laiatarbekaupade tootmise suurendamiseks, kvaliteedi tõstmiseks ja omahinna alandamiseks.

Kooperatiivse tööstuse reorganiseerimiseks olid välja kujunenud kõik vajalikud tingimused. Vabariigi tööndusкooperatsiooni artellidel ei olnud enam käsitööndusliku iseloomu ning omades

[1] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 8. detsembri määrus «Eesti NSV kohaliku majanduse juhtimise ümberkorraldamisest».

kohaliku tööstusega peaaegu võrdset tehnilise arengu astet tootsid nad põhilise osa oma toodangust riiklikest fondidest saadavast toorainest, lastes seejuures välja samasuguseid tooteid kui riiklik tööstus. Sellises olukorras polnud millegagi õigustatud kooperatiivse tööstuse vorm Eesti NSV-s.

Põhjendamatu oli ka see, et tööndusliku kooperatsiooni artellid, kellel olid kohaliku riikliku tööstuse ettevõtetega analoogilised ülesanded, ei allunud vahetult kohalike nõukogude ja nende täitevkomiteede juhtimisele. Selle tagajärjel ei arvestatud kooperatiivsete ettevõtete töös alati riiklikke huvisid ega kontrollitud vajalikult nende finantsmajanduslikku tegevust.

Kõik see tegigi vajalikuks kooperatiivse tööstuse reorganiseerimise. 9 suuremat artelli reorganiseeriti ja anti Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu alluvusse, 3 artelli — Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumi alluvusse, 18 artelli — kohalike nõukogude täitevkomiteede alluvusse ning 92 ettevõtet anti üle kohaliku majanduse kombinaatidele. [1]

Tööndusliku ja invaliidide kooperatsiooni ettevõtete reorganiseerimine ei halvanud vähemalgi määral töötavate invaliidide olukorda. Neile säilitatakse kõik need soodustused ja eelised, mis nad kasutasid invaliidide kooperatsiooni artellides. Invaliidide töölepaigutamine ja väljaõpetamine vastavalt invaliidsuse vormile ja astmele, spetsiaalsete tsehhide ja käitiste organiseerimine invaliididele ning abinõude rakendamine invaliidide töötingimuste parandamiseks on pandud kohalike nõukogude täitevkomiteedele ja Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumile.

Kuna tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine ning kooperatiivse tööstuse reorganiseerimine tõid kaasa kohalike nõukogude õiguste tunduva laienemise kohalike tööstuse ettevõtete tegevuse juhtimisel, siis suurenevad ka kohalike nõukogude saadikute ja alaliste tööstuskomisjonide ülesanded täitevkomiteedele kaasabi osutamisel tööstuse arendamisel. Nende ülesanded ei piirdu enam tööstusettevõtete tegevuse ja plaaniliste ülesannete täitmise kontrolli ning ettepanekute esitamisega, vaid rahvasaadikud ja alaliste tööstuskomisjonide liikmed peavad aktiivselt osa võtma kohaliku tööstuse arenguteede kavandamisest, tootmise planeerimisest, abinõude väljatöötamisest toodanguplaanide täitmiseks, tööstusettevõtete majandusliku tegevuse analüüsimisest, tootmisprotsesside mehhaniseerimise küsimuste lahendamisest jne.

Erilist tähelepanu peaksid aga rahvasaadikud pöörama elanikkonna vajaduste väljaselgitamisele ning kasutamata reservide rakendamisele, sest selles osas esineb veel suuri lünki. Võtame näiteks Viljandi rajooni. Seal areneb elav ehitustegevus. Tihti aga võib kuulda kurtmist, et ei jätku ehitusmaterjali. Ometi on Viljandi rajoonis suured võimalused mitmesuguste kohalike ehi-

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 20. detsembri määrus «Eesti NSV kohaliku majanduse juhtimise ümberkorraldamise abinõud».

tusmaterjalide tootmiseks. Tohvri tellisetehas asub toormaterjali vahetus läheduses, kuid plaaniliste ülesannete täitmisega on tal pidevalt raskusi. Seda peamiselt just vigade ja puuduste tõttu töö organiseerimisel.

Viljandi rajooni piirab idast Võrtsjärv, mille kallastel kasvab mitmesaja hektari ulatuses pilliroogu. Nagu Lihula rajooni kogemused näitavad, saab pilliroost valmistada head ehitusmaterjali — roliiti. Viljandis on juttu tehtud ja isegi välja arvestatud, et Võrtsjärves kasvavast pilliroost oleks võimalik valmistada aastas umbes 60 000 m² roliiti, millest jätkuks 250 individuaalelamu jaoks. Sellise odava ehitusmaterjali tootmine aitaks palju kaasa ehitustegevuse hoogustumisele nii Viljandi linnas kui ka kolhoosikülas. Viljandi Ehitusvalitsus oleks otsekohe üks roliidi tarbijaist. Samuti on Viljandi rajoonis palju kasutamata reserve katusekattematerjali ja kivikillustiku tootmiseks betoonitööde jaoks. Praegu veab Viljandi Ehitusvalitsus paekillustikku Paidest ja Tallinnast, kohapealsed kivid, samuti nagu teisedki võimalused kohalike ehitusmaterjalide tootmiseks, seisavad kasutamata. Ja seda mitte üksnes Viljandi rajoonis.

Nii mõndagi võivad rahvasaadikud ära teha tööprotsesside mehhaniseerimise küsimuste lahendamisel, töö organiseerimise ja normeerimise alal asetleidvate puuduste kõrvaldamisel kohaliku tööstuse ettevõtetes. Kuigi juba rohkem kui kaks aastat tagasi püstitati resoluutne nõue luua kord töö organiseerimise ja tehnilise normeerimise alal,[1] polnud Tallinna linnanõukogu täitevkomiteele alluvad tehased «Pioneer», «Metallprodukt» ja «Tehnik» 1958. aasta alguseni veel üldse asunud tehniliselt põhjendatud normide väljatöötamisele; jalatsi- ja nahkgalanteriikombinaadis, tehases «Teras» ja reas teistes ettevõtetes ei hõlma tehniliselt põhjendatud töönormid kaugeltki kõiki tööoperatsioone.[2] Umbes samasugune olukord valitseb enamikus vabariigi kohaliku tööstuse ettevõtetes. Ning neiski ettevõtetes, kus tehniliselt põhjendatud normid on juba välja töötatud, juurutatakse neid aeglaselt. Seepärast pole sugugi harulduseks need juhtumid, kus palga kasv ületab tööviljakuse kasvu.

Ülesanne seisab selles, et kiiresti likvideerida puudused kohaliku tööstuse ettevõtete tegevuses, tagada tööprotsesside mehhaniseerimise, töö parema organiseerimise ja töötajate kvalifikatsiooni tõstmise alusel tööviljakuse edasine kasv ning viia sisse range kokkuhoiurežiim majandamisel.

---

[1] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1956. a. 14. novembri määrus «Puuduste kõrvaldamise abinõudest töö normeerimise ja palga alal».

[2] Vt. A. Torf, Linna täitevkomitee ja kohaliku tööstuse juhtimine, «Eesti Kommunist», 1958, nr. 5, lk. 39.

§ 2. Ettevõte kui sotsialistliku tööstuse põhilüli

Ettevõtte juhtimise korraldus. Kõik Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule ja kohalikele nõukogudele alluvad ettevõtted — tehased, kaevandused, elektrijaamad, kohaliku majanduse kombinaadid — kuuluvad riigile. Nende tegevuse majanduslikuks aluseks on tootmisvahendite ja -riistade riiklik (üldrahvalik) omandus.

See määrab kindlaks ka ettevõtete juhtimise põhiprintsiibid: poliitilise ja majandusliku juhtimise ühtsus, ainujuhtimine, töötajate kaasatõmbamine ettevõtte juhtimisele, ettevõtete, tsehhide, jaoskondade ja töötajate materiaalse huvitatuse tõstmine tootmise arendamise vastu, isemajandamise juurutamine tsehhides, osakondades, brigaadides, administratiivaparaadi igakülgne lihtsamaks ja odavamaks muutmine.

Kuigi riiklikud ettevõtted on üldrahvalikuks omanduseks, on nad operatiivses töös iseseisvad ning töötavad ainujuhtimise alusel. Tööstusettevõtete eesotsas on *direktor,* kelle määrab vastav haldusorgan. Riigi ülesandel käsutab direktor kõiki ettevõtte materiaalseid ja rahalisi ressursse, juhib kogu ettevõtte tegevust. Direktor valib põhikaadri, määrab kindlaks kogu kollektiivi töökorra, kontrollib kollektiivi töö käiku ja tulemusi, hoolitseb töö-, plaani- ja finantsdistsipliini eest. Ettevõtte direktori korraldused on kohustuslikud kõigile töötajatele. Direktor kannab täielikku vastutust kogu ettevõtte töö eest, riikliku plaaniülesande kvantiteedi- ja kvaliteedinäitajate täitmise, ressursside õige ja ökonoomse kasutamise ning töö õige organiseerimise eest. Direktor on kohustatud igati kaasa aitama töötajate initsiatiivi ja aktiivsuse arendamisele, kindlustama sotsialistliku võistluse arendamist.

Selleks, et tõsta ettevõtete direktorite vastutust riiklike plaanide täitmise eest, kõrvaldada liigset tsentraliseerimist majanduslike küsimuste lahendamisel ning kindlustada ettevõtete juhtimisel suuremat iseseisvust ja operatiivsust, võttis NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. augustil 1955 vastu määruse «Ettevõtete direktorite õiguste laiendamisest». [1]

Selle määrusega anti direktoritele õigus kinnitada tehnika-, tootmis- ja finantsplaan riikliku aastaplaani alusel, muuta kvartali piirides seadmete ja toodete tootmisplaane, võtta teistelt ettevõtetelt ja organisatsioonidelt tellimusi toodangu valmistamiseks tellija või omaenda materjalist ja tootmisjäätmetest, ilma et see tekitaks kahju kaubatoodangu väljalaske plaani täitmisele ettevõttele kinnitatud nomenklatuuris.

Märksa on direktorite õigusi laiendatud kapitaalehituse ja ettevõtete rekonstrueerimise alal. Ettevõttele määratud kapitaalehituse aastaplaani alusel võivad direktorid ise kinnitada ehitustööde kuuplaane, samuti kokkuleppel tööettevõtjaga vahendeid

[1] Vt. Сборник «Постановления Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР по вопросам промышленности и строительства», Москва 1956.

üksikute objektide vahel ümber jaotada. Tunduvalt on suurendatud tootmis-, elamu- ja kommunaal- ning kultuuriliste ja elutarbeliste objektide ehitamise eelarvelise maksumuse limiite, mille piires ettevõtte direktoril on õigus kinnitada ja muuta projektülesandeid ning eelarve- ja finantsarvutusi.[1]

Ettevõtte direktori esimeseks asetäitjaks on *peainsener*, kes määratakse kohale ja vabastatakse samas korras nagu direktorgi. Ta teostab põhi- ja abitsehhide tootmistegevuse operatiivset ja tehnilist juhtimist; ta juhib tootmise tehnilist ettevalmistamist, tehnoloogiliste protsesside väljatöötamist, instrumentide ja seadiste konstrueerimist ja valmistamist, uute konstruktsioonide projektide koostamist, uute tooteliikide valmistamise kätteõppimist, allpoolseisvate lülide ja tööliste tehnilist instrueerimist; ta kontrollib seda, kuidas peetakse kinni kindlaksmääratud tehnilistest normatiividest, tehnoloogilisest režiimist ja toodangu kvaliteedi näitajatest. Peainseneri tähtsaks ülesandeks on juhtida tööd tehnilise progressi alal.

Tsehhiülem on tsehhi majandus- ja tehniline juht, kes allub otseselt ettevõtte direktorile ja peainsenerile. Tema ülesandeks on tsehhile kindlaks määratud plaaniülesannete täitmise kindlustamine, töö organiseerimine ja toodangu kõrge kvaliteedi tagamine, tootmisprotsesside operatiivne reguleerimine ja koordineerimine jaoskondades, kaadri valik ja paigutus tsehhis ja töötajate tegevuse kontrollimine.

Meister allub otseselt tsehhiülemale. Neis tsehhides aga, kus on olemas jaoskonnaülemad ja vahetusülemad, allub ta vastavalt jaoskonna- või vahetusülemale. Meister, vanemmeister ja tootmisjaoskonna ülem on otsesteks juhtijateks — tootmisprotsessi organiseerijateks oma töölõigus. Töölised saavad tsehhi administratsiooni operatiivseid ülesandeid ainult meistri kaudu. Meistri põhiülesanne seisab selles, et tagada tema poolt juhitava töölõigu täitmine ja ületamine.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1955. aasta 20. septembri määrusega[2] on tõstetud meistri osa tootmises. Meistritele ja tootmisjaoskondade ülematele on antud muuhulgas õigus võtta töölisi tööle ning paigutada neid jaoskonnas, tsehhiülema kinnitamisel vabastada töölisi, määrata distsiplinaarkaristusi, premeerida eesrindlikke töötajaid preemiafondi vahendite arvel jne.

Brigadir on teatud tööliste grupi töö organiseerija ja juht ning allub otseselt meistrile. Brigadiri tavaliselt ei vabastata tootmisfunktsioonide täitmisest, ta töötab koos teiste brigaadiliikmetega. Brigadir instrueerib oma brigaadi töölisi ja annab neile tehnilist abi tööde täitmisel.

Peale selle on igal ettevõttel oma tööaparaat — *funktsionaal-*

---

[1] Vt. Сборник «Постановления Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР по вопросам промышленности и строительства», Москва 1956.

[2] Vt. sealsamas.

sed osakonnad. Siia kuuluvad plaaniosakond, finantsosakond, tööja töötasu osakond, kaadriosakond, varustus- ja turustusosakond, kapitaalehituse osakond. Need osakonnad alluvad otseselt direktorile, kes juhib nende tegevust. Peainsenerile alluvad harilikult tootmisosakond, peatehnoloogi osakond, peakonstruktori osakond, peadispetšeri osakond jt. [1]

Tööstusettevõtete juhtimise organisatsiooniline struktuur peab olema lihtne, otstarbekohane, paralleelselt töötavate lülideta, painduv ja odav. Kuigi viimastel aastatel, eriti seoses tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimisega, on tehtud ära suur töö administratiivaparaadi ja selle ülalpidamise kulude vähendamiseks, on administratiivaparaat paljudes ettevõtetes ikkagi veel suur, seal kasutatakse ülearu palju summasid ja töötajaid, keda efektiivsemalt võiks kasutada tootmises. Reas ettevõtetes võime leida, et iga 2,5—5 tootva töölise kohta tuleb üks insener-tehniline töötaja ja teenistuja. Ettevõtete administratiivaparaadi lihtsamaks ja odavamaks muutmise ülesanne nõuab majandusjuhtide ja parteiorganisatsioonide, samuti rahvasaadikute pidevat tähelepanu, seda eriti nüüd, kus direktoritele on antud suured õigused tootmise juhtimise ratsionaalsete vormide valikuks. Eesrindlike ettevõtete kogemused näitavad, et administratiivpersonali on võimalik vähendada väikeste tsehhide ja tootmisjaoskondade ühendamise, administratiivaparaadi ülearuste struktuuriliste lülide likvideerimise, arvepidamis- ja arvutus- ning muude administratiivtööde laialdase mehhaniseerimise teel, samuti korra loomise teel planeerimise, arvestuse ja aruandluse alal.

Juhtimisstruktuuri lihtsustamiseks, liigsete lülide likvideerimiseks on teiste liiduvabariikide väikestes tööstusettevõtetes, nagu Moskva elektripumpade tehases, Riia abrassiivtööriistade tehases, Odessa mehaanikatehases, Dnepropetrovski elektromehaanikatehases mindud üle tootmise tsehhideta juhtimise süsteemile. Seoses tsehhide likvideerimisega organiseeriti neis tehastes tootmisjaoskonnad, mida juhib kas vanemmeister või meister, kes on vabastatud operatiivse planeerimise, arvestuse ja aruandluse ning muu tsehhidokumentatsiooni pidamise funktsioonidest. Need tööd teevad ära ettevõtte vastavad osakonnad. [2]

Väikestes ettevõtetes tsehhideta juhtimise struktuuri sisseseadmise kogemused on seda väärt, et neid kõige tähelepanelikumalt uurida ja ka meie vabariigis rakendada. Üleminek tsehhideta struktuurile võimaldab ettevõtetes likvideerida mitmeastmelise juhtimise, tõsta meistrite kui tootmise vahetute organiseerijate osatähtsust, vähendada administratiivaparaati.

Ainujuhtimine riiklike tööstusettevõtete juhtimise ühe põhi-

[1] Lähemalt ettevõtete funktsionaalsete osakondade kohta vt. NSV Liidu tööstuse ökonoomika. Õpik, Tallinn 1957, lk. 57 jj; Sotsialistlike tööstusettevõtete ökonoomika. Õpik, Tallinn 1956, lk. 42 jj.

[2] Lähemalt tootmise tsehhideta juhtimise süsteemi ja selle rakendamise võimaluste kohta meie vabariigis vt. «Tehnika ja Tootmine», 1958, nr. 8, lk. 3—4.

printsiibina ei välista, vaid eeldab töötajate hulkade osavõttu tootmise juhtimisest. Veelgi enam — ainujuhtimine ei ole mõeldav ilma juhtijä tiheda sidemeta töötajatega, ilma nende kaasatõmbamiseta ettevõtte, tsehhi, jaoskonna ja brigaadi tööga seotud küsimuste arutamisele. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1955. aasta 9. augusti määruses «Ettevõtete direktorite õiguste laiendamisest» [1] leiab otseselt rõhutamist, et ettevõtete direktorid peavad oma tegevuses ainujuhtimise printsiibist kinnipidamise juures laialdaselt tuginema ettevõtete aktiivile, milleks tuleb regulaarselt korraldada tootmisnõupidamisi ja majandusaktiivi nõupidamisi, kus arutatakse plaanide projekte ja teisi tähtsamaid ettevõtete töö küsimusi.

Tööstusettevõtete tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate osavõtt tootmise juhtimisest toimub mitmesugustes vormides. See toimub kõigepealt ettevõtete ühiskondlike organisatsioonide — partei-, komsomoli-, ametiühingu ja teiste organisatsioonide kaudu.

Nõukoguliku ainujuhtimise üks iseärasusi seisab selles, et see on ühendatud *parteilise kontrolliga.* Vastavalt Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei põhikirjale on tööstusettevõtte partei-algorganisatsioonil õigus kontrollida administratsiooni tegevust (p. 58). Parteiorganisatsioonid tugevdavad tootmistööd parteipoliitiliste abinõudega. Partei-algorganisatsioon teeb töötajate hulgas agitatsioonilist ja organiseerimistööd partei direktiivide ja otsuste elluviimiseks, kasvatab rahvahulki ustavuse vaimus Nõukogude riigile, mobiliseerib neid tootmisplaani täitmisele, töödistsipliini tugevdamisele ja sotsialistliku võistluse arendamisele.

Oma tegevuses ettevõtete tööliste ja teenistujate mobiliseerimisel nende ees seisvate ülesannete täitmisele tugineb partei massiorganisatsioonidele, ametiühingutele, komsomolile.

Ametiühingud tõmbavad töölisi ja teenistujaid kaasa tootmise parandamisele, organiseerivad sotsialistlikku võistlust. Nad võtavad osa tööstuse juhtimisest, teostavad riiklikku järelevalvet töökaitse ja ohutustehnika eeskirjade [2] täitmise üle, käsutavad riiklikke sotsiaalkindlustussummasid. Ametiühingud võtavad aktiivselt osa tööliste ja teenistujate palgasüsteemi parandamisest, töötajate kultuurilise ja elutarbelise teenindamise organiseerimisest (elamuehitus, lastesõimed ja -aiad, klubid, teatrid, kinod, kuurordid, sanatooriumid jne.). Tootmise arendamise ning töötajate kultuurilise ja elutarbelise teenindamise küsimusi võetakse kollektiivlepingusse, mis kujutab endast ettevõtte administratsiooni ja töötajate kollektiivi esindava ametiühingu käitiskomitee vastastikust kohustust.

---

[1] Vt. Сборник «Постановления Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР по вопросам промышленности и строительства», Москва 1956.

[2] Vt. Ohutustehnika eeskirjad. Sanitaartehnika ja töötervishoid. Tööstusettevõtete elektriseadmed, Tallinn 1958.

Ametiühingute õigusi majanduslikus ülesehitustöös ja tootmistegevuse juhtimisel ning nende funktsioone tööliste ja teenistujate töö- ning elutarbeliste tingimuste parandamise alal laiendas veelgi NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt 15. juulil 1958 kinnitatud «Ametiühingu käitis- ja kohaliku komitee õiguste põhimäärus».[1] Selle põhimääruse kohaselt on ametiühingu käitis- või kohalikul komiteel õigus ära kuulata ettekandeid ettevõtte direktorilt tootmisplaani, kollektiivlepingust tulenevate kohustuste, töö organiseerimise ja töötingimuste parandamise abinõude täitmise, tööliste ja teenistujate materiaalse, elutarbelise ja kultuurilise teenindamise kohta ning nõuda väljaselgitatud puuduste kõrvaldamist (p. 4). Ainult kooskõlastatult käitis- või kohaliku komiteega saab ettevõtte administratsioon määrata tööliste kutsealade ja tööde loetelu, mille suhtes rakendatakse aja- ja tükitasu tariifimäärasid, määrata tööde tariifijärke, määrata uusi ja revideerida kehtivaid norme, kehtestada progressiivset tükitöötasu ja premiaaltöötasu, määrata juhtivatele ning insener-tehnilistele töötajatele ja teenistujatele makstavate preemiate määra kehtivate tüüppremeerimispõhimääruste alusel (p. 6). Käitis- või kohalik komitee võib tõsta vajaduse korral vastavate organisatsioonide ees üles küsimuse nende juhtivate töötajate tagandamise või karistamise kohta, kes ei täida kollektiivlepingust tulenevaid kohustusi, näitavad üles bürokratismi, venitavad asjaajamisega või rikuvad tööseadusandlust (p. 14).

Partei aktiivseks abiliseks ja reserviks on leninlik komsomol. Ettevõtete *komsomoliorganisatsioonid* kasvatavad noori töölisi ja teenistujaid kommunismi vaimus, on partei direktiivide aktiivseteks elluviijateks, näitavad üles initsiatiivi tootmistöös, abistavad parteid ja ametiühingut sotsialistliku võistluse organiseerimisel.

Selleks, et insener-tehnilised töötajad ja töölised võtaksid aktiivselt osa tehniliste uuenduste, ratsionaliseerimisettepanekute ja leiutuste juurutamisest tootmisse, on ettevõtetes organiseeritud *tootmistehnilised nõukogud,* kuhu kuuluvad kõige kvalifitseeritumad insenerid, konstruktorid ja tehnoloogid, eesrindlikud meistrid ja töölised — tootmise novaatorid ja ratsionaliseerijad. Tootmistehnilised nõukogud arutavad ettevõtete rekonstrueerimise plaane, vaatavad läbi uute masinate ja mehhanismide, eesrindlike tehnoloogiliste protsesside ja progressiivsete töö organiseerimise meetodite, ratsionaliseerijate ja leiutajate ettepanekute kasutusele võtmise küsimusi, arutavad ratsionaliseerimise ja leiutustegevuse temaatikaid, tehniliste kabinettide ja tehniliste raamatukogude tööplaane jne.

Üheks töötajate kaasatõmbamise vormiks tööstuse ees seisvate ülesannete lahendamisele on ka *teaduslik-tehnilised ühingud.* Eesti NSV-s on 17 vabariiklikku teaduslik-tehnilist ühingut:

[1] Vt. Ametiühingu käitis- ja kohaliku komitee õiguste põhimäärus, Tallinn 1958.

masinaehitustööstuse, energeetikatööstuse, ehitustööstuse, ehitusmaterjalide tööstuse, toiduainete tööstuse, kergetööstuse, naftatööstuse (põlevkivikeemia), paberi- ja puidutöötlemistööstuse, metsatööstuse, sanitaartehnika ja linnamajanduse, polügraafia ja kirjastuste, põllu- ja metsamajanduse, veetranspordi, laevaehitustööstuse, raudteetranspordi, elektriside ning aparaadiehituse teaduslik-tehniline ühing. Peale selle tegutsevad vabariigis D. I. Mendelejevi nimelise Üleliidulise Keemia Seltsi Eesti Osakond ja A. Popovi nimeline Raadiotehnika Teaduslik-Tehniline Ühing. Kõigi nende teaduslik-tehniliste ühingute tegevust, mis hõlmavad vabariigis kokku üle 6000 liikme, koordineerib ja suunab Eesti Vabariiklik Teaduslik-Tehniliste Ühingute Nõukogu.

Massiorganisatsioonidena on teaduslik-tehnilistel ühingutel ja nende algorganisatsioonidel ettevõtetes täita suured ülesanded teaduslik-tehnilise töö arendamisel, oma liikmete tehniliste teadmiste taseme ja tööliste tootmisalase kvalifikatsiooni tõstmisel. Et iseloomustada seda suurt tööd, mis on tehtud teaduslik-tehnilistes ühingutes, märgime, et ainult 1957. aastal peeti Eesti NSV-s 731 konverentsi, nõupidamist ja diskussiooni 18 627 osavõtjaga. Toimus 406 seminari, peeti 1926 loengut, millest võttis osa ligemale 40 000 inimest. Siit nähtub, et teaduslik-tehnilised ühingud moodustavad suure massiorganisatsiooni, kelle töö on laiaulatuslik.

Tähtis koht töötajate kaasatõmbamisel tootmise juhtimisele kuulub *alalistele tootmisnõupidamistele.* Alalised tootmisnõupidamised on töötajate juhtimistöösse lülitumise üks uudseid vorme. Neid hakati tööstusettevõtteis organiseerima vastavalt NLKP Keskkomitee detsembripleenumi otsusele.[1] Nad allutavad oma töö riiklike plaanide täitmise ja ületamise, sisemiste tootmisreservide täielikuma ärakasutamise, viljakaks tööks vajalike tingimuste loomise ning ettevõtete juhtimismeetodite täiustamise ülesannetele.

Paljudes ettevõtetes on tootmisnõupidamised juba näidanud end positiivsest küljest, kuna nad lahendavad oskuslikult tähtsaid tootmisküsimusi. Seda võib öelda «Keila» vabriku, Tartu Kammivabriku, Kreenholmi Manufaktuuri ja rea teiste ettevõtete tootmisnõupidamiste kohta.

Kreenholmi Manufaktuuri Uue Kudumisvabriku ettevalmistustsehhis arutas tootmisnõupidamine suure asjatundlikkusega Vanast Ketrusvabrikust tuleva kedruse kvaliteedi küsimust. Arutamisele eelnes laialdane ettevalmistustöö. Nõupidamise presiidium suunas grupi töölisi ja insener-tehnilisi töötajaid Vanasse Ketrusvabrikusse, et uurida kedruse madala kvaliteedi põhjusi. Tootmisnõupidamisele kutsuti peale alaliste liikmete Vana Ketrusvabriku töölisi ja administratsiooni esindajaid ning kombinaadi juhtkond. Pärast ettekannet võeti elavalt sõna. Ettekande ja sõnavõttude

[1] Vt. NLKP Keskkomitee detsembripleenumi materjalid (1957), Tallinn 1958.

põhjal soovitas nõupidamine administratsioonil viibimata kõrvaldada terve rea puudusi.

Pärast tootmisnõupidamist kontrollisid presiidiumi liikmed ja aktivistid otsuse täitmist. Järgmisel tootmisnõupidamisel konstateerisid töölised üksmeelselt, et kedrus on muutunud paremaks, et ketrusvabrikust on hakanud tulema vähem praaki.

Nii toimuvad paljud tootmisnõupidamised. Seal arutatakse ja lahendatakse toormaterjali ja abimaterjalide kokkuhoiu, töö organiseerimise, toodangu kvaliteedi parandamise, sotsialistliku võistluse arendamise, töö, palga ja tehnilise normeerimise, töökaitse ja ohutustehnika ning paljusid muid küsimusi.[1] Tootmisnõupidamiste otsuste põhjal annavad direktorid käskkirju ja korraldusi.

Alalisi tootmisnõupidamisi organiseeritakse kõigis neis ettevõtetes ja tsehhides, kus töötab 100 ja rohkem inimest. Tootmisnõupidamiste liikmeteks on ettevõtete ja tsehhide töölised ja teenistujad, ametiühingu, tehase- ja kohaliku komitee ning tsehhikomiteede ja administratsiooni esindajad, partei- ja komsomoliorganisatsioonide, teaduslik-tehnilise ühingu algorganisatsiooni esindajad, kes valitakse tsehhide ja osakondade tööliste ning teenistujate üldkoosolekute ning vastavate ühiskondlike organisatsioonide poolt vabriku-, tehase- ja kohaliku komitee volituste ajaks.

Jooksva töö tegemiseks valib tootmisnõupidamine 5—15 inimesest (olenevalt ettevõtte ja tsehhi töötajate arvust) koosneva presiidiumi, sealhulgas tootmisnõupidamise esimehe ja sekretäri. Presiidium on tootmisnõupidamise täidesaatev organ. Ta määrab tootmisnõupidamise istungite päevakorra ja valmistab neid ette, informeerib nõupidamise liikmeid ja kõiki töötajad nõupidamise tööplaanist ja tema poolt vastuvõetud otsustest, organiseerib kontrolli nõupidamise poolt vastuvõetud otsuste ja ettepanekute täitmise üle.

Tootmisnõupidamise otsus võetakse vastu nõupidamise liikmete häälteenamusega. Seejuures peab istungil viibima vähemalt $^2/_3$ tootmisnõupidamise liikmetest. Ettevõtte administratsioon on kohustatud kõigiti kaasa aitama tootmisnõupidamise edukale tööle, kõrvaldama tootmisnõupidamise poolt märgitud puudused ettevõtte, tsehhide, samuti üksikute töötajate tegevuses, reageerima mahajäänud töölõikude kaadri tugevdamiseks tehtud ettepanekutele.

Alaline tootmisnõupidamine vastutab ja on aruandekohustuslik ettevõtte ja tsehhi kollektiivi ees. Vähemalt üks kord poolaasta jooksul kannab tootmisnõupidamine oma tööst ette ettevõtte ja tsehhi tööliste ja teenistujate üldkoosolekul või konverentsil. Kollektiivil, kes on valinud nõupidamise liikmed, on õigus tootmisnõu-

---

[1] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja Üleliidulise Ametiühingute Keskнõukogu poolt 9. juulil 1958 kinnitatud «Tööstusettevõtte, ehituse, sovhoosi, masina-traktorijaama ning remondi- ja tehnikajaama alalise tootmisnõupidamise põhimäärus», II osa, Tallinn 1958.

pidamise üksikuid liikmeid enne tähtaega tagasi kutsuda ja asendada.[1]

Tähtsaks vormiks, mille abil töötajad võtavad osa tööstusküsimuste lahendamisest, on tööstusala töötajate vabariiklikud ja ülelinnalised *nõupidamised, majandusaktiivi koosolekud,* rajooni- ja linnanõukogude täitevkomiteede vastutavate töötajate nõupidamised tehaste direktorite, tsehhiülemate, meistrite ja eesrindlike töölistega. Aktiivi nõupidamisi korraldatakse ka ettevõtetes ja tsehhides. Niisuguste nõupidamiste ja aktiivide korraldamine on nõukogude demokratismi ilmekaks väljenduseks, juhtijate ning töötajate kogemuste ühendamine tootmise juhtimise praktikas.

Töötajate laiad hulgad on lülitatud ettevõtete juhtimisse sel teel, et nad võtavad osa oma ettevõtte *tootmistegevuse planeerimisest,* perspektiivplaanide läbiarutamisest ja konkretiseerimisest aastate järgi. Plaani projekti laialdase arutamise protsessis kaaluvad töölised, spetsialistid ja teenistujad läbi iga agregaadi ja töölõigu tootmisvõimalused, selgitavad välja täiendavad reservid, näevad ette abinõusid tehnika, tehnoloogia ja tootmise organiseerimise täiustamiseks. Niisuguse detailse läbiarutamise tulemusena tehakse tõsiseid korrektiive esialgsetesse plaanilistesse arvestustesse, koostatakse organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanid, mis kindlustavad riiklike plaaniülesannete täitmise ja ületamise.

Töötajate laiade hulkade kaasatõmbamine tootmise planeerimisse on vajalik eriti nüüd, kus NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu kehtestasid uue rahvamajanduse planeerimise korra.[2] Kui varemalt koostati ja kinnitati rahvamajandusplaane iga aasta kui uusi, siis alates 1959. aastast baseerub rahvamajanduse planeerimine perspektiivplaanidel, kusjuures tootmisülesanded jaotatakse aastate, üksikute rahvamajandusharude, liiduvabariikide, administratiivsete majanduspiirkondade, ettevõtete ja ehituste järgi. Kogu planeerimissüsteemi aluseks on ja peavad olema nüüd plaanid, mis koostatakse ettevõtete, ehituste, rahvamajanduse nõukogude, kohalike nõukogude, ministeeriumide ja ametkondade endi poolt, lähtudes NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee poolt liiduvabariikide riiklike plaanikomisjonide ning NSV Liidu ministeeriumide ja ametkondade osavõtul 5—7 aasta peale koostatavate ning NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kinnitatavate perspektiivplaanide kontrollarvudest.

Plaani koostamisel eelseisvaks aastaks võtavad ettevõtted, ehitused, rahvamajanduse nõukogud, liiduvabariigid ja NSV Liidu ministeeriumid aluseks perspektiivplaani ülesanded ning teevad

[1] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja Üleliidulise Ametiühingute Keskнõukogu poolt 9. juulil 1958 kinnitatud «Tööstusettevõtte, ehituse, sovhoosi, masina-traktorijaama ning remondi- ja tehnikajaama alalise tootmisnõupidamise põhimäärus», I ja III osa, Tallinn 1958.

[2] Vt. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1958. a. 4. mai määrus «Abinõudest rahvamajanduse planeerimise parandamiseks» ja EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. aasta 5. juuni määrus «Abinõudest Eesti NSV rahvamajanduse planeerimise parandamiseks».

neisse vajalikud parandused, mis tulenevad plaani täitmise käigust, rahvamajanduse vajadustest ja majandussidemetest.

Perspektiivplaanides peab olema ette nähtud rahvamajanduse arengu kiire tempo ja õiged proportsioonid, lähtudes põhiülesandest — tagada rahvamajanduse kõigi harude edasine võimas areng tootmisvahendite eelisarendamise baasil, teaduse ja tehnika uusimate saavutuste laialdane tootmisse juurutamine, tootlike jõudude parem paigutamine, spetsialiseerimise ja koopereerimise arendamine, tööviljakuse pidev kasv ja toodangu omahinna alandamine tehnika edasise progressi baasil ning töötajate elutaseme pidev tõstmine.

Tööstusettevõtted töötavad välja perspektiivplaanid ülesannete jaotusega aastate järgi, lähtudes kontrollarvudest ning võttes arvesse väljakujunenud otseseid majanduslikke sidemeid ja nende edasist arendamist. Need plaanid arutatakse läbi ettevõtete kollektiivides ning need jõustuvad pärast kinnitamist rahvamajanduse nõukogu poolt.

Rahvamajanduse nõukogu teostab neile alluvate ettevõtete plaanide alusel nende vastastikuse seostamise vabariigi majanduspiirkonnas ning arvesse võttes sidemeid teiste piirkondadega koostab majanduspiirkonna jaoks perspektiivsed koondplaanid. Kohalikud nõukogud vaatavad neile alluvate ettevõtete plaanid läbi analoogilises korras ning koostavad perspektiivplaanid linna või rajooni jaoks.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu kontrollib vabariigi Rahvamajanduse Nõukogu, ministeeriumide ja kohalike nõukogude poolt koostatud perspektiivplaanide vastavust kontrollarvudele ja kinnitab vabariigi rahvamajanduse arendamise koondperspektiivplaani.

Sellise korra kehtestamisega viidi rahvamajanduse planeerimise süsteem vastavusse tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise uute organisatsiooniliste vormidega.

Rahvahulkade loov osavõtt tootmise juhtimisest avaldub samuti *massilises sotsialistlikus võistluses* tootmisplaanide eduka täitmise ja ületamise eest. Sotsialistlik võistlus, nagu geniaalselt ette nägi V. I. Lenin, on saanud meie maal töörahvahulkade tõeliselt kommunistlikuks töömeetodiks, massiliseks kooliks, kus kasvavad välja tootmise novaatorid, ratsionaliseerijad ja tootmiskomandörid. Sotsialistlik võistlus on muutunud tõeliselt kõikehaaravaks. Omavahel võistlevad töölised, brigaadid, tsehhid, jaoskonnad, ettevõtted, ühe linna ja rajooni tööstusettevõtted teise linna ja rajooni ettevõtetega, üks vabariik teisega jne. Meie vabariigi tööstusettevõtteis on kujunenud tihedad koostöö- ja võistlussidemed Läti NSV ja Leedu NSV tööstusettevõtetega. Laialdase ulatuse on saanud tööliste kutsealane sotsialistlik võistlus.[1] Sotsialistliku võist-

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu Presiidiumi 1958. a. 29. märtsi määrus «Tööliste kutsealasest sotsialistlikust võistlusest».

luse käigus otsitakse sisemisi reserve, korrigeeritakse tootmisplaane, avastatakse puudusi ettevõtete tegevuses. Sotsialistliku võistluse alaline juhtimine, tootmiseesrindlaste kogemuste igakülgne toetamine ja levitamine on sotsialistlike ettevõtete õige juhtimise tähtis tingimus.

Ning teiselt poolt on ka rahvasaadikute tegevus kontrollimisel, nõukogu otsuste elluviimisel ning alaliste komisjonide ettepanekute realiseerimisel seda edukam, mida rohkem nad tuginevad ettevõtete partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonidele, mida tihedam on nende side tootmistehniliste nõukogude, teaduslik-tehniliste ühingute algorganisatsioonide ning alaliste tootmisnõupidamiste täidesaatvate organitega.

§ 3. Leiutus- ja ratsionaliseerimistöö ettevõtteis

Tööstusliku tootmise edasise kasvu otsustavaks tingimuseks on selle pidev tehniline progress. Võideldes tehnilise progressi eest, tuginevad kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus meie maa teaduse saavutustele ja rahva loovale jõule — meie leiutajate ja ratsionaliseerijate saavutustele.

Leiutajate ja ratsionaliseerijate loovast tööst ning selle osatähtsusest annab selge ettekujutuse juba see fakt, et ainuüksi meie vabariigis esitati 1957. aastal üle 21 000 leiutise, tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisettepaneku, millest rakendati tööstusse üle 14 000 ettepaneku. Nende ettepanekute rakendamine võimaldas rahvamajandusel saavutada säästu üle 53 miljoni rubla aastas. [1]

Leiutus- ja ratsionaliseerimisliikumist meie maal iseloomustab kõigepealt asjaolu, et see on suunatud tootmises uute täiuslikumate töömeetodite otsingutele, olles seega *allutatud rahvamajanduse huvidele ja ülesannetele.* Teiseks iseloomustab leiutus- ja ratsionaliseerimistööd see, et seda *suunatakse plaaniliselt.* Kolmandaks, sotsialistliku majanduse ülesannete ühtsus tingib vajaduse leiutus- ja ratsionaliseerimistöö saavutuste ja kogemuste laiaulatusliku *levitamise ja juurutamise* järele. Neljandaks iseloomustab leiutus- ja ratsionaliseerimistööd tema laialdane levik, *massilisus.* Viiendaks, leiutus- ja ratsionaliseerimisliikumine on töötajate selline omaalgatuslik liikumine, mis on *õiguslikult reguleeritud,* kusjuures selle reguleerimise ülesandeks on luua leiutus- ja ratsionaliseerimistööst osavõtjaile selline õiguste süsteem, mis tagab leiutus- ja ratsionaliseerimistöö kasvu ja massilise arenemise.

Meie leiutusõiguse üheks iseärasuseks on see, et õiguslikku kaitset omavad mitte üksnes leiutiste autorid selle mõiste kitsamas mõttes, vaid ka igasuguste tootmistegevuses kehtivaid töömeeto-

[1] Vt. E. Rokk, Leiutus- ja ratsionaliseerimistöö ettevõttes, Tallinn 1958, lk. 4.

deid parandavate tehniliste täiustuste ja teiste selliste saavutuste autorid.

Leiutus- ja ratsionaliseerimisettepanekute eest tasu maksmise juhendi kohaselt liigitatakse ettepanekud kolme liiki: leiutised, tehnilised täiustused ja ratsionaliseerimisettepanekud. Sellest lähtudes on ka autorite tasumäärad jaotatud kolme järku. Esimesse järku on arvatud kõrgemad tasumäärad leiutiste eest (ülemmäär 200 000 rubla), teise järku — keskmised tasumäärad tehniliste täiustuste eest (ülemmäär 100 000 rubla) ja kolmandasse järku — madalamad tasumäärad ratsionaliseerimisettepanekute eest (ülemmäär 25 000 rubla).

Leiutiseks loetakse tehnilise probleemi *uudset* lahendamist. Leiutises kasutatakse seni teaduses ja tehnikas mitte esinenud ideid. Uudsuse määramise aluseks võetakse leiutiste kohta varem väljaantud autoritunnistused ja patendid, varem tehtud avaldused, NSV Liidu piires ilmunud kirjandus jne. Leiutis võimaldab lahendada teatud kindlat tehnilist probleemi uute vahendite või võtetega, mis olid teaduses ja tehnikas seni tundmatud ning mis annavad uue tehnilise efekti, omavad olulist uudsust kehtivate võtetega võrreldes, võimaldavad tõsta tehnika taset ja on teostatavad tööstuslikul teel.

Tehniliseks täiustuseks loetakse ettepanekud, millega *täiustatakse* olemasolevaid konstruktsioone ja tehnoloogilisi protsesse tehnikas ja teaduses juba tuntud vahendite ja viiside abil. Tehnilised täiustused toovad olemasolevatesse konstruktsioonidesse *põhimõttelisi* muudatusi, mis erinevad mehhanismi või selle üksikute sõlmede esialgsest *kinemaatilisest ja põhimõttelisest* skeemist ning konstruktsioonist. Siia kuuluvad ka ettepanekud, mis muudavad tehnoloogilist protsessi selliste uute tehnoloogiliste võtete rakendamisega, millel on tehnilise originaalsuse ja uudsuse elemente antud piirkonna suhtes, samuti ettepanekud, mis täpsustavad ja täiustavad tehnoloogilisi protsesse ning vahendeid nende protsesside jaoks.

Ratsionaliseerimisettepanekud jagunevad kahte gruppi: a) tootmistehnilise iseloomuga ratsionaliseerimisettepanekud ja b) organisatsioonilise iseloomuga ratsionaliseerimisettepanekud. Hüvitusi leiutus- ja ratsionaliseerimistööks eraldatud summadest makstakse ainult esimesse gruppi kuuluvate ettepanekute eest.

Olulisi muudatusi sellesse ettepanekute liigitamise, samuti tasumaksmise korda toob uus avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute põhimäärus ning uus juhend ettepanekute eest tasu maksmise kohta, mis astusid jõusse 1959. a. 1. maist. Kõik ettepanekud, mis laekusid enne seda, lahendatakse endiste eeskirjade kohaselt.

Leiutisteks, tehnilisteks täiustusteks ja ratsionaliseerimisettepanekuteks liigitamise asemel käsitletakse nüüd uues põhimääruses avastusi, leiutisi ja ratsionaliseerimisettepanekuid. Seejuu-

res on ratsionaliseerimisettepanekute gruppi arvatud ka senised tehnilised täiustused.

Leiutajate ja ratsionaliseerijate töö suunamiseks töötatakse igas ettevõttes välja ratsionaliseerimisteemade plaan, mille vaatab läbi ettevõtte ratsionaliseerijate nõukogu või tootmistehniline nõukogu.

Tootmistehniline nõukogu töötab ettevõtte peainseneri juhtimisel, kusjuures ta tegeleb leiutus- ja ratsionaliseerimisalaste küsimuste kollektiivse lahendamisega. Tootmistehnilise nõukogu koosseis kinnitatakse ettevõtte direktori käskkirjaga ning sellesse arvatakse ettevõtte aktiivsemad ja kvalifitseeritumad leiutajad-ratsionaliseerijad ning juhtivad insener-tehnilised töötajad. Peale leiutus- ja ratsionaliseerimisteemade plaani läbivaatamise tegelevad need nõukogud ettevõtte leiutajate ja ratsionaliseerijate loomingulise tegevuse suunamisega, konkursside ja ühiskondlike ülevaatuste organiseerimisega, leiutajatelt ja ratsionaliseerijatelt saabunud ettepanekute läbivaatamise ning nende efektiivsuse kindlaksmääramisega, ettepanekute eksperimenteerimis- ja juurutamisplaanide läbivaatamise ja nende täitmise jälgimisega, leiutajate ja ratsionaliseerijate kaebuste ning avalduste läbiarutamisega jne. Tootmistehnilise nõukogu otsused kinnitab ettevõtte direktor ning need tehakse seejärel teatavaks kogu ettevõtte kollektiivile.

Ulatuslikud ülesanded leiutus- ja ratsionaliseerimistöö juhtimisel ning organiseerimisel on pandud ettevõtte peainsenerile. Temale on pandud leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettepanekute läbivaatamine, nende kasulikkuse selgitamine 10 päeva jooksul, arvates ettepaneku saabumise päevast, ja nende väljatöötamise ning juurutamise planeerimine, kompleksbrigaadide organiseerimine tähtsamate tootmistehniliste küsimuste kiiremaks läbitöötamiseks, kasutusele võetud tehnilistele täiustustele autoritunnistuste väljaandmine, leiutus- ja ratsionaliseerimisala temaatiliste plaanide väljatöötamine, tehniliste konverentside ning nõupidamiste organiseerimine, konsultatsioonide korraldamine jne.

Leiutus- ja ratsionaliseerimisalase töö korraldamisele ettevõtteis saavad osutada suurt kaasabi ettevõtete ühiskondlikud organisatsioonid, eriti aga teaduslik-tehniliste ühingute algorganisatsioonid ning käitiskomitee massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjon. [1]

Vabariigi ulatuses tegelevad leiutus- ja ratsionaliseerimistöö suunamise ja juhtimisega *Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu* ja *Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu.* Nad võtsid hiljuti vastu

[1] Vt. ÜAÜKN Presiidiumi poolt 3. jaanuaril 1945 kinnitatud «Käitis- (tsehhi-) komitee massilise töölisleiutuse ja ratsionaliseerimise komisjoni põhimäärus», E. Rokk, Leiutus-ratsionaliseerimistöö ettevõttes, Tallinn 1958, lk. 229—233.

määruse, mille alusel leiutus- ja ratsionaliseerimisettepanekute kiirema tootmisse rakendamise huvides organiseeritakse vabariigis 10 uut eksperimentaaltsehhi. Tehnikaalase propaganda laiendamiseks moodustatakse tehnikakabinetid ja -nurgad 55 tööstusettevõtte juurde. Koos Eesti NSV Ametiühingute Nõukoguga on välja kuulutatud konkursid parimale leiutusele või ratsionaliseerimisettepanekule peale- ja mahalaadimise, transporditööde mehhaniseerimise [1] ning teistel aladel.

Üleliiduliselt juhib ja suunab leiutus- ja avastusalast tööd NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures olev *Leiutiste ja Avastuste Komitee*. Selle komitee ülesandeks on organiseerida leiutuste ja avastuste juurutamist rahvamajandusse, kontrollida partei ja valitsuse direktiivide täitmist leiutajate ja ratsionaliseerijate massilise liikumise edasise arendamise alal. Alates 1. aprillist 1956 pandi Leiutiste ja Avastuste Komiteele ka leiutiste ja avastuste tsentraliseeritud läbivaatamine, ekspertiisi korraldamine ja nende kohta vastavate autoritunnistuste, patentide ja diplomite väljaandmine.

V peatükk

Põllumajandus

§ 1. Partei ja valitsuse poolt kavandatud abinõud põllumajanduse arendamiseks

Põllumajandus on tööstuse järel teiseks tähtsamaks rahvamajandusharuks. Põllumajanduse olukorrast sõltub mitte üksnes elanikkonna varustamine toiduainetega, vaid ka tööstuse kindlustamine toorainega. Tööstuse ja põllumajanduse arendamine on seega omavahel tihedalt seotud.

Seepärast on ka arusaadav see suur tähelepanu, mida kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus osutavad põllumajanduse arendamisele. Hoolitsedes pidevalt sotsialistliku põllumajanduse eest, tõi NLKP Keskkomitee oma septembripleenumil (1953. aastal) ja sellele järgnenud pleenumitel esile suured puudused ja vead põllumajanduse juhtimises, mis tekitasid reas põllumajandusliku tootmise harudes laokilolekut. Partei ei saanud leppida säärase olukorraga, ta pidas ja peab vajalikuks, et võimsa tööstuse kõrval eksisteeriks igakülgselt arenenud põllumajandus, mis on võimeline tootma nii suurel hulgal toiduainet ja toorainet, nagu seda on tarvis elanikkonna täielikuks varustamiseks ning riigi kõigi teiste vajaduste rahuldamiseks.

[1] Vt. «Tehnika ja Tootmine», 1958, nr. 8, lk. 46.

Töötanud Keskkomitee pleenumitel ja NLKP XX kongressil välja põllumajanduse järsu tõusu ulatusliku programmi, rakendas partei terve rea riiklikke abinõusid, mis on suunatud selle üldrahvaliku ülesande täitmisele. Nende hulgas kuulub tähtis koht abinõudele, mis võeti tarvitusele põllumajanduse tootmistehnilise baasi kindlustamiseks, kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside tugevdamiseks kvalifitseeritud spetsialistide, organisaatorite ja tööliste-mehhanisaatorite kaadriga, kolhooside ja kolhoosnikute materiaalse huvi tõstmiseks kolhoositootmise laiendamise vastu, kolhoosidemokraatia aluste edasiarendamiseks. On sisse seatud põllumajanduse planeerimise uus kord, kolhoosidele on antud õigus teha vajalikke muudatusi põllumajandusliku artelli põhikirjas. See võimaldas kolhoosnikutel ilmutada initsiatiivi olemasolevate võimaluste paremaks ärakasutamiseks. Riik on andnud põllumajandusele väga suurt toetust. Ajavahemikul 1954—1958, s. o. viimase nelja aasta jooksul on üksnes ehitustegevusse ja masinate ning seadmete muretsemiseks meie maa põllumajandusse suunatud 75 miljardit 400 miljonit rubla ehk võrreldavates hindades 10 miljardi võrra rohkem kui teisel, kolmandal ja neljandal viisaastakul ning viienda viisaastaku kolme aasta jooksul kokku.

Pärast NLKP Keskkomitee septembripleenumit põllumajanduses läbiviidud suurte ümberkorralduste loogiliseks järjeks ja resultaadiks oli kolhooside tootmistehnilise teenindamise ümberkorraldamine, masina-traktorijaamade reorganiseerimine remondi- ja tehnikajaamadeks ning põllumajandussaaduste uue varumiskorra kehtestamine.

Võitluses maaelu sotsialistliku ümberkorraldamise eest, kolhoosikorra loomises ja kindlustamises ning tööliskassi ja talurahva liidu tugevdamises etendasid tohutut osa masina-traktorijaamad. Nad olid Nõukogude riigi käes selleks suureks poliitiliseks ja organiseerivaks jõuks, mille abiga talupojad ühinesid kolhoosidesse ja veendusid mehhaniseeritud sotsialistliku suurpõllumajanduse eelistes. Masina-traktorijaamade kaudu toimus tehniline progress põllumajanduses ja selle ümberkorraldamine uue tehnika baasil, kvalifitseeritud mehhanisaatorite kaadri ettevalmistamine ning maaviljeluse ja loomakasvatuse kultuuri tõstmine.

Üldrahvalik võitlus põllumajanduse järsu tõusu eest, mis algas pärast NLKP Keskkomitee 1953. aasta septembripleenumit, tõi kaasa põllumajandus- ja loomakasvatussaaduste tootmise tunduva suurenemise, tähistas kolhoosikorra arengus uue etapi algust. Kolhooside ühismajapidamine on nüüd jõudnud kõrgemale arenguastmele. Uut etappi kolhoosikorra arengus iseloomustab see, et ühendatud kolhoosid on riigi suure abiga viimastel aastatel saanud majanduslikult tugevamateks, paljude tootmisharudega ja tehnikaga hästi varustatud majanditeks, kus on arvukas kvalifitseeritud kaader põlluharijaid, loomakasvatajaid, mehhanisaato-

reid, agronoome, zootehnikuid ja teisi spetsialiste; on kasvanud kolhooside sissetulek, tõusnud kolhoosnikute aineline heaolu.

Neis tingimustes, kus enamik kolhoose on organisatsiooniliselt ja majanduslikult tugevnenud, oli kolhooside tootmistehnilise teenindamise senine vorm — teenindamine masina-traktorijaamade kaudu — lakanud vastamast tootlike jõudude edasiarendamise ülesannetele. Veelgi enam — paljudel juhtudel hakkas see vorm pidurdama eesrindlike kolhooside edasist tõusu, aheldama kolhooside ja kolhoosnikute initsiatiivi kolhoositootmise reservide parema ärakasutamise alal. Üha suuremal määral hakkasid ilmnema selle olukorra negatiivsed tagajärjed, kus ühel ja samal maa-alal tegelesid majandamisega kaks sotsialistlikku ettevõtet — kolhoos ja masina-traktorijaam, mis põhjustas tootmise organiseerimises ja tehnika kasutamises isikliku vastutuse puudumist, vähendas niihästi kolhoosi kui ka masina-traktorijaama vastutust saagikuse tõstmise eest, põhjustas suuri ja ebamajanduslikke kulutusi.

Selle kõige tõttu oli tungivalt vajalik muuta kolhooside tootmistehnilise teenindamise senist korda ja teostada järk-järgult masina-traktorijaamade reorganiseerimine remondi- ja tehnikajaamadeks ning asuda müüma kolhoosidele põllutöömasinaid. Nagu senised kogemused näitavad, õigustavad masina-traktorijaamade reorganiseerimine ja tehnika müümine kolhoosidele end igati. Kolhooside majandus muutub veelgi tugevamaks, nende jagamatud fondid suurenevad, tootmist organiseeritakse täiuslikumalt ja kolhoosnikute aineline heaolu tõuseb. Sellega anti veelgi suurem avarus põllumajanduse tootlike jõudude arenemisele meie maal.

Nagu märgiti NLKP Keskkomitee 1958. aasta detsembripleenumil, kus tehti kokkuvõtteid põllumajanduse arendamise tulemustest viimase viie aasta jooksul, areneb Nõukogudemaa sotsialistlik põllumajandus praegu kiires tempos, demonstreerides oma eeliseid kapitalistliku süsteemiga võrreldes. Sellest räägivad kujukalt statistilised andmed põllumajanduse kogutoodangu viimaste aastate kasvutempo kohta NSV Liidus ja Ameerika Ühendriikides. Kui nelja aasta jooksul — 1950. kuni 1954. aastani — põllumajanduse kogutoodangu juurdekasvu aasta keskmine tempo NSV Liidus oli 1,6% ja Ameerika Ühendriikides 1,7%, siis ajavahemikul 1954 kuni 1958 suurenes see NSV Liidus 7,1%, Ameerika Ühendriikides aga langes 1,1%-le.

Need võrdlusandmed näitavad veenvalt, et ka põllumajanduslik tootmise alal tervikuna oleme viimastel aastatel tunduvalt kiirendanud tempot, et lahendada NSV Liidu põhiline majanduslik ülesanne — ajaloo seisukohalt lühikese perioodi jooksul järele jõuda kõige arenenumatele kapitalistlikele maadele ja nendest ette minna toodangu hulga poolest iga elaniku kohta.

Omapoolse panuse selle ülesande lahendamiseks on andnud ka meie vabariik. NLKP Keskkomitee septembripleenumist möödunud

viie aasta jooksul suurenes vabariigis liha kogutoodang 35%, sealhulgas sealiha kogutoodang 79%, piima kogutoodang 33%. See võimaldas märksa suurendada loomakasvatussaaduste varumist.

Kuigi meie kolhoosid ja sovhoosid on alles võrdlemisi noored, on nad juba tõestanud, milliseid määratu suuri eeliseid üksikmajapidamisega võrreldes omab sotsialistlik suurtootmine. 1957. aastal toodeti Eesti NSV-s liha 14 800 tonni rohkem kui 1939. aastal, kusjuures sealiha toodang on suurenenud 21 900 tonni võrra; kanamunade aastatoodang on sõjaeelsest 5,5 miljoni võrra suurem. Ainult piima kogutoodang on 1939. aastaga võrreldes pisut väiksem, kuna lehmade arv sõja ajal ja esimestel sõjajärgsetel aastatel tunduvalt vähenes ega ulatu veel praegugi 1939. aasta tasemeni. Piimatoodang ühe lehma kohta aga oli 1957. aastal kolhoosides 390 kg võrra ja sovhoosides 1230 kg võrra suurem kui kodanliku Eesti üksiktaludes.

Koos kolhooside ühistootmise laienemisega on kasvanud ka kolhooside tulud ja seda esmajoones perioodil pärast 1953. aasta septembripleenumit. Võrreldes 1953. aastaga kasvasid kolhooside rahalised tulud 1958. aasta lõpuks 2,2-kordseks. Kolhooside majanduslik ja organisatsiooniline tugevnemine on võimaldanud tõsta kolhoosnikute materiaalset ja kultuurilist heaolu.

Meie vabariigi põllumajanduse ees seisab pingeline, kuid reaalne programm: suurendada 1965. aastal 1958. aastaga võrreldes liha tootmine 1,6-kordseks, piima tootmine 1,8—1,9-kordseks, teravilja tootmine umbes 1,6—1,8-kordseks, kartuli tootmine 1,9-kordseks, köögivilja tootmine 1,7-kordseks ja linakiu tootmine 1,8-kordseks.

§ 2. Kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku ning kolhoosnikute materiaalse kindlustamise küsimusi

Põllumajandusliku tootmise edasiarendamisel etendavad otsustavat osa kolhoosid, kes annavad meie maal kõige suurema osa kogu- ja kaubatoodangust, sealhulgas üle 70% riigi poolt varutavast viljast, kaks kolmandikku varutavast lihast ja piimast. Kolhooside edasisest organisatsioonilisest ja majanduslikust tugevdamisest, nende töö paremast organiseerimisest, kolhooside ja kolhoosnikute materiaalse huvitatuse printsiibi järjekindlast rakendamisest ning kolhooside oskuslikust juhtimisest oleneb suuresti tootmise kasv põllumajanduses.

Kolhoosid, nagu kõik teisedki kooperatiivsed ettevõtted on end ise haldavad organisatsioonid, otsustades ise kõik kolhoosisisesed küsimused. Partei ja valitsus ei hoolitse üksnes kolhooside kaadri ning tootmistehnilise teenindamise otstarbekate vormide rakendamise eest, vaid osutavad pidevat tähelepanu ka kolhoosidemokraatia arendamisele, kolhoosnikute omaalgatuse ja materiaalse

huvitatuse tõstmisele kolhoositootmise arendamisel ning nende kaasatõmbamisele kolhoosielu juhtimisse. Tähtis koht kuulub siin põllumajanduse planeerimise uuele korrale, kolhoosidele õiguse andmisele teha vajalikke, kuid seejuures olulisi muudatusi artelli põhikirjas, progressiivsete töö tasustamise vormide rakendamisele ja põllumajandussaaduste varumise ümberkorraldamisele.

Kolhoositootmise planeerimine. Kuni 1955. aastani kehtis kord, et kolhoosidele anti plaanid, mis määrasid rangelt kindlaks, missuguseid kultuure ja kui suurel hulgal tuleb külvata, missuguseid loomi ja missugusel hulgal peab kolhoos pidama. See viis paljudel juhtudel selleni, et majapidamine kujunes ebaratsionaalseks. Külvipinna šablooniline planeerimine põhjustas sageli põllumajanduskultuuride ebaõiget paigutust, mis ei vastanud kolhooside majanduslikele, mullastiku ja kliima tingimustele, nende poolt põllumajanduse alal omandatud kogemustele, väljakujunenud maaviljeluskultuurile ega aidanud suurendada põllumajanduskultuuride kogusaake. Niisugune planeerimine ei võimaldanud kolhoosidel õigesti organiseerida ühisloomakasvatust, suurendada liha, piima, munade, villa ja teiste saaduste tootmist.

Et likvideerida need puudused põllumajanduse planeerimisel ja stimuleerida kolhooside ning kolhoosnikute initsiatiivi põllumajanduse edasiarendamisel, maksimaalse toodangu hulga saavutamisel igas kolhoosis ning sovhoosis, võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. märtsil 1955 vastu määruse «Põllumajanduse planeerimise praktika muutmisest»,[1] millega kehtestati uus planeerimise kord.

Uue planeerimiskorra lähtepunktiks on müügitoodangu maht, kusjuures põllumajandusliku tootmise planeerimist alustatakse otse kolhoosides ja sovhoosides, arvestades põllumajandusliku maa kõige ratsionaalsemat kasutamist. Planeerimine ei toimu ühe või teise kultuuriga seemendatud hektarite hulga ega karjas olevate loomade arvu alusel, vaid saadud vilja, kartuli, köögivilja ja teiste põllumajandussaaduste tsentnerite hulga, liha, piima, villa ja teiste loomakasvatussaaduste hulga alusel.

Siin on oskuslikult ühendatud põllumajanduse planeerimine riigi vajaduste osas ülaltpoolt plaanide üksikasjalise väljatöötamise ja majandite vajaduste ning majandamise kohapealsete iseärasuste arvestamisega kohtadel — kolhoosides ja sovhoosides. NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kinnitatavas riiklikus põllumajanduse arendamise plaanis määratakse kindlaks põllumajandus- ja loomakasvatussaaduste varumise maht niisugusel hulgal, mis kindlustab elanikkonna vajaduste rahuldamise toiduainetega ning tööstuse vajaduste rahuldamise põllumajandusliku tooraainega. Vabariigi Ministrite Nõukogu määrab kindlaks põllumajanduse arendamise plaani rajoonidele. Rajooninõukogude täitevkomiteed, lähtudes põllumajanduse arendamise riiklikust

[1] Vt. «Rahva Hääl» 11. märtsist 1955.

plaanist, teatavad kolhoosidele hiljemalt 1. septembriks eelseisva aasta plaani ülesanded põllumajandus- ja loomakasvatussaaduste varumise mahu alal.

Edasi toimub tootmis- ja finantsplaani koostamine kolhoosis aktiivi laialdasel osavõtul, kusjuures lähtutakse riigile põllumajandus- ja loomakasvatussaaduste müümise ülesandeist ning kolhoosi ja kolhoosnikute vajaduste rahuldamisest nende saaduste alal. Kolhoosid määravad ise kindlaks iga üksiku kultuuri külvipinna, samuti planeerivad nad loomakasvatuse produktiivsuse ja loomade arvu liikide järgi.

Arvestades seda, et see toodanguhulk, mis tuleb müüa riigile, moodustab ainult osa kolhoositoodangust, peavad kolhoosid ühismajapidamise arendamise plaani koostamisel lähtuma vajadusest kasutada maksimaalselt ära kogu põllumajanduslik maa ning suurendada toodangut põllumajandusliku maa iga saja hektari kohta vastavalt konkreetsetele mullastiku, kliima ja majandustingimustele. Suurt abi kolhoosidele saavad siin osutada rajooni- ja külanõukogude saadikud ning täitevkomiteede töötajad.

Häid kogemusi on sel alal Paide rajooni Väätsa külanõukogu saadikutel ja täitevkomitee töötajatel. Nad võtsid osa tootmis- ja finantsplaani koostamisest «Koidu», «Esimese Mai» ja «Üheksanda Mai» kolhoosis, kus aitasid välja selgitada täiendavaid reserve põlluviljakuse tõstmiseks ja loomakasvatussaaduste suurendamiseks. Kolhooside juhatuste tähelepanu juhiti sellele, et vähe kasutatakse veel turvast loomade allapanuks. Seetõttu on ka orgaaniliste väetiste hulk väike. Kolhoosidel soovitati ehitada loomapidamishoonete lähedusse kuiva alusturba jaoks vastavad hoidlad. Alalisele põllumajanduskomisjonile ja kõigile rahvasaadikutele tehti ülesandeks teha ulatuslikku selgitustööd, et kolhoosipered annaksid isiklikust majapidamisest ülejäänud sõnnikukogused ühismajandi kasutusse.

Külanõukogu ja tema saadikud on aktiivse osavõtuga kolhoositootmise planeerimisest ja kolhoosnikute mobiliseerimisega kavandatud ülesannete täitmisele aidanud omapoolselt kaasa sellele, et «Koidu», «Esimese Mai» ja «Üheksanda Mai» kolhoosid kuuluvad töötulemuste poolest paremate hulka rajoonis.

Üheks momendiks, mida rahvasaadikud ja põllumajanduse inspektsiooni töötajad peavad silmas pidama, on see, et kolhooside tootmis- ja finantsplaanid valmiksid õigeaegselt. Varasemate aastate kogemused näitavad, et tootmisplaani koostamine kolhoosides venis väga pikale, mille tõttu aasta algul töötati 3—4 kuud ilma konkreetse plaanita. Kui pole plaani, ei ole ka vajalikku võitlust tootmise suurendamise eest. Muidugi oleks liialdus, kui ütelda, et plaan on ainsaks tootmise intensiivistamise abinõuks. Kuid ta on siiski selle üheks oluliseks teguriks, kui samaaegselt kavandatakse plaani täitmiseks vajalikud organisatsioonilised, majanduslikud jt. abinõud. Seepärast on vaja

tootmis- ja finantsplaanide koostamist organiseerida nii, et nad kinnitataks hiljemalt jooksva aasta veebruari lõpus. Märkimist väärib EKP Tartu rajoonikomitee ja Tartu rajooninõukogu täitevkomitee initsiatiiv, kes võtsid 8. jaanuaril 1958. aastal vastu otsuse, milles kohustasid masina-traktorijaamade direktoreid, kolhooside partei-algorganisatsioonide sekretäre ja kolhooside esimehi organiseerima kolhooside 1958. aasta tootmis- ja finantsplaanide koostamise ning nende kinnitamise kolhoosnikute üldkoosolekutel hiljemalt 20. veebruariks.

Kolhoositootmise planeerimisel on samuti vajalik, et rahvasaadikud ja põllumajanduse inspektsiooni töötajad analüüsiksid ja kontrolliksid, kas ja kuidas on leidnud lahendamist karja suvine söötmine, söödakultuuride kasvatamine ja seemnekasvatus ning kas loomakasvatussaaduste tootmise põhinäitajate väljatöötamisel on arvestatud kõiki võimalikke majandisiseseid reserve. Seda sellepärast, et just neis lõikudes esineb kõige sagedamini vigu planeerimisel.

Pärast seda, kui kolhoosi tootmis- ja finantsplaan arutatakse läbi ja kinnitatakse kolhoosnikute üldkoosolekul, esitatakse see läbivaatamiseks rajooninõukogu täitevkomiteele. Täitevkomitee teostab riiklikku kontrolli selle üle, kas plaan tagab riiklike varumisülesannete täitmise, kolhoosi ja kolhoosnikute vajaduste rahuldamise, põllumajandusliku maa ratsionaalse kasutamise ning sisemiste reservide rakendamise. Kui aga täitevkomitee leiab, et kolhoosi tootmis- ja finantsplaan ei vasta neile tingimustele, võib ta soovitada kolhoosil teha plaanis vajalikke muudatusi, ise ta neid teha ei või. On saanud heaks tavaks, et neist kolhoosnikute üldkoosolekutest, kus arutatakse plaanis tehtavaid parandusi, võtab osa rajooninõukogu täitevkomitee esindaja, kes selgitab lähemalt kolhoosnikutele, miks täitevkomitee pidas vajalikuks muuta või täiendada tootmis- ja finantsplaani.

Uut töö organiseerimise ja tasustamise vormides. Vajadus leida üha laienevas kolhoositootmises teid ja võimalusi kolhooside materiaalsete vahendite ning tööjõuressursside paremaks kasutamiseks ja kolhoosnikute materiaalse huvitatuse printsiibi üha täielikumaks rakendamiseks on viinud töö organiseerimise ja töö tasustamise uute vormide otsingule ja rakendamisele. Nende otsingute ning uute vormide rakendamise õiguslikuks aluseks on NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1956. aasta 6. märtsi määrused «Põllumajandusliku artelli põhikirjast ning kolhoosnikute initsiatiivi edasisest suurendamisest kolhoositootmise organiseerimisel ja artelliasjade juhtimisel» ning «Kolhoosnikute igakuisest avansseerimisest ja lisatöötasu maksmisest kolhoosides.»[1]

Üheks töö organiseerimise uudseks vormiks, mis on viimastel aastatel leidnud võrdlemisi laialdast rakendamist nii meie kui ka

[1] Vt. «Rahva Hääl» 10. märtsist 1956.

teiste liiduvabariikide kolhoosides, on *kompleksbrigaadid*. Kompleksbrigaadid erinevad harilikest tootmisharude järgi organiseeritud taime- ja loomakasvatusbrigaadidest selle poolest, et nendes ühendatakse nii taime- kui ka loomakasvatuses töötavad kolhoosnikud ühte tootmisbrigaadi. Kompleksbrigaadile kinnistatakse maa-alad nagu põllundusbrigaadidelegi, kuid peale selle antakse nendele üle ka loomakasvatusfarmid.

Olenevalt konkreetsetest tingimustest on kompleksbrigaade organiseeritud mitmel kujul. On brigaade, kus *ühe isiku, s. o. brigadiri juhtimisele* on allutatud ainult teatud territooriumil paiknev taime- ja loomakasvatus. Neid on organiseeritud põhiliselt seal, kus tingituna söödakõlvikute, loomade ja tööjõu paiknemisest pole võimalik rakendada seda põhimõtet, et iga brigaad ise toodaks kõik söödad temale kinnistatud loomade jaoks. Seda kompleksbrigaadi rakendusvormi võib kvalifitseerida kui üht üleminekuvormi kompleksbrigaadile, kus taime- ja loomakasvatus seostatakse tihedamalt. Kuid on organiseeritud ka kompleksbrigaade, kus peale taime- ja loomakasvatuse *juhtimise varub iga brigaad põhiliselt ka kõik söödad* tema territooriumil asuvate loomade jaoks.

Nagu kogemused näitavad, on kompleksbrigaadide organiseerimisel otstarbekohane taotleda üleviimist isemajandamisele. *Isemajandavate brigaadide* puhul tuleb peale ühtse juhtimise ja söötadega varustamise sisse viia veel põhimõte, et iga brigaad kataks *kõik kulud oma tuludega.*

Üldse tuleb märkida, et isemajandamise üha laiem juurutamine kolhoositootmisse on muutunud vahetuks ülesandeks. Isemajandamise põhimõtted, mida rakendatakse laialdaselt riiklike ettevõtete tööpraktikas, on täielikult rakendatavad ka sotsialistlikus kolhooslik-kooperatiivses vormis, kuna kolhoosid oma iseloomult on isemajandavad ettevõtted. Äärmiselt tähtsaks on järjekindel isemajandamise rakendamine saanud kolhoosidele tehnika müümise, müügikohustuste ja naturaaltasu kaotamise ning ühtsete varumishindade kehtestamise tulemusel. Kolhoosimajandus on jõudnud oma arengus sellisesse staadiumi, kus selle edukas juhtimine pole enam mõeldav majandusliku tegevuse üksikasjalise analüüsita. See aga nõuab omakorda arvestuse ümberkorraldamist ja toodangu omahinna väljatoomist. Ei ole mõeldav plaanipärane ja teadlik põllumajandussaaduste omahinna alandamine, kui kolhoosis ei teatagi, mis tsentneri liha või piima tootmine maksma läheb. Ainult hästi korraldatud, kogu kolhoosimajandust peegeldava arvestuse korral on võimalik juurutada ka isemajandamist.

Siit tuleneb ülesanne kolhooside juhatustele, partei- ja nõukogude organitele, samuti rahvasaadikutele aidata kaasa selleks, et viia igas kolhoosis sisse toodangu omahinna arvestus ning juurutada isemajandamist.

Teiseks töö organiseerimise uudseks vormiks on *alalised töögrupid*. Neid organiseeritakse kas põllundus- või kompleksbrigaa-

dide koosseisus; seega on need brigaadisiseseks töö organiseerimise vormiks.

Meie vabariigi kolhoosides, arvestades erinevusi tootmistingimustes, on loodud töögruppe mitmesugustel alustel.

Esiteks on töögruppe, mis on moodustatud selliste *tööde läbiviimiseks, mis kuni käesoleva ajani on veel vähe mehhaniseeritud.* Sellised töögrupid on moodustatud Harju rajooni «Tuleviku» kolhoosi kompleksbrigaadides. Grupiviisiliselt toimub seal sõnnikuvedu, vaheltharitavate kultuuride hooldamine ja koristamine, mineraalväetiste külv, loodusliku ja kultuurheina külv. Tööd aga, mis on suhteliselt rohkem mehhaniseeritud, nagu maaharimistööd, teraviljakultuuride külv, koristus jt., tehakse brigaadi poolt tervikuna.

Teiseks, selliste tootmistingimustega kolhoosides, kus brigaadi põllud on killustatud üksikuteks väikesteks põllulappideks, mis tehnika kasutamist nendel raskendab, on brigaadide koosseisus organiseeritud selliseid töögruppe, *kellele kinnistatakse põhiliste kultuuride kasvatamine nende elukohtade läheduses asuvatel põllutükkidel.* Eriline vajadus niisuguste töögruppide järele on sel juhul, kui osa kolhoosiperesid elab kaugemal ja teistest kolhoosnikutest eraldatuna.

Kolmandaks, neis kolhoosides, kus maakõlvikute killustatus on suur ja loomad asuvad võrdlemisi laialipillatult, on vajalik niisuguste töögruppide organiseerimine, *kellele kinnistatakse peale maa ka loomad.* Selliseid töögruppe võiks organiseerida külade baasil, s. t. üks küla moodustab töögrupi, ja need kujutaksid endast isemajandavate kompleksbrigaadide eriliike tootmise suure killustatuse tingimustes.

Töögruppide eesotsas olevad grupivanemad ei ole vabastatud tootmistööst ja nad alluvad põllundus- või kompleksbrigaadi brigadirile. Grupivanemad on vahetud tootmise juhtijad grupis. Et grupi töötulemused ja tema liikmete aktiivsus oleneb suurel määral grupivanemast, tema organiseerimis- ja juhtimistööst, siis on soovitav arvestada talle täiendavalt teatav protsent grupi poolt väljatöötatud normipäevade arvust või otsesest rahalisest tasust.[1]

Siinjuures tuleb rõhutada, et töö organiseerimise vormide valikule kolhoosides ei tohi läheneda šablooniliselt ning arvata, et kompleksbrigaadid ja töögrupid on võimelised näitama end progressiivsete vormidena kõikjal ja kõigis tingimustes. Kuna kolhooside tootmistingimused ja nende majanduslik tase on erinevad, siis ei saa ka töö organiseerimise küsimustes olla ühesuguseid lahendusi kõigi kolhooside jaoks. Aidata kolhoosidel leida antud tingimustele sobiv töö organiseerimise vorm — see on üheks rahvasaadikute ülesandeks.

---

[1] Lähemalt kompleksbrigaadide ja töögruppide kohta vt. G. Kurss, J. Liiv, Töö organiseerimise valik vastavalt kolhoosi tootmistingimustele, «Eesti Kommunist», 1957, nr. 3, lk. 31—40.

Samuti tuleb märkida, et kolhoosi tingimustele vastava töö organiseerimise vormi valik üksinda ei kindlusta veel kolhoositootmise edasist arengut. Rööbiti sellega on praegu kõige olulisemaks küsimuseks kolhoosnikute materiaalse huvitatuse printsiipi silmaspidava töö tasustamise probleemi lahendamine.

Samuti nagu töö organiseerimise, nii on ka töö tasustamise alal viimastel aastatel toimunud olulisi muudatusi. NLKP Keskkomitee septembripleenumile järgnenud aastatel oli töötasu korraldamisel kolhoosides esmajärguliseks ülesandeks normipäevatasu suurendamine määrani, mis tagaks kolhoosnikute aktiivse osavõtu ühistootmisest. Selle ülesande lahendamisel kuulus tähtis koht lisatasudele ning kolhoosnikute regulaarsele avansseerimisele vastavalt NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1956. aasta 6. märtsi määrusele «Kolhoosnikute igakuisest avansseerimisest ja lisatöötasu maksmisest kolhoosides.»[1]

Regulaarne igakuine avansseerimine oli kolhoosnikute tööalase aktiivsuse tõstmisel väga efektiivne ja kiiresti mõjuv abinõu. Kolhoosides, kus hakati avanssi maksma, suurenes osavõtt ühistööst harilikult juba esimestel kuudel pärast esimese avansi väljamaksmist. Kuid regulaarse avansseerimise tähtsus ei piirdu sellega. Ta avaldab ka suurt mõju kolhoosnikute töötasu kujunemisele, tingides *töötasufondi* moodustamise kolhoosides vastavalt laekuvatele tuludele. Avansseerimise korral tagatakse teatud *kindla osa* kolhoosi tulude väljamaksmine töötasuks. Varem oli enne aasta lõppu üldse teadmata, missuguse osa tuludest moodustab kolhoosnikute töötasu.

Kuid praegu, millal põllumajandussaaduste tootmine on tõusnud uuele, kõrgemale tasemele ja kus on toimunud olulised muudatused nii kolhooside tootmistehnilise teenindamise kui ka põllumajandussaaduste varumise osas, on ilmnenud üha ilmekamalt vajadus veelgi otstarbekohasemate töö tasustamise vormide rakendamise järele. Ja nimelt selliste järele, mis tagaksid *töötasu regulaarse väljamaksmise planeeritud suuruses.*

Töötasu niisugune vorm on kolhoosides saanud nimetuse *igakuine garanteeritud töötasu,* sest et ta garanteerib kolhoosnikule juba igal kuul põhitöötasu kättesaamise ettenähtud summas. See töötasustamise viis on leidnud laialdast poolehoidu kolhoosnikute hulgas ja on tõstnud rohkem kui kõik muud seni rakendatud abinõud nende huvi ühismajandis töötamise vastu. Garanteeritud igakuine rahaline tasu on regulaarse rahalise avansseerimise arengu loogiline tulemus kolhoosis.

Igakuine garanteeritud töötasu nõuab, et aasta algusest peale eraldataks iga kuu töötasuks tunduvalt suurem osa sissetulekutest, kui seda tehti avansseerimise korral. Enamikul meie vabariigi kolhoosidest on sissetulekud aasta esimesel poolel niivõrd piiratud, et jooksvate sissetulekute arvel pole alati võimalik töö-

[1] Vt. «Rahva Hääl» 10. märtsist 1956.

tasuks vajalikku summat täies ulatuses eraldada. Seepärast nõuab igakuine garanteeritud tasu rakendamine kolhoosis tulude lõplikul jaotamisel *töötasu ülemineva reservfondi loomist,* mis tagaks töötasu täieliku väljamaksmise aasta nendel kuudel, millal seda pole võimalik teha jooksvate sissetulekute arvel. Seoses garanteeritud töötasu rakendamisega tõuseb päevakorda samuti kolhoosi *puhastulu jaotamine kolhoosnikute vahel* aasta lõpul.

Kogemused näitavad, et garanteeritud töötasu rakendamine on võimalik eeskätt majanduslikult tugevates kolhoosides. See nõuab tugeva juhtiva kaadri ning juba teataval tasemel ja regulaarselt laekuvate tulude olemasolu. Nõrgemates kolhoosides on otstarbekohane garanteeritud töötasule üle minna järkjärguliselt. Selle juures on väga oluline õigete *üleminekuvormide* leidmine ja rakendamine.

Üleminekut on soovitav alustada: esiteks — igakuise avansseerimise süvendamise ja igakuiste avansside suuruse lähendamise teel plaanilisele normipäevatasule; teiseks — ülemineva reservfondi loomisega (esialgu väiksemates mõõtmetes) igakuise avansseerimise kindlustusfondiks, mis kasvaks edaspidi üle üldiseks kolhoosi reservfondiks; kolmandaks — igakuise garanteeritud töötasu rakendamise teel esialgu vaid osale, tähtsamatele töödele, laiendades seda järgmiste aastate jooksul kõigile töödele.

Igakuine garanteeritud normipäevatasu sisseviimine on eelastmeks üleminekule *otsesele rahalisele töötasule,* mis kujuneb igal kuul kindlate rahaliste tükitööhinnete ja tehtud töö või toodetud toodanguhulga alusel.[1]

Mis puutub kolhoosi juhtivate töötajate töötasustamisse, siis EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1959. aasta 2. märtsi määrus soovitab kolhoosidel viia see sõltuvusse kolhoosi rahalistest sissetulekutest. Lisatasu soovitatakse kolhoosiliikmetele maksta ainult preemiana eeskujuliku töö eest.

Põllumajandussaaduste varumine. Partei ja valitsuse poolt väljatöötatud kolhoosikorra edasiarendamise ja masina-traktorijaamade reorganiseerimise abinõud avavad suured võimalused põllumajandussaaduste tootmise laiendamiseks, tööviljakuse tõstmiseks ja põllumajandussaaduste omahinna alandamiseks. Suur tähtsus põllumajandusliku tootmise edasiseks kasvuks on põllumajandussaaduste varumisel ja õigetel varumishindadel. Põllumajandussaaduste varumine on tootmise suhtes mitte passiivne, vaid aktiivne tegur. Seepärast on partei alati määratlenud varumispoliitikat vastavalt olukorrale, milles meie maa on viibinud ühel või teisel arenguetapil, taotledes, et see poliitika maksimaalsel määral kaasa aitaks tootlike jõudude arendamisele. Toiduainete andmise kohustus, toitlusmaks, vilja ja muude saaduste

[1] Lähemalt töö tasustamise vormide kohta vt. L. Tulp, G. Kurss, D. Krugljak, Töö tasustamisest Eesti NSV kolhoosides, Tallinn 1958.

kontraheerimine, naturaaltasu, kohustuslikud müüginormid ja põllumajandussaaduste kokkuost — need on tähtsamad varumisvormid Nõukogude riigi arengu 40 aasta jooksul.

Kuni viimase ajani kehtis meil kohmakas ja mitmeastmeline varumissüsteem, mis koosnes müügikohustustest, naturaaltasust masina-traktorijaamade töö eest, kokkuostust ja kontraheerimisest. Kuid kolhoosikorra arenemise uutes tingimustes, seoses masina-traktorijaamade reorganiseerimisega ning tehnika müümisega kolhoosidele langes ära vajadus säilitada kolhoosides senist põllumajandussaaduste varumise mitmeastmelist süsteemi ja avanesid võimalused üleminekuks põllumajandussaaduste riikliku varumise *ühtsele vormile kokkuostu korras ühtsete hindadega,* mis on diferentseeritud meie maa erinevate tsoonide järgi.

See varumise uus kord, mis kehtestati vastavalt NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsusele NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1958. aasta 30. juuni määrusega,[1] võimaldas lihtsustada ja vähendada varumisaparaati, läheneda varumisküsimustele diferentseeritumalt, laiendas vabariiklike organite õigusi varumisküsimuste lahendamisel ja avas uusi stiimuleid tootlike jõudude arenemiseks põllumajanduses.

Tootmise planeerimise parandamiseks põllumajanduses ning tooraine varumise paremaks organiseerimiseks kolhoosides ja sovhoosides kehtestatakse riiklikud varumisplaanid teravilja, kartuli, tehniliste kultuuride, liha, piima, munade, villa ja teiste põllumajandussaaduste alal vabariikidele, rajoonidele, kolhoosidele ja sovhoosidele pikemaks tähtajaks — viieks kuni seitsmeks aastaks koos ülesannete jaotamisega aastate kaupa. Seega on põllumajandussaaduste varumise planeerimine viidud kooskõlla kogu rahvamajanduse planeerimise uue korraga. Sealjuures võidakse varumise aastaplaane suurendamise suunas muuta, sõltuvalt aasta tingimustest ja ühtede või teiste kultuuride saagikusest. Niisugune varumise planeerimise kord võimaldab kolhoosidel paremini organiseerida tootmist, garanteerida vajaliku hulga põllumajandussaaduste saabumise riigi ressurssidesse ja rahuldada täielikumalt oma vajadusi.

Eesti NSV Ministrite Nõukogul on õigus mitte määrata varumisplaane üksikute põllumajandussaaduste liikide alal rajoonidele ja kolhoosidele, kus nende kultuuride tootmine on majanduslikult vähetasuv ega vasta majandi iseloomule, kuid sealjuures on nõudeks, et oleks täielikult garanteeritud nende saaduste varumise alal määratud plaani täitmine kogu vabariigi ulatuses.

Kogu varumissüsteemi üheks tähtsamaks küsimuseks on põllumajandussaadustele majanduslikult põhjendatud hindade kehtes-

[1] Müügikohustuste ja masina-traktorijaamade töö eest naturaaltasu maksmise kaotamisest ning põllumajandussaaduste varumise uuest korrast, varumise hindadest ja tingimustest. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1958. aasta 30. juuni määrus nr. 690, Tallinn 1958.

tamine. Just hindade probleemi lahendamises peab täiel määral ilmnema meie poliitika painduvus, oskus õigesti ühendada riigi ja kolhooside huve, tööstuse ja põllumajanduse arendamise huve, töölisklassi ja talurahva, kogu nõukogude rahva huve.

Hindade poliitika peab igati tugevdama kolhoosikorda, kaasa aitama tööviljakuse tõusule ja põllumajandussaaduste tootmise kiirele suurendamisele, kolhoosiökonoomika igakülgsele arendamisele. Ühtlasi aga on vaja arvestada, et põllumajandussaaduste hindade poliitika peab tagama mitte üksnes laiendatud taastootmist kolhoosides, vaid looma ka akumulatsioone tööstuse, eriti rasketööstuse — rahvamajanduse juhtiva haru — võimsuse suurendamiseks, millest on huvitatud kogu rahvas.

Kõiki neid momente ongi põllumajandussaaduste hindade määramisel silmas peetud.[1] Uued ühtsed kokkuostuhinnad on *majanduslikult igati põhjendatud* ning need katavad põllumajandussaaduste tootmisel tehtavad kulutused, luues seejuures eeldused küllaldaseks akumulatsiooniks, mis on vajalik laiendatud taastootmiseks kolhoosides. Seda peegeldab kujukalt tabel 2.

Tabel 2

Põllumajandussaaduste keskmised tootmiskulud Eesti NSV kolhoosides 1957. aastal ja uued kokkuostuhinnad[2]

Põllumajandussaadused	Keskmine tootmiskulu (rublades)	Uus kokkuostuhind (rublades)
1 ts piima	117.12	120—145
1 ts sealiha (peekon)	1028.67	1130—1300
1 ts veiseliha (keskmise rammususega)	654.81	650—750
1000 kanamuna	791.80	570—700

Nagu toodud tabelist nähtub, ületavad uued kokkuostuhinnad tootmiskulud tunduvalt, välja arvatud ainult kanamunade osas,

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 6. augusti määrus «Abinõudest NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1958. aasta 30. juuni määruse nr. 690 «Müügikohustuste ja masina-traktorijaamade töö eest naturaaltasu maksmise kaotamisest ning põllumajandussaaduste varumise uuest korrast, varumise hindadest ja tingimustest» täitmiseks», «Rahva Hääl» 9. augustist 1958; samuti vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 9. augusti määrused «Linasaaduste kokkuostuhindadest» ja «Villa ja muu loomakasvatusest saadava tooraine kokkuostuhindadest» ning 1958. a. 27. augusti määrused «Eesti NSV kolhoosidelt kokkuostetavate heinaseemnete kokkuostuhindadest» ja «Üheaastaste ja mitmeaastaste heinte kokkuostuhindadest»; Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 19. septembri määrus «Mitme- ja üheaastaste heintaimede seemnete kokkuostu- ja väljastamishindadest» ning 1958. a. 26. septembri määrus «Riigi poolt kolhoosidest 1958. a. saagist varutava teravilja ja kartuli kokkuostuhindade kehtestamisest».

[2] Vt. «Rahva Hääl» 23. augustist 1958.

kus 1957. aasta tootmiskulud olid uuest kokkuostuhinnast kõrgemad. See asjaolu on aga tingitud kanakasvatuse ebarahuldavast olukorrast vabariigis. Eesrindlikes kolhoosides ja sovhoosides, kus kanakasvatusele on pööratud vajalikku tähelepanu, on munade tootmiskulud kokkuostuhinnast tunduvalt madalamad. Meil on kõik eeldused selleks, et ka kanakasvatus oleks tulus tootmisharu.

Kuigi riigi üldkulutused põllumajandussaaduste ostmisel kolhoosidest jäävad umbes endisele tasemele, jaotatakse need summad tänu uutele hindadele kolhooside vahel nüüd *õiglasemalt* ning majandeile, kelle kaubatoodang senini vähe ületas riikliku müügikohustuse ja masina-traktorijaamade töö eest makstava naturaaltasu piiri, avanesid täiendavad materiaalsed võimalused tootmise kiiremaks arendamiseks.

Näiteks said endise Antsla rajooni kolhoosid 1958. aastal uute varumishindade kehtestamise tõttu umbes 1 785 000 rubla sissetulekut rohkem, kusjuures osa sellest enamtulust langes majanduslikult nõrgematele kollektiivmajanditele järgmiselt: «Tuleviku» kolhoosile üle 200 000 rubla, «Linda» kolhoosile 170 000 rubla, «Punalipu» kolhoosile 122 000 rubla jne. See annab eriti mahajäänud kolhoosidele võimaluse kasutada märgatavalt rohkem vahendeid tootmise laiendamiseks, samuti kolhoosnikute kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks, maksta rohkem raha normipäeva eest. Nii ongi juba planeeritud rajooni ulatuses kasutada täiendavalt laekuvatest tuludest 31% jagamatu fondi täiendamiseks ja 18% kolhoosnikute töötasuks.

Väga oluline uute hindade juures on see, et nad on määratud *sesoonselt*, s. t. on arvesse võetud erinevaid tootmistingimusi suvel ja talvel ning kulutusi saaduste säilitamiseks. Selliste hindade kehtestamine loob soodsad eeldused kolhoosidele oma rahaliste sissetulekute suurendamiseks ja seab kolhoosidele ülesande organiseerida tootmist selliselt, et igal aastaajal oleks elanikkonnal küllaldaselt saada mitmesuguseid põllumajandussaadusi. Eriti oluline on diferentseeritud hindade olemasolu aastaaegade järgi kartuli, köögivilja ning puuvilja osas. Kaubandusorganisatsioonid on kohustatud organiseerima nende saaduste säilitamise varumisrajoonides, hüvitades kolhoosidele nimetatud saaduste säilitamisega tekkivad kulud. Uued diferentseeritud hinnad loovad kolhoosidele eeldused oma rahaliste sissetulekute suurendamiseks esimesel poolaastal, sest kolhoosides on senini rahaliste vahendite laekumine väike just sel perioodil, mis takistab kolhoosnikute regulaarset avansseerimist.

Põllumajandussaaduste uued kokkuostuhinnad, vastandina varemkehtinud varumis- ja kokkuostuhindadele, on meie vabariigis ka *erinevates* looduslikes tsoonides erinevad. Halvemates looduslikes tingimustes töötavad ja suurematest keskustest kaugemal asuvad kolhoosid kulutavad rohkem vahendeid ning tööjõudu iga toodanguüksuse tootmiseks ja transportimiseks kui paremates looduslikes tingimustes ning suuremate keskuste lähe-

mal asuvad kolhoosid. Seetõttu peavad nad saama oma toodangu eest ka kõrgemat tasu, et katta põllumajandussaaduste tootmisel ja transpordil tehtavad kulutused. Nendest asjaoludest tingituna ongi Kingissepa ja Hiiumaa rajooni kolhoosidele kehtestatud mõnevõrra kõrgemad kokkuostuhinnad kui mandril asuvatele kolhoosidele.

Looduslike tingimuste erinevust võetakse arvesse samuti põllumajandussaaduste riikliku kokkuostu plaani koostamisel. *Hektarinormide* väljatöötamisel peetakse silmas iga rajooni ja iga kolhoosi mullastiku jt. tingimusi, et need hektarinormid oleksid majanduslikult põhjendatud.

Põllumajandussaaduste hindu iseloomustab samuti see, et nad on nii *stabiilsed* kui ka *liikuvad*. Hinnad on stabiilsed selles mõttes, et normaalseks kujunenud saagikuse juures nad ei muutu. Kui aga esineb kõikumisi ühes või teises suunas, s. t. on nii soodsaid kui ka ebasoodsaid tingimusi, siis tuleb neid vastavalt korrigeerida. Kui seda ei arvestata, siis soodsal aastal saavad kolhoosid väga suuri sissetulekuid samade kulutuste juures, mis neil on keskmise saagi korral. See ei oleks riigile tulus. Teisest küljest, kui ilmastikuolude tõttu saadakse madal saak, mis ei tee tasa kulutusi, võivad kolhoosid kanda suurt kahju, kui riik ei abista neid hindade tõstmisega või seemne ja isegi toiduainete laenamise teel. Seepärast ongi vajalik nii põllumajandussaaduste hindade stabiilsus kui ka nende liikuvus.

Suur tähtsus kolhoositootmise arendamise seisukohalt on asjaolul, et põllumajandussaadusi ja toorainet vastuvõtvad varumisorganisatsioonid ning ettevõtted on kohustatud andma kolhoosidele *rahalist avanssi* 25% ulatuses riigile müüdava teravilja, puuvilja, kiulina ja kanepi, kartuli, köögivilja, suhkrupeedi, heinaseemne ning muude taimekasvatussaaduste maksumusest ja 20% ulatuses riigile müüdava liha (loomade ja kodulindude), munade ja villa maksumusest, võtmata kolhoosidelt avansi kasutamise eest protsente.

Nagu näeme, stimuleerivad põllumajandussaaduste varumise uus kord ja tingimused ning uued varumishinnad kõigiti kolhoositootmise arendamist, aitavad kaasa kolhooside edasisele organisatsioonilisele ja majanduslikule kindlustamisele. Kuid teiselt poolt tõstab varumise uus kord *küla- ja rajooninõukogude organite vastutust* põllumajanduses valitseva olukorra ja varumisülesannete täitmise eest. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1958. aasta 30. juuni määruses rõhutatakse, et kohalike nõukogude organid peavad sisse seadma range kontrolli varumis- ja kaubandusorganisatsioonide ning tööstusettevõtete töö üle põllumajandussaaduste ja tooraine vastuvõtmisel, töötlemisel ja säilitamisel. Soovitav oleks, et neis organisatsioonides ja ettevõtetes seataks sisse rahvasaadikute kontrollpostid.

Kolhoosnikute ainelisest kindlustamisest vanaduse, haiguse ja töövõime kaotamise korral. Seoses kiirete edusammudega kolhoo-

side organisatsioonilisel ja majanduslikul kindlustamisel suureneb pidevalt kolhoosnikute materiaalne ning kultuuriline heaolu. Suurenenud tulud võimaldavad kolhoosidel kindlustada muretu äraelamise ka oma elatanud, invaliidistunud ja ajutiselt töövõime kaotanud kolhoosnikutele.

Elatanud ja töövõimetute kolhoosiliikmete abistamine ei toimu riikliku sotsiaalkindlustuse korras nagu tööliste ja teenistujate, vaid kolhoosnikute *vastastikuse abistamise kassade* kaudu, mis on loodud enamikus vabariigi kolhoosides. Abistamiskassa on kolhoosi liikmete iseseisvaks organisatsiooniks ja vastutab enesele võetud kohustuste eest kogu oma varaga.

Kolhoosnikute ühiskondliku vastastikuse abistamise kassa ülesandeks on: kassa liikmete abistamine invaliidsuse ja töövõime kaotuse puhul; NSV Liidu relvastatud jõudude teenistusse kutsutud kassa liikmete puudust kannatavate perekondade abistamine; kassa liikmete abistamine sanatooriumi- ja kuurordiravi saamisel ning invaliididele proteeside muretsemisel; tagasimaksmisele kuuluvate laenude ja tagasimaksmisele mittekuuluvate abirahade maksmine lasterikastele emadele ja imikuvarustuse soetamiseks; invaliidide tööle paigutamine ja nende väljaõppe organiseerimine jne.

Kassa vahendid moodustuvad: a) sisseastumismaksudest; b) kassa liikmete iga-aastastest liikmemaksudest, mis moodustab 1—2% kolhoosniku aastatulust; c) vahendeist, mis kolhoos eraldab oma abistamisfondist; d) muudest sissetulekutest, nagu hoiule antud rahasummade protsendid, kohaliku eelarve dotatsioonisummad laste patroneerimiseks, peremeheta varad.[1] Valdava osa vahendeist, ümmarguselt 75%, saavad abistamiskassad kolhoosilt. Enamasti on kolhoosnikute üldkoosolekud määranud eraldamise abistamisfondi 2% ulatuses kolhoosi üldtulust, mis on ette nähtud iga kolhoosi tootmis- ja finantsplaanis. Selle alusel koostab oma eelarve ka abistamiskassa. Kuid praktikas esineb tihtipeale seda, et kolhooside juhatused ei pea kinni üldkoosoleku otsustest ega eralda vahendeid abistamisfondi ettenähtud ulatuses, mistõttu jääb lünk ka abistamiskassade eelarvesse.

Teiselt poolt on esinenud ka selliseid juhtumeid, et abistamiskassad ei kasuta täies ulatuses ära neile eraldatud vahendeid, kusjuures kassade juhatused on põhjendanud seda väitega, et nad jätsid osa summasid reservi juhuks, kui peaks ootamatult juurde tulema uusi abivajajaid. Seoses sellega oleks võib-olla kasulik viia kassade põhikirja sisse täiendus ning näha seal ette, millised fondid ja kui suures ulatuses tuleks kassal luua. On arvamine,[2] et abistamiskassa vahendid tuleks jagada sihtotstarbelistesse fondidesse, nagu: a) reservfond; b) ühiskondliku kindlustamise fond,

---

[1] Vt. Постановление ЦИК СССР от 1 февраля 1932 г. «О классах общественной взаимопомощи колхозов», СЗ СССР 1932 г. пг. 9, art. 51.

[2] Vt. «Rahva Hääl» 5. septembrist 1958.

kuhu igal aastal eraldatakse 50—55% vahendeid kõigist kassa laekumistest ning mida kasutatakse süstemaatiliste toetuste ja pensionide väljamaksmiseks; c) laenufond, kuhu eraldatakse 35—40% kassa laekumistest ning mida kasutatakse ühekordseteks toetusteks ja laenudeks. Muud eraldamised aga, näiteks administratiiv- ja majanduskuludeks jt., peaks määrama kindlaks kassa liikmete üldkoosolek, kes on abistamiskassa juhtimise kõrgemaks organiks.

Abistamiskassa liikmete *üldkoosolek* kinnitab kassa tööplaani ning sissetulekute ja väljaminekute eelarve, kuulab ära ja kinnitab kassa juhatuse aruanded ning revisjonikomisjoni aktid, määrab kindlaks liikmemaksude suuruse ja maksmise korra, liikmete abistamise korra ja ulatuse.

Üldkoosolek valib täidesaatva organi — abistamiskassa juhatuse. Juhatuse tööd kontrollib üldkoosoleku poolt valitud *revisjonikomisjon.*[1]

Kolhoosnikute vastastikuse abistamise kassad annavad oma liikmetele abi väga mitmesugustel juhtudel, nagu näiteks kolhoosi tootmistööl saadud vigastuse või haigestumise, töövõime püsiva kaotuse, raseduse ja sünnituse, töötaja surma ja mitmetel teistel puhkudel. Olenevalt vajadusest annavad abistamiskassad kas *pidevaid või ühekordseid toetusi, tagastamisele kuuluvaid või tagastamisele mittekuuluvaid laene.* 1957. aastal näiteks said meie vabariigis ühekordseid ja pidevaid toetusi kokku ligi 7000 abivajavat kolhoosiliiget. Kõrvuti abistamisega on kassad astunud vajaduse korral kolhoosi juhatuse ees samme kolhoosi liikme paigutamiseks kergemale tööle. Vastastikuse abistamise kassad üldreeglina ei anna abi neile oma liikmetele, kes mõjuvate põhjusteta ei ole osa võtnud kolhoosi tootmistööst.

Viimastel aastatel on põhilisemateks abistamise viisideks kujunenud kolhoosnikutele *süstemaatilise toetuse* ja *pensioni* maksmine. Esimesel juhul määratakse abi sõltumata ühismajandis töötamise kestusest. Selle korra kohaselt saavad vanaduse või töövõime kaotamise puhul ühtse toetuse kõik kolhoosiliikmed, vaatamata sellele, kui kaua nad on kolhoosis töötanud või kuidas ühistööst osa võtnud. Niisuguse korra järgi makstakse toetusi enamikus Keila rajooni kolhoosides ja mitmel pool mujal.

Teine tähtsamaid ja tunduvalt progressiivsemaid abistamise vorme on kolhoosnikutele pensioni maksmine. Selle vormi rakendamise juures võetakse juba arvesse, kuidas kolhoosi liige on ühistööst osa võtnud ja milline on tema tööstaaž kolhoosis. 1957. aastal said vabariigis pensioni ligi 4000 kolhoosiliiget-pensionäri. Eriti suur töö kolhoosiliikmetele pensioni määramisel on ära teh-

[1] Lähemalt kolhoosnikute ühiskondlike vastastikuse abistamise kassade organiseerimise, juhtimise ja asjaajamise kohta vt. H. G a i l a n, Põllumajandusliku artelli ühiskondliku vastastikuse abistamise kassa käsiraamat, Tallinn 1953.

tud Elva rajoonis, kus kõigis kolhoosides on vastu võetud pensioni maksmise eeskirjad, samuti Paide, Harju ja Tartu rajoonis.

Riikliku pensioniseaduse eeskujul on ka kolhoosnikute osas hakatud rakendama selliseid pensioniliike, nagu vanaduspension, invaliidsuspension ja pension toitja kaotuse puhul, võttes arvesse kolhoosliku ülesehitustöö iseärasusi. Meie vabariigi kolhoosides toimub kolhoosnikute pensioneerimine põhiliselt järgmistel alustel, mida on soovitanud ka Eesti NSV Sotsiaalkindlustuse Ministeerium ja Eesti NSV Põllumajanduse Ministeerium.

Vanaduspension määratakse kolhoosnikutele eluajaks: meestele 65 ja naistele 60 aasta vanuseks saamisel. Naistele, kes on sünnitanud 5 või enam last ja kasvatanud need vähemalt 8 aasta vanuseni, määratakse vanaduspension alates nende 55-aastaseks saamisest. Meeskolhoosnikutel, kes lähevad pensionile enne 1960. aastat (kui neil on vastav vanus), on nõutav 5 tööaasta olemasolu, s. t. kolhoosnikutele aastas kehtestatud normipäevade miinimum. Naiskolhoosnikutel on nõutav 4 tööaasta, eespool märgitud soodustatud tingimuste puhul aga 3 tööaasta olemasolu. Kui aga kolhoosnik ei ole mõnel aastal täitnud töövõimelistele kolhoosnikutele kehtestatud normipäevade miinimumi, siis tuleb ühe tööaasta saamiseks võtta juurde niimitu normipäeva järgmisest aastast (või järgmistest aastatest), kui palju jäi tal antud aastal puudu normipäevade miinimumist. Mehed, kes on sündinud 1885. aastal või varem, saavad pensioni, kui neil on vähemalt 3 tööaastat; naised, kes on sündinud 1890. aastal või varem, saavad pensioni 2 tööaasta olemasolu korral.

Kolhoosnikutele, kes on küll vanuses, mis annab õiguse vanaduspensionile, kuid kellel ei ole nõutavat arvu tööaastaid, võib määrata pensioni proportsionaalselt olemasolevatele tööaastatele, kuid tingimusel, et neil on vähemalt veerand nõutavaist tööaastaist.

Vanaduspension määratakse 30% suuruses kolhoosniku poolt keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arvust, kusjuures minimaalseks suuruseks on 6 ja maksimaalseks suuruseks saab olla 12 normipäeva kuus. Kolhoosnikutele, kes on eriti hästi töötanud, võib kolhoosnikute üldkoosolek määrata pensioni personaalselt. Pension makstakse välja sõltumata sellest, kas kolhoosnik on lõpetanud töötamise või töötab edasi.

Reas kolhoosides nähakse ette ka lisa põhipensionile neile kolhoosnikutele, kes pensioni määramisele eelnenud 10 aasta kestel on pidevalt viiel kalendriaastal ületanud aastase normipäevade miinimumi. Pensionilisa määratakse 5% suuruses keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arvust, kusjuures pension koos lisaga võib ületada 12 normipäeva kuus.

Invaliidsuspensionile on õigus neil kolhoosnikutel, kes kas töövigastuse, kutsehaiguse või üldhaigestumise tõttu on jäädavalt või pikemaks ajaks (üle 3 kuu) kaotanud töövõime kas osaliselt

või täielikult. Töövõime kaotuse teeb kindlaks arstlik konsultatsioonikomisjon.

Invaliidsuse puhul sõltub pensioni suurus invaliidsuse astmest ja põhjustest. Nii määratakse kolhoosnikule, kes töövigastuse või kutsehaiguse tagajärjel muutus töövõimetuks (mitte kõrvalabi vajavaks) invaliidiks, pension 30% suuruses keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arvust, kusjuures pensioni minimaalseks suuruseks on 6 ja maksimaalseks suuruseks 12 normipäeva kuus. Üldhaigestumise puhul on pensioni suurus sama invaliidsuse astme juures 25% keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arvust, kusjuures pensioni minimaalseks suuruseks on 5 normipäeva, maksimaalseks 8 normipäeva.

Invaliidsuspensioni puhul määratakse põhipensionile lisa samadel alustel kui vanaduspensionigi puhul.

Pension toitja kaotuse puhul nähakse ette neile surnud kolhoosniku töövõimetutele perekonnaliikmetele, kes olid tema ülalpidamisel. Töövõimetute perekonnaliikmete hulka kuuluvad esmajoones surnu lapsed, vennad, õed, lapselapsed, kes ei ole saanud 16 aastaseks (õpilased kuni 18 aastat) või sellest vanemad, kui nad on muutunud invaliidideks enne 16. eluaastat (seejuures vennad, õed ja lapselapsed tingimusel, kui neil ei ole töövõimelisi vanemaid; isa, ema, naine või mees sel juhul, kui nad on jõudnud kõrgesse ikka — mehed üle 65, naised üle 60 eluaasta, või kui nad on kõrvalabi vajavad või töövõimetud invaliidid; üks vanematest või abikaasa, sõltumata vanusest ja töövõimest, kui ta hooldab surnud toitja lapsi, vendi, õdesid või lapselapsi, kes ei ole saanud 8 aastaseks; vanaisa ja vanaema, kui puuduvad isikud, kes on seaduse järgi kohustatud neid ülal pidama).

Kui kolhoosnik suri töövigastuse või kutsehaiguse tagajärjel, määratakse toitja kaotuse puhul pension sõltumata tööaastaist. Üldhaigestumise tagajärjel surnud kolhoosnikute perekondadele määratakse pension, kui toitjal olid surmapäevaks invaliidsuspensioni määramiseks vajalikud tööaastad välja töötatud.

Toitja kaotuse puhul arvutatakse pension toitja poolt keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arvust, millest toitjale pensioni arvestati või millest tal tuleks invaliidsuspension arvestada. Pensioni suurus sõltub toitja surma põhjusest ja töövõimetute perekonnaliikmete arvust. Toitja kaotuse puhul makstava pensioni lisa määratakse nagu vanaduspensioni puhul.

Kui kolhoosniku perekonda kuuluvad lapsed on kaotanud mõlemad vanemad, määratakse igale orvule kuupensioniks 30% vanemate poolt keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arvust, kusjuures pensionilisa ei määrata. Orbudele määratakse pension sõltumata vanemate tööstaažist kolhoosis.

Tööaastaid arvestatakse kolhoosnikutele iga kalendriaasta eest vastavalt sellele, millise osa töövõimelistele kolhoosnikutele samaks aastaks kehtestatud normipäevade miinimumist kolhoosnik tegelikult välja töötas. Kalendriaasta, mille jooksul kolhoosnik

töötas välja töövõimelistele kolhoosnikutele kehtestatud normipäevade miinimumi, loetakse üheks tööaastaks. Kui kolhoosnik töötas teises kolhoosis liikmena, arvestatakse see aeg (ülalmainitud normipäevade miinimumi arvestades) tööaastate hulka tingimusel, et kolhoosnik asus teise kolhoosi tööle 1 kuu jooksul pärast eelmisest kolhoosist lahkumist.

Peale selle arvestatakse tööstaaži hulka veel: teenistusaeg Nõukogude armees, kui pensionitaotleja asus pärast armeest vabanemist kolhoosi tööle (liikmeks) 3 kuu jooksul; samuti töötamine riiklikes asutustes ja ettevõtetes, kui kodanik asus kolhoosi tööle ja astus kolhoosi liikmeks 1 kuu jooksul; õppeaeg põllumajanduslikes erikoolides, kesk- ja kõrgemates õppeasutustes, kui ta pärast kooli lõpetamist asus kolhoosi tööle (liikmeks) 1 kuu jooksul.

Pensioni arvutamisel loetakse keskmiselt kuu jooksul väljatöötatud normipäevade arvuks kas pensionile minekule eelnenud kalendriaastal keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arv või viimase viie kalendriaasta kestel (enne pensionile minekut) keskmiselt kuus väljatöötatud normipäevade arv kolhoosniku enda valikul, lähtudes sellest, kumb normipäevade arv on suurem.

Pensionile mineku aastaks loetakse see aasta, millal kolhoosnikul täitus 60 (naisel) või 65 (mehel) eluaastat, millal ta invaliidistus või millal toitja suri.

Neis kolhoosides, kus on mindud üle otsesele rahalisele tasule, võetakse pensioneerimisel aluseks füüsilised tööpäevad ja tööpäevadele langev tasu. [1]

Kolhoosnikute vastastikuse abistamise kassade tegevuspraktika näitab, et seal, kus kassade tegevus on hästi korraldatud, kus kolhooside juhatused eraldavad õigeaegselt ja täies ulatuses vahendeid abistamisfondi, kassade juhtimisega tegelevad ka kohalikud nõukogude organid ja rahvasaadikud, seal on vanade ja töövõimetute kolhoosiliikmete vanaduspäevad igati kindlustatud ja muretud.

Kohalikud nõukogud ja kolhooside riiklik juhtimine. Kuigi kolhoosid on end ise haldavad ettevõtted, ei tähenda see, et kohalike nõukogude organid ei tegeleks kolhooside tegevuse juhtimise ja suunamisega. Vastupidi — kolhooside organisatsioonilise ning majandusliku kindlustamise küsimused seisavad pidevalt partei ja nõukogude organite tähelepanu keskpunktis. Need edusammud kolhoosikorra arengus, mille üle võib õigustatult uhke olla, on osutunud võimalikuks tänu kommunistliku partei ja Nõukogude riigi igakülgsele abile ning toetusele, tänu kolhooside riiklikule juhtimisele. Riiklik abi ja juhtimine olid ja on kolhoositootmise arengu otsustavateks teguriteks.

Kolhooside riiklikku juhtimist iseloomustab see, et nõukogude

---

[1] Lähemalt kolhoosnikute pensioneerimise kohta vt. H. Gailan, Kolhoosnikute pensioneerimisest ja abistamisest, Tallinn 1958.

organid juhivad ja suunavad kolhooside tegevust kolhooside endi organite kaudu, mitte aga neist mööda minnes. Kolhooside riiklik juhtimine ühendatakse kolhoosnikute laialdase isetegevuse ja omaalgatusega kolhoosisiseste küsimuste lahendamisel, ühendatakse kolhoosidemokraatiaga.

Kolhooside juhtimine ja nende tegevuse suunamine toimub mitut moodi. See toimub nii kolhoosidele abi osutamise teel kaadri valikul, materiaalse, finantsilise ja organisatsioonilise abi osutamise kui ka vastavate õigusaktide vastuvõtmise teel.

Nagu kehtiv seadusandlus ja nõukogude töö praktika näitavad, rakendavad kohalikud nõukogud ning nende organid põhiliselt kahesuguseid vorme: organisatsioonilisi ja õiguslikke, kuna kolhooside finantsilist ja tootmistehnilist abistamist teostavad selleks moodustatud spetsiaalsed asutused ja ettevõtted (pangaasutused, remondi- ja tehnikajaamad jt.).

Rajooni- ja külanõukogude ning nende täitevkomiteede *organisatsioonilise töö vormid* kolhooside juhtimisel on äärmiselt mitmekesised, kusjuures nõukogude töö praktika neid järjest juurde loob, täiustab ja edasi arendab. Et saada süstematiseeritud ülevaadet, võib need organisatsioonilise töö vormid jagada nelja rühma: 1) vormid, mis on seotud kolhooside organisatsioonilise abistamisega (abi tootmis- ja finantsplaani koostamisel, toodangu omahinna arvestuse sisseviimisel, töönormide ja -hinnete väljatöötamisel, eesrindlike kogemuste juurutamisel jne.); 2) vormid, mida rakendatakse kolhooside tegevuse kontrollimiseks (aruannete ärakuulamine, tegelik kontroll kohtadel, aruandlus jne.); 3) vormid, mida kasutatakse sotsialistliku võistluse organiseerimiseks kolhooside vahel (võistluse tulemustest kokkuvõtete tegemine, bülletäänide väljaandmine jt.); 4) vormid, mida rajooni- ja külanõukogud ning nende täitevkomiteed kasutavad kasvatus- ja selgitustöö tegemiseks kolhoosides, et mobiliseerida kolhoosnikuid partei ning valitsuse poolt kavandatud ülesannete täitmisele (lektooriumid, ekskursioonide korraldamine eesrindlikesse majanditesse, saadikute ja täitevkomitee töötajate vestlused kolhoosnikutega, küsimuste-vastuste õhtute korraldamine jpt.).

Kolhooside riikliku juhtimise õiguslikeks vormideks on rajooni- ja külanõukogu ning nende täidesaatvate ja korraldavate organite otsused ja korraldused. Nagu kõigi teiste organite, nii ka rajooni- ja külanõukogude aktides tuleb arvestada kolhooside juhtimise iseärasusi, seda, et kolhoosid lahendavad kõik kolhoosisisesed küsimused ise ning nõukogude organitel puuduvad administratiivsed õigused kolhooside suhtes.

Vastavalt sellele on kolhooside riikliku juhtimise praktikas kujunenud välja kolm meetodit: 1) otsese reguleerimise meetod; 2) soovitusmeetod ja 3) sanktsioneerimismeetod.

Kohalike nõukogude ja nende täitevkomiteede aktid võivad sisaldada *otseseid täitmiseks kohustuslikke direktiive,* selleks et tagada riiklike maksukohustuste ning varumisplaanide täitmine,

kolhoosidemokraatiast kinnipidamine, agrotehniliste, zootehniliste, veterinaar- ja tuletõrje- ning teiste eeskirjade täitmine. Samuti on kohustuslik iseloom neil nõukogude organite aktidel, millega peatatakse või tühistatakse kolhoosiliikmete üldkoosoleku, volinike koosoleku ja juhatuse otsused, mis on vastuolus seadusega või artelli põhikirjaga. Nende õigusaktide hulka, mis sisaldavad kohustusliku iseloomuga juhiseid, kuuluvad samuti rajooninõukogude täitevkomiteede üldkohustuslikud otsused, mille rikkumise eest nähakse ette administratiivkaristuse kohaldamine. Neis otsustes võib olla ka ettekirjutusi, mis on adresseeritud kolhoosidele.

Teistsuguse iseloomuga on kohalike nõukogude ja nende täitevkomiteede need õigusaktid, kus reguleeritakse kolhoosisiseseid suhteid — töö organiseerimise, töö tasustamise, tulude jaotamise jt. küsimusi. Neil juhtudel kõrgemad riigihaldusorganid määravad kindlaks ainult põhiprintsiibid, jättes nende elluviimisega seotud konkreetsed küsimused ja vormid kolhooside endi lahendada. Juhiseid neis küsimustes ei anta harilikult kohustuslike direktiivide vormis, vaid *soovituste* (nõuannete) kujul.

Kuid on ka terve rida kolhoosiorganite poolt vastu võetud akte, mis saavad juriidilise jõu pärast nende *sanktsioneerimist* riigiorganite poolt. Sanktsioneerimise eesmärk seisab selles, et kontrollida, kas kolhooside põhikirjad, tootmis- ja finantsplaanid ning teised kolhooside tähtsamad aktid on seaduslikud. Kolhoosiliikmete üldkoosoleku või volinike koosoleku otsuste sanktsioneerimine toimub kolmes vormis — kinnitamise, registreerimise ja läbivaatamise kujul. Sanktsioneerimismeetodit kolhooside riiklikul juhtimisel kasutavad peamiselt rajooninõukogude täitevkomiteed.

Rajooninõukogude täitevkomiteed teostavad järgmisi funktsioone kolhooside juhtimisel ja suunamisel: 1) kinnitavad kolhooside revisjonikomisjonide koosseisud, maaparandustööde projekti ja eelarve; 2) registreerivad kolhooside põhikirju ja muudatusi neisse; 3) vaatavad läbi kolhooside tootmis- ja finantsplaanid ning aastaaruanded, kolhoosnikute kaebused artellist väljaheitmise asjus, kolhooside üldkoosoleku otsused ühinemise või jagunemise kohta; 4) registreerivad kolhooside ja maaparandusjaamade vahel sõlmitud lepinguid; 5) lahendavad kolhoosidevahelisi vaideid maa küsimustes; 6) tühistavad kolhooside üldkoosoleku, volinike koosoleku või juhatuse ebaseaduslikke otsuseid jne.

Rajooninõukogude täitevkomiteede osatähtsus ja vastutus kolhooside juhtimisel suurenes eriti pärast masina-traktorijaamade reorganiseerimist ja tehnika müümist kolhoosidele. See tingis vajaduse uue lüli — põllumajanduse inspektsioonide — loomise järele rajooninõukogude täitevkomiteede koosseisus.

Põllumajanduse inspektsioon allub oma tegevuses ühelt poolt rajooninõukogu täitevkomiteele ja teiselt poolt Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumile. Inspektsiooni juhib inspektsiooni juhataja, kes on ühtlasi rajooninõukogu täitevkomitee esimehe asetäitja.

Rajooni põllumajanduse inspektsiooni põhieesmärgiks ja -ülesanneteks on: põllumajandusliku tootmise edasise tõusu organiseerimine ja kindlustamine rajooni kolhoosides, sovhoosides ja teistes põllumajanduslikes ettevõtetes eesrindlike kogemuste ning põllumajandusteaduse saavutuste juurutamise alusel; seemnekasvatuse ja tõuaretustöö organiseerimine; maakorralduse ning maade ja metsade riikliku arvestuse organiseerimine; järelevalve organiseerimine abinõude tarvituselevõtmise üle põllumajanduslike taimede kahjurite ja haiguste tõrjeks; kolhooside abistamine raamatupidamise töö korraldamisel ning aasta- ja kvartaliaruannete koostamisel. [1]

Nende ülesannete täitmiseks on rajoonide põllumajanduse inspektsioonidele pandud:

a) kolhooside, sovhooside ja teiste põllumajanduslike ettevõtete tootmistegevuse kontrollimine, vajalike abinõude väljatöötamine ja ellurakendamine põllumajandusliku tootmise parandamiseks rajoonis;

b) eesrindlike töömeetodite üksikasjaline tundmaõppimine, üldistamine ja juurutamine, selleks vajalike konverentside ja nõupidamiste korraldamine, eesrindlike kogemuste alal materjalide ettevalmistamine ajakirjanduses ja eribülletäänides avaldamiseks;

c) rajooni põllumajanduse spetsialistide vahetu juhtimine, ettepanekute tegemine põllumajandusliku kaadri valikul, paigutamisel ja ettevalmistamisel, rajooni tööle suunatud spetsialistide jaotamine;

d) põllumajanduses sotsialistliku võistluse organiseerimine ja selle käigu analüüsimine, samuti võistluse kokkuvõtete tegemine;

e) rajooni põllumajandusnäituste korraldamine, eksponaatide valik ja ettevalmistamine vabariiklikule näitusele;

f) osavõtt riiklike plaanide teatavaks tegemisest majandeile, tootmis- ja finantsplaanide õige koostamise organiseerimine majandeis ning kontroll nende plaanide täitmise üle;

g) koos remondi- ja tehnikajaamadega abinõude väljatöötamine ja ellurakendamine mehhanismide ratsionaalseks kasutamiseks, uue tehnika juurutamiseks ja mehhaniseerimistaseme tõstmiseks kõigis põllumajandusharudes;

h) rajooninõukogu täitevkomiteele ettepanekute esitamine rajoonile eraldatavate masinate, väetiste, jõusööda, ehitusmaterjalide ja teiste fondide jaotamise kohta ning kontroll nende saabumise, sihipärase realiseerimise ja kasutamise üle;

i) ehitus- ja elektrifitseerimisalaste küsimuste lahendamine rajooni ulatuses kolhooside ehituse osakonna ja temale alluvate asutuste kaudu;

j) ettepanekute esitamine rajooninõukogu täitevkomitee juures

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 2. septembril 1958 kinnitatud «Eesti NSV rajoonide põllumajanduse inspektsioonide põhimäärus», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 12, art. 186.

asuva tootmistehnilise nõukogu kokkukutsumiseks, nõukogule läbivaatamiseks küsimuste ettevalmistamine ning tootmistehnilise nõukogu tehnilise asjaajamise kindlustamine.

Põllumajanduse inspektsiooni üheks põhiliseks ülesandeks on eesrindlike kogemuste üldistamine ja rakendamine ning põllumajandusteaduste saavutuste juurutamine. Seoses sellega peab Eesti NSV Põllumajanduse Ministeerium otstarbekohaseks, et igal põllumajanduse inspektsioonil oleks rajoonis üks kolhoos või sovhoos, kus võiks katsetada uusi agro- ja zootehnilisi võtteid, et neid siis juba kohapeal läbiproovitult propageerida. Need võiks välja arendada mustermajandeiks, kust teised majandid saaksid uut ja kasulikku õppida tegelikkuse eeskujude abil. Neis majandeis oleks sobiv korraldada põllumajanduslikke konverentse ja nõupidamisi. Muidugi ei tule need mustermajandid välja kujundada sel teel, et neile antakse teiste arvel rohkem mineraalväetisi, jõusööta ja muid soodustusi. Kõik, mida tahetakse teistele soovitada, peab olema saavutatud nendega võrdsetes tingimustes.

Tähtis koht kolhooside juhtimisel kuulub ka k ü l a n õ u k o g u d e l e ja nende täidesaatvatele ning korraldavatele organitele. Vastavalt Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogude põhimäärusele [1] peavad külanõukogud osutama kolhoosidele igakülgset *kaasabi* põllukultuuride viljakuse tõstmisel ja loomakasvatuse arendamisel, tootmise mehhaniseerimisel ja elektrifitseerimisel, sisemiste reservide mobiliseerimisel tootmisülesannete täitmiseks; *organiseerima* sotsialistlikku võistlust kolhooside vahel ning eesrindlike tootmiskogemuste levitamist; *võtma tarvitusele abinõud* põllumajanduslike tööde õigeaegseks ja kõrgetasemeliseks läbiviimiseks; *kontrollima* tootmis- ja finantsplaanide täitmist, põllumajandustehnika kasutamist ja hoidmist, maakasutamise korrast kinnipidamist, artelli põhikirja täitmist jne.

Nagu nähtub, on külanõukogude ülesanded kolhooside juhtimisel küllaltki ulatuslikud ja mitmekesised. Neid ülesandeid iseloomustab see, et nende realiseerimine nõuab ulatuslikku organisatsioonilist tööd kolhoosides. Võib öelda, et peamine külanõukogude töös kolhooside juhtimisel seisabki neile igakülgse *organisatsioonilise* abi osutamises.

See tuleneb, esiteks, külanõukogude asendist kolhoose juhtivate riigiorganite süsteemis. Olles kolhoosidele kõige lähemaiks riigiorganeiks, on külanõukogudel ja nende täitevkomiteedel kõik võimalused igapäevaseks laiahaardeliseks organisatsiooniliseks tööks kolhoosides. Nad ei organiseeri ainult oma, vaid ka kõrgemalseisvate organite otsuste täitmist.

See tuleneb, teiseks, sellest, et külanõukogude ülesandeks ei ole finantsilise ning materiaalse ja tehnilise abi osutamine kolhoosidele. Seda teevad rajooniorganid, remondi- ja tehnikajaamad. Külanõukogude ülesanne on teine — osutada kolhoosidele organi-

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 3, art. 32.

satsioonilist abi, valvata selle üle, kuivõrd ratsionaalselt kasutavad kolhoosid oma ja riigi vahendeid, mobiliseerida kolhoosnikud juba määratud ülesannete täitmisele ja põhikirjast kinnipidamisele.

§ 3. Remondi- ja tehnikajaamad

Vastavalt NSV Liidu kolhoosikorra edasiarendamise ja masina-traktorijaamade reorganiseerimise seadusele on vabariigi masina-traktorijaamad kujundatud ümber remondi- ja tehnikajaamadeks. Remondi- ja tehnikajaamade funktsioonid erinevad põhiliselt oma eelkäijate — masina-traktorijaamade funktsioonidest.

Olles kogu tehnika omanikuks, ei teinud masina-traktorijaamad üksnes lepingus ettenähtud tööd, vaid teostasid ühtlasi kolhooside majanduslikku ning teatud etappidel ka poliitilist juhtimist poliitosakondade kaudu. See oli vajalik kolhoosikorra arengu teatud etapil. Kas oleksid meie vabariigis 1948.—1949. aastal loodud kolhoosid, mis algul olid majanduslikult ja organisatsiooniliselt nõrgad, suutnud endale soetada vajalikul hulgal ajakohast tehnikat, remonditöökodasid ja mehhanisaatorite kaadrit ning sellega paralleelselt tegelda tootmistegevuseks äärmiselt vajalike tootmishoonete ehitamise, suurte maaparandus-, elektrifitseerimis- ja muude töödega? Loomulikult mitte. Piisab, kui märgime, et ainuüksi masina-traktorijaamade tehnika ja hoonete soetamiseks on Nõukogude riik meie vabariigis aastail 1944—1957 kulutanud üle 450 miljoni rubla. See tähendab, et riik tuli meie kolhoosidele appi peaaegu poole miljardi suuruse summaga ja aitas seega kiirendada kolhooside tootmistehnilise baasi väljakujundamist. Niisama oluline põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise perioodil oli see abi, mida partei ja valitsus kolhoosikülale masina-traktorijaamade kaudu andsid uute tootmissuhete väljakujundamiseks ja kaadri kasvatamiseks. Masina-traktorijaamad olid selleks poliitiliseks jõuks, mis aitas suunata kolhooside arengut vastavalt kogu rahvamajanduse huvidele.

Praegu, kus kolhoosid on organisatsiooniliselt ja majanduslikult tugevnenud, kus kolhoosidel on kogenud kaader ja suurenenud nende sissetulekud, on tekkinud teistsugune olukord. Traktorite ja teiste masinate põhiline osa on siirdunud nüüd kolhoosidesse. 807 vabariigi kolhoosist tegid juba 1958. aasta kevadkülvi oma tehnikaga üle 530 majandi. Remondi- ja tehnikajaamadesse jäävad ainult need masinad, millede pidamine ei ole ühe kolhoosi tingimustes kasulik. Samuti on mehhanisaatorite, agronoomide ja zootehnikute põhikaader koondunud kolhoosidesse. Loomulikult ei saa remondi- ja tehnikajaamad nendes tingimustes pretendeerida juhtivale seisundile kolhooside suhtes. Nad on isemajandamise alusel töötavad riiklikud ettevõtted.

Remondi- ja tehnikajaamade üheks põhiülesandeks on kolhooside, sovhooside ja teiste majandite traktoripargi ning autode remontimine.[1] Kolhooside remondibaasi praegust olukorda arvestades tuleb kolhooside ja samuti sovhooside traktorite kapitaalremondi, autode keskmise remondi ning keeruliste põllutöömasinate remondi tegemine panna remondi- ja tehnikajaamadele. Kolhoosides aga toimub tehniline hooldamine, jooksev remont ja lihtsamate põllutööriistade remontimine.

Remondi- ja tehnikajaamade remonditöökodades tuleb välja kujundada alaline kvalifitseeritud kaader, et remonttöid oleks võimalik teha järjest paremini, kvaliteetsemalt ja odavamalt. On tarvis korraldada tähtsamate ja defitsiitsemate masinaosade, nagu traktorite tagasilla korpused, käigukastikorpused, plokikaaned, kärude raamid jne., restaureerimist. Iga remondi- ja tehnikajaama juurde on vaja luua korralik tagavaraosade, vahetusfondi agregaatide ja sõlmede ladu, samuti tublide mehaanikute juhtimisel töötavad hästisisustatud liikuvad remonditöökojad, mis vastava väljakutse korral suudaksid kõigile majandeile anda kiiresti ja hästi vajalikku abi.

Remondi- ja tehnikajaamade teiseks tähtsamaks ülesandeks on kolhooside ja sovhooside teenindamine nende masinatega, mis majandeil endil puuduvad, andes need lepingu alusel kolhoosi juhatuse või sovhoosi administratsiooni käsutusse, kes vastutavad täielikult masinate heaperemeheliku ja tootliku kasutamise eest. Samuti on remondi- ja tehnikajaamadele pandud tehnilise järelevalve funktsioonid. Tehnilise järelevalve inspektorite kaudu tuleb sisse seada range kontroll kolhooside ja sovhooside masina- ja traktoripargi õige ekspluateerimise üle, sest selles osas esineb suuri puudusi.

Inspektorite kohus on kontrollida traktorite, põllutöömasinate ja -riistade remondi kvaliteeti, masinate tehnilist seisukorda ja nende hooldamist. Inspektoritel on õigus keelata nende masinate ekspluateerimine, mille seisukord nõuab tehnilist hooldamist, ülevaatust või remonti; nad võivad traktoriste, kombainereid ja masiniste madalamasse klassi viia traktorite, kombainide ja põllutöömasinate tehnilise ekspluateerimise reeglite rikkumise pärast, võtta neilt tehnilise ekspluateerimise reeglite jämeda rikkumise tõttu ära traktorite ja kombainide juhtimise loa ja kõrvaldada neid töölt. Inspektor võib nõuda kolhooside ja sovhooside juhtivatelt töötajatelt rahalisi trahve, kui ei täideta nende juhtnööre masina- ja traktoripargi tehnilise ekspluateerimise parandamise kohta.

Kolmandaks on remondi- ja tehnikajaamadele pandud kolhooside, sealhulgas ka kalurikolhooside, sovhooside ja teiste põllu-

[1] Vt. Kolhoosikorra edasiarendamise ja masina-traktorijaamade reorganiseerimise seadus, Tallinn 1958, lk. 68; samuti Eesti NSV remondi- ja tehnikajaamade põhimäärus, «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 13, art. 202.

majanduslike ettevõtete materiaalne ja tehniline varustamine[1]. Kolhoosid ja sovhoosid saavad remondi- ja tehnikajaamade kaudu osta endale traktoreid ja iseliikuvaid šassiisid, kombaine, veo-, sõidu- ja spetsiaalseid autosid, auru-jõumasinaid, remondiseadmeid, kaale, küttekatlaid, radiaatoreid, musti ja värvilisi metalle remondi- ja ekspluatatsioonivajadusteks, naftasaadusi, mineraal-, lubi- ja bakterväetisi, mürkkemikaale, mineraalsöötasid, tuletõrjevahendeid jne.[2]

Kolhooside ja sovhooside materiaalse ja tehnilise varustamise selline ümberkorraldus võimaldab isegi olemasolevate materiaalsete võimaluste piirides märksa parandada põllumajanduse varustamist. Sellega likvideeriti vastutamatuse õhkkond ning oma kohustuste teiste ölgadele veeretamise võimalus, mida põhjustas mitmete varustusorganisatsioonide olemasolu enne masina-traktorijaamade reorganiseerimist.

Põllumajanduse varustamise ümberkorraldamine tõstab suuresti kohalike nõukogude organite, eriti rajooniorganite vastutust ja tingib seda, et igasse rajooni tuleb luua korralik laomajandus, ehitada kiiresti raudteejaamadesse remondi- ja tehnikajaamade mineraalväetiste laod jne. Remondi- ja tehnikajaamade kaudu hakkavad kolhoosid ja sovhoosid saama ka uusi masinaid, mis loob paremad võimalused just meie olude kohase tehnika juurutamiseks. Ühtlasi püstitab see ülesande Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule hakata tootma kohalikele tingimustele vastavat tehnikat. Uue tehnika tutvustamiseks aga on tarvis organiseerida remondi- ja tehnikajaamades vastavaid näitusi.

Remondi- ja tehnikajaamade ülesannetesse kuulub veel kolhoosidega sõlmitavate lepingute alusel üksikute spetsiaaltööde ja muude tööde tegemine, kolhoosidele abi osutamine uue tehnika kasutusele võtmisel ning teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste juurutamisel masina-traktoripargi korrashoiu ja kasutamise alal, samuti mehhanisaatorite kaadri kvalifikatsiooni tõstmisel.

Rahvasaadikute ülesanne seisab selles, et aidata leida teid ja võimalusi mahajäänud kolhooside kiireks edasijõudmiseks, samuti selleş, et omapoolse kaasabiga tagada uute riiklike ettevõtete — remondi- ja tehnikajaamade — edukas tegevus.

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 19. augusti määrus «Eesti NSV põllumajanduse materiaalse ja tehnilise varustamise korrast».

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 12. juuli määrus «Masinate, seadmete, materjalide ja muude tootmisotstarbeliste kaupade nomenklatuurist, milliste müük pannakse remondi- ja tehnikajaamadele».

§ 4. Sovhoosid

Põllumajanduse uue tõusu saavutamiseks on peale kolhoosikorra edasiarendamise ja masina-traktorijaamade reorganiseerimise äärmiselt vajalik sovhooside kui riiklike põllumajanduslike ettevõtete edasine tugevdamine ja nende osatähtsuse tõstmine.

Eesti NSV sovhoosid on viimaste aastate jooksul kiiresti edasi arenenud ja nende panus meie põllumajanduse saavutustesse ei ole väike. Võrreldes kolhoosidega on sovhoosid kõrgema ühistamise astme ja tootmise kõrgema organiseerimistasemega ettevõtted. Nad on olnud kolhoosidele kollektiivsete töömeetodite ja sotsialistliku töödistsipliini heaks kooliks. Nagu viimaste aastate kogemused tunnistavad, on sovhoosidel avaraid võimalusi põllumajandussaaduste tootmise suurendamiseks. Sovhoosid peavad ka edaspidi etendama seda osa, millele osutas V. I. Lenin, — näitama kultuurse majapidamise eeskuju. Nad peavad olema täiuslikumate tootmismeetodite ja kõrge maaviljeluskultuuri taimelavaks, eeskujuks kolhoosidele võitluses tööviljakuse tõstmise eest.

Kuid kuni viimase ajani olid paljude sovhooside maavaldused liiga väiksed, mis pidurdas sovhoosimajanduse arendamist. Meie sovhooside tootmise põhisuunaks on intensiivne loomakasvatus, mis kiiresti arenedes nõudis üha suuremates kogustes kohalikke söötasid. Söötade tootmise järsku suurendamist takistas aga maa vähesus. Selline olukord sundis sovhoose asuma ostusöötade ülemäära suure kasutamise ebaratsionaalsele teele. Veel 1957. aastal katsid sovhoosid oma majapidamises toodetud söötadega ainult 63% loomade üldisest söödakulutusest. 28% piima kogutoodangust ja 54% sealiha kogutoodangust saadi ostusöötade arvel.[1]

Selleks, et sovhoosid suudaksid täita neile pandud ülesandeid, oli vaja laiendada sovhooside valdusi, teha neist igas suhtes eesrindlikud sotsialistlikud suurmajapidamised. Sellele teele asutigi. Sovhooside maavalduste suurendamine ja uute sovhooside loomine toimus ja toimub nende kolhooside maade arvel, kes avaldasid soovi reorganiseeruda sovhoosideks või anda osa maast sovhoosidele. Siinjuures tuleb rõhutada seda, et kolhooside maavalduste vähendamine või nende reorganiseerimine sovhoosideks on toimunud ja saab toimuda üksnes vastava kolhoosi üldkoosoleku otsuse alusel, kusjuures üldkoosolekust peab osa võtma vähemalt $^2/_3$ kolhoosi liikmete üldarvust. Üldkoosoleku otsus kuulub kinnitamisele rajooninõukogu täitevkomitees.

Kolhoosimaade ja ühisvara üleandmine sovhoosidele toimub kooskõlas NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NLKP Keskkomitee poolt 3. mail 1957 kinnitatud «Kolhooside reorganiseerimisel sovhoosideks kolhooside maade ja ühisvara sovhoosidele üleandmise korra ning kolhoosnikutega arvelduste pidamise korra määrusti-

[1] Vt. «Eesti Kommunist» 1958, nr. 5, lk. 31.

kuga»[1]. Selle määrustiku kohaselt antakse reorganiseeritavate kolhooside vara üle tasuta. Mis puutub aga normipäevatasu väljamaksmisega, arveldustega asutuste, ettevõtete ja organisatsioonidega ning kolhooside võlgade tasumisega seotud kuludesse, siis kaetakse need riiklike vahendite arvel.

Ajavahemikul 1956—1958 reorganiseeriti meie vabariigis osaliselt või täielikult ligemale 200 kolhoosi, mistõttu sovhooside maavaldus suurenes rohkem kui 3-kordselt. Kui 1955. aastal oli sovhooside valduses 165 000 ha maad, sellest põllumaad 47 000 ha, siis 1958. aasta algul oli sovhooside käes üle 525 000 ha, millest põllumaad oli ligemale 160 000 ha. 1958. aastal moodustati veel rida uusi sovhoose. Kõik varem Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu majandada olnud aiandus- ja nuumasovhoosid anti Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi juhtida. Praegu on sovhoosi keskmiseks suuruseks meie vabariigis 5000 ha, sellest põllumaad 1720 ha.

Sovhooside ülesandeks on viia nendele üleantud maad kiiresti vajalikku korda ja toota eeskätt oma majandis kasvatatud söötadega järjest rohkem odavaid loomakasvatussaadusi, köögivilju ja söögikartuleid, kindlustada isemajandamise tugevdamise ja toodangu omahinna alandamise teel majapidamise kõrge tulukus. Eriti peab suurenema piima tootmine. Kui 1957. aastal toodeti sovhoosides piima 80 600 tonni, siis 1965. aastal peab piimatoodang ulatuma 200 000 tonnini.[2]

Vabariigi seitsme aasta plaani näitajatest tuleneb, et kõik sovhoosid, olenemata sellest, millise täiendava kitsama tootmissuunaga üks või teine neist on, peavad kõigepealt kiiresti välja arendama intensiivse, suurele lüpsilehmade arvule rajatud piimatootmise põhisuuna. Seepärast tuleb kõige rohkem tähelepanu pöörata piimakarja kiirendatud suurendamisele, seda enam, et seni on osa vabariigi sovhoose piimatootmise kui põhiharu väljaarendamisega väga vähe tegelnud. Kuna piimakari nõuab pingsat pikemaajalist tööd karja taastootmise ja kohaliku söödabaasi laiendamise alal, siis eelistatakse sageli forsseerida ainult seakasvatust, mis peaasjalikult ostusöötadele rajatuna nõuab hoopis vähem vaeva ja tööd. Selline tendents on ebaõige, sest ta ei arvesta meie looduslikke tingimusi ega ole seetõttu majanduslikult põhjendatud.[3]

Uutes tingimustes, kus sovhooside arv ja maavaldused vabariigis on kasvanud, on täiesti uues valguses päevakorrale kerkinud ka sovhooside juhtimise küsimused. Varemalt, kui sovhoose oli vähem, lahendati kõik küsimused ministeeriumi poolt. Nüüd aga ei ole seda enam võimalik ega otstarbekohane teha, sest nii rajoonides kui sovhoosides endis on juba üles kasvanud kaader, kes on

[1] Vt. Законодательные и ведомственные акты по сельскому хозяйству, I, Москва 1957, lk. 194 jj.

[2] Vt. «Eesti Kommunist» 1958, nr. 5, lk. 31.

[3] Vt. EKP Keskkomitee II pleenumi materjalid, «Rahva Hääl» 15. aprillist 1958.

täiesti suuteline paljusid jooksva töö küsimusi kohapeal lahendama.

Paljudes rajoonides ongi juba rajooni nõukogud, nende täitevkomiteed ja rahvasaadikud hakanud sovhooside töö küsimustega tõsiselt tegelema. Eriti väärivad selles suhtes esiletoomist Rakvere, Elva, Harju, Tartu, Paide jt. rajoonid. Kuid kohati tuleb ette ka seda, et rajooniorganid pärast majanduslikult nõrkade kolhooside üleandmist sovhoosidele ei tunne nende sovhooside töö üle enam mingit muret. See on lubamatu.

Teiselt poolt on vajalik tõhustada ka sovhooside vahetut juhtimist, on vaja ühendada sovhooside ainujuhtimine töötajate laialdase osavõtuga sovhooside ees seisvate ülesannete lahendamisest. Häid võimalusi pakuvad selleks alalised tootmisnõupidamised,[1] sovhoosi tootmis- ja finantsplaanide ning töötulemuste läbiarutamine tööliste ja teenistujate koosolekutel, ametiühinguorganisatsioonide tegevuse aktiviseerimine ning neile antud õiguste täielik realiseerimine[2] jpt. Vaja on ainult need võimalused maksimaalselt ära kasutada.

VI peatükk

Kalandus

Kalandusele kuulub meie vabariigi rahvamajanduses tähtis koht. Kalanduse arendamiseks on meil soodsad looduslikud tingimused, sest Eesti NSV-d piiravad kolmest küljest suured veekogud: Läänest — Balti meri, põhjast — Soome laht, idast — Peipsi järv. Need veekogud moodustavad suure hulga lahtesid, lahekesi ja madalikke, kus leidub kaladel soodsaid kudemiskohti ning asupaiku. Kalarikkad on ka Eesti NSV saari ümbritsevad mereosad, samuti sisejärved ja jõed.

Eriti suuri edusamme on kalamajandus teinud nõukogude võimu tingimustes. Meie vabariigis on praegu üle 80 kalurikolhoosi, 23 kalatöötlemise ettevõtet, üle 100 kalavastuvõtupunkti ja laialdaste arenguperspektiividega ekspeditsioonipüügi valitsus. Aasta kalapüük on praegu umbes 60 000 tonni, s. o. üle 3 korra rohkem kui kodanluse võimutsemise päevil. 1965. aastaks peab aga kalapüük tõusma 2,3-kordseks, seda põhiliselt ekspeditsioonipüügi laiendamise arvel.

Kalanduse arendamisel kuulub tähtis koht püügivete ratsionaalsele kasutamisele ning veekogude majandamisele. Siinkohal tuleb aga märkida seda, et meie vabariigis on arendatud kalandust paljude aastate kestel ühekülgselt, peamiselt ainult kalapüügi ja -tööt-

---

[1] Vt. Tööstusettevõtte, ehituse, sovhoosi, masina-traktorijaama ning remondi- ja tehnikajaama alalise tootmisnõupidamise põhimäärus, Tallinn 1958.

[2] Vt. Ametiühingu käitis- ja kohaliku komitee õiguste põhimäärus, Tallinn 1958.

lemise suunas. Veekogude majandamise probleemidele, kalavarude kaitsmise ja taastootmise küsimustele pöörati teisejärgulist tähelepanu.

Kuid bioloogilised seaduspärasused ja kalapüügi arendamise praktilised kogemused sunnivad järeldama, et mitte ainult väikeveekogude ja sisemerede, vaid isegi avamere ja ookeanide kalavarud ei jää kaasaegse püügitehnika juures ammendamatuteks. Sellepärast on kõrge ja püsiva toodangu saamiseks tarvis kalapüüki teadlikult reguleerida, veekogusid teadlikult majandada. See eeldab terve rea abinõude komplekssет rakendamist, mis nõuab omakorda igale veekogule kindlat peremeest. Selle ja rea teiste veekogude majandamisega seotud oluliste küsimuste lahendamiseks kehtestas Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. aastal kaks määrust koos kalapüüki reguleerivate eeskirjadega.[1]

1958. aasta märtsi määruse kohaselt jagunevad Eesti NSV piirides asuvad veekogud üleliidulise, vabariikliku ja kohaliku tähtsusega veekogudeks.

Üleliidulise tähtsusega veekogudeks on: Balti meri koos Soome ja Riia lahega Eesti NSV territoriaalvete ulatuses, Pihkva ja Peipsi järv, Narva veehoidla ja Narva jõgi kogu pikkuses, Pärnu jõgi jõesuudmest kuni Sindi vabriku paisuni, Suur-Emajõe delta ja kõik Soome lahte suubuvad jõed, kuhu lähevad kudema lõhi ja mereforell, samuti Pidula jõgi, jõesuudmest kuni esimese koseni või esimese paisuni.

Vabariikliku tähtsusega veekogude hulka kuuluvad: Võrtsjärv, Kuremaa järv, Raigastvere järv, Pikkjärv, Prossa järv, Kaiavere järv, Elistvere järv, Saadjärv, Kaiu järv, Jõemõisa järv, Õisu järv, Veisjärv, Mäeküla järv, Ruhi järv, Keeri järv, Pangodi järv, Aheru järv, Ähi järv, Ermistu järv, Tõhela järv, Lohja järv, Suur-Emajõgi kogu pikkuses koos lisajõgedega 3 km pikkuses lisajõe suudmest, Elva jõgi suudmest kuni Keeri järveni ja kogu Suur-Emajõe vesikond, Timmkanali jõgi ja Mullugu-Suurlaht koos Nasva jõega.

Kõik ülejäänud veekogud kuuluvad *kohaliku tähtsusega veekogude* hulka.

Üleliidulise ja vabariikliku tähtsusega veekogusid annab kalurikolhoosidele ning teistele kalapüügiorganisatsioonidele, samuti põllumajanduslikele artellidele ja sovhoosidele lepingu alusel kasutada Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuv Riiklik Kalavarude Kaitsmise ja Taastamise ning Kalapüügi Reguleerimise Inspektsioon, kes peale kalavarude kaitsmise tegeleb ka kalakasvatusalase tööga.[2] Mis puutub aga kohaliku tähtsusega järve-

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 27. märtsi määrus «Eesti NSV veekogude paremast kalamajanduslikust kasutamisest» ja 1958. a. 31. detsembri määrus «Kalavarude kaitse ja taastamise tõhustamisest Eesti NSV veekogudes», «Eesti NSV Teataja» 1959, nr. 1, art. 12.

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 31. detsembril 1958 kinnitatud «Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Kalavarude Kaitsmise ja Taastamise Inspektsiooni põhimäärus», «Eesti NSV Teataja» 1959, nr. 1, art. 12.

desse, jõgedesse, kanalitesse, ojadesse ja tiikidesse, siis nende majandamise eest peab vastutama kohalike nõukogude täitevkomitee koos Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumiga.

Ülaltähendatud määrusega kohustati linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteesid võtma arvele kõik kohaliku tähtsusega veekogud, mis asuvad linna või rajooni piirides, ning kinnistama need kooskõlastatult Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumiga kolhoosidele, sovhoosidele ja teistele organisatsioonidele ratsionaalseks kalamajanduslikuks kasutamiseks.

Kolhoosid ja sovhoosid, kellele on kinnistatud veekogud, peavad välja töötama veekogude kalamajandusliku kasutamise plaanid ja iga kalendriaasta lõpuks esitama Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumile aruande iga veekogu kohta. Ülejäänud organisatsioonid ja spordiühingud esitavad need andmed Eesti Riiklikule Kalavarude Kaitsmise ja Taastamise ning Kalapüügi Reguleerimise Inspektsioonile.

Sel korral, kui veekogude valdaja ei taga veekogu plaanipärast kalamajanduslikku kasutamist ning muid lepingulisi tingimusi, kaotab ta õiguse selle kasutamiseks ja rajooninõukogu täitevkomitee kooskõlastatult Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumiga annab veekogu teisele valdajale. Kolhoosidel on lubatud kasutada neile kinnistatud veekogudest püütud kala kolhoosi üldkoosoleku äranägemise kohaselt. Ühtlasi on Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogul õigus müüa registreeritud kalamajandeid omavaile põllumajanduslikele artellidele, sovhoosidele ja organisatsioonidele vabadest ressurssidest võrgu- ja püüniste materjale, püügiriistu, paate ja kalastusmaterjale.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. aasta 27. märtsi määrusega keelati üldreeglina tööndusliк kalapüük põllumajanduslikele artellidele, sovhoosidele ja spordiorganisatsioonidele kinnistatud veekogudest, millede kohta ei ole kinnitatud kalamajanduslikke plaane. Ainult üksikutel juhtudel on tööndusliк püük lubatud ja sedagi ulatuses, mis on vajalik kalavarude reguleerimiseks või nende seisukorra uurimiseks ning vääriskalaliikide asustusmaterjali saamiseks. Sel korral võib tööndusliкku püüki teostada üksnes antud veekogu valdaja esindaja juuresolekul.

Sellega on loodud kindel alus kohalike veekogude plaanipärasele majandamisele. See on seda vajalikum, et kohalike veekogude kasutamisel on olnud seni tõsiseid puudusi, õigemini, «siniseid põlde» pole veel üldse pandud tulu tooma. See põllumajandusharu kolhoosides ja sovhoosides annab õige organiseerimise juures head tulu ega nõua suurt tööjõukulu. Teiste liiduvabariikide paljud kolhoosid kasutavad intensiivselt tiike ja veekogusid kalakasvatuseks, saades veepinna igalt hektarilt 10—15 tsentnerit kala ja kalatiigi igalt hektarilt 7000—10 000 rubla sissetulekut.[1]

[1] Vt. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu üleskutse põllumajanduse alal töötajatele, «Rahva Hääl» 21. jaanuarist 1958.

Väga paljude meie vabariigi kolhooside ja sovhooside piirides leidub järvi, jõgesid, ojasid, allikaid või tiike. Nende baasil on kalakasvatustiike võimalik luua ilma suurte kaevamistöödeta, ainult jooksva vee ülespaisutamisega sobivasse kohta. Nii näiteks on Harju rajooni «Oktoobri» kolhoosis Pudisoo jõesuu lähisel umbes 1,75 km pikkune, pooleldi kinnikasvanud vana jõesäng. Selle vähesel puhastamisel ja värske vee läbivoolu võimaldamisel sobiks see mahajäetud veekogu suurepäraselt karpkalade kasvatamiseks koos linaskitega. Sama rajooni Kuusalu kolhoosis leiduvad soodsad võimalused forellikasvatuse organiseerimiseks, sest ühismajandi piire läbib oja, kus juba elutsevadki jõeforellid. Kolhoosil on vähese kuluga võimalik vee ülespaisutamise teel luua forellitiigid. Selliseid «söötis» olevaid veekogusid leidub üle kogu vabariigi.

Samuti on meie kolhooside ja sovhooside maa-aladel palju järvi, mõnes koguni 2—3 või isegi rohkem, mis seisavad enamasti metsikus looduslikus seisundis või on kinnikasvamisohus. Niisugustes veekogudes elutseb peamiselt väheväärtuslik peenkala: ahven, kiisk, särg jt. Kõik need juba olemasolevad järved oleks kasulik viia kultuursesse seisukorda, muuta nad tulutoovaiks kalamajandeiks. Selleks on vaja veekogud puhastada, veetaimed niita ja väheväärtuslikud kalaliigid välja püüda. Puhastatud järve tuleks sisse tuua väärtuslikke kalaliike, näiteks hõbekokri, sasaane, karpkalu jt. vääriskalu. 1949. aasta suvel lasti Harju rajooni Maardu järvetaolisse tiiki ainult mõnikümmend hõbekokre. Lühikese ajaga on see kalaliik seal jõudsasti paljunenud. Hõbekokri on viidud aklimatiseerimise eesmärgil ka juba Saaremaa järvedesse.

Kohalikke veekogusid saab kasutada mitte ainult kalakasvatuseks, vaid ka veelindude kasvatamiseks. Meie vennasvabariikide aastatepikkune praktika on näidanud, et veelindude kasvatamine rööbiti kalakasvatusega on kolhoosidele ja sovhoosidele kasulik. Kogemused kinnitavad, et ühel veepinna hektaril on võimalik kasvatada 150—200 hane või parti ja saada kuni 200 kg kala. Kõige tagasihoidlikumate arvestuste järgi võrdub meie vabariigi põllumajanduslike artellide kasutuses olevate järvede pindala 2500 hektariga. Järelikult võib siin iga aasta kasvatada 375 000—500 000 parti ja hane ning saada kuni 5000 tsentnerit väärtuslikku kala.[1]

Need on suured reservid toiduainteressursside täiendamiseks meie vabariigis. Kohalike nõukogude ja nende saadikute ülesanne seisab selles, et pideva selgitus- ja organiseerimistööga tagada nende reservide kasutusele võtmine ning kohalike veekogude ratsionaalne majandamine. Seda esiteks. Teiseks on kalamajanduse arendamise huvides vajalik, et kohalikud nõukogud, nende täidesaatvad ja korraldavad organid ning rahvasaadikud osutaksid

[1] Vt. «Eesti Kommunist» 1955, nr. 3, lk. 42.

suuremat tähelepanu *kalapüügieeskirjade* rangele täitmisele ja võitlusele nende rikkujatega.

Kalapüügieeskirjade eesmärgiks on luua selline *kalapüügirežiim, mis kindlustab kalavarude laiendatud taastootmise.* Täiesti põhjendatult on 27. märtsil 1958. aastal kehtestatud kalapüügieeskirjades [1] keelatud traalpüük Pärnu lahes põhja pool Liunina—Tahkunina joont ning Pärnu lahe lähistel Liunina—Tahkunina joone ja Heinaste—Kübarsaare joone vahel ning Riia lahes loode pool joont, mis ühendab Sõrve tuletorni Sõmeri tuletorniga, 1. maist kuni 10. juulini; madalamal kui 20 m Soome ja Riia lahes ning Muhu väinas. Tuleks isegi kaaluda, kas kalavarude taastootmise huvides poleks õigem lõpetada üldse traalpüük Riia lahes ning suunata traallaevad Balti avamerele, kus nad ei sega kalade kudemist.

Üldse võib kalapüügieeskirjadega kehtestatud kalapüügikitsendused jagada kolme põhiliiki: 1) sätted, mis määravad kindlaks kohad, kus kalapüük on keelatud, samuti keeluajad; 2) sätted, mis keelavad noorkala väljapüüki; 3) sätted, mis piiravad kalapüügiks tarvitatavaid püügivahendeid ja -viise.

Vastavalt kalapüügieeskirjadele on keelatud igasugune kalapüük: a) koskede all 500 m ulatuses ja järgmiste paisude juures samas ulatuses: Pärnu jõel — Sindi, Kasari jõel — Kasari, Laastre, Vigala, Rumba, Teenuse ja esimesed paisud kõikidel merre suubuvatel jõgedel; b) kogu aasta jooksul järgmiste jõgede suudmeid ümbritsevatel veealadel: Pühajõgi, Pada, Kunda, Toolse, Selja, Mustoja, Loobu, Vääna, Keila, Valgejõgi, Pudisoo ja Pirita jõgi — 500 m ulatuses mõlemal pool jõesuud ja 500 m kaugusel mere suunas jne.

Samuti on keelatud: a) kala ja teiste veeloomade püügiks kasutada lõhke- ja mürkaineid, tulirelva, elektrivoolu, ahingut, tragi ja muid torkeriistu; b) enam kui $^2/_3$ jõe, oja, sidenõva või kanali laiusest sulgeda seisev- või ujuvpüünistega; c) ehitada igasuguseid tõkkeid jõgedel, ojadel, kanalitel ja sidenõvadel ning asetada loomuse kohtadesse seisevpüüniseid või taguda vaiu.

Seisevnootade üldpikkus ei tohi ületada Pärnu lahe lähistel Liu ja Tahkunina piirkonnas püügile asetatavatel nootadel 450 m ja teistes piirkondades — 600 m; nootade vahe ühes jadas peab olema vähemalt 300 m ja seisevnootade jadade vahe vähemalt 600 m, välja arvatud Soome laht, kus vahemaa nootade asetamisel on ette nähtud üksnes jadade vahel, mis peab olema vähemalt 400 m.

Kalapüügieeskirjad keelavad püüda, vastu võtta, töödelda ja säilitada kalu, mille mõõdud värskel kujul on: angerjal alla 45, lõhel alla 55, kohal alla 40, latikal alla 25, räimel alla 10, siial

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 27. märtsil 1958 kinnitatud «Eesti NSV kalapüügieeskirjad».

alla 27, vimmal alla 24 ja säinal alla 20 sm. Kalade mõõtu arvestatakse ninamikust kuni soomuskatte lõpuni.

Üheks oluliseks küsimuseks, mis peab seisma ka rahvasaadikute tähelepanu orbiidis, on tööstusettevõtete roiskvete probleem, mis pole veel seni leidnud lahendamist. Näiteks kalurite noorpõlv võib vaid vanade kalurite suust kuulda, et kunagi püüti Purtse jõesuudmest vääriskala ning ka kala nõudmas polnud vaja käia kes teab kui kaugel, kalaparved liikusid üsna ranna ligiduses. Nüüd pole enam ei seda ega teist. Kalurid on õigustatult pahased Kiviõli Kombinaadile, kes oma tööstuslike roiskvete juhtimisega Purtse jõe kaudu merre on reostanud püügivett ja tublisti ahendanud sealsete kalurite püügivõimalusi. Selliseid näiteid võib tuua teisigi.

Veekogude kaitseks nende reostamise eest roiskvetega kehtestas Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1956. aasta 24. novembri määrusega [1] korra, mille kohaselt puhastamata roiskvete juhtimise eest lahtistesse veekogudesse ja veejuhtmetesse võetakse vabariigis asuvatelt ettevõtetelt trahvi 20 kopikat puhastamata roiskvee kantmeetrilt. Trahvi puhastamata roiskvete ärajuhtimise eest määravad ja võtavad ettevõtetelt vabariikliku ja rajoonilise alluvusega linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteed või nende kohaliku majanduse osakonnad.[2]

Olulised muutused on toimunud meie põhiliste püügiorganisatsioonide — kalurikolhooside — *tootmistehnilise teenindamise* alal. Masina-traktorijaamade reorganiseerimine ning kolhooside tootmistehnilise teenindamise uue korra edukas rakendamine süvendas järjest enam kalurikolhooside liikmete veendumust, et masina-traktorijaamade eeskujul tuleks reorganiseerida ka mootor-kalapüügijaamad, mis organiseeriti ajavahemikul 1952—1954. Mootor-kalapüügijaamade organiseerimine kalurikolhooside ülesehitustöö sel etapil oli objektiivselt paratamatu, sest moodsa püügitehnika, traallaevade ja tehniliselt täiuslikumate suurpüüniste laiaulatuslik soetamine, mis oleks kindlustanud partei XIX kongressi direktiivides ettenähtud ülesannete täitmise kalapüügi arendamise osas, käis tol ajal veel noortele ja majanduslikult võrdlemisi nõrkadele kalurikolhoosidele üle jõu.

Tänu mootor-kalapüügijaamade teenindamisele suurenes kolhoosliku kalapüügi materiaalne ja tehniline baas kiiresti, kasvasid kalurikolhooside sissetulekud, tugevnes kaader. Võrreldes 1949. aastaga on kalurikolhooside jagamatud fondid suurenenud ligemale kolm korda, eesrindlikes kolhoosides aga 4—7 korda.

Seega praegused kalurikolhoosid oma miljoniliste sissetuleku-

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 1, art. 7.

[2] Trahvi võtmisel ja trahvisummade kasutamisel tuleb juhinduda NSV Liidu Rahandusministeeriumi 1956. a. 27. oktoobri eeskirjadest «Ettevõtete trahvimise korrast puhastamata roiskvete ärajuhtimise eest ja trahvi summade kasutamise korrast».

tega, suurte jagamatute fondide ja arvuka kaadriga ei ole üldse võrreldavad kolhooside arengu algperioodi majanduslikult nõrkade ja enamikus väikeste kalurikolhoosidega. Nüüd, millal kalurikolhoosid on võimelised tegema suuri kapitaalmahutusi ja muretsema endale täiuslikku püügitehnikat, sai ühtlasi küpseks kalurikolhooside tootmistehnilise teenindamise vormides põhjalike muudatuste tegemine.

See oli eriti vajalik seetõttu, et senisel kalurikolhooside materiaalse ja tehnilise teenindamise vormil oli positiivsete külgede kõrval suuri puudusi. Näiteks ilmnes, et kalurikolhooside ülemineku järel mootor-kalapüügijaamade teenindamisele kalurite tööviljakus tõusis ja tulud suurenesid, samal ajal kulutused, esmajoones aga materiaalsed kulutused ühe tsentneri püütud kala kohta ei vähenenud, vaid suurenesid. Seda põhjustas esiteks asjaolu, et püüniste arvu suurendamisel senistel püügialadel, samuti püügi laiendamisel uutele, vähem produktiivsetele püügialadele püütud kala hulk keskmiselt ühe püünise kohta langes, ja teiseks see, et materiaalse vastutuse printsiip ei leidnud küllaldast rakendamist kalapüügivahendite kasutamisel ja üldse materiaalsete kulutuste tegemisel kalapüügibrigaadides. Kalurid pidasid silmas ainult oma individuaalset töö- ja ajakulu ning selle töö kokkuhoid, mis on kulutatud püügivahendite ja muude materjalide valmistamiseks, neid eriti ei huvitanud. Võimalik oli see selletõttu, et kalurikolhoosid ei maksnud neile kasutamiseks antud püügivahendite eest mootor-kalapüügijaamadele tasu mitte vastavalt püügivahendite hulgale ja väärtusele, vaid kindla protsendina püütud kala vastuvõtuhinnast. Sellega oli seletatav ka materiaalse vastutuse ebapiisavus riiklike püügivahendite kasutamisel.

Siit tuligi mootor-kalapüügijaamade reorganiseerimise vajadus, mis viidi lõpule 1959. aasta 1. aprilliks. Olukorra parandamiseks kolhoosliku kalapüügi osas müüakse nüüd *ujuvvahendid ja püünised vahetult kalurikolhoosidele.* See suurendab kalurikolhooside osatähtsust ja vastutust kalapüügi alal, tagab püügivahendite ratsionaalsema kasutamise ja olemasolevate reservide mobiliseerimise püügitoodangu omahinna alandamiseks.

See on sammuks edasi kolhoosliku kalapüügi arendamisel ning kalurikolhooside edasisel organisatsioonilisel ja majanduslikul kindlustamisel.

Elamu- ja kommunaalmajandus

Nõukogude rahva korteriolude parandamine on käesoleval ajal üheks tähtsamaks ülesandeks, millele on suunatud partei ja Nõukogude valitsuse jõupingutused.

Selle ülesande lahendamisel on suur tähtsus ka meie vabariigis, sest Suure Isamaasõja ajal hävitasid saksa fašistid Eesti NSV-s ümmarguselt 1 654 000 m² elamispinda. Tallinnas purustati sõja ajal 46% ja Tartus 53% elamufondist, Narva linn purustati täielikult, suurel määral sai elamufond kannatada samuti teistes vabariigi linnades.

Sõjajärgseil aastail on Eesti NSV-s arenenud hoogne elamuehitus. Linnades ja töölisalevites on ehitatud ja taastatud ligikaudu 1 702 000 m² elamispinda. Põlevkivibasseinis on rajatud uued heakorrastatud sotsialistlikud tööstuslinnad ja alevid. Sõjaeelse perioodiga võrreldes moodustas Eesti NSV elamufond 1. jaanuari 1957. a. seisuga 103%.

Tarvidus elamispinna järele on aga uue elamispinna ehitamise ja ekspluatatsiooni andmise tempost tunduvalt suurem. See on seletatav meie vabariigi tööstuse kiire arenguga, linnaelanikkonna kiire kasvuga ning rahva ainelise ja kultuurilise taseme tõusuga.

Pöörde senisesse elamumajanduse olukorda toob NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1957. aasta 31. juuli määruse «Elamuehituse arendamisest NSV Liidus» elluviimine.[1] See määrus püstitab ülesande — organiseerida elamufondi selline iga-aastane juurdekasv, et lähema 10—12 aasta jooksul oleks täielikult likvideeritud elamispinna puudus meie maal.

Nimetatud määruse täitmiseks on Eesti NSV-s kavandatud abinõud, mis näevad ette elamispinna puuduse täieliku likvideerimise 1970. aastal ja elamispinna suurendamise vabariigis keskmiselt 9,5 m²-ni iga elaniku kohta 1970. aasta lõpuks.

Elamuehituse mahu ja ehitustempo enneolematu suurenemine meie maal on tihedas seoses linnade ja töölisasulate heakorrastamise ning kommunaalalase ehituse edasise kasvuga, sest uute elamukvartalite juurdeehitamisega on tarvis laialdaselt rajada ka vee-, kanalisatsiooni-, gaasi-, elektri- jne. juhtmeid, sillutada ja heakorrastada tänavaid, korraldada tänavavalgustust, luua uusi transpordiliine, rajada haljasalasid ja parke, ehitada saunu, pesumaju, võõrastemaju jne., mis seab meie elamu- ja kommunaaltöötajate ette uusi suuri ülesandeid.

---

[1] Vt. «Rahva Hääl» 2. augustist 1957.

§ 1. Elamu- ja kommunaalmajandus ning selle juhtimine

Põhiline osa elamuist NSV Liidu linnades, alevites, töölisasulates ja rajoonikeskustes kuulub r i i k l i k k u e l a m u f o n d i.

Vastavalt NSV Liidu Konstitutsioonile kujutab riiklik omand endast kogu rahva vara (§ 6). Riiklikul omandil on ainult üks omanik — Nõukogude riik. Ehitusi ja hooneid ei saa riiklikud organid üksteiselt raha eest osta ega müüa, neid võidakse ainult ühelt riiklikult organilt teisele üle anda selleks ettenähtud korras.[1]

Riiklik elamufond koosneb:

a) kohalike nõukogude elamufondist,

b) riiklike asutuste ja ettevõtete elamufondist.

Kohalike nõukogude elamufondi kasutab kohaliku nõukogu täitevkomitee töötajate varustamiseks elamispinnaga, olenemata sellest, missuguses asutuses või ettevõttes korterisaajad töötavad.

Riiklike asutuste ja ettevõtete elamufondist antakse nende asutuste ja ettevõtete administratsiooni poolt elamispinda oma asutuse ja ettevõtte töötajaile üürilepingu alusel kasutada.

Peale riikliku elamufondi kuulub osa elamufondist kooperatiividele.

Kooperatiivne omand kujutab endast üksikute kooperatiivsete organisatsioonide omandit. Nende vahel, samuti nende ja riigiorganite vahel on võimalikud ehituste ja hoonete ostumüügitehingud, kusjuures riigiorganite ja kooperatiivsete organisatsioonide vaheliste arvelduste kord üleantavate ehituste ja hoonete eest tasu maksmise alal on kindlaks määratud NSV Liidu RKN-i 1940. aasta 5. mai määrusega.[2]

Kooperatiivne elamufond jaguneb:

a) kooperatiivsete organisatsioonide elamufondiks,

b) töötajate poolt moodustatud elamuehituse kooperatiivide elamufondiks.

Kooperatiivsete organisatsioonide elamufondist annavad kooperatiivse organisatsiooni juhtivad organid elamispinda kasutada oma asutuse või ettevõtte töötajaile üürilepingu alusel.

Elamispinna saajaiks elamuehituse kooperatiivi majades on aga ainult elamuehituse kooperatiivi liikmed, kes vastavalt kooperatiivi põhikirjale[3] on selle maja ehitamisest nii oma rahaliste ja materiaalsete vahenditega kui ka isikliku tööga osa võtnud.

---

[1] Vt. süstematiseeritud materjale Vene NFSV Tsiviilkoodeksi § 22 juurde.

[2] Vt. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 5 мая 1940 г. «О порядке расчетов между государственными организациями и кооперативными (общественными) организациями за передаваемые предприятия, здания и сооружения».

[3] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 31. juulil 1958 kinnitatud elamu- ja suvilaehituse kooperatiivi näidispõhikirjad, «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 10, art. 155.

Suur hulk elamuid linnades ja töölisasulais kuulub kodanikele isikliku omandiõiguse alusel.

Nõukogude kodaniku isikliku omandi ülesandeks on rahuldada tema isiklikke vajadusi. Isiklikuks omandiks on tema töötulud, säästud, elamu, kodune majapidamine, kodused tarbeesemed, isiklikud tarbe- ja mugavusesemed. Kodaniku isiklik omand on tema vabas käsutuses, kuid ta ei või seda kasutada vastuolus sotsialistliku ühiskonna huvidega, tööta tulu saamise, spekulatsiooni või võõra töö ekspluateerimise eesmärgil.

Olenevalt kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvate elumajade suurusest ja mitmetest muudest ehitusalastest tingimustest, võib Eesti NSV-s kodanike isiklikud elamud jagada kolme liiki:

1) enne nõukogude võimu taaskehtestamist 1940. aastal soetatud ja suuruse poolest natsionaliseerimisele mittekuuluvad elumajad;

2) nõukogude võimu ajal hoonestusõiguse alusel ehitatud elamud;

3) NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1948. a. 26. augusti seadluse [1] alusel ehitatud individuaalelamud.

Eesti NSV Ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi 1940. a. 31. oktoobri seadluse [2] alusel natsionaliseeriti Eesti NSV-s kapitalistide suured majavaldused ja välismaale põgenenud rahvareeturite majavaldused. Töötajate ja nende perekonnaliikmete isikliku töö ja säästudega ehitatud väiksemad majavaldused, mis ei olnud ehitatud korterite väljaüürimise ja tööta tulu saamise sihiga, jäeti nõukogude võimu poolt natsionaliseerimata. Need elamud, millede kasulik pind Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Narvas peab olema alla 220 m², teistes Eesti NSV linnades ja asulais aga alla 170 m², moodustavadki kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvate elamute selle osa, mis kuulub ülaltoodud liigituse esimesse jaotusse.

Järgneva jaotuse moodustavad hoonestusõiguse alusel kuni 1948. aasta augustikuuni ehitatud individuaalelamud. Nende elamute ehitamiseks eraldati kohaliku nõukogu täitevkomitee äranägemisel kodanikule seadusega otseselt normeerimata suurusega maatükk, millele kodanik võis erilise hoonestusõiguse alusel ehitada ükskõik millise täitevkomiteega kooskõlastatud elamu, mille kasulik pind ei võinud aga ületada natsionaliseerimisele kuuluva pinna piire.

Kolmanda, kõige levinuma kodanikele isikliku omandiõiguse

---

[1] Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1948. a. 26. augusti seadlus «Kodanike õiguse kohta osta ja ehitada individuaalelumaju».

[2] Vt. Eesti NSV Ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi 1940. a. 31. oktoobri seadlus «Suurte majade natsionaliseerimise kohta» («Eesti NSV Teataja» 1940, nr. 37, art. 433) ja 1941. a. 5. juuni seadlus («Eesti NSV Teataja» 1941, nr. 58, art. 914).

alusel kuuluva elumajade liigi moodustavad pärast 1948. a. augustikuud ehitatud individuaalelamud.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1948. aasta 26. augusti seadluse alusel võisid kodanikud ehitada 1—2-korruselisi 1—5 toaga individuaalelamuid, kusjuures kohalik linna- või rajooninõukogu täitevkomitee eraldas selleks otstarbeks linnades 300—600 m², väljaspool linna 600—1200 m² suuruse maatüki. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1958. a. 18. juuli seadlusega [1] on lisaks niisuguse individuaalelamu korruste ja elutubade arvule reguleeritud veel elamispinna suurus, mis ei või ületada 60 m².

Elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimine vabariigis. Vabariigi elamu- ja kommunaalmajanduse ning kohaliku tööstuse kompleksse juhtimise tagamiseks on nende majandusharude tegevuse ja arendamise juhtimine pandud paralleelselt Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumile ning vabariikliku alluvusega linna- ja rajooninõukogudele. [2] Elamu- ja kommunaalmajandust juhtivad kohalike nõukogude valitsused ja osakonnad kogu vabariigis alluvad üheaegselt vastavale vabariikliku alluvusega linna- või rajooninõukogule ja Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumile.

Arvestades viimasel ajal toimunud kohalike nõukogude õiguste laiendamist, jääb elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimise kohapealne otsene initsiatiiv vabariikliku alluvusega linna- ja rajooninõukogudele, kes vastutavad koos Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumiga kohaliku elamu- ja kommunaalmajanduse seisukorra ja edasise arengu eest. Sealjuures ei ole Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumi ja vabariikliku alluvusega linna- ja rajooninõukogude vahel üksikasjalisemat funktsioonide jaotust elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimise alal senini lõplikult teostatud.

Elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimiseks on Tallinna linnanõukogu täitevkomitee juures kommunaalmajanduse osakond ja osakonna õigustes elamute valitsus, kes juhivad linna kommunaalettevõtete, heakorra-, teede ja sildade, trammi- ja trollibussi, kommunaalettevõtete ja ehitus-remonttööde trustide, alluvate elamute valitsuste, majavalitsuste ja tehnilise inventariseerimise büroo tööd.

Tartu ja Pärnu linnanõukogu täitevkomitee juurde on organiseeritud kohaliku majanduse osakond ja osakonna õigustes elamute valitsus.

Narva ja Kohtla-Järve linnas ja Haapsalu, Jõhvi, Kingissepa, Paide, Rakvere, Valga ning Võru rajoonis juhivad elamu- ja kom-

---

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 9, art. 140.

[2] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 8. detsembri määrus «Eesti NSV kohaliku majanduse juhtimise ümberkorraldamisest».

munaalmajanduse ettevõtteid vastava linna- või rajooninõukogu täitevkomitee kohaliku majanduse osakonnad.

Väiksemate rajooninõukogude täitevkomiteedes ei ole vajadust funktsionaalsete kohaliku majanduse osakondade järele. Neis rajoonides tegeleb kohaliku majanduse kombinaadi, kelle koosseisu kuuluvad heakorra- ja kommunaaltsehhid, ning majavalitsuste tegevuse üldjuhtimisega rajooninõukogu täitevkomitee plaanikomisjon.

Linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteed kui elamu- ja kommunaalmajanduse vahetu juhtimise organid. Linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteede ülesannetesse elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimise alal kuuluvad: a) linnade, alevite ja rajoonikeskuste elamu- ja kommunaalmajanduse ettevõtete juhtimine, nende töö planeerimine, aruandluse korraldamine ja täitmise kontroll; b) kohalike nõukogude elamufondi valitsemise, tehnilise ja sanitaarse järelevalve korraldamine; c) elamu- ja kommunaalehituse juhtimine ja kontroll; d) elamute ja hoonete korrasoleku ja heaperemeheliku valdamise kontroll, olenemata sellest, missugusele organisatsioonile või kodanikule need kuuluvad; e) elamuehituse kooperatiivide töö juhtimine ja kontroll; f) asulate heakorrastamise, parkide ja haljasalade rajamise korraldamine; g) saunade, pesumajade, võõrastemajade, teadetebüroode, matusetalitusettevõtete jt. kommunaalettevõtete rajamine, nende kasutamise korra kindlaksmääramine; h) trammi- ja trollibussiliinide rajamine, nende kasutamiskorra kindlaksmääramine; i) tänavate, väljakute, sõidu- ja kõnniteede sillutamine ning puhastamise korraldamine, valgustuspunktide püstitamine, sildade remont ja korrashoid; j) veevarustusseadmete, vee- ja kanalisatsioonijuhtmete, samuti hoonete gasifitseerimise ja termofitseerimise korraldamine; k) linna maade kasutamiseks väljaandmine, kontroll kasutamise üle, linna maade arvestuse korraldamine; l) elamu- ja kommunaalehituste ning seadmete inventariseerimise ja passistamise korraldamine; m) individuaal-elamuehituse reguleerimine.

Loetletud ülesannete täitmiseks organiseerivad linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteed vastavalt vajadusele kohaliku majanduse või kommunaalmajanduse osakondi ja elamute valitsusi.

Täitevkomiteede kommunaalmajanduse ja kohaliku majanduse osakonnad ning elamute valitsused. Linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteede ees seisvate ülesannete lahendamiseks elamu- ja kommunaalmajanduse alal organiseeritakse vastavalt Eesti NSV Konstitutsioonile rajooni- ja linnanõukogude täitevkomiteede juurde kas kohaliku majanduse osakond ja elamute valitsus või pannakse elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimise korraldamine plaanikomisjonile, nähes viimase koosseisus ette elamu- ja kommunaalmajanduse sektori või eriala töötaja (§ 66 ja § 69).

Täitevkomitee *kohaliku majanduse* või *kommunaalmajanduse*

osakonna [1] kui täitevkomitee funktsionaalse osakonna ülesannete hulka kuulub põhiliselt kõigi nende küsimuste korraldamine, mis on loetletud kohalike nõukogude täitevkomiteede ülesannetena elamu- ja kommunaalmajanduse alal.

Kuna nimetatud osakonnad juhivad vahetult kohalike alluvate elamu- ja kommunaalmajanduse ettevõtete tööd, siis kuuluvad nende ülesannete hulka peale selle veel: a) lepingute sõlmimine maa-alade kasutada andmise kohta individuaalelamute ehitamiseks, viljapuuaedade rajamiseks, aiamaana, heinamaana, karjamaana jne.; b) ehitustegevuse reguleerimine seal, kus ei ole arhitektuuriorganeid, geodeetiliste märkide kaitse korraldamine; c) alluvate elamu- ja kommunaalmajandusettevõtete aruandluse, tootmis- ja finantsplaanide ning bilansside läbivaatamine ja täitevkomiteele kinnitamiseks esitamine; d) linna või rajooni elamu- ja kommunaalmajanduse vajadusteks materjali, seadmete, tooraine ja kütuse planeerimine, saadud fondide ja kontingentide jaotamine, samuti kontroll nende sihipärase kasutamise üle alluvais elamu- ja kommunaalmajanduse ettevõtteis; e) sotsialistliku võistluse organiseerimine ning eesrindlike kogemuste vahetamise korraldamine elamu- ja kommunaalmajanduse ettevõtete ja töötajate vahel tööviljakuse tõstmiseks, omahinna alandamiseks ja elanikkonnale osutatavate teenuste kvaliteedi parandamiseks; f) kaadrite ettevalmistamine, nende kvalifikatsiooni tõstmise organiseerimine ja õige paigutamine; g) statistilise aruandluse ja raamatupidamise andmete läbitöötamine ning dokumentaalsete revisjonide läbiviimine alluvais ettevõtteis.

Linna või rajooni kommunaalmajanduse või kohaliku majanduse osakonna juhataja annab täitevkomitee poolt kinnitatud põhimäärusega ettenähtud kompetentsi piires välja käskkirju ja juhendeid; käskkirjad ja juhendid on kõigile osakonna ja alluvate elamu- ja kommunaalmajandusettevõtete töötajaile kohustuslikud.

Neis rajoonides, kus kommunaalmajanduse või kohaliku majanduse osakonnad puuduvad, korraldavad elamu- ja kommunaalmajanduse juhtimist otseselt plaanikomisjonid.

Elamute valitsused tegutsevad vastava linnanõukogu täitevkomitee poolt kinnitatud põhimääruse alusel. Elamute valitsuste ülesandeks on linna kohaliku nõukogu elamufondi majandamise juhtimine, elamufondi korrasoleku tehniline kontrollimine, selle säilivuse ja õige ekspluateerimise igakülgne kindlustamine, alluvate majavalitsuste töö juhtimine ja kontrollimine, vaba elamispinna ja mitteelamispinna arvelevõtmine, selle jaotamisega seoses olevate küsimuste ettevalmistamine ja täitevkomiteele otsustamiseks esitamine, elamispinna taotlejate arvelevõtmine täitevkomitee poolt määratud korras, korteriorderite väljaandmine täitevkomitee poolt määratud kodanikele, orderite väljaandmine

[1] Vt. näiteks Tallinna Linna TSN Täitevkomitee poolt 21. oktoobril 1947 kinnitatud «Tallinna Linna TSN Täitevkomitee kommunaalmajanduse osakonna põhimäärus».

mitteelamispinna kasutamiseks täitevkomitee poolt määratud organisatsioonidele, loa andmine kohaliku nõukogu majades teostatavateks ümberehitusteks, kuni 60 m² elamispinnaga elamute rendileandmine kodanikele, linna elamumajanduse perspektiiv-, aasta- jne. plaanide koostamine ja kinnitamiseks esitamine; linna elamumajandusele vajalike materjalide, seadmete ja kütuse planeerimine, saadud fondide ja kontingentide jaotamine, samuti kontroll nende sihipärase kasutamise üle alluvais majavalitsustes, kodanike avalduste ja kaebuste lahendamine jne. [1]

Majavalitsused ja nende juurde loodud ühiskondlikud organisatsioonid. Kohaliku nõukogu majavalitsus on riiklik isemajandamise põhimõttel tegutsev organisatsioon, kelle ülesandeks on tema valitsemisel oleva kohaliku nõukogu elamufondi igakülgne säilitamine, õige majandamine, elamute ja ruumide plaanipärase, ennetava ja kapitaalremondi teostamine, elamute ja nende juurde kuuluvate maa-alade hoidmine sanitaarses seisukorras, samuti majaelanike korteri- ja elukondlike tingimuste parandamine. [2]

Iga majavalitsuse tööd juhib *majavalitseja,* kes on kõigi majavalitsuse majandusharude ainujuhiks ja kõigi rahaliste vahendite käsutajaks. Majad antakse majavalitsejale üle tema ametisse määramisel kommunaal-, kohaliku majanduse osakonna või elamute valitsuse poolt üleandmise-vastuvõtmise akti alusel, milles üksikasjaliselt määratakse majavalitsuse elamute, kõrvalhoonete, ehituste, teenistusruumide ja majade inventari ning majavalitsuse finantsmajanduslik seisukord.

Majavalitsejate ülesanded on ulatuslikud. Nad on kohustatud kindlustama kõigi hoonete, hoovide, kõnniteede ja maa-aladega piirnevate tänavate korrasoleku, korraldama ja juhtima majavalitsuse töötajate tööd, kindlustama elamute sisseseade ja heakorraseadiste (vannid, dušid, soojaveevarustus, gaas, pesuköögid jne.) korrasoleku, õigeaegselt läbi viima hoonete ja hooneosade plaanilis-ennetava remondi ja kapitaalremondi, nõudma üürnikelt sanitaarremondi läbiviimist.

Nad peavad korraldama kütte varumist ja keskküttega majade kütmist, teatama elamute valitsusele, kommunaal- või kohaliku majanduse osakonnale 24 tunni jooksul kõigist vabanevatest elu- ja mitteeluruumidest, vastu võtma töötajaid kindlaksmääratud ajal, välja andma ettenähtud tõendeid (elukohatõend, ülalpeetavate olemasolu tõend jne.), teostama süstemaatilist kontrolli ruumide korrashoiu üle üürnike ja rentnike poolt, kindlustama korteriüüri ja rendise õigeaegse tasumise üürnike ja rentnike poolt, pidama majaraamatut elanike sisse- ja väljakirjutamiseks, juures viibima kõigil toimingutel, mis teostatakse kohtu-uurimisorganite poolt (läbiotsimised, arreteerimised jne.).

[1] Vt. näiteks Tallinna Linna TSN Täitevkomitee poolt 23. septembril 1952 kinnitatud «Tallinna Linna Elamute Valitsuse põhimäärus».

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 23. märtsil 1948 kinnitatud «Kohaliku nõukogu majavalitsuse põhimäärus».

Oma tööülesannete täitmiseks on majavalitsejal õigus sõlmida igasuguseid majavalitsuse tööga seoses olevaid lepinguid, esitada kohtule või arbitraažile hagisid üürnike ja rentnike väljatõstmiseks nende poolt kasutatavalt pinnalt, kui rikutakse süstemaatiliselt elu- või mitteeluruume, ei tasuta korteriüüri ega rendist ettenähtud tähtaegadel ning kui rikutakse süstemaatiliselt sisekorra eeskirju.

Samuti on tal õigus määrata neis kortereis, kus on mitu üürnikku, kogu korteri eest vastutava isiku, teostada korterite ja mitteeluruumide ülevaatust ning nõuda korteriüürnikelt ja rentnikelt ruumide ja maja sisseseadete kasutamisel esinevate väärnähtuste kõrvaldamist, sisse nõuda üürnikelt ja rentnikelt kulud, mis majavalitsus on kandnud nende süü läbi tekkinud rikete parandamiseks, esitada neid majaelanikke administratiivvastutusele võtmiseks, kes rikuvad sanitaar-, tuletõrje- ja elamute kasutamise eeskirju.

Maja valitsemist ja majandamist teostab majavalitseja tihedas kontaktis tema tööpiirkonnas olevate majaelanikega.

Elamumajanduse juhtimise paremaks korraldamiseks ja elanikkonna hulkade osavõtu tagamiseks elamumajanduse juhtimisest moodustatakse iga majavalitsuse juurde ühiskondlik kaastöökomisjon koosseisus 5—9 liiget ja 2—3 komisjoniliikme kandidaati.[1]

Majavalitsuse ühiskondlik kaastöökomisjon valitakse kaheks aastaks antud majavalitsuse piirkonna majade elanike üldkoosolekul ja kinnitatakse kohaliku nõukogu täitevkomitee poolt. Täitevkomitee loal võidakse majavalitsuse ühiskondlikku kaastöökomisjoni valida ka majavalitsuse majade elanike üldkoosolekul valitud esindajate üldkoosolekul.

Ühiskondlik kaastöökomisjon valib oma liikmete hulgast esimehe ja sekretäri ning jaotab komisjoni liikmete vahel ülesanded.

Ühiskondlike kaastöökomisjonide töö juhtimist teostab kohaliku nõukogu täitevkomitee elamute valitsuse, kommunaal- või kohaliku majanduse osakonna või plaanikomisjoni kaudu, olenevalt majavalitsuse alluvusest.

Majaelanikega elava kontakti loomiseks ja mitmesuguste ürituste läbiviimiseks kohapeal valitakse iga maja elanike üldkoosolekul 2 aastaks üks või mitu ühiskondlikku volinikku (olenevalt üürnike arvust ja töömahust).

Majavalitsuse ühiskondlik kaastöökomisjon peab oma töös sidet kohaliku nõukogu saadikutega ja majavolinikega ning rakendab komisjoni tööle kogu elanike aktiivi.

Majavalitsuse ühiskondliku kaastöökomisjoni põhiülesanne-

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 27. augustil 1958 kinnitatud «Eesti NSV kohalike töörahva saadikute nõukogude majavalitsuste juures asuvate ühiskondlike kaastöökomisjonide põhimäärus», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 12, art. 183.

teks on elanikkonna organiseerimine ning nende initsiatiivi arendamine kohaliku nõukogu elamufondi säilitamisel, selle õigel kasutamisel, puhtuse ja korra loomisel majades, hoovides ja üldkasutatavates kohtades, aedade ja haljasalade korrashoiul ning majaelanike kultuurilise ja elutarbelise teenindamise parandamisel.

Nende ülesannete täitmiseks majavalitsuse ühiskondlik kaastöökomisjon mobiliseerib majaelanikke heakorrastustöödele ning organiseerib väiksemate remontide läbiviimist majaelanike abiga, kontrollib majade kasutamise eeskirjade täitmist, korraldab sanitaarpropagandat, võtab osa majavalitsuse tööst majade remondivajaduste väljaselgitamisel, elamute kapitaal- ja jooksva remondi plaanide koostamisel, abinõude väljatöötamisest remondiplaanide täitmiseks.

Majavalitsuse ühiskondlik kaastöökomisjon võtab osa majavalitsuse tööst finantsplaani koostamisel ja abistab majavalitsust korteriüüri õigeaegse tasumise vajaduse selgitamisel elanikkonnale, arutab koos majavalitsusega läbi majavalitsuse revideerimise tulemused, abistab majavalitsust kohaliku nõukogu täitevkomitee üldkohustuslike otsuste tutvustamisel elanikkonnale, võtab osa majavalitsuste sotsialistliku võistluse organiseerimisest elamute paremaks majandamiseks, juhendab ühiskondlike majavolinike tööd.

Oma ülesannete täitmiseks on majavalitsuste juures asuvatel ühiskondlikel kaastöökomisjonidel õigus kuulata ära majavalitseja aruandeid majavalitsuse töö, heakorrastustööde, jooksva ja kapitaalremondi käigu kohta, esitada majavalitsusele ettepanekuid komisjoni poolt avastatud väärnähtuste kõrvaldamise kohta ja määrata koos majavalitsusega tähtajad nimetatud väärnähtuste kõrvaldamiseks, saada majavalitsuselt kõiki materjale ja andmeid, mis on vajalikud ühiskondliku kaastöökomisjoni ees seisvate ülesannete täitmiseks, nõuda elanikelt kehtivate elamute sisekorra-, sanitaar- ja tuletõrje-eeskirjade täitmist, nende eeskirjade rikkumisel koostada koos majavalitsuse töötajatega akte ja saata need täitevkomitee juures olevale administratiivkomisjonile, tuletõrje või sanitaar-järelevalveorganitele karistamiseks, esitada elamute remontimisest ja heakorrastustöödest aktiivselt osa võtnud majaelanikke nõukogu täitevkomiteele autasustamiseks.

Majavalitsuse ühiskondlik kaastöökomisjon annab oma tegevusest majavalitsuse tööpiirkonna elanike üldkoosolekule aru mitte harvemini kui üks kord aastas.

§ 2. Elamute kasutamise kord ja tingimused

Korteriorderite väljaandmine. Vabad eluruumid kohaliku nõukogu elamutes antakse kodanikele kasutada ainult vastava täitevkomitee organi poolt väljaantud korteriorderi põhjal, mis õigus-

tab kodanikke asuma teatud korterisse kohaliku nõukogu elamus ja on aluseks üürilepingu sõlmimisel kodaniku ja majavalitsuse vahel.[1] Riiklike ettevõtete, asutuste ja ühiskondlike organisatsioonide elamuis asendab korteriorderit nende organisatsioonide administratsiooni kirjalik korraldus, mis on aluseks üürilepingu sõlmimisel.

Ilma korteriorderita vabale elamispinnale asumine kohaliku nõukogu elamuis on keelatud. Isikud, kes asustavad elamispinda ilma orderita, loetakse omavolilisteks elamispinnale asujaiks ja tõstetakse tähendatud elamispinnalt administratiivkorras välja.

Korteriorder antakse vabale elamispinnale kohaliku nõukogu majades kohaliku nõukogu täitevkomitee vahetul korraldusel neile kodanikele, kes on eelnevalt võetud korterisaajate järjekorda või kellele on eelnevalt antud luba elamispinna vahetamiseks.

Materjalid korteriorderi väljaandmiseks valmistab ette elamute valitsus, selle puudumisel kohaliku majanduse osakond või täitevkomitee.

Order antakse välja orderiraamatust, kusjuures esimene eksemplar antakse orderisaajale, teine majavalitsusele, kuna kolmas eksemplar (konts) jääb alalhoidmiseks orderi välja andnud elamutevalitsusele, kohaliku majanduse osakonnale või täitevkomiteele. Orderi alusel on orderisaajal või tema perekonnaliikmeil õigus 7 päeva jooksul, arvates väljaandmise päevast, asuda orderil märgitud elamispinnale. Kui orderisaaja ei asusta nimetatud tähtaja jooksul elamispinda ega taotle tähtaja pikendamist, kaotab ta õiguse orderil märgitud elamispinnale.

Väljaantud orderit ei saa administratiivkorras tühistada. Ettenähtud korras väljaantud korteriorderit saab tühistada ainult kohtulikus korras.

Korteriorderi väljastamine ei ole vajalik, kui üürnik ja tema perekond elunevad kohaliku nõukogu majas enne Eesti NSV vabastamist saksa fašistlikust okupatsioonist 1944 ja on majavalitsusega üürivahekorras. Orderit ei väljastata kodanikele, kes elunevad riiklikele või kooperatiivsetele organisatsioonidele kuulunud ja kohaliku nõukogu fondi üle antud majades. Orderi ümbervormistamine ei ole nõutav, kui isik, kelle nimele order oli välja antud, lahkub või sureb ning elamispinna kasutamist jätkavad orderiomaniku perekonnaliikmed. Sel juhul on majavalitsus kohustatud üürilepingu vormistama mõne teise täisealise perekonnaliikme nimele.

Üürilepingu sõlmimine. Eluruumide kasutamise õigusele kõigis

[1] Vt. NSV Liidu KTK ja RKN-i 1937. a. 17. oktoobri määrus «Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest linnades», Vene NFSV Tsiviilkoodeksi III peatüki lisa, § 23 ja Eesti NSV kommunaalmajanduse ministri 1956. a. 8. veebruari käskkirjaga nr. 27 kinnitatud juhend «Vaba elamispinna ja elamispinda vajavate kodanike arvele võtmise ning elamispinna kasutamisele andmise korra kohta Eesti NSV kohalike nõukogude elamufondi majades», V peatükk.

majades tuleb anda kirjaliku lepingu kuju, milles täpselt määratakse kindlaks lepingupoolte õigused ja kohustused ning nende rikkumise tagajärjed. Lepingud sõlmitakse kindlaks tähtajaks, kuid mitte üle 5 aasta. [1]

Eluruumi kasutamise leping sõlmitakse üürnikuga, kes on asunud seaduslikus korras väljaantud korteriorderi alusel vabale elamispinnale. Leping sõlmitakse majavalitseja ja üürniku vahel sellekohase tüüplepingu alusel. [2]

Majavalitseja on kohustatud sõlmima üürnikuga eluruumi üürilepingu 20 päeva jooksul, arvates orderi väljaandmise päevast. Kuna orderisaajaga võrdse õiguse elamispinna kasutamiseks omandasid ka tema perekonnaliikmed ja ülalpeetavad, siis on neil õigus nõuda orderisaaja lahkumise korral üürilepingu sõlmimist ükskõik millise teovõimelise isikuga nende hulgast.

Esmakordsel üürilepingu sõlmimisel antud elamispinnale teostatakse üürnikule kasutamiseks antavate ruumide ülevaatus nende tehnilise seisukorra kindlaksmääramiseks ja täidetakse lepingu juurde lisatav ruumide üleandmise-vastuvõtmise akt. Viimases märgitakse täpselt ära ruumide tehniline seisund, ruumide loetelu, samuti remontide loetelu, millised ja mis tähtajaks peab teostama üürnik, millised majavalitsus. Samuti lisandatakse üürilepingule üürnikule kasutamiseks antud inventari loetelu ühes selle tehnilise seisundi äramärkimisega.

Üürilepingu sõlmimisele järgneb üürnikule iseseisva arve avamine majavalitsuses ja talle iga kuu üüriarvete väljakirjutamine.

Üürilepingu tingimuste ühepoolne muutmine ja lõpetamine on keelatud.

Üürnikele, kes täpselt täidavad üürilepingu tingimusi ning heaperemehelikult suhtuvad neile kasutamiseks antud ruumide ja inventari korrashoiusse, antakse eesõigus üürilepingu uuendamiseks selle tähtaja möödumisel.

Üürilepingut võib kohtulikult lõpetada ilma teist eluruumi vastu andmata ainult järgmistel juhtudel:

a) kui üürnik või tema perekonnaliikmed süstemaatiliselt lõhuvad või rikuvad elu- ja ühiskasutuse ruume;

b) kui üürnik või tema perekonnaliikmed teevad oma käitumisega teistele elanikele võimatuks kooselu samas korteris või toas;

c) kui üürnik kolme kuu jooksul, arvates maksetähtpäeva möödumisest, ei tasu korteriüüri.

---

[1] Vt. NSV Liidu KTK ja RKN-i 1937. a. 17. oktoobri määrus «Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest linnades», § 24, Vene NFSV Tsiviilkoodeks, III peatüki lisa.

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 7. juuli korraldusega nr. 982-k kinnitatud «Eesti NSV kohalike nõukogude majades eluruumide üürimise tüüplepingu» kinnitamisest, «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 9, art. 151.

Samasugune üürileping, nagu kohalike nõukogude elamispinna kasutamise kohta, sõlmitakse ka asutustele ja ettevõtetele kuuluvate hoonete elamispinna kasutamise kohta.

Eluruumi üürilepingut majades, mis kuuluvad kodanikele, samuti kodanike poolt renditud majades, võidakse sõlmida ainult vabal kokkuleppel maja omaniku või rentnikuga. Täitevkomitee organeil ei ole õigust teha mingeid korraldusi vabade eluruumide kohta neis majades.

Üürnikele, kes ühes perekonnaga ajutiselt antud linnast või asulast lahkuvad, säilitatakse õigus elamispinnale kuni 6 kuuks.[1] Rohkem kui 6 kuud kestva äraoleku korral tuleb elamispinna alalhoiuks taotleda elamute valitsuse või kohaliku majanduse osakonna luba.

Kodanikele, kes sõidavad tööle välismaale või Kaug-Põhja rajoonidesse, säilitatakse nende elamispind kohaliku nõukogu turviku (bronja) alusel kogu seal töötamise ajaks. Arktikasse, Kaug-Itta ja Koola poolsaarele sõitnuile säilitatakse nende elamispind turviku järgi ainult 2 aastaks.

Elamute tervikuna rendileandmine. Kohalike nõukogude täitevkomiteedel lubatakse väikseid kuni 60 m² elamispinnaga kohaliku nõukogu elamuid kodanikele pikaajaliste lepingute alusel tervikuna rendile anda, tähtajaga 5—10 aastat.[2]

Lepinguid kuni 60 m² elamispinnaga kohaliku nõukogu elamute tervikuna rendileandmiseks võib sõlmida kas antud majas eluneva ja rentimiseks soovi avaldanud kodanikuga või iga rentimiseks soovi avaldanud kodanikuga, kui antud majaelanikest keegi ei soovi elamut rentida ja kui majas leidub vaba elamispind rentnikule kasutamiseks. Erandjuhtumeil võib sellise rendilepingu sõlmida ka kahe majas eluneva kodanikuga.

Rendilepingu tähtajaks määratakse elamute valitsuse (kohaliku majanduse osakonna) äranägemisel 5—10 aastat ja leping kuulub notariaalsele tõestamisele.

Lepingu järgi on rentnik kohustatud:

a) majandama renditud elamut kui riigi vara heaperemehelikult;

b) õigeaegselt teostama lepingus ettenähtud remondid (jooksva ja kapitaalremondi);

c) õigeaegselt tasuma rendise, mis arvutatakse — silmas pidades maja tehnilist seisukorda, ehituse kvaliteeti ning mugavusi — 25—100% majavalduse aasta-amortisatsioonist, mis omakorda arvutatakse majavalduse taastamisväärtusest, kivimajades 1% ja sega- ning puitmajades 2%;

---

[1] Vt. NSV Liidu KTK ja RKN-i 1937. aasta 17. oktoobri määrus «Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest», § 34, Vene NFSV Tsiviilkoodeks, III peatüki lisa.

[2] Vt. Eesti NSV RKN-i 1941. a. 5. juuni määrus «Mitte üle 60 ruutmeetri suuruse elamispinnaga elamute rendile andmise kohta», «Eesti NSV Teataja» 1941, nr. 58, art. 926.

d) kasutama renditud elamut sihipäraselt;

e) eluruumide väljaüürimisel mitte lubama 6 m² sanitaarnormi rikkumist;

f) ilma rendileandja loata mitte ehitama uusi elamisruume, abi- või juurdeehitusi, samuti mitte teostama olemasolevate ruumide ümberehitamist;

g) majavalduse maa-ala kasutama kooskõlas rendileandjaga, mitte kahjustades majas elunevate teiste kodanike huve.

Rentnikul on lepingu järgi õigus:

a) kasutada renditud majas elamispinda ilma elamispinna normide kitsenduseta;

b) välja üürida vabanevat elamispinda oma äranägemise järgi;

c) võtta renditud majas elunevailt üürnikelt korteriüüri riiklike üürimäärade järgi, lisandades neile 20%.

Ennetähtaegselt võivad täitevkomitee organid rendilepingu lõpetada ainult kohtu teel.

Lepingu mitteuuendamisel või selle ennetähtaegsel lõpetamisel on rentnik kohustatud majavalduse korrastatuna rendileandjale üle andma.

Ametikorterid ja korterid ametiasutuste majades. Isikud, kes on saanud asutuse või ettevõtte administratsiooni loa asuda asutuse või ettevõtte majas olevale elamispinnale, sõlmivad administratsiooni esindajaga samasuguse üürilepingu nagu kohaliku nõukogu elamute üürilisedki.

Asutuste ja ettevõtete majades asuva elamispinna kasutajate õigusliku seisundi tõttu tuleb eristada:

a) asutuste ja ettevõtete majades asuvaid üldisi elukortereid,

b) asutuste ja ettevõtete majades asuvaid eri eluruume.

1953. aastal kehtestati kord, mille kohaselt keelati administratiivkorras välja tõsta asutuse või ettevõttega töövahekorra lõpetanud isikuid ilma neile teist elamispinda vastu andmata asutuste ja ettevõtete majades asuvaist üldelukortereist.[1]

Erandina säilitati administratiivkorras väljatõstmise õigus ilma teist elamispinda vastu andmata nende töötajate suhtes, kes vallandati omal soovil, töödistsipliini rikkumise või kuriteo toimepanemise eest NSV Liidu rahvamajanduse tähtsamatest ettevõtetest ja ametkondadest, mille nimekirja kinnitab NSV Liidu või liiduvabariigi Ministrite Nõukogu.

Sealjuures ei saa administratiivkorras välja tõsta:

a) isikuid, kes on valitud juhtivaile ametikohtadele endisest tööst vabastamisega;

b) isikuid, kes on kõrgemalseisva organi otsusega teisele tööle üle viidud;

---

[1] Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1953. a. 10. septembri seadlus «Riigiettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majadest töövahekorra lõpetanud tööliste ja teenistujate administratiivkorras väljatõstmise kaotamisest».

c) Suure Isamaasõja invaliide, I ja II grupi tööinvaliide, vanadus- ja personaalpensionäre;

d) Suures Isamaasõjas langenud sõjaväelaste ja partisanide perekonnaliikmeid, Nõukogude armees teenivate isikute perekonnaliikmeid ning surnud isikute perekonnaliikmeid, kellele anti elamispind asutuse või ettevõtte poolt.

Kõigil muudel juhtudel võib ametkonna majas üldelukorteris elunevat antud asutuse või ettevõttega töövahekorra lõpetanud isikut välja tõsta ainult kohtu korras, teise samaväärse elamispinna vastuandmisel.

Töölepingu lõppemisel kuuluvad kodanikud, kes kasutasid erieluruume, ühes nende perekonnaliikmete ja ülalpeetavatega väljatõstmisele ilma teist elamispinda vastu andmata. [1]

Erieluruumi all ei mõelda mõne asutuse või ettevõtte majas asuvat üldelukorterit, mis antakse sama asutuse või ettevõtte töölistele ja teenistujatele kasutamiseks, vaid:

1) niisugust korterit, mis on eriliselt ette nähtud valvuri, komandandi, uksehoidja, majahoidja jne. jaoks ning mis oma asukoha tõttu võimaldab eespool mainitud töötajal alaliselt oma töökoha juures viibida ja tööülesandeid täita;

2) korterit, mis asub asutuse või ettevõtte enda paigutamiseks ette nähtud hoones (direktori korter koolimajas, arsti korter haiglas jne.).

Kodanikud, kes saavad tööle asudes kasutamiseks erielamispinna, annavad asutuse või ettevõtte administratsioonile kirjaliku garantii, milles nad kohustuvad erielamispinna pärast töövahekorra lõppemist vabastama.

Elamispinna normid, lisaelamispind, elamispinna ülejääk. Kuni meie vabariigis ei ole veel täielikult lahendatud elamispinna probleem, seni kehtivad ka kodanike elamispinna normid. Vastavalt elamuehituse ja elamispinna juurdekasvule suurendatakse ka ühe isiku kasutada antava elamispinna normi.

Käesoleval ajal on ühe isiku kasutada antava elamispinna normiks 9 m². [2]

Kodanikele elamispinna andmisel on keelatud neid tihedamini asustada, kui seda lubab sanitaarnorm — 6 m² elamispinda ühe isiku kohta. [3]

Elamispinnana arvestatakse ainult korteris asuvate elutubade

---

[1] Vt. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 1940. a. 12. detsembri määrus nr. 46/23/u, p. 25, Сборник действующих постановлений Пленума Верховного суда СССР 1924—1957, Москва 1958, lk. 136. Meie vabariigis käesoleval ajal administratiivkorras väljatõstmine sellistel juhtudel on asendatud väljatõstmisega kohtu korras.

[2] Vt. Eesti NSV RKN-i 1940. a. 30. novembri määrus «Korteriüüri võtmise korra kohta linnades ja linna tüüpi asulais», § 9, «Eesti NSV Teataja» 1940, nr. 59, art. 722.

[3] Vt. Eesti NSV RKN-i 1944. a. 20. oktoobri määrus «Ajutiste elamispinna normide kohta», «Eesti NSV Teataja» 1944, nr. 6, art. 58.

pinda. Koridoride, köökide, sahvrite, esikute, vannitubade ja muude kõrvalruumide pinda ei arvata elamispinna hulka.

Läbikäidava toa elamispinnaks loetakse $^3/_4$ selle toa üldpindalast, kui sellest toast on sunnitud üldkasutuskohtadesse või tänavale pääsemiseks läbi käima antud toa üürniku perekonda mittekuuluvad isikud. Kui tuba muudetakse kunstlikult läbikäidavaks, siis ei loeta seda läbikäidavaks toaks.

Peale normaalse elamispinna võidakse tervele reale töötajate kategooriatele, kellede loetelu on kinnitatud Eesti NSV kommunaalmajanduse ministri poolt, ja haigusi põdevaile isikuile, kellede loetelu on kinnitanud Eesti NSV tervishoiu minister, anda 13,5 m² suurune lisapind või lisatuba. Kui üürniku perekonnas on mitu isikut, kellel on lisapinna õigus, antakse perekonnale siiski ainult üks lisapind või -tuba.

Õigus lisaelamispinnale vormistatakse elamute valitsuste või kohaliku majanduse osakondade poolt õiendite alusel, mis on välja antud:

a) haigetele arstlike komisjonide poolt,

b) lisapinna õigust omavaile töötajaile vastavate asutuste või ettevõtete, teadusliku uurimise asutuste või loominguliste liitude juhatajate, direktorite või esimeeste poolt.

Nõukogude Liidu kangelastele, sotsialistliku töö kangelastele, vastavas auastmes sõjaväelastele, teenelistele teadlastele, tehnilise ala töötajaile ja kunstnikele vormistatakse lisapinna õigus ilma eriliste tõenditeta, vastavat kutset või aunimetust tõendava dokumendi esitamisel.

Üürniku valduses olev elamispind, mis ületab tema perekonna normikohase elamis- ja lisapinna, moodustab tema elamispinna ülejäägi. Kuigi üürilepingu ühepoolne muutmine on selle kehtivuse ajal keelatud, näeb seadus selles osas siiski ette ühe erandi,[1] ja nimelt: kui lepingu kehtivuse ajal tekib üürnikul elamispinna normidega võrreldes pinna ülejääk ja kui see ülejääk kujutab endast eraldi isoleeritud tuba, võib kohalik nõukogu või maja omava asutuse või ettevõtte administratsioon seda tuba kasutada oma äranägemisel. Enne niisuguse üleliigse toa äravõtmist peab üürileandja üürnikku kirjalikult hoiatama. Kui üürnik kolme kuu jooksul, arvates hoiatuse saamise päevast, ei paiguta üleliigsesse tuppa üürnikku (kellele kohalik nõukogu orderi väljastab), siis paigutab kohalik nõukogu sellesse vastavalt järjekorrale uue üürilise ja liigse toa endine valdaja kaotab õiguse valida endale korterinaabrit.

Elamispinna ülejääk liigse toana ei kuulu äravõtmisele sel juhul, kui selle äravõtmise tulemusena peab üürnikule järele jäänud tuppa paigutama erinevast soost isikuid (peale abikaasade ja

---

[1] Vt. NSV Liidu KTK ja RKN-i 1937. a. 17. oktoobri määrus «Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest», § 27, Vene NFSV Tsiviilkoodeks, III peatüki lisa.

alla 10-aastaste laste) või kui liigse toa äravõtmise tulemusena peab abikaasasid paigutama eri tubadesse.

Elamispinna ülejääki, millele üürnik enne üürileandja kirjaliku hoiatuse saamist on võtnud allüürilise, ei loeta äravõtmisele kuuluvaks elamispinna ülejäägiks.

Elamute kasutamise kord ja sisekorra eeskirjad. Eluruumide üürnikud ja kõik korteris elunevad isikud on kohustatud hoolikalt ja heaperemehelikult suhtuma eluhoonesse, elu-, abi- ja üldkasutusruumidesse ning nende seadmetesse (ahjud, kolded, veevarustus, kanalisatsioon, gaasiseadmed, vannid, klosetid jne.), kõiki korteri elu- ja abiruume kasutama kooskõlas elamute kasutamise sisekorra eeskirjadega.[1]

Sisekorra eeskirjade järgi on üürilistel kategooriliselt keelatud:

a) teostada korteris või majas omavolilisi ümberehitusi;

b) lõhkuda ja saagida korteris ja trepikojas puid;

c) reguleerida omavoliliselt keskkütet ja soojust;

d) paigaldada omavoliliselt telefoni-, elektri- ja gaasijuhtmeid;

e) ehitada ajutisi ahjusid ning rikkuda muid tuletõrje eeskirjadega seatud nõudeid;

f) paigutada mööblit ja majapidamisesemeid esikutesse ja koridoridesse, takistades seega vaba läbikäiku;

g) pesta ja kuivatada pesu elukorteris (erandina lubatakse pesta kuni kolmeaastaste laste pesu);

h) puhastada ja kloppida elamus majapidamisesemeid;

i) rikkuda elu- ja kõrvalruumide kohta kehtivaid sanitaareeskirju;

j) pidada elamus kodulinde ja -loomi (välja arvatud koerad, kassid ja puurilinnud);

k) jätta üldkasutuskohtadesse prügi ja tuhka, ummistada nendega küttekoldeid, klosette ja valamuid;

l) teha korteris selliseid töid, mis rikuvad ruume ja õhku, tekitavad niiskust ning segavad müraga kaaselanike rahu.

Sisekorra eeskirjade järgi on üürnikud kohustatud:

a) omal kulul puhastama ja korrastama kortereid;

b) teostama kütteperioodil korterite regulaarset kütmist;

c) iga päev korrastama ja tuulutama ruume, vähemalt kord nädalas pesema laudpõrandaid, vähemalt kord kuus poonima parkettpõrandaid;

d) regulaarselt puhastama valamukausse, klosetipotte ja pissuaare 2-protsendilise soolhappelahusega või petrooleumiga.

Eluruumide üürnikud on kohustatud teostama üürilepingus ettenähtud tähtaegadel korteri jooksvat remonti, mis seisab:

a) lagede ja friiside valgendamises või värvimises;

---

[1] Vt. Eesti NSV kommunaalmajanduse ministri asetäitja poolt 31. juulil 1953 kinnitatud «Eluruumi kasutamise ja korrashoidmise eeskirjad».

b) seinte valgendamises, värvimises või tapeetimises;
c) laudpõrandate ja põrandaliistude värvimises õlivärviga;
d) parkettpõrandate poonimises;
e) akende ja uste värvimises õlivärviga;
f) akende klaasimises.

Üürnik või tema elamispinnal elunevad isikud, kes süstemaatiliselt rikuvad eluruumi kasutamise sisekorra eeskirju, kuuluvad antud elamispinnalt väljatõstmisele kohtu korras, ilma teist elamispinda vastu andmata.[1]

Elamispinna vahetamise kord. Eluruumide üürnikel on õigus vahetada nende kasutuses olevaid eluruume teiste iseseisvalt elamispinda kasutavate üürnikega.

Elamispinna vahetamine võib toimuda kahe või mitme üürniku vahel ühes vastastikuste õiguste ja kohustuste üleandmisega vahetatavale elamispinnale. Elamispinda saab vahetada nii kohalike nõukogude, asutuste ja ettevõtete kui ka kodanikele kuuluvais majades.

Elamispinna vahetamine kohalike nõukogude majades võib toimuda ainult kohaliku nõukogu täitevkomitee otsusel elamute valitsuse või kohaliku majanduse osakonna poolt väljaantud orderi alusel. Elamispinna vahetamiseks asutustele ja ettevõtteile kuuluvais ja eramajades peab olema vastava asutuse ja ettevõtte administratsiooni või majaomaniku nõusolek.

Elamispinna vahetamiseks peab olema üürniku kõigi täisealiste perekonnaliikmete nõusolek. Üürniku elamispinnal elunevail allüürnikel ja teistel ajutistel elanikel ei ole elamispinna vahetamise õigust.

Elamispinna vahetamiseks loa andmisest võidakse keelduda ainult mõjuvatel põhjustel.

Elamispinna vahetamine ei ole lubatud:

a) kui see kannab ilmselt spekulatiivset iseloomu;

b) kui vahetada soovival üürnikul on üüri- või kommunaalteenuste tasu võlgnevus;

c) kui vahetamise tulemusena tuleb ühe isiku kohta vähem kui 6 m² (sanitaarnorm) elamispinda;

d) kui üürniku vastu on esitatud hagi üürilepingu tühistamiseks või muutmiseks;

e) kui puudub üürniku täisealiste perekonnaliikmete nõusolek;

f) kui üürnik ei võta uude korterisse kaasa allüürilisi ega teisi ajutisi elanikke;

g) kui üürnik on saanud elamispinna seoses töövahekorraga.

Kohaliku nõukogu majja elamispinda vahetavale kodanikule antakse order tema poolt asustatava elamispinna kohta. Kui ela-

---

[1] Vt. NSV Liidu KTK ja RKN-i 1937. a. 17. oktoobri määrus «Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest», § 30, Vene NFSV Tsiviilkoodeks, III peatüki lisa.

mispinna vahetamist taotlev isik ei asu orderil näidatud elamispinnale 30 päeva jooksul, kaotab order kehtivuse.

Kodanikud, kelle taotlus elamispinna vahetamiseks jäeti rahuldamata, võivad põhjendamata keeldumise puhul kaevata rahvakohtule.

§ 3. Korteriüür, tasu keskkütte ja kommunaalteenuste eest

Korteriüüri arvutamine. Korteriüüri suurust ei saa üürileandja ja üürnik omavahelise kokkuleppega kindlaks määrata, sest see on määratud seadusega.[1]

Korteriüüri arvutamisel tuleb arvesse võtta järgmisi asjaolusid:

a) korteriüüri põhimäär, mille antud linna või rajooni jaoks kinnitab kohaliku nõukogu täitevkomitee 30—44 kopika suuruses ühe elamispinna ruutmeetri eest;

b) korteriüüri põhimäära protsentuaalne suurenemine või vähenemine, olenevalt korteri mugavustest, ebamugavustest ja elamu ehitamise ajast eriskaala järgi;

c) lisa korteriüüri põhimäärale 3,3 kopika suuruses ühe elamispinna ruutmeetri kohta, nii mitu korda kui mitme 10 rubla võrra üürniku kuupalk ületab 150 rubla.

Sealjuures ei või aga ühe ruutmeetri korteriüüri määr, silmas pidades punktides a, b ja c märgitud momente, ületada 1 rubla 32 kopikat.

Korteriüüri arvutamine on küllaltki keerukas. Praktiliselt võib öelda, et kui kodaniku kuupalk ületab 450 rubla, kui ta kasutab eriliste mugavusteta korterit ja tal ei ole normide järgi elamispinna ülejääke, siis tuleb tema üürimääraks ühe elamispinna ruutmeetri eest juba 1 rubla 32 kopikat, s. o. maksimaalmäär.

Sõja- ja tööinvaliididele, kellel pole teisi sissetulekuid peale pensioni, tehakse korteriüüri põhimäära osas 50%-line hinnaalandus.

Keldrites, kööktubades ja barakkides elunevaile üürnikele tehakse korteriüüri määrast (punktid a+b+c) 25%-line hinnaalandus.[2]

Elamispinna ülejääkide eest maksavad üürnikud kolmekordselt. Kolmekordsele maksustamisele ei kuulu aga elamispinna ülejääk, mis ühe perekonna kohta on alla 4,5 ruutmeetri, nn. soodustuspind.

---

[1] Eesti NSV RKN-i 1940. a. 30. novembri määrus «Korteriüüri võtmise korra kohta linnades ja linna tüüpi asulais», «Eesti NSV Teataja» 1940, nr. 59, art. 722.

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 31. jaanuari määrus «Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 1940. a. 30. novembri määruse «Korteriüüri võtmise korra kohta linnades ja linna tüüpi asulais» osalisest muutmisest», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 3, art. 26.

Korteriüüri, samuti kommunaalteenuste (vesivarustus, käimlate puhastamine, elekter, gaas jne.) mitteõigeaegse tasumise korral, kui ei esine vaidlusi nende summade suuruse kohta, toimub nende sissenõudmine üürnikelt notariaalkontorite täitepealdiste alusel.[1]

Üürnikelt, kes elavad üksikuile kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvais majades, samuti kodanike poolt renditud majades, võidakse pooltevahelisel kokkuleppel võtta üüri suuremal määral, kui seda antud asulas kehtivad korteriüüri määrad ette näevad, kuid mitte rohkem kui 20% üle kehtivate määrade.[2]

Sõjaväelaste-üürnike kohta on kehtestatud erilised üürimäärad.[3]

Erilised soodustused korteriüüri osas on kehtestatud personaalpensionäridele, mis on järgmised:

1) 50% korteriüüri maksab personaalpensionär tema enda, tema perekonnaliikmete ja koduteenijale ettenähtud elamispinna normi eest (9 m² isiku kohta), samuti kuni 4,5 m² elamispinna ülejäägi eest;

2) ühekordselt maksustatav elamispind ilma 50% hinnaalanduseta, mille hulka kuulub:

a) personaalpensionäri või mõne tema perekonnaliikme lisatuba kuni 18 m²,

b) üleliigne elamispind kuni 15 m²,

c) allüürnike poolt asustatud pind vastavalt ühe isiku elamispinna normile.

Nimetatud norme ületava elamispinna eest tasub personaalpensionär üüri üldistel alustel.

Keskkütte ja kommunaalteenuste tasu. Igal aastal hiljemalt 15. juuniks töötab majavalitsus koos ühiskondliku kaastöökomisjoniga välja keskkütte kulude ja tulude eelarve järgnevaks kütteperioodiks ning esitab selle majaelanike üldkoosolekule läbivaatamiseks.[4]

Kütuse liik iga keskküttega elamu jaoks määratakse majavalitsuse inseneri poolt vastavalt keskkütte katla tüübile, varutava kütte hulk arvutatakse tingkütteaine (7000 kcal) kulunormi (eritabel) korrutamise teel hoone kubatuuriga.

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1956. a. 24. märtsi määrus «Eesti NSV Riiginotariaadi määrustiku kinnitamise kohta», «Eesti NSV Teataja» 1956, nr. 6, art. 66.

[2] Vt. NSV Liidu KTK ja RKN-i 1937. a. 17. oktoobri määrus «Elamufondi alalhoidmisest ja elamumajanduse parandamisest linnades», § 36, Vene NFSV Tsiviilkoodeks, III peatüki lisa.

[3] Vt. Eesti NSV RKN-i 1941. a. 4. veebruari määrus «Töölis-Talupoegade Punaväe ja NSV Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi piirivalve- ja sisekaitsevägede koosseisu kuuluvate isikute korteriüüri kohta», «Eesti NSV Teataja» 1941, nr. 17, art. 203.

[4] Eesti NSV kommunaalmajanduse ministri 1949. a. 29. aprilli käskkirjaga nr. 55 kinnitatud «Eesti NSV kohalike nõukogude elamute keskkütte juhend».

Soojaveevarustuse olemasolu korral määratakse kütuse vajadus 1 inimese aasta kütuse kulunormi korrutamise teel vett tarvitavate inimeste arvuga.

Silmas pidades vastava kütteaine kalorsust, arvutatakse väljaarvatatud tingkütuse hulk ümber naturaalse kütteaine — kivisüsi, põlevkivi, õli, turvas, puud jne. — peale, mis võimaldab saada varumisele kuuluva kütuse koguse.

Keskkütte eelarve koostamisel tuleb arvesse võtta: a) kütuse maksumust; b) kütuse kohalevedu; c) kütuse ettevalmistamist; d) kütjate palka; e) põletisjäätmete ja tuha äravedu; f) muid kulusid.

Kütteperiood Eesti NSV-s on kindlaks määratud järgmiselt: Tallinnas 18. oktoobrist kuni 24. aprillini; Tartus 13. oktoobrist kuni 15. aprillini; Narvas 18. oktoobrist kuni 23. aprillini; Pärnus 18. oktoobrist kuni 15. aprillini.

Tegelikult võib alustada kütmist siis, kui välisõhu temperatuur on alla +4,5° C. Välisõhu temperatuuri alanemisel +8° C kuni +4,5° C ja kõrgendatud niiskuse puhul võib kütta nii enne kui ka pärast kütteperioodi.

Maja kütteperioodi kulud, mis on arvestatud kinnitatud eelarve järgi, jaotatakse üürnike vahel proportsionaalselt otseselt ja kaudselt köetavate ruumide kubatuurile (põrandapind x kõrgus). Üldkasutatavate ruumide — trepikodade, pesuköökide, rullikuuride jne. — küttekulud tasub majavalitsus.

Sooja vee küttekulud jagatakse proportsionaalselt maja elanike arvule.

Tasu kommunaal-veevärgi vee eest nõutakse sisse majavalitsustelt ja majaomanikelt ning neil on õigus määratud veemaksu jaotada üürnike vahel proportsionaalselt majas elavate isikute arvule.

Iga üürniku kohta langeva kanalisatsiooni tasu suuruse arvestab majavalitsus.

Kommunaalteenuste tasu märgitakse üüriarvele ja tasutakse koos üüriga.

§ 4. Linnade, alevite ja rajoonikeskuste maade korraldus ja kasutamine

Kõik linnade, alevite ja rajoonikeskuste administratiivpiires asuvad maad ühes neil asuvate haljasalade, maavarade ja veekogudega, ükskõik kelle kasutuses need ka ei oleks, on kohalike nõukogude täitevkomiteede organite otseses valduses, välja arvatud raudteede, mere- ja jõesadamate, lennuväljade, maanteede ja sõjaväeorganite kasutuses olevad eriotstarbelised maad.[1]

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 18. juunil 1956 kinnitatud «Eesti NSV linnade, rajoonikeskuste ja alevite maade korraldamise põhimäärus», «Eesti NSV Teataja» 1956, nr. 10, art. 101.

Kõiki linnade, alevite ja rajoonikeskuste piires asuvaid maa-alasid võidakse:

a) kasutada otseselt kohaliku nõukogu täitevkomitee poolt;

b) anda riiklike asutuste ja ettevõtete või kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide, samuti üksikute kodanike kasutusse;

c) anda tasuta ühiskondlikuks kasutamiseks.

Linnade, alevite ja rajoonikeskuste maid võib liigitada järgmiselt: 1) hoonestusmaa-alad; 2) tööstuslikud maa-alad; 3) üldkasutatavad maa-alad; 4) põllumajanduslikud maa-alad; 5) haljasalad; 6) muud maakõlvikud.

Hoonestusmaa-alasid kasutatakse:

a) olemasolevate hoonete teenindamiseks,

b) uute hoonete püstitamiseks.

Riiklikele asutustele, ettevõtetele, samuti kooperatiivsetele ja ühiskondlikele organisatsioonidele eraldatakse hoonestusmaid vastavalt ehitusprojektile. Maa-alade kasutamiseks eraldamine toimub kohaliku nõukogu täitevkomitee otsuse alusel.

Kodanikele individuaalelamute ehitamiseks eraldatakse linna- või rajooninõukogu täitevkomitee poolt seadusega ettenähtud suuruses maa-alad,[1] ja nimelt:

a) linnades 300—600 m²,

b) väljaspool linna 700—1200 m².

Maa-alade ja neil asuvate viljapuude ja marjapõõsaste üleandmisel seoses hoonete müümise või vahetamisega on endisel maakasutajal õigus nõuda uuelt maakasutajalt kompensatsiooni oma töö ja kulutuste eest, kuid mitte istikute hinna tasumist.

Juhul, kui omanik võõrandab osa majast, ei ole lubatud maja teenindava maa-ala tükeldamine.

Igasugune ehitustegevus hoonestusmaa-aladel on lubatud ainult täitevkomitee loal.

Hoonete hävimisel tulekahju ja loodusõnnetuste tagajärjel jääb nende omanikele õigus jätkata maa-ala kasutamist tingimusel, et ehitused taastatakse 3 aasta jooksul.

Ehitusmaa-alade heakorrastamine toimub kooskõlastatult vastava täitevkomitee organiga.

Tööstuslike maa-alade eraldamist teostab kohaliku nõukogu täitevkomitee, kes jälgib ka nende sihipärast ja eeskirjadekohast kasutamist ning heakorrastamist.

Üldkasutatavad maa-alad, nagu tänavad, pargid, spordiväljakud, kalmistud, turud, prahi mahapaneku kohad jne. hoiab korras kohaliku nõukogu täitevkomitee kohaliku või kommunaalmajanduse osakond.

Põllumajanduslikke maa-alasid eraldab täitevkomitee:

---

[1] NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1948. a. 26. augusti määrus «NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1948. a. 26. augusti seadluse «Kodanike õiguse kohta osta ja ehitada individuaalelumaju» rakendamise korrast».

a) kollektiiv- ja individuaalaiamaadeks kuni 1500 m² kasutamiseks kuni 3-aastase tähtajaga;

b) karjamaadeks kuni 0,3 hektarit ja heina niitmiseks kuni 0,5 hektarit ühe looma kohta 1-aastase tähtajaga;

c) kollektiivseteks ja individuaalseteks viljapuuaedadeks linnades kuni 600 m² ja väljaspool linnu kuni 1200 m² ühele perekonnale tähtajata kasutamiseks.

Ühe perekonna kasutusse eraldatava aiamaa, õueaiamaa ja puuviljaaedade pindala ei või kokku ületada 1500 m².

Nii nagu maa-alade kasutamiseks andmine maakasutajale toimub kohaliku nõukogu täitevkomitee otsusega, samuti toimub ka maa-alade kasutamise lõpetamine ja maa-alade kasutusest äravõtmine täitevkomitee otsuse alusel. Riiklike ja ühiskondlike vajaduste korral kuuluvad äravõtmisele ka maa-alal asuvad hooned, ehitused, istandused, külvid jne.

Asutuste ja ettevõtete maa-alade vähendamist lubatakse vaid tingimusel, kui see ei riku nende asutuste ja ettevõtete tootmishuve.

Kodanike valduses olevate maa-alade vähendamine võib toimuda ainult vastava kvartali või linnaosa kinnitatud detailplaneerimise projekti alusel. Sealjuures tuleb silmas pidada, et:

a) vähendatud maa-alal oleks kindlustatud olemasolevate hoonete normaalne ekspluateerimine;

b) ei hävitataks elujõulisi viljapuuaedu;

c) vähendamine ei kahjustaks linna või alevi haljastust;

d) senise maakasutaja valdusesse jääv maa-ala ei oleks väiksem individuaalehitajatele ettenähtud normidest (s. o. 300—600 m² ja 700—1200 m²).

Pärast täitevkomitee otsust maa-ala võõrandamise või vähendamise kohta moodustatakse täitevkomitee poolt hindamiskomisjon maa-ala akteerimiseks ja kasutamata kulutuste ning võõrandatavate varade hindamiseks.

Hindamiskomisjon töötab täitevkomitee esindaja eesistumisel ning selle liikmeiks on kommunaal- või kohaliku majanduse osakonna ja rahandusosakonna esindajad.

Hindamist teostatakse senise maakasutaja ja maasaaja osavõtul. Vajaduse korral kutsutakse hindamise juurde eksperdid.

Hindamiskomisjoni poolt määratud ja poolte poolt protestimata summa peab maasaaja (asutus, ettevõte või kodanik) enne maa-ala kasutamisele asumist senisele maakasutajale välja maksma.

Riiklike asutuste või ettevõtete valduses olevate maa-alade äravõtmisel ei määrata hindamiskomisjoni ning maa-alal leiduvate varade üleandmine lahendatakse kooskõlas vastavate valitsuse määrustega.

§ 5. Individuaalelamute ehitamisest kodanike poolt

Ehituskrundi saamiseks individuaalelamu ehitamiseks esitab kodanik linna- või rajooninõukogu täitevkomiteele vormikohase avalduse,[1] milles ta tõendab täitevkomiteele, et ta ei oma teisi ehituskrunte, maju ega mõttelisi majaosi. Edasi märgib avaldaja peale oma isiklike andmete (perekonna-, ees- ja isanime, aadressi, sünniaasta, töökoha, perekonnaseisu, perekonnaliikmete arvu jne.) veel soovitava ehituskrundi asukoha, millise maja, millisest materjalist ja mitme toalise ta kavatseb ehitada.

Täitevkomitee peab krunditaotlejate avaldused hiljemalt 20 päeva jooksul läbi vaatama ning andma oma eelnõusoleku või lükkama avalduse põhjendatud motiividega tagasi.

Igale perekonnale eraldatakse ainult üks ehituskrunt. Täiskasvanud lapsi eeltoodud mõttes perekonnaliikmeiks ei loeta ja neil on õigus taotleda individuaalehituskrundi eraldamist, kuigi vanemail juba on individuaalelamu või -ehituskrunt.

Täitevkomitee annab oma eelnõusoleku individuaalehituskrundi taotlejale täitevkomitee otsuse vormis, kus on ära näidatud, kellele ehituskrunt eraldatakse, ehituskrundi asukoht, selle ligikaudne suurus, ehituskrundi saaja kohustus maa-alal leiduvate hoonete ja muude ehituste lammutamise, mõnele teisele maakasutajale üleandmise jne. kohta, juhised olemasolevate maaaluste seadmete kasutamise ning laiendamise kohta, ehituskrundi haljastamise ja korrastamise kohta, endistele maakasutajatele kahjude hüvitamise korra kohta, kui uue ehituskrundi saajal tuleks kehtivate eeskirjade järgi tasuda kompensatsioone endistele maakasutajatele. Samuti märgitakse täitevkomitee otsuses-eelnõusolekus tähtaeg, mille jooksul on individuaalehitaja kohustatud esitama täitevkomiteele projektdokumentatsiooni ehituskrundi eraldamise lõplikuks otsustamiseks. Individuaalehituskrundi eraldamiseks antud täitevkomitee eelnõusolek on kehtiv kuus kuud.

Nagu nägime käesoleva peatüki § 4-ndas, eraldab täitevkomitee kodanikele individuaalkrundid linnades üldreeglina 300—600 ruutmeetri suuruses, väljaspool linna aga 700—1200 ruutmeetri suuruses. Arvestades meie vabariigi mõnede linnade senist hoonestuse iseloomu ja heakorrastuse taset, lubatakse vabariigi 20 linnas — Antsla, Elva, Haapsalu, Jõgeva, Kallaste, Kingissepa, Kilingi-Nõmme, Kunda, Kärdla, Mustvee, Mustla, Mõisaküla, Otepää, Paide, Paldiski, Põltsamaa, Sindi, Suure-Jaani, Tõrva ja Türi — eraldada individuaalehituskrunte suurusega kuni 1200 ruutmeetrit.[2]

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 9. aprillil 1958 kinnitatud juhend «Individuaalelamute ehituskruntide eraldamise korra kohta Eesti NSV linnades, rajoonikeskustes ja alevites».

[2] Vt. sealsamas, § 1 ja 2.

Kuni 1200-ruutmeetrilisi individuaalehituskrunte lubatakse nimetatud 20 linnas eraldada sel juhul, kui:

a) suurendatud ehituskrunte ei eraldata kolhooside ja sovhooside põllumajandusliku tähtsusega maade arvel;

b) linna generaalplaanis ettenähtud individuaalelamute rajoonis või kvartalis puudub tsentraliseeritud veevarustus ja kanalisatsioon;

c) väiksemate ehituskruntide eraldamine on seotud metsa või viljapuude hävitamisega.

Kodanikel on lubatud ehitada individuaalelamuid, milles on:

a) 1—2 korrust,

b) 1—5 tuba,

c) elamispinna suurus mitte üle 60 ruutmeetri.[1]

Elamispinnaks, mille suurus ei või ületada 60 ruutmeetrit, loetakse kõik elamupinnad peale esikute, trepikodade, vannitubade, klosettide, sahvrite, külmade verandade ja väljaspool eluruume asuvate majandusruumide (garaaž, pesuköök, panipaigad jne.) pinnad.

Kööki põrandapinnaga kuni 6 ruutmeetrit ei loeta elamispinnaks; kui aga köögi suurus on üle 6 ruutmeetri, siis nimetatud mõõtu ületav köögi pind loetakse elamispinnaks.

Samuti loetakse elamispinnaks eluruumidesse avanevate üle 1,9 meetri kõrguste seinakappide pinnad.

Linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteedel ei ole lubatud kinnitada individuaalelamute projekte, mis ei vasta eeltoodud nõuetele.

Individuaalelamute maksumuse vähendamiseks, ehitusmaaalade paremaks kasutamiseks, samuti vee-, kanalisatsiooni- ja elektrijuhtmete lühendamiseks lubatakse individuaalehitajail ehitada ühisele krundile kaksik-individuaalelamuid,[2] sealjuures ei või kummalegi ehitajale kuuluva kaksik-individuaalelamu osa tubade arv olla üle 5 ja elamispinna suurus üle 60 ruutmeetri. Samuti ei või kummagi ehitaja valdusesse jääva krundiosa suurus ületada üksikule individuaalehitajale ettenähtud maa-ala suurust.

Individuaalelamute projektid kinnitatakse vastava linna- või rajooninõukogu täitevkomitee või täitevkomitee määramisel mõne täitevkomitee osakonna poolt.

Ehituskrundi eraldamise lõplikuks otsustamiseks esitab individuaalehitaja täitevkomiteele kinnitatud individuaalelamu ehitusprojekti ja ehituskrundi geodeetilise plaani.

Täitevkomitee on kohustatud nimetatud materjalid hiljemalt

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Ehituse ja Arhitektuurikomitee esimehe 1958. a. 8. oktoobri ringkiri «NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1958. a. 18. juuli seadluse rakendamisest Eesti NSV-s».

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 4. märtsi määrus «Kaksik-individuaalelamute ehitamisest», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 5, art. 57.

ühe kuu jooksul läbi vaatama. Esitatud materjalide vastuvõetavuse korral teeb täitevkomitee otsuse ehituskrundi lõpliku eraldamise kohta individuaalehitajale.

Oma otsuses ehituskrundi lõpliku eraldamise kohta märgib täitevkomitee muu hulgas ära ka tähtaja, mille kestel tuleb sõlmida notariaalne leping ehitusmaa-ala tähtajata kasutamise kohta, samuti märgitakse otsuses lammutatavate ehituste lammutamise tähtaeg ja kinnitatakse endisele maakasutajale hüvitamisele kuuluvate väärtuste hindamisakt.

Täitevkomitee otsuse alusel ehituskrundi eraldamiseks sõlmib individuaalehitaja vastava täitevkomitee -kommunaalmajanduse või kohaliku majanduse osakonnaga notariaalses korras tõestamisele kuuluva lepingu elamu ehituse ja maatüki tähtajata kasutamise kohta.

Ülaltoodud leping koostatakse kolmes eksemplaris, kusjuures esimene eksemplar säilitatakse notariaalkontoris, teise saab individuaalehitaja, kuna kolmas jääb lepingu sõlminud täitevkomitee osakonnale. Lepingu teisele ja kolmandale eksemplarile lisatakse kohustuslike lisadena ehituskrundi geodeetiline plaan ja kinnitatud ehitusprojekt. Vajaduse korral lisandatakse veel õiendid kahjude hüvitamise kohta endistele maakasutajatele, kui individuaalkrundi saamine on seoses endiste maakasutajate ehituste lammutamisega või istutatud puude ja põõsaste kõrvaldamisega.

Lepingu järgi kohustub individuaalehitaja:

a) asuma 1 aasta jooksul, arvates lepingu sõlmimise päevast, elamu püstitamisele ja lõpetama selle 3 aasta jooksul;

b) teostama ekspluatatsiooni antud individuaalelamu jooksvat ja kapitaalremonti vastavalt vajadusele;

c) istutama maatükile kokkulepitud hulgal viljapuid, marjapõõsaid, dekoratiivpuid ja -põõsaid jne.;

d) ehitama ehituskrundi ümber piirdeaia, ehitama ehituskrundi ulatuses tänavale kõnnitee, vastavalt kohaliku täitevkomitee üldkohustuslikele otsustele hoidma krundiga piirneva tänava ja kõnnitee alaliselt puhta ja korras.

Linna- või rajooninõukogu täitevkomitee võib individuaalelamu ehitamise tähtaega ühe aasta võrra pikendada, kui individuaalehitaja viivitus oli tingitud mõjuvatest asjaoludest.

Kui individuaalehitaja ei ole üheaastase tähtaja jooksul ilma mõjuvate põhjusteta alustanud ehitustöödega, või ilma küllaldase põhjuseta süstemaatiliselt rikub lepingu tingimusi, siis on täitevkomiteel õigus kohustuslikus korras nõuda lepingut rikkuvalt individuaalehitajalt leppetrahvide tasumist või koguni lepingu tühistamist.

Kohustuslikus korras lepingu tühistamisel määrab kohaliku nõukogu täitevkomitee poolt nimetatud hindamiskomisjon kindlaks individuaalehitaja poolt antud ehituskrundile püstitatud ehituste hinna ning individuaalehitajale tehakse täitevkomitee poolt

ettepanek anda krundil asuvad ehitused ja hooned komisjoni poolt määratud hinnaga üle uuele individuaalehitajale.

Kui individuaalehitaja ei nõustu tema poolt püstitatud hoonete ja ehituste üleandmisega täitevkomitee poolt ette pandud tingimustel, siis on ta kohustatud lammutama kõik tema poolt ehituskrundile püstitatud hooned ja ehitused ning andma tasandatud ja korrastatud ehituskrundi tagasi täitevkomitee kommunaalmajanduse või kohaliku majanduse osakonna korraldusse.

Kuni individuaalelamu ekspluatatsiooni võtmiseni linna- või rajooninõukogu täitevkomitee vastava komisjoni poolt ei ole individuaalehitajal õigust ehitatavat individuaalelamut ega selle mõttelist osa müüa ilma täitevkomitee kommunaalmajanduse või kohaliku majanduse osakonna nõusolekuta.

Laenu individuaalelamute ehitamiseks antakse kõigis rahvamajandusharudes töötavaile töölistele ja teenistujatele kuni 7000 rubla tähtajaga kuni 7 aastat.[1] Eriliselt soodustatud laenusaamise tingimused on kehtestatud õpetajatele ja arstidele, samuti Nõukogude armee kõrgematele sõjaväelastele. Individuaalehitajaile antava laenu suurus ei või ületada 50% ehitatava elamu maksumusest, seega tuleb individuaalehitajail ülejäänud kulud katta isiklike säästude arvel.

Individuaalehitajaid krediteerib Eesti NSV-s Kommunaalpank või mõni muu pank. Individuaalehituse pangalaenu summalt maksab laenu saaja 2% aastas. Laenu hilinenud tasumisel maksab laenusaaja viivist 3% viivitatud summast. Kui laenusaaja ei kasuta laenu sihipäraselt, siis on pangal õigus saadud laenu ühes %-dega laenusaajalt sisse nõuda.

Individuaalehituse laen antakse:

a) töölistele ja teenistujatele, kes töötavad isemajandavais organisatsioonides — asutuse või ettevõtte kaudu;

b) eelarvelistes asutustes töötajaile — otse vastavast pangast.

Laenusaaja annab kas vastavale asutusele, ettevõttele või pangale, olenevalt, kelle kaudu laen saadi, kinnitatud vormijärgse kohustuse.

Esimese summa laenu arvel saab laenusaaja siis, kui ta on teostanud individuaalelamu ehitustöid 5—10% ulatuses selle kogumaksumusest. Järgnevad summad saab laenusaaja järk-järgult, vastavalt elamu valmisehitamise käigule, mille määrab pank.

Laenu kustutamine algab järgmisel kvartalil pärast laenusaaja kohustuses näidatud tähtaega.

Seni kui laen ei ole pangale lõplikult tasutud, ei luba pank laenusaajal individuaalelamut võõrandada.

Individuaalehitajaid varustavad ehitusmaterjalidega peami-

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1955. a. 6. jaanuari määrus «Laenu suuruse alandamisest ja elanikkonna omavahendite erikaalu suurendamisest individuaalelamuehituses».

selt kaubandusorganisatsioonid. Linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteed kinnitavad igal aastal telliste, lubja, tsemendi, eterniidi, katusepapi, tarbepuidu, saematerjali, vineeri, aknaklaasi, värvi, värnitsa, elektrinööri ja -juhtmete, samuti standardmajade eraldamiseks individuaalehitajatele jaotusplaanid.

Avaldused ehitusmaterjalide saamiseks esitatakse täitevkomiteele asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide poolt, kus individuaalehitajad töötavad, ja need peavad olema eelnevalt kooskõlastatud vastava ametiühinguorganisatsiooniga.

Ehitusmaterjalid ja standardmajad, mida täitevkomitee poolt jaotuskava alusel määratud individuaalehitajad ei ole 15 päeva jooksul, arvates ostjale teatise saatmise päevast materjalide saabumise kohta, välja ostnud, antakse linna- või rajooninõukogu täitevkomitee loal vabamüügile.

Linnale või rajoonile eraldatavate ehitusmaterjalide jaotamisel nähakse peale individuaalehitajatele määratud ehitusmaterjalide koguste veel ette ehitusmaterjalide kogused, mis on ette nähtud müügiks olemasolevate individuaalelamute ja hoonete remondiks, samuti kodanikele korterite remondiks.[1]

Arhitektuuriorganid kontrollivad pidevalt individuaalelamute ehituse käiku ja on kohustatud ehitajaile andma vajalikku tehnilist konsultatsiooni.

Individuaalelamu võidakse anda ekspluatatsiooni pärast seda, kui:

a) hoone on varustatud joogiveega,

b) kinnitatud projekti kohaselt on lõpetatud hoonete välisviimistlus,

c) individuaalelamus on välja ehitatud üks elutuba, köök, klosett ja prügikast.

Elamute ekspluatatsiooni vastuvõtmine toimub kohaliku nõukogu täitevkomitee komisjoni poolt, mille koosseisu kuuluvad täitevkomitee, riiklike arhitektuuriorganite, sanitaarjärelevalve ja tuletõrje esindajad. Komisjoni poolt koostatud vastuvõtuakti kinnitab täitevkomitee.

Valmisehitatud individuaalelamud, mis asuvad linnades, tuleb nende omanikel registreerida vastavates tehnilise inventariseerimise büroodes.

§ 6. Muud kommunaalmajandusalased küsimused

Kuna Eesti NSV tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamisega 1957. a. allutati kommunaalmajandus otseselt kohalike nõukogude täitevkomiteedele, siis viimased korraldavadki oma üldkohustuslike otsustega saunade, pesumajade ja

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 24. jaanuari määrus «Ehitusmaterjalidega kauplemise parandamisest».

võõrastemajade, trammi jne. tööd, veevärgist vee andmise, gaasi tarbimise ja kanalisatsiooni kasutamise korda, kalmistute kasutamist, abinõude rakendamist haljasalade kaitseks jne. Täitevkomiteede õigused üldkohustuslike otsuste kehtestamisel on seadusega täpselt reguleeritud.[1] Tehnilise iseloomuga juhendeid linnade ja rajoonide kommunaalmajanduse jaoks töötab välja ja kehtestab oma kompetentsi piires Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeerium.

VIII peatükk

Tervishoid

Nõukogude riigi hoolitsus rahva tervise eest. Sotsialistlikus ühiskonnas on inimene kõige kallim vara. Hoolitsemine rahva tervise eest on Nõukogudemaal üheks esmajärguliseks ülesandeks. Kogu meie rahvale on võimaldatud *tasuta arstiabi*. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus teevad kõik selleks, et tagada töötajate eeskujulik meditsiiniline teenindamine. Aasta-aastalt suurendatakse kulutusi tervishoiule, võetakse tarvitusele abinõusid, mis tunduvalt parandavad töötajate elutingimusi ja elanikkonna olukorda.

Nõukogude korra tingimustes on meie vabariigis palju korda saadetud rahva tervise eest hoolitsemisel. Kodanluse võimutsemise päevil Eestis valitses kapitalistlikule korrale omane hoolimatus ka laiade elanikkonna hulkade meditsiinilises teenindamises. Kodanlikus Eestis oli 36 haiglast ainult 9 riiklikul ülalpidamisel. Haiglates valitsev kord ei teeninud rahva tervise kaitsmise vajadusi, vaid kapitalistlikke kasumeid. Arsti ja haige vahekord oli äriline ja arstihonorar tõusis sageli 10—20 ja isegi 50 kroonini, mille tagajärjel oli arstiabi raskesti kättesaadav. Haiglad paiknesid peamiselt linnades, samuti enamus arstide kaadrist oli koondunud suurematesse linnadesse, kus elasid maksejõulisemad patsiendid. Töölised ja talurahvas, kelle majanduslik elutase oli madal, ei jõudnud sellist kõrget tasu maksta ja selle tõttu esines neil nii täiskasvanute kui laste sagedat haigestumist. Surmajuhtumite arv oli kõrge, eriti laste osas. Näiteks 1937. aastal suri 100-st vastsündinud lapsest keskmiselt 9 last. Laialt olid levinud mitmesugused sotsiaalsed haigused, millest esikohal seisis tuberkuloos.

Kodanliku süsteemi likvideerimisega Eestis on kaotatud viletsus, tööpuudus ja inimese ekspluateerimine inimese poolt, mis on alati olnud kõrge haigestumise ja suremuse põhjuseks. Tervishoiu küsimus sai riiklikuks küsimuseks, eesti rahvale kõigil elualadel võimaldati tasuta arstiabi. Vaatamata sellele, et fašistlik okupatsioon tekitas meie tervishoiuasutustele tohutut kahju, mis ulatus

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1948, nr. 13, art. 78.

66,5 miljoni rublani, kusjuures 60% voodite fondist ja 80% meditsiinilistest asutustest hävitati, on tunduvalt laienenud tervishoiuasutuste võrk ja suurenenud arstide arv. 1958. aasta algul oli meil 10 435 haiglavoodit, s. o. kaks korda rohkem kui 1940. aastal. Tervishoiuasutuste arv on kasvanud kolm korda. Eriti suurt edu on saavutatud laste tervise eest hoolitsemisel. Laste voodikohtade arv haiglates on tõusnud 1574-le, s. o. 16 korda rohkem kui 1940. aastal. Kodanluse päevil oli kogu vabariigis ainult üks laste somaatiline haigla 20 voodikohaga. Käesoleval ajal töötab aga juba 3 lastehaiglat 300 voodikohaga ja 48 lasteosakonda rajoonihaiglate juures.

On avatud tervishoiuasutusi, mida kodanlikus Eestis üldse ei tuntud, nagu tervishoiupunktid ettevõtetes, mitmesugused dispanserid ja kabinetid, naiste- ja lastenõuandlad jne. Eriti suured muudatused on toimunud maaelanikkonna meditsiinilise teenindamise alal. Kui kodanlikus Eestis maal haiglaid üldse ei olnud, siis nüüd teenindab vabariigi maaelanikkonda 37 rajooni-, 107 maajaoskonnahaiglat ja ligi 50 linna- või rajoonihaigla ümbruse arstijaoskonda ning 197 velskri- ja ämmaemandapunkti.

Vastavalt sellele on suurenenud ka meditsiinitöötajate arv. Kui 1940. aastal oli meil üksnes 813 arsti, siis nüüd on neid ainuüksi Eesti NSV Tervishoiu Ministeeriumi liinis ligi 2100. Lisaks sellele töötab teistes süsteemides veel 350 arsti. Elanikkonna kindlustamise suhtes arstiabiga on Nõukogudemaa esimesel kohal maailmas. NSV Liidus on 17 arsti 10 000 elaniku kohta. Eesti NSV-le kuulub liiduvabariikide hulgas üks esimesi kohti — 20 arsti 10 000 elaniku kohta.

Suurenenud on mitte üksnes meditsiinitöötajate arv, vaid ka nende kvalifikatsioon; Eesti NSV Tervishoiu Ministeeriumi süsteemis töötab praegu arste 2,5 korda rohkem ja keskharidusega meditsiinitöötajaid 4,5 korda rohkem kui 1940. aastal.

Need on tõsised edusammud ja selle tulemusena on märksa vähenenud haigestumiste protsent, tunduvalt paranenud rahva tervislik seisund, saavutatud laste suremuse pidev vähenemine, sündimuse suurenemine ja elanikkonna keskmise eluea pikenemine. Võrreldes 1940. aastaga oli 1957. aastal üldsuremus vähenenud ligemale kaks korda ja laste suremus kuni kolm korda.

Tervishoiualane teenindamine linnades. Linnades on põhiliseks ravi- ja profülaktika asutuseks *linnahaigla,* kes teostab elanikkonna tasuta meditsiinilist teenindamist. Linnahaiglat, mida täielikult või vähemalt 50% ulatuses kasutatakse kõrgemate meditsiiniliste õppeasutuste poolt õppetöö eesmärgil, nimetatakse kliiniliseks haiglaks; kõrgema meditsiinilise õppeasutuse koosseisu kuuluvat või sellele alluvat haiglat nimetatakse kliinikuks. [1]

---

[1] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1949. a. 31. oktoobri määrusega kinnitatud tervishoiuasutuste nomenklatuur, Tervishoiuala töötaja käsiraamat, Tallinn 1956, lk. 9.

Linnahaigla põhiülesandeks on anda kvalifitseeritud ja spetsialiseeritud arstiabi statsionaaris, ambulatooriumis ja kodudes, viia läbi vajalikke profülaktilisi ja epideemiatõrje üritusi, õppida tundma teenindatava elanikkonna haigestumisi, organiseerida uurimistöid diagnostika, ravi ja profülaktika efektiivsete meetodite leidmiseks ning järjekindlalt tõsta töötajate meditsiiniliste teadmiste ja ideelis-poliitilist taset.

Nende ülesannete täitmiseks on linnahaigla kohustatud: avastama aegsasti haigusi ja õigeaegselt hospitaliseerima statsionaarset ravi vajavaid haigeid; viima läbi ravi- ja profülaktilisi ning epideemiatõrje üritusi haiguste vähendamiseks; kindlustama vastavalt arstiteaduse kaasaegsele tasemele haigete õige diagnoosimise ja vastava ravi statsionaaris, polikliinikus ja kodudes; teostama elanikkonna polikliinilist teenindamist, ajutise töövõimetuse kvalifitseeritud ekspertiisi, haigete valikut sanatooriumi- ja kuurordiravile suunamiseks; andma esmaabi ja vältimatut arstiabi ägedate ja äkiliste haiguste, traumade ja mürgituste korral, olenemata teenindamisrajoonist; võtma arvele ja teostama süstemaatilist dispanseerset järelevalvet Isamaasõja invaliidide, samuti tööliste üle, kes puutuvad kokku tervistkahjustavate ainetega jne.

Linnahaigla on kompleksne ravi- ja profülaktika asutus. Temal on vastavalt ettenähtud struktuurile spetsialiseeritud osakondadega statsionaar, spetsialiseeritud kabinettidega polikliinik (ambulatoorium), ravi- ja diagnostilised abiosakonnad, nagu laboratoorium, röntgenikabinet, lahkamisruum jt., samuti vastuvõturuum ja administratiiv- ning majandusosakond (köök, pesumaja, laod, desinfektsioonikamber, kantselei ja komandantuur).

Linnahaiglat juhatab peaarst. Vastavalt kinnitatud koosseisule võivad peaarstil olla asetäitjad meditsiinilisel ja polikliinilisel alal ning abi administratiiv- ja majandusalal.[1] Linnahaigla allub vahetult vastava linnanõukogu täitevkomitee tervishoiuosakonnale, kes kontrollib ja juhib haigla ravi- ja profülaktilist ning administratiiv- ja majanduslikku tööd.

Selleks, et arstiabi oleks töötajatel tõeliselt lähedal ja kättesaadav, organiseeritakse tööstusettevõtete juurde *tervishoiupunktid.* Olenevalt ettevõttes töötavate tööliste arvust moodustatakse selle juurde kas velskri-tervishoiupunkt, mida juhatab meditsiinilise keskharidusega velsker või meditsiiniõde, või arstlik tervishoiupunkt, mida juhatab arst.

Ettevõtte tervishoiupunkti varustab sisseseade, majandusinventari, mööbli, kommunaalteenuste, telefoni, side ja transpordiga ettevõte ise, kuna meditsiinilise sisseseade, instrumentide, sidumismaterjali ja medikamentidega varustatakse tervishoiupunkti

[1] Lähemalt linnahaigla juhtivate töötajate õiguste ja kohustuste kohta vt. NSV Liidu Tervishoiu Ministeeriumi poolt 28. detsembril 1948 kinnitatud põhimäärused linnahaigla peaarsti, tema asetäitjate, abi, linnahaigla osakonna juhataja ja ordinaatori kohta, Tervishoiuala töötaja käsiraamat, Tallinn 1956, lk. 85—95.

polikliiniku arvel, vastavalt NSV Liidu Tervishoiu Ministeeriumi poolt kinnitatud varustustabelile.

Tervishoiupunkt annab esmaabi traumade, mürgituste ja äkiliste haigestumiste puhul ning suunab vajaduse korral haiged polikliinikusse või haiglasse; teeb profülaktilist tööd ettevõttes, jälgib töökaitse alal kehtivate seaduste täitmist, võtab arvele tuberkuloosihaigeid, organiseerib töötajate dispanseerset järelevaatust, kontrollib sanitaareeskirjade täitmist, teeb käitiskomiteega kooskõlastatud plaani järgi tervishoiualast selgitustööd ettevõttes ning valmistab ette sanitaarposte Punase Risti Selfsi aktiivi hulgast jne.

Oma arstid on ka koolidel, lastesõimedel ja lasteaedadel.

Vabariigi suuremates linnades on olemas spetsialiseeritud haiglad, nagu psühhoneuroloogia-, tuberkuloosi-, nakkus- ja teised haiglad. Samuti asuvad põhiliselt linnades *erialase meditsiinilise teenindamise asutused* — tuberkuloositõrje dispanserid, onkoloogia dispanserid, naha- ja suguhaiguste dispanserid jt., mis on juhtivateks spetsiaalse ravi ja profülaktika asutusteks.

Tervishoiualane teenindamine maal. Maaelanikkonna meditsiinialase teenindamise keskuseks on rajoonihaigla. Rajoonihaigla koos jaoskonnahaiglatega osutab ligemale 70%-le rajooni elanikkonnast statsionaarset ja kvalifitseeritud erialast arstiabi ja umbes 95%-le elanikkonnast polikliinilist (ambulatoorset) abi. 30% maaelanikkonnast saab raviabi linnahaiglates.

Valdavas osas rajoonides viidi 1957. aastal läbi tervishoiutöö reorganiseerimine, mille tulemusena likvideeriti vabariigi 28 väiksemas maarajoonis täitevkomitee tervishoiuosakonnad ja pandi nende funktsioonid rajooni peaarstile, kes on ühtlasi rajoonihaigla peaarst. Samaaegselt ühendati rajoonide sanitaar-epidemioloogiajaamad rajoonihaiglatega ning kujundati ümber rajoonihaiglate sanitaar-epidemioloogiaosakondadeks.

Nagu kogemused näitavad, õigustas selline ümberkorraldus end igati. See võimaldas tugevdada rajoonihaiglaid, koondada põhilised jõud rajoonihaiglate ümber, lihtsustada juhtimisstruktuuri ning lähendada see meditsiiniteenistuse allasutustele külas. Väikestes rajoonides, kus eksisteerisid peamiselt ühest isikust koosnevad tervishoiuosakonnad ja kahe koosseisulise arstiga sanitaar-epidemioloogiajaamad, tähendas see meditsiinitöötajate pihustamist mitme asutuse vahel. Pärast sanitaar-epidemioloogiajaamade ühendamist rajoonihaiglatega hakati rajoonides palju ratsionaalsemalt kasutama transporti, laboratooriumi- ja muid seadmeid. Väljasõite rajooni reguleerib haigla peaarst vastavalt võimalustele ja vajadusele. Ta vastutab nüüd mitte ainult ravi, vaid ka rajooni sanitaar-epidemioloogilise olukorra eest.

Puudust ei tunta ka rajooninõukogu täitevkomitee tervishoiuosakondade järele, kes varemalt tegelesid peamiselt ülaltpoolt saadud korralduste edasitoimetamisega rajoonihaiglatele, sanitaar-epidemioloogiajaamadele ja teistele täidesaatvatele asutus-

tele ning sellega vaid venitasid nende korralduste täitmist. Ühtlasi peab aga märkima, et suurtes vabariigi rajoonides, kus rajoonihaigla kõrval töötab ka suur ravi- ja profülaktika-asutuste võrk, on tervishoiuosakondade kaotamine enneaegne, see koormaks liigselt rajoonihaiglat administratiivse tööga.[1]

Rajoonihaigla koosseisu kuuluvad praegu: a) statsionaar koos erialaste osakondadega (palatitega); b) polikliinik (ambulatoorium) mitmesuguste erialakabinettidega, naiste- ja lastenõuandla koos piimaköögiga; c) ravi- ja diagnostikakabinetid, laboratoorium kliinilisteks ning sanitaar-hügieenilisteks, bakterioloogilisteks ja teisteks uurimusteks.

Rajoonihaigla kujutab endast seega ravi- ja profülaktika- ning sanitaaralaste ja epideemiatõrje asutuste kompleksi, mille ülesandeks on elanikkonna kvalifitseeritud teenindamine. Rajoonihaigla juhib rajooni tervishoiuasutusi organisatsiooniliselt ja metoodiliselt, tagab elanikkonnale kättesaadava ambulatoorse ja statsionaarse ravi- ning profülaktika-alase abi, rakendades kaasaegseid diagnostika- ja ravimeetodeid; tegeleb remondi- ja tehnikajaamade, sovhooside, tööstusettevõtete, kolhoosnikute ja kogu muu elanikkonna dispanseerse teenindamisega. Rajoonihaigla organiseerib naiste ja laste ravi- ning profülaktikaalast teenindamist; annab kodust abi rajoonikeskuse ja haigla juurde kinnistatud arstijaoskonna elanikele; organiseerib ja rakendab koos rajooni teiste tervishoiuasutuste töötajatega abinõusid nakkushaiguste vältimiseks ja likvideerimiseks.

Haigla käsutusse eraldatakse põhivahendite fond, hooned, varustus, inventar, vahendid haigete meditsiinialaseks teenindamiseks ja ülalpidamiseks, sanitaaralasteks ja epideemiatõrje ning majanduslikeks üritusteks. Rajoonihaiglat juhatab, nagu juba märgitud, rajooni peaarst, kes suunab krediitide jaotamist ning juhib ravi- ja profülaktika-, samuti sanitaaralast ja epideemiatõrje ning administratiiv- ja majandusalast tööd.

Rajoonihaigla kontrollib kõiki rajooni meditsiiniasutusi, analüüsib nii üldist kui ka töövõime ajutise kaotusega kulgevat haigestumist, nakkushaigusi, letaalsust ning suremust. Rajoonihaigla koostab tervistavate ürituste plaani ja tagab selle täitmist ning tõstab meditsiinikaadri tööalast kvalifikatsiooni, paigutab meditsiinitöötajaid kohtadele ja valmistab ette sanitaaraktiivi.

Rajoonihaigla juurde organiseeritakse *haigla nõukogu,* kuhu kuuluvad peaarst, tema asetäitjad, rajooni pediaater, kogenud eriarstid, maajaoskonnahaiglate arstid ja ühiskondlike organisatsioonide esindajad. Nõukogu arutab rajoonihaigla kompleksset tööplaani, samuti haigla osakondade ja kabinettide, maa-arstijaoskondade, velskri-ämmaemandapunktide, lastesõimede jt. tööplaani

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 7. augusti määrus «Rajooniorganite struktuuri parandamise küsimustest».

ravi-profülaktika- ja sanitaaralase teenindamise ning epideemiatõrje ja majandusalaste ürituste alal. Haiglanõukogud töötavad välja abinõusid haigestumise ja traumatismi vähendamiseks rajoonihaigla poolt teenindataval territooriumil ning kontrollivad nende elluviimist.

Kui rajoonihaigla on rajooni kesksek raviasutuseks, siis peamiseks meditsiini ja sanitaaralase teenindamise asutuseks maal on *maa-arstijaoskond,* kelle töö on ulatuslik ja mitmekülgne. Maa-arstijaoskonna ülesandeks on haigete ambulatoorne ja statsionaarne ravimine, sünnitusabi andmine, laste ravi- ja profülaktika-alane teenindamine, plaanipärane sanitaar-, profülaktikaning epideemiatõrjealane töö. Seoses sellega, et põhiline põllumajanduse mehhanisaatorite kaader on koondunud nüüd kolhoosidesse, tõuseb maa-arstijaoskondade osatähtsus ja vastutus maaelanike meditsiinilisel teenindamisel veelgi. See suurendab ka rajoonihaiglate spetsialistide vastutust. Nad peavad maa-arstidel aitama nende tööd õigesti organiseerida, omandada mehhanisaatorite ja teiste kolhoositöötajate dispanseerse teenindamise meetodit, otstarbekalt lahendada profülaktika ja töötingimuste edasise parandamise probleeme.

Kõige täiuslikumat arstiabi saab maaelanikkond *linna- ja rajoonihaiglate juurde kinnistatud jaoskondades.* Eesti NSV-s elab linna- ja rajoonihaiglate ümbruse arstijaoskondades peaaegu üks kolmandik vabariigi maaelanikkonnast. Nende jaoskondade elanikkond saab spetsialiseeritud ja kvalifitseeritud arstiabi linna- ja rajoonihaiglates võrdsel alusel linnaelanikega.

Ambulatoorset abi saab maaelanikkond *velskri-ämmaemandapunktides.* Velskri-ämmaemandapunkt on maa-arstijaoskonna esimeseks lüliks, kes töötab arstijaoskonna juhataja poolt kinnitatud plaani järgi, operatiivselt allub ta aga asutusele, kelle eelarvel ta on. Velskri-ämmaemandapunkt organiseeritakse üldreeglina ühe külanõukogu elanikkonna teenindamiseks ja avatakse kohas, kus asub külanõukogu, või remondi- ja tehnikajaama, sovhoosi või metsamajandi juures, kus elanikke on 300—800, tingimusel, kui läheduses, raadiusega 4—5 km, ei ole maa-jaoskonnahaiglat või maa-jaoskonnaambulatooriumi. [1]

Vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 1. aprillil 1947 kinnitatud velskri-ämmaemandapunkti tüüpkoosseisudele on velskri-ämmaemandapunkti koosseisus ette nähtud 1 velskri, 1 ämmaemanda ja 1 sanitari ametikoht. Velskri-ämmaemandapunkti juhatajaks võib olla meditsiinilise keskharidusega velsker (velsker-ämmaemand), meditsiiniline keskharidus peab olema ka ämmaemandal. Külanõukogu eelarvel olevate velskri-ämma-

[1] Vt. NSV Liidu tervishoiu ministri poolt 31. detsembril 1954 kinnitatud «Maa velskri-ämmaemandapunkti põhimäärus», Tervishoiuala töötaja käsiraamat, Tallinn 1956, lk. 162 jj.

emandapunktide töötajad kinnitab ametisse küla töörahva saadikute nõukogu.[1]

Velskri-ämmaemandapunkti velsker annab esmaabi, viib arsti määramisel läbi ravikuure, teeb elanikkonna hulgas sanitaar-profülaktilist ja epideemiatõrjealast tööd, võtab haigeid vastu ja kirjutab neile ravimeid, organiseerib Punase Risti Seltsi aktiivi ja teeb sanitaarharidustööd. Ämmaemand selgitab välja punkti poolt teenindatava elanikkonna hulgas kõik rasedad naised võimalikult varajasel rasedusjärgul, valvab rasedate tervisliku seisukorra üle ja viib läbi ravi- ja profülaktilisi abinõusid raseduse normaalseks kulgemiseks, kindlustab sünnitajaile 100%-liselt arstiabi kas velskri-ämmaemandapunkti statsionaaris või suunab neid sünnitama jaoskonna- või rajoonihaiglasse või abistab sünnitajat kodus, valvab laste tervisliku seisukorra ja arenemise üle esimese eluaasta jooksul. Sel juhul, kui punktis puudub ämmaemand, on punkti juhatajaks olev velsker kohustatud täitma kõiki ämmaemanda ülesandeid.

Velskri-ämmaemandapunkti juhatajal on õigus välja anda järgmisi õiendeid: a) lapse sünni; b) kaitsepookimiste ja c) surma-juhtumi kohta kodus, kui haige oli enne surma tema ravimisel ja järelevalvel; d) kolhoosnikute tööst vabastamise kohta ajutise töövõimetuse korral kuni kolmeks päevaks; seda tähtaega võib pikendada maahaigla või rajoonihaigla arst.

Maa-jaoskonnahaigla ja rajoonihaigla arstid võivad kolhoosnikuid tööst vabastada kuni töövõime taastamiseni, kuid mitte üle 3 kuu. Ühe arsti allkirjaga võidakse haiguse tõttu tööst vabastada kuni 10 päevaks, üle 10 päeva aga — jaoskonna- või rajoonihaigla arstliku kontrollkomisjoni (AKK) otsusega, seal aga, kus ei ole arstlikku kontrollkomisjoni, toimub vabastamine koos jaoskonna- või rajoonihaigla peaarstiga. Ambulatoorsel ravil viibivat kolhoosnikut võib raviv arst ühekordselt tööst vabastada mitte üle 5 päeva korraga, kokku aga mitte üle 10 päeva tingimusel, kui haige käib ambulatooriumis ravil või meditsiinitöötajad külastavad teda kodus.

Ravi korral statsionaaris annab raviv arst koos haigla osakonna juhataja või peaarstiga välja õiendi haige vabastamiseks tööst kogu statsionaaris viibimise ajaks, samuti määravad nad kindlaks haige tööst vabastamise tähtaja pärast haiglast väljakirjutamist, kuid mitte üle viie päeva. Vajaduse korral pikendab tööst vabastamise aega jaoskonna- või rajoonihaigla arst ettenähtud korras, olenevalt haiguse raskusest.

Maa-arstijaoskonnas, kus on ainult üks arst, võib viimane individuaalselt vabastada tööst kolhoosnikuid, kes viibivad maajaoskonnahaiglas või ravivad end kodus voodirežiimiga, tähtajaga kuni 3 kuud.

---

[1] Vt. Eesti NSV külade töörahva saadikute nõukogude põhimäärus, § 25, «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 3, art. 32.

Jaoskonna- ja rajoonihaigla arstidel on õigus välja anda tõendit kolhoosnikute vabastamiseks tööst raseduse ja sünnituse puhul. Kui jaoskonnahaigla ja rajoonihaigla asuvad kaugel, samuti vältimatutel juhtudel võib tõendi tööst vabastamiseks raseduse ja sünnituse puhul välja anda velskri-ämmaemandapunkti või kolhoosi sünnitusmaja ämmaemand.

Tõendi tööst vabastamiseks ägedakujuliselt haigestunud perekonnaliikme või haige rinnalapse hooldamiseks annab välja haiget raviv arst või velsker kuni 5 päevaks. [1]

Sanatooriumi- ja kuurordiravi. Sanatooriumi- ja kuurordiravi on üks tähtsamaid ravimeetodeid nõukogude tervishoiu-, ravi- ja profülaktikaalaste ürituste üldsüsteemis. Selle ravi efektiivsus, selle tulemuste kestus ja püsivus oleneb suurel määral haigete õigest suunamisest kuurortidesse ja sanatooriumidesse.

Sanatooriumi- ja kuurordiravi peab olema tihedalt seotud sellele eelnenud raviga haige elu- või töökohas. Sanatooriumi- ja kuurordiravi vajadus määratakse kindlaks raviva arsti poolt raviprotsessis ja haige süstemaatilisel jälgimisel. Ravivad arstid, kes soovitavad ja suunavad haigeid sanatooriumi- ja kuurordiravile, on kohustatud teostama kõiki diagnostilisi uurimisi, samuti vajaduse korral organiseerima haige konsulteerimist vastavate spetsialistide poolt.

Sanatooriumi- ja kuurordiravi soovitus kantakse sanatooriumi- ja kuurordikaardile, mille raviasutus haigele välja annab esitamiseks sanatooriumi- ja kuurordiravi tuusikuid väljaandvale organile (käitiskomiteele, kuurordi kontorile jt.). Sanatooriumi- ja kuurordikaart ei ole maksev üle kahe kuu, arvates väljaandmise päevast. Juhul, kui tuusiku saamine viibib, võib sanatooriumi- ja kuurordikaardi maksvust pikendada ainult pärast haige läbivaatamist.

Haigeid võetakse sanatooriumi- ja kuurordiravile ainult ettenähtud vormikohaste tuusikute põhjal. Need tuusikud on nimelised ja nende edasiandmine teistele isikutele on keelatud. Sanatooriumi saabumisel peab haige esitama koos tuusikuga ka sanatooriumi- ja kuurordikaardi. Tuusik ilma sanatooriumi- ja kuurordikaardita ei ole maksev ja haigeid selleta kuurorti vastu ei võeta. [2]

Puhkust sanatooriumi- ja kuurordiraviks antakse kogu ravi ajaks (tuusiku kestuse ajaks) ning sanatooriumi- ja tagasisõiduks, arvesse võtmata haige korralise ja lisapuhkuse pikkust. Kui korralise ja lisapuhkuse ajast raviks, sanatooriumi ja tagasisõiduks ei

---

[1] Vt. NSV Liidu tervishoiu ministri poolt 15. septembril 1954 kinnitatud juhend «Põllumajandusliku artelli liikmeile haigustõendite väljaandmise korra kohta», Tervishoiuala töötaja käsiraamat, Tallinn 1956, lk. 173—176.

[2] Lähemalt vt. NSV Liidu tervishoiu ministri 1955. a. 22. märtsi käskkirjaga kinnitatud eeskirjad «Arstliku valiku ja haigete (täisealiste) suunamise kohta sanatooriumi- ja kuurordiravile», Tervishoiuala töötaja käsiraamat, Tallinn 1956, lk. 202 jj.

jätku, antakse haigusleht puuduolevate päevade peale järgmistel tingimustel: a) kui sanatooriumi- ja kuurordiravi vajadus on kindlaks määratud raviva arsti poolt koos osakonna juhataja või peaarstiga; b) kui tuusik on saadud kohaliku või käitiskomitee poolt (või kõrgemalseisva ametiühinguorganisatsiooni poolt) tasuta, sotsiaalkindlustussummade arvel, või kui tuusiku eest tasuti 30% selle hinnast.

Tuberkuloosisanatooriumi suunatavaile aktiivset tuberkuloosi põdevaile haigeile antakse puhkust sama korra kohaselt, kuid olenemata sellest, kelle poolt tuusik on välja antud.

Kui töötaja on mõnel põhjusel ära kasutanud oma puhkuse enne sanatooriumi või kuurorti sõitmist, võib töökoha administratsioon anda palgata puhkust ajaks, mis võrdub tema korralise ja lisapuhkuse päevade arvuga. Sel juhul antakse haigusleht välja aja kohta, millest on maha arvatud korralise ja lisapuhkuse päevade arv.

Haiguslehe sanatooriumi- ja kuurordiraviks annab välja arstlik konsultatsioonikomisjon, seal aga, kus sellist komisjoni ei ole — raviv arst koos peaarstiga ning alles enne haige ärasõitu sanatooriumi. Haiguslehe saamiseks tuleb esitada: a) tuusik; b) väljavõte ametiühinguorganisatsiooni otsusest tuusiku väljaandmise kohta antud isikule kas tasuta, sotsiaalkindlustussummade arvel või makstes 30% tuusiku hinnast; c) administratsiooni poolt välja antud õiend korralise ja lisapuhkuse kestuse kohta; d) sanatooriumi- ja kuurordikaart.

Tervishoiuasutuste aktiiv. Nõukogude tervishoiutöö tähtsaimaks põhimõtteks on *profülaktika.* Nõukogude meditsiinitöötaja peamiseks ülesandeks on haiguste vältimine ning alles siis nende ravimine. Elanikkonna sanitaarsete teadmiste tõstmine, soodsate hügieeniliste töö- ning elutingimuste loomine ja haiguste põhjuste likvideerimine — need on põhilised vahendid selle põhimõtte rakendamiseks. Ülesanne on niivõrd laiaulatuslik, et seda ei suuda lahendada meditsiinitöötajad üksi. Nõukogude tervishoid ei saa edukalt areneda ilma laialdase sanitaaraktiivi töölerakendamiseta meditsiinitöötajate abistamiseks.

Selle aktiivi põhituumaks on *Nõukogude Punase Risti* suur armee. Eesti NSV Punase Risti Selts on lühikese ajaga muutunud massiorganisatsiooniks, kelle ridades on rohkem kui 200 000 liiget. Vabariigi koolides kuulub Punase Risti Seltsi organisatsiooni rohkem kui 71% õpilastest. See on suur jõud, kelle tööd kasutades ja suunates võivad meditsiiniasutused ja -töötajad palju korda saata. Kümned tuhanded Punase Risti Seltsi liikmed on õppinud VSK ja OVSK ringides, mitmesugustel kursustel ja seminaridel. Tööstusettevõtteis, asutustes, transpordiorganisatsioonides, kolhoosides, sovhoosides, remondi- ja tehnikajaamades töötab mitu tuhat sanitaarposti, suur hulk sanitaarsalku ja teisi massilisi Punase Risti Seltsi üksusi.

Elanikkonna kaasatõmbamise eesmärgil aktiivseks osavõtuks

ravi ja profülaktika asutuste tööst, sanitaar-profülaktiliste abinõude laialdaseks propageerimiseks, elanikkonna meditsiinilise teenindamise parandamiseks, haigestumise ja traumatismi vähendamiseks organiseeritakse kõigi dispanserite, haiglate ja teiste ravi ning profülaktika asutuste juurde *kaastöönõukogud*. Neisse nõukogudesse kuuluvad ravi ja profülaktika asutuse juhataja (nõukogu esimees), partei- ja ametiühinguorganisatsioonide ning antud raviasutuste meditsiinitöötajate esindajad, Punase Risti Seltsi esindajad, sanitaarinspektsiooni töötajad jt. Kaastöönõukogu arutab antud asutuse ja tema üksikute osakondade tööplaane, võtab osa tervistavate ürituste kavandamisest ja elluviimisest, massiliste epideemiavastaste kaitsesüstimiste ja teiste epideemiavastaste abinõude organiseerimisest, aitab kaasa ravi ja profülaktika asutuse töö õigele organiseerimisele jne.

Tähtis koht tervishoiuasutuste aktiivi hulgas kuulub *ühiskondlikele sanitaarvolinikele*. Ühiskondlikud sanitaarvolinikud valitakse üheks aastaks ettevõtete ning asutuste käitis- ja kohaliku komitee poolt, kolhoosides kolhoosnikute üldkoosoleku poolt, samuti Punase Risti Seltsi algorganisatsioonide poolt ühiskondlikus töös silma paistnud isikute hulgast. Sanitaarvolinike ülesandeks on ühiskondliku abi osutamine sanitaararstidele ja epidemioloogidele, linna- ja maahaiglate meditsiinitöötajatele üldtervistavate ja epideemiatõrje ürituste ning jooksva sanitaarse järelevalve teostamisel ning elanike kaasatõmbamine episoodilisele või pidevale osavõtule sellest tööst ühiskondlikus korras.

Ühiskondlikel sanitaarvolinikel on õigus: a) vabalt külastada nende ettevõtete, sööklate, toiduainete kaupluste jne. töö- ja abiruume töö ajal, kelle juurde nad on kinnistatud; b) kontrollida neile kinnistatud objekti sanitaarset olukorda sanitaararsti, epidemioloogi, sanitaararsti abi ja epidemioloogi abi (velskri) juhendite täitmist selle eest vastutavate isikute poolt; c) koostada kindlaksmääratud vormi kohaselt protokolle sanitaareeskirjade rikkumise kohta objektil.

Kogemused näitavad, et nõukogude tervishoiu suured edusammud oleksid võimatud ilma massilise ühiskondliku sanitaaraktiivi kaasabita. Sellele aktiivile tuginevad ka kohalike nõukogude saadikud sanitaaralase kontrolli teostamisel, meditsiiniasutuste tegevuse jälgimisel ja tervishoiualaste küsimuste lahendamisel.

Rahvaharidus ja kultuur

§ 1. Rahvahariduse aktuaalseid küsimusi

Uus olukord — uued ülesanded rahvahariduse alal. Nagu kõigile teistele rahvamajanduse ja kultuurielu aladele, nii on ka rahvaharidusele iseloomulik kiire edasiliikumine. Ükski teine maa peale Nõukogudemaa ei tunne rahvahariduse sellist kiiret kasvu. Kui tsaari-Venemaal oli suur osa elanikkonnast kirjaoskamatu ja alg- ning keskkoolides õppis ainult 9,6 miljonit inimest, siis nüüd on kirjaoskamatus juba ammugi likvideeritud, õpilaste arv ainult üldhariduslikes koolides on aga tõusnud 28,7 miljonile. Nõukogude võimu aastate jooksul on keskkoolide vanemate klasside õpilaste arv kasvanud peaaegu 40-kordseks. Kesk-, eri- ja kõrgemate koolide õpilaste arv on võrreldes tsaari-Venemaaga suurenenud rohkem kui 20-kordseks.

Nõukogude Eestis on praegu keskkoole ja nendes õpilasi kolm korda rohkem kui kodanlikus Eestis. Aastast aastasse on suurenenud vabariigi eelarves summad hariduselu edasiarendamiseks. 1958. aastal eraldati koolihoonete ehitamiseks 8 korda rohkem raha kui 1950. aastal. Enamus 7-klassilise kooli lõpetajatest siirdub õppima keskkoolidesse ja kesk-eriõppeasutustesse.

Laialdased võimalused on loodud noorsoo huvialade arendamiseks. Koolides töötab palju klassiväliseid ringe ja kehakultuurikollektiive. Meil töötavad pioneeride majad, spordi- ja muusikakoolid, noorte naturalistide jaamad jne.

Tunduvalt on tugevnenud pedagoogilise kaadri koosseis. Rahvahariduse alal töötab üle 10 000 õpetaja, kellest paljud on kasvanud pedagoogilise töö meistriks ning saavutanud häid tulemusi laste õpetamise ja kasvatamise alal. 53 õpetajale on antud Eesti NSV teenelise õpetaja aunimetus, 354 õpetajat on pedagoogilise töö eest autasustatud ordenite ja medalitega, 426 õpetajat on autasustatud rinnamärgiga «Rahvahariduse eesrindlane».

Vaatamata määratu suurtele edusammudele rahvahariduse arendamisel ei rahuldu Nõukogudemaa saavutatuga, vaid kavandab uusi abinõusid selle süsteemi põhiliseks ümberkorraldamiseks. Ülesanded, mis seisavad Nõukogude riigi ees kommunistliku ülesehitustöö uuel etapil, ning eriti tehnilise progressi suurejoonelised perspektiivid nõuavad, et kogu kesk- ja kõrgema hariduse süsteem tõstetaks uuele tasemele, et likvideeritaks olemasolevad puudused selles valdkonnas.

Meie kesk- ja kõrgema kooli peamiseks puuduseks on tema irdumine elust. Meie keskkool annab tervikuna hea pagasi üldhariduslikke teadmisi, kuid keskkooli lõpetajad ei ole ette valmistatud osavõtuks ühiskondlikult kasulikust tööst. Ometi peab val-

dav enamik keskkooli lõpetajaid minema tootmistööle, peab kohe pärast kooli aktiivselt lülituma üldrahvalikku võitlusse kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

Kõik see tegi tungivalt vajalikuks kooli töö ümberkorraldamise. «Kooli ümberkorraldamise ülesande õige lahendamise lähtepositsioonid seisavad eelkõige selles,» nagu märkisid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu oma teesides «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning rahvahariduse süsteemi edasiarendamisest meie maal», «et kõik noored lülituksid teatud vanusest alates ühiskondlikult kasulikku töösse ning et teaduse aluste õpetamist neile seotaks tootliku tööga tööstuses või põllumajanduses. Siit tuleneb vajadus leida keskkoolis üldhariduse, polütehnilise ja kutsehariduse õige vahekord, mis on rajatud töö ja õppimise mõistlikule ühendamisele puhkusega ning laste ja noorte normaalse füüsilise arenemisega.

Seega peab koolis saama teaduse aluste õppimise juhtmõtteks, mis määratleb õpetamise sisu, organiseerimise ja meetodid, õppimise tihe side eluga, tootmisega, kommunistliku ülesehitustöö praktikaga. Juba esimestest õppeaastatest peale tuleb lapsi psühholoogiliselt ette valmistada selleks, et nad peavad tulevikus osa võtma ühiskondlikult kasulikust tegevusest, tööst». [1]

Vaimse ja füüsilise töö ühendamine on isiksuse harmoonilise kehalise ja vaimse arengu tingimuseks.

Kõigile kooli astuvatele lastele peab olema kohustuslikuks loosung — *valmistuda kasulikuks tööks, osavõtuks kommunistliku ühiskonna ehitamisest.* Igasugune töö — vabrikus või kolhoosis, tööstusettevõttes, sovhoosis, remondi- ja tehnikajaamas või asutuses, — on ühiskonnale kasulik töö ning on vajalik igale inimesele, kes elab ja kasutab ühiskonna hüvesid.

Meie kasvava põlvkonna ettevalmistamine eluks, kasulikuks tööks, sügava lugupidamise kasvatamine meie noorsoos sotsialistliku ühiskonna printsiipide vastu — see ülesanne peab muutuma meie kooli põhiliseks ülesandeks.

Kool on kohustatud ette valmistama igakülgselt haritud inimesi, kes tunnevad hästi teaduse aluseid ning ühtlasi on võimelised tegema süstemaatiliselt füüsilist tööd, ta peab kasvatama noortes püüdu olla kasulik ühiskonnale, võtta aktiivselt osa ühiskonnale vajalike varade tootmisest.[2]

Nende põhiliste teeside alusel võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 24. detsembril 1958. aastal vastu NSV Liidus kooli ja elu sidemete tugevdamise ning haridussüsteemi edasiarendamise seaduse.[3] See

---

[1] Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning rahvahariduse süsteemi edasiarendamisest meie maal. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teesid, Tallinn 1958, lk. 14—15.

[2] Sealsamas, lk. 13.

[3] Vt. «Rahva Hääl» 25. detsembrist 1958.

seadus tunnistab vajalikuks valmistada lapsi juba kooliõpetuse esimestest aastatest peale ette selleks, et nad peavad edaspidi osa võtma ühiskonnale kasulikust tööst. Alates 15—16 aasta vanusest peavad kõik noored lülituma jõukohasesse ühiskondlikult kasulikku töösse ning kogu nende edaspidist õpetamist tuleb siduda tootliku tööga rahvamajanduses.

NSV Liidus kooli ja elu sidemete tugevdamise ning haridussüsteemi edasiarendamise seadusega kehtestati 7-klassilise üldise koolikohustuse asemel üldine 8-klassiline koolikohustus. Kaheksaklassiline kool on mittetäielik üldhariduslik polütehniline töökeskkool, mis peab andma õpilastele tugeva aluse üldhariduslike ja polütehniliste teadmiste alal, kasvatama neis töökust ja valmisolekut ühiskondlikult kasulikuks tegevuseks, andma lastele kõlbelise, füüsilise ja esteetilise kasvatuse.

Täieliku keskhariduse omandamine toimub aga täielikult õppetöö ja tootliku töö ühendamise alusel. See toimub põhiliselt kolme tüüpi õppeasutustes: 1) töölis- ja maanoorte koolides; 2) üldhariduslikes polütehnilise tootmisõpetusega töö-keskkoolides; 3) tehnikumides ja muudes kesk-eriõppeasutustes.

Eespool mainitud seaduses rõhutatakse, et haridussüsteemi ümberkorraldamine tuleb läbi viia plaanipäraselt ja organiseeritult, kusjuures tuleb maksimaalselt arvesse võtta kohalikke iseärasusi. Koolihariduse uuele süsteemile ülemineku plaan meie vabariigis töötati välja Eesti NSV seaduses «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest Eesti NSV-s».[1]

Uue haridussüsteemi elluviimisel langevad vastutusrikkad ülesanded partei- ja nõukogude organitele ning rahvasaadikutele. Nad peavad aitama välja selgitada ja rakendada neid vorme, mis võimaldavad keskhariduse omandamist siduda tootmistööga, ühendada üldist, polütehnilist ja kutseharidust. See nõuab teiste hulgas ka rahvasaadikutelt suurt organisatsioonilist tööd, kohalike tingimuste arvestamist, leppimatut suhtumist puudustesse, mis tulenesid senisest koolisüsteemist.

Tähendab, haridussüsteemile nagu kõigile ühiskondlikele nähtustele ei saa vaadata kui millelegi muutumatule. Seni kui üldhariduslikku keskkooli põhiliseks ülesandeks oli õpilaste ettevalmistamine kõrgemasse kooli astumiseks, täitis senine süsteem oma ülesandeid. Nüüd aga, seoses üldise keskhariduse edasise laienemisega, kus paljud keskkooli lõpetajad asuvad kohe tootmistööle, peab muutuma keskkooli eesmärk.

Koolide materiaalse olukorra parandamisest. Selleks, et tutvustada õpilasi kaasaegse tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise tähtsamate harudega, tagada tihe side õppe- ja ühiskondlikult kasuliku töö vahel, on vaja tugevdada koolide materiaalset baasi,

[1] Vt. «Rahva Hääl» 29. aprillist 1959.

ehitada uusi koolimaju, internaadihooneid ja töökodasid ning sisustada neid. Riigi poolt eraldatakse koolimajade ehitamiseks väga suuri summasid. Kui 1950. aastal oli selleks ette nähtud 5,2 miljonit rubla, siis 1958. aastal ulatus see summa 41 miljoni rublani ning vastavalt seitsme aasta perspektiivplaanile kasvavad need summad ligi 300 miljoni rublani. Kuid oleks veelgi vaja leida täiendavaid võimalusi ehitamiseks.

Eesti NSV Ülemnõukogu, kes arutas oma VII istungjärgul koolide materiaalse olukorra parandamise küsimusi, pidas vajalikuks ulatuslikumalt *kaasa tõmmata kolhoose, sovhoose, kooperatiivseid organisatsioone ja tööstusettevõtteid koolide, internaadihoonete ja töökodade ehitamisele, nende sisustamisele, koolide remondi läbiviimisele ja küttega varustamisele.* [1] Selleks aga on vaja kohalikel nõukogudel, nende alalistel hariduskomisjonidel ja kõigil rahvasaadikutel teha ulatuslikumalt selgitustööd kolhoosides ning mobiliseerida elanikkonda koolide, internaatide ja töökodade ehitamisele. Kus sellega vajalikul määral tegeldakse, seal saavutatakse ka edu töös.

Võtame näiteks Võisiku algkoolihoone ehitamise Põltsamaa rajooni Lenini-nimelise kolhoosi poolt. Kooli oli kolhoosile hädasti vaja, sest lastel tuli käia 5—8 km Põltsamaa Keskkooli või Mõmmeveere 7-klassilisse kooli. Lastevanemate soovil tõstis algkooli asutamise küsimuse üles Põltsamaa külanõukogu saadik, Võisiku invaliidide kodu juhataja H. Viks. Sellest innustus ka teine rahvasaadik, kolhoosi esimees H. Reismann. Leiti ka hoone, mis sobis koolimajaks ümber ehitada. Seda eeskujuväärivat algatust toetasid külanõukogu ja rajooniorganid ning peatselt algas ehitustöö, millest võttis osa kogu ümbruskonna aktiiv. Lastevanemate koosolek võttis vastu otsuse, et kõik töötavad ehitusel vähemalt 5 päeva. Vahel käisid abiks ka lapsed. Pärast viit kuud kestnud pingsat ehitamist võis kool 1. septembril 1958. aastal alustada tööd uues koolimajas.

Või teine näide. Jõgeva rajooni «Rahu» kolhoos tegi koolile remondi, vedas tasuta välja puud koolile ja kõigile õpetajatele, andis õpetajatele tasuta aia-, karja- ja heinamaa. Ühe sõnaga, mida on kolhoosis, seda on ka koolil ja õpetajail, ning teiselt poolt — selle kooli õpetajad abistavad omakorda kolhoosi heameelega.

Rahvasaadikud peaksid aitama oma selgitus- ja organiseerimistööga kaasa selleks, et niisuguseid näiteid võiks tuua hulgaliselt igast külanõukogust ning rajoonist. Kolhoosidele, kes hakkavad oma vahenditega koolimaju ehitama, võimaldatakse riigi poolt laenu ja eraldatakse ehitusmaterjale.[2]

---

[1] Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu 1958. a. 29. augusti otsus «Vabariigi koolide materiaalse olukorra parandamisest kolhooside, sovhooside, ettevõtete ja ühiskondlike organisatsioonide osavõtul», «Rahva Hääl» 31. augustist 1958.

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 6. juuni määrus «Kolhoosides abistamisest koolimajade ehitamisel».

Paljugi võivad kolhoosid ära teha ka õpilaste *toitlustamisküsimuse lahendamiseks* koolis. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu võtsid vastu määruse,[1] milles soovitatakse majanduslikult tugevamatel kolhoosidel korraldada kolhoosnikute laste tasuta toitlustamist. Vastavalt sellele määrusele otsustasid Viljandi rajoonis V. Kingissepa nimeline ja «Ühise Kodu» kolhoos toitlustada kõiki Kildu 7-klassilise kooli õpilasi, kelle vanemad on kolhoosi liikmed. Harju rajoonis annavad tasuta einet Mitšurini-nimeline kolhoos Lehmja 7-klassilises koolis ja «Töötava Talupoja» kolhoos Rae 7-klassilises koolis õppivatele kolhoosnikute lastele. Rakvere rajoonis hakkas «Valguse» kolhoos toitlustama oma õpilasi tasuta Kloodi algkoolis ja Haljala 7-klassilises koolis jne. See kindlustab maaõpilastele vähemalt kord päevas sooja lõuna.

Maal on küllalt õpilasi, kes käivad koolis 4—5 km kauguselt ja isegi veel kaugemalt, sest koolide internaadid ei mahuta mitte kõikjal soovijaid. Niisama pika maa peavad lapsed pärast kooli jälle koju tagasi kõndima. On loomulik, et laps pärast pingelist koolipäeva ja väsitavat koduteed enam täie energiaga oma õppeülesandeid ei suuda täita. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu on selles küsimuses õpilastele appi tulnud ja kohustanud eespool tähendatud määrusega kõiki omnibusse ja ametisõiduautosid omavate automajandite juhatajaid tegema ülesandeks autojuhtidele peatuda õpilaste kogunemispaikades ja tasuta viia neid kooli või tagasi. Samuti kohustatakse kolhoose ja sovhoose organiseerima õpilaste kooli transportimist, kui õpilane elab koolist kaugemal kui 2 km. Sellega võimaldatakse noortel säästa aega ja energiat.

Rahvasaadik ja õppe-kasvatustöö. Nagu kogemused näitavad, võivad rahvasaadikud, eriti aga alaliste hariduskomisjonide liikmed, osutada koolidele ja koole juhtivatele organitele tõhusat abi õppe- ning kasvatustöö taseme tõstmisel.

Reas rajoonides, nagu Paide, Elva jt., on rajooni- ja külanõukogude saadikud aidanud lastevanemate ja kolhooside kaasatõmbamise teel organiseerida koolide töökodade ehitamist, et oleks võimalik laiemalt juurutada polütehnilist õppust koolides. Võru ja Tartu linna koolides võib sageli kohata linnanõukogu saadikuid, kes külastavad seal õppetunde ja aitavad lahendada kitsaskohti kasvatustöös. Rahvasaadikud on külastanud lastevanemaid kodudes ja vestelnud nendega, kes ei osuta laste kasvatamisele vajalikku tähelepanu. Pärnus ja Narvas on mitmes koolis sisse seatud rahvasaadiku postid, kes abistavad õpetajaid kasvatustöös, kontrollivad õpilaste käitumist väljaspool kooli, selgitavad välja koolist

[1] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 28. jaanuari määrus «Laste üldise koolikohustuse täitmise ebarahuldavast seisukorrast».

puudumise põhjusi ning võtavad tarvitusele omapoolseid abinõusid koolikohustuse täitmise kindlustamiseks.

Viimastel aastatel on olukord *koolikohustuse* täitmise alal tunduvalt paranenud. 1957/58. õppeaastal ei täitnud haridusosakondade andmeil koolikohustust 175 õpilast, s. o. 0,1% õpilaste üldarvust. Mitmete linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteed suutsid korda seada kõigi 6—15 aasta vanuste laste arvestuse. Ent samal ajal esineb veel palju puudusi koolikohustuse täitmisel.[1] Üksikutes rajoonides, nagu Kingissepa, Jõgeva, Räpina ja Võru, ei täida terve rida õpilasi koolikohustust. Lisaks sellele lahkus osa õpilasi koolist seitsmendat klassi lõpetamata. Õppetöö kestel koolist eemalejäänud õpilaste seas moodustavad suurema osa õpilased, kes jooksva aasta 1. jaanuariks said 16-aastaseks ja kes nõrga õppeedukuse tõttu kordasid juba mitmendat aastat 4. või 5. klassi kursust. Need õpilased ei kuulu enam koolikohustuslike õpilaste hulka, kuid nad ei omandanud 7-klassilist haridust.

Mitmetes külanõukogudes ja linnade majavalitsustes on koolikohustuslike õpilaste arvestus puudulik, mõnesid koolikohustuslikke õpilasi ei ole võetud õpilaste nimekirjadesse. Laste ebaõige arvelevõtmine takistab aga võitlust koolikohustuse mittetäitjate vastu, samuti toob kaasa palju sekeldusi ning ebameeldivusi koolidele ja lastevanematele. Praktika kinnitab, et nendes külanõukogudes ja linnades, kus saadikud võtavad aktiivselt osa kooliealiste laste nimekirjade koostamisest, on laste arvestamine tunduvalt paremini korraldatud ja täpsem.

Maal asuvate laste arvestus on pandud külanõukogude täitevkomiteedele, kes on kohustatud hiljemalt 5. augustiks koostama nende laste nimestikud, kes 1. septembriks saavad 7-aastaseks (s. o. kontrollima eelmisel aastal koostatud 6-aastaste laste nimestikke), samuti ülejäänud vanuses koolis mittekäivate laste nimestikud ja andma 10. augustiks iga kooli direktorile (juhatajale) nende laste nimestikud, kes peavad õppima antud koolis.

Laste nimestikkude koostamine ja hilisemate muudatuste tegemine neis on linnades ja linna tüüpi alevites pandud majavalitsejatele, ametkondlike majade, ühiselamute komandantidele, lastekodude ja internaatide direktoritele ning kodanike isiklikus valduses olevate majade osas linna- ja rajooninõukogude täitevkomiteede spetsiaalsetele volinikele, kes esitavad need hiljemalt 1. augustiks rajoonilise jaotuseta linnades ja linna tüüpi alevites linna- või alevinõukogu täitevkomiteele, rajoonilise jaotusega linnades — rajooninõukogu täitevkomiteele.

Linna-, rajooni- ja alevinõukogude täitevkomiteed kontrollivad ja süstematiseerivad 1. septembriks 7-aastaseks saavate laste

---

[1] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 28. jaanuari määrus «Laste üldise koolikohustuse täitmise ebarahuldavast seisukorrast».

nimestikke ja ülejäänud vanuses koolis mittekäivate laste nimestikke ning pärast nende laste jaotamist koolide järgi koos koolide direktoritega (juhatajatega) annavad hiljemalt 10. augustiks vastavate koolide direktoritele (juhatajatele) nende laste nimestikud, kes peavad õppima antud koolis. Laste põhinimestikud hoitakse täitevkomiteedes.

Koolide direktorid (juhatajad) kontrollivad rahvasaadikute, alalise hariduskomisjoni liikmete ja aktivistide kaasabil laste kooli ilmumist, selgitavad välja mitteilmumise põhjused ja hiljemalt 5. septembriks esitavad linna-, rajooni-, alevi- või külanõukogu täitevkomiteele kooli mitteilmunud laste nimestikud koos mitteilmumise põhjuse äranäitamisega. Direktorid esitavad teate ka nende laste kohta, kes ilmusid kooli, kuid keda ei olnud koolile antud nimestikus.[1]

Võideldes koolikohustuse täitmisest kõrvalehoidjatega, tuleb rakendada ka lastevanemate karistamist administratiivkorras, kui selgitustöö ja muud mõjutamisvahendid ühiskondlike organisatsioonide poolt ei anna vajalikke tulemusi. Koolide direktorite (juhatajate) poolt koostatud aktid koolikohustuse mittetäitmise kohta tuleb läbi vaadata ning hiljemalt ühe kuu jooksul trahv määrata. Praktika aga näitab, et esiteks administratiivkomisjonid viivitavad lubamatult kaua neile esitatud aktide läbivaatamisega ja teiseks, kui lapsevanemale on määratudki trahv, lastakse trahvi sissenõudmise tähtajad mööduda, mistõttu administratiivkorras karistamine kaotab oma efektiivsuse.[2] Sellest järeldub, et rahvasaadikud peaksid avaldama omapoolset mõju administratiivkomisjonide tegevuse parandamiseks, et tõsta nende osatähtsust võitluses üldkohustuslike otsuste rikkujatega.

Tartu, Tallinna, Harju, Elva ja mitmete teiste linna- ning rajooninõukogude saadikud on kaasa aidanud samuti *õpilaste suvelaagrite* organiseerimisele ning nende heale kordaminekule kolhoosides. Suvelaagrite korraldamine kolhoosides on meie vabariigis uudseks ürituseks. Esimesed sellised laagrid organiseeriti kolm aastat tagasi. Nende tegevus osutus tulemusrikkaks ning Eesti NSV Haridusministeerium pidas soovitavaks rakendada seda töövormi võimalikult kõigis kolhoosides.

Suvelaagrite organiseerimisel on seatud ülesandeks: 1) kasvatada õpilastes armastust ühiskondlik-tootmisalase töö vastu; 2) abistada laagrisoleku ajal kolhoosi põllumajanduslikel töödel; 3) süvendada õpilastes koolis omandatud teoreetilisi teadmisi taime- ja loomakasvatuse alal tööprotsessis põldudel ja farmides; 4) siduda töö kolhoosis huvitava ja tervisliku puhkusega.

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 12. juunil 1957 kinnitatud «Kooliealiste laste arvestamise juhend». Seoses Eesti NSV seaduse «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest» vastuvõtmisega töötatakse välja ka uus kooliealiste laste arvestamise juhend.

[2] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1948, nr. 13, art. 78.

Teiste sõnadega — eesmärk seisab selles, et suvelaagrite organiseerimise kaudu kolhoosides, töökasvatuse protsessis parandada kogu õppekasvatuslikku tööd koolis.

§ 2. Kultuurhariduslik töö

Meie vabariigis on tihe kultuurhariduslike asutuste võrk. Meil on kokku üle 1600 mitmesuguse rahvaraamatukogu, 770 klubi, kultuurimaja ja rahvamaja ning ligemale 300 riiklikku, ametiühingute ja kolhooside kinoseadet. Klubiliste asutuste juures töötab umbes 8000 mitmesugust ringi 107 000 osavõtjaga. Klubilised asutused korraldasid 1957. aastal 13 000 isetegevuslikku esinemist ja kontserti. Samal ajavahemikul peeti seal üle 16 000 loengu. Kasvanud on samuti rahvaraamatukogude ja nende fondides olevate raamatute arv, mis moodustas käesolevaks ajaks ümmarguselt 5,5 miljonit eksemplari.

Meil on hulk kultuurhariduslikke asutusi, kes töötajate aktiivsel osavõtul organiseerivad pidevalt sisukaid loenguid ja vestlusi, eesrindlaste kogemuste vahetamisi ja temaatilisi õhtuid, lugejate konverentse, põllumajanduslikke, üldhariduslikke ja kodukultuuri ringe. Neis võib igaüks tegelda oma armastatud kunstialaga, avaldada loomingulist initsiatiivi, tutvuda Nõukogude riigi saavutustega nii majandusliku kui ka kultuurilise ülesehitustöö alal. Seda, millist abi võivad osutada kultuurihariduslikud asutused oma rajooni kolhoosidele, sovhoosidele ja ettevõtetele järjekordsete majanduslike ülesannete lahendamisel ja töötajate kommunistlikul kasvatamisel, näitavad Kingissepa rajooni Valjala rahvamaja, Märjamaa rajooni Haimre külaraamatukogu, Harju rajooni rahvamajade, Eesti NSV AÜN Tartu Kultuurihoone, Tartu Kammivabriku punanurga ja teiste rikkalikud töökogemused.

Kuid paljude heade kultuurhariduslike asutuste kõrval on veel niisuguseid, kes ei seisa oma ülesannete kõrgusel, kus kaader ning materiaalne baas on nõrk ja kultuuritöö on soiku jäänud. Samal ajal on aga kultuuritööd juhtivaid töötajaid küllaltki palju. Näiteks Tartu rajoonis on 19 rahvamaja, 20 raamatukogu ning peale selle veel kultuurimaja, raamatukogu ja kultuuriosakond rajooninõukogu täitevkomitee juures. Nende asutuste ligemale poolesaja liikmelisele juhtivale kaadrile lisandub veel suur hulk ringide juhte, keda peetakse ülal erivahendite arvel. Ja sellele vaatamata ei ole rajooni kultuurielu vajalikul kõrgusel.

Küla kultuuriasutuste töö parandamiseks, nende materiaalse baasi ja kaadri tugevdamiseks ning juhtimistöö tõhustamiseks on viimastel aastatel hakatud kohalike partei ja nõukogude organite ning rahvasaadikute algatusel otsima uusi teid ja võimalusi, mis on viinud *kultuuritöö ümberkorraldamisele* mitmes rajoonis.

1957. aasta algul reorganiseeriti Kilingi-Nõmme rajooni partei

ja nõukogude organite ettepanekul kultuurhariduslike asutuste võrk. Rajooni need rahvamajad ja raamatukogud, mis asusid ühes asustatud punktis või ühes ja samas hoones, ühendati ja raamatukogu juhtimine pandi rahvamaja juhatajale, kelle töötasule lisati 50% raamatukogu juhataja palgast. Sel teel moodustati 11 rahvamaja-raamatukogu, kusjuures 3 raamatukogu ja kaks rahvamaja jäid tegutsema endistel alustel.

Likvideeriti ka rajooninõukogu täitevkomitee kultuuriosakond, kel oli 2 koosseisulist töötajat. Kultuuriosakonna funktsioonid pandi osalt täitevkomiteele täiendavalt juurde antud esimehe asetäitjale, osalt rajooni kultuurimajale. Kultuurimaja direktori töötasu tõsteti endise kultuuriosakonna juhataja palgamäärani.[1] Rajooni kinovõrgu juhtimiseks anti kultuurimajale direktori asetäitja koht, kelle töötasu on niisama suur nagu enne direktoril.

Vaatamata real ametikohtadel töötavate inimeste töötasu tõstmisele ning mõnede koosseisuliste ühikute juurdeandmisele oli üldine administratiivkoosseisu sääst üle 20 ühiku ja palgafondi sääst üle 44 000 rubla aastas.

Veelgi ulatuslikumale kultuuritöö ümberkorraldamise teele läks Jõgeva rajoon. Seal moodustati 1958. aasta algul suuremate rahvamajade baasil küla kultuurimajad ning väiksemad kujundati kolhoosiklubideks, mille ülalpidamisega seotud kulud katab kolhoos. Seetõttu jäi senise 19 rahvamaja asemel 7 kultuurimaja ja 12 kolhoosiklubi, kusjuures klubide metoodilist juhtimist teostavad küla kultuurimajad.[2]

Seni läbiviidud ümberkorralduste põhjal võib teha järgmised järeldused.

Esiteks, maa kultuuritöö korraldamisse ja kultuuriasutuste võrgu reorganiseerimisse ei saa suhtuda šablooniliselt, vaid siin tuleb iga üksikut juhust eraldi kaaluda ja hoiduda ühe vitsaga löömisest. Sellele juhtis tähelepanu Eesti NSV Ministrite Nõukogu, kes tegi kokkuvõtte rajooniaparaadi struktuuri muutmise tulemustest.[3] Ta soovitas jätkata otsinguid kultuuriasutuste töö parandamiseks ning viia läbi ainult väikeste rahvamajade ja raamatukogude ühendamine, kuna suuremate rahvamajade ning raamatukogude puhul see end ei õigusta, üks inimene lihtsalt ei jõua organiseerida mõlema asutuse tööd nii nagu vaja. Küll aga võiks laiemalt praktiseerida sellist moodust, kus rahvamaja ja raamatukogu tegevust juhib üks inimene, kes saab oma vastutavale tööle vastava palga, kusjuures tal on abiks raamatukogu laenutaja, kelle tegevusse kuulub raamatute laenutamine, raamatu-

[1] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1956. aasta 17. novembri määrus «Eestimaa Kommunistliku Partei Viljandi ja Kilingi-Nõmme rajoonikomiteede ja nende rajoonide täitevkomiteede valitsemisaparaadi lihtsustamise ja koondamise ettepanekutest».

[2] Lähemalt vt. «Eesti Kommunist» 1959, nr. 1, lk. 84—89.

[3] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 7. augusti määrus «Rajooniorganite struktuuri parandamise küsimustest».

fondide, kataloogide ja kartoteekide pidamine — peamiselt tehniline töö.

Teiseks, maa kultuuritöö ümberkorraldamisel on vaja orienteeruda sellele, et võimalikult laiemalt tõmmata kolhoose ja sovhoose kaasa kultuuriasutuste materiaalse baasi kindlustamisele. Selles suhtes väärivad eeskuju Jõgeva rajooni kogemused, kus organiseeriti kolhoosiklubid. Sellisele kultuuritöö ümberkorraldamise teele on asunud Tartu, Tapa ja rida teisi rajoone. Ka vabariigi seitsme aasta perspektiivplaan näeb ette kolhoosiklubide laiaulatusliku võrgu loomise, kusjuures nende metoodiline juhtimine jääb riiklikele küla kultuurimajadele ja säilitatavatele rahvamajadele. Kuid ka siin tuleb arvestada kohalikke tingimusi ja kolhooside majanduslikku olukorda. Viimastel aastatel on kolhooside jõukus kiiresti kasvanud ja meil on palju selliseid kolhoose, kellele ei tee kolhoosiklubide ülalpidamine mingeid raskusi. Samas leidub ka neid, kes pole veel suutelised klubisid rajama. Seepärast on vajalik esialgu osaliselt säilitada ka rahvamajad. Ja kus tingimused on sellised, võiks tulla kõne alla ka kolhoosidevaheliste klubide rajamine.

Kolmandaks, praktika näitab, et klubiliste asutuste organiseerimisel on vajalik lähtuda mitte ametkondlikust, vaid territoriaalsest printsiibist koos majandusliku baasi arvestamisega. Kui on olemas kultuurimaja, siis ei tarvitse sinna kõrvale enam kunstlikult moodustada ametiühingu klubi, kui on olemas kolhoosiklubi, siis langeb ära vajadus rahvamaja järele. Samuti ei ole mõtet rajada ühte töölisasulasse mitut ametiühingu klubi, nagu seda kavatseti Kehras. Kuivõrd killustatus mõjub isetegevuse kunstilisele tasemele ja osavõtjate meeleoludele, võisime näha väikeses Türi linnas, kus juba aastaid rajooni kultuurimaja ja kooperatiivitöötajate klubi teineteiselt isetegevuslasi värbasid. Kord kuulus meeskoor kultuurimajale, kord ametiühingu klubile. Kuna töölised kuuluvad väga mitmesugustesse ametiühingutesse ja igaühel neist on kasutada teatud kultuurisummad, siis võiks asula täitevkomitee juures luua ühendatud ametiühingute klubi. Sellise klubi juhatusse kuuluksid esindajad kõigist kohapeal tegutsevatest ametiühinguorganisatsioonidest proportsionaalselt liikmete arvule. Kõik olemasolevad kultuuriliseks otstarbeks eraldatud summad leiaksid siis ühist rakendamist. Selline ühendamine aitaks luua tugevaid ja kunstiküpseid kollektiive.

Neljandaks, kui väiksemate rahvamajade üleandmine kolhoosidele klubi loomiseks on end õigustanud, siis ei saa sellest teha analoogilist järeldust külaraamatukogude kohta. Meie külaraamatukogude fondid sisaldavad praegu keskmiselt 4000—5000 köidet. See on tunnustusväärne teadmiste varasalv, mis vajab arvelevõtmist, liigitamist, raamatukogulikku kujundamist, süstemaatilist paigutamist ja kataloogide koostamist, et igal ajal võiks leida lugejale tarvilikku raamatut. Seepärast peab raamatukoguhoidja olema laialdaste teadmiste ja silmaringiga. Tal on vaja

tunda kirjandust ja kogu oma lugejaskonda, et neile trükisõnaga appi tulla nii kutsealastes, poliitilistes, tehnilistes kui ka kultuurialastes jpt. küsimustes. Raamatukoguhoidja peab mõjutama tootmist, tõstma töötajate poliitilist teadlikkust ja kultuurilist taset. Ühe sõnaga: ta peab teostama oma tööpiirkonna mitmesaja inimese kommunistlikku kasvatamist. Selleks on tema käsutuses raamatunäitused, plakatid, vestlused, bibliograafilised ülevaated, raamatute arutelud, lugejate konverentsid, kirjandusõhtud, temaatilised õhtud jne.

Midagi sellist me ei näe aga kolhoosiraamatukogudes, milliseid on vabariigis üle 200, tegutsedes paralleelselt külaraamatukogudega. Paljud neist on ainult neljasaja-viiesajaköitelised, korrastamata ja laokil. Seepärast kasutavad neid ainult üksikud või paremal juhul paarkümmend lugejat. Antud tingimustes on arusaadav, et raamatukogualast tööd ei saa kolhoosidele üle anda, igatahes praegu mitte. Et vältida parallelismi ja jõudude killustamist, oleks otstarbekohane enamikul juhtudel kolhoosiraamatukogud muuta külaraamatukogude filiaalideks. Sellisel juhul külaraamatukogu juhataja vastutab nii fondi komplekteerimise kui ka töö organisatsioonilise külje eest. Kolhoos määraks ühe oma keskuse töötajaist vastava tasu eest raamatulaenutajaks, keda külaraamatukogu juhataja juhendaks ja kellelt nõuaks antud ülesannete täitmist.

Arvestades tegelikku olukorda kolhoosides, võiks raamatukogusid soovitada pidada ainult sel juhul, kui ühismajandid on suutelised kindlustama kvalifitseeritud tööjõu tasu, omavad nõuetekohaseid ruume ja võivad fonde pidevalt täiendada uuema kirjandusega. Niisuguse raamatukogu ülalpidamine läheb kolhoosil maksma 10 000—12 000 rubla aastas.

Praegu on kultuuriasutuste reorganiseerimine üheks kultuuritöö aktuaalsemaks küsimuseks. Rahvasaadikud peavad siin aitama leida sellele küsimusele kõige otstarbekohasema lahenduse antud konkreetses olukorras. Kultuuriasutuste reorganiseerimine ei ole eesmärgiks omaette, vaid see peab tooma endaga kaasa *kultuuritöö üldise tõusu* ning kultuuritööks eraldatud vahendite ratsionaalsema kasutamise.

Kuid rahvasaadikud saavad palju kaasa aidata ka kultuuriasutuste sisulise töö parandamisele. Paljud rahvasaadikud võtavad aktiivselt osa isetegevusringide organiseerimisest ja tööst, korraldavad loengulist tööd ja esinevad ise loengutega, mis on parimaks abiks kultuuriasutustele. Paide ja Kingissepa rajooni rahvamajades on küla- ja rajooninõukogu saadikute algatusel organiseeritud selliseid huvitavaid üritusi, nagu kodunurga ajaloo uurimine, käitumis- ja kodukultuuri küsimustele pühendatud nõuanded, neidude päevad, õhtud teemal «Kuidas käituda ja riietuda».

Tulemusrikas on nende rahvasaadikute tegevus, kes aitavad kultuuriasutuste ümber koondada aktiivi, eriti aga kooliõpetajaid, agronoome, zootehnikuid, arste ja teisi intelligentsi esindajaid.

Võib eksimatult öelda, et seal, kus kultuurhariduslikud asutused on muutunud kultuurielu keskuseks, on see saavutatud intelligentsi osavõtul. Ja ümberpöördult: kultuurhariduslike asutuste nõrk töö on tundemärgiks, et pole kaasa tõmmatud intelligentsi.

Seega rahvasaadikute ülesandeks on olla kultuuriasutuste aktiivseteks abilisteks, et kõigiti kaasa aidata ideelis-poliitilise ja kultuurilise taseme edasisele tõusule elanikkonna hulgas.

X peatükk

Töö NSV Liidus

NSV Liidus, kus on jäädavalt tehtud lõpp inimese ekspluateerimisele inimese poolt ja kindlustatud tootlike jõudude järjekindel kasv ning sellega likvideeritud majanduskriiside tekkimise võimalus, on töö muutunud au, kuulsuse ning sangarluse asjaks. Igal kodanikul on tagatud õigus tööle, s. o. õigus olla kindlustatud tööga, kusjuures töö eest tasutakse vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile.

Selleks, et realiseerida oma õigust tööle, astuvad kodanikud riiklikesse ettevõtetesse ja asutustesse töölistena või teenistujatena või võtavad liikmetena osa kolhooside ühisest tööst. Õigust tööle võib realiseerida ka ühekordsete tellimuste täitmise teel tööettevõtte või volituslepingu alusel, samuti teise kodaniku isiklikku tarbimismajandisse tööleastumise teel.

Kuna töö organiseerimise ja tasustamise küsimusi kolhoosides on käsitletud eespool, siis siinkohal peatume vaid töösuhetel asutustes ja ettevõtetes.

§ 1. Sotsialistlik tööleping

Tööleping ja selle sõlmimise kord. Tööleping on töölisena või teenistujana tööle rakendamise põhivormiks, olles seega nõukogude tööõiguse üheks keskseks instituudiks.

Tööleping on ühelt poolt töölise või teenistuja ning teiselt poolt ettevõtte või asutuse kahepoolse tahteavalduse akt, mille sõlmimise tagajärjel tekib lepingu pooltele rida vastastikuseid õigusi ja kohustusi. Sõlmida tööleping — see tähendab põhiliselt poolte kokkulepet töötingimuste osas. Poolte poolt kindlaksmääratavad tingimused jagunevad esiteks vajalikeks ehk kohustuslikeks tingimusteks ja teiseks lisatingimusteks.

Kohustuslike tingimuste hulka kuuluvad kokkuleppe saavutamine *töökoha* suhtes ning kokkuleppe saavutamine täitmisele kuuluva *tööfunktsiooni* osas. Töölepingu lisatingimused võivad olla väga mitmesugused. Nad võivad täpsustada töötaja tööülesannete iseloomu, ette näha töötajale teatud soodustused, nagu kompen-

satsiooni maksmine seoses töölevõtmisega väljapoole alalist elukohta, elamispinnaga kindlustamine jne. Siinjuures tuleb aga silmas pidada, et lisatingimused, mis on vastuolus seadusega, on algusest peale kehtetud.

Pärast töölepingu sõlmimist on täitmiseks kohustuslikud nii vajalikud kui ka lisatingimused ning ettevõtte või asutuse administratsioon ei või neid muuta ilma töötaja nõusolekuta.

Nõukogude seadusandlus ei sisalda mingeid nõudeid töölepingu vormi suhtes. Seetõttu sõlmitakse töölepingud üldreeglina *suulise* kokkuleppe kujul töötaja ning ettevõtte või asutuse administratsiooni vahel. Vaidluse korral võidakse töölepingu olemasolu fakti, samuti lepingu sisu kindlaks teha mistahes tõenditega, kaasa arvatud tunnistajate seletused.

Töölepingu sõlmimine *kirjalikus* vormis on kohustuslik järgmistel seaduses ettenähtud juhtumitel: 1) töölepingud kodanikega, keda võetakse tööle tööjõu organiseeritud värbamise korras; 2) töölepingud kodanikega, kes sõlmivad lepingu töötamiseks Kaug-Põhjas või Kaug-Põhjaga võrdsustatud maakohtades, kui neile laienevad NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1945. aasta 1. augusti seadluses ettenähtud soodustused; 3) töölepingud kodanikega, kelle töö tasustamine toimub mittekoosseisulisest töötasufondist.

Töölepingu sõlmimisel on ettevõtte või asutuse administratsioon kohustatud nõudma ning tööleasuja kohustatud esitama tööraamatu [1] ja passi. Kui kodanik asub riiklikku asutusse või ettevõttesse tööle esmakordselt ning seoses sellega ei oma tööraamatut, on ta kohustatud esitama elukohajärgse majavalitsuse või külanõukogu tõendi viimase tegevusala kohta.

Ilma ülalnimetatud dokumentide esitamiseta ei või töölevõtmine toimuda.

Spetsiaalteadmisi nõudvaile töödele töölevõtmise korral on ettevõtte või asutuse administratsioonil õigus nõuda töötajalt diplomi või mõne muu dokumendi esitamist kõrgema või kesk-eri-õppeasutuse lõpetamise kohta.

Töölepingu sõlmimisel on ettevõtte või asutuse administratsioon kohustatud selgitama töölevõetud töölisele või teenistujale tema õigused ja kohustused ning töötasu maksmise tingimused, tutvustama teda töökorraga, tööpingi, masina või tööriista käsitsemisega, töösisekorra eeskirjadega, instrueerima teda ohutustehnika, tööstustervishoiu ja tuleohutuse alal.[2]

Töölevõtmine vormistatakse ettevõtte või asutuse *käskkirjaga*, kuid tööleping loetakse sõlmituks ka sel juhtumil, kui tööline või

[1] Vt. NSV Liidu RKN-i 1938. aasta 20. detsembri määrus «Tööraamatute sisseseadmise kohta», «Eesti NSV Teataja» 1941, nr. 35, art. 525.

[2] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Töö ja Töötasu Komitee poolt 12. jaanuaril 1957 kinnitatud «Riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike ettevõtete ja asutuste tööliste ja teenistujate töösisekorra tüüpeeskirjad», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 7, art. 73.

teenistuja asub tööle administratsiooni suusõnalise korralduse alusel ning käskkirja tema töölevõtmise kohta ei ole administratsiooni poolt antud. Käskkirja puudumine antud töölise või teenistuja töölevõtmise kohta teatud töö- või ametikohale ei tõenda veel töölepingu puudumist ega võta töötajalt ära õigust saada oma töö eest ettenähud suuruses töötasu.

Kuid esineb ka selliseid juhtumeid, kus töölepingut ilma vastava käskkirjata või korralduseta ei loeta sõlmituks. Need juhtumid on järgmised: 1) ameti-isikute töölevõtmine, kelle tööfunktsioonide täitmine on seotud korralduste andmise õigusega antud ettevõtte või asutuse piirides või kodanike suhtes, kes ühes või teises asjas puutuvad kokku selle ettevõtte või asutusega; 2) töölevõtmine niisugusele ametikohale, mis annab õiguse esineda juriidiliste isikute nimel; 3) valitavale ametikohale tööleasumise korral on vajalik antud isiku sellele ametikohale valimise akt.[1]

Praktikas leiab tihtipeale rakendamist töölepingu sõlmimine *katseajaga*, mille jooksul peab selguma töölise või teenistuja sobivus vastava eriala tööle või vastavale ametikohale. Katseaja tingimus kehtib ainult siis, kui administratsioon teatas töölisele töölepingu sõlmimise ajal selle tingimuse rakendamisest tema suhtes. Katseaja pikkuseks töölistele on 6 päeva, teenistujaile kvalifitseerimata ja väiksema vastutusega töödel 2 nädalat ning vastutavaile töötajaile üks kuu. Katseaja pikkust ei saa pikendada ei administratsiooni ühepoolse korraldusega ega ka pooltevahelise kokkuleppe korras.

Kui töötaja kõlbmatus vastavale töö- või ametikohale selgub katseaja jooksul või katseaja lõppemisel, on ettevõtte või asutuse administratsioonil õigus töötajat töölt vallandada ilma kohaliku komitee eelneva loata ning ilma ettehoiatamiseta või vallandustoetuse maksmiseta. Kui katse mittesooritanud töötaja loeb administratsiooni hinnangu ebaõigeks, võib ta selle peale kaevata töötülide lahendamise korras töötülide komisjonile.

Katseaja tingimust ei saa kehtestada tööstus-, raudtee- ja vabrikukooli lõpetanud noorte tööliste ning kõrgema ja kesk-eriõppeasutuse lõpetanud noorte eriteadlaste töölevõtmisel suunamiskirjade ja -tuusikute alusel.

Tööleping sõlmitakse üldreeglina *ilma kindla tähtajata*, s. o. määramata ajaks. Kuid meil kehtiv Vene NFSV Töökoodeks näeb ette ka *tähtajaliste töölepingute* sõlmimise kindlaks ajaliseks perioodiks või mingi töö täitmise ajaks (§ 34). Tähtajalisi töölepinguid võidakse sõlmida ainult seaduses otseselt ettenähtud juhtumitel ja nimelt: 1) tööjõu organiseeritud värbamise korral; 2) töölevõtmisel Kaug-Põhja või Kaug-Põhjaga võrdsustatud maakohtadesse; 3) hooajatööliste töölevõtmisel ning 4) ajutiste tööliste ja teenistujate töölevõtmisel.

---

[1] Lähemalt vt. H. Dolgopolova ja L. Kallaste, Sotsialistlik tööleping, Tallinn 1957, lk. 15—16.

Ajutist töölepingut võib sõlmida teatud kindlaks tähtajaks kahe kuu piirides või määramata ajaks, kuid mitte üle kahe kuu.

Mis puutub kolhoosnikutesse, siis ettevõtete ja ehituste administratsioonil on keelatud võtta neid alalisele või hooajatööle ilma kolhoosi üldkoosoleku või juhatuse vastava loata. Kolhoosi juhatuse loal võib kolhoosnikutega sõlmida lepinguid töötamiseks riiklikes ettevõtetes ja ehitusorganisatsioonides nii alalisel, hooaja- kui ka ajutisel tööl. *Kõik kolhoosnikutega sõlmitavad töölepingud peavad olema kohustuslikult registreeritud kolhoosi juhatuses.*

Tööliste ja teenistujate üleviimine teisele tööle või teisele ametikohale. Nõukogude tööseadusandluse eeskirjade kohaselt võib ettevõtte või asutuse administratsioon nõuda tööliselt või teenistujalt ainult niisuguste ülesannete täitmist, mis kuuluvad tema tööfunktsiooni lepingu järgi.[1] Töölepingu sõlmimisel kokkulepitud tööfunktsiooni muutmist, s. t. töötajalt teist liiki töö nõudmist nimetatakse teisele tööle üleviimiseks.

Tööliste ja teenistujate üleviimine teisele tööle või teisele ametikohale võib olla kas alaline või ajutine.

Nõukogude tööseadusandluses on järjekindlalt läbi viidud põhimõte, et töötaja *üleviimine teisele alalisele tööle* (olgugi samas ettevõttes või asutuses) on lubatud *ainult kokkuleppel* töötajaga. Töötaja keeldumine üleviimiseks nõusoleku andmisest ei anna administratsioonile õigust tema vallandamiseks. Kui aga töö, mille alal töötaja varem töötas, on lõppenud ning ta ei anna teisele tööle üleviimiseks nõusolekut, on administratsioonil õigus teda vallandada Vene NFSV Töökoodeksi § 36 lg. II alusel, maksates sealjuures vallandustoetusena 2 nädala keskmise töötasu. Administratsiooni ettepanekuga nõustunud ning teisele, madalamapalgalisele töö- või ametikohale üleviidud töötajale säilitatakse 2 nädala jooksul tema endine keskmine töötasu.

Keelates ilma töötaja sellekohase nõusolekuta tema paigutamise teisele alalisele tööle, näeb nõukogude seadusandlus samal ajal ette üksikjuhtumid, millal ettevõtte või asutuse administratsioonil on õigus töölist või teenistujat *ajutiselt* teisele tööle üle viia tema sellekohase nõusolekuta.

Ajutised üleviimised teisele tööle võivad toimuda ühelt poolt administratsiooni initsiatiivil ning teiselt poolt nii töötaja kui ka administratsiooni algatusel.

Ettevõtte või asutuse administratsiooni initsiatiivil teostuvad üleviimised võivad esineda üleviimistena teisele tööle sama ettevõtte või asutuse piirides või üleviimistena teisele või samale tööle teise ettevõttesse või asutusse, kuid samas maakohas.

Administratsioonil on õigus töölist või teenistujat tema nõusolekust olenemata ajutiselt üle viia teisele tööle samas ettevõttes või asutuses alljärgnevail juhtumeil: 1) erilise tootmishäda-

[1] Vt. Vene NFSV Töökoodeks, § 36.

vajaduse ning tööseisaku korral; 2) distsiplinaarkaristusena teisele, madalamapalgalisele töö- või ametikohale üleviimise korras. Seejuures esimesel juhtumil võib üleviimine toimuda ka teise ettevõttesse, distsiplinaarkaristuse korral aga ainult sama ettevõtte või asutuse piirides.

Peale ettevõtte või asutuse tootmise huvidest ning töötaja kasvatamise eesmärkidest tingitud üleviimiste võib töötaja ajutine üleviimine toimuda ka tema omal nõudmisel ja seda järgmistel puhkudel: 1) seoses ajutise töövõimetusega; 2) seoses rasedusega; 3) seoses rinnalapse toitmisega. Nimetatud juhtudel tagatakse töötajatele keskmine töötasu, lähtudes viimase 6 kuu teenistusest.

Sel korral, kui töötaja ise mingisugustel põhjustel ei peaks taotlema enda üleviimist, kuid endise töö täitmine ohustab töötaja tervist, võib üleviimise initsiatiiv tulla ka administratsiooni poolt.[1]

Töölepingu lõppemise alused. Töölepingu lõppemine võib toimuda kas poolte tahte kohaselt või selliste asjaolude tõttu, mis ei olene töölepingu poolte tahtest, nagu töötaja surm, sõjaväeteenistusse kutsumine jt. Olenevalt sellest, kellele kuulub töölepingu lõpetamise initsiatiiv, jagunevad töölepingu lõpetamise juhtumid nelja liiki: esiteks, töölepingu lõpetamine ettevõtte või asutuse initsiatiivil; teiseks, töölepingu lõpetamine töötaja algatusel; kolmandaks, lepingu lõpetamine kolmandate organite nõudmisel; neljandaks, töölepingu lõpetamine selliste juriidiliste faktide olemasolul, kus mõlemal lepinguosalisel on õigus nõuda töölepingu lõpetamist.[2]

Tööseadusandlusega on kehtestatud täpne põhjuste loetelu, mis võivad olla aluseks töölepingu lõpetamiseks ja töötaja vallandamiseks administratsiooni algatusel, ilma töötaja sellekohase soovita. Ja neilgi juhtudel, kui tööseadusandlus annab administratsioonile õiguse üles tõsta küsimus töölise või teenistuja vallandamiseks, saab ta seda teha vaid *käitis- või kohaliku komitee nõusolekul.*[3] Kui administratsioon tahab töölist vallandada, peab ta pöörduma vastava avaldusega tehase-, vabriku- või kohaliku komitee poole. Avalduses tuleb näidata vallandamise motiivid ja alus (kooskõlas seadusandlusega). Ametiühingukomitee on kohustatud administratsiooni avalduse läbi vaatama oma koosolekul (võimalikult töötaja osavõtul) ning võtma vastu vastava otsuse. Kui ametiühingukomitee on vallandamisega nõus, siis see on aluseks vastava käskkirja tegemisel.

Tuleb silmas pidada, et administratsioonil on õigus vallandada töötajat ainult sel juhul, kui on olemas ametiühingukomitee kui

---

[1] Lähemalt tööliste ja teenistujate alalise ja ajutise üleviimise kohta teisele tööle või teisele ametikohale vt. H. Dolgopolova ja L. Kallaste, Sotsialistlik tööleping, Tallinn 1957, lk. 25—37.

[2] Vt. sealsamas, lk. 37 jj.

[3] Vt. Ametiühingu käitis- ja kohaliku komitee õiguste põhimäärus, p. 10, Tallinn 1958.

kollegiaalse organi otsus. Ametiühingukomitee esimehe nõusolek ei ole vallandamiseks piisav.

Üheks seaduses ettenähtud põhjuseks, mis annab administratsioonile ametiühingukomitee nõusoleku korral õiguse tööliste ja teenistujate vallandamiseks, on *ettevõtte või asutuse täielik või osaline likvideerimine, samuti koosseisude koondamine ja töö vähenemine* (Vene NFSV Töökoodeks § 47 p. «a»).

Sotsialistliku tootmisviisi tingimustes, kus täielikult on likvideeritud tööpuudus, on vallandamisel koosseisude koondamise tõttu kaadri õige jaotamise ja ümberpaigutamise tähendus. Koosseisude koondamise ülesandeks on likvideerida liialdused ettevõtete ja asutuste koosseisus ning suunata võimalikult rohkem tööjõudu vahetult tootmistööle.

Põhiliseks kriteeriumiks, mille alusel administratsioon peab teostama vallandamisele kuuluva kaadri valikut, on töötajate *kvalifikatsioon* ja nende *töötootlikkus*. Töötajail, kellel on kõrgem kvalifikatsioon ning paremad tootmisalased näitajad, on võrreldes teiste töötajatega eesõigus jääda tööle, ning administratsioonil tuleb neid eelistada töölejätmise mõttes teistele töötajatele.

Kui selgub, et ühesuguste töö- ja kvalifikatsiooninäitajatega on mitu töötajat, siis tuleb töötajate valikul kasutada täiendavat kriteeriumi. See kriteerium ei seisa enam tööalaseis näitajais, vaid *töötaja perekonna suuruses, ainelise kindlustatuse tasemes* jne. Võrdsete töö- ja kvalifikatsiooninäitajate puhul on eesõigus jääda tööle Isamaasõja invaliididel; isikuil, kes on võetud tööle pärast armeest demobiliseerimist; vallasemadel, kellel on alaealisi lapsi; perekonnainimestel, kelle perekonnas on kaks või enam ülalpeetavat perekonnaliiget või kelle perekonnas ei ole teisi töötajaid, kes saavad iseseisvalt töötasu; õhtuste industriaaltehniliste instituutide ja nende ettevalmistusosakondade, samuti kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide ettevalmistuskursuste õpilastel. Olgu rõhutatud, et nimetatud töötajate kategooriad on eelistatud olukorras vaid siis, kui nad ei jää maha tootmistöös teistest sama liigi töötajaist.

Koosseisude koondamise korral on ettevõtte või asutuse administratsioonil kohustus paigutada vabanenud töötajad teisele tööle või teisele vakantsele ametikohale, kui selline on koondamise momendil olemas ja kui töötaja on andnud oma nõusoleku sellel ametikohal töötamiseks.

Teiseks administratsiooni algatusel teostatava vallandamise aluseks on *tootmisest tingitud tööseisakud kestusega üle ühe kuu* (Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «b»). Praktikas leiab vallandamine sel põhjusel üldiselt harva rakendamist. Suhteliselt kõige sagedamini esineb seda spordi- ning tervishoiuasutustes, kelle töö klimaatiliste tingimuste tõttu ei toimu kogu aasta (näit. sportlaste suvelaagrid, puhkekodud, sanatooriumid). Pikaajalise tööseisaku tõttu vallandamine võib esineda ka siis, kui mõni kommunaal-, ühiskondliku toitlustamise või muu ettevõte suletakse

kapitaalremondi tõttu, mis kestab üle ühe kuu. Seda muidugi ainult tingimusel, kui remondi tõttu vabanevaid töötajaid ei saa kasutada teistel töödel.

Kolmandaks administratsiooni algatusel teostatava vallandamise aluseks on töötaja *kõlbmatus tööle* (Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «c»). Kõlbmatus tähendab töölisel või teenistujal vajaliku kvalifikatsiooni, teadmiste ja oskuse puudumist või ka töövõime puudumist invaliidsuse või vanaduse tõttu teatud töölesannete täitmiseks või ametikohal töötamiseks. Töötaja kõlbmatus konkreetse töö tegemiseks on alati *objektiivne*, s. o. töötajast sõltumatu nähtus. Kõlbmatuse motiividel vallandamine võib esineda ainult sel puhul, kui kõlbmatus ei ole tingitud töötaja enda käitumisest, vaid asjaoludest, mis kas üldse või antud momendil ei sõltu töötaja tahtest, mis esinevad objektiivselt ja mille likvideerimine ei sõltu töötajast endast.

Üldreeglina ei anna diplomi või vastava kutsetunnistuse puudumine alust töötaja kõlbmatuks tunnistamiseks, kui ta tegelikult tuleb oma tööga toime, olles omandanud vajaliku oskuse ja vilumuse praktilise töö käigus.

Kõigil eespool nimetatud vallandamise juhtudel on ettevõtte või asutuse administratsioonil kohustus eelseisvast vallandamisest töötajatele ette teatada 2 nädalat (12 tööpäeva) või vallandamisel maksta vallandustoetust 12 tööpäeva keskmise töötasu suuruses. Siinjuures tuleb kindlasti silmas pidada, et vallandamisest etteteatamine peab toimuma vähemalt 12 päeva varem. Etteteatamisel alla 12 tööpäeva ei ole õiguslikku tähtsust.

Neljandaks seaduses ettenähtud põhjuseks, mis annab administratsioonile õiguse töötajate vallandamiseks, on *süstemaatiline töödistsipliini rikkumine* (Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «d»). Siinjuures on tähtsad kaks momenti: esiteks, vallandamine töödistsipliini rikkumise tõttu eeldab töötaja *süü* olemasolu tema käitumises otsese tahtluse või ettevaatamatuse kujul; teiseks, töölepinguga või töösisekorra eeskirjadega pandud kohustuste mittetäitmisel peab olema korduv, süstemaatiline iseloom. Töötaja kvalifitseerimisel süstemaatiliseks töödistsipliini rikkujaks tuleb lugeda ainult jõusolevaid distsiplinaarkaristusi, kusjuures süstemaatiline töödistsipliini rikkumine on olemas juba teisel distsipliinirikkumise juhtumil. Kuid see ei tähenda kaugeltki seda, nagu võiks alati töötajaga teisel distsipliinirikkumise puhul töövahekorra lõpetada. Igal juhtumil tuleb töödistsipliini rikkumise eest vallandamist võtta kui äärmist abinõu, mis võib järgneda alles pärast seda, kui töötaja suhtes rakendatud kasvatuslikud abinõud ei ole tagajärgi andnud ning tema edasijäämine tööle on vastuolus ettevõtte või asutuse huvidega.[1]

[1] Vt. Постановление Пленума Верховного суда СССР от 13 сентября 1957 «О судебной практике по гражданским трудовым делам», § 17. Сборник действующих постановлений Пленума Верховного суда СССР 1924—1957, Москва 1958, lk. 175.

Viiendaks võib administratsioon vallandada töötajat *tööluusi* tõttu. Tööluus on töödistsipliini rikkumise eri liigiks. See on töödistsipliini rikkumise selline vorm, mille eest võib vallandamine järgneda ka esimesel juhtumil, ilma et siin nõutaks varasemate distsiplinaarkaristuste olemasolu. Kuid ettevõtte direktor või asutuse juhataja võib tööluusi korral kohaldada ka mistahes teist distsiplinaarkaristust või jätta töötajat ilma väljateenitud aastate eest protsendilise töötasulisandi saamise õigusest kuni 3 kuuni või vähendada väljateenitud aastate eest saadavat ühekordset tasu kuni 25% neis ettevõtteis ja asutustes, kus on ette nähtud protsendiliste palgalisandite või ühekordse tasu maksmine väljateenitud aastate eest.

Tööluusiks loetakse tööle mitteilmumist mõjuvate põhjusteta terve tööpäeva jooksul. Samuti loetakse tööluusijaiks need töölised ja teenistujad, kes olid tööl ebakaines olekus. [1]

Kuuendaks on administratsioonil õigus vallandada töötajat seoses tema *kriminaalvastutusele võtmisega või vahi all viibimisega üle 2 kuu* (Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «e»). Vallandamine tähendatud motiividel toimub esiteks siis, kui töötaja viibib vahi all või on uurimisorganite nõudmisel kõrvaldatud töölt üle 2 kuu ja teiseks siis, kui töötaja pani toime kriminaalselt karistatava kuriteo, mis on otseses seoses tema tööga ning on kindlaks tehtud jõustunud kohtuotsusega.

Kui töötaja on arreteeritud ning viibib üle 2 kuu vahi all, siis on administratsioonil õigus lõpetada temaga töövahekord sõltumata sellest, kas see kuritegu, mille toimepanekus töötajat kahtlustatakse, on seotud tööga või mitte, samuti sõltumata sellest, kas vahi all viibimine on rakendatud tõkkeabinõuna eeluurimise ajaks või kannab töötaja karistust.

Neil puhkudel, kui töötaja ei ole eeluurimise ajaks vahistatud, on uurimisorganitel õigus esitada, kui nad peavad seda vajalikuks, administratsioonile nõudmise töötaja töölt kõrvaldamiseks, mitte vallandamiseks. [2] Kõrvaldamine tähendab, et töötajat ei lasta töö juurde ning temale töötasu väljamaksmine peatatakse kuni asja otsustamiseni kohtus. Kui töötaja on uurimisorganite nõudmisel olnud töölt kõrvaldatud üle 2 kuu, siis on administratsioonil õigus, ära ootamata asja otsustamist kohtuorganite poolt, vallandada töötaja Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «e» alusel.

Töölisel ja teenistujal, kes olid vallandatud töölt vabaduskaotusega või töölt kõrvaldamisega üle 2 kuu uurimisorganite nõudmisel ja hiljem vabastati seoses kriminaalasja lõpetamisega või kohtu poolt õigeksmõistmisega, on õigus saada palka puudumise aja eest, kuid mitte rohkem kui kahe kuu eest. Kui vahi all viibimine

[1] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Töö ja Töötasu Komitee poolt 12. jaanuaril 1957 kinnitatud «Riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike ettevõtete ja asutuste tööliste ja teenistujate töösisekorra tüüpeeskirjad», p. 23, «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 7, art. 73.

[2] Vt. Eesti NSV territooriumil kehtiv Kriminaalprotsessi Koodeks, § 142.

või töölt kõrvaldamine on tegelikult kestnud üle kahe kuu, on administratsioonil õigus töötajaga töövahekord lõpetada, ning seepärast ei ole rehabiliteeritud töötajal õigust nõuda ennistamist endisele töökohale.

Seitsmendaks on administratsioonil õigus vallandada töötajat tema *pikaajalise töölt eemalejäämise puhul ajutise töövõimetuse tõttu.* Vene NFSV Töökoodeksi § 92 alusel säilib töölistele ja teenistujaile haiguse ajal töökoht mitte vähem kui kaheks kuuks. Kui aga haigus kestab üle kahe kuu, on administratsioonil õigus sellist töötajat vallandada Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «g» alusel. Siinjuures on vaja alla kriipsutada, et vallandamine üle 2 kuu kestnud haiguse puhul ei ole administratsioonile kohustuslik. Kui töö võimaldab, võib administratsioon säilitada töökoha ka pikemaks perioodiks.

Vallandamise korral pikaajalise töölt eemalejäämise puhul, samuti seoses kriminaalvastutusele võtmisega või vahi all viibimisega üle kahe kuu, tööluusiga või süstemaatilise töödistsipliini rikkumisega, ei ole administratsioon kohustatud vallandamisest ette teatama ega vallandustoetust maksma. Samuti katkestab vallandamine ülalnimetatud põhjusel pideva tööstaaži, välja arvatud vallandamine pikaajalise haiguse puhul, ning töötaja ei saa uuel töökohal haigustoetust enne, kui on töötanud 6 kuud. [1]

Kaheksandaks toimub töötaja vallandamine administratsiooni poolt seoses teise, varem sellel töö- või ametikohal olnud töötaja *tööle ennistamise korral* (Vene NFSV Töökoodeksi § 47 p. «h»). Tööle ennistatul on vastuvaidlematu õigus tagasi saada töö, millelt ta ebaõigesti vallandati. Töötaja, kes oli vahepeal võetud vallandatud ja hiljem ennistatud töötaja töökohale, peab oma töökohast loobuma. Töökoodeksi § 47 p. «h» rakendamisel on see iseärasus, et ta alati kohustab administratsiooni vallandamisele kuuluvale töötajale koos lõpparvega välja maksma vallandustoetuse.

Töökoodeksi § 47 p. «h» kuulub rakendamisele mitte ainult endise töötaja tööle ennistamise korral, vaid ka siis, kui endine töötaja oli kutsutud Nõukogude armeesse, kuid vabastati sealt esimese kahe kuu jooksul. Selle aja vältel on tal õigus tagasi saada oma endine töö- või ametikoht. Sel juhul kuulub armeesse kutsutu töökohale võetud uus töötaja vallandamisele, kusjuures temale tuleb vallandamisest ette teatada üks päev või maksta vallandustoetusena ühe päeva keskmine töötasu.

Töölepingu lõpetamine t ö ö t a j a a l g a t u s e l võib toimuda pärast seda, kui töötaja on administratsioonile sellest 2 nädalat ette teatanud. Kahenädalase tähtaja möödumisel pole administratsioonil õigust kinni pidada lõpparve tegemist ega omal soovil töölt

[1] Vt. Riikliku sotsiaalkindlustuse toetuste määramise ja väljamaksmise korra määrustik, § 6, Tallinn 1958.

lahkuja vallandamist.[1] Kui töötaja on avalduse lahkumiseks andnud 2 nädalat ette ning administratsioon ei vormista vallandamist ettenähtud ajaks, on töötajal õigus 13. tööpäeval pärast avalduse andmist tööle mitte ilmuda, nõuda töötülide komisjoni kaudu tööraamat ja lõpparve ning Töökoodeksi § 67[4] alusel keskmine töötasu lõpparve või tööraamatu kinnipidamise aja eest, kuid mitte rohkem kui 20 tööpäeva eest.

Omal soovil kahenädalase etteütlemisega töölt lahkumine ei ole kohaldatav tööle suunatute suhtes suunamise aja vältel.

Töölised ja teenistujad, kes lahkuvad omal algatusel töölt ilma administratsiooni 2 nädalat ette hoiatamata, ei kanna küll enam vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. aasta 25. aprilli seadlusele kohtulikku vastutust, kuid nende tööraamatusse tehakse sissekanne «Vallandatud mõjuva põhjuseta tööluusi pärast».

Töölt omal soovil lahkunud töölised ja teenistujad kaotavad üldreeglina oma pideva tööstaaži.

Peale poolte algatusel töövahekorra lõpetamist võib esineda ka selliseid juhtumeid, kus initsiatiiv lepinguvahekorra lõpetamiseks tuleb organilt, kes ei ole antud töölepingu pooleks. Nii näiteks toimub tööliste ja teenistujate vabastamine töölt Töökoodeksi § 80 alusel nende kutsumise korral Nõukogude armeesse. Töötajad kuuluvad armeesse kutsumisel töölt vabastamisele olenemata töölepingu poolte tahtest, kusjuures neile makstakse koos lõpparvega vallandustoetus 12 tööpäeva keskmise töötasu suuruses.

Kolmanda organi nõudmisel vallandamist kujutab endast ka vallandamine Töökoodeksi § 49 alusel. See paragrahv annab ametiühinguorganisatsioonile õiguse nõuda mõne töötaja töölepingu lõpetamist. See õigus kuulub ametiühinguorganisatsioonidele alates rajoonikomiteedest. Samuti võivad kohtuorganid vastavalt Eesti NSV territooriumil kehtiva Kriminaalkoodeksi § 37 ja 38 alusel rakendada kohtu alla antud töötaja suhtes sanktsioonina keeldu teatud ametikohal töötamiseks.

Töölepingu lõpetamine mõlema lepingupoole algatusel leiab rakendamist põhiliselt kolmel alljärgneval juhtumil.

Esiteks, mõlemal töölepingu poolel on võrdne õigus lõpetada ilma etteteatamiseta tööleping, mis on sõlmitud *kindlaks tähtajaks*. Töölepingu lõpetamine selle tähtaja möödumisel on ette nähtud Töökoodeksis § 44 p. «b».

Teiseks, mõlemapoolne töölepingu lõpetamine on võimalik neil juhtumitel, kui on täidetud see töö, mille teostamiseks oli tööline ajutiselt või hooajaliselt tööle võetud. Töölepingu lõpetamine

[1] Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. aasta 25. aprilli seadlus ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Töö ja Töötasu Komitee poolt 12. jaanuaril 1957 kinnitatud «Riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike ettevõtete ja asutuste tööliste ja teenistujate töösisekorra tüüpeeskirjade kinnitamisest», p. 8., «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 7, art. 73.

kokkulepitud töö täitmise tõttu toimub Töökoodeksi § 44 p. «c» alusel.

Kolmandaks, mõlema lepingupoole algatusel võib toimuda vallandamine ka Töökoodeksi § 37 alusel, mille kohaselt võib töötajat üle viia ühest ettevõttest teise või ühest maakohast teise, kuigi koos ettevõtte või asutusega, ainult tema nõusolekul; nõusoleku puudumisel võib kumbki pool lõpetada töölepingu. Vallandamise korral tähendatud motiivil on töötajal õigus vallandustoetusele, sõltumata sellest, kas vallandamine toimub administratsiooni või töötaja initsiatiivil. Töötajal, kes on vallandatud Töökoodeksi § 37 alusel, katkeb pidev tööstaaž. [1]

§ 2. Töö- ja puhkeaeg

Tööaeg. Töölise või teenistuja tööaja all tuleb mõista seda aega, mille kestel ta peab täitma temale pandud ülesandeid. Tööaeg ei sisalda endas mitte ainult aega, mis faktiliselt on kulutatud tööülesannete täitmiseks, vaid üldse aega, mille kestel töötaja on kohustatud rakendama oma tööjõudu asutuses või ettevõttes, kuhu kuuluvad tööülesande ootamise võimalikud juhud, tööseisakud jms.

Meie maal toimub praegu järkjärguline üleminek 8-tunniliselt tööpäevalt 7- ja 6-tunnilisele tööpäevale, kusjuures kogu see töö tuleb viia lõpule 1960. aastal. Üleminek lühendatud tööpäevale toimub tööliste ja teenistujate palga vähendamiseta. See nõuab hoolikat ettevalmistustööd.

1957. aasta lõpul viidi Eesti NSV-s üle lühendatud tööpäevale põhitsehhid Maardu Keemiakombinaadis, Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadis ning Kiviõli ja Kohtla põlevkivi- ja keemiakombinaatides. NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja ÜAÜKN-i määruse «Reas rasketööstusharudes tööliste ja teenistujate üleviimisest 1958. aastal seitsme- ja kuuetunnilisele tööpäevale ja töötasu reguleerimisest» alusel ei tööta enam Kukruse ja Käva kaevanduse, samuti kaevanduste nr. 4 ja nr. 8 kaevurid maa all rohkem kui 6 tundi. 1958. aastal viidi meie vabariigis üle lühemale tööpäevale umbes 20 000 rasketööstuse töölist ja teenistujat.

Juba 1956. aasta märtsis lühendati tööpäeva 2 tunni võrra puhkepäeva- ja pidupäeva-eelseil päevadel. [2]

Peale selle on kavas 1962. aastal viia 7-tunnilise tööpäevaga töölised ja teenistujad üle 40-tunnilisele töönädalale.

1964. aastal on ette nähtud alustada järkjärgulist üleminekut

---

[1] Lähemalt töölepingu lõppemise kohta vt. H. Dolgopolova ja L. Kallaste, Sotsialistlik tööleping, Tallinn 1957, lk. 37 jj.

[2] Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 8. märtsist 1956 «Tööpäeva lühendamisest töölistele ja teenistujatele puhke- ja pidupäevaeelsetel päevadel», «NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja» 1956, nr. 5, art. 135.

35—30-tunnilisele töönädalale, s. t. need inimesed, kes töötavad maa all ja tervisele kahjulikes tingimustes, viiakse üle 30-tunnilisele töönädalale (viis 6-tunnilist tööpäeva ja kaks puhkepäeva) ning kõik teised töötajad viiakse üle 35-tunnilisele töönädalale (viis 7-tunnilist tööpäeva ja kaks puhkepäeva).

Üleminek 30—35-tunnilisele töönädalale ühe puhkepäeva säilitamisel tähendab vastavalt viie- või kuuetunnilise tööpäeva kehtestamist. Lähtudes sellest, et tööliste ja teenistujate enamikule on sobivam mitte viie- või kuuetunniline tööpäev kuuepäevase töönädalaga, vaid kuue- või seitsmetunniline tööpäev kahe puhkepäevaga nädalas, kavatsetakse sisse seada viiepäevane töönädal, s. t. kehtestada kaks puhkepäeva nädalas.

Tuleb eriti rõhutada, et lühendatud tööpäevale üleminek ja töönädala lühendamine teostatakse ilma palga vähendamiseta. Selle tulemusena saab NSV Liit kõige lühema tööpäevaga ja kõige lühema töönädalaga maaks maailmas.[1]

Nõukogude tööseadusandlus tunneb kolme tööpäeva mõistet: 1) normaalset tööpäeva; 2) lühendatud tööpäeva ja 3) normeerimata tööpäeva.

Normaalseks tööpäeva pikkuseks kujuneb 1960. aasta lõpuks 7 tundi. Asutuste ja ettevõtete juhatajate kohustuseks on organiseerida tööd nii, et töölistel ning teenistujatel oleks võimalik selle aja jooksul täita neile pandud ülesanded. Kuid mõned aastad tagasi oli nii keskuses kui ka kohtadel paljude nõukogude asutuste töös üheks suureks puuduseks tööpäeva normaalse režiimi rikkumine, mis väljendus selles, et üksikud nende asutuste juhtivad töötajad alustasid oma tööpäeva 2—3-tunnilise hilinemisega ja lõpetasid töö hilisööl, pidasid ilma vajaduseta kinni üht osa töötajaist ja kutsusid neid tööle väljaspool töötunde.

Partei ja valitsus mõistsid selle ebanormaalse praktika otsustavalt hukka, kohustades ministreid, ametkondade ja muude asutuste juhtijaid kehtestatud tööpäeva režiimist rangelt kinni pidama, kategooriliselt keelama töötajate töölekutsumise väljaspool tööaega ning tööpäeva pikendamise asutustes ja organisatsioonides.

Lühendatud tööpäev on ette nähtud järgmistele töötajate põhikategooriatele: 1) töölistele ja teenistujatele, kes töötavad tervisele kahjulike töötingimustega kutsealadel;[2] 2) töölistele ja teenistujatele, kes töötavad eriliste töötingimustega töödel, mis nõuavad erilist pingutust või suurendavad väsitatavust; 3) allmaatöölistele; 4) vaimse töö tegijate teatud kategooriatele; 5) alaealistele.

Lühendatud tööpäeva pikkuseks on 4—6 tundi. NSV Liidu

---

[1] Vt. N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, Tallinn 1959, lk. 50—51.

[2] Vt. Постановление СНК СССР от 1 июля 1940 г. «Об утверждении списка профессий с вредными условиями труда, для которых устанавливается шестичасовый рабочий день» и дополнение списка профессий с вредными условиями труда, Сборник законодательных актов о труде, Москва 1958, lk. 99 jj.

Ülemnõukogu Presiidiumi 1955. a. 15. augusti seadlusega [1] ja 1956. a. 26 mai seadlusega [2] on kehtestatud alaealistele kuni 16. eluaastani 4-tunniline tööpäev ning alaealistele kuni 18. eluaastani 6-tunniline tööpäev.

Normeerimata tööpäevaga töötajate hulka kuuluvad need töötajad, kelle tööpäeva kestust ei määratleta töötundide arvuga, vaid nendele ülesandeks tehtava töö mahuga. Normeerimata tööpäeva võib kehtestada ainult töötajate piiratud kategooriale — vastutavatele töötajatele, keda nende töö iseloomu tõttu võib erijuhtumeil, ja seejuures vaid üksikutel päevadel, üle normaalse tööaja tööle rakendada, samuti töötajatele, kelle tööd selle iseärasuste tõttu ei saa täpselt välja arvestada. Kuid normeerimata tööpäevaga töötajaid võib väljaspool tööaega tööle rakendada ainult sel juhul, kui see tuleneb äärmisest vajadusest.

Normeerimata tööpäevaga töötajate kohta kehtivad täielikult kõik töösisekorra eeskirjades ettenähtud kohustused: nad peavad õigel ajal tööle tulema, kasutama määratud ajal lõunavaheaega jne. Neil puhkudel, kui normeerimata tööpäevaga töötaja rakendatakse üksikutel päevadel tööle üle normaalse tööaja, peab ta seda tegema ilma erilise lisatasuta. Seepärast peavad olema täpselt määratletud kõik normeerimata tööpäevaga töötajate põhikohustused. Kohustuste hulka mittekuuluvate tööde eest tasutakse eraldi.

Asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides võib normeerimata tööpäeva kehtestada: 1) administratiiv-, tehnilisele ja majanduspersonalile; 2) isikutele, kelle töö ei allu arvestusele aja järgi (konsultandid, instruktorid, agendid jt.); 3) isikutele, kes jaotavad tööaega oma äranägemisel (näiteks metsavahid, pedagoogiline personal jne.); 4) isikutele, kelle tööaeg nende töö iseloomu tõttu on killustatud kindlaks määramata kestusega osadeks. [3]

Nende elukutsete, ametikohtade ja tööde loetelu, mille puhul lubatakse normeerimata tööpäeva rakendamist ettevõtetes, määratakse kindlaks ettevõtte administratsiooni ja käitiskomitee vahelisel kokkuleppel ja lisatakse kollektiivlepingule. Asutustes kinnitatakse normeerimata tööpäevaga töötajate ametikohtade loetelud ministeeriumide ja Rahvamajanduse Nõukogu valitsuste poolt kooskõlas Eesti NSV Ametiühingute Nõukoguga.

Mis puutub *ületunnitöösse*, siis vastavalt Töökoodeksi §-le 103 ei ole see üldreeglina üldse lubatud. Ületunnitöö võib aset leida ainult järgmistel erandjuhtumitel: 1) riigikaitseks ja ühiskondlike õnnetuste ning ohtude vältimiseks vajalikel töödel (tulekahjud, epideemiad jne.); 2) ühiskondlikult vajalikel töödel vesivarustuse, valgustuse, kanalisatsiooni, transpordi ja side alal nende korra-

---

[1] Vt. «NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja» 1955, nr. 15.

[2] Vt. «NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja» 1956, nr. 12.

[3] Vt. Постановление НКТ СССР от 13 февраля 1928 г. «О работниках с ненормированным рабочим днем», Сборник законодательных актов о труде, Москва 1958, lk. 111 jj.

pärast tegevust takistavate juhuslike ja ootamatute asjaolude kõrvaldamiseks; 3) alustatud töö lõpetamise vajaduse korral, kui ettenägematu või juhusliku tehnilistest tootmistingimustest sõltuva takistuse tõttu seda tööd ei saadud lõpetada normaalsel tööajal ja kui alustatud töö katkestamine võib kaasa tuua materjalide või masinate riknemise; 4) ajutistel töödel mehhanismide ja seadeldiste remondi ning kordaseadmise alal, kui nende korrast äraolek toob kaasa töö lõppemise suurele töötajate arvule.

Peale selle on töötaja tööl kinnipidamine seadusega lubatud seoses vahetustöölise mitteilmumisega. Kuid neil juhtumeil on administratsioon kohustatud viivitamatult tarvitusele võtma kõik abinõud vahetustöölise asendamiseks teise töötajaga.

Töölise või teenistuja ületundide koguarv ei tohi ületada 120 tundi aastas. Aeg, mis on kulutatud ületunnitöödeks kahe teineteisele järgneva päeva jooksul, ei või ületada 4 tundi.

Ületunnitööd on lubatud üksnes ametiühingukomitee sellekohasel nõusolekul.

Ületunnitöödele ei või rakendada rasedaid naisi alates neljandast raseduskuust, rinnaga toitvaid naisi, alaealisi alla 16 aasta, sõja- ja tööinvaliide, aktiivses vormis tuberkuloosihaigeid ja töölisnoorte koolide õpilasi koolipäevadel.

Ületunnitöid võidakse kompenseerida ainult rahas: esimese kahe tunni eest poolteise, järgmiste tundide eest aga kahekordses suuruses normaalsest tasust.

Puhkeaeg. Tööpäeva kestel, mitte hiljem kui neli tundi pärast töö algust, antakse töötajatele *vaheaeg* puhkuseks ja söömiseks, mida ei arvata tööaja hulka. Vaheaja kestus ei või olla alla $^1/_2$ ega üle 2 tunni. Ainult puhke- ja pidupäevaeelsetel päevadel võib töö asutustes ja ettevõtetes administratsiooni ja ametiühingukomitee sellekohasel kokkuleppel kulgeda ilma lõunavaheajata. Katkemist mittelubavate tööde juures peab töötajatele võimaldama süüa tööajal.

Erilise soodustusena rinnalastega naistöötajatele on nõukogude tööseadusandlusega ette nähtud töö ajal lapse toitmiseks vajalike *lisavaheaegade* andmine. Need lisavaheajad peavad olema ette nähtud mitte harvemini kui iga kolme ja poole tunni järel ning seejuures mitte vähem kui pooletunnilise kestusega. Rinnalapsega naistöötaja taotlusel võidakse lapse toitmiseks ettenähtud lisavaheaega ühendada lõunavaheajaga või kanda see üle ning liita lisavaheajaga tööpäeva lõpus. Viimasel juhul on töötajal õigus lahkuda tööl üks tund enne tööpäeva lõppu. Lapse rinnaga toitmiseks ettenähtud lisavaheajad arvatakse tööaja hulka.

Tööliste ja teenistujate puhkeaeg ööpäeva jooksul koos lõunavaheajaga ületab kaks ja rohkem korda tööaja. Pärast kuut tööpäeva antakse töölistele üks *puhkepäev* (tulevikus kaks). Iganädalaseks puhkepäevaks on üldreeglina pühapäev. Pühapäeva asemel teise puhkepäeva määramine on lubatud erandjuhtumeil. Samuti erandjuhtumeiks on töötajate töölerakendamine puhkepäevadel.

Ja kui see aset leiabki, siis tuleb töötajatele lähema kahe nädala jooksul anda teine iganädalane puhkepäev. Ei ole lubatud iganädalase puhkepäeva asendamine rahalise kompensatsiooniga või puhkuse pikendamisega.

Peale iganädalaste puhkepäevade on mittetööpäevadeks veel 1. jaanuar, 1. ja 2. mai, 7. ja 8. november ning 5. detsember *riiklike pühadena.* Neil päevadel on lubatud töö üksnes pidevalt töötavates asutustes ja ettevõtetes, kus töö katkestus on võimatu tootmistehniliste tingimuste tõttu või seoses elanikkonna teenindamise hädavajadustega. Peale selle on lubatud teostada edasilükkamatult vajalikke remonttöid ning peale- ja mahalaadimistöid, mis on seotud vee- ja raudteetranspordiga.

Riiklikel pühadel tehtud töö eest tasutakse kahekordses suuruses. Kuid töötaja nõusolekul võidakse rahaline kompensatsioon asendada ka temale teise puhkepäeva andmisega.

Igale töölisele ja teenistujale, kes on antud ettevõttes või asutuses töötanud pidevalt vähemalt 11 kuud, täpsemini öeldes, kellel on 11 kuud pidevat tööstaaži, antakse kord aastas *korralist puhkust* 12 tööpäeva ulatuses. Mõnedele tööliste ja teenistujate kategooriatele on määratud pikemaajalised korralised puhkused: pedagoogiliste õppeasutuste ja koolide direktoritele — 48 tööpäeva, lasteasutuste meditsiiniõdedele — 24 tööpäeva jne. Pikem korraline puhkus on ette nähtud ka alla 18-aastastele töölistele ja teenistujatele, nimelt 24 tööpäeva.

Peale korralise puhkuse on real töötajatel õigus ka *lisapuhkusele.* Lisapuhkust võib töötajatele anda ainult seaduses otseselt ettenähtud puhkudel, see on tervisele kahjulike töötingimuste, normeerimata tööaja ja pikaajalise töötamise korral.

Õigus lisapuhkusele *tervistkahjustavate töötingimuste* puhul on ainult neil töölistel ja teenistujatel, kelle töö- või ametikohad on loetletud tervistkahjustavate tingimustega tööde ja kutsealade nimekirjas.[1] Seal on ka iga töö või ameti kohta eraldi näidatud lisapuhkuseks antavate tööpäevade arv. Lisapuhkused on diferentseeritud 6—36 tööpäevani. Nii saavad söe, põlevkivi, turba, puude ja puidujäätmetega köetavate auru- ja veekatelde kütjad käsitsi kütmisel 12 tööpäeva lisapuhkust; mehhaniseeritud kütmisel, samuti nafta- ja gaasikütte korral aga 6 tööpäeva.[2] Ettevõtete ja asutuste teenistujatest saavad tervistkahjustava töö eest lisapuhkust näiteks masinakirjutajad 6 tööpäeva ja stenografistid 12 tööpäeva ulatuses.

---

[1] Vt. Постановление СНК СССР от 12 июня 1941 г. «Об утверждении списка профессий с вредными условиями труда, для которых устанавливается дополнительный отпуск», Сборник законодательных актов о труде, Москва 1958, lk. 126 jj.; samuti Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 17. jaanuari korraldus nr. 42-k «Lisapuhkusest töötajatele, kes töötavad tervistkahjustavates tingimustes».

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 8. mai korraldus nr. 574-k «Kutsealade nimestikkude kehtestamisest, mille põhjal antakse kommunaalmajanduse töölistele lisapuhkust ja lühendatakse tööpäeva tervistkahjustavate töötingimustega töödel», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 11, art. 108.

Kompensatsioonina üle normaalse tööaja töötamise eest saavad lisapuhkust ka *normeerimata tööajaga töötajad*, kusjuures antav lisapuhkus ei või ühelgi juhul olla üle 12 tööpäeva.

Lisapuhkust kauaaegse töötamise eest saavad töölised, kes vahetult töötavad mäe-, metallurgia-, metalli-, keemia- ja tekstiilitööstuses, ehitusmaterjalide tööstuses, raudtee-, vee- ja autotranspordi- ning ehitustöödel. Kui nad on töötanud samas ettevõttes vähemalt kaks aastat, nähakse neile ette 3 päeva lisapuhkust või makstakse kompensatsiooni 3 päeva palga suuruses. Nooremal teenindaval personalil, teenistujatel ja insener-tehnilistel töötajatel ei ole sellele puhkusele õigust. Samuti ei anna 3-päevase lisapuhkuse õigust autotransporttöödel või ehitustöödel töötamine mõnes teises ettevõttes või organisatsioonis, mis ei ole autotranspordiettevõte või ehitusorganisatsioon.

Erilised lisapuhkused on ette nähtud doonoritele, vabatahtlike tuletõrjesalkade liikmetele ja töö kõrval õppijatele.

Doonoritele tuleb anda pärast seda päeva, kui toimub vere ülekandmine, üks vaba päev. Töötaja soovil võib ettenähtud vabad päevad liita korralise puhkusega.

Vabatahtlike tuletõrjesalkade liikmeile, kes eriti paistsid välja tulekahjude vältimisel või nende kustutamisel, võib anda kuni 6 päeva lisapuhkust aastas.

Lisapuhkuse pikkus seoses õppetööga sõltub sellest, kuidas ja millises õppeasutuses töötaja õpib. Näiteks on töölistele ja teenistujatele, kes õpivad *töölisnoorte koolides ja kaugõppe-keskkoolides*, samuti isikutele, kes on lubatud 7. klassi või keskkooli lõpuklassi eksamitele *eksternina*, ette nähtud lisapuhkus ühes palga säilitamisega: 7. klassi lõpetajatele 15 tööpäeva ja lõpuklassi lõpetajatele 20 tööpäeva.

Töölised ja teenistujad, kes on lubatud *sisseastumiseksamitele* kesk- ja kõrgematesse õppeasutustesse, saavad töökohalt 10-kalendripäevase lisapuhkuse ilma palga säilitamiseta.

Kesk- ja kõrgemate õppeasutuste kaugõppeosakondades mittestatsionaarselt õppivatele töölistele ja teenistujatele, kes edukalt täidavad oma õppeplaane, on igal aastal ette nähtud arvestuste ja eksamite sooritamiseks 30 kalendripäeva lisapuhkust ühes palga säilitamisega.

Tehniliste keskõppeasutuste kaugõppeosakondades õppivatele töötajatele võimaldatakse viimasel kursusel (peale kursuseeksamite sooritamiseks ettenähtud lisapuhkuse) diplomiprojektide koostamiseks ja kaitsmiseks kahekuine lisapuhkus, millest 20 päevaks säilib palk arvestusega mitte üle 800 rubla kuus.

Selleks, et kindlustada töölistele ja teenistujatele iga-aastase korralise puhkuse ja lisapuhkuse reaalsus, kehtestab nõukogude tööseadusandlus puhkuse *tasulisuse* põhimõtte, s. o. töötajatele säilitatakse keskmine töötasu puhkuse ajaks, kusjuures see makstakse välja enne puhkuse algust.

Teiseks printsiibiks on see, et puhkus antakse töötajatele

natuuras, puhkuse rahaline kompenseerimine on lubatud ainult erandjuhtumeil (kui töötajat pole võimalik asendada või kui toimub töötaja vallandamine enne puhkusele minekut).

Kolmandaks iseloomustab puhkust tema *regulaarsus,* mistõttu nii korralist kui ka lisapuhkust antakse iga aasta. Puhkuse üleviimine teisele aastale on lubatud üksnes siis, kui töötaja puhkusele minek mõjub halvavalt asutuse või ettevõtte tööle ja kui sellega on nõus töötaja ning ametiühingukomitee. Lubatud on ainult 2 aasta puhkuse liitmine.

Neljandaks on tööseadusandluses kehtestatud puhkuse *ühtsuse* ja *katkestamatuse* printsiip. See tähendab, et nii korraline kui ka lisapuhkus antakse töötajatele kätte korraga, kui see on võimalik. Puhkuse andmine osade kaupa on võimalik ainult töötaja nõusolekul siis, kui puhkuse korraga andmine häiriks ettevõtte või asutuse normaalset tööd. Administratsiooni ühepoolse otsusega puhkuse jaotamine ei ole lubatud. Samuti puudub administratsioonil õigus puhkuse katkestamiseks. Seda võib teha vaid erandjuhtumeil kokkuleppel töötajaga. Töötaja nõusoleku puudumisel ei või seda asendada ametiühingukomitee luba. Samaaegselt kokkuleppega puhkuse katkestamise kohta tuleb töötajaga kokku leppida ja käskkirjaga kindlaks määrata, millal võimaldatakse töötajal katkestatud puhkust jätkata.

§ 3. Töötasu

Töötasu ja selle riiklik normeerimine. Töötasu ehk palk kujutab endast nõukogude korra tingimustes osa rahvatulust, mis läheb töölistele ja teenistujatele isiklikuks tarbimiseks, mida jaotatakse töö kvaliteedi ja hulga järgi ning määratakse kindlaks plaanilises korras, lähtudes sotsialistliku akumulatsiooni kasvu ja töötajate ainelise heaolu tõstmise huvide kooskõlastamisest. Palga õigel organiseerimisel on tööviljakuse tõstmise, töötajate materiaalse huvitatuse suurendamise ja tootmistöö parema korraldamise seisukohalt suur tähtsus, sest palk on rahvatulu jaotamise üks peamisi vorme.

Partei ja valitsus teostavad järjekindlalt töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu pideva tõstmise poliitikat. Abinõude hulgas, mis on suunatud töötajate heaolu parandamisele, kuulub keskne koht palgapoliitikale, mille eesmärgiks on tööliste ja teenistujate töötasu suurendamine, eriti aga reaalpalga tõstmine. Isikliku tarbimise fond palgafondi näol suureneb ühes tööviljakuse tõusuga ja tootmise mahu suurenemisega, kusjuures tööviljakuse tõus peab ette jõudma palga suurenemisest. Palga süstemaatiline kasv NSV Liidus on edu näitajaks kommunismi ehitamisel, kuna ta on tingitud tööviljakuse vastavast tõusust.

Tööliste ja teenistujate palga reguleerimise käigus osutatakse

erilist hoolitsust madalapalgaliste töötajate töötasu suurendamisele. Alates 1. jaanuarist 1957 tõsteti nende töötasu, kusjuures see määrati kindlaks järgmiselt: a) töölistele ja teenistujatele, kes töötavad vahetult tööstusettevõtteis, ehitustel, transpordi- ja sideettevõtteis — vähemalt 300—350 rubla kuus; b) ülejäänud töölistele ja teenistujatele, samuti nooremale teenindavale personalile ja valveteenistuse töötajaile tööstusettevõtteis, ehitustel ning transpordi- ja sideettevõtteis linnades ning töölisasulates — vähemalt 300 rubla ja maal — vähemalt 270 rubla kuus. [1]

Käesoleva seitseaastaku jooksul jätkub palkade reguleerimine eesmärgil tõsta madala ja keskmise palgaga tööliste ja teenistujate töötasu ning vähendada sellega vahet madala ja keskmise palgaga töötajate gruppide ning kõrgepalgaliste gruppide töötasu vahel.

Tähtsamaks abinõuks sel alal on madalapalgaliste tööliste ja teenistujate rahalise palga tõstmine seitseaastaku jooksul 270—350 rublalt 500—600 rublale kuus.

Tööliste ja teenistujate minimaalpalga tõstmine on ette nähtud läbi viia kahes etapis.

Esimene etapp viiakse läbi aastail 1959—1962. Sel etapil tuleb lõpule viia tööliste ja teenistujate palga juba alustatud reguleerimine ja suurendada ühtlasi kõigis rahvamajandusharudes minimaalpalka 400—450 rublani.

Teine etapp teostatakse aastail 1963—1965. Sel etapil nähakse ette tõsta kõigis harudes tööliste ja teenistujate minimaalpalka 100—150 rubla võrra kuus, see tähendab viia see 400—450 rublalt 500—600 rublale kuus, kusjuures tõstetakse mõnevõrra ka keskmise palgaga tööliste ja teenistujate palgamäära.

Kuid töötajate elutaseme tõus ja reaalpalga kasv ei sõltu üksnes töötasu pidevast suurenemisest. Peale selle teeb Nõukogude riik hiiglaslikke kulutusi töötajate kultuuriliseks ja elukondlikuks teenindamiseks, tasuta arstiabi andmiseks, töötajate aineliseks kindlustamiseks vanaduse, invaliidsuse ja töövõime kaotuse korral, kaadri ettevalmistamiseks jne.

Palga reguleerimine Nõukogudemaal toimub riiklikus plaanilises korras. Riik, võttes arvesse ühe või teise majandusharu osa ja tähtsust rahvamajandussüsteemis, töötajate kutset, kvalifikatsiooni, töö raskust ja tingimusi, vastutust ja teisi tegureid, määrab kindlaks tööliste ja teenistujate palgasüsteemid ja -määrad.

Teenistujate palga suurused määratakse kindlaks kindlate ametipalgamäärade alusel. Isikuile, kel on silmapaistvaid teadmisi ja kogemusi neile usaldatud tegevuse alal ja kes töötavad antud ettevõtte, asutuse või organisatsiooni põhilistel töölõikudel, võidakse määrata personaalpalka.

---

[1] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu, NLKP Keskkomitee ja Üleliidulise Ametiühingute Keskнõukogu 1956. a. 8. septembri määrus «Madalapalgaliste tööliste ja teenistujate töötasu tõstmisest», «Rahva Hääl» 9. septembrist 1956.

Tööliste palk määratakse kindlaks t a r i i f i d e alusel vastavalt nende kvalifikatsioonile. Tööliste kvalifikatsioon aga määratakse omakorda kindlaks *tariifi-kvalifikatsiooni teatmiku* järgi, mis koostatakse iga tööstusharu jaoks. Tariifi-kvalifikatsiooni teatmik kujutab endast tööstusharu kõigi tööde loetelu, millised on jaotatud teatavaks hulgaks rühmadeks, sõltuvalt tööde keerukusest ja täpsusest, töötingimustest ning nendeks töödeks nõutavaist teadmistest ja kogemustest. Igale rühmale omistatakse kindel tariifivõrgu järk.

Tariifivõrk on suhete astmik, millele vastavalt toimub tööliste erinevate rühmade töö tasustamine. Olenevalt selle keerukusest ja vastutusrikkusest, tarifitseeritakse iga töörühma vastava tariifi liigi ja tariifikoefitsiendiga. *Tariifikoefitsiendid* määravad kindlaks antud liigi töölise arvestatava palga (tariifi-palgamäära) suhte esimese liigi arvestatava palgaga (tariifi-palgamääraga). Peamiseks ülesandeks tariifivõrgu koostamisel on tööliste ajendamine tehnika omandamisele ja kvalifikatsiooni tõstmisele.

Tariifi-palgamäärad määratakse kindlaks absoluutseis suurustes I järgu jaoks ja on säärasel kujul I järgu töölise arvestuslikuks palgaks. Iga teise järgu arvestuslik palk (tariifi-palgamäär) saadakse I järgu palgamäära korrutamisel selle järgu tariifikoefitsiendiga. Igal järgul on harilikult kaks tariifimäära: üks ajatöölistele, teine tükitöölistele.

Kõrvuti töötasu diferentseerimisega kvalifikatsiooni ja töötingimuste alusel toimub diferentseerimine ka töö tegelike individuaalsete kulutuste ja töö resultaatide alusel. See saavutatakse vastava palgasüsteemi kehtestamisega.

Palgasüsteemid. Kõik NSV Liidus kasutatavad palgasüsteemid jagunevad kahte põhiliiki: aja- ja tükitööpalgasüsteemiks.

A j a p a l g a s ü s t e e m i puhul toimub töö tasustamine tööl oldud ajaühiku — tunni, päeva või kuu eest. Sellele vastavalt jaguneb ajapalk kas tunni-, päeva- või kuupalgaks. Ajapalgasüsteemil on see puudus, et selle puhul ei ole otsest sõltuvust palga suuruse ja iga üksiku töötaja tööviljakuse vahel. Seepärast rakendatakse tootmises ajapalka üksnes neil töödel, mida nende iseloomu tõttu ei saa normeerida.

Tootmistööliste põhiliseks töö tasustamise süsteemiks on t ü k i t ö ö p a l g a s ü s t e e m. Tükipalk on ajapalga muundatud, modifitseeritud vorm. Ajapalga puhul mõõdetakse tööd vahetult tema kestusega, tükipalga puhul aga selle toodangu hulgaga, millesse kätkeb kindla kestusega töö. Tükitöö, mille juures palga suurus sõltub otseselt töö tulemustest, vastab kõige rohkem töö hulga ja kvaliteedi järgi tasustamise printsiibile. Ta hoogustab tööviljakuse kasvu, toodangu väljalaske suurendamist ja töötasu tõusu.

Tükitööpalgasüsteemi efektiivse rakendamise, tööviljakuse tõstmise ja võrdsustamise vältimise otsustavaks tingimuseks on õigete, tehniliselt põhjendatud töönormide kehtestamine. Varem kehtis kord, mille kohaselt toimus töönormide läbivaatamine ning

vananenud normide asendamine uutega ainult üks kord aastas. Alates 1957. aastast hakati aga töönorme läbi vaatama süstemaatiliselt kogu aasta vältel iga ettevõtte poolt koostatud kalenderplaani kohaselt, lähtudes tööviljakuse tõstmise ja toodangu omahinna alandamise ülesannetest ning planeeritud töötasu suurusest. [1]

Töönormide muutmise kalenderplaanid on vaja kooskõlastada ametiühingukomiteega, et viimane oleks teadlik planeeritud normide muutmisest ja võiks sellele tööle kaasa aidata. Samuti on soovitav kalenderplaani projekt alalisel tootmisnõupidamisel läbi arutada. Muidugi ei võta see administratsioonilt kohustust kõik uued töönormid ja tükitööhinded käitiskomiteega kooskõlastada.

Töönormid peavad olema tehniliselt põhjendatud, progressiivsed, mobiliseerima töölisi sisemiste reservide rakendamisele, tehnoloogia täiustamisele ja tööviljakuse tõstmisele.

Tükitööpalgasüsteemi rakendamine toimub harilikult kahes vormis: otsese ja progressiivse tükitöötasu kujul. Eriliste töönäitajate saavutamisel kohaldatakse nii ajatöö kui ka tükitöö tasustamisel premiaalsüsteemi.

Otsese tükipalga puhul jäävad tükitööhinded muutumatuks, olenemata töönormide täitmise ulatusest. Teiste sõnadega, otsese tükipalga puhul töötajate töötasu suureneb proportsionaalselt töönormide täitmisega. *Progressiivse tükitöö* puhul toimub aga töö tasustamine üle kindlaksmääratud normi tehtud töö eest progressiivselt tõusvate hinnete järgi. Progressiivne tükipalk loob seega täiendavaid ajendeid tööviljakuse tõstmiseks.

Premiaalpalgasüsteem seisab selles, et töötaja peale oma põhipalga saab preemia näol lisatasu määratud näitajate saavutamise eest oma töös. Seda premeerimist teostatakse teatavas protsendilises suuruses kas töötaja ametipalgamäärast, tariifi-palgamäärast, tema poolt saavutatud kokkuhoiusummast või muul kujul. Premeerida on lubatud kütteaine, tooraine ja materjalide kokkuhoiu eest, omahinna alandamise, toodangu väljalaske suurendamise ja kvaliteedi tõstmise, ohutustehnika ning töötingimuste parandamise jne. eest. [2]

Preemia antakse ainult sellele töötajale või töötajate rühmale, kes täitsid premeerimise tingimused. Preemiatel ei ole seega põhipalga alatise garanteeritud lisatasu iseloomu.

Ettevõtete töötajate konkreetse premeerimissüsteemi töötab

---

[1] Vt. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1956. a. 14. novembri määrus «Puuduste kõrvaldamise abinõudest töö normeerimise ja palga alal».

[2] Vt. näiteks Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 27. mai määrus «Ettevõtete töötajate premeerimisest kütuse, elektri- ja soojusenergia kokkuhoiu eest», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 7, art. 110; samuti Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1958. a. 10. juuni korraldus nr. 818-k «Ehitusbrigaadide tööliste premeerimisest ehitusmaterjalide kokkuhoiu eest võrreldes ettenähtud normidega», «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 8, art. 136.

vastavalt tüüppõhimäärusele välja ja kehtestab ettevõtete administratsioon kooskõlastatult ametiühingukomiteega. Seejuures on tähtsaimaks ülesandeks premeerimise näitajate valik. Neid ei ole otstarbekohane valida palju ja nad peavad olema kergesti arvestatavad. Premeerimine toimub tingimusel, et saavutustele ühtede näitajate osas ei kaasneks näitajate langus teistes töölõikudes.

Perioodiliselt makstavaist preemiatest, mis tulenevad töö tasustamise premiaalsüsteemist, tuleb eristada preemiad, mis on mõeldud töötajate ühekordseks ergutamiseks ja mida ei maksta palgafondist. Seda liiki preemiate maksmiseks moodustatakse erifondid.

Üheks premeerimise allikaks võivad siin olla *sotsialistliku võistluse preemiad.* Ettevõtteid, kes tulevad üleliidulises või vabariiklikus sotsialistlikus võistluses võitjaks, autasustatakse esimese, teise või kolmanda rahalise preemiaga. Preemia suurus oleneb sellest, millisesse rahvamajandusharusse või tööstusharusse ettevõte kuulub ja kui suur on seal töötajate arv. Näiteks 600 töötajaga Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Masinaehituse Valitsusele alluva tehase kollektiiv saab vabariikliku esikoha puhul 56 000 rubla preemiat. Sotsialistliku võistluse tulemuste põhjal määratavad preemiad makstakse tavaliselt välja üleplaanilise kasumi või omahinna alandamisest saadava üleplaanilise kokkuhoiu arvel.

Saadud preemia kasutatakse selliselt, et 70% preemiasummast suunatakse tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate individuaalseks premeerimiseks ning 30% nende kultuurilis-elutarbelise teenindamise parandamiseks ja elamuvajaduste rahuldamiseks. Ettevõtete ja organisatsioonide juhatajatel lubatakse kooskõlastatult käitis- või kohaliku komiteega kulutada kuni 20 000 rubla suurune preemia täielikult individuaalpreemiateks. Seejuures tuleb aga silmas pidada, et individuaalseks premeerimiseks ettenähtud summad võivad väheneda, kui sotsialistliku võistluse preemia summasid kasutatakse elamuehituseks. Selleks otstarbeks võib kasutada kuni 70% preemiast.

Individuaalpreemiateks määratud summadest tuleb vähemalt 70% suunata tööliste premeerimiseks. Nii kogu preemia kui ka individuaalpreemiateks määratud summad kasutatakse käitiskomitee ja ettevõtte või asutuse juhataja ühise otsuse alusel.

Teiseks ettevõtte töötajate premeerimise allikaks on ettevõttefond.[1] Ettevõttefond moodustatakse kõigis isemajandavais riiklikes tööstusettevõtteis, kes on täitnud või ületanud riikliku plaani kaubatoodangu väljalaske ja kinnitatud põhinomenklatuuri osas, toodangu omahinna alandamise ülesande ning kasumiplaani.

---

[1] Vt. Положение о фонде предприятия для улучшения культурно-бытовых условий работников и совершенствования производства. Сборник «Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР по вопросам промышленности и строительства», Москва 1956, lk. 32 jj.

Ettevõttefondi moodustamise allikaks on ettevõtte kasum või toodangu omahinna alandamisest saadud kokkuhoid.

50% ettevõttefondi summadest kasutatakse töötajate kultuurilise ja elukondliku teenindamise parandamiseks, individuaalpreemiate maksmiseks, tuusikute muretsemiseks puhkekodudesse ja sanatooriumidesse ning ühekordsete toetuste andmiseks, kuna ülejäänud 50% summadest läheb uue tehnika juurutamiseks ning olemasoleva moderniseerimiseks. Summa suurus, mis läheb individuaalpreemiateks, määratakse kindlaks kooskõlas ettevõttefondi summade kasutamise eelarvega eraldi tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate osas. Premeeritakse igal üksikul juhul nii nagu sotsialistliku võistluse preemia puhul, s. o. ettevõtte direktori või juhataja ja ametiühingukomitee ühisel otsusel.

Nii ettevõttefondi kui ka sotsialistliku võistluse preemiate kasutamisel premeerimiseks tuleb hoiduda summade jaotamise tendentsist, mille juures ei arvestata preemiate stimuleerivat osa. Premeerimise juures tuleb alati ära märkida, mille eest töötajat premeeritakse. Preemia alammäär ühele töötajale ei tohi üldreeglina olla alla 100 rubla.

Tasustamine tööseisaku ja praagi puhul. Selleks, et määrata kindlaks tasu saamise õigust tööseisaku aja eest või praagi puhul, samuti selle tasu suurust, on tarvilik kindlaks teha, kelle süül tööseisak tekkis.

Tööseisaku eest, mis tekkis töölise enese süül, ei tasuta üldse. Ka ei maksta tööseisaku eest sel juhul, kui tööline õigeaegselt ei hoiatanud administratsiooni kõigist põhjusist, mis võisid tööseisaku esile kutsuda, või kui ta viivitamata ei teatanud alanud tööseisakust või kui ta keeldus üleminekust teisele tööle tööseisaku puhul.

Tööseisaku eest, mis ei tekkinud töölise süül, tasutakse vastava kvalifikatsiooniga ajatöölise tariifi-palgamäära pooles suuruses, metallurgia, mäe- ja koksitööstuses aga ajatöölise vastava liigi tariifi-palgamäära $^2/_3$ suuruses. Samas suuruses tasutakse ka tööseisaku eest, mis on tingitud elektrienergia ja tooraine puudumisest. Uute tootmisviiside omandamise perioodil töölise süüst mittetingitud tööseisaku eest tasutakse vastava liigi ajatöölise tariifi-palgamäära järgi.

Mis puutub tasustamisse praagi puhul, siis töölise süül tekkinud täieliku praagi eest üldse tasu ei maksta. Osalise praagi puhul aga, kui toodet võidakse kasutada, tasutakse mitte üle poole antud töölise tariifi-palgamäärast.

Kui praak ei tekkinud töölise süül, siis tasutakse täieliku praagi eest $^2/_3$ suuruses vastava liigi ajatöölise tariifi-palgamäärast. Osalise praagi eest tasutakse alandatud hinnete järgi. Tasu suuruse määrab sel juhul administratsioon olenevalt toodangu kõlblikkuse astmest, kuid see tasu ei või olla madalam kui $^2/_3$ ajatöölise tariifimäärast.

Töölise süüta tekkinud praagi eest, mis on avastatud pärast

toote vastuvõtmist tehnilise kontrolli poolt, tasutakse võrdselt kvaliteetse toodanguga.

Töötajate materiaalne vastutus. Vastavalt Vene NFSV Töökoodeksi §-le 83 kannavad töölised (samuti teenistujad) varalist vastutust ettevõttele tekitatud kahju tegelikus suuruses, *kuid mitte üle ühe kolmandiku oma tariifijärgsest palgamäärast.* Nad vastutavad sellises suuruses siis, kui kahju seisab tootmisvahendite rikkumises, hävitamises või kaotamises, rahalises puudujäägis, dokumentide kaotamises, nende täielikus või osalises väärtusetuks muutumises ja juhtumeil, kui ettevõttel tuleb kanda ülearuseid kulutusi või maksta trahve. Kahju tekkimine peab olema tingitud töötaja lohakusest, mitte aga tahtlikust tegevusest.

Kahju kinnipidamisel piiratud materiaalse vastutuse puhul (1/3 ulatuses) tuleb juhinduda NSV Liidu Ülemkohtu 1957. aasta 13. septembri määrusest, mille kohaselt töötaja palgast kinnipidamine materiaalse kahju katteks toimub administratsiooni korralduse alusel ning töötaja võib juba toimunud kinnipidamise peale edasi kaevata töötülide komisjonile üldises korras.

Töötajate materiaalne vastutus on ette nähtud ka hooletuse ja lohakuse tõttu rikutud materjalide, pooltoodete või toodete eest, kuid mitte üle *kahe kolmandiku* ulatuses keskmisest kuupalgast.

Täielikku varalist vastutust kannavad töötajad järgmistel juhtumitel: 1) kui kahju on tekitatud töötaja tegevusega, mis sisaldab kriminaalkorras jälitatava teo tunnuseid; 2) kui töötajatele on eriseadustega pandud täielik varaline vastutus, nagu kassapidajad, töötajad kaubandusettevõtetes ning ladudes jpt.; 3) kui on sõlmitud täieliku varalise vastutuse leping; 4) kui kahju on tekitatud väljaspool teenistuskohustuste täitmist.

Täieliku varalise vastutuse korral saab palgast kinni pidada üksnes töötaja nõusolekul või kohtuotsuse põhjal. Kui töötaja leiab, et kahju tekkimises ei saa teda süüdistada ega ole nõus tekkinud kahju tasuma, peab ettevõte või asutus esitama töötaja vastu kohtuliku hagi.

Täieliku varalise vastutuse lepingu puhul peab ettevõtte või asutuse administratsioon kindlustama töötajale normaalsed töötingimused ning nõutava teenistusliku olukorra, mis tagavad võimaluse vastutada materiaalsete väärtuste eest.

Töökoodeks näeb ette ka *kõrgendatud varalise* vastutuse kohaldamist. Varaline vastutus suuruses, mis ületab ettevõttele või asutusele tekitatud kahju, pannakse töölistele või teenistujatele ainult teatavate varaliikide eest. Näiteks materjalide, pooltoodete, tööriistade, eririietuse ja muude esemete, mis on ettevõtte või asutuse poolt töötajaile kasutamiseks antud, riisumise, tahtliku hävitamise või tahtliku rikkumise eest vastutavad töölised ja teenistujad tekitatud kahju viiekordses suuruses.

Juhul, kui administratsioonil on õigus töötaja palgast 1/3 tariifi-palgamäärast kinni pidada, samuti täieliku materiaalse vastutuse puhul, ei või ühel palga maksmisel kinni pidada üle 20%

saadaolevast summast. Kui kinnipidamise õigus on $^2/_3$ ulatuses (praagi korral) või kui on tegemist kõrgendatud varalise vastutusega, võib igal palgamaksmisel kinni pidada mitte rohkem kui 25% saadaolevast summast. Kui aga töötaja palgast on veel teisi kinnipidamisi, siis ei tohi kõigi kinnipidamiste üldsumma ületada 50% töötajale kuuluvast summast.

§ 4. Töökaitse

Nõukogude seadusandluses mõistetakse töökaitse all kõigi nende abinõude kompleksi, mis on suunatud töötajatele normaalse, ohutu ja tervisliku olukorra loomisele tööprotsessis. Partei ja valitsus osutavad sellele küsimusele erakordselt suurt tähelepanu. Aastast aastasse suurenevad summad, mida riik kasutab töökaitseks ja ohutustehnika parandamiseks. Käesoleval seitseaastakul on vaja hoogustada veelgi töökaitse- ja ohutustehnikaalast tööd ettevõtetes, eriti aga kaevandustes, kuumades tsehhides ning tervisele kahjulike tingimustega tootmislõikudes ja tööaladel, rakendades seejuures teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi.

Abinõude rakendamine töötajate töökaitse ja ohutustehnika parandamiseks, kutsehaiguste ja õnnetusjuhtumite vältimiseks on ühtlasi üheks tööviljakuse tõstmise teguriks ettevõtetes. Töökaitse parandamine Nõukogudemaal on tihedasti seotud uusima tehnika juurutamisega kõigis rahvamajandusharudes, töö organiseerimise täiustamisega ja töötajate kultuurilise taseme ning tehniliste teadmiste kasvuga. Tööprotsesside mehhaniseerimine, automatiseerimine ja elektrifitseerimine sotsialistliku majanduse tingimustes toovad kaasa radikaalseid muudatusi töötajate töökaitse ja töötingimuste parandamise alal.

Ohutustehnika ja töökaitse eeskirjad võib jaotada kahte põhirühma: 1) *üldeeskirjad*, mis laienevad kõigile tootmisharudele või isegi kõigile rahvamajandusharudele; 2) *erieeskirjad*, mis käivad ühe teatava tootmisharu või töötajate kategooria kohta.

Ohutustehnika ja töökaitse eeskirjad sisaldavad tavaliselt väga üksikasjalisi ettekirjutusi tootmis- ja abiruumide ehitamise ning korrashoiu, masinate, tööpinkide ja muude mehhanismide ülesseadmise, kaitse ja korrashoiu kohta, ventilatsiooni, kütmise, valgustuse ja vesivarustuse kohta, võitluse kohta mürkgaasidega, tolmuga jne.[1]

Ohutustehnika ja töökaitse eeskirjade täitmine ei ole kohustuslik üksnes administratsioonile, vaid ka kõigile töölistele ja teenistujatele. Et töötajad tunneksid ohutustehnika ja töökaitse eeskirju, instrueeritakse neid pidevalt neis küsimustes. Töösisekorra eeskirjad näevad ette, et töölise või teenistuja tööle asumisel või

[1] Vt. Ohutustehnika eeskirjad; Sanitaartehnika ja töötervishoid; Tööstusettevõtete elektriseadmed, Tallinn 1958.

tema üleviimisel teisele tööle on administratsioon kohustatud: a) selgitama temale töökorda ja tööpingi, masina või tööriista käsitsemisviisi; b) tutvustama teda töösisekorra, ohutustehnika, töökaitse ja tulekaitse eeskirjadega.

Tööõigus pöörab erilist tähelepanu naiste ja alaealiste töökaitsele.

Nõukogude ühiskonnas on *naistele* antud võrdsed õigused meestega ning neil on piiramatud loomingulised võimalused majandusliku, ühiskondliku, teadusliku ja kultuurielu kõigil aladel. Kuid naine nõukogude ühiskonnas on ühtlasi laste ema ja võrsuva põlvkonna kasvataja. Nende suurte ja austavate ülesannete täitmiseks nii kommunismi ehitamisel kui ka võrsuva põlvkonna kasvatamisel on naistele loodud kõige soodsamad võimalused.

Seadusandlikult on keelatud naiste töö kasutamine eriti raskeil ja tervisele kahjulikel töödel. 1958. aastal vabastati naised ka allmaatöödelt.[1] Samuti on kindlaks määratud raskuste kandmise ja ümberpaigutamise piirnormid. Nii näiteks on täiskasvanud naisele tasasel pinnal käsitsi kandmisel raskuse ülemmääraks 20 kg.

Naiste töökaitset reguleerivate eeskirjade kohaselt on rasedatel naistöötajatel õigus nõuda enda ajutist üleviimist kergemale tööle, kui niisuguse üleviimise vajaduse kohta on naistenõuandla või sünnitusmaja raviva arsti poolt välja antud tõend. Naistöötaja üleviimine on neil juhtudel administratsioonile kohustuslik. Keeldumise korral on naistöötajal õigus nõuda enda üleviimist kas töötülisid lahendava komisjoni või rahvakohtu kaudu.

Lähtudes naistöötajate tervise kaitsmise eesmärgist on tööseadusandlusega keelatud rasedate või rinnalastega naistöötajate töölerakendamine öistes vahetustes, alates õhtul kella kümnest kuni hommikul kella kuueni. Pärast raseduse neljandat kuud on keelatud naistöötajate rakendamine ka ületunnitöödel ja pärast viiendat kuud komandeerimine väljapoole alalist töökohta ilma töötaja nõusolekuta. Sama keeld kehtib ka naistöötajate suhtes, kellel on rinnaga toidetavaid lapsi, rinnaga toitmise perioodil.

Erilise soodustusena on rinnalastega naistöötajatele ette nähtud tööajal lapse toitmiseks vajalike lisavaheaegade andmine. Pärast rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppu on naistöötajatel veel õigus kuni kolmekuulisele palgata puhkusele.[2] ÜAÜKN Presiidiumi seletuses 2. novembrist 1956 on sellega ühenduses märgitud, et täiendav palgata puhkus, mis on võimaldatud naistele nende palvel, arvatakse nii üldise kui ka pideva tööstaaži hulka.

Nõukogude seadusandlus näeb ette ka terve rea erinorme, mis

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 13. septembri määrus «Allmaatöödel naistöötajate asendamise abinõudest».

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 25. jaanuari korraldus nr. 72-k «Lisapuhkuse andmisest naistele pärast rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppemist», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 3, art. 28.

kaitsevad *alaealiste* huve. Noore, veel mitte täiesti väljaarenenud organismi iseärasusi, real juhtudel töötamise ühendamist üldhariduse omandamisega, sotsiaalkindlustusseadustega ettenähtud töökogemuse puudumist noortel — kõike seda arvestab meie tööseadusandlus.

Töökoodeksi § 135 keelab alla 16 aasta vanuste noorte tööle võtmise, kuid erandjuhtudel on töökaitseorganeil õigus lubada ka nooremate, ent mitte alla 14-aastaste noorukite tööle võtmist.

Nagu naistele, nii on ka alaealistele alla 18 aasta keelatud töötamine eriti raskeil ja tervisele kahjulikel töödel ning allmaatöödel. Rida kitsendusi on kehtestatud alaealiste tööjõu rakendamise kohta metsamajanduses. Mis puutub kuni 18 aasta vanustele töölistele kindlaksmääratud raskuste kandmise ja ümberpaigutamise piirnormidesse, siis on need tunduvalt väiksemad kui analoogilised naistele ettenähtud normid. Näiteks 16—18 aasta vanustele alaealistele on kehtestatud järgmised raskuste kandmise normid: poistele — 16,4 kg, tütarlastele — 10 kg. Alaealistele 14—16 aasta vanuses on need normid poole väiksemad.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 15. augusti ja 13. detsembri seadlustega on kehtestatud alaealistele kuni 16. eluaastani lühendatud 4-tunniline tööpäev ning alaealistele kuni 18. eluaastani 6-tunniline tööpäev. Samuti on noortele töölistele ja teenistujatele, kes ei ole saanud 18-aastaseks, ette nähtud pikendatud palgaline puhkus kestusega üks kalendrikuu.

Töökaitse olukorra pidev parandamine NSV Liidus kindlustatakse: 1) valjude eeskirjade kehtestamisega ettevõtete ja asutuste majandusorganeile abinõude rakendamiseks töötingimuste parandamise alal; 2) töökaitseabinõude plaanilise rakendamisega, kusjuures nende teostamine toimub riiklike assigneeringute korras; 3) töötajate pideva instrueerimise, laialdase tehnilise propaganda ja tehnilise õppusega; 4) üld- ja erijärelevalve organiseerimisega töökaitse ja ohutustehnika alal, millega tegelevad nõukogude organid, eriti aga ametiühingud, sanitaarinspektsioon, katelde järelevalve inspektsioon jt.; 5) ühiskondliku kontrolli laialdase organiseerimisega (ühiskondlikud tööinspektorid, ametiühingukomiteede töökaitsekomisjonid); 6) administratiiv- ja distsiplinaarkaristuste, tõsisematel juhtudel aga koguni kriminaalvastutuse kohaldamisega administratsioonile töökaitse eeskirjade rikkumise eest.

Ettevõtete ja asutuste vastutuse tõstmiseks töökaitse ja ohutustehnika eeskirjade rikkumise eest on viidud ellu, et ettevõtted ja asutused tasuvad riikliku sotsiaalkindlustuse eelarvele töövigastuse või kutsehaiguse tagajärjel tekkinud ajutise töövõimetuse toetuse maksmise kulud vastuvaidlematus korras kõigil juhtudel, kui on olemas ametiühingu tehnilise inspektori otsus selle kohta, et töötaja tervisrike tekkis kehtivate töökaitse ja ohutustehnika eeskirjade rikkumise tõttu administratsiooni poolt. Neil juhtudel

välja makstud toetussummad, mis ei ole administratsiooni poolt ühe kuu jooksul tasutud, nõutakse sisse sotsiaalkindlustusmaksete sissenõudmiseks ettenähtud korras.[1]

§ 5. Töödistsipliin

Pidada töödistsipliini — see on kodanike üks põhikohustusi. Kooskõlas NSV Liidu Konstitutsiooniga on iga NSV Liidu kodanik kohustatud pidama töödistsipliini (§ 130). Töödistsipliin on eduka tootmistegevuse, kõrge tööviljakuse ja eeskujuliku töökultuuri vajalikke eeldusi. Juba nõukogude ülesehitustöö esimesel aastal rõhutas V. I. Lenin, et tuleb õppida ühendama tormilist, kevadise suurveena tulvavat, üle kõigi kallaste tõusvat töötavate hulkade miitingulist demokratismi r a u d s e d i s t s i p l i i n i g a töö ajal, v a s t u v a i d l e m a t u a l i s t u m i s e g a ühe isiku, juhtiva töötaja tahtele töö ajal.[2]

Töödistsipliini aluseks nõukogude ühiskonnas on töötajate teadlikkus, isikliku vastutuse tundmine neile antud ülesannete täitmisel ja sügava huvi tundmine oma töötulemuste vastu.

Olla distsiplineeritud töötaja — see tähendab: a) töötada ausalt ja kohusetruult; b) täita töösisekorra eeskirju, millede eesmärgiks on tagada sotsialistliku töödistsipliini tugevdamine, töö õige organiseerimine ja ohutud töötingimused, tööaja täielik ja ratsionaalne ärakasutamine, tööviljakuse tõus ning toodangu kõrgekvaliteediline väljalaskmine; c) õigeaegselt ja hoolikalt täita antud tööülesandeid, täita töönorme ja taotleda nende ületamist, rangelt kinni pidada tehnoloogilisest distsipliinist, vältida praaki ja saavutada kõrgeid kvaliteedinäitajaid töös; d) hoida sotsialistlikku omandit: masinaid, seadmeid, toorainet jne.; e) täiel määral kinni pidada ohutustehnika, töötervishoiu ja tuleohutuse nõuetest; f) hoida korras ja puhtana oma töökohta.

Ergutusabinõud. Töö on nõukogude ühiskonnas au ja kuulsuse asjaks. Eesrindlikke distsiplineeritud töötajaid ümbritseb meil üldine lugupidamine ja austus. Ühtlasi on kehtestatud terve rida abinõusid, mis ergutavad töölisi ja teenistujaid kõige paremini oma tööülesandeid täitma. Siia kuuluvad selliste töö tasustamise vormide rakendamine, mis tagavad töö järgi tasumise printsiibi teostamist, stimuleerivad paremat tööd ja tõelise sotsialistliku töödistsipliini pidamist, töötajate premeerimine, aunimetuse andmine, autasustamine ordenite ning medalitega jpt.

Ettevõtete ja asutuste administratsioonile on antud õigus rakendada selliseid ergutusabinõusid, nagu tänuavaldus, aukirja

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 20. veebruari määrus «Tööliste ja teenistujate paremast kindlustamisest riikliku sotsiaalkindlustuse toetusega».

[2] Vt. V. I. L e n i n, Teosed, 27. kd., lk. 242—243.

andmine, sissekandmine auraamatusse ja autahvlile, kutseala parima nimetuse andmine, rahalise preemia ning väärtusliku preemia andmine.

Ergutuse määramisel peab ettevõtte või asutuse juhataja kooskõlastama seda ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega. Ergutused avaldatakse käskkirjas ja kantakse tööraamatusse.

Distsiplinaarkaristused. Valdav osa töölistest ja teenistujatest täidavad kohusetundlikult neile antud tööülesandeid, näidates üles omapoolset loomingulist aktiivsust. Kuid kõrvuti nendega on ka üksikuid töötajaid, kes rikuvad töödistsipliini. Distsipliinirikkumised võivad olla äärmiselt mitmekesised — alates kõrvalisest jutuajamisest töö ajal kuni põhjuseta töölt puudumiseni.

Distsipliinirikkujate suhtes rakendab ettevõtte või asutuse administratsioon distsiplinaarkaristusi. Administratsioonil on õigus kohaldada selliseid distsiplinaarkaristusi, nagu märkus (laituse avaldamine), noomitus, vali noomitus, üleviimine teisele vähemtasuvale tööle tähtajaga kuni 3 kuud või paigutamine alamale ametikohale samaks tähtajaks.

Peale loetletud distsiplinaarkaristuste võib ettevõtte direktor või asutuse juhataja rakendada tööluusija karistamiseks ühe järgmistest karistusliikidest:

a) ühe töösisekorra eeskirjades või distsiplinaarmäärustikus ettenähtud distsiplinaarkaristuse liigi määramine;

b) väljateenitud aastate eest protsendilise töötasulisandi saamise õigusest ilmajätmine kuni 3 kuuni või väljateenitud aastate eest ühekordse tasu vähendamine kuni 25% võrra neis ettevõtteis ja asutustes, kus on ette nähtud protsendiliste palgalisandite või ühekordse tasu maksmine väljateenitud aastate eest;

c) töölt vallandamine märkusega tööraamatus, et tööline on vallandatud tööluusi eest mõjuvate põhjusteta.[1]

Ettevõtte või asutuse juhatajal on õigus oma äranägemise järgi, rakendamata ühtki ülalnimetatud karistuse liiki, anda materjal töödistsipliini rikkumise kohta läbivaatamiseks seltsimehelikule kohtule.

Distsiplinaarkaristuste määramise praktikas esineb tihtipeale kõrvalekaldumisi ettenähtud eeskirjadest. Üheks nõudeks, mille vastu eksitakse, on see, et enne karistuse määramist tuleb nõuda seletust töödistsipliini rikkujalt. On esinenud ka selliseid juhtumeid, et töötajaid on distsiplinaarselt karistatud rohkem kui ühe kuu möödumisel pärast üleastumise avastamist, kuigi see on töösisekorra tüüpeeskirjade kohaselt keelatud. Pole lubatud määrata distsiplinaarkaristusi pärast ühe kuu möödumist üleastumise avastamisest ja 6 kuu möödumist üleastumise päevast.

Distsiplinaarkaristused tuleb avaldada käskkirjas, milles märgitakse töölise või teenistuja poolt sooritatud distsiplinaarüleastumine ja selle eest kohaldatav distsiplinaarkaristus. Käskkiri tuleb

[1] Vt. «NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja» 1956, nr. 10, art. 203.

teha töötajale teatavaks allkirja vastu. Kuid sageli võime leida käskkirju distsiplinaarkaristuste määramise kohta, kus pole sõnagi sellest, mille eest üht või teist distsiplinaarkaristust rakendatakse. Käskkirja teatavakstegemine allkirja vastu tagab töötajale õiguse edasi kaevata, kui ta ei pea karistust õigeks.

Töösisekorra tüüpeeskirjad näevad ühtlasi ette, et kui aasta jooksul, arvates töölisele või teenistujale karistuse määramise päevast, ei määrata uut distsiplinaarkaristust, siis vaadatakse viimasele kui *distsiplinaarkaristust mitte kandnud isikule.*

Kui tööline või teenistuja pole rikkunud uuesti töödistsipliini, siis ettevõtte või asutuse juhataja võib avaldada käskkirja määratud karistuse mahavõtmise kohta enne aasta möödumist.

Reale töötajate kategooriatele toimub distsiplinaarkaristuste määramine alluvuse korras. Alluvuse korras määratavateks distsiplinaarkaristusteks on: märkus, noomitus, alamale ametikohale paigutamine tähtajaga kuni 1 aasta ja ametist vallandamine. Distsiplinaarvastutust alluvuse korras kannavad: ettevõtete ja asutuste juhatajad, nende asetäitjad ja abid, peainsenerid, pearaamatupidajad, nende asetäitjad, peamehaanikud, peaenergeetikud, tsehhide ülemad, meistrid, osakondade juhatajad ettevõtetes ja rida teisi töötajaid.

§ 6. Töötülide läbivaatamise kord

Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt 31. jaanuaril 1957 kinnitatud töötülide läbivaatamise korra põhimäärusele [1] vaadatakse töötülid läbi: a) töötülide komisjonide poolt; b) ametiühingu käitiskomiteede poolt; c) rahvakohtute poolt.

Töötülide lahendamine töötülide komisjonis. Töötülide komisjonid ettevõtetes ja asutustes moodustatakse ametiühingu käitiskomitee ja ettevõtte või asutuse administratsiooni *alalistest esindajatest võrdsel arvul.* Mõlema poole esindajate arv määratakse kindlaks kokkuleppel ametiühingu käitiskomitee ja administratsiooni vahel.

Tsehhides ja teistes ettevõtte tootmisosakondades, kus on olemas ametiühingu tsehhikomiteed, võib moodustada töötülide tsehhikomisjonid.

Ettevõtetes ja asutustes, kus ei ole ametiühingu käitiskomiteesid, moodustatakse töötülide komisjonid koosseisus: ametiühingu organisaator ja ettevõtte või asutuse juhataja.

Töötülide komisjonid on kohustuslikud algorganid kõigi töötülide läbivaatamisel, mis tekivad ettevõttes või asutuses tööliste ja teenistujate ning administratsiooni vahel, sealhulgas alljärgnevates küsimustes: a) kindlaksmääratud töönormide ja -hinnete rakendamine, samuti töötingimused, mis tagavad töönormide täit-

[1] Vt. «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 8, art. 80.

mise; b) vallandamine või üleviimine teisele tööle; c) tasumine tööseisaku ja praagi juhtudel; d) tasumine mitmesuguse kvalifikatsiooniga tööde teostamisel; e) tasumine lõpetamata töö eest tükitöökäsu järgi; f) tasumine töölt kõrvaldamise aja eest; g) tasumine ületunnitööde eest; h) rahalise kompensatsiooni väljamaksmine kasutamata jäänud puhkuse eest; i) kinnipidamised ettevõttele või asutusele tekitatud materiaalse kahju eest; j) vallandustoetuse väljamaksmine jt.

Töötülide komisjonidel ei ole lubatud lahendada selliseid küsimusi, nagu: a) ettevõtte või asutuse juhatajate, peainseneride, pearaamatupidajate, nende asetäitjate, tsehhide ülemate töölt vallandamine, ametisse ennistamine ja üleviimine teisele tööle ning nendele distsiplinaarkaristuste määramine, sest need küsimused lahendatakse alluvuse korras; b) distsiplinaarkaristuse määramine isikuile, kelle suhtes rakendatakse distsiplinaarmäärustikke; c) ametipalkade ja tariifi-palgamäärade kindlaksmääramine; d) koosseisude muutmine; e) tööstaaži arvestamine riiklike sotsiaalkindlustustoetuste ja pensionide määramiseks, nende toetuste ja pensionide suurus, tööstaaži arvestamine kehtivas seadusandluses ettenähtud soodustuste rakendamiseks; f) eluruumide võimaldamine ja jaotamine, samuti töötajate elukondlike vajaduste rahuldamine.

Töötüli vaadatakse läbi komisjonis sel juhul, kui töötaja vahetul läbirääkimisel ettevõtte või asutuse administratsiooniga ei saavutatud kokkulepet. Kõik töötülid peab komisjon läbi vaatama avaldaja juuresolekul hiljemalt 5 päeva jooksul, arvates avalduse saabumise päevast. Töötüli läbivaatamine tagaselja on lubatud ainult avaldaja vastava kirjaliku avalduse alusel.

Komisjonil on õigus kutsuda istungile tunnistajaid, teha üksikuile isikuile ülesandeks läbi viia tehnilist ja raamatupidamiskontrolli, nõuda administratsioonilt vajalike dokumentide ja arvelduste esitamist.

Komisjoni istungi alguses on asjasthuvitatud töötajal õigus taotleda ühe või teise komisjoni liikme kõrvaldamist antud töötüli läbivaatamisest, kusjuures ta peab põhjendama oma taotlust.

Komisjoni otsused võetakse vastu ainult poolte kokkuleppel, nad on *kohustuslikud* ega vaja mingit kinnitamist. Rahalistes nõudmistes peab komisjoni otsustes olema märgitud täpne summa, mis kuulub töötajale väljamaksmisele.

Kui pooled ei saavutanud töötüli läbivaatamisel komisjonis kokkulepet, on töötajal õigus 10 päeva jooksul pöörduda avaldusega töötüli lahendamiseks ametiühingu käitiskomitee poole.

Töötülide lahendamine ametiühingu käitiskomitees. Käitiskomiteed vaatavad läbi töötülide avaldused, mille kohta ületehaselises komisjonis ei saavutatud kokkulepet, ning töötajate kaebused töötülide lahendamise ületehaselise komisjoni otsuste peale, olles seega töötülide lahendamise teiseks instantsiks.

Käitiskomiteed on kohustatud oma koosolekutel 7 päeva jook-

sul läbi vaatama avaldused ja kaebused töötülide kohta. Neil on õigus töötülide komisjoni otsuse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel jätta see jõusse või tühistada ning vastu võtta otsus tüli sisuliseks lahendamiseks. Töötülide lahendamisel aga, mille suhtes ületehaselises komisjonis ei saavutatud kokkulepet, on käitiskomitee kohustatud tutvuma kõigi materjalidega läbivaadatavas küsimuses, ära kuulama asjasthuvitatud töötaja seletuse ning samuti ettevõtte või asutuse administratsiooni ettepaneku, ja alles pärast seda võtab vastu otsuse töötüli sisuliseks lahendamiseks.

Töötülide komisjonide ning ametiühingu käitiskomiteede otsused kuuluvad täitmisele ettevõtte või asutuse administratsiooni poolt 10 päeva jooksul, kui otsustes ei ole ära näidatud nende täitmise tähtaega. Juhul, kui administratsioon otsust ei täida, annab ametiühingu käitiskomitee asjasthuvitatud töötajale tõendi, mis omab täitelehe jõu. Tähendatud tõendit ei anta välja juhul, kui töötaja või administratsioon pöördus töötüli lahendamiseks ettenähtud tähtajal rahvakohtusse.

Töötülide lahendamine rahvakohtus. Juhul, kui töötaja ei ole nõus ametiühingu käitiskomitee otsusega töötüliküsimuses, võib ta vastava avaldusega töötüli lahendamiseks pöörduda rahvakohtusse 10 päeva jooksul käitiskomitee otsuse kättesaamise päevast arvates. Sama õigus on ka administratsioonil, kui ta leiab, et ametiühingu käitiskomitee otsus töötüli küsimuses on vastuolus kehtiva seadusandlusega. Kas see otsus on vastuolus kehtiva seadusandlusega, otsustab rahvakohus tüliküsimuse sisulisel läbivaatamisel.

Kohtu korras võib töötüli lahendada ka sel juhul, kui pärast küsimuse läbivaatamist töötülide komisjonis, kelle koosseisu kuuluvad üksnes ametiühingu organisaator ja asutuse või ettevõtte juhataja, töötaja ei ole rahul komisjoni otsusega või kui töötülide komisjonis ei jõudnud pooled kokkuleppele. Antud juhul võib kohus töötüli läbi vaadata samuti prokuröri avalduse põhjal.

Kui asutuses või ettevõttes ei ole ei ametiühingu käitiskomiteed ega ka ametiühingu organisaatorit, võib rahvakohus töötaja ja administratsiooni vahelisi töötülisid lahendada vahetult. Samas korras toimub ka ametiühingu käitiskomitee koosseisu kuuluvate töötajate töötülide lahendamine.[1]

Sõltumata sellest, kas avalduse esitas kohtule töötaja, administratsioon või prokurör, vaadatakse töötüli läbi hagilises korras. Töötüli läbivaatamisel peab rahvakohus kui esimese astme kohus selgitama välja pooltevahelised suhted ning lahendama vaidluse kooskõlas tööseadusandlusega ja selgunud asjaoludega.

---

[1] Постановление Пленума Верховного суда СССР от 13 сентября 1957 г. № 13 «О судебной практике по гражданским трудовым делам», Сборник действующих постановлений Пленума Верховного суда СССР 1924—1957, Москва 1958, lk. 172.

Riiklik sotsiaalkindlustus

Hoolitsus töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu eest on ülimaks seaduseks kommunistlikule parteile ja Nõukogude valitsusele. Tööstuse ja põllumajanduse kasvu alusel tõuseb pidevalt nõukogude rahva elutase. Sotsialistliku tootmise kiire areng on teinud võimalikuks selliste töötajate heaolu tõstvate abinõude rakendamise, nagu madalapalgaliste tööliste ja teenistujate töötasu tõstmine, üleminek 7-tunnilisele tööpäevale, elamuehituse laiendamine, noorte tööpäeva lühendamine, 6-tunnilise tööpäeva kehtestamine laupäevadel ja pidupäevaeelsetel päevadel.

Kommunistlik partei ja Nõukogude riik hoolitsevad mitte üksnes töötajate töö- ja elutingimuste parandamise, vaid ka töövõimetute ühiskonnaliikmete materiaalse heaolu igakülgse parandamise eest. Selle kõige ilmekamaks näiteks on uus riiklike pensionide seadus. Sotsialistlik ühiskond, kes on reaalselt taganud õiguse tööle, avab tootlike jõudude arenemisele sellise avaruse, et võib järjekindlalt eraldada teatavaid summasid töövõimetute ülalpidamiseks konstitutsioonis ettenähtud kodanikuõiguse teostamise korras. NSV Liidus on kodanike õigus ainelisele kindlustatusele nii vanaduses kui ka haiguse ja töövõime kaotamise korral üks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutusi, mis on fikseeritud NSV Liidu Konstitutsioonis.

Pensioniline kindlustamine NSV Liidus on rajatud laialdasele riikliku sotsiaalkindlustuse süsteemile. See süsteem töötati välja lähtudes kommunistliku partei programmilistest teesidest, mis V. I. Lenin formuleeris juba enne sotsialistlikku revolutsiooni ja mida on hiljem edasi arendatud partei ja valitsuse otsustes vastavalt sotsialistliku ülesehitustöö mitmesuguste etappide konkreetsetele tingimustele.

Sotsiaalkindlustus hõlmab NSV Liidus kõiki töölisi ja teenistujaid. Erinevalt kapitalistlikest maadest, kus sotsiaalkindlustuse fond moodustatakse suurel määral tööliste ja teenistujate palgast tehtavate mahaarvamiste arvel, teostatakse meil sotsiaalkindlustust täielikult riiklike ja ühiskondlike summade arvel, ettevõtete tuludest tehtavate mahaarvamiste arvel, kusjuures tööliste ja teenistujate palgast ei tehta mingisuguseid mahaarvamisi.

Meie maal kasutatakse sotsiaalkindlustussummasid pensioniliseks kindlustamiseks, toetuste maksmiseks ajutise töövõimetuse korral, samuti profülaktiliste abinõude tarvitusele võtmiseks ning töötajate teenindamiseks sanatooriumides ja kuurortides.

§ 1. Pensioniline kindlustamine NSV Liidus

Uus riiklike pensionide seadus. NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 14. juulil 1956. aastal vastu võetud riiklike pensionide seadus tõi endise pensioniseadusega võrreldes pensionilisse kindlustamisse rea olulisi muudatusi.

Üheks erinevuseks on see, et uus pensioniseadus *tõstab tunduvalt pensionimäärasid.* Nii suurenes vanaduspension, mida makstakse mittetöötavatele pensionäridele üldiste normide järgi, kahekordseks, invaliidsuspension rohkem kui kahekordseks. Üksikutel pensionäridegruppidel tõsteti pensionimäära 2,5—3-kordseks.

Teiseks püstitab uus pensioniseadus nõude, et pensionid arvestataks kõigil juhtudel välja tööliste ja teenistujate tegelikust keskmisest kuutöötasust lähtudes. Varemalt arvestati pensione ühtedel juhtudel töötasu ja teistel juhtudel tariifimäära järgi. Praegusel ajal aga moodustab tariifimäär teatavasti 45—60% töölise töötasust. Seepärast oligi vaja pensioni arvestamise aluseks võtta töötasu, et likvideerida ebakõla töötasu ja pensionimäärade vahel. Tööliste ja teenistujate tegeliku töötasu võtmine pensionide välja arvestamise aluseks on täielikus kooskõlas töö järgi jaotamise printsiibiga.

Kolmandaks erinevuseks on see, et pensionimäär töötasu suhtes ei ole mitte ühesugune: see on madalapalgalistel suurem ja kõrgemapalgalistel väiksem. *Väikese töötasu korral katab pension töötasu täielikult või suurema osa sellest.* Töötasu suurenemisega väheneb pensionimäär töötasu suhtes. Niisugune pensionide arvestamise kord garanteerib materiaalse kindlustatuse teatud miinimumi igale pensionärile.

Neljandaks peetakse pensioniseaduses järjekindlalt kinni printsiibist, mille kohaselt pensioneerimisel *soodustatakse töölisi ja teenistujaid raskete tingimustega töödel.* Kuigi partei ja valitsus viivad ellu ulatuslikku abinõude süsteemi, mis on suunatud töö kergendamisele kõigis rahvamajandusharudes, on siiski veel harusid, kus töötingimused on teistest suhteliselt raskemad, nagu näiteks söe- ja keemiatööstuses, metallurgias ja mõnes teises rahvamajandusharus. Pensioniseadus annab nende rahvamajandusharude töötajaile soodustatud tingimusi vanadus- ja invaliidsuspensioni saamiseks. Senisest praktikast erinevalt näeb pensioniseadus ette nende soodustuste andmist ranges vastavuses töötingimustega konkreetsetes rahvamajandusharudes ja tööaladel, olenemata ettevõtete alluvusest.

Viiendaks tagatakse lasterikastele emadele *täiendavad soodustused* vanaduspensioni saamisel. Vastavalt riiklike pensionide seadusele on naistel, kes on sünnitanud viis või enam last ja kasvatanud neid kaheksa aasta vanuseni, õigus vanaduspensionile mitte 55, vaid 50-aastaseks saamisel ja mitte 20-, vaid 15-aastase töötaažiga, kui neil pole õigust vanaduspensionile varajasemas eas.

Kuuendaks, tunduvalt on *parandatud pensioni määramise tingi-*

musi invaliididele. On alandatud tööstaaži määra, mis on vajalik 20—30 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele pensioni saamiseks üldhaigestumise tagajärjel tekkinud invaliidsuse puhul. Pension määratakse üldhaigestumise korral mitte üksnes neil juhtumitel, kui invaliidsus tekkis töötamise perioodil või pärast seda, vaid ka siis, kui invaliidsus saabus enne tööle asumist.

Seitsmendaks, pensioniseadus *laiendab nende isikute ringi, kel on õigus saada pensioni toitja kaotuse puhul,* haarates sinna surnu lapselapsed, kui neil ei ole tööjõulisi vanemaid. Pension määratakse samuti surnu vanaisale ja vanaemale, kui puuduvad isikud, kes on seaduse järgi kohustatud neid ülal pidama. Adopteerijatel on õigus pensionile võrdselt lastevanematega ja adopteeritutel võrdselt lihaste lastega.

Kaheksandaks, pensioniseadus näeb esmakordselt ette ka pensioni määramise mittetäieliku tööstaaži puhul. Töölistele ja teenistujatele, kes töötades on jõudnud vanuseni, mis on vajalik neile pensioni määramiseks, kuid kellel ei ole täispensioni määramiseks nõutavat tööstaaži ja kes siiski on töötanud vähemalt viis aastat, sealhulgas vähemalt 3 aastat vahetult enne pensionitaotlust, määratakse pension proportsionaalselt olemasolevale staažile, kuid mitte vähem kui neljandik täispensionist. Mittetäieliku tööstaaži puhul saavad pensioni proportsionaalselt olemasolevale tööstaažile ka need töölised ja teenistujad, kes töötamise perioodil muutusid I või II grupi invaliidideks üldhaigestumise tagajärjel, samuti nende tööliste ja teenistujate perekonnaliikmed, kelle toitja suri töötamise perioodil üldhaigestumise tagajärjel, omamata invaliidsuse täispensioni saamiseks nõutavat tööstaaži.

Üheksandaks, uus riiklike pensionide seadus tunneb ka *mõningaid kitsendusi pensionide väljamaksmisel.* Need piiramised puudutavad peamiselt töötavaid ja maal elunevaid pensionäre. Töötavatele pensionäridele makstakse vanaduspensioni 150 rubla kuus, kui nende töötasu ei ületa pärast pensioni määramist (arvestamata pensioni summat) 1000 rubla. Töötavatele pensionäridele, kellele vanaduspension on määratud soodustatud tingimustel kui isikuile, kes on töötanud allmaatöödel, tervist kahjustavatel töödel või kuumades tsehhides, makstakse pensioni 50% ulatuses määratud pensionist, olenemata saadavast töötasust. Vanaduspensioni aga, mis on määratud mittetäieliku staaži korral, töötavatele pensionäridele üldse ei maksta.

Kõikidele töötavatele III grupi invaliididele makstakse pensioni sellises ulatuses, et pension ja saadav töötasu ei ületaks kokkuvõttes kogu töötasu enne pensioni määramist, kuid igal juhul makstakse välja vähemalt 50% määratud pensionist. Mis puutub aga töötavatesse I ja II grupi invaliididesse, samuti pensionäridesse, kelle pension on määratud toitja kaotuse puhul, siis neile makstakse pension täielikult välja.

Pensioniseaduse järgi määratakse alaliselt maal elunevatele ja põllumajandusega seotud pensionäridele pensionimääraks 85%

ettenähtud normidest. Siin on lähtutud sellest, et alaliselt maal elunevatel ja põllumajandusega seotud töölistel ning teenistujatel on tavaliselt peale töötasu teatavaid sissetulekuid põllumajandusest, samal ajal kui linnades elunevatel töölistel ja teenistujatel üldreeglina selliseid sissetulekuid ei ole.

Kümnendaks, võttes arvesse pensionide arvestamisel tööstaaži ja töötingimusi, määrab pensioniseadus kindlaks erinevad pensionimäärad ka olenevalt *pensionäride perekonnaseisust.* Töövõimetute perekonnaliikmete arv võetakse arvesse mitte üksnes toitja kaotanud perekondadele pensionide arvestamisel, vaid ka vanadus- ja invaliidsuspensionide määramisel, mida ei tundnud varasem seadusandlus.

Lõpuks, uue pensioniseadusega likvideeriti terve rida varemkehtinud kitsendusi tööliste ja teenistujate pensioniõiguses. Nii näiteks võis varem tööline või teenistuja taotleda invaliidsuspensioni saamist ainult kahe aasta vältel töö katkestamise päevast arvates. Kui see tähtaeg oli möödunud, siis oli võimalik pensioni määrata üksnes erandjuhtudel. Uues pensioniseaduses ei ole ette nähtud mingeid ajalisi kitsendusi pensioni taotlemise suhtes. Varemkehtinud seadusandluse järgi ei olnud vanaduspensioni saamise õigust neil, kes lakkasid töötamast enne pensionilemineku ikka jõudmist. Uues pensioniseaduses on see kitsendus kõrvaldatud. Kui töölisel või teenistujal on nõutav tööstaaž, kuid ta on lakanud töötamast enne sellesse ikka jõudmist, mis annab õiguse vanaduspensionile, siis võib ta saada pensioni sellesse ikka jõudes.

Nagu juba tähendatud, laienes uue pensioniseadusega nende töötajate ring, kellel on õigus pensionilisele kindlustatusele. Peale tööliste, teenistujate ja sõjaväelaste on õigus riiklikule pensionile veel kõrgemate õppeasutuste, kesk-eriõppeasutuste, kaadri ettevalmistamise õppeasutuste, koolide ja kursuste õpilastel, aspirantidel, doktorantidel, ordinaatoritel. Pensioniseaduse kohaselt on õigus pensionile ka teistel kodanikel, kui nad on muutunud invaliidideks riiklike ja ühiskondlike kohustuste täitmisel või seoses NSV Liidu kodanikukohustuste täitmisega inimelu päästmisel, sotsialistliku omanduse kaitsmisel, samuti sotsialistliku õiguskorra kaitsmisel. Õigus pensionile on ka kõigil mainitud kodanike perekonnaliikmetel toitja kaotuse puhul [1] ja loomingulistesse liitudesse kuuluvatel töötajatel.

Seitsme aasta plaan näeb ette ulatuslikud abinõud tööliste ja teenistujate pensionilise kindlustamise parandamise alal. Seoses palgamiinimumi tõstmisega 1963. aastaks 400—450 rublani kuus tekib vajadus tõsta pensioni alammäära. 1963. aastal kavatsetakse tõsta vanaduspensioni alammäära linnas praeguselt 300 rublalt 400 rublani kuus ning alaliselt maal elunevate ja põllumajandusega seotud pensionäride pensioni alammäära 255 rublalt 340 rub-

[1] Vt. NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 4. augustil 1956 kinnitatud «Riiklike pensionide määramise ja väljamaksmise korra määrustik», p. 1.

lani kuus, samuti kavatsetakse tõsta invaliidsuspensioni ja toitja kaotuse puhul makstava pensioni alammäära.

Pärast teise etapi lõpuleviimist palgamiinimumi tõstmisel 500—600 rublani kuus kavatsetakse 1966. aastal teostada uus vanaduspensioni alammäära tõstmine umbes 480—500 rublani kuus linnas ning vastavalt sellele ka maa-asulates, samuti kavatsetakse suurendada invaliidsuspensioni ja toitja kaotuse puhul makstava pensioni alammäära.

Põhilisteks pensioniliikideks NSV Liidus on: a) vanaduspensionid; b) invaliidsuspensionid ja c) toitja kaotuse puhul makstavad pensionid.

Vanaduspensionid. Vanaduspension määratakse töölistele ja teenistujatele, kes on jõudnud ettenähtud vanusesse ja kellel on vajalik tööstaaž. Vanaduspension määratakse üldreeglina meestele 60-aastaseks saamisel ja vähemalt 25-aastase tööstaažiga, naistele aga 55-aastaseks saamisel ja vähemalt 20-aastase tööstaažiga.

Soodustatud tingimustel saavad vanaduspensioni need töölised ja teenistujad, kes töötavad allmaatöödel, tervist kahjustavatel töödel või kuumades tsehhides NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 22. augustil 1956 kinnitatud tootmisalade, tsehhide, kutsealade ja ametikohtade nimekirja nr. 1 järgi: mehed — 50-aastaseks saamisel ja vähemalt 20-aastase tööstaažiga; naised — 45-aastaseks saamisel ja vähemalt 15-aastase tööstaažiga.

Soodustatud tingimustel saavad vanaduspensioni töölised ja teenistujad samuti teistel raskete töötingimustega töödel, mis on kindlaks määratud NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt: mehed — 55-aastaseks saamisel ja vähemalt 25-aastase tööstaažiga; naised — 50-aastaseks saamisel ja vähemalt 20-aastase tööstaažiga.

Töölistel ja teenistujatel on õigus saada soodustatud tingimustel vanaduspensioni siis, kui vähemalt pool neile selle pensioni määramiseks vajalikust staažist langeb vastavatele töödele, mis annavad õiguse saada pensioni soodustatud tingimustel (olenemata viimasest töökohast).

Erilised soodustused on tehtud pimedatele, kes saavad invaliidsuspensioni. Neil on õigus saada selle pensioni asemel vanaduspensioni: meestel — 50-aastaseks saamisel ja vähemalt 15-aastase tööstaažiga; naistel — 40-aastaseks saamisel ja vähemalt 10-aastase tööstaažiga.

Vanaduspensionid määratakse järgmises suuruses (vt. tab. 3).

Vanaduspensioni alammääraks on 300 rubla ja ülemmääraks 1200 rubla kuus.

Pensioniseadusega on kehtestatud ka *pensionilisandid* vanaduspensionile järgmistel juhtudel. Esiteks *pideva tööstaaži* eest üle 15 aasta või üldise tööstaaži eest — meestele, kes on töötanud vähemalt 35 aastat ja naistele, kes on töötanud vähemalt 30 aastat, — 10% pensionist. Neile töölistele ja teenistujatele aga, kellel on õigus pensionile soodustatud tingimustel, kehtestatakse nime-

Vanaduspensioni suuruse arvutamise kord

Kuutöötasu rublades	Pension			
	Töölistele ja teenistujatele peale nende, kes töötasid allmaatöödel, tervist kahjustavatel töödel või kuumades tsehhides		Töölistele ja teenistujatele, kes töötasid allmaatöödel, tervist kahjustavatel töödel või kuumades tsehhides	
	Protsentides töötasust	Pensioni alammäär rublades (ilma lisanditeta)	Protsentides töötasust	Pensioni alammäär rublades (ilma lisanditeta)
Kuni 350 (kaasa arvatud)	100	300	100	300
350—500 „	85	350	90	350
500—600 „	75	425	80	450
600—800 „	65	450	70	480
800—1000 „	55	520	60	560
1000 ja üle selle	50	550	55	600

tatud pensionilisand üldise tööstaaži eest, kui nende üldine tööstaaž vähemalt 10 aasta võrra ületab staaži, mis on nõutav pensioni määramiseks soodustatud tingimustel. Teiseks, mittetöötavatele pensionäridele, kelle ülalpidamisel on töövõimetuid perekonnaliikmeid: ühe töövõimetu perekonnaliikme puhul 10%, kahe või enama töövõimetu perekonnaliikme puhul 15% pensionist.

Vanaduspension määratakse eluajaks, sõltumata töövõimest.[1]

Invaliidsuspensionid. Õigus invaliidsuspensionile on töölistel ja teenistujatel invaliidsuse puhul, s. o. töövõime alalise või kestva kaotuse puhul töövigastuse, kutsehaiguse või üldhaigestumise tagajärjel.

Olenevalt töövõime kaotuse ulatusest jagunevad invaliidid kolme gruppi.[2] Invaliidsuse grupi määravad kindlaks arstlikud tööekspertiisi komisjonid (ATEK), kes alluvad sotsiaalkindlustuse organitele. Samuti määravad nad invaliidsuse tekkimise aja ja põhjused: üld- või kutsehaigus, töövigastus, mittetöövigastus, riiklike või ühiskondlike kohustuste täitmisel saadud vigastus, haigestumine lapseeast või enne tööle asumist, haavatasaamine NSV Liidu kaitsmisel või muude sõjaväeteenistuse kohustuste täitmisel, rindel saadud haigestumine või haigestumine, vigastus,

[1] Lähemalt vanaduspensioni kohta vt. В. И. Меркулова и И. М. Сахарова, Пенсии по старости, Москва 1957; Н. Валуйский и Е. Маслова, Пенсионное обеспечение в СССР, Москва 1958, lk. 45 jj.

[2] Инструкция по определению групп инвалидности. Утверждена Министерством здравоохранения СССР от 1 августа 1956 г., ВЦСПС и Министерством социального обеспечения РСФСР от 2 августа 1956 г. Пенсионное обеспечение в СССР. Сборник официальных материалов, Москва 1958, lk. 191 jj.

mis ei ole seotud sõjaväeteenistuse kohustuste täitmisega või rindel viibimisega.

Arstlikud tööekspertiisi komisjonid organiseeritakse raviasutuste (polikliinikute, ambulatooriumide, dispanserite, haiglate jt.) baasil, kus on olemas vajalikud tingimused haigete igakülgseks läbivaatamiseks. Arstliku tööekspertiisi komisjoni koosseisu kuuluvad 3 arsti-eksperti põhilistelt erialadelt: kirurg, terapeut ja neuropatoloog; spetsialiseeritud arstliku tööekspertiisi komisjoni koosseisu, tuberkuloosi- ja vaimuhaigete ekspertiisiks, kuuluvad vastavalt 2 ftisiaatrit ja neuropatoloog või kaks psühhiaatrit ja terapeut. Üks arstidest-ekspertidest määratakse komisjoni esimeheks. Ametiühinguorganisatsiooni esindaja kuulub komisjoni koosseisu liikme õigustega. Ekspertiisikomisjonide istungitest võtavad osa sotsiaalkindlustuse organite esindajad.

Arstliku tööekspertiisi komisjoni esimehe ja liikmed kinnitab Eesti NSV Sotsiaalkindlustuse Ministeerium kooskõlastatult tervishoiuorganite ja Eesti NSV Ametiühingute Nõukoguga.

Arstlikesse tööekspertiisi komisjonidesse suunamine toimub raviasutuste arstlike konsultatsioonikomisjonide (AKK) poolt. Juhul, kui raviasutustes puudub arstlik konsultatsioonikomisjon, suunab haigeid arstlikku tööekspertiisi komisjoni raviv arst koos raviasutuse peaarstiga.

Kui isik oma tervisliku seisukorra tõttu raviasutuse otsusel ei saa ilmuda arstlikku tööekspertiisi komisjoni, toimub läbivaatus haige juures kodus või raviasutuses, kus haige viibib.

Läbivaatuse andmed ja arstliku tööekspertiisi komisjoni otsus kantakse läbivaatuse akti ning kirjutatakse alla komisjoni esimehe ja kõigi liikmete poolt. Kui läbivaadatav ei ole nõus arstliku tööekspertiisi komisjoni otsusega, on tal õigus ühe kuu jooksul selle peale kirjalikult edasi kaevata linna- või rajooninõukogu täitevkomitee sotsiaalkindlustuse osakonnale. Sotsiaalkindlustuse osakonna juhataja saadab kaebuse esitaja taasläbivaatusele teise koosseisuga arstlikku tööekspertiisi komisjoni või Eesti NSV Sotsiaalkindlustuse Ministeeriumi juures olevasse Vabariiklikku Arstlikku Tööekspertiisi Komisjoni. Ühtlasi saadetakse komisjonile ka kõik materjalid eelmise läbivaatuse kohta. Vabariikliku Arstliku Tööekspertiisi Komisjoni otsused kaebuste kohta on lõplikud.[1]

Invaliidsuspension määratakse töölistele ja teenistujatele olenemata sellest, millal invaliidsus on tekkinud: töötamisel, enne töötamise alustamist või pärast töötamise lõpetamist.

Töövigastuse või kutsehaiguse[2] tagajärjel tekkinud invaliidsuse puhul määratakse pension *sõltumata* töölise või teenistuja tööstaažist. Töövõime kaotuse puhul vigastuse tõttu, mis ei olnud

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 26. aprillil 1957 kinnitatud «Arstlike tööekspertiisi komisjonide (ATEK) põhimäärus».

[2] Vt. Kutsehaiguste loetelu. Riikliku sotsiaalkindlustuse toetuste määramise ja väljamaksmise korra määrustik. Juhend haiguslehtede väljaandmise korra kohta, Tallinn 1957, lk. 33—38.

seotud tööga, määratakse pension samuti kui töövõime kaotusel üldhaigestumise tagajärjel.

Üldhaigestumise tagajärjel tekkinud invaliidsuse puhul määratakse pension töölistele ja teenistujatele üksnes selleks ettenähtud tööstaaži olemasolu korral. Tööstaaži suurus oleneb pensionitaotleja vanusest, soost ja töötingimustest. Töölistel ja teenistujatel on õigus invaliidsuspensionile järgmise tööstaaži olemasolu korral:

Tabel 4

Invaliidsuspensioni saamiseks nõutav tööstaaž

Vanus	Tööstaaž (aastates)		
	meestel	naistel	töölistel ja teenistujatel allmaatöödel, tervist kahjustavatel töödel või töötamisel kuumades tsehhides
20 aastast kuni 23-a. saamiseni	2	1	1
23 „ „ 26 „	3	2	2
26 „ „ 31 „	5	3	3
31 „ „ 36 „	7	5	5
36 „ „ 41 „	10	7	6
41 „ „ 46 „	12	9	7
46 „ „ 51 „	14	11	8
51 „ „ 56 „	16	13	10
56 „ „ 61 „	18	14	12
61 aastast ja üle selle	20	15	14

Neile töölistele ja teenistujatele, kes on invaliidistunud üldhaigestumise tagajärjel enne 20-aastaseks saamist, määratakse pension siis, kui invaliidsus on tekkinud töötamise ajal või pärast töötamise katkemist, olenemata tööstaažist. Kui aga invaliidsus on tekkinud enne töötamise alustamist, on vajalik vähemalt üheaastase tööstaaži olemasolu.

Mis puutub invaliidsuspensioni suurusesse, siis sõltub see invaliidsuse tekkimise põhjustest, invaliidsuse grupist, töötingimustest, töötasu suurusest, pidevast tööstaažist ja töövõimetute perekonnaliikmete arvust. Nende mõju pensionimääradele kajastab tabel 5.

Invaliididele — meestele üle 60 aasta vanuses ja naistele üle 55 aasta vanuses — määratakse invaliidsuspension eluajaks. Nende invaliidide taasläbivaatust teostatakse ainult nende endi avalduse põhjal. Teistele invaliididele määratakse invaliidsuspension kogu töövõimetuse perioodiks, kusjuures I grupi invaliidide taasläbivaatus toimub üks kord kahe aasta jooksul, II ja III grupi invaliidide taasläbivaatus aga üks kord aastas. Arstlikule tööeks-

pertiisi komisjonile antakse õigus üksikutel juhtudel kindlaks määrata taasläbivaatuse tähtajad diferentseeritult 6 kuust kuni 1 aastani II ja III grupi invaliididele ja 6 kuust kuni 2 aastani I grupi invaliididele.[1]

Pensionid toitja kaotuse puhul. Õigus pensionile toitja kaotuse puhul on neil surnud tööliste, teenistujate ja pensionäride töövõimetutel perekonnaliikmetel, kes olid tema ülalpidamisel. Töövõimetuteks perekonnaliikmeteks loetakse: a) lapsed, vennad, õed ja lapselapsed, kes ei ole saanud 16-aastaseks (õpilased — 18-aastaseks) või sellest vanemad, kui nad on muutunud invaliididekseks enne 16-aastaseks (õpilased — 18-aastaseks) saamist; sealjuures vennad, õed ja lapselapsed tingimusel, kui neil ei ole töövõimelisi vanemaid; b) isa, ema, naine ja mees, kui nad on jõudnud elatanud ikka: mehed 60 aastat ja naised 55 aastat vanad, või kui nad on invaliidid; c) üks vanematest või abikaasa, sõltumata vanusest või töövõimest, kui ta ei tööta ja hooldab surnud toitja lapsi, vendi, õdesid või lapselapsi, kes ei ole saanud 8-aastaseks; d) vanaisa ja vanaema, kui puuduvad isikud, kes on seaduse järgi kohustatud neid ülal pidama.

Surnu lastel ja töövõimetutel vanematel, kes ei olnud tema ülalpidamisel, on tema surma puhul õigus pensionile, kui nad hiljem on kaotanud elatusvahendite allika.

Mõlema vanema ülalpidamisel olnud lastel on isa või ema surma puhul õigus pensionile ka sel juhul, kui teine vanematest töötab. Õppivatele lastele, vendadele, õdedele ja lastelastele makstakse pensioni ka siis, kui nad saavad stipendiumi.

Vanematele määratakse pension olenemata sellest, millal nad jõudsid elatanud ikka või muutusid invaliididekseks, kas enne või pärast toitja surma. Surnu abikaasal (mehel või naisel) on õigus pensionile, kui ta on jõudnud elatanud ikka või muutunud invaliidiks enne toitja surma või mitte hiljem kui viie aasta jooksul pärast tema surma. Surnu abikaasale, kellel ei ole täisealisi töövõimelisi lapsi, määratakse pension sõltumata sellest, millal ta on jõudnud elatanud ikka või muutunud invaliidiks. Alaealised, kellel on õigus pensionile toitja kaotuse puhul, säilitavad selle õiguse ka pärast adopteerimist.

Töövigastuse või *kutsehaiguse* tagajärjel surnud tööliste ja teenistujate perekondadele määratakse pension sõltumata toitja tööstaažist. Küll aga on tööstaaž vajalik siis, kui toitja suri üldhaigestumise tagajärjel. Sel juhul lähtutakse invaliidsuspensioni määramiseks nõutavast tööstaažist.

Pensionimäär toitja kaotuse puhul sõltub surma põhjustest, toitja töötasust, tema töötingimustest ja töövõimetute perekonnaliikmete arvust. Õigus soodustatud pensionidele on neil töövõimetutel perekonnaliikmetel, kelle toitja töötas allmaatöödel, tervist-

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt 26. aprillil 1957 kinnitatud «Arstlike tööekspertiisi komisjonide (ATEK) põhimäärus», p. 22.

Pensionimäärad invaliidsuspensionide puhul

Pensionimäärad invaliidistunud töölistele ja teenistujatele, välja arvatud need, kes elavad alaliselt maal ja on seotud põllumajandusega

Invaliidsuse põhjus

Üldhaigestumine							Töövigastus / Kutsehaigus						
Töötingimused	Invaliidsuse grupp	Pensionimäär: Töötasu piirsuurus, millest arvutatakse pensioni põhimäär (rublades)	Pensionimäär: Protsentides töötasu piirsuurusest	Pensionimäär: Protsentides ülejäänud tasust	Pensioni alammäär (rublades)	Pensioni ülemmäär (rublades)	Töötingimused	Invaliidsuse grupp	Pensionimäär: Töötasu piirsuurus, millest arvutatakse pensioni põhimäär (rublades)	Pensionimäär: Protsentides töötasu piirsuurusest	Pensionimäär: Protsentides ülejäänud tasust	Pensioni alammäär (rublades)	Pensioni ülemmäär (rublades)
Allmaatööd, tervist kahjustavad tööd, tööd kuumades tsehhides	→ I	600	85	20	300	900	Allmaatööd, tervist kahjustavad tööd, tööd kuumades tsehhides	→ I	600	100	20	360	1200
	→ II	600	65	20	230	600		→ II	600	90	20	285	900
	III	600	45	20	160	400		III	600	65	20	210	450
Teised raskete töötingimustega tööd	→ I	500	85	15	300	900	Teised raskete töötingimustega tööd	→ I	500	100	15	360	1200
	→ II	500	65	15	230	600		→ II	500	90	15	285	900
	III	500	45	15	160	400		III	500	65	15	210	450
Kõik ülejäänud tööd	→ I	500	85	10	300	900	Kõik ülejäänud tööd	→ I	500	100	10	360	1200
	→ II	450	65	10	230	600		→ II	450	90	10	285	900
	III	400	45	10	160	400		III	400	65	10	210	450

Pensionilisand I grupi invaliididele nende hooldamise puhul	
15% pensionist	

Pensionilisand pideva tööstaaži puhul	
10—15 aastat	10% pensionist
üle 15 aasta	15% pensionist

Pensionilisand mittetöötavatele pensionäridele töövõimetute perekonnaliikmete puhul	
ühe töövõimetu puhul	10% pensionist
kahe või enama töövõimetu puhul	15% pensionist

Pensionilisand I grupi invaliididele nende hooldamise puhul	
15% pensionist	

Pensionilisand mittetöötavatele pensionäridele töövõimetute perekonnaliikmete puhul	
ühe töövõimetu puhul	10% pensionist
kahe või enama töövõimetu puhul	15% pensionist

Märkus. Pensionilisandite puhul on nõudeks, et nende kogusumma ei või üldhaigestumise tagajärjel tekkinud I grupi invaliididel ületada 30% pensionist.

Tabel 6

Pensionimäärad toitja kaotuse puhul

Pensionimäärad toitja kaotanud perekondadele, välja arvatud need, kes elavad alaliselt maal ja on seotud põllumajandusega

Toitja surma põhjus

Üldhaigestumine | **Töövigastus** | **Kutsehaigus**

Toitja töötingimused	Töövõimetute perekonnaliikmete arv	Pensionimäär: Töötasu piirsuurus, millest arvutatakse pensioni põhimäär (rublades)	Pensionimäär: %-des töötasust	Pensionimäär: %-des ülejäänud töötasust	Pensioni alammäär (rublades)	Pensioni ülemmäär (rublades)
Allmaatööd, tervist kahjustavad tööd, töö kuumades tsehhides	1	kuni 600	45	20	160	400
	2	„ 600	65	20	230	600
	3 või enam	„ 600	85	20	300	900
Teised raskete töötingimustega tööd	1	kuni 500	45	15	160	400
	2	„ 500	65	15	230	600
	3 või enam	„ 500	85	15	300	900
Kõik ülejäänud tööd	1	kuni 400	45	10	160	400
	2	„ 450	65	10	230	600
	3 või enam	„ 500	85	10	300	900

Toitja töötingimused	Töövõimetute perekonnaliikmete arv	Pensionimäär: Töötasu piirsuurus, millest arvutatakse pensioni põhimäär (rublades)	Pensionimäär: %-des töötasust	Pensionimäär: %-des ülejäänud töötasust	Pensioni alammäär (rublades)	Pensioni ülemmäär (rublades)
Allmaatööd, tervist kahjustavad tööd, töö kuumades tsehhides	1	kuni 600	65	20	160	450
	2	„ 600	90	20	230	900
	→ 3 või enam	„ 600	100	20	300	1200
Teised raskete töötingimustega tööd	1	kuni 500	65	15	160	450
	2	„ 500	90	15	230	900
	→ 3 või enam	„ 500	100	15	300	1200
Kõik ülejäänud tööd	1	kuni 400	65	10	160	450
	2	„ 450	90	10	230	900
	→ 3 või enam	„ 500	100	10	300	1200

Pensionilisand pideva tööstaaži puhul	
10—15 aastat	10% pensionist
üle 15 aasta	15% pensionist

Pensionilisand kolme või enama töövõimetu perekonnaliikme puhul
15% pensionist

kahjustavatel töödel, kuumades tsehhides või teistel raskete töötingimustega töödel.

Üldhaigestumise tagajärjel surnud töölise või teenistuja perekond saab soodustatud pensioni siis, kui vähemalt pool staažist, mis toitja oleks vajanud invaliidsuspensioni saamiseks, langes vastavatele töödele, mis annavad õiguse soodustatud pensionile (olenemata toitja viimasest töökohast). Perekondadele, kelle koosseisu kuuluvad mõlemad vanemad kaotanud lapsed (täisorvud) või surnud vallasema lapsed, määratakse pensionid samas suuruses, mis on ette nähtud perekondadele, kes on kaotanud toitja töövigastuse või kutsehaiguse tagajärjel.

Piltliku ülevaate neist tingimustest, millest sõltub pensionimäär toitja kaotuse puhul, annab tabel 6.

Pensionäridele, kellele pension on määratud toitja kaotuse puhul, makstakse pension välja ilma igasuguste kitsendusteta. See makstakse täielikult välja isegi sel juhul, kui neil on mingisugune teenistus.[1]

Sõjaväelastele ja nende perekondadele makstavad pensionid. Rea-, seersantide ja vanemate koosseisu kuuluvatel *sõjaväelastel-ajateenijatel* on õigus pensionile invaliidsuse puhul ning nende perekondadele määratakse pensionid sõltumata sõjaväes teenimise aja kestusest ja sõjaväelase eelnevast tööst.

Endistele partisanidele ja nende perekondadele määratakse pensionid üldistel alustel sõjaväelaste ning nende perekondadega. Rea-, seersantide ja vanemate koosseisus aega teeninud sõjaväelaste ja endiste partisanide hulka kuulunud surnud pensionäride perekondadel on õigus pensionile toitja kaotuse puhul.

Sõjaväelaste-ajateenijate invaliidsuspensioni määr sõltub esiteks sellest, kas nad enne sõjaväeteenistusse kutsumist töötasid tööliste või teenistujatena või mitte, teiseks sellest, kas invaliidsuse on põhjustanud NSV Liidu kaitsmisel või muude sõjaväeteenistuskohustuste täitmisel saadud haavad, põrutused, vigastused, rindel viibimisega seotud haigused, või muutusid nad invaliidideks niisuguse õnnetusjuhtumi läbi saadud vigastuse tõttu, mis ei ole seotud sõjaväeteenistuskohustuste täitmisega, või haiguse tõttu, mis ei ole seotud rindel viibimisega, kolmandaks sellest, kas sõjaväelased-ajateenijad töötasid enne sõjaväeteenistusse kutsumist allmaatöödel, tervist kahjustavatel töödel, kuumades tsehhides või teistel raskete töötingimustega töödel või mitte, neljandaks sõjaväelaste-ajateenijate töötasust enne sõjaväkke kutsumist, viiendaks invaliidsuse grupist ning kuuendaks I ja II grupi mittetöötavate invaliidide töövõimetute perekonnaliikmete arvust, mis annab õiguse pensionilisandile.

Sõjaväelastele, kes on jäänud invaliidiks seoses sõjaväeteenistuskohustuste täitmisega, määratakse pensionid samade normide

---

[1] Lähemalt toitja kaotuse puhul makstavate pensionide kohta vt. А. А. Абрамова, Пенсии семьям, потерявшим кормильца, Москва 1957.

järgi nagu töölistele ja teenistujatele, kelle invaliidsuse on põhjustanud töövigastus või kutsehaigused. Sõjaväelaste suhtes, kelle invaliidsus ei ole seotud sõjaväeteenistuskohustuste täitmisega, määratakse pensionid võrdselt tööinvaliididega, kelle invaliidsuse on põhjustanud üldhaigused. Analoogiliselt tööliste ja teenistujatega arvestatakse pensione sõjaväelaste perekondadele, kes on kaotanud toitja.

Neile sõjaväelastele, kes enne sõjaväkke kutsumist töötasid tööliste või teenistujatena, ja nende sõjaväelaste perekondadele, kes on kaotanud toitja, määratakse pension kindlaks teatava protsendi ulatuses sõjaväelase töötasust enne sõjaväkke kutsumist, kusjuures need protsendid, nagu juba märgitud, on samasugused nagu töölistel ja teenistujatelgi. Sõjaväelastele aga, kes enne sõjaväeteenistusse kutsumist ei töötanud riiklikes ettevõtteis ega asutustes (näiteks kolhoosnikud ja õpilased), samuti nende perekonnaliikmetele, määratakse pensionid kindlas suuruses.

Seersantide ja vanemate koosseisu sõjaväelastele, jefreitoritele-ajateenijatele ja vanemmadrustele-ajateenijatele näeb pensioniseadus ette 10% võrra kõrgema pensioni kui reakoosseisule.

Kindralite, admiralide, ohvitseride, rea-, seersantide ja vanemate koosseisu sõjaväelaste-üleajateenijate ning nendega võrdsustatud isikute, samuti nende perekondade pensionilist kindlustamist teostatakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kehtestatud korras ja suuruses.[1]

Samuti eri korra kohaselt toimub pensionide maksmine üksikutele spetsialistide kategooriatele (õpetajatele, meditsiinitöötajatele ja teistele) väljateenitud aastate eest,[2] teaduse alal töötajatele ning nende perekondadele[3] ja Nõukogude riigi ees erilisi teeneid omavatele kodanikele (personaalpensionäridele) ning nende perekondadele.[4]

Pensionide määramise, arvutamise ja väljamaksmise kord. Pensioni saamiseks peab taotleja pöörduma vastava avaldusega elu-

---

[1] Постановление СНК СССР от 5 июня 1941 г. «О пенсиях и пособиях лицам высшего, старшего и среднего начальствующего состава, лицам младшего начальствующего состава сверхсрочной службы, специалистам рядового состава сверхсрочной службы и их семьям» и постановление Совета Министров СССР от 2 января 1957 «О пенсиях офицерам и военнослужащим сверхсрочной службы и их семьям». Пенсионное обеспечение в СССР. Москва 1958, lk. 125—132.

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1949. a. 31. oktoobri määrus «Arstide ja teiste meditsiiniliste töötajate kindlustamise kohta pensioniga», «Eesti NSV Teataja» 1949, nr. 28, art. 181.

[3] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1949. a. 2. novembri määrus «Teaduslike töötajate pensionilise kindlustamise määruse rakendamise kohta» ja selle lisana toodud «Teaduslike töötajate pensionikindlustuse määrustik», «Eesti NSV Teataja» 1949, nr. 28, art. 182.

[4] Положение о персональных пенсиях. Утверждено постановлением Совета Министров СССР от 14 ноября 1956 г. Пенсионное обеспечение в СССР. Сборник официальных материалов, Москва 1958, lk. 141 jj.

kohajärgse linna- või rajooninõukogu täitevkomitee sotsiaalkindlustusosakonna poole. Viimane on kohustatud selgitama pensionitaotlejatele pensioneerimise korda ja tingimusi ning osutama omapoolset kaasabi vajalike dokumentide muretsemisel.

Vanaduspensioni taotlemisel on vaja avaldusele lisada dokumendid tööstaaži ja töötasu kohta. Tööstaaži tõenditeks võivad olla tööraamatud, töönimistud, teenistuskirjad, tööndus- ja invaliidide kooperatsiooni artelli liikmete liikmeraamatud, tõendid, tunnistused ja muud sellised töökoha poolt väljaantud dokumendid töö kohta, sama süsteemi kõrgemalseisvate asutuste tõendid, arhiiviasutuste tõendid jt. Palgaraamatud, ametiühingu liikmepiletid võivad olla tööstaaži tõendeiks vaid teiste dokumentide puudumisel. Seejuures võivad palgaraamatud olla tööstaaži tõendeiks ainult tööaja eest, mille kohta on olemas märkmed töötasu väljamaksmise kohta, ametiühingu liikmepiletid aja eest, mille kohta on olemas märkmed liikmemaksude maksmise kohta töötasult või stipendiumilt.

Sel juhul, kui dokumendid olemasoleva tööstaaži kohta puuduvad ja neid ei ole võimalik saada asutuse või ettevõtte täieliku likvideerimise tõttu või arhiiviandmete puudumisel, määratakse puuduv tööstaaž kindlaks pensionide määramise komisjoni poolt kahe või rohkema tunnistaja seletuste alusel. Siinjuures on nõudeks, et vähemalt pool pensioni määramiseks vajalikust staažist on tõestatud dokumentidega. Tööstaaži kindlakstegemisel tunnistajate seletuste alusel peab üks tunnistajaist tõendama dokumentidega oma töötamise fakti ajavahemikul, millal taotleja töötas temaga koos, kusjuures ei ole nõutav, et tunnistaja esitaks dokumendid tööstaaži kohta kogu selle aja eest, mille kohta ta tunnistab taotleja töötamist.

Peale tööstaaži- ja palgatõendite on vajalik veel majavalitseja või külanõukogu tõend perekonna koosseisu ja ülalpeetavate perekonnaliikmete kohta, mis on vajalik pensionilisandi arvutamiseks, samuti külanõukogu tõend selle kohta, kas pensionitaotleja kuulub kolhoosipere koosseisu või mitte ja kas tal on suuremat kui 0,15 ha suurust õueaiamaad.

Lisaks nimetatud dokumentidele on invaliidsuspensioni taotlemise puhul vajalik veel ärakiri arstliku tööekspertiisi komisjoni otsusest ning töövigastuse korral ka ametlik tõend õnnetusjuhtumi kohta ja toitja kaotuse puhul makstava pensioni taotlemisel toitja surmatõend ning õppeasutuse tõend selle kohta, et surnu ülalpidamisel olnud 16—18 aasta vanused lapsed on õpilased.

Pensione määrab linna- või rajooninõukogu täitevkomitee poolt moodustatud pensionide määramise komisjon, kuhu kuuluvad täitevkomitee sotsiaalkindlustus- ja rahandusosakonna juhataja ning ametiühinguorganisatsiooni esindaja. Komisjon peab 10 päeva jooksul vaatama läbi saabunud avaldused ning tegema oma otsuse. Selle otsuse peale võib edasi kaevata rajooni- või linnanõukogu täitevkomiteele.

Kodanikele, kellel on üheaegselt õigus mitmesugustele pensionidele, määratakse üks pension nende endi valikul.

Pensionid arvutatakse tegelikust keskmisest töötasust. Selle töötasu hulka arvatakse kõik töötasu liigid, millelt võetakse kindlustusmaksu, peale tasu ületunnitöö eest, kohakaasluse eest ning igasuguste ühekordsete väljamaksete. Iga-aastane tasu väljateenitud aastate eest arvatakse selle töötasu hulka, millest lähtudes arvutatakse pensionid. Keskmine kuutöötasu arvutatakse 12 viimase kuu töötasust või pensioni taotleja soovil mistahes järjest viie aasta jooksul saadud töötasust viimase kümne aasta kestel enne pensioni taotlemist.

Pensionäridele nende tööliste, teenistujate ja sõjaväelaste hulgast, kes on töötanud pärast pensioni määramist vähemalt kaks aastat kõrgema töötasuga kui see, mille põhjal arvutati pension, kehtestatakse uus pensionimäär, lähtudes kõrgemast töötasust.

Pensionid kõigi lisanditega määratakse pensioni ülemmäära piirides ja mitte üle 100% töötasust, millest lähtuti pensioni arvutamisel. Kuid igal juhul ei tohi pensionid koos kõigi lisanditega olla madalamad pensioni alammäärast. Pensionid I grupi invaliididele, samuti toitja kaotanud perekondadele, kus on kolm või enam töövõimetut, võivad olla suuremad kui 100% töötasust, millest lähtudes pension on arvutatud.

Töötavatele pensionäridele makstakse pension välja töökoha administratsiooni kaudu, teistele aga nende elukoha järgi.

*

Kui võtta arvesse, et uue pensioniseaduse järgi saavad töölised ja teenistujad pensionile minnes üldreeglina 50—100% oma endisest töötasust, samuti seda, et pensioniline kindlustamine hõlmab kõiki töövõime kaotuse liike ja kõiki neid, kes on kaotanud toitja ning seda teostatakse mis tahes mahaarvamiseta tööliste ja teenistujate töötasust, siis näeme, et pensioniseadus lahendab suured ülesanded töötajate ainelisel kindlustamisel. See on kujukaks näiteks selle kohta, et rahva huvide teenimine ja alaline hoolitsus tema heaolu eest on kommunistlikule parteile ja Nõukogude valitsusele kõrgeimaks seaduseks.

§ 2. Riiklikud sotsiaalkindlustustoetused

Pensioneerimine on küll peamine, kuid mitte ainus töötajate materiaalse kindlustamise vorm. Pensionide kõrval teiseks tähtsamaks sotsiaalkindlustuse vormiks on toetused. Kui tööliste ja teenistujate pensioniline kindlustamine leiab aset vanaduse ning kestva töövõime kaotuse puhkudel, siis ajutise töövõimetuse, lapse sünni, perekonnaliikme surma ja ümberkvalifitseerimise korral toimub nende aineline kindlustamine sotsiaalkindlustustoetuste näol.

Vastavalt riiklike sotsiaalkindlustustoetuste määramise ja väljamaksmise korra määrustikule[1] antakse meil viit liiki sotsiaalkindlustustoetusi: 1) ajutise töövõimetuse toetust; 2) rasedus- ja sünnitustoetust; 3) lapse sünnitoetust; 4) matusetoetust ja 5) ümberkvalifitseerimise toetust.

Toetuse saamise õigus on kõigil töölistel ja teenistujatel, samuti teistel töötajate kategooriatel, keda vastavalt kehtivale seadusandlusele hõlmab sotsiaalkindlustus.

Ajutise töövõimetuse toetus. Seda toetust antakse järgmistel juhtudel: 1) töövõime kaotamisega seotud haiguse puhul; 2) sanatooriumi- ja kuurordiravi puhul; 3) perekonnaliikme haiguse puhul haigestunu põetamise vajaduse korral; 4) karantiini puhul; 5) ajutiselt teisele tööle üleviimise puhul seoses haigestumisega tuberkuloosi või kutsehaigusse.

Töölisi ja teenistujaid võivad kõigil märgitud juhtudel töölt vabastada ainult arstid, kellele on antud selleks õigus. Töölt vabastamise puhul antakse välja haigusleht (töövõimetusleht), mis on ainsaks ajutist töövõimetust tõestavaks dokumendiks. Haiguslehti annavad kindlustatuile välja NSV Liidu Tervishoiu Ministeeriumi ja Teedeministeeriumi süsteemi kuuluvate ravi- ja sanitaarasutuste arstid. Teiste ametkondade ning teaduslike instituutide (sõltumata ametkondlikust alluvusest) raviasutuste arstidele võib haiguslehtede väljaandmise õigust anda ainult NSV Liidu Tervishoiu Ministeeriumi või liiduvabariigi tervishoiu ministeeriumi erikorralduse põhjal, kooskõlastatult ÜAÜKN-iga.

Puhkust haiguse või vigastuse puhul antakse kogu ajaks kuni töövõime taastumiseni või invaliidsuse kindlakstegemiseni arstliku tööekspertiisi komisjoni poolt.

Arstidel on õigus haiguslehti üksi välja anda mitte rohkem kui 3 päevaks korraga ja üldkokkuvõttes antud haigestumise või vigastuse korral mitte rohkem kui 6 päevaks. Haiguslehe pikendamine üle 6 päeva, arvestades töövõimetuse tekkimist, ning iga järgnev pikendamine raviva arsti poolt toimub ainult peaarsti või antud raviasutuses moodustatud arstliku konsultatsiooni komisjoni kinnitamisel. Kõik isikud, kellele on antud õigus pikendada haiguslehti üle 6 päeva, võivad pikendust sanktsioneerida ainult pärast haige isiklikku läbivaatamist. Kauakestvate haiguste puhul peavad need läbivaatused toimuma üks kord iga 10 päeva jooksul.

Perekonnaliikmele haige põetamiseks haiguslehe annab välja haiget raviv arst. Raseduse ja sünnituse puhul antakse haigusleht välja naiste nõuandla arstide poolt, nende puudumisel aga üldraviasutuste ämmaemandate-günekoloogide poolt.

Haiguslehtede ebaõige väljaandmise või ebaõige täitmise eest võetakse arstid distsiplinaar- või kriminaalvastutusele.

---

[1] Vt. Riiklike sotsiaalkindlustustoetuste määramise ja väljamaksmise korra määrustik. Juhend haiguslehtede väljaandmise korra kohta, Tallinn 1958.

Kindlustatute kaebused arstide tegevuse kohta haiguslehtede väljaandmisel lahendab peaarst, kui aga antud raviasutuses on arstliku konsultatsiooni komisjon, siis viimane.[1]

Toetust haiguslehes märgitud ajutise töövõimetuse aja eest makstakse siis, kui töövõimetus tekkis töötamise ajal, kaasa arvatud ka katseaeg. Toetust makstakse ka siis, kui töövõimetus tekkis töölt vallandamise päeval. Toetust makstakse sõltumata töötamisperioodi pikkusest enne töövõimetuks jäämist.

Erandina sellest eeskirjast on töölistel ja teenistujatel, keda vallandati töödistsipliini rikkumise või kuriteo toimepanemise pärast, samuti neil, kes lahkusid töölt omal soovil, õigus saada toetust kõigil ajutise töövõimetuse juhtudel, peale töövigastuse või kutsehaiguse, alles pärast seda, kui nad on töötanud uuel töökohal vähemalt 6 kuud. Toetust ajutise töövõimetuse korral, mida on põhjustanud töövigastus või kutsehaigus, on töölistel ja teenistujatel õigus saada igal juhul, sõltumata uuel kohal töötamise ajast.

Ettenähtud nõuet kuuekuulise staaži kohta ei rakendata tööliste ja teenistujate osas, kes on nende avalduse põhjal ettevõttest või asutusest vallandatud seoses haigusega, invaliidsusega, vanaduspensionile minekuga, kõrgemasse või kesk-eriõppeasutusse või aspirantuuri vastuvõtmisega, mehe (naise) üleviimisega tööle teise maakohta, rasedate naiste ja kuni üheaastaste lastega emade asumisega teisele töökohale elukoha järgi, lapse sünniga naistöölistel ja -teenistujatel ning teistel kaaluvatel põhjustel.

Töölistele ja teenistujatele, kes haigestusid korralise või lisapuhkuse ajal, makstakse toetust kõigi puhkuse ajale langevate haiguspäevade eest, mis on tõendatud haiguslehega. Korraline või lisapuhkus kuulub pikendamisele (või teisele ajale üleviimisele) nende puhkuse ajale langevate töövõimetuspäevade ulatuses, mis on tõendatud haiguslehega. Kui töövõime kaotati palgata puhkuse ajal, siis toetust ei maksta. Kui töövõimetus kestab ka pärast palgata puhkuse lõppu, siis makstakse toetust sellest päevast alates, mil tööline või teenistuja pidi tööle asuma.

Töövigastusest või *kutsehaigusest* tingitud töövõimetuse toetust antakse riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide töölistele ja teenistujatele, sealhulgas ka neile, kes ei ole ametiühingu liikmed, 100% ulatuses töötasust, sõltumata pidevast tööstaažist.[2] Teistel juhtudel, peale töövigastuse või kutsehaiguse, antakse ajutise töövõimetuse

---

[1] Vt. NSV Liidu RKN-i poolt 14. augustil 1937 kinnitatud ÜAÜKN-i ja NSV Liidu Tervishoiu Rahvakomissariaadi juhend «Kindlustatuile haiguslehtede väljaandmise korrast». Juhend haiguslehtede väljaandmise korra kohta, Tallinn 1958, lk. 45 jj.

[2] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 20. veebruari määrus «Tööliste ja teenistujate paremast kindlustamisest riikliku sotsiaalkindlustuse toetusega».

toetust töölistele ja teenistujatele, kes on ametiühingu liikmed, järgmises suuruses:

a) pideva tööstaaži puhul:

kuni 3 aastat	50%	töötasust
3—5 „	60%	„
5—8 „	70%	„
8—12 „	80%	„
üle 12 aasta	90%	„

b) alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele — 60% töötasust;

c) töötavaile Isamaasõja invaliididele — 90% töötasust, sõltumata tööstaažist.

Töölistele ja teenistujatele, kes ei ole ametiühingu liikmed, antakse toetust näidatud normidega võrreldes pooles suuruses.

Toetusest jäetakse ilma need töölised ja teenistujad, kes tahtlikult kahjustavad oma tervist tööst ning teistest kohustustest kõrvalehoidmise eesmärgil või teesklevad haigust. Varem välja makstud toetused nõutakse ametiühinguorganisatsiooni poolt tagasi kohtu korras. Toetusest jäetakse ilma ka need, kes rikuvad neile raviva arsti poolt kindlaksmääratud režiimi või kes mõjuva põhjuseta ei ilmu ettenähtud tähtajal arstlikule läbivaatusele või arstlikku tööekspertiisi komisjoni.

Haigestumisel joomise või joomisega seoses olevate tegude (kaklus, haavamine jm.) tagajärjel jäetakse üksikud töölised ja teenistujad toetusest ilma kogu töövõimetuse ajaks (üksikuteks loetakse töölised ja teenistujad, kelle ülalpidamisel ei ole lapsi, abikaasat või vanemaid). Perekonda omavatele töölistele ja teenistujatele ei anta mainitud juhtudel toetust töövõimetuse esimese 10 kalendripäeva eest ning töövõimetuse üheteistkümnendast päevast alates makstakse toetust pooles suuruses.

Rasedus- ja sünnitustoetus. Naistöölistele ja -teenistujatele antakse puhkust enne sünnitust 56 kalendripäeva ja pärast sünnitust 56 kalendripäeva ulatuses. Kahe või rohkema lapse korraga sündimise või ebanormaalse sünnituse puhul antakse pärast sünnitust puhkust 70 kalendripäeva ulatuses.[1]

Rasedus- ja sünnituspuhkusel oleku ajal makstakse naistöötajatele toetust sotsiaalkindlustussummade arvel. Kuni 1. jaanuarini 1957 oli rasedus- ja sünnitustoetuse maksmine seatud sõltuvusse pidevast tööstaažist antud ettevõttes või asutuses. Alates 1957. aastast kehtestati aga eeskirjad, mille kohaselt toimub rasedus- ja sünnitustoetuste maksmine sõltumata sellest, kas toetuste saajail on kolmekuuline pidev tööstaaž antud ettevõttes või asu-

[1] Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 26. märtsi seadlus «Rasedus- ja sünnituspuhkuste kestuse pikendamisest», «NSV Liidu Ülemnõukogu Teataja» 1956, nr. 6, art. 134.

tuses või mitte. Seejuures makstakse naistöötajatele toetust sõltumata sellest, kas nad on ametiühingu liikmed või mitte.[1]

Kui raseduspuhkuse algus langeb korralise puhkuse ajale, siis antakse rasedus- ja sünnitustoetust üldistel alustel, korraline puhkus aga jätkub sünnitusjärgse puhkuse lõppemisel.

Rasedus- ja sünnitustoetust antakse *täie töötasu* ulatuses neile ametiühingu liikmeks olevatele naistöölistele ja -teenistujatele, kes: a) omavad 3 aastat üldist tööstaaži, sellest vähemalt 2 aastat pidevat tööd antud ettevõttes või asutuses; b) on alla 18 aasta vanad ja on antud ettevõttes või asutuses pidevalt töötanud vähemalt ühe aasta; c) olid varem partisanid või Isamaasõja invaliidid; d) on ordenikandjad; e) on novaatorid või tootmiseesrindlased, kelle üldine tööstaaž on vähemalt üks aasta.

Rasedus- ja sünnitustoetust antakse $^3/_4$ *töötasu* ulatuses esimese 20 kalendripäeva eest ning täies ulatuses ülejäänud päevade eest neile, kes on antud ettevõttes või asutuses pidevalt töötanud vähemalt 2 aastat, kuid ei oma 3-aastast üldist tööstaaži, samuti neile, kes on alla 18 aasta vanad ega oma aastast tööstaaži. $^2/_3$ *töötasust* esimese 20 kalendripäeva eest ning täies ulatuses ülejäänud päevade eest saavad need, kes on antud ettevõttes või asutuses pidevalt töötanud 1 kuni 2 aastat. Kui aga naistööline või -teenistuja on töötanud asutuses või ettevõttes vähem kui aasta, makstakse talle $^2/_3$ töötasust kogu puhkuse jooksul. Samuti $^2/_3$ töötasust saavad need, kes ei ole ametiühingu liikmed.

Lapse sünnitoetus. Lapse sünnitoetus koosneb ühekordsest toetusest imikuvarustuse muretsemiseks ning lapse toitmise toetusest. Seda toetust makstakse ühele vanemaist, kui ta lapse sündimise päevaks on antud ettevõttes või asutuses pidevalt töötanud vähemalt 3 kuud.

Lapse sünnitoetust ei anta, kui toetust taotleva lapsevanema keskmine kuutöötasu lapse sünnikuule eelnenud kahe kalendrikuu jooksul ületas 500 rubla. Seejuures võetakse arvesse kogu tegelik töötasu ning ka pension, kui lapsevanem seda saab.

Ühekordset toetust vajaliku imikuvarustuse muretsemiseks makstakse 120 rubla. Toetust lapse toitmiseks makstakse 180 rubla. Kaksikute või kolmikute sünni puhul makstakse sünnitoetust iga lapse kohta eraldi.

Toetust lapse toitmiseks makstakse kahes osas. Toetuse esimene osa 100 rubla suuruses makstakse välja koos imikuvarustuse muretsemiseks määratud toetusega, kuna toetuse teine osa 80 rubla suuruses makstakse välja lapse 5-kuuseks saamisel.

---

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1956. a. 28. detsembri määrus «Naistöötajatele ja -teenistujatele raseduse ja sünnituse puhul toetuse määramise korrast ning puhkuse ajal haigestunud töölistele ja teenistujatele toetuse maksmisest ajutise töövõimetuse puhul», «Eesti NSV Teataja» 1957, nr. 2, art. 14.

Matusetoetus. Seda toetust antakse töölise või teenistuja surma korral. Matusetoetust makstakse samuti töölisele või teenistujale tema ülalpidamisel olnud järgmiste perekonnaliikmete surma korral: a) abikaasa; b) alla 18 aasta vanused või töövõimetud (sõltumata vanusest) lapsed, vennad ja õed; c) vanemad; d) vanaisad ja vanaemad. Ülalpeetavateks ei loeta neid perekonnaliikmeid, kellel on iseseisvaid ülalpidamise allikaid (saavad töötasu, pensioni, stipendiumi, on kolhoosi liikmed jm.).

Toetus töölise või teenistuja matmiseks makstakse välja tema perekonnaliikmetele või nendele isikutele, organisatsioonidele või asutustele, kes võtsid enda peale matuse korraldamise. Toetus perekonnaliikme matmiseks makstakse välja töölisele või teenistujale endale.

Matusetoetust makstakse järgmiste määrade kohaselt: a) kui matused toimuvad linnas, uusehitusel või töölisasulas, siis antakse kuni 10 aasta vanuste surnute matmiseks 100 rubla, üle 10 aasta vanuste surnute matmiseks 200 rubla; b) kui matused toimuvad maal, siis antakse kuni 10 aasta vanuste surnute matmiseks 50 rubla, üle 10 aasta vanuste surnute matmiseks 100 rubla.

Ümberkvalifitseerimise toetus. Töölised ja teenistujad, kes seoses tuberkuloosi haigestumisega vajavad üleviimist teisele tööle, ning kui see antud ettevõttes pole võimalik, suunatakse arstliku konsultatsiooni komisjoni (AKK) otsuse põhjal ümberkvalifitseerimise kursustele. Kursustel viibimise aja eest, kuid mitte rohkem kui 3 kuu eest, makstakse töölisele või teenistujale toetust 50% ulatuses viimase kahe kuu keskmisest töötasust enne töövõimetuse tekkimise või kursustele saatmise kuu esimest päeva. Toetuse suurus ei või ületada 300 rubla kuus.

Ümberkvalifitseerimise toetust antakse ka neile naistöötajatele õppe- või ümberkvalifitseerimise ajaks, kes vabastatakse allmaatöödelt, kusjuures neile makstakse toetust keskmise töötasu suuruses endises töökohas.[1]

Toetuste määramise ja väljamaksmise kord. Töölised ja teenistujad peavad esitama ettevõtte või asutuse administratsioonile pärast ajutise töövõimetuse lõppemist tööle ilmumise päeval haiguslehe. Administratsioon teeb haiguslehele vajalikud märkused ja annab selle toetuse määramiseks edasi käitis- või kohaliku komitee sotsiaalkindlustusnõukogule.

Pärast toetuse määramist annab sotsiaalkindlustusnõukogu haiguslehe ettevõtte või asutuse raamatupidamisele toetuse arvutamiseks ja väljamaksmiseks.

Ajutise töövõimetuse toetus makstakse välja töötasu väljamaksmiseks määratud aegadel. Puhkuse korral ravimiseks teises

[1] Vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1957. a. 13. septembri määrus «Allmaatöödel naistööjõu asendamise abinõudest».

maakohas makstakse toetus ette kogu haiguslehega antud puhkuse aja eest. Rasedustoetus makstakse välja kogu raseduspuhkuse aja eest ette, sünnitustoetust aga makstakse palgamaksmise päevadel. Matusetoetus makstakse välja kohe samal päeval, kui toetus määrati. Ümberkvalifitseerimise toetus makstakse välja üks kord kuus, kusjuures jooksva kuu toetuse kättesaamine kindlustatakse mitte hiljem kui järgmise kuu 5. päeval.

Sisukord

Eessõna 3

Esimene osa

I peatükk

Nõukogude võim on tõeline rahvavõim, nõukogude saadik on rahva esindaja ja teener 7
§ 1. Töörahva saadikute nõukogud on rahva esindusorganid . . . 7
§ 2. Rahvasaadik on rahva teener 16
§ 3. Rahvasaadikute valimise kord 23
1. Nõukogude valimissüsteemi põhiprintsiibid 23
2. Nõukogude valimisõigus on garanteeritud õigus 29

II peatükk

Kohaliku nõukogu saadiku kohustused ja õigused, tema töövormid ja -meetodid 34
§ 1. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses istungjärgulise tööga 35
1. Istungjärk — kohalike nõukogude tegevuse põhivorm . . 35
2. Istungjärkude ettevalmistamine ja läbiviimine 40
3. Rahvasaadiku kohustuste ja õiguste realiseerimise vormid 45
§ 2. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses tööga alalistes komisjonides 57
1. Alaliste komisjonide eesmärgid, ülesanded ja koht kohalike nõukogude süsteemis 58
2. Alaliste komisjonide liigid ja koosseis 65
3. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid töös alalises komisjonis 70
§ 3. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses tööga täitevkomitees 88
§ 4. Rahvasaadiku kohustused ja õigused ning nende realiseerimise vormid seoses tööga valimisringkonnas 97
1. Valimisringkond — rahvasaadiku töö keskus sidepidamisel valijatega 97
2. Valijate juhendid ja nende täitmise organiseerimine . . . 101
3. Rahvasaadiku sidepidamise vormid oma valijatega . . . 108
§ 5. Rahvasaadiku avangardne osa oma igapäevases töös . . . 136
§ 6. Rahvasaadiku töö planeerimine ja arvestus 140

III peatükk

Kohaliku nõukogu saadiku suhetest täitevkomiteega ning rahvasaadiku volituste tekkimisest ja lõppemisest 146
§ 1. Rahvasaadik ja täitevkomitee 146
§ 2. Rahvasaadiku volituste tekkimisest ja lõppemisest 154

Teine osa

IV peatükk

Tööstus 162
§ 1. Sotsialistlik riiklik tööstus ja selle juhtimine 162
§ 2. Ettevõte kui sotsialistliku tööstuse põhilüli 171
§ 3. Leiutus- ja ratsionaliseerimistöö ettevõttes 180

V peatükk

Põllumajandus 183
§ 1. Partei ja valitsuse poolt kavandatud abinõud põllumajanduse arendamiseks 183
§ 2. Kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku ning kolhoosnikute materiaalse kindlustamise küsimusi 186
§ 3. Remondi- ja tehnikajaamad 207
§ 4. Sovhoosid 210

VI peatükk

Kalandus 212

VII peatükk

Elamu- ja kommunaalmajandus 219
§ 1. Elamu- ja kommunaalmajandus ning selle juhtimine 220
§ 2. Elamute kasutamise kord ja tingimused 227
§ 3. Korteriüür, tasu keskkütte ja kommunaalteenuste eest . . . 236
§ 4. Linna-, alevi- ja rajoonikeskuste maade korraldus ja kasutamine 238
§ 5. Individuaalelamute ehitamisest kodanike poolt 241
§ 6. Muud kommunaalmajandusalased küsimused 245

VIII peatükk

Tervishoid 246

IX peatükk

Rahvaharidus ja kultuur 255
§ 1. Rahvahariduse aktuaalseid küsimusi 255
§ 2. Kultuurhariduslik töö 263

X peatükk

Töö NSV Liidus 267
§ 1. Sotsialistlik tööleping 267
§ 2. Töö- ja puhkeaeg 277
§ 3. Töötasu 283
§ 4. Töökaitse 290
§ 5. Töödistsipliin 293
§ 6. Töötülide läbivaatamise kord 295

XI peatükk

Riiklik sotsiaalkindlustus 298
§ 1. Pensioniline kindlustamine NSV Liidus 299
§ 2. Riiklikud sotsiaalkindlustustoetused 310

Составитель Х. Шнейдер
СПРАВОЧНИК ДЛЯ ДЕПУТАТА
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10
*
Toimetaja K. Tamjärv
Tehniline toimetaja I. Vahtre
Korrektorid A. Nurmoja ja M. Teemägi
Ladumisele antud 9. III 1959. Trükkimisele antud 18. IV 1959. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 20 + 2 lisa. Arvutuspoognaid 24,83. Trükiarv 3000. MB-03737. Tellimise nr. 786. Trükikoda „Pioneer", Tartu, Kastani tn. 38.

Hind rbl. 9.45

1—14

A-2,2,539
II

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00359305 2